

61054

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI
HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

**KÖROĞLU'NUN ZUHURU KOLU ÜZERİNE
MUKAYESELİ BİR ARAŞTIRMA**

(İNCELEME-METİNLER)

I. CİLT
İNCELEME

61054

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Hazırlayan
Zekeriya KARADAVUT

KONYA - 1996

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	VIII
KISALTMALAR.....	X

GİRİŞ

KÖROĞLU DESTANI ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR	1-41
1. Anadolu Varyantı Üzerinde Yapılan Çalışmalar.....	1
2. Azerbaycan Varyantı Üzerinde Yapılan Çalışmalar.....	17
3. Kazakistan Varyantı Üzerinde Yapılan Çalışmalar.....	26
4. Özbekistan Varyantı Üzerinde Yapılan Çalışmalar.....	28
5. Türkmenistan Varyantı Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	36

BİRİNCİ BÖLÜM

KÖROĞLU'NUN ZUHURU KOLU'NUN YAPI BAKIMINDAN TAHLİLİ.....	42-100
A. VARYANTLARIN ÖZETİ.....	42-50
RAVŞANBEK (Kazakistan varyantı).....	42
Körde Doğan Köroğlu (Kazakistan varyantı)	43
GÖROĞLI'NIN DOĞUŞU (Özbekistan varyantı)	43
GÖROĞLI'NIN DÖREYİŞİ (Türkmenistan varyantı)	45
ALI KİŞİ (Kuzey Azerbaycan varyantı)	47
KÖROĞLU (Güney Azerbaycan varyantı)	48
KÖR OĞLU (Kırım varyantı)	49
KÖROĞLU (Anadolu varyantı)	49
B. VARYANTLAR HAKKINDA BİLGİLER	50-52
C. VARYANTLARIN YAPI BAKIMINDAN TAHLİLİ	53-64
1. Köroğlu'nun Ailesi Epizotu	53
2. Köroğlu'nun Babasının Usta Bir Sınış/Seyis Olması Epizotu	55
3. Köroğlu'nun Babasının Beyin/Padişahın Yanından Kaçması Epizotu	56
4. Köroğlu'nun Doğumu ve Eğitimi Epizotu	59

5. Koroğlu'nun Kendi Yurduna Gitmesi Epizotu.....	62
6. Koroğlu'nun Reyhan Arap ile Olan Mücadelesi Epizotu.....	64
7. Koroğlu'nun Babasının/Dedesinin İntikamını Alıp Yurduna Bey Olması Epizotu	64
Ç. KÖROĞLU'NUN ZUHURU KOLU'NUN COĞRAFYASI.....	64-76
<i>a. Ülkeler.....</i>	<i>65</i>
1. Arabistan	65
2. Gürcistan	66
3. Rum.....	66
4. Türkistan	67
5. Şirvan	67
6. Zerger.....	67
<i>b. Şehirler.....</i>	<i>67</i>
1. Bağdat	67
2. Bolu.....	68
3. Çamlıbel.....	68
4. Erzurum.....	70
5. Harezm.....	70
6. Hokand	70
7. İsfahan.....	71
8. İstanbul.....	71
9. Kandehar	71
10. Mari (Merv).....	71
11. Teke Türkmen	72
12. Tokat	72
13. Ürgenç.....	72
<i>c. Dağlar.....</i>	<i>72</i>
1. Aladağ	72
2. Asker dağ	73
3. Bingöl yaylası.....	73
4. Derbend.....	73

5. Üçgümmez dağı	74
ç. Göller ve Irmaklar	74
1. Aral deryası (Aral gölü)	74
2. Araz çayı	75
3. Şor ırmağı	75
4. Aydın göl	75
5. Uklan	75
d. Pınarlar	75
1. Goşabulag	75
2. Zümrüd bulag	75
e. Bahçeler-Meydanlar	75
1. Çarbag	75
2. Registan	76
D. KÖROĞLU'NUN ZUHURU KOLU'NUN KAHRAMANLARI	77-100
1. Müsbet Kahramanlar	77
1. Abdilla Kalender	77
2. Adı Beg	77
3. Adilhan	78
4. Ahmedbek	79
5. Akanay	79
6. Akıl Han	80
7. Alı Kişi	80
8. Babalı	82
9. Barşagül	83
10. Beyammi Ali	83
11. Bibi Ayşe	83
12. Bibi Hilâl	83
13. Cıgalı Beg	84
14. Deli Metel	86
15. Deli Yussup	86

16. Gacdembe	87
17. Güendam	87
18. Halcuvan	87
19. Halman	88
20. Kongırbay	88
21. Kaviştihan	88
22. Köse	89
23. Küleyim	89
24. Kurban	89
25. Mömin Beg	89
26. Nazar	90
27. Ravşanbek	90
28. Rüstembek	92
29. Sapar Mahrem	92
30. Seytek Gırma	93
31. Sinani Bezirgan	93
32. Teke Begi Zaman	93
33. Tolıbay	93
34. Urayhan	94
<i>2. Menfi Kahramanlar</i>	94
1. Bedkir	94
2. Ballıbek	94
3. Deli Hesin	94
4. Gencim Beg	95
5. Gösfend Töre	95
6. Hamza	95
7. Hasan Paşa	95
8. Hesin Han	96
9. Hünker Padişah	96
10. Kallıbek	96
11. Laloğlu Hüseyin Paşa	97

12. Mahrambek.....	97
13. Reyhan Arap.....	97
14. Sokım Sinçi.....	98
15. Sağdat / Şahdarhan.....	98
16. Yusuf.....	99

İKİNCİ BÖLÜM

KÖROĞLUNUN ZUHURU KOLU'NUN MOTİF YAPISI.....	101-150
A. DESTAN MOTİFLERİ.....	103-144
1. Olağanüstü Doğum Motifi.....	103
2. Hayvan Tarafından Emzirilme Motifi.....	105
3. Olağanüstü Güçlü Kahraman Motifi.....	106
4. Ad Verme Motifi.....	108
5. Olağanüstü Yardımcılar Motifi.....	112
6. At Motifi.....	116
7. Kırk Yiğit Motifi.....	126
8. Rüya Motifi.....	127
9. Kılıç Motifi.....	133
10. Gözleri Kör Ederek Cezalandırma ve Kör Gözün Açılması Motifi.....	135
11. Işık Motifi.....	138
12. Hayat Suyu Motifi.....	139
13. Dağ Motifi.....	141
14. Ağaç Motifi.....	142
B. HİKÂYE MOTİFLERİ.....	144-147
1. Yardımcı Yaşlı Kadın Motifi.....	145
2. Kervan Motifi.....	145
3. Fal (Remil Atma) Motifi.....	146
C. MASAL MOTİFLERİ.....	147-150
1. Kafdağı Motifi.....	147
2. Perilerle Evlenme Motifi.....	148
3. Sihirli Nesne (İki Tüy) Motifi.....	148

4. Harikulâde Yerler Motifi	148
5. Formulistik Sayılar	148
a. Formulistik Sayı 3	149
b. Formulistik Sayı 7	149
c. Formulistik Sayı 9	150
d. Formulistik Sayı 40	150

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÖROĞLU'NUN ZUHURU KOLU'NUN ŞİİRLERİ	151-169
1. Köroğlu'nun Ailesi Epizotuna Bağlı Şiirler	151
2. Köroğlu'nun Babasının Usta Bir Sınış/Seyis Olması Epizotuna Bağlı Şiirler	154
3. Köroğlu'nun Beyin/Padişahın Yanından Kaçması Epizotuna Bağlı Şiirler	156
4. Köroğlu'nun Doğumu ve Eğitimi Epizotuna Bağlı Şiirler	157
5. Köroğlu'nun Kendi Yurduna Gitmesi Epizotuna Bağlı Şiirler	159
6. Köroğlu'nun Reyhan Arap ile olan Münasebeti Epizotuna Bağlı Şiirler	161
7. Köroğlu'nun Babasının/Dedesinin İntikamını Alıp Yurduna Bey Olması Epizotuna Bağlı Şiirler	165

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÖROĞLU'NUN ŞAHSİYETİ ve KÖROĞLU DESTANININ TEŞEKKÜLÜ	170
A- KÖROĞLU'NUN ŞAHSİYETİ	170-185
B. KÖROĞLU DESTANININ TEŞEKKÜLÜ	185-197
SONUÇ	198
BİBLİYOGRAFYA	201
İNDEKS	223

BEŞİNCİ BÖLÜM
METİNLER

RAVŞANBEK (Kazakıztan Varyantı).....	230
a. Asıl Metinden Örnekler (Birinşi Salası)	230
RAVŞANBEK.....	233
b. Türkiye Türkçesine Aktarılmış Metin (Birinci Kol).....	233
GOROĞLİNİNG TUGİLİŞİ (Özbekistan Varyantı)	304
a. Asıl Metinden Örnekler.....	304
GOROĞLI'NIN DOĞUŞU.....	307
b. Türkiye Türkçesine Aktarılmış Metin.....	307
GÖROGLİNİN DÖREYŞİ (Türkmenistan Varyantı)	490
a. Asıl Metinden Örnekler.....	490
GÖROGLI'NIN DÖREYİŞİ	493
b. Türkiye Türkçesine Aktarılmış Metin.....	493
ALI KİŞİ (Kuzey Azerbaycan Varyantı).....	542
KÖROĞLU (Güney Azerbaycan Varyantı).....	555
KÖR OĞLU (Kırım Varyantı).....	563
SÖZLÜK.....	578
İNDEKS.....	591

ÖN SÖZ

Köroğlu, Türkistan'dan Makedonya'ya kadar, çok geniş bir sahada anlatılarak Türk kültür birliğini destan vadisinde ortaya koyan abidevî destanlarımızdan biridir. Anlatıldığı coğrafyanın genişliği dikkate alındığında, Türkler arasındaki kültür birliğini korumadaki önemi daha iyi anlaşılmış olur.

Türk boyları arasındaki kültür birliğinin muhafaza edilmesi için, bu birliği sağlayan bütün unsurlar mukayeseli bir şekilde ele alınıp incelenmeli ve yazılı hale getirilerek ölümsüzleştirilmelidir. Biz de bu düşünceden hareket ederek, Köroğlu destanının ilk kolu olan "Köroğlu'nun Zuhur"unun Kazak, Özbek, Türkmen, Kuzey ve Güney Azerbaycan, Kırım ve Anadolu varyantlarını mukayeseli bir şekilde inceledik. Bu kolu incelememizin iki sebebi vardı; birincisi, bütün varyantlarda ortak bir kol olması, ikincisi ise Köroğlu destanının menşeyini açıklayabilecek unsurlara sahip bulunmasıydı.

Köroğlu destanı üzerinde gerek Anadolu'da, gerek Orta Asya Türk cumhuriyetlerinde makale ve kitap seviyesinde bir çok çalışma yapılmıştır. Ancak bunların çoğu sadece bir varyantın çeşitli açılardan incelenmesi şeklindedir. Ayrıca bu çalışmalar eski rejimlerinin ideolojik bakış açısıyla yapıldığı için, çoğu zaman ilmî olmaktan uzaklaşmış, ideolojik bir çalışma olarak birbirini tekrar etmekten öteye gidememiştir. Biz de, Köroğlu destanının menşeyini tespit edebilmek için, Türk dünyasıyla gelişen ilişkiler sonunda temin edebildiğimiz kaynaklar ile yukarıda adını verdiğimiz varyantları incelemeye çalıştık.

Köroğlu'nun Zuhuru Kolu Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma adını taşıyan bu çalışmamız, hacminden dolayı iki cilt olarak hazırlanmıştır. Birinci ciltte, **Giriş**'ten başka dört **Bölüm**, **Sonuç**, **Bibliyografya** ve **İndeks** yer almaktadır.

Giriş'te Köroğlu destanı üzerinde yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. Bu bölümde incelediğimiz varyantlar hakkında yapılan çalışmalar alfabetik sırayla özetlenerek tanıtılıp değerlendirilmiştir. Bizden önce yapılmış olan destan konulu çalışmalarda, destanın tarifi, anlatmaya dayalı diğer türlerle olan münasebeti ve Türk destanları hakkında yapılan çalışmalar detaylı bir şekilde tanıtıldığından dolayı, aynı şeyleri tekrar etmemek için çalışmamıza böyle bir bölüm koymadık.

Birinci Bölüm'de; Köroğlu'nun Zuhuru kolunun incelediğimiz varyantların özeti verilmiş, varyantlar tanıtılmış ve bu varyantlar yapı bakımından epizotlara ayrılarak tahlil edilmiştir. Bu bölümde ayrıca Köroğlu'nun Zuhuru kolunun coğrafyası ve kahramanları da mukayeseli bir şekilde incelenmiştir.

İkinci Bölüm'de; Köroğlu'nun Zuhuru kolunun motifleri incelenmiştir. Burada motifler, destan, halk hikâyesi ve masal motifleri olarak tasnif edilmiş, her motif önce varyantları arasında, sonra da tasnifte yer aldığı türdeki diğer anlatmalarla mukayese edilmiştir. Ancak destanda geçen bütün motifler yerine halk anlatmalarında sık gördüğümüz ve ait olduğu türün ayrılmaz parçası olan ana motifler incelenmiştir. Motiflerimizin dünya halk anlatmaları arasındaki yerini göstermek için de, Stith Thompson'un **Motif Index of Folk - Literature** adlı eserindeki uluslararası motif katalogundaki karşılığı ve numarası gösterilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü Bölüm'de; destanımızın şiirleri daha önce tespit ettiğimiz epizot sırasına göre konu, tür ve şekil özellikleri bakımından mukayeseli bir şekilde incelenmiştir. Kazak varyantı tamamen manzum olduğu için mukayeseye dahil edilmemiş, üslup ve şekil bakımından bölümün sonunda ayrıca değerlendirilmiştir.

Dördüncü Bölüm'de; Köroğlu'nun şahsiyeti ve Köroğlu destanının teşekkülü ele alınmıştır. Burada önce varyantlardaki bilgilerden hareket ederek Köroğlu'nun fizikî ve ruhî yapısı tespit edilmeye çalışılmış, sonra yine varyantlardaki bilgiler ile araştırmacıların görüşleri doğrultusunda Köroğlu'nun destan kahramanı mı, âşık/şair mi, eşkıya mı veya tarihi bir şahıs mı olduğu sorusuna cevaplar aranmıştır. Bu bölümde ayrıca, Köroğlu destanının teşekkül tarihi ve teşekkül yeriyle ilgili problemler de değerlendirilmiştir.

Sonuç'ta yaptığımız incelemede vardığımız sonuçlar anlatılmıştır.

Binliyografya yazarların soyadına göre alfabetik olarak sıralanmış, aynı yazara ait birden fazla eserler kronolojik olarak verilmiştir. İki ve daha fazla yazarlı kitap ve makalelerde künye birinci adda verilmiş, diğer adlarda ise birinci ada gönderme yapılmıştır.

Bu ciltte yer alan **İndeks**, genel bir indeks olarak düzenlenmiş olup kitap ve dergi adları koyu, makale adları ise italik olarak dizilmiştir.

Tezimizin ikinci cildinde yer alan **Beşinci Bölüm**, incelediğimiz varyantların metinlerine ayrılmıştır. Metinler Türkiye'ye uzaklıkları ve destan anlatma geleneğinin hâlâ canlı olduğu bölgelerden, yani doğudan başlanarak sıralanmıştır. Hepsi matbu olan varyantlarımızın Anadolu hariç, diğerlerinin tam metinleri verilmiştir. Kazak, Özbek ve Türkmen varyantları mümkün olduğu ölçüde orijinal üslup ve imlâsına sadık kalınarak Türkiye Türkçesine aktarılmaya çalışılmışsa da, özellikle manzum kısımlardaki zaman zaman şiir yapısının bozulmasına engel olunamamıştır. Azerbaycan Türkçesi Türkiye Türkçesine yakın olduğu için bu varyantlar sadece Lâtin harflerine aktarılmıştır.

İncelediğimiz varyantlar matbu olsalar dahi, esas itibariyle derleme oldukları için içlerinde hem varyantların ait olduğu bölgelerde, hem de Türkiye'de bilinmeyen bir çok mahallî kelime ve deyimler yer almaktadır. Bazılarını sözlüklerde de bulamadığımız bu kelime ve deyimlerin bir kısmı metinlerden hareket edilerek Türkiye Türkçesine aktarılmış, bir kısmı da orijinal şekilleriyle bırakılmıştır. Metinlerdeki sınışı/sinçi, campoz, tıncı gibi terimleşmiş kelimeler olduğu gibi bırakılmış Türkiye Türkçesindeki karşılıkları sözlükte verilmiştir. Ayrıca özel adlarla, meselâ Koroğlu/Körüğü/Goroğlı gibi, yer adları meselâ Çamlıbel/Çenlibel/Cembilbil orijinal şekilleriyle muhafaza edilmiştir.

Türkiye Türkçesine aktararak verdiğimiz Kazak, Özbek ve Türkmen varyantlarının baş tarafına, okuyucunun metinlerin orijinaleri hakkında da bilgi sahibi olması ve her iki şeklini mukayese edebilmesi için, kiril harflerine aktarılmış bir iki sayfalık orijinal metin konulmuştur.

Tezimizin **Sözlük** kısmına, metinlerde şiir yapısı ve üslûbun bozulmaması, kelimenin Türkiye Türkçesindeki karşılığının cümledeki mânâya uymaması gibi sebeplerden dolayı orijinal şekillerinde bıraktığımız kelimeler ile terim ve deyimleri aldık. Metinler Türkiye Türkçesine aktarılarak verildiği için **Sözlük**'ün hacmi çok küçük olmuştur. Metinlerin aktarılması ve sözlüğün oluşturulmasında, aralarında Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı **Derleme Sözlüğü**'nün de bulunduğu ve tam künyelerini **Bibliyografya**'da verdiğimiz Kazak, Özbek, Türkmen ve Azeri Türkçelerinin sözlüklerinden faydalanılmıştır.

İkinci ciltte yer alan **İndeks** ise, metinlerde geçen şahıs ve yer adlarına ayrılmıştır. destanın asil kahramanı olan Koroğlu/Koroğlu/Köruğlu/Göroğlu hemen hemen her sayfada geçtiği için her iki indekse de dahil edilmemiştir.

Çalışmamız sırasında, Türk dünyası ile ilgili kaynakların temini konusunda yardımlarını gördüğüm hocam Doç. Dr. Ali Berat Alptekin ile arkadaşım Doç. Dr. Metin Ergun'a teşekkürlerim tabiidir. Ayrıca, Rusça kaynakları tercüme ederek faydalanmamı sağlayan Türk Cumhuriyetlerinden gelen öğrencilerimize de teşekkür ederim.

Konunun tespitinden başlamak üzere, çalışmam sırasında karşılaştığım problemlerin halledilmesinde engin bilgi ve tecrübesiyle kıymetli yardımlarını gördüğüm, daima kolaylaştırıcı olan muhterem hocam Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na da teşekkür etmeyi yerine getirilmesi gereken zevkli bir görev kabul etmekteyim.

Konya, Kasım 1996

Zekeriya Karadavut

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale
Akt.	Aktaran
And.	Anadolu varyantı
ay.	Aynı yer
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
G. Az.	Güney Azerbaycan varyantı
haz.	Hazırlayan
HBH.	Halk Bilgisi Haberleri
İA.	İslâm Ansiklopedisi
Index	Motif Index of Folk Literature
K. Az.	Kuzey Azerbaycan varyantı
Ka.	Kazakistan varyantı
Kı.	Kırım varyantı
Köroğlu Semineri	Köroğlu Semineri Bildirileri, Ankara 1983
MK.	Milli Kültür
Öz.	Özbekistan varyantı
Sultan Baba	Sultan Baba ve Köroğlu, Elazığ 1986
T.	Türkmenistan varyantı
TDA.	Türk Dünyası Araştırmaları
TDEA.	Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
TF.	Türk Folkloru
TFA.	Türk Foklor Araştırmaları
ty.	Tarih yok

GİRİŞ

KÖROĞLU DESTANI ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Köroğlu destanı hemen hemen bütün Türk dünyası ile, uzun asırlar boyunca Türklerle komşu olarak yaşamış Gürcü, Ermeni ve Tacikler arasında da anlatılan bir destanımızdır. Destan, geniş bir coğrafyaya yayılmış olduğu için, anlatıldığı her bölgenin tarihi, kültüre ve coğrafik özelliklerini bünyesinde taşıyarak varyantlaşmaya uğramıştır. Bu varyantlar üzerinde de çeşitli ilmî çalışmalarla metin neşirleri yapılmıştır. Biz, incelediğimiz varyantları alfabetik sırayla tasnif edip bunlar hakkında yapılan çalışmaları kendi içlerinde kronolojik olarak tanıtmaya çalışacağız. Köroğlu çok geniş bir sahada anlatılıyor olmasından dolayı, bunlar hakkında yapılan çalışmaların tamamını görmek mümkün olmamıştır. Biz burada bizzat görmediğimiz, fakat çeşitli kaynaklardaki bilgilerden varlığından haberdar olduğumuz çalışmalardan da bahsederek bu konuda bizden sonra çalışacaklara ışık tutmaya çalışacağız.

1. Anadolu Varyantı Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Köroğlu destanının Anadolu aryantı üzerindeki ilk çalışmalar, geçen yüzyılın son çeyreğinde taşbaskı usulüyle yapılan metin neşirleridir. Basit, derinliği olmayan resimlerle süslenen bu baskılardan “Meşhur Köroğlu” başlıklı olanının dokuz ayrı baskısı olduğunu ve bunlardan en eskisinin de 1302/1885-1886 tarihini taşıdığını öğrenmekteyiz¹.

1886 tarihli ve 15 sayfa olan bu metin S.T.H. rumuzunu kullanan biri tarafından yanlışları düzeltilip yeni ilavelerle 1315/1899 yılında 48 sayfa olarak **Köroğlu Hikâyesi** adıyla yeniden yayımlanmıştır.

Köroğlu destanı, Cumhuriyet döneminde de daha çok halk kitabı şeklinde hazırlanarak yayımlanmıştır. Bunlar arasında Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu,² Süleyman Tevfik Özzoroğlu³, Muharrem Zeki Korgunal⁴ ve Daniş Remzi Koruk⁵’un kitaplarını sayabiliriz. Maarif Kitaphanesi’nin yayımladığı **Köroğlu ve Selma**⁶ ile **Tam ve**

¹ Saim Sakaoğlu. “Köroğlu Üzerinde Yapılan Çalışmalar ve Edebiyatımızdaki Yeri”. **Sultan Baba..**, 79-83.

² Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu. **Köroğlu**, İstanbul 1928, 471+191.

³ Süleyman Tevfik Özzoroğlu. **Köroğlu**, İstanbul 1930, 64.

⁴ Muharrem Zeki Korgunal. **Köroğlu**, İstanbul 1931, 33.

⁵ Daniş Remzi Koruk. **Köroğlu**, İstanbul 1937, 16.

⁶ **Köroğlu ile Selma**, İstanbul 1959, 48.

Tekmil Köroğlu⁷ adlı kitapları da bu gruba dahil edebiliriz. Köroğlu destanının halk kitabı şeklindeki yayımları daha sonraki yıllarda da devam etmiştir.⁸

Köroğlu destanının Anadolu varyantı hakkında ilmî sayılabilecek ilk yayın Macar Türkolog İ. Kunoş'un derleyip V. Radloff'un 1899 yılında yayımladığı **Proben** serisinin VIII. cildinde yer alan "Meşhur Köroğlu'nun Hikâyesi" adlı derlemesidir⁹. Kunoş'un bu derlemesi Saim Sakaoglu tarafından latin harflerine aktarılarak 1980 yılında yayımlanmıştır¹⁰. Aynı metin **Meşhur Köroğlu Hikâyesi** adıyla 1330 yılında İstanbul'da Ali Raif Efendi matbaasında taşbasma usulüyle yayımlanmıştır¹¹.

Ziya Gökalp, **Milli Tettebular Mecmuası**'ndaki bir makalesinde¹², Fuad Köprülü de **Türk Edebiyatı Tarihi**¹³ adlı eserinde Köroğlu'nun şahsiyeti ve destanın teşekkül tarihi hakkında kısa bilgiler vermektedirler. Köprülü, burada Zeki Velidi Bey'in de destan hakkındaki düşüncelerini ortaya koyar.

Abdülkadir İnan, "Köroğlu'na Ait Kitabiyat" adlı 1929 yılında yayımladığı makalesinde, Köroğlu ile ilgili olarak Anadolu ve Anadolu dışında yapılan çalışmalardan 12 tanesini tanıtır¹⁴. Bunlar Kunoş'un yayımladığı Anadolu varyantı, Chodzko'nun Azerbaycan varyantı ve diğer dillere yapılan tercümelemleri, Baron A. von Haksthausen'in derlemesi, Özbek rivayeti, M. Guyala'nın Budapeşte'de yayımladığı kitap, Veli Hulufu, Erzurum ve Maraş rivayetleri ile Fuat Köprülü, A. Samoyleviç, Ziya Gökalp, Fuad Köprülü, Zeki Velidi ve Ahmet Kutsi'nin makaleleridir.

Abdülkadir (İnan), Köroğlu ile ilgili ikinci makalesinde "Halk Bilgisi Derneği" adına yaptığı ilmi seyahatlarda derlediği Köroğlu kollarını mukayese ederek özet halinde yayımlamıştır¹⁵.

⁷ **Tam ve Tekmil Köroğlu**, İstanbul 1974, 112.

⁸ Daha fazla bilgi için bkz.. Müjgan Cunbur, "Köroğlu Destanında Lirik ve Epik Unsurlar", **Köroğlu Semineri Bildirileri**, Ankara 1983, 37-52.

⁹ I. Kunoş, **Proben der Volksliteratur der Türkischen Stamme VIII c.**, Petersburg 1899, 1-27.

¹⁰ Saim Sakaoglu (Nakleden), "Meşhur Köroğlu'nun Hikâyesi", **Köz**, 2 (6), Kasım 1980, 3-28.

¹¹ **Meşhur Köroğlu Hikâyesi**, İstanbul 1330, 15.

¹² Ziya Gökalp, "Eski Türkler'de İçtimai Teşkilat ile Mantiki Tasnifler Arasındaki Tenazur" **Milli Tettebular Mecmuası**, 3. Temmuz-Ağustos 1331, 385-456; Ayrıca **Ziya Gökalp/Makaleler III**. (Haz. M. Orhan Durusoy), Ankara 1977, 17-123.

¹³ Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1986, 58-59.

¹⁴ Abdülkadir İnan "Köroğlu'na Ait Kitabiyat", **HBH.**, 1 (2), 1 Kanunu evvel 1929, 13-15.

¹⁵ Abdülkadir (İnan), "Köroğlu'na Ait Notları" **HBH.**, 1 (12), 1 Teşrini evvel 1930, 195-199.

Köroğlu destanı üzerinde Anadolu'da şimdiye kadar yapılan çalışmaların en hacimlişi şüphesiz Boratav'ın 1931 yılında yayımlanan **Köroğlu Destanı** adlı çalışmasıdır¹⁶. Boratav, Köroğlu destanının bir **Giriş** ve altı bölüm halinde incelemiştir. Giriş'te Köroğlu destanının destani mahiyetteki eserler içindeki yerini araştırmış, destanın şekline göre ona bazen destan, bazen de hikâye demiştir. **I. Bölüm**'de tam hikâyelerden, Paris, Özbek, İstanbul ve Tobol varyantlarını; parçalardan da Hulufu'nun Azeri, Urfa, Yalvaç, Elaziz, Samoyloviç'in Türkmen ve Haksthausen'in tesbit ettiği rivayetler ile Maraş rivayeti özetlenerek verilmiştir.

Boratav, **II. Bölüm**'de birinci bölümdeki varyantları mukayese ederek Ermeni varyantını tanıtmıştır.

Boratav, eserinin **III. Bölüm**'ünü Köroğlu destanındaki çeşitli motiflere ayırmıştır. Bu motifleri de, destanî unsurlar, masal unsurları, dinî unsurlar, zamanın mahallin destanı söyleyenlerin veya yazarların tesirleri, tarihî unsurlar ve Köroğlu rivayetlerinin eskiliği yeniliği gibi alt başlıklara ayırarak incelemiştir.

IV. Bölüm, "Destan Kahramanı Köroğlu'nun Şahsiyeti Hakkında Halk Telakkileri" başlığını taşımaktadır. Boratav, bu bölümde de destanın metinlerinden hareket ederek Köroğlu'nun şahsiyetini ortaya koymaya çalışmıştır. Köroğlu, Anadolu ve Azerbaycan varyantlarında eşkıya, Türkmen ve Özbek varyantlarında ise sultandır.

Boratav, eserinin **V. Bölüm**'ünü "Köroğlu Destanının Tesirleri"ne ayırmış, burada sırasıyla Köroğlu'nun şiiirlerini, Köroğlu'nun klasik şairlere ve halk edebiyatına tesirlerini incelemiştir.

VI. Bölüm'de Köroğlu destanının menşei meselesi ele alınmış, A.Chodzko, Ziya Gökalp, A. Zeki Velidi Togan gibi araştırmacıların konu ile ilgili görüşleri verilmiştir. Köroğlu destanının asıl olarak Türkmenlerde neşet ettiği belirtilmiştir. Boratav, kendi, destanın ne zaman ve nerede teşekkül ettiği konusunda bir fikir beyan etmemiştir.

Eserin inceleme kısmı Maraş, Sivas, Elaziz, Yalvaç ve Urfa varyantlarının yer aldığı ek metinlerle sona ermektedir. Eserde **Dizin**, **Notlar** ve **Kaynakça** da vardır.

¹⁶ Pertev Naili Boratav, **Köroğlu Destanı**, İstanbul 1984, 261, (1.b.1931).

Sahabat Yargün, **Halk Bilgisi Haberleri** dergisinde, “İstanbul Masalları: Köroğlu” adıyla üç sayı devam eden yazısında masal adı altında Köroğlu’nun ilk kolu ile Ayvaz kolunu metin olarak yayımlar¹⁷.

Boratav, Köroğlu ile ilgili ikinci çalışmasını 1936 yılında **Türkiyat Mecmuası**’nda yayımlar¹⁸. Yazar bu yazısında kendi kitabından sonra Köroğlu ile ilgili yayınlardan bahseder. Bu arada Nihat Sami’nin **Atsız Mecmua**’nın 11. sayısında yayımladığı Köroğlu’na ait iki şiiri¹⁹ de tanıtır.

Ş. Murat Elçin, “Köroğlu Hakkında Notlar” adlı iki sayı devam eden yazısında İstanbul’da, Şebinkarahisar’ın Tokuağıl köyünden Mehmet Köroğlu’dan derlediği “Köroğlu’nun Zuhuru, Bolu Bey ile Çarpışması” ve “Bağdat Seferi” kollarını yayımlar²⁰.

Boratav’ın Köroğlu ile ilgili üçüncü yazısı bir konferans metnidir. Boratav, 26 Mart 1939 Pazartesi günü Ankara Radyosu’nda vermiş olduğu konferansında Köroğlu’nun diğer destan kahramanlarına benzemediğini, onun ve arkadaşlarının demirci, nalbant, bezirgan gibi sıradan insanlar olduklarını, onları kahraman mertebesine çıkaranın Osmanlıya karşı yapmış oldukları isyanları olduğunu söyler. Köroğlu destanının yeni kollar oluşturmasında Osmanlı tarihinin müsait olduğunu ifade ederek²¹, daha önce fikir belirtmediği Köroğlu destanının teşekkül zamanı ve yeri hususunda, Köroğlu’nun XVI. yüzyılda yaşamış bir Celâlî olduğu şeklinde fikirler belirmeye başlar.

Köroğlu ile ilgili metin yayımlayanlardan biri de Ali Rıza Yalın’dır. Yalın, **Görüşler** dergisinde üç sayı devam eden yazısının ilkinde, sonraları Düziçi adını alan Haruniyeli 54 yaşındaki Kır İsmail’den derlediği “Köroğlu’nun Gürcistan Seferi” kolunu yayımlar. Aynı derginin 22. sayısında ise önce, Gaziantep’in Morcalı köyünden olan 65

¹⁷ Sabahat Yargün, “İstanbul Masalları: Köroğlu”, **HBH.**, 5 (49), Ağustos 1935, 14-16; 6(50), Eylül 1935, 23-26; 5 (51), İkinci Kanun 1936, 38-42.

¹⁸ Pertev Naili Boratav, “Anadolu’da ve Türkmenler Arasında Köroğlu Destanının İzlerine Dair Yeni Notlar”, **Türkiyat Mecmuası**, c.v., 1935, İstanbul 1936, 79-86, 327; ayrıca bkz. **Folklor ve Edebiyat 2 (1982)**, İstanbul 1991, 219-228.

¹⁹ Nihat Sami (Banarlı), “Köroğlu’nun İki Şiiri”, **Atsız Mecmua**, 1 (11), Mart 1932, 283.

²⁰ Ş. Murat Elçin, “Köroğlu Hakkında Notlar”, **Ülkü**, X (57), İkinci teşrin 1937, 271-280; X (58), Birinci Kanun 1937, 326-336. Ayrıca bkz. **Halk Edebiyatı Araştırmaları II**, Ankara 1988, 1-7.

²¹ Pertev N. Boratav, “Köroğlu Hakkında”, **Oluş**, 16, 16 Nisan 1936, 247-249. Ayrıca bkz. **Folklor ve Edebiyat 2 (1988)**, 229-235.

yaşlarındaki Seyit Ahmet'ten derlediği "Köroğlu'nun doğuşu" kolunu, sonda da bi önceki sayıdan yarım kalan Gürcistan seferine devam eder²².

Türkiye'de Boratav'dan sonra Köroğlu üzerinde en fazla çalışanlardan biri de Fahrettin Kırzioğlu'dur. Boratav ile Kırzioğlu Köroğlu'nun şahsiyeti ve destanın teşekkülü konusunda farklı görüşleri olan iki araştırmacıdır. Daha sonra Kırzioğlu soyadını alacak olan M. Fahrettin Çelik, Köroğlu ile ilgili ilk makalesinde Kars ve civarında yaşayan halkı boy ve etnik yapısına göre tanıttikten sonra, onlardan derlediği Köroğlu'nun yeri ve orta çıkışı kolunun dört varyantını özet olarak yayımlar²³.

1942 yılında Köroğlu ile ilgili iki makale yayımlanır. Bunlardan ilki Boratav'ın diğeri Kırzioğlu'nundur. Boratav, **Yurt ve Dünya** adlı dergide yayımladığı yazısında, Ermeni tarihçisi Tebrizli Arakel'in Köroğlu ve delileri hakkında verdiği tarihi bilgiye dayanarak Köroğlu'nun XVII.yüzyılda yaşamış bir Celâli olduğunu kabul eder²⁴.

Çelik, makalesine halk hikâyeleri, destanlar, masallar ve efsanelerin kültürümüzün bir abidesi olduğunu, vakit geçirilmeden bunların yerinde derlenip orijinal haliyle yayımlanması gerektiğini ifade ederek başlar. Asıl konuya geçtiğinde ise, Kars'ta derlediği Köroğlu destanındaki Köroğlu ve adamlarının Çamlıbel'deki yaşayış ve savaş düzenlerini eski Oğuz düzeniyle mukayese ederek destanın bu boyutuna dikkatleri çekmek ister²⁵.

Boratav ve Fıratlı, 1943 yılında yayımlanan **İzahlı Halk Şiiri Antolojisi** adlı kitaplarının "Halk Hikâyeleri" başlıklı ikinci bölümünde Köroğlu destanından kopmuş olduğunu ifade ettikleri manzum parçalar ile beş kolun özetini yayımlarlar²⁶.

Boratav, aynı yıl "III. Türk Tarih Kongresi"ne sunduğu bildirisinde, Köroğlu'nun eşkıya olduğu şeklindeki daha önce belirmeye başlayan düşüncesini, Ermeni tarihçisi Tebrizli Arakel'in Köroğlu ve diğer kahramanlar hakkında onların Celâli olduğuna dair verdiği bilgilerle yine aynı mahiyette olan Başbakanlık Arşivlerinde bulunan hükümleri

²² A. R. Yalçın, "Köroğlu'nun Gürcistan Seferi" **Görüşler**, 20-21, 1939-1940, 14-16, 60; 22, 2 Teşrin 1939, 24-27; 25-26, Şubat-Mart 1940, 26-28.

²³ M. Fahrettin Çelik, "Kars ve Çevresinde Köroğlu'na Ait Anlatma ve İnanmalar", **HBH.**, 10 (117), Temmuz 1941, 205-215.

²⁴ Pertev Naili Boratav, "Köroğlu Kimdir?" **Yurt ve Dünya**, 3 (20), Ekim 1942, 281-285. Ayrıca bkz. **Folklor ve Edebiyat**..... 236-240.

²⁵ M. Fahrettin Çelik, "Kars Eli Köroğlu Anlatmalarındaki Eski Düzen ve Törelirimiz", **Çınaraltı**, 2 (27), Şubat 1942, 6-7.

²⁶ Pertev Naili Boratav- Halil Vedat Fıratlı, **İzahlı Halk Şiiri Antolojisi**, Ankara 1943, 214-242.

değerlendirerek netleştirir ve Köroğlu'nun bir Celâlî olduğunu söyler. Bu bilgilerle destandaki olayları birleştiren Boratav, Köroğlu'nun ilk defa Bolu tarafında zuhur ettiğini veya oralara geldikten sonra şöhret olmuş, sonra Anadolu'nun bir çok yerlerini gezmiş Celâlî reisi olduğunu ve bu hikâyenin daha Köroğlu hayattayken veya onun ölümünden çok kısa süre sonra teşekkül ettiğini iddia eder²⁷.

Boratav'ın Köroğlu ile ilgili III. Türk Tarih Kongresi'ne sunduğu bildirisindeki görüşlerini tekrar ettiği başka bir çalışması da, ilk baskısı 1946 yılında yapılan **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği** adlı eserindeki ilgili bölümlerdir²⁸. Boratav, burada 1. koldan parçalar ile "Celâlî Bey" ve "Mehmet Bey" kolunu da yayımlar.

1946 yılında Köroğlu ile ilgili yapılan çalışmalardan biri de Kırzioğlu'na aittir. Kırzioğlu, **Folklor Postası**²⁹ dergisinde iki sayı devam eden makalesinde, Boratav'ın **Yurt ve Dünya** dergisinde yayımlanan makalesinde ileri sürüp III. Türk Tarih Kongresi'ndeki bildirisi ile **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği** adlı eserinde desteklediği Köroğlu'nun XVI. yüzyılda yaşamış bir Celâlî reisi olduğu şeklindeki görüşlerine karşı çıkar. Kırzioğlu, Köroğlu'nun Celâlîlerle hiçbir alakasının olmadığını, Köroğlu adının XVI. yüzyıldan önce de ön asyada yaygın bir ad olduğunu örnekleriyle ortaya koyar. Kırzioğlu, Boratav'ın Çamlıbel için: "cemiyetin içindeki tezatları ortadan kaldırmış ütopyik bir cumhuriyet"³⁰ şeklindeki yorumunu da tenkit ederek Çamlıbel'in tam bir Türk askeri teşkilat disiplininin hakim olduğu yer olduğunu söyler. Kırzioğlu, Boratav tarafından XVI. yüzyılda yaşadığı kabul edilen Köroğlu'nun ve ona ait olan hikâye ile türkülerin aynı yüzyılda geniş bir coğrafyaya yayılmasının mümkün olmayacağını da belirtir. Kırzioğlu'na göre Köroğlu, Hun yabgularının sülalesinden gelme olup Murat boylarını Sasanlı İnan'a karşı koruyan ve sonradan Karakoyunlu Türkmenleri olarak ortaya çıkan bir ailedir. Mahmut Kemal Yanbey 1953 yılında "Köroğlu İstanbul'da" adlı bir yazısında Köroğlu'nun "İstanbul Kolu"nu yayımlar³¹.

²⁷ Perteve Naili Boratav, "Köroğlu'nun Tarihî Şahsiyeti", III. Türk Tarih Kongresi Ankara Kasım 1943, **Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara 1948, 124-129.

²⁸ Perteve Naili Boratav, **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, İstanbul 1984, 145-153, 199-244.

²⁹ M. Fahrettin Kırzioğlu, "Köroğlu'nun Şahsiyeti", **Folklor Postası**, II (18). Temmuz-Ağustos-Eylül 1946, 3-5; II (19). Ekim-Kasım-Aralık 1946, 3-6.

³⁰ Boratav, *age.*, 146.

³¹ Mahmut Kemal Yanbey, "Köroğlu İstanbul'da", **TFA.**, 2 (48), Temmuz 1953, 761-62.

Boratav'ın Koroğlu ile ilgili yazılarından biri de, 1955 yılında **İslâm Ansiklopedisi**'ne yazdığı "Koroğlu" maddesidir.³² Boratav, bu maddesinde Koroğlu'nun yayılma sahasını, destanın yapısını, motiflerini, kolların mukayesesini yapmış, Koroğlu'nun kimliği, destanın teşekkül yeri ve tarihi konusunda geniş bilgi vermiştir. Boratav, destanın teşekkülü konusunda, Chadzko'nun, Kunoş'un, Köprülü'nün, Togan'ın, Tahmasp ve Kırzioğlu gibi araştırmacıların görüşlerini ortaya koyduktan sonra Koroğlu'nun XVI. yüzyıldada yaşamış bir Celâf reisi olduğu şeklindeki kendi görüşünü ifade etmiştir.

Mehmet Gökalp, Sarıkamışlı, Âşık Cevlânî'den derlediği "Kiziroğlu Mustafa" kolunu 1958 yılında³³; Yusufelili Mevlüt Gökay'dan derlediği "Koca Bey" kolunu da 1961 yılında yayımlar³⁴.

Kıziroğlu'nun 1962 yılında **Orkun**'da yayımlanan yazısı da, Boratav'ın Koroğlu hakkındaki düşüncelerini tenkit eden bir makaledir³⁵. Kırzioğlu'nun bu yazısı 1946 yılında **Folklor Postası**'nda yayımlanan yazısının biraz genişletilmiş şeklidir.

Mustafa Akdağ, **Celâf İsyancıları** adlı kitabının muhtelif sayfalarında Koroğlu ve arkadaşlarıyla ilgili bilgiler vermektedir³⁶.

Ferruh Arsunar, Maraşlı Fırıldak Ömer'den derlediği Koroğlu hikâyesini kollara ayırmadan, bir bütün halinde manzum kısımlarını notalarıyla beraber yayımlar³⁷.

Aynı yıl Şükrü Elçin, Kozan'ın Kuyuluk köyünden Ali Kütükoğlu'dan derlediği Koroğlu destanını **TFA**'da yayımlar³⁸.

1963 yılında bir makale de Yücel Özkaya tarafından yayımlanır. Özkaya **Çele**'de yayımladığı makalesinde Koroğlu'nun Bolulu olduğu ve XVI. yüzyılda yaşadığı şeklindeki görüşleri tekrar eder³⁹.

³² Pertev Nail Boratav. "Koroğlu", **İA.**, 6, (1955), 908-914.

³³ Mehmet Gökalp. "Koroğlu Kollarından Kiziroğlu Mustafa Kolu", **TFA.**, 5(103), Şubat 1958, 1946-48.

³⁴ Mehmet Gökalp. "Koroğlu kollarından Koçu Bey", **TFA.**, 7 (149), Aralık 1961, 2580-81.

³⁵ M. Fahrettin Kırzioğlu. "Türk Destan Kahramanı Koroğlu'yu Sovyet Rusya ve "Halk Edebiyatı Profesörü Pertev Naili Boratav Nasıl Tanıtmaya Çalışıyorlar?", **Orkun**, 1 (5), Haziran 1962, 2-4.

³⁶ Mustafa Akdağ. **Celâf İsyancıları**, Ankara 1963.

³⁷ Ferruh Arsunar (Der.). **Koroğlu**, Ankara 1963, 272

³⁸ Şükrü Elçin. "Koroğlu'nun Kuyuluk Rivayeti", **TFA.**, 8 (166), Mayıs 1963, 3055-3058; 8 (167), Haziran 1963, 3092-3099. Ayrıca bkz. **Halk Edebiyatı Araştırmaları 11**, Ankara 1988, 31-47.

³⁹ Yücel Özkaya, "Koroğlu'nun Ortaya Çıkışı Hakkında" **Çele**, 1 (10), Aralık 1963, 13-14.

Ahmet Anıl, 1964 yılında **Çele**'de yayımlanan yazısında, Köroğlu'nun 24 koldan meydana gelen bir destan olduğunu, bu kolların da, “düşman ülkesinde bir maceraya atılma”, “gittiği ülkede yakalanma” ve “arkadaşlar tarafından kurtarılma” gibi üç motif üzerine kurulduğunu söyler. Ahmet Anıl da Köroğlu'nu bir Celâlî olarak görür⁴⁰

Köroğlu ile ilgili müstakil bibliyografya çalışmalarından ikincisi Yücel Özkaya tarafından 1964 yılında yayımlanır. Özkaya, **Çele**'de⁴¹ yayımlanan makalesinde Köroğlu ile ilgili yapılan çalışmalardan yedisinin künyesini verir.

Kırzioğlu 1966 yılında yayımladığı makalesinde Kars'ta anlatılan Köroğlu hikâyesindeki savaş düzenlerinin Oğuz savaş düzenine benzediğini örnekleriyle ortaya koyar⁴². Kırzioğlu benzer tespitlerini daha önce **Folklor Postası**'nda yayımladığı yazısında da belirtmişti.

Köroğlu'nun şahsiyeti ve Köroğlu destanının teşekkülüyle ilgili farklı düşüncesi olan Zeki Velidi Togan, **Türk Yurdu**'nda⁴³ yayımladığı makalesinde, Özbek ve Tacik varyantlarındaki olaylar ve kahramanların adından hareket edip **Semek Ayyar** romanında anlatılan olayları da bu varyantlardaki bilgilerle birleştirerek Köroğlu'nun Batı Afganistan'da rol oynayan “tarhan” lakaplı ve bir devletin idaresi altında bulunan kahraman olduğunu söyler. Togan, Cenbil'deki “bil”in Batı Afganistan mıntıkasındaki Siistan'ı idare eden Zunbil ve Rutbil adlarındaki Türk beylerinin adlarındaki “bil”lerle ilgili olduğunu, bu sebeple de destanın VII.-X. yüzyıllarda Cürcan'daki “Sol Türkleri” ile “Deylem”deki Türkler arasında yaşadığını ifade eder.

Köroğlu destanının Anadolu varyantları üzerinde Rusya'da yapılan çalışmalardan biri Karriyev'e aittir⁴⁴. Karriyev, “Türk Dilli Halklarda Köroğlu Hakkındaki Epik Hikâyeler” şeklinde Türkçeye çevirebileceğimiz kitabının 77-91. sayfalarını Anadolu varyantlarının incelenmesine ayırmıştır.

⁴⁰ Ahmet Anıl, “Köroğlu”. **Çele**, 1 (12), Şubat 1964, 24-26.

⁴¹ Yücel Özkaya, “Köroğlu ve Bolu ile İlgili Bir Bibliyografya Denemesi” **Çele**, 1 (11), Ocak 1964, 22-23.

⁴² M. Fahrettin Kırzioğlu, “Köroğlu Boylarında Oğuz Düzeni Sayıları (İkili-Dörtlü-Altılı-Onikili-Yirmidörtlü Düzen)”, **Reşit Rahmi Arat İçin**, Ankara 1966, 323-330.

⁴³ Zeki Velidi Togan, “Köroğlu Destanı'nın Bazı Eski Rivayetlerine Dair”, **Türk Yurdu**, 5 (325-7), 7, 1966, 10-13.

⁴⁴ B. A. Karriyev, **Epіçeskiye Skazaniya o Ker-Oglu/U Tyurko Yazıçnıh Narodov**, Moskova, 1968, 77-91.

Köroğlu destanı ile ilgili olarak 1968 yılında tek bir makale yayımlanır. Bu makalenin sahibi olan Kırzioğlu, diğer makalelerinde olduğu gibi, **Türk Kültürü**'nde yayımlanan bu makalesinde de Boratav'ı tenkit ederek Köroğlu adının Türkler tarafından XVI. yüzyıldan çok önceleri de kullanıldığını, **Alem Aray-ı Abbasi** ve Ali Rıza Yalın'dan naklettiği bilgilerle “Avşarlı” ve “Dulkadirli” Türkmenleri arasında “Köroğlu/Koroğlu adlı iki oymağın bulunduğunu bildirir. Yine bu Türkmenler arasında Köroğlu adlı dört aristokrat daha vardır. Kırzioğlu, en az 1403'ten beri iki Türkmen oymağının adı olarak yaşayan Köroğlu'nun eşkiya ve Celâli olmayıp eski bir kahraman olduğu görüşündedir.

Boratav, ilk baskısı 1969 yılında yapılan **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı** adlı kitabının “Destan ve Hikâye” bölümünde çeşitli vesilelerle Köroğlu'dan da bahseder. Boratav, bu esirinin, “Köroğlu Kimdir? ve Hangi Etkenlerle Destansı Bir Hikâye Kahramanı Olmuştur?” başlıklı 24. sorusunda Köroğlu hakkındaki görüşlerini tekrar eder⁴⁵.

Nejat Birdoğan, 1970 ve 1972 yıllarında Köroğlu ile ilgili olarak iki makale yayımlar. Birdoğan, 1970'te yayımladığı ve Köroğlu anlatmalarındaki deyim, atasözü ve tekerlemeleri tespit ettiği makalesinde Türk lehçelerinin birbirlerinden uzak kalmasından dolayı “dumanlı sisli bel” manasına gelen “Çenlibel” in Anadolu'da “Çamlıbel” şekline geldiğini; Keçel Hamza kolundaki Erzincanlı Bolu Beg'in Bolu ilinin beyi olarak anlaşıldığını belirtip bu destanın bir ulusun kültür ve din emperyalizmine karşı ayaklanışının hikâyesi olmasının akla daha yakın geldiğini söyler⁴⁶. Birdoğan, 1972'de yayımladığı makalede ise, sadece Doğu Anadolu varyantlarında adı geçen Kiziroğlu'nun bir eşkiya olmayıp aşiret beyi olduğunu ve Kars'ta “Kiziroğlu” adlı bir köyün bulunduğunu söyler⁴⁷.

1972 yılında Mehmet Gökalp “Kiziroğlu” kolunu yayımlar⁴⁸. Orhan Ural da, **Üç Destan** adlı kitabında Boratav-Fıratlı'nın hazırladıkları **İzahlı Halk Şiiri Antolojisi**'nden

⁴⁵ Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul 1899, 54-58.

⁴⁶ Nejat Birdoğan, “Köroğlu Anlatmalarında Deyimler, Atasözleri, Tekerlemeler”, **TFA.**, 12 (249), Nisan 1970, 5600-5602.

⁴⁷ _____, “Kiziroğlu Mustafa Bey ve Köroğlu Üzerine”, **TFA.**, 14 (281), Aralık 1972, 6497-6500.

⁴⁸ Mehmet Gökalp, “Kiziroğlu ve Köroğlu”, **TFA.**, 14(279), Ekim 1972, 6445-47.

faydalanarak “Ayvaz”, “Demircioğlu”, “Hasan”, “Telli Hanım” ve “Ayvaz’ın Kaçması” kollarını kısaltarak yayımlar⁴⁹.

Anadolu varyantının en ilmî metin yayını 1973 yılında yapılır. Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın ve Muhan Bali tarafından Erzurumlu ünlü meddah Behçet Mahir’den derlenen 15 kol **Köroğlu Destanı** adıyla dil hususiyetleri korunarak yayımlanır⁵⁰.

Ümit Kaftancıoğlu 1974 yılında yayımladığı kitabında nereden ve kimden derlediğini bildirmediği dört Köroğlu kolu ile üç hâlk hikâyesi yayımlar⁵¹.

M. Fahrettin Kırzioğlu daha önce **Türk Kültürü**’nün 1968 yılına ait 66. sayısında yayımladığı makalesini yeni bilgilerle destekleyerek “I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi”ne bildiri olarak sunar⁵².

Atilla Özkırmı, 1975’te yazdığı makalesinde destan kahramanı Köroğlu ile saz şairi Köroğlu’nun aynı kişi olduklarını söyler. Özkırmı da Köroğlu’nun Celâfî olduğunu belirtir⁵³.

1975 yılında Faruk Sümer, Köroğlu ile ilgili bir bildiri sunarak Köroğlu’nun tarihî kişiliği hakkında Boratav ile aynı düşünceleri paylaştığını ortaya koyar. Sümer, Başbakanlık Arşivi’nde bulunduğu vesikaları değerlendirerek Köroğlu’nun XVI. yüzyılda Bolu sancağının Gerede kazasının “Sayık” köyünden olduğunu söyler⁵⁴. Sümer’in bu bildirisi çeşitli adlar altında, bazen kısaltılarak bazen de ilavelerle **Milliyet Sanat Dergisi**⁵⁵, **TDA**⁵⁶ ve **Türk Dünyası Tarih Dergisi**’nde⁵⁷ de yayımlanmıştır. Bu yazıların içinde en dolgunu **TDA**’da yayımlananıdır. Sümer, 35 sayfalık bu uzun makalesinde Başbakanlık Arşivi Mühimme Defterlerinde bulunduğu Köroğlu, Kızıroğlu Mustafa ve

⁴⁹ Orhan Ural, **Üç Destan (Oğuz Kağan, Ergenekon, Köroğlu)**, Ankara 1972, 29-64.

⁵⁰ **Köroğlu Destanı**, (Anlatan Behçet Mahir, derleyenler Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın, Muhan Bali), Ankara 1973, 615.

⁵¹ Ümit Kaftancıoğlu, **Köroğlu Kolları/Halk Destanları**, İstanbul 1974, 343.

⁵² M. Fahrettin Kırzioğlu, “XV.-XVI. Yüzyıllarda “ Köroğlu / Koroğlu” Adlı iki Türkmen Oymağı” , **I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri**, Ankara 1974, 107-125.

⁵³ Atilla Özkırmı, “Köroğlu Hem Saz Şairi, Hem de “ Adaleti Sağlayan” Bir Efsane Kahramanıdır”, **Milliyet Sanat Dergisi**, 163, Aralık 1975, 14 - 15, 33.

⁵⁴ Faruk Sümer, “Köroğlu’nun Tarihî Şahsiyeti Hakkında Vesikalar”, **Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri, 22-29 Ekim 1975 Konya**, Ankara 1976, 113-117.

⁵⁵ _____, “Belgelerle Köroğlu’nun Tarihî Kişiliği/Şairin Gerede İlçesine Bağlı Sayık Köyünden Olduğu Saptandı”, **Milliyet Sanat Dergisi**, 163, Aralık 1975, 12-13.

⁵⁶ _____, “Köroğlu, Kızır Oğlu ve Demirci Oğlu ile İlgili Vesikalar”, **TDA.**, 46, Şubat 1987, 9-46.

⁵⁷ _____, “Köroğlu”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, 1(2), Şubat 1987, 2-7.

Demircioğlu'nun eşkıya oldukları için yakalanmalarına dair ilgililere gönderilen 15 vesikayı hem orijinal şekilleriyle hem de latin harflerine aktararak yayımlamış ayrıca bu vesikaları Köroğlu destanıyla değerlendirmiştir.⁵⁸

Murat Uraz, Erzurumlu Âşık Mıktat'tan derlediği “Köroğlu'nun Töreysi ve Kayboluşu” kolunu metin olarak 1977 yılında yayımlar⁵⁹.

Ümit Kaftancıoğlu 1974 yılında yayınlanan kitabına dört Köroğlu kolu daha ilave ederek **Köroğlu Kol destanları**⁶⁰ adıyla yeniden yayımlar. Kaftancıoğlu, bu destanları âşıklerle halktan insanlardan derlediğini söyler.

Mehmet Kaplan, Türk edebiyatındaki tipleri tahlil ettiği seri yazısının dördüncüsünde Köroğlu'nu inceler. Kaplan, Köroğlu'nun; hayatın manasını kuvvetli olmada bulması ve aktif, dışa dönük olması bakımından “alp tipi” ne dahil edilebileceğini, fakat etrafında alp tipini doğuran hayvancı göçebe toplumun bulunmaması, Köroğlu'nun bir bey veya aşiret reisi olmaması ve Ayvazla olan ilişkisi gibi sebeplerden dolayı da alp tipinden uzaklaştığını ifade eder⁶¹.

Fikret Türkmen, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**'ne yazdığı “Köroğlu” maddesinde⁶², Orta Asya'dan Balkanlar'a; Ortadoğu'dan Sibiryaya kadar bütün Türk boyları arasında yayılmış olan Köroğlu'nun motif ve konularına göre Doğu ve Batı varyantları olarak ikiye ayrılabilceğini söyler. Türkmen, Anadolu, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'da tespit edilen kolların sayısını verdikten sonra, bugün Köroğlu kollarının sayısının 100'ü bulacağını ifade eder. Türkmen, maddesinin daha sonraki bölümlerinde Köroğlu'nun tarihî şahsiyeti ve destanın teşekkülü konusunda araştırmacıların görüşlerini bildirir.

Türkiye'de Köroğlu ile ilgili biri 1982 yılında Bolu'da, biri de 1986 yılında Tunceli'de olmak üzere iki bilimsel toplantı düzenlenmiştir. Bolu'da düzenlenen ilk toplantıda Köroğlu ile ilgili dokuz bildiri sunulmuş tartışılmıştır.

⁵⁸ bkz. 56. not.

⁵⁹ Murat Uraz, “Köroğlu'nun Töreysi ve Kayboluşu”, TFA., 17 (331), Şubat 1977, 7895-97.

⁶⁰ Ümit Kaftancıoğlu, **Köroğlu Kol Destanları**, İstanbul 1979, 335.

⁶¹ Mehmet Kaplan, “Türk Edebiyatında Tipler 4: Köroğlu”, **Hareket**, 4, Haziran 1979, 29-34. Ayrıca bkz. **Tip Tahlilleri**, İstanbul 1985, 101-111.

⁶² Fikret Türkmen, “Köroğlu”, TDEA., 5.c., İstanbul 1982, 416-419.

Bolu’da düzenlenen bu toplantıda Ali Berat Alptekin, Köroğlu’nun “Bolu Beyi” kolundaki millî ve milletlerarası motifleri tespit etmiş, milli olanları Bahaeddin Ögel’in **Türk Mitolojisi** ile Muharrem Ergin’in **Dede Korkut Hikâyeleri** adlı eserlerinde araştırmıştır. Milletlerarası motileri ise Thompson’un **Motif Index** adlı eserindeki benzer motiflerle mukayese etmiştir⁶³.

Aynı kongrede Müjgân Cunbur da Köroğlu destanındaki şiirlerin lirik ve epik özelliklerini tespit ettiği bir bildiri sunmuştur⁶⁴.

Enver Konukçu, “Köroğlu’nun Yaşadığı Asırda Bolu’nun Siyasi Durumu”⁶⁵ adlı bildirisinde Köroğlu’dan önce ve sonra Bolu’nun siyasi durumuna, Bolu’da zuhur eden olaylara ve Bolu’yu idare edenlere temas etmiştir.

Yücel Özkaya ise, “Köroğlu’nun Tarihi Şahsiyeti” adlı bildirisinde Köroğlu’nun ortaya çıktığı tarihteki Anadolu’nun genel durumunu değerlendirmiş ve daha önce de bahsettiğimiz vesikalardan hareket ederek Köroğlu’nun tarihi şahsiyetini ortaya koymuştur⁶⁶.

Saim Sakaoğlu, aynı kongreye sunduğu bildirisinde Köroğlu destanının edebi yönüne temas eder. Sakaoğlu, kahramanlıkların dile getirildiği destanlarda benzetmelerin daha güzel yapıldığını ifade ettikten sonra, Oğuz Kağan, Dede Korkut ve Manas’tan örnekler verir. Köroğlu’nun şiirlerinde tespit ettiği benzetmeleri de: “Hayvanlara bağlı benzetmeler”, “Gökyüzüne bağlı benzetmeler”, “Nehir ve denizlere bağlı benzetmeler”, “Bitkilere bağlı benzetmeler” ve “Diğer benzetmeler” olmak üzere yedi grupta tasnif eder⁶⁷.

Bu seminere Fikret Türkmen ve Dursun Yıldırım tarafından sunulan bildiriler Köroğlu’nun Anadolu varyantıyla ilgili olmadığı için, ilgili oldukları yerlerde tanıtılacaktır.

⁶³ Ali Berat Alptekin, “Köroğlu Hikâyesi’nin Bolu Beyi Kolundaki Millî ve Beynelmîlî Motifler”, **Köroğlu Semineri...** 23-36.

⁶⁴ Müjgân Cunbur, “Köroğlu Destanında Lirik ve Epik Unsurlar”, **Köroğlu Semineri...** 37-52.

⁶⁵ Enver Konukçu, “Köroğlu’nun Yaşadığı Asırda Bolu’nun Siyasi Durumu (XVI.-XVIII. Yüzyıllar)”, **Köroğlu Semineri Bildirileri**, Ankara 1983, 53-66.

⁶⁶ Yücel Özkaya, “Köroğlu’nun Tarihi Şahsiyeti”, **Köroğlu Semineri...** 67-70.

⁶⁷ Saim Sakaoğlu, “Köroğlu’nun Şiirlerindeki Benzetmeler”, **Köroğlu Semineri...** 71-81.

Bolu'da düzenlenen toplantının son bildirisini, İngiliz "Robin Hood" ile Koroğlu'nun mukayese edilmesi konusudur. Bildirinin sahibi Ahmet Edip Uysal, Koroğlu destanı ile Robin Hood destanını önce şekil yönünden mukayese eder, sonra da bu kahramanların şahsiyetlerini karşılaştırır⁶⁸.

1983'ün Koroğlu üzerine yapılan çalışmalar bakımından iyi bir yıl olduğunu söylemek mümkündür. Bu yılda, Bolu'daki kongreden sonra Hüseyin Seçmen'in bir kitabı ile Fikret Ragıp Tuncor'un bir makalesi yayımlanır. Hüseyin Seçmen, **Koroğlu, Yaşamı, Sanatı, Şiirleri**⁶⁹, adlı kitabında Koroğlu'nun şahsiyetini, Koroğlu destanının halk hikâyeleri içindeki yerini, Koroğlu destanındaki şiirleri vb. konuları altı bölümde ele alıp incelemiştir. Kitabın sonunda şiirlerin dizini, sözlük ve kaynakça da vardır.

Ferit Ragıp Tuncor, **Size**'de yayımladığı makalesinde sazşairi Koroğlu ile destan kahramanı Koroğlu'nun aynı kişi olduğunu kabul ederek Koroğlu destanını anlatmıştır⁷⁰.

Âşık Koroğlu ile destan kahramanı Koroğlu'nun aynı kişi olduğunu savunan Cahit Öztelli, ikinci baskısı 1984 yılında yapılan **Koroğlu, Dadaloğlu Kuloğlu**⁷¹ adlı kitabının ilk 121 sayfasını Koroğlu'na ayırmış; "Koroğlu Hikâyesi", "Beylerin Serüvenleri", "Koroğlu Hikâyesinin Niteliği" "Hikâyeyi Kim Düzdü?" "Gelenekte Koroğlu" "Âşık Edebiyatındaki Yeri", "Günümüz Sanatçıları ve Koroğlu" gibi başlıklar altında Koroğlu ile ilgili çeşitli problemleri incelemiştir. Öztelli, kitabında Koroğlu mahlaslı 72 şiir de yayımlamıştır.

İsmet Alpaslan, 1985'te yayımladığı makalesinde, Koroğlu kollarında adı geçen "Koroğlu'nun Dar'ı" adlı coğrafi bölgeyi tanıtmış ve kısa bir Koroğlu kolu yayımlamıştır⁷².

İbrahim Aslanoğlu, "Kiziroğlu Mustafa Bey Kolu"⁷³ adlı makalesinde Mehmet Gökalp'in Kiziroğlu'nun eşkiya olmadığına dair görüşüne karşı çıkarak Kiziroğlu Mustafa Bey kolunun üç varyantını mukayese etmiş ve Koroğlu'nun da, Kiziroğlu'nun da birer eşkiya olduğunu ifade etmiştir.

⁶⁸ Ahmet Edip Uysal, "İngilizlerin Robin Hood Destanı ile Koroğlu Destanı Arasında Bazı Benzerlikler", **Koroğlu Semineri...** 91-102.

⁶⁹ Hüseyin Seçmen, **Koroğlu, Yaşamı, Sanatı Şiirleri**, İstanbul 1983, 276.

⁷⁰ Ferit Ragıp Tuncor, (Haz.) "Her Nüshada Bir Şair/Koroğlu", **Size**, 4 (92), 25 Mart 1983, 4-5.

⁷¹ Cahit Öztelli, **Koroğlu, Dadaloğlu, Kuloğlu**, 2. b. İstanbul 1984, 371.

⁷² İsmet Alpaslan, "Koroğlu'nun Dar'ı (Koroğlu'nun Boğazı/Geçidi)", **TF.**, 7 (77), Aralık 1985, 3-4.

⁷³ İbrahim Aslanoğlu, "Kiziroğlu Mustafa Bey Kolu", **TF.**, 7 (76), Kasım 1985, 3-6.

Hasan Köksal, **Millî Destanlarımız ve Halk Edebiyatı** adlı kitabında Köroğlu'nu İslamiyetten sonraki destanlar arasında değerlendirmiş ve bu destanın kaynağının büyük Türk destanları olduğunu söylemiştir⁷⁴.

Fikret Türkmen, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**'ne yazdığı "Köroğlu" maddesindeki bilgilerden bir kısmını "Beşinci Milletlerarası Türkolojisi Kongresi"ne, "Köroğlu Hikâyelerinin Yayılma Sahaları ve Menşe Meselesi" adıyla bildiri olarak sunmuştur⁷⁵.

Ali Berat Alptekin, 1986 yılında yayımladığı makalesinde değişik Türk ülkelerindeki Köroğlu varyantlarının kol sayısını verip bunlar üzerine yapılan çalışmalardan kısaca bahsettikten sonra, Himmet Elizade'nin **Azerbaycan Âşıkları II** kitabından Köroğlu mahlashı 11 şiiri yayımlar⁷⁶.

1986 yılında yine Bolu'da düzenlenen "Bolu Halk Edebiyatı Sempozyumu"na Köroğlu konulu üç bildiri sunulur. Bunlardan ilki, Cem Dilçin'in "Köroğlu'nun Şiirlerinde Alp'lık Geleneğinin İzleri" adlı bildirisidir. Cem Dilçin bildirisinde "alp"liği ve onun vasıflarını belirtmiş **Kutadgu Bilig** ve **Garib-name**'den alplikle ilgili örnekler verdikten sonra Köroğlu'nun şiirlerindeki "alp"likten bahsetmiştir⁷⁷.

İsmail Ali Sarar'a ait olan ikinci bildiri Seyitgazi'den derlenen "Köroğlu'nun Doğuşu" kolunun metnidir⁷⁸.

Adı geçen kongrenin Köroğlu konulu üçüncü bildiri Orhan Türkdoğan'a aittir. Türkdoğan bildirisinde Köroğlu konusuna değişik bir açıdan yaklaşmış, Kazan Han ile Köroğlu'nu Türk kültürünün karakterini kendi şahıslarında taşıyan iki tip olarak tanıtmıştır⁷⁹.

⁷⁴ Hasan Köksal, **Millî Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul 1985, 92-101.

⁷⁵ Fikret Türkmen, "Köroğlu Hikâyelerinin Yayılma Sahaları ve Menşe Meselesi", **Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul 23-28 Eylül 1985/Tebliğler II. Türk Edebiyatı cilt 2**, İstanbul 1988, 555-562.

⁷⁶ Ali Berat Alptekin, "Köroğlu'na Ait Şiirler", **Erciyes**, 9 (105), Eylül 1986, 19-22.

⁷⁷ Cem Dilçin, "Köroğlu'nun Şiirlerinde Alp'lık Geleneğinin İzleri", **Bolu Halk Edebiyatı Sempozyumu, 2-4 Mayıs 1986**, 79-87, tarih ve baskı yeri yok.

⁷⁸ İsmail Ali Sarar, "Köroğlu Destanları Üzerine Yeni Bir Varyant", **Bolu Halk Edebiyatı Sempozyumu 2-4 Mayıs 1986**, 88-91, tarih ve baskı yeri yok.

⁷⁹ Orhan Türkdoğan, "Bazı Türk Destan ve Hikâyelerinde Milli Kültür Kalıpları: Dede Korkut ve Köroğlu", **Bolu Halk Edebiyatı Sempozyumu, 2-4 Mayıs 1986**, 99-103 tarih ve baskı yeri yok.

Ahmet Edip Uysal 1986 yılında **Erdem**⁸⁰'de yayımlanan makalesinde önce kısaca destan geleneği hakkında bilgi vermiş, sonra da Dede Korkut ve Köroğlu'ndaki tabiatüstü unsurları belirtmiştir. Uysal, Köroğlu'ndaki tabiatüstü unsurları Hızır, abhayat ve deniz atı olarak tespit etmiştir.

Köroğlu ile ilgili olarak Tunceli'de düzenlenen ikinci bilimsel toplantıda Köroğlu'nun değişik yönlerini ele alan altı bildiri sunulmuştur.

Ali Berat Alptekin, "Köroğlu'nun Zuhuru ve Onun Bingöl ile Olan Münasebetleri" adlı bildirisinde Köroğlu'nun Zuhuru kolunun Kuzey ve Güney Azerbaycan, Anadolu, Türkmen Özbek ve Tobol varyantlarının mukayesesini yapmış ve bu kolun Bingöl ile olan münasebetlerini tespit etmiştir⁸¹.

Müjgân Cunbur da sunduğu bildirisinde XVI. yüzyılda yaşamış âşık Köroğlu'nun şiirlerindeki kahramanlık ve birlik ruhunu tespit etmiştir⁸².

Rasim Deniz, "Cönklerde Köroğlu Mahlaslı Şiirler" adlı bildirisinde⁸³ Köroğlu'nun Oğuz-İran savaşlarında teşekkül ettiğini, bunun halkın muhayyelesinde bazı değişikliklere uğrayarak XVI. ve XVII. yüzyılda Bolu'da yaşayan Köroğlu mahlaslı bir aşığın bunu kendi adına bağlı yeni bir destan olarak ortaya koyduğunu belirtir. Deniz, bildirisinde Köroğlu mahlaslı müstakil şiirleri de kaydeder.

Bu kongrede İsmail Görkem de Köroğlu'nun şiirlerindeki kahramanlık unsurlarını anlatan bir bildiri sunmuştur⁸⁴.

Enver Konukçu ise bildirisinde, Köroğlu'na gelene kadar Bingöl tarihinden bahsetmiştir⁸⁵.

Tunceli'deki kongrenin son bildirisinde, Saim Sakaoğlu, önce Köroğlu üzerinde yapılan çalışmaları tanıtmış, sonra da Köroğlu'nun edebiyatımıza tesirini Necip Fazıl,

⁸⁰ Ahmet Edip Uysal, "Destanlarımızdan Dede Korkut Hikâyeleri ile Köroğlu'nda Tabiatüstü Unsurlar", **Erdem**, 2(4), Ocak 1986, 13-29.

⁸¹ Ali Berat Alptekin, "Köroğlu'nun Zuhuru ve Onun Bingöl ile olan Münasebetleri", **Sultan Baba...**, 14-17.

⁸² Müjgân Cunbur, "Köroğlu'nda Kahramanlık ve Birlik Ruhu", **Sultan Baba...**, 47-54.

⁸³ Rasim Deniz, "Cönklerde Köroğlu Mahlaslı Şiirler", **Sultan Bala...**, 69-77.

⁸⁴ İsmail Görkem, "Köroğlu'nun Şiirlerinde Kahramanlık Unsurları", **Sultan Baba...**, 61-68

⁸⁵ Enver Konukçu, "Köroğlu'na Gelene Kadar Bingöl", **Sultan Baba...**, 41-45

Ahmet Edip Uysal 1986 yılında **Erdem**⁸⁰'de yayımlanan makalesinde önce kısaca destan geleneği hakkında bilgi vermiş, sonra da Dede Korkut ve Köroğlu'ndaki tabiatüstü unsurları belirtmiştir. Uysal, Köroğlu'ndaki tabiatüstü unsurları Hızır, ab-ihayat ve deniz atı olarak tespit etmiştir.

Köroğlu ile ilgili olarak Tunceli'de düzenlenen ikinci bilimsel toplantıda Köroğlu'nun değişik yönlerini ele alan altı bildiri sunulmuştur.

Ali Berat Alptekin, "Köroğlu'nun Zuhuru ve Onun Bingöl ile Olan Münasebetleri" adlı bildirisinde Köroğlu'nun Zuhuru kolunun Kuzey ve Güney Azerbaycan, Anadolu, Türkmen Özbek ve Tobol varyantlarının mukayesesini yapmış ve bu kolun Bingöl ile olan münasebetlerini tespit etmiştir⁸¹.

Müjgân Cunbur da sunduğu bildirisinde XVI. yüzyılda yaşamış âşık Köroğlu'nun şiirlerindeki kahramanlık ve birlik ruhunu tespit etmiştir⁸².

Rasim Deniz, "Cönklerde Köroğlu Mahlaslı Şiirler" adlı bildirisinde⁸³ Köroğlu'nun Oğuz-İran savaşlarında teşekkül ettiğini, bunun halkın muhayyalesinde bazı değişikliklere uğrayarak XVI. ve XVII. yüzyılda Bolu'da yaşayan Köroğlu mahlaslı bir aşığın bunu kendi adına bağlı yeni bir destan olarak ortaya koyduğunu belirtir. Deniz, bildirisinde Köroğlu mahlaslı müstakil şiirleri de kaydeder.

Bu kongrede İsmail Görkem de Köroğlu'nun şiirlerindeki kahramanlık unsurlarını anlatan bir bildiri sunmuştur⁸⁴.

Enver Konukçu ise bildirisinde, Köroğlu'na gelene kadar Bingöl tarihinden bahsetmiştir⁸⁵.

Tunceli'deki kongrenin son bildirisinde, Saim Sakaoğlu, önce Köroğlu üzerinde yapılan çalışmaları tanıtmış, sonra da Köroğlu'nun edebiyatımıza tesirini Necip Fazlî,

⁸⁰ Ahmet Edip Uysal, "Destanlarımızdan Dede Korkut Hikâyeleri ile Köroğlu'nda Tabiatüstü Unsurlar", **Erdem**, 2(4), Ocak 1986, 13-29.

⁸¹ Ali Berat Alptekin, "Köroğlu'nun Zuhuru ve Onun Bingöl ile olan Münasebetleri", **Sultan Baba...**, 14-17.

⁸² Müjgân Cunbur, "Köroğlu'nda Kahramanlık ve Birlik Ruhu", **Sultan Baba...**, 47-54.

⁸³ Rasim Deniz, "Cönklerde Köroğlu Mahlaslı Şiirler", **Sultan Bala...**, 69-77.

⁸⁴ İsmail Görkem, "Köroğlu'nun Şiirlerinde Kahramanlık Unsurları", **Sultan Baba...**, 61-68

⁸⁵ Enver Konukçu, "Köroğlu'na Gelene Kadar Bingöl", **Sultan Baba...**, 41-45

Mehmet Emin, Mehmet Akif Ersoy ve Ömer Seyfettin gibi şair ve yazarlarımızın eserlerindeki Köroğlu ile ilgili kısımlardan hareket ederek ortaya koymuştur⁸⁶.

Köroğlu ile ilgili bibliyografya çalışmalarının dördüncüsü Fahrettin Elçin tarafından 1987 yılında yayımlanır⁸⁷. Elçin, “Millî Kütüphane”de bulunan 78 adet sürüli yayını taranarak Köroğlu ile alakalı tespit ettiği 88 yazının künyesini yayımlamıştır.

Aynı yıl Abdurrahman Güzel, Almanya’nın Giessen şehrinde Eylül 1983’te Mustafa Ayyıldız’dan derlediği “Ayvaz Kolu” ve “Keloğlan’ın Köroğlu’nun Atını Kaçırması” kolunun metnini yayımlar⁸⁸.

1987 yılında bir derleme de Saim Sakaoğlu tarafından yayımlanır. Sakaoğlu, “Erzurum’lu Behçet Mahir ve Köroğlu ile Kızıroğlu Mustafa Bey Hikâyesi”⁸⁹ adlı makalesinde, önce meddah Behçet Mahir’i tanıtmış, sonra da ondan derlediği “Köroğlu ve Kızıroğlu Mustafa Bey” hikâyesini yayımlamıştır.

Köroğlu’nun Anadolu varyantı üzerinde mesai harcayanların arasında ilk sıralardan birini Ali Berat Alptekin alır. Alptekin, gerek kongrelere sunduğu bildirilerde, gerek makalelerinde Köroğlu destanını çeşitli açılardan ele alıp incelemiştir. Alptekin, 1989 yılındaki çalışmasının ilkinde Malatya’da sunduğu bildiriyle Köroğlu destanının Malatya’da da anlatıldığını ortaya koymuş⁹⁰; **Erciyes** dergisinde yayımladığı makalesinde ise, “Demircioğlu- Erzurum” kolunun Güney ve Kuzey Azerbaycan varyantlarını esas alarak Anadolu varyantlarına mukayese edip motiflerinin **Motif Index**’teki numaralarını vermiştir⁹¹.

Rasim Deniz, daha önce Tunceli’de sunduğu bildirisini biraz daha genişleterek 1989 yılında **Erciyes** dergisinde makale olarak yayımlar⁹².

⁸⁶ Saim Sakaoğlu, “Köroğlu Üzerine Yapılan Çalışmalar”, **Sultan Baba..**, 79-83.

⁸⁷ Fahrettin Elçin, “Bolu İli ve Köroğlu ile İlgili Bir Bibliyografya Denemesi”, **Türk Folkloru/Belleten** 1986/2’den ayrı basım, Ankara 1987, 471-497.

⁸⁸ Abdurrahman Güzel, “Köroğlu Destanı-Trabzon’dan İki Kol-”, **Türk Folklorundan Derlemeler** 1987, Ankara 1987, 79-102.

⁸⁹ Saim Sakaoğlu, “Erzurumlu Behçet Mahir ve Köroğlu ile Kızıroğlu Mustafa Bey Hikâyesi”, **Erciyes**, 10 (110). Şubat 1987, 14-17.

⁹⁰ Ali Berat Alptekin, “Köroğlu Hikâyeleri Malatya’da Bilinmekte midir?”, **İnönü Üniversitesi III. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu/Tebliğler**, İstanbul 1989, 42-46.

⁹¹ _____, “Köroğlu Hikâyesinin Demircioğlu Erzurum Kolu”, **Erciyes**, 12 (241), Eylül 1989, 11-14.

⁹² Rasim Deniz, “Çönlüklerdeki Köroğlu ve Eski Destan İzleri”, **Erciyes**, 12 (137), Mayıs 1989, 28-30.

Köroğlu'nun Anadolu varyantıyla ilgili olarak 1990 yılında yapılan tek çalışma X. Celnarova'nın Konya'da sunduğu bildirisidir⁹³. Celnarova, bildirisinde XVII. yüzyılda yaşamış Slovakyalı eşkiya Yuray Yanoşık ile Köroğlu'nu, "olağanüstü özellikleri", "kıyafet değiştirme", "düşmanı aldatma ve takipten kurtulma", "bir kadına âşık olma", "cesaret ve dürüstlük" ve "dağlarda yaşama" gibi çeşitli açılardan mukayese etmiştir.

Ali Duymaz, 1989 yılında Van'da Mehmet Bozkurt'tan derlediği "Köroğlu'nun Zuhuru ve Demircioğlu" ve "Telli Nigar ve Genç Osman" kollarını Anadolu'da anlatılan diğer varyantlarla mukayese ettikten sonra metin olarak 1991 yılında yayımlar⁹⁴.

Köroğlu'nun Anadolu varyantlarıyla ilgili yapılan tespit edebildiğimiz son çalışma yine Ali Berat Alptekin'e aittir⁹⁵. Alptekin 1996 yılında hazırladığı **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı** adlı doçentlik takdim tezinde Köroğlu'nu halk hikâyesi olarak değerlendirmiş ve Behçet Mahir varyantının motiflerini tespit ederek incelediği diğer halk hikâyeleriyle mukayese etmiştir. Alptekin, halk hikâyelerinin motiflerini **Motif Index'e** göre tasnif etmiştir.

2. Azerbaycan Varyantı Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Bu başlık altında hem Güney, hem de Kuzey Azerbaycan varyantları üzerinde yapılan çalışmalar tanıtılıp değerlendirilecektir.

Köroğlu'nun Azerbaycan varyantı üzerinde yapılan çalışmalar XIX. yüzyılın ilk yarısında, Azerbaycan'a gelen seyyah, etnograf, tüccar vb. gibilerin Azerbaycan halkından derlediği Köroğlu kollarını veya Köroğlu şiirlerini İngilizce ve Rusça gibi dillerde yayımlamalarıyla başlar. Bu arada Köroğlu'nun Azerbaycan varyantlarından bazı şiirlere Gürcü ve Ermeni harfleriyle Türkçe yazılmış cönk ve mecmualarda da rastlamaktayız.

Bunlardan biri Ermeni tüccar Elyas Muşegyan'a ait olan **Nağmeler** kitabıdır. XVIII. yüzyılın ilk yarısında Azerbaycan ve Ermenistan'da bulunmuş olan Muşegyan,

⁹³ Xenia Celnarova. "Köroğlu ve Yanoşık/Türk ve Slovak Halk Kahramanları Arasındaki Benzerlikler", **1. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Kongresi, 11-12 Ekim 1988 Tebliğler Konya**, Konya 1989. 93-96.

⁹⁴ Ali Duymaz. "Köroğlu Hikâyesinden Üç Kol". **Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 5'ten Ayrı Basım. Konya 1991. 33-57.

⁹⁵ Ali Berat Alptekin, **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, Elazığ 1996 (Yayımlanmamış doçentlik takdim tezi). 26-77. 174-244.

Tebriz’de yazılı ve sözlü kaynaklardan derleyip 1721 yılında tamamladığı **Nağmeler** adlı yazma kitabında Koroğlu mahlaslı şiirlere de yer vermiştir. Türk kültürü için önemli bir kaynak olan bu yazmada, Nesimî, Fuzulû, Şah İsmail gibi klasik şairler ile, Fedaî, Adil gibi âşıklara aid şiirler ile bayatı ve yanılmaca gibi halk edebiyatı ürünleri de vardır⁹⁶.

Güney Azerbaycanlı şair Andelib Garacadağlı tarafından 1804 yılında tertip edilen bir yazmada da Koroğlu şiirleri vardır. Bu şiirler Tehmasib’in yayımladığı **Koroğlu** destanının 1956’dan sonraki baskılarına alınmıştır. Yazma, Leningrad’da “Şargşinaslık Enstitüsü” el yazmalar fondunda bulunmaktadır⁹⁷.

Azerbaycan varyantının matbu olan ilk yayını İ. Şopen tarafından yapılmıştır⁹⁸. Şopen 1830’lu yıllarda Aras nehri boyunca seyahat ettiği sırada Ömer adlı bir Azeri’den derlediği Koroğlu kollarını kendinden de ilaveler yaparak bir değerlendirme yazısıyla birlikte yayımlar.

Şopen’den iki yıl sonra, Tahran’da Rusya elçisi olarak çalışan Polonya asıllı Aleksander Chodzko, 1834 yılında Güney Azerbaycan’ın Hoy şehrinde Abdullah tarafından yazıya geçirilmiş olan 13 meclisten ibaret Koroğlu destanını İngilizce olarak Londra’da yayımlar⁹⁹. S.S. Penn, Chodzko’nun İngilizceye çevirerek yayımladığı Koroğlu destanını Rusça’ya çevirerek önce 1856 yılında **Kafkaz** gazetesinin 21-24, 26-27, 30-34 ve 37-42 sayılarında tefrika eder, yine aynı yıl kitap halinde de yayımlar¹⁰⁰. Chodzko ve Penn’in neşrinden sonra, **Tifliskiye Çteniya**, **Kavkaz**, **Zakavkazskiya Reçye**, **Kaspiy** gibi gazete ve dergilerde Koroğlu ile ilgili küçük küçük yazılar yayımlanılmaya devam eder¹⁰¹.

⁹⁶ Elyas Muşegyan ve **Nağmeler** kitabı hakkında daha fazla bilgi için bkz. **Koroğlu** (Haz. M. H. Tehmasib). Bakü 1956, 14-15; Paşa Efendiyev, **Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyyatı**, Bakı 1981, 30-31; Fikret Türkmen, “Ermeni ve Gürcü Yazılı Kaynaklarında Koroğlu’na Ait Şiirler”, **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi II/Prof. Dr. Harun Tolosa Özel Sayısı**, İzmir 1983, 173-182.

⁹⁷ P. Efendiyev, *age.*, 32.

⁹⁸ İ. Şopen, “Ker-Oglu”, **Tatarskaya Legendy**, **Mayak Sovremennogo Proisveşeniya i Obrazovaniosti**, 4, I-II SPb, 1840, 12-25.

⁹⁹ Aleksander Chodzko, **Popular Poetry of Persian/Adventures and Improvisations of “Kurroglu” the Bandit Ministral of Northern Persia**, London 1842.

¹⁰⁰ S. S. Penn, **Keroglu Vostochny Poet-naezdnik, Polnoe Sobranie ego Improvizatsiya s prisovokupleniem ego Biografii, Percuod s Angliyskogo**, Tiflis 1856.

¹⁰¹ Şahrud Alekberova, “Koroğlu” Eposunun Neşri ve Tercümesi Tarihinden”, **Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatına Dair Tedgigler VI**, Bakı 1981, 168-176.

Bu küçük yazı ve şiir neşirlerinden sonra, 1927 yılında Veli Hulufu o zamana kadar yapılan çalışmaların en iyisini gerçekleştirir. Hulufu, Tovuz bölgesinden Âşık Hüseyin Bozalğanlı'dan derlediği iki büyük kolu Bakı'da yayımlar¹⁰².

1937 yılında Şamhor'un Seyfelli köyünde Âşık Hüseyin'den derlenen Koroğlu, önce **Edebiyat Gazeti**'nde tefrika edilir. Himmet Alizade bu varyantın 14 kolunu sonuna 40 kadar müstakil koşma koyarak aynı yıl Bakı'da kitap olarak yayımlar¹⁰³.

Hamid Araslı 1942 yılında **Halkın Kahraman Oğlu** adıyla Koroğlu destanını yayımlar¹⁰⁴.

1942 yılından sonra Koroğlu konulu çalışmaların sayısında azalma görülür. 1954 yılında Paşa Efendiyev, Koroğlu destanı ile ilgili bir doktora tezi hazırlar¹⁰⁵. Efendiyev 1956'da "Koroğlu Dastanında Halgılıg Problemi"¹⁰⁶ ve "Azerbaycan Halgının Gehremanlıg Dastanı"¹⁰⁷ adlarında iki de makale yayımlar. Efendiyev ikinci makalesinde, Koroğlu'nun XVI. ve XVII. yüzyıllarda Türkiye ve İran'ın Azerbaycan'a saldırımları sırasında vatanını savunan kahraman olduğunu ayrıca Azerbaycan'da meydana gelen isyanlarda isyancılara başkanlık ettiğini bildirmektedir.

Hamid Araslı 1956 yılında yayımladığı edebiyat tarihinin muhtelif sayfalarında Koroğlu'ndan da bahseder¹⁰⁸.

1956, Koroğlu hakkında yapılan çalışmalar bakımından önemli bir yıldır. Efendiyev'in iki makalesinden sonra, Koroğlu hakkında bu zamana kadar yapılan çalışmaların en iyisi bu yılda yayımlanır. M.H. Tehmasib'in yayımladığı **Koroğlu**¹⁰⁹, "Mugeddime", 17 kol, bu kolların çeşitli varyantlarının mukayese edildiği bir bölüm ve Koroğlu mahlaslı müstakil şiirlerin bulunduğu "Müstegil Goşmalar" dan ibarettir. Tehmasib, mukaddimedede; destanların teşekkülü hakkında kısa bir değerlendirme, Koroğlu'nun şahsiyeti ve Koroğlu destanının teşekkül yeri ile zamanı, Orta Asya varyantları hakkında, kol sayılarını ihtiva eden kısa bilgi ve yazmalardaki Koroğlu

¹⁰² Veli Hulufu, **Koroğlu**, Bakı 1927.

¹⁰³ **Koroğlu** (Haz. Himmet Alizade), Bakı, 1941.

¹⁰⁴ Hamid Araslı, **Halgın Gehremanoglu**, Bakı 1942.

¹⁰⁵ Paşa Efendiyev, **Ker-Oğlu Geroičeskiy Epos Azerbaydjanskogo Naroda**, Bakı 1954.

¹⁰⁶ _____, "Koroğlu Dastanında Halgılıg Problemi", Nam.DISS, Bakı 1956.

¹⁰⁷ _____, "Azerbaycan Halgının Gehremanlıg Dastanı", **Azerbaycan**, 9, Bakı 1956, 144 - 152

¹⁰⁸ H. Araslı, **XVII - XVIII. Asırlar Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi**, Bakı 1956.

¹⁰⁹ **Koroğlu**, (Haz. M. H. Tehmasib), Bakı 1956, 453.

mahlaslı şiirler hakkında bilgiler vermiştir. Tehmasib, kitapta yayımlanan kolların elli yıldır derlenen muhtelif varyantların tenkitli metni olduğunu söyler. Bu kitap, her defasında mukaddimesine yeni ilaveler yapılarak 1959, 1969 ve 1975 yıllarında yeniden yayımlanmıştır. 1957 yılındaki yayımına “Mercan Hanımın Çenlibele Gelmesi” kolu ilave edilmiştir. Bu kitapta bulunan kollar şunlardır: “Alı Kişi”, “Koroğlu ile Deli Hesen”, “Koroğlu’nun İstanbul Seferi” “Demircioğlu’nun Çenlibele Gelmesi”, “Koroğlunun Erzurum Seferi”, “Eyvazın Çenlibele getirilmesi” “Durna Teli”, “Hemzenin Gıratı Aparması”, “Makbub Hanımın Çenlibele gelmesi”, “Koroğlunun Bayazid Seferi”, “Gulun Kaçması”, “Duratın İtmesi”, “Koroğlu ile Bolu Bey”, “Koroğlunun Gars Seferi”, “Koroğlu’nun Derbend Seferi”, “Hasan Paşanın Çenlibele Gelmesi” ve “Koroğlunun Gocalığı.”

M. Sadıkov, “Koroğlu 1866 Yılı Rus Matbuatında”¹¹⁰ adlı makalesinde, 1866 yılına kadar çeşitli dergi ve gazetelerde Koroğlu ile ilgili çalışmalardan bahseder.

Mehemmed Hatemi, “Koroğlu-Odoğlu”¹¹¹ adlı makalesinde Koroğlu’nun “kör” değil, “kor/ateş” olduğunu, Koroğlu’nu da ateşin oğlu şeklinde mitolojik bir destan olarak görür. Yazar, benzer görüşlerini “Koroğlu Suretinin Menşeyi Meselesine Dair”¹¹² adıyla 1983 yılında yayımladığı makalesinde de dile getirir. Hatemi, Koroğlu’nun şahsında animistik ve kozmolojik bahşaların/şamanların izlerini taşıdığını belirtip onu “ata baba” ruhuna bağlamaktadır.

Ehliman Ahundov’un hazırladığı antolojinin 85-95 sayfaları arasında 17 tane Koroğlu şiiri vardır¹¹³.

1968 yılında Ferhad Fahadov’un iki makalesi yayımlanır. Ferhadov, “Koroğlu Destanın Zagafgaziya Versiyasına Dair (Birinci Megale)”¹¹⁴ adlı makalesinde XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başlarında Azerbaycan’da başlayıp bütün Kafkasya’ya yayılan isyanların başında bulunan Koroğlu’nun kahramanlıklarına dair Azerbaycan âşiklerinin meydana getirdiği destanların, çoğu zaman beraber yaşayan komşu halkların

¹¹⁰ M. Sadıkov, “Koroğlu 1866 Yılı Rus Matbuatında”. **Azerbaycan SSR. EA. Meruzeler**, 10. Bakı 1959.

¹¹¹ Mehemed Hatemi, “Koroğlu-Odoğlu”, **Ulduz**, 6, 1967, 63-70.

¹¹² _____, “Koroğlu Suretinin Menşeyi Meselesine Dair”, **Azerbaycan SSR EA. Haberleri/Edebiyat, Dil, İnceneset 2**, Bakı 1983, 14-21.

¹¹³ Ehliman Ahundov (Haz), **Azerbaycan Folkloru Antologiyası I.c.**, Bakı 1948 85-95.

¹¹⁴ Ferhad Ferhadov, “Koroğlu Dastanının Zagafgaziya Versiyasına Dair (Birinci Megale)”, **Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyyatına Dair Tedgigler III**, Bakı 1968, 28-58.

arasında da yayıldığı ve her halkın kendi dilinde meşhur olduğunu belirtir. Ferhodav, Koroğlu destanı hakkında yapılan çalışmalardan bahsettikten sonra, Gürcü ve Ermeni varyantları hakkında bilgi verir. Yazar, **Azerbaycan** dergisinde¹¹⁵ yayımlanan ikinci makalesinde de, aynı görüşünü tekrar etmiş, Kafkas halklarının Koroğlu'nun şahsında kendi kurtuluşlarını destanlaştırdıklarını belirtmiştir.

Karriyev'in aynı yıl yayımlanan ve Türk halklarındaki Koroğlu destanını incelediği eserinin, "Azerbaycan ve Diğer Kafkas Versiyaları" bölümünde Azerbaycan varyantlarını da incelemiştir¹¹⁶

1970 yılında iki imza ile yayımlanan ve Üniversitelerin ilgili bölümlerinin ders kitabı olan **Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatı**¹¹⁷ adlı eserin bir bölümü de Koroğlu'na ayrılmıştır. Bu bölümdeki incelemeler: "Destanın Yaranma Dövrü", "Koroğlu'nun Toplanması ve Neşri", "Koroğlu Destanlarının Varyantları", "Dastanın İdeyası", "Koroğlu Sureti", "Koroğlu ve Halg", "Gadın Suretleri" "Duşmen Suretler", "Destanın Guruluşu", "Koroğlu'nun Dili ve Bedii Hususiyetleri" ve "Dastanın Ehemmiyeti" başlıklarını taşımaktadır.

Koroğlu destanının Azerbaycan varyantı üzerinde yapılan önemli çalışmalardan biri de, Tehmasib'in 1972 yılında yayımlanan **Azerbaycan Halg Dastanları** adlı kitabındaki ilgili bölümdür¹¹⁸. Yazar, "Gehremanlık Dastanları" grubunda ele aldığı bu destanın "Alı kişi" adlı birinci kolunu da, bu grubun alt başlığı olan, "Gedim Esatiri Görüşlerle Sesleşen Gehremanlık Dastanları" bölümüne dahil eder. Tehmasib, Koroğlu destanının XVI. -XVII. yüzyıllarda Azerbaycan'da meydana gelen siyasi-içtimai hadiselerle bağlı olarak teşekkül ettiğini kabul etmekle beraber, Koroğlu'nun sadece bu asırlardaki olaylarla şekillenmediğini bildirir. Aynı ayrı kolların teşekkül etmesinde, daha önceki asırlarda meydana gelmiş olaylara ait efsane ve rivayetlerin hafızalarda kalan kısımlarının bu kolların oluşmasına tesir ettiğini ifade eder. Yazar, bu olaylar arasında Koroğlu'nun Ayvaz'ı kaçırmış epizotunu, "Cavidan"ın "Babek"¹¹⁹ kaçırıp "Baz"

¹¹⁵ _____, "Koroğlu" Dastanı Zagafgaziya Halglarının Gehremanlık Şöhretidir", **Azerbaycan**, 13, Bakı 1968, 189-193.

¹¹⁶ B. A. Karriyev, **Epiceskiye Skazaniya O Ker Oglu...** 45-63.

¹¹⁷ İ. Babayev-P. Efendiyev, **Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatı**, Bakı 1970, 209-224.

¹¹⁸ M. H. Tehmasib, **Azerbaycan Halg Dastanları (Orta Esrler)**, Bakı 1972, 130-177.

¹¹⁹ Babek için bkz. Osman Turan, "Babek", **İA.**, 2, İstanbul 1979; 170-174; Hakkı Dursun Yıldız, "Babek", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, c.4, İstanbul 1991, 376-77.

kalesine götürmesi olayına ve Cavidan ile Ebu İmran arasındaki ilişkilerin de Koroğlu ile Kiziroğlu arasındaki ilişkiye çok benzediğini söylemektedir. Tehmasib, “Gırat”, “mısri kılıç”, “Ruşen” ve “Koroğlu”nun ateşle alakalı kelimeler olduğunu; “dağ”, “ağaç” ve “su” kültürlerinin destanda mitolojik unsurlar olarak yer aldığını belirtir.

Ferhad Ferhadov, daha önce Tehmasib’in yayımladığı 17 kolu 1975 yılında bir mukaddime ile yeniden yayımlar¹²⁰. Ferhadov, mukaddimede Koroğlu’nun XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başlarında Azerbaycan’da yaşadığı ve destanın da bu yüzyıllarda meydana gelen olaylara bağlı olarak teşekkül ettiği şeklindeki Azeri görüşlerini tekrar eder.

1975 yılında A. Nebiyev de Koroğlu’nu konu alan bir kitap yayımlar. Nebiyev, kitabını bir “Mugeddime” ve dört bölüm halinde tanzim eder. Yazar eserinde Koroğlu destanının derlenmesi ve neşredilmesi, Türk halklarında Koroğlu ve Koroğlu ile “Gur-Oğlu”nun konularının ilgisi gibi konuları işlemiştir¹²¹. Azad Nebiyev’in **Azerbaycan Dastanları**¹²² adlı eserinde de Koroğlu kolları yayımlanır.

Koroğlu destanının “Alı Kişi” koluna değişik bir bakış açısıyla yaklaşan araştırmacıların biri de Mireli Seyidov’dur. Seyidov, 1978 yılında yayımlanan makalesinde¹²³ “Alı Kişi” kolundaki dağ kültü, mitolojik at, hayat suyu, mısri kılıç ve ağaç kültü gibi birçok mitolojik unsurları Türk mitolojindeki örnekleriyle mukayese ederek bu kolun mitolojik bir özellik arz ettiğini ifade eder. Seyidov, “Çenlibel”in mesken seçilmesinin “dağ ruhu” ile ilgisini, Koroğlu’nun doğuşunu da “dağ tanrısı” “su” ve “ışık” unsurlarına bağlayarak destanın bu kolunun mitolojik olduğu şeklindeki görüşlerini örnekleriyle izah eder. Yazar bu makalesindeki görüşlerini ve makalesinin bir kısmını daha sonra yayımladığı iki eserine de alır¹²⁴.

¹²⁰ Koroğlu, (Haz. Ferhad Ferhadov), Bakı 1975, 316.

¹²¹ A. Nebiyev, **Gehremanlık Sahifeleri**, Bakı 1975.

¹²² _____, **Azerbaycan Dastanları**, Bakı 1977, 172.

¹²³ Mireli Seyidov, “Alı Kişi ve Koroğlu Karakterlerinin Prototipleri Hakkında”, **Azerbaycan**, 3, Bakı 1978, 184-207.

¹²⁴ _____, **Azerbaycan Halkının Soykötünü Düşünürken**, Bakı 1989, 245-321; **Gam-Şaman ve Oyun Gaynaglarına Umumi Bahış**, Bakı 1994, birçok sayfada.

Koroğlu destanından metinlerin yayımlandığı başka bir eser de 1980 yılında çıkar¹²⁵. V. Veliyev'in yayımladığı bu kitapta Koroğlu'dan başka, "Dede Korkut", "Kaçak Nebi" ve "Kaçak Kerem" destanları da yer almaktadır.

İsrafil Abbasov, 1972 yılında **Edebiyyat, Dil, İncesenet** dergisinde yayımladığı makalesini¹²⁶, kahramanlık destanları ve muhabbet destanları şeklinde ikiye ayırıp yeni ilavelerle 1981 yılında tekrar yayımlar¹²⁷. Bunlardan birincisi bu makalede Koroğlu destanlarının Ermeniler tarafından Ermeniceye nasıl tercüme ve tebdil edildiği anlatılmaktadır. Yazar, kahramanlık destanlarının diğer destanlara oranla daha fazla tercüme veya tebdil edildiğini, bunda da Âşık Cemâlî (Mkırtiç Taliantsi) ve Nağmekar Hayat (Sukas Karapetyan)'ın büyük tesirleri olduğunu belirtir. Abbasov, makalesinde Âşık Cemâlî'nin tercüme ve tebdil ettiği iki, Neğmekar Hayat'ın ise tercüme ve tebdil ettiği bir Koroğlu destanını tanıtır.

Koroğlu destanının tercüme ve yayımlanması tarihi ile ilgili bir bibliyografya çalışmasını da Şahrud Elekberova yapar¹²⁸. Elekberova, makalesinde Koroğlu destanının Azerbaycan varyantı hakkında 1840-1853 yılları arasında yapılan yayımlar ve tercümelere bahseder. Bunlardan Chodzko, Penn, Şopen ve H.Celilov'un tercüme ve yayımlarını tanıtır. Elekberova, **Kavkas**, gazetesinde A.V. imzasıyla yayımlanan "Kara Oğlu" adlı iki koldan da bahsederek bu varyantların bu zamana kadar benzerlerine rastlanılmadığını bildirir. Elekberova bu makalesini 1982 yılında akademik bir çalışma olarak Rusça yayımlar¹²⁹.

1981 yılında Koroğlu destanına başka bir açıdan bakan makale de Asif Hacıyev tarafından yayımlanır.¹³⁰ Hacıyev, makalesinde Koroğlu destanı üzerinde gramer çalışması yapmış onun morfolojik yapısını incelemiştir.

¹²⁵ V. Veliyev, **Azerbaycan Gehremanlıg Destanları**, Bakı 1980.

¹²⁶ İsrail Abbasov, "Azerbaycan Dastanlarının Ermeni Diline Tercümesi, Tebdili ve Neşri Tarihine Dair". **Azerbaycan SSR EA Haberleri Edebiyyatı, Dil, İncesenet**, 13, Bakı 1972.

¹²⁷ . "Azerbaycan Gehremanlıg Dastanlarının Ermeni Diline Tercüme, Tebdil, Neşri Tarihi ve Tedgigi Mescleleri", **Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyyatına Dair Tedgigler VI**. Bakı 1981, 50-89.

¹²⁸ Şahrud Elekberova, "Koroğlu Eposunun Neşri ve Tercümesi Tarihinden", **Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyyatına Dair Tedgigler VI**, Bakı 1981, 168-176.

¹²⁹ . **Problema Peredaçi Natsionalnogo save - Obraziya Azerbaycanskogo Eposa "Koroğlu"**, Bakı 1982.

¹³⁰ Asif Hacıyev, "Koroğlu Dastanının Morfolojik Strukturu", **Elm ve Hayat**, 1, Bakı 1981, 23-35.

Fikret Türkmen 1983 yılında yayımlanan makalesinde¹³¹, Ermeni tüccar Elyas Muşegyan'ın **Nağmeler** adlı kitabındaki Koroğlu mahlaslı şiirleri yayımlar.

Türkmen'in, içinde Azerbaycan varyantıyla ilgili bölümün bulunduğu ikinci çalışması da "Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi"ne sunduğu bildirisidir¹³². Türkmen, bildirisinde Koroğlu'nun Azerbaycan varyantları hakkında yapılan çalışmalardan bahsetmiş ve Tehmasib'in Koroğlu destanının teşekkülüyle ilgili görüşlerini belirtmiştir.

M. Hekimov, 1986 yılında çıkan kitabında Gürcistan'ın Bolnisi ilçesinin Saracılı köyünden Âşık Hüseyin'den derlenen "Zernişan Hanımın Çenlibele Getirilmesi" ile "Bolu Bey ve Koroğlu"; Ermenistan'ın Vardenis ilçesi Babacan köyünden Âşık Kadir Veliyev'in anlattığı "Telli Hanımın Çenlibele Getirilmesi" kollarını yayımlamıştır¹³³.

Koroğlu destanının metinlerine yer veren kitaplardan biri de, 1987 yılında yayımlanır. Behlul Abdullayev'in hazırladığı kitapta farklı âşıklardan derlenmiş ve kısaltılarak yayımlanmış 14 kol bulunmaktadır¹³⁴.

1987 yılında Rahim Reis Nia tarafından yayımlanan ve Koroğlu varyantlarının detaylı bir ekilde incelendiği kitap da, Azerbaycan varyantı hakkında yapılan çalışmalar arasında yer alır. Kitapta Azerbaycan varyantıyla ilgili bir bölüm olmamakla birlikte, Chodzko'nun derlediği varyant tanıtılmış, çeşitli inceleme kısımlarında Azerbaycan varyantlarına atıfta bulunulmuştur¹³⁵.

Sednik Paşayev aynı yıl yayımlanan makalesinde Koroğlu coğrafyasının Azerbaycan ile sınırlanmayacağını, Azerbaycan dışında da Koroğlu adına bağlı coğrafi yerler bulunduğunu belirtir. Paşayev, Azerbaycan folklorunun çeşitli türlerinde bulunan Koroğlu ile ilgili efsane ve rivayetlerin Koroğlu kollarının oluşmasında önemli rol oynadığı ifade eder¹³⁶.

¹³¹ Fikret Türkmen, "Ermeni ve Gürcü Kaynaklarında ...", 173-182.

¹³² Bkz. 75. not.

¹³³ M. İ. Hekimov, **Halgımızın Deyimleri ve Duyumları**, Bakı 1986, 218-300.

¹³⁴ **Azerbaycan Edebiyatı İncileri/Dastanlar**, (Haz. Behlul Abdullayev), Bakı 1987, 237-420.

¹³⁵ Rahim Reis Nia, **Koroğlu / der Efsane vü Tarih**, Tebriz, İran, 1987; 486.

¹³⁶ Sednik Paşayev, "Koroğlu Eposu Halg Efsane ve Rivayetleri", **Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatına Dair Tedgigler VII**, Bakı 1987, 174-185.

Celilov da, Tehmasib ve Seyidov gibi “Alı Kişi” kolunun teşekkülünde mitolojik motiflerin önemli rol oynadığına inanmaktadır. 1988 yılında yayımladığı makalesinde¹³⁷ bu konu üzerinde durur. Celilov, Koroğlu destanının XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başındaki hadiseler üzerine teşekkül ettiğini kabul etmekle birlikte, Koroğlu destanını mifik tefekkür ile poetik tefekkürün beraber yarattığını, normalde de, destanların mitolojik düşünce sayesinde teşekkül ettiğini belirtir. Mitolojik motiflerin ölmeyeceğini belirten Celilov, Koroğlu destanlarından da bu motiflerin az çok rol oynadığını söyledikten sonra, “Alı Kişi” kolundaki mitolojik motifleri ve onların epikanın bedî yapısındaki fonksiyonları üzerinde durur. Yazar, kahramanlık destanının asıl konusunun yiğitlik, yenilmezlik olduğunu, bu fonksiyonları yerine getirecek tipin de mitolojik özelliklere sahip biri olması gerektiğini söyler. Koroğlu’nu da, olağanüstü bir atının olması, ölümsüzlük suyunu içmesi, kam ve şamanlar gibi, sözlerden medet ummasından dolayı mitolojik bir tip olduğunu kabul eder.

Kamil Eliyev “7770 Nedir”¹³⁸ adlı makalesinde Koroğlu destanında Oğuz unsurları arar.

1988 yılında yayımlanan iki kitapta da Koroğlu ile ilgili kısımlar vardır. Cevad Heyet’in yayımladığı kitaptın 66-71 sayfalara Koroğlu’na ayrılmıştır¹³⁹. Azad Vefalı’nın hazırladığı kitapta ise 20-343. sayfalar Koroğlu ile ilgilidir¹⁴⁰. Burada 12 kolun metinleri yayımlanmıştır.

Muhtar Ağayev, 1989’da yayımladığı makalesinde Koroğlu destanındaki hayvancılıkla ilgili terimleri tespit eder¹⁴¹.

Koroğlu destanının Azerbaycan varyantı üzerinde İstanbul Üniversitesi’nde dil konulu bir doktora çalışması yapılmıştır. Gülşen Seyhan’ın hazırladığı tez 2 cilt olup birinci ciltte “İnceleme ve Metin”, ikinci ciltte ise “Dizin” yer almaktadır. Tezin I. cildinin “İnceleme” bölümünün “2 Koroğlu Destanı” kısmında: “A. Koroğlu Destanının Yayılma Alanları, Rivayetleri ve Üzerinde Yapılan Çalışmalar, B. Koroğlu’nun Tarihî Kişiliği, C.

¹³⁷ C. Celilov. “Mifoloji Motivlerin Rolü” Koroğlu Eposunun Poetik Strukturunda, Azerbaycan SSR EA/Meruzeler, XLIV (4), Bakı 1988, 80-83.

¹³⁸ Kamil Veliyev. “7770 Nedir”, İlm ve Hayat, 4, Bakı 1988, 28-29.

¹³⁹ Cevad Heyet. Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyyatı, Tahran 1367/1988, 66-71.

¹⁴⁰ Azad Vefalı. Azerbaycan Halg Dastanları, Bakı 1988, 20-343.

¹⁴¹ E. Muhtar Ağayev. “Koroğlu Dastanında İşlenen Hayvancılıkla İlgili Sözler ve Terimler Hakkında”, Dil, Edebiyat, İncesenet, 1. Bakı 1989, 12-47.

Köroğlu Varyantlarında Destanî Motifler ve Eski Türk Mitolojisinin İzleri” gibi bizim çalışmamızı ilgilendiren bölümler bulunmaktadır¹⁴².

Köroğlu'nun mitolojik bir tip olduğu ile ilgili bir çalışma A. Nebiyev tarafından yapılır¹⁴³.

Köroğlu destanının Azerbaycan varyantı üzerine Anadolu'da yapılan tespit edebildiğimiz ikinci çalışma Habib İdrisi'ye aittir. İdrisi, Tehmasib'in yayınladığı Azerbaycan varyantı ile, Behçet Mahir anlatmasının epizotlarını çıkarıp Propp metoduna göre incelemiştir. İdrisi'nin tezinde Azerbaycan varyantının metinleri de latin harflerine aktarılarak verilmiştir¹⁴⁴.

Köroğlu'nun Azerbaycan varyantı ile ilgili tespit edebildiğimiz son çalışma yine Habib İdrisi'ye aittir¹⁴⁵. İdrisi, Elhan Memmedli'nin Âşık Aslan Kosalı'dan derlediği “Ağca Guzu” ile Mürsel Hekimov'un Âşık Hüseyin Saraçlı'dan derlediği “Zernişan Hanımın Çenlibel'e Getirilmesi” kollarını Azerbaycan şivesi ve latin harfleriyle Türkiye'de yayımlamıştır.

3. Kazakistan Varyantı Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Köroğlu'nun Kazakistan varyantı üzerinde yapılan çalışmalar, XIX. yüzyılın sonlarında cırav (âşık/bahşı) lardan derlenen Köroğlu kollarının yayımlanmasıyla başlar. 1870'li yıllarda Kızılyar'ın yerlilerinden olan Mir Babaulı Hasan, Kazaklar arasında anlatılan “Hikayat-ı Köroğlu Sultan” ile “Hikayat-ı Gavazhan” kollarını Kazanı da yayımlar. Bu kollar 1885'den 1915 yılına kadar altı defa tekrar basılır.

1905 yılında V. Moşenskiy, “Bozay Batır Cene Onun Balası Köroğlu” kolunu Rusça'ya çevirerek **Tugay** gazetesinde yayımlar¹⁴⁶. Aktöbe ilçesi Kobda köyünden Öteşülü Kalıcan, halk arasında duyduğu hikâyeleri derleyip 1903 yılında “Türkmen Kasımhan” adıyla Kazan'da yayımlar.

¹⁴² Gülşen Seyhan, **Köroğlu Destanı (Azerbaycan Varyantı)**, 2 c. İstanbul 1990, (yayımlanmamış doktora tezi).

¹⁴³ A. Nebiyev, “Köroğlu Milli İftiharımızdır”, Bakı 1990, 74-86.

¹⁴⁴ Habib İdrisi, **Köroğlu Destanının Azeri Rivayeti Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma**, Erzurum 1992, 461, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi).

¹⁴⁵ _____, **Çoktur Köroğlu'nun Yaşı..**, Erzurum 1994, 93.

¹⁴⁶ V. Moşenskiy, “Bozay Batır i Yevo sını Ker Oglı”, **Tugay**, 1905, 32-34. sayılar.

Murın Cırav Sengirbay ile Aysı Baybatınov'dan derlenen Köroğlu kolları "Kazakistan İlimler Akademisi El Yazımları Fondu"nda 240 envanter numarasıyla saklanmaktadır.

Molla Hasan Mirbabayev'den derlenen 2300 mısralık "Avaz Han" kolu Kazan'da basılmış, bu kolun 1941 yılındaki baskısında, içindeki Arapça ve Farsça kelimelerin çıkarılması gayesiyle destan kısaltılarak yayımlanmıştır.

Bu derleme yayımlardan başka, 1935 yılında Boztay Cakılbayev'den 1748 mısralık bir kol; Molla Mukanov'dan 1700 mısralık "Köruğlı'nun Doğuşu", Abdurrahmanov'dan 1940 yılında 1500 mısralık "Köruğlı Sultan Kıssası" ve Balakbekov'dan 1935 yılında 640 mısralık "Köruğlı" destanları derlenmiştir. M. Evezov 1958 yılında Kızılordalı meşhur cırav Rahmet Mezhocayev'den Köruğlı'nın dört kolunu derler. Bu kollar 1973 yılında neşredilen **Köruğlı** adlı kitapta yayımlanır. Rahmet cıravdan son olarak 1962 yılında "Köruğlı Sultanın avazhandı Algan Saparı" kolu derlenip el yazmalar fondunda saklanır.

Köroğlu destanının Kazak varyantı üzerinde yapılan bu yayımlar ve derlemelerden sonra, 1976 yılına kadar sadece Köroğlu destanını konu alan bir çalışma yapılmaz, ancak Kazak destanları üzerinde yapılan genel çalışmalarda Köroğlu'ndan da bahsedilir. Bu alışmalar arasında; T. Curgenov, Bacan Mikolov, S. Mukanov, E. Ismayılov, K. Bekcanov ve M. Gumarova gibi araştırcıların **Sotsialistik Kazakstan, Leninşil Cas, Edebiyet Meydanı, Kazakistan Mektebi, Kazak Edebiyeti ve Culdız** gibi dergilerdeki makaleleri ile A.S. Orlov¹⁴⁷, . Velihanov¹⁴⁸, E. Ismayılov¹⁴⁹, K. Cumalıyev¹⁵⁰, K. Cumalıyev - M. Gabdullin¹⁵¹, M. Evezov¹⁵², N.S. Simirnova¹⁵³, M. Gabdullin - T. Sadıkov¹⁵⁴, E.D. Tursınov¹⁵⁵, 12. Berdibayev¹⁵⁶ ve ř. Ibrayev¹⁵⁷'in

¹⁴⁷ A. S. Orlov, **Kazahskiy Geroiçeskiy Epos**, Moskova 1945.

¹⁴⁸ . Velihanov, **Seçilmiş Eserler**, Alma-Ata 1952.

¹⁴⁹ E. Ismayılov, **Akındar**, Alma-Ata 1956, 340.

¹⁵⁰ K. Cumalıyev, **Kazak Eposı Men Edebiyet Tarihinin Meseleleri**, Almatı 1958, 393.

¹⁵¹ K. Cumalıyev - M. Gabdullin, **Kazak Eposı**, Almatı 1958, 696.

¹⁵² M. Evezov, **Vakit Cene Edebiyet**, Almatı 1962, 428.

¹⁵³ N. S. Simirnova, **Kazahskiya Narodnoya Pociya**, Alma-Ata 1967, 134.

¹⁵⁴ M. Gabdullin - I. Sadıkov, **Kazak Halkının Batırlık Cırı**, Almatı 1972.

¹⁵⁵ E. D. Tursınov, **Kazak Edebiyetin Casavřılardıń Bayırđı  kilderi**, Almatı 1976.

¹⁵⁶ R. Berdibayev, **Kazak Eposı (Canrlık Cene Stadiyalık Meseleler)**, Almatı 1982, 231.

¹⁵⁷ ř. Ibrayev, **Epos Alemi**, Almatı 1993, 295.

destanlarla ilgili müstakil kitaplarını sayabiliriz¹⁵⁸. 1960 yılında yayımlanan **Kazak Edebiyeti Tarihi**¹⁵⁹ adlı kitapta da Köroğlu ile ilgili bölümler bulunmaktadır.

B. A. Karriyev, Türk halklarındaki Köroğlu destanını incelediği eserinin 235-249. sayfalarını Kazak varyantına ayırır¹⁶⁰. Araştırmacı burada Kazak varyantı hakkında yapılan çalışmaları tanıttikten sonra, Molla Mir Babayev, Cambıl, Murın Cırav Sengirbayev ve Aysı Baybatınov'dan derlenen kolları mukayese edip özet halinde yayımlar.

Kazak varyantı hakkında yapılan önemli çalışmalardan biri de M. Gumarova'ya aittir. Gumarova, yukarıda bahsettiğimiz cıraavlardan derlenen kolları inceleyerek yayımlamıştır¹⁶¹.

Köroğlu'nun Kazak varyantı hakkında Türkiye'de de iki çalışma yapılmıştır. Bilimsel kongrelere sunulmuş bildiri olan bu çalışmalardan ilki Dursun Yıldırım'a aittir. Yıldırım, "Köroğlu Destanı'nın Orta Asya Rivayetleri"¹⁶² adlı bildirisinde M. Gumarova'nın **Köroğlu Eposu** adlı eseriyle **Kazak Edebiyeti Tarihi** adlı kitaptan faydalanarak Kazak varyantı hakkında bilgiler vermiş ve bu varyantı çeşitli açılardan değerlendirmiştir.

İkinci bildiri F. Türkmen'e aittir. Daha öncede üzerinde durduğumuz bu bildiride Türkmen, Köroğlu'nun Kazak varyantı üzerine yapılan çalışmalardan bahsetmiştir¹⁶³.

4. Özbekistan Varyantı Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Bugün, "Bulungur", "Korgan", "Şehrisebz" "Narpay", Şerabad", "Kotur Kışlak", "Harezmi" gibi 10'a yakın destan ekollerinin bulunduğu Özbekistan'da Köroğlu destanının 60'tan fazla kolu ve bu kollara ait 250'ye yakın varyantların olduğu bilinmektedir¹⁶⁴.

¹⁵⁸ Kazak folkloru ve folklorcuları hakkında daha geniş bilgi için bkz. M. Gabdullin, **Kazak Folkloristikası**, Almatı 1972, 299. . .

¹⁵⁹ **Kazak Edebiyeti Tarihi**, I.c. Alma-Ata 1960, 740.

¹⁶⁰ B. A. Karriyev, *age.*, 235-249.

¹⁶¹ Melike Gumarova, **Köroğlu Eposu**, Almatı 1976.

¹⁶² Dursun Yıldırım, "Köroğlu Destanı'nın Ortaasya Rivayetleri", **Köroğlu Semineri...** 103-114.

¹⁶³ bkz. 75. not.

¹⁶⁴ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz., M. Muradov, **Epos "Gor-Oğlu" Sakrovişnitsa Duşi i Çayaniy Naroda** Taşkent 1990, 36-52; "İpek Yolu Özbek Halk Bahşıları Sanatı", **İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri**, 1-7 Temmuz 1993 Ankara, Ankara 1995, 394 - 401.

Köroğlu destanının Özbekistan varyantıyla ilgili çalışmalar bu yüzyılın ilk yarısında başlar. Ancak geçen yüzyılın son çeyreğinde “Ayvazhan” koluna ait varyantlar Molla Hasan Mir Babaoğlu tarafından önce 1880 yılında Kazan’da, daha sonra da Buhara’da yayımlanır.¹⁶⁵ İkinci metin neşri ise Mahsun Sıdkî’den derlenmiş ve basit resimlerle süslenerek Ekim 1925’te taşbasma olarak Taşkent’te yayımlanmıştır¹⁶⁶.

Özbek kahramanlık destanları ve bu gruba dahil olan Köroğlu üzerinde ilmî çalışmalar bu yüzyılın ilk yarısında başlar. Aralarında Özbekistan’ın meşhur folklorcuları Hadi Zarif, Büyük Kerim ve Mansur Afzalov’un bulunduğu bir grup, 1926 yılından itibaren Fazıl Yoldaşoğlu, Muhammedkul Canmuradoğlu Polken, İslam Nazaroğlu, Ergaş Cumanbülbüloğlu gibi bahşılardan Köroğlu ile birlikte diğer destanları da derlerler.

1926 yılında başlayan derleme faaliyetleri sırasında, Polken bahşıdan: “Gülнар Peri”, “Avazhan”, “Miskal Peri”, “Böteköz”, “Goroğli’ning Tugulişi ve Yaşlığı”, “Arap Reyhan”, “Goroğli ve Arap Reyhan”, “Avazın Evlenişi”, “Temirhan Padşa”, “Hıdıreli Elbegi”, “Berdiyev Atalık” ve “Yunus Peri”; Fazıl Yoldaşoğlu’ndan: “Melike Ayyar”, “Zülfizer Bilen Avaz”, “Balagerdan”, “Nuralihan” ve “Goroğlining Avazni Alib Kelişi”; İslam Nazaroğlu’ndan: “Gülhıraman”, “Nıgarhan ve Zamanbek” ve “Hırmandalı”; Ergaş Cumanbülbüloğlu’ndan ise: “Dalli”, “Kunduz Bilen Yuldüz”, “Ravşanhan” “Huşkeldi” ve “Haldarhan” gibi kollar derlenir. Bunların bir kısmı derlendiği yıllarda yayımlanır; bir kısmı da “Özbekistan Cumhuriyeti Fenler Akademisi A.S. Puşkin Dil ve Edebiyat Enstitüsü Hadi Zarif Folklor Arşivi” ile bazı şahsi arşivlerde saklanmaktadır¹⁶⁷. Köroğlu ile ilgili derlemeler ve saklandıkları yerler hakkında adı geçen eserde detaylı bilgi bulunmaktadır.

1926 yılından itibaren derlenmeye başlanan Köroğlu kolları ya makale olarak, **Bilim Ocağı, Sovet Edebiyatı, Özbekistan Edebiyatı ve Sanatı** ve **Meşale** gibi dergilerde, ya da müstakil kitaplar halinde yayımlanmaya başlar.

Hadi Zarif, 1927 yılından itibaren derlenen folklor ürünlerini, içinde Köroğlu destanından kolların da bulunduğu bir antolojide yayımlar¹⁶⁸. Köroğlu destanları 1939 yılından itibaren ders kitaplarına da girmeye başlar¹⁶⁹.

¹⁶⁵ Bu konuda bkz. M. Muradov, age., 10.; P. N. Boratav, **Köroğlu Destanı**, 28-30, 230.

¹⁶⁶ Bkz. B.A. Karriyev, **Epiçeskiye Skazaniya O Ker-Oglu.....** 208-209.

¹⁶⁷ Daha fazla bilgi için bkz., M. Muradov, age., 127-140.

¹⁶⁸ Hadi Zarif (Haz.), **Özbek-Sovet Folkloridan Nemuneler**, Taşkent 1935.

¹⁶⁹ _____, **Özbek Folklori Hrestomatiya I.c.**, Taşkent 1939.

Büyük Kerimov, Fazıl Şair ile Polken'den derlenen Koroğlu'nun doğuşu kolunu küçük bir incelemeyle kısaltarak **Özbekistan Edebiyeti ve Sanati** dergisinde iki sayı olarak yayımlar¹⁷⁰.

Büyük Kerimov, "Balagerdan", "Ravşanhan", "Goroğli (Tugilişi ve Yaşlığı) ve "Kunduz Bilen Yulduz" kollarını **Goroğli** başlığı altında bir araya getirerek yayımlar¹⁷¹. Kitap 1949, 1956, 1957 ve 1967'te tekrar basılmıştır.

Hadi Zarif aynı yıl "Melike Ayyar" kolunun Fazıl Yoldaşoğlu varyantını müstakil bir kitap olarak yayımlar¹⁷².

Büyük Kerimov, Yoldaşoğlu'ndan derlenen "Goroğli"¹⁷³ ile "Zülfüzer Bilen Avazhan"¹⁷⁴ kollarını müstakil kitap olarak yayımlar.

1940 yılında Hadi Zarif tarafından hazırlanan ve seçme eserler antolojisi olan **Tanlangan Eserler**'in ikinci bölümünde Koroğlu kollarından "Melike Ayyar" ve "Balagerdan" yer alır¹⁷⁵.

1947 yılı, aralarında Koroğlu destanının da bulunduğu, Özbek kahramanlık destanlarının ilmî olarak incelendiği en iyi yıldır. Bu yılda V. Jirmunskiy ve Hadi Zarifov, "Özbek Halk Kahramanlık Destanları" şeklinde Türkçeye çevirebileceğimiz eserlerini yayımlarlar. Yazarlar eserin **I. ve II. Bölümünde** Özbekistan'daki bahşi geleneği ve bahşilerin epik repetuarını incelerler. Bu eserin Koroğlu ile ilgili olan kısmı "Koroğlu Destanları" adlı **V. Bölüm**dür. Yazarlar burada Koroğlu destanlarının diğer Türkler ile Tacık ve Ermeniler arasında anlatılan varyantlarını Özbek varyantıyla mukayese ederek destanın motif ve tipleri üzerinde dururlar. Daha sonra da Özbekistan'da daireleşme özelliği gösteren Özbek Goroğlisini ve onun dairelerini incelerler¹⁷⁶.

¹⁷⁰ Büyük Kerimov, "Goroğlining Tugulişi Hakida". **Özbekistan Edebiyeti ve Sanati**, 5, Taşkent 1939, 86-88; 6, Taşkent 1939, 85-105.

¹⁷¹ _____, (Haz.). **Goroğli**, Taşkent 1941.

¹⁷² **Melike Ayyar/Dastan**, (Haz. Hadi Zarif), Taşkent 1941, 137.

¹⁷³ **Goroğli /Dastan**, (Haz. Büyük Kerimov), Taşkent 1942, 18.

¹⁷⁴ **Zülfüzer Bilen Avazhan**, (Haz. Büyük Kerimov), Taşkent 1942, 125.

¹⁷⁵ Hadi Zarif (Haz.), **Tanlangan Eserler**, Taşkent 1943, 234.

¹⁷⁶ V. Jirmunskiy- H.T. Zarifov, **Uzbekskiy Narodniy Geroičeskiy Epos**, Moskova 1947, 165-278.

Özbekistan’da Köroğlu kollarının müstakil kitaplar şeklinde yayımlanması 1947 yılından sonra da devam eder. 1949 yılında Müzeyyene Eleviya, “İntizar” kolunu¹⁷⁷; Hadi Zarif, “Melike Ayyar”¹⁷⁸ ve “Balagerdan”ı¹⁷⁹ yayımlar.

Birinci cildi 1957, ikinci cildi de 1958’de yayımlanan **Özbek Halk Dastanları** antolojisinin iki cildinde de Köroğlu destanından kollar vardır¹⁸⁰.

Saidov, Köroğlu’nun “Melike Ayyar” kolu üzerinde 1960 yılında doktora çalışması yapar¹⁸¹ Saidov, bahşılar tarafından anlaşılan “Melike Ayyar” kolunu mukayeseli bir şekilde inceler. Yazar, aynı yıl doktora konusu olan “Melike Ayyar”ı bir makalede yeniden ele alır¹⁸². Saidov’un “Melike Ayyar” ile ilgili makalesi 1961 yılında makaleler toplamı olan bir külliyyatın 2. kitabında yayımlanır¹⁸³.

Köroğlu destanının Özbek varyantı üzerine yapılan ikinci doktora çalışması Melik Muradov tarafından 1962 yılında yapılır¹⁸⁴.

1964 yılına kadar makaleler veya müstakil kitaplar halinde yayımlanan Köroğlu destanları, 1964’ten itibaren “Özbek Halk İcadi” serisinedn birkaç kol bir araya getirilerek yayımlanır. Bu seriden 1989 yılına kadar Köroğlu ile ilgili 12 kitap yayımlanmıştır. Kitapların adı ve içindeki Köroğlu kollarıyla ilgili liste aşağıdadır. Bu kitapta yer alan Köroğlu kolları farklı kişiler tarafından yayıma hazırlandığı için burada yayımlayanları hakkında bilgi verilmeyecektir.

I. İntizar, Taşkent 1964.

1. İntizar

2. Nurali

¹⁷⁷ **İntizar/Dastan**, (Haz. Müzeyyene Eliyeva), Taşkent 1949, 187; 2.b. 1956.

¹⁷⁸ **Melike Ayyar/Dastan**, (Haz. Hadi Zarif) Taşkent 1955, 108.

¹⁷⁹ **Balagerdan / Dastan**, (Haz. Hadi Zarif), Taşkent 1956, 54.

¹⁸⁰ **Özbek Halk Dastanları**, (Haz. Hadi Zarif), I.c. Taşkent 1957, II.c. Taşkent 1958.

¹⁸¹ M. Saidov, **O Dastane “Melikel Ayyar”**, Taşkent 1960

¹⁸² _____ . “Melike Ayyar Dastanining Canr Hususiyetleri”, **Özbek Tili ve Edebiyeti Meselcleri**, 1. Taşkent 1960, 33-36.

¹⁸³ _____ . “Melike Ayyar Dastanining Variantlari”, **Edebiyetşunaslik ve Tilşunaslik Meselcleri**, 2. Kitap, Taşkent 1961.

¹⁸⁴ M. Muradov, **Obraz Goroğlu U Uzbekskom Nardom Epose**, Taşkent 1962.

II. Gülihiraman Taşkent, 1965.

1. Avazning Arazi
2. Gülihiraman

III. Goroğlining Tugilisi Taşkent 1967.

1. Goroğlining Tugilişi
2. Yunus Peri

IV. Gülnar Peri, Taşkent 1969.

1. Miskal Peri
2. Gülnar Peri
3. Avazhan

V. Gülşenbağ, Taşkent 1969.

1. Zülfizer
2. Gülşenbag
3. Belhuvan

VI. Ergaş Cumanbülbüloğlu I. Kitap, Taşkent 1971.

1. Ravşan
2. Kunduz Bilen Yuldüz

VII. Ergaş Cumanbülbüloğlu II. Kitap, Taşkent 1972.

1. Dalli
2. Huşkeldi

VIII. Hasanhan, Taşkent 1976.

1. Hasanhan
2. Çembil Kemali
3. Zülfüzer Bilen Avazhan

IX. Haldarhan, Taşkent 1981.

X. Balagerdan, Taşkent 1986

1. Balagerdan
2. Şahdarhan
3. Botaköz

XI. Melike Ayyar, Taşkent 1988.

1. Melike Ayyar
2. Meşrika
3. Ağa Yunusning Alib Kaçilişi

XII. Nurali, Taşkent 1989.

1. Nuralining Yaşliğı
2. Carhun Mestan
3. Nurali
4. Nurali ve Kari Ahmed
5. Nurilining Yutilişi
6. Malla Sevdager

Köroğlu'nun Özbek varyantı üzerine yapılan çalışmaların biri de, B. A. Karriyev'in adından daha önce de bahsettiğimiz, Türk halklarındaki Köroğlu destanını incelediği eseridir. Karriyev, 1968 yılında yayımlanan eserinin 205-221. sayfaları arasında Özbek varyantına ayırmıştır¹⁸⁵. Yazar önce Jirmunskiz-Zarifov'un eserine atfen Özbek bahşi geleneğini ve destan ekollerini incelemiş, bu varyant hakkında yapılan çalışmalardan bahsetmiştir. Karriyev, daha sonra Öz. varyantındaki tip ve motifleri diğer varyantlardaki tip ve motifleri mukayese etmiş, Özbek varyantının masal ve mitoloji motiflerini hâlâ muhafaza ettiğini belirtmiştir. Yazar, ilgili bölümde kollar üzerinde de ayrıca durmuştur.

1968 yılında, içinde Özbek Köroğlu'sundan da bahislerin olduğu bir kitap Amerika'da yayımlanır. Nora K. Chadwick ve Victor Zhirmunsky'in ortak hazırladıkları kitabın muhtelif sayfasında Köroğlu ile ilgili çeşitli bilgiler bulunmakla birlikte, V.

¹⁸⁵ B. A. Karriyev. *Epіçeskiye Skazaniya o Ker-Oglu...*, 205-221.

Zhirmunsky'in hazırladığı ve "Orta Asya'da Epik Şiirler ve Şairler" şeklinde tercüme edebileceğimiz II. Bölümde Köroğlu'nun mevcut varyantları mukayeseli bir şekilde ele alınmıştır¹⁸⁶.

M. Saidov, Özbek halk destanlarındaki bedîî özellikleri araştırdığı kitabında, özellikle Köroğlu'nun doğuşu kolu üzerinde durur¹⁸⁷.

1927 yılında Polken şairden "Hasanhan" adıyla derlenen destan A. Sabirov tarafından **Hasan Çapsan** adıyla yayımlanır¹⁸⁸. Hasan, Goroğli'nin Vayangan'dan getirip evlatlık yaptığı kişidir. Sabirov, onu Goroğli'nin yiğitleri arasında sayar.

Köroğlu ile ilgili akademik çalışmalardan biri de 1972 yılında M. A. Mirkamilova tarafından yapılır¹⁸⁹.

S. Umarov 1972 yılında yayımladığı makalesinde Köroğlu'nun niçin "Goroğli" olduğunun sebeplerini anlatır¹⁹⁰.

1971-1972 yılları arasında 5 cilt olarak yayımlanan **Bülbül Teraneleri** adlı antolojinin her cildinde Köroğlu'ndan parçalar yer almaktadır¹⁹¹.

1973 yılında yayımlanan iki makaleden biri Muazzama Mirzayeva tarafından yazılmış olup Fazıl Yoldaşoğlu'ndan derlenen Balagerdan kolunun incelenmesini ihtiva etmektedir¹⁹². Mirzayeva, makalesinde "Balagerdan" kolunun Köroğlu destanları içinde küçük bir daire oluşturduğunu ifade ederek bu destanı inceler. Diğer makale ise, iki imzalı olup aynı kol incelenmektedir¹⁹³.

M. Mirzayeva, 1976 yılında yayımlanan makalesinde Köroğlu destanının ikinci dairesi olarak kabul edebileceğimiz Köroğlu'nun evlatlığı "Hasanhan" ve onun oğlu "Avaz" etrafında anlatılan "Temirhan Paşa", "Dalli" ve "Ravşan" destanları üzerinde

¹⁸⁶ Nora K. Chadwick- Victor Zhirmunsky. **Oral Epics of**, 300-304.

¹⁸⁷ M. Saidov. **Özbek Halk Dastanlarında Bediî Maharet Meseleleri**, Taşkent 1969, 263.

¹⁸⁸ **Hasan Çapsan/Dastan**, (Haz. A. Sabirov). Taşkent 1970.

¹⁸⁹ M. A. Mirkamilova. **Mesto Eposa Gurogh U Folklore Uzbekov Lakay Stev**, Semerkand 1972.

¹⁹⁰ S. Umarov. "Goroğli yaki Koroğli mi?" **Şark Yulduzi**, 10, Taşkent 1972, 218 - 223.

¹⁹¹ **Bülbül Teraneleri**, I.c. Taşkent 1971, II-V ciltler Taşkent 1972.

¹⁹² Muazzama Mirzayeva. "Balagerdan" Dastani - "Avazhan" Kiçik Turkumni Namunesi", **Özbek Halk İcadı Bayınç Tedkikatlar 3. Kitap/Fazıl Şair** Taşkent 1973, 76-80.

¹⁹³ Melik Muradov-Tahtamurat Zufarov, "Balagerdan Dastani Hakida Milahazalar", **Özbek Halk İcadı Boyınç Tedkikatlar 3. Kitap/ Fazıl Şair**, Taşkent 1973, 68-75.

durur¹⁹⁴. Aynı yıl yayımlanan bir başka makale de M. Muradov'a aittir. Muradov, "Köroğluhan" diyebileceğimiz "Polken" in repertuarındaki Köroğlu kolları hakkında bilgi verdikten sonra, "Goroglining Tugulişi" ve "Yunus Peri" kollarını değerlendirir. Yazar, ilk koldaki Köroğlu'nun mezardan çıkışı ve kısa sürede yiğit biri olmasını, halkın kendini koruyacak kahramanlara bu şekilde olağanüstü özellikler vermesiyle izah eder¹⁹⁵.

1976 yılına ait son makale Hadi Zarif'e aittir. Özbek destanlarındaki at motifinin incelendiği bu makale, doğrudan Köroğlu ile ilgili olmasa da, verilen örneklerin çoğu Köroğlu'nun atıyla alakalıdır¹⁹⁶.

M. Mirzayeva, Köroğlu kollarından olan ve daha önce bir daire oluşturduğunu söylediğimiz "Hasanhan" kolu üzerinde akademik çalışma yapar¹⁹⁷.

Köroğlu'nun Özbek varyantı ile ilgili olarak Türkiye'de çalışmalar yapılmıştır. 1982 yılında Bolu'da düzenlenen "Köroğlu Semineri"ne Fikret Türmen ve Dursun Yıldırım Özbek Köroğlusundan da bahsettikleri birer bildiri sunmuşlardır. Fikret Türkmen bildirisinde Özbek varyantları üzerinde yapılan çalışmaları tanıtır¹⁹⁸. Dursun Yıldırım ise, Köroğlu ile ilgili çeşitli problemlere değindikten sonra, aralarında Özbekistan'ın da bulunduğu Orta Asya varyantları hakkında bilgi verir¹⁹⁹.

Fikret Türkmen'in Köroğlu'nun Özbek varyantları hakkında bilgi verdiği başka bir makalesi de 1984 yılında yayımlanır²⁰⁰. Türkmen, makalesinde Köroğlu'nun Taciklerdeki varyantlarını özet halinde vermiş, bunları Özbek ve Türkmen varyantlarıyla mukayese etmiştir.

Köroğlu'nun Özbek varyantı üzerinde Türkiye'de iki tane de yüksek lisans tezi yapılmıştır. Bunlardan ilki B. Nurhan Manaracı tarafından Hacettepe Üniversitesi'nde

¹⁹⁴ M. Mirzayeva, "Hasanhan" Nesliy Turkumligining Birinchi Dastanlari Hakida", **Özbek Halk İcadi Boyınçe Tededkikatlar 4.kitap /Polken Şair**, Taşkent 1976, 34-37.

¹⁹⁵ M. Muradov, "Polken Şair Reportuaride "Gorogli" Dastanlarining Örne" **Özbek Halk İcadi Boyınçe...../Polken Şair....**, 25-33...

¹⁹⁶ Hadi Zarif, "Özbek Halk Dastanlarining Tarihîy Esasları Boyınçe Tekşirişler (Cengaver At Obrazining Kadimi Esaslarige Dair)", **Özbek Halk İcadi**, 65-99.

¹⁹⁷ M. K. Mirzayeva, **Problema Genalogičeskay Tsiklizatsli U Uzbekskih Dastanah "Gorogh" (ha primere tsikla- Hasanhan)**, Taşkent 1982.

¹⁹⁸ Fikret Türkmen, "Köroğlu'nun Özbek ve Ermeni Varyantları", **Köroğlu Semineri...**, 83-90.

¹⁹⁹ Dursun Yıldırım, "Köroğlu Destanı'nın Ortaasya Rivayetleri", **Köroğlu Semineri...**, 103-114.

²⁰⁰ Fikret Türkmen, "Köroğlu'nun Ortaasya Arapları ve Tacikler Arasındaki Varyantları", **Mehmet Kaplan'a Armağan**, İstanbul 1984, 266-274.

yapılmış olup “Nuralı” kolunun dil yönünden incelenmesidir²⁰¹. Diğeri ise Filiz Kırbaşoğlu tarafından Atatürk Üniversitesi’nde yapılmıştır²⁰². Kırbaşoğlu, tezinde “Melike Ayyar”, “Meşrika” ve “Agayunusning Alib Kaçılışı” kollarını Propp ve Greimas metoduna göre incelemiştir.

Köroğlu’nun Özbek varyantıyla ilgili olarak Türkiye’de yapılan son çalışma Metin Ergün’e ait bir bildiridir²⁰³. Ergün, “1.Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi”ne sunduğu bildirisinde “İntizar” kolunu tanıtmış ve kısaca Özbekistan’daki Köroğlu dairelerinden bahsetmiştir.

Köroğlu’nun Özbek varyantıyla ilgili tespit edebildiğimiz son çalışma Melik Muradov’a aittir. Muradov, “Köroğlu Halkın Kalp ve İstek Hazinesi” şeklinde tercüme edebileceğimiz Rusça eserinde destanı 6 bölümde incelemiştir. Yazar, **I. Bölümde** Köroğlu’nun şahsiyeti ve teşekkülü, **II. Bölümde**, bahşi ekolleri, **III. Bölümde** de Köroğlu geleneğini devam ettiren bahşıları ele almıştır. Kitabın IV. V. ve VI. bölümlerinde sırasıyla “Dalli” , “Kunduz Bilen Yuldüz” ve “Balagerdan” kollarını değerlendirmiştir²⁰⁴.

5. Türkmenistan Varyantı Üzerine Yapılan Çalışmalar

Köroğlu’nun Türkmen varyantı üzerinde yapılan çalışmalar, diğeri varyantlarda olduğu gibi, geçen yüzyılın ikinci yarısında çeşitli kitap ve makalelerde Köroğlu’ndan parçalar yayımlanmasıyla başlar. Petersburg Üniversitesi profesörlerinden İ. N. Berezin 1962 yılında Kazan’da yayımladığı Türk edebiyatıyla ilgili ders kitabının 2. cildinde kendisinde bulunan bir yazmadan 4 Köroğlu türküsü yayımlar²⁰⁵. F. Bakulin, “Magtumduli” ile ilgili makalesinde, bahşılardan Köroğlu destanını anlatırken herkesin çadıra toplandığını, çadırın ortasına oturan bahşının önce yavaş sonra hızlı bir tempo ile sabahlara kadar Köroğlu anlattığını kaydeder ve Köroğlu’nu da meşhur âşıklar arasında

²⁰¹ M. Nurhan Manaracı, **Bir Özbek Destanı Nuralı (Metin-Dil İncelemesi-Sözlük)**, Ankara 1986, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi).

²⁰² Filiz Kırbaşoğlu, **Köroğlu Destanı’nın Özbek Rivayetleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma**, Erzurum 1993, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi).

²⁰³ Metin Ergün, “Özbek Türklerinin İntizar Destanı”, **1. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Kongresi 11-12 Ekim 1988 , Tebliğler Konya**, Konya 1990, 97-101.

²⁰⁴ Melik Muradov, **Epos “Gor-oglı” Sokrovişnitsa Duşi i çayaniy Naroda**, Taşkent 1990, 148.

²⁰⁵ İ. N. Berezin, **Turetskaya Herostomatiya**, 2. c. Kazan 1962.

sayar. Daha sonra A. Samoyloviç, V. Uspenskiy, V. Balyaev ve A. A. Bodlin gibi araştırmacılar çalışmalarında Köroğlu'ndan bahsetmişlerdir²⁰⁶.

Köroğlu'nun Türkmen varyantı ile ilgili asıl çalışmalar, 1930'dan itibaren bahşılardan destanın derlenmesiyle başlar. Bu yıllarda Ata Çepov tarafından Türkmenlerin meşhur bahşısı Pelvan bahşidan "Göroğlının Döreyşi" "Göroğlının Öylenişi", "Araptan Ar Alış", "Övez Getiren", "Övezi Dara Çeken" "Övez Öylenen", "Arap Reyhan", "Kırk Münler", "Kempir" "Övez Öykelen", "Harman Dali" ve "Bezirgen" kolları ile Magtimgulı Garlıyev'den, "Bezirgen", "Harman Dali" ve "Övez Getiren" kolları derlenir. Bunlardan başka Çerçev bölgesinin bahşılarında Gara bahşidan "Bezirgen", "Harman Dali" kolları ile Övlüyegulı bahşidan, "Harman Dali" kolu derlenir. Gurbannazar Artıkov da "Bezirgen" ve "Harman Dali" kollarını yazarak elyazmaları fonduna gönderir. 1930-1960 yılları arasında yapılan derlemeler "Türkmenistan İlimler Akademisi Magtimgulı Dil ve Edebiyat Enstitüsü Elyazmalar Fondu"nda saklanmaktadır²⁰⁷.

Ata Çepov tarafından Daşhavuz vilayetinin Tagta ilçesinde yaşamış olan Pelvan bahşidan derlenen 12 kol, 1941 yılında Ata Gavşut tarafından bir "Söz Başı" yazılarak latin harflerinde yayımlanır²⁰⁸.

E. E. Bertels, Türkmenlerin eski edebiyatlarını anlattığı makalesinde, Köroğlu'nun bunlardaki önemini belirtir²⁰⁹.

V. Jirmunskiy-Hadi Zarıfov'un Özbek kahramanlık destanlarını inceledikleri Rusça eserlerinde Türkmen Göroğlı'sından da bahisler vardır²¹⁰.

Köroğlu'nun Türkmen varyantıyla ilgili ikinci metin meşri 1958 yılında yapılır. B. Ahundov, N. Kurreyev ve A. Tayımov'un birlikte hazırladıkları kitaba N. A. Aşırov bir de "Giriş" yazar²¹¹. Kitabın bu baskısında, 1941'de yer alan "Övez Öykelen" kolu çıkarılmıştır.

²⁰⁶ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. B. A. Karıyev, *Epiçeskiye Skazaniya100-115*; Fikret Türkmen, "Köroğlı Hikâyelerinin Yayılma Sahaları...", 9-19.

²⁰⁷ Derlemeler hakkında daha fazla bilgi için bkz. B. Memmetiyazov, "Göroğlı" Eposı ve Onun Hezirki Zaman Yagdayı, Aşgabat 1979, 79-86.

²⁰⁸ *Göroğlı*, (Haz. Ata Gavşudov), Aşgabat 1941, 580.

²⁰⁹ E. E. Bertels, "Literaturnoe Proşloe Turkmenskogo Naroda", *Sovet Edebiyatı*, 9-10, 1944, 200.

²¹⁰ V. Jirmunskiy- H.T. Zarıfov, *age.*, 184-225.

²¹¹ *Göroğlı*, (Haz. B. Ahundov, N. Kurreyev, A. Tayımov), Aşgabat 1958.

Jirmunskiy'in 1962 yılında yayımladığı kitabı da Türkmen Köroğlusunu için önemli bir eserdir. Jirmunskiy, kahramanlık destanlarını incelediği kitabında Türkmen Köroğlusunu diğer varyantlarla mukayese etmiştir²¹².

Ata Rahmanov, Çavdur Türkmenlerinden derlediği kolları kısaltarak yayımlar²¹³. Rahmanov, Köroğludaki çeşitli motifleri Türk mitolojisi ile mukayese ederek destanın İslâmiyetten önce teşekkül ettiğini söyler.

P. Kiçigulov 1964 yılında Köroğlu ile ilgili akademik bir çalışma yapar. Kiçigulov, tezinde Köroğlu'nun ilmî yönden araştırılmasının tarihi, Köroğlundaki vatan sevgisi ile Köroğlu'nun Türkmen folklorundaki yeri ve önemi hakkında durup bahşılardan derlenen varyantları incelemiştir²¹⁴.

B. Ahundov, **Türkmen Halk Dörediciliği Boyunca Oçerk** adlı makaleler toplamı olan kitaptaki "Göroğlu" Eposu" adlı makalesinde Köroğlu destanının doğuşu manzunu ve edebi değeri hakkında değerlendirmelerde bulunur²¹⁵.

Karriyev'in Türklerdeki Köroğlu destanını incelediği eserinde Türkmen Köroğlusunu da bir bölüm olarak ele alınmıştır²¹⁶. Karriyev, Köroğlu ile ilgili çalışmaları tanıttikten sonra, bu varyant hakkında kısa bilgiler vermiştir.

Köroğlu'nun Türkmen varyantı üzerinde önemli çalışmalar yapan ilim adamlarından biri de H. Koroğlu'dır. Koroğlu, **Türkmen Edebiyatı** adlı²¹⁷ Rusça kitabının, "Köroğlu Kahramanlık Destanı" bölümünde, destanının teşekkülü, konusu ve diğer varyantlarla ilgisi hakkında bilgiler verir.

B. Memmetyazov 1973 yılında yayımladığı makalesinde, Magtımğulı Garlıyev'in anlattığı Köroğlu kolları hakkında bilgiler verip bunları diğer bahşılardan anlattıkları aynı kollarla kısaca mukayese eder²¹⁸.

Memmetyazov, 1974 yılında yayımladığı makalesinde de, Daşhavuz bahşılardan derlenen Köroğlu kolları hakkında bilgiler verir²¹⁹.

²¹² V. M. Jirmunskiy. **Narodniy Geroičeskiy Epos**, Moskova 1962.

²¹³ Ata Rahmanov. "Keroğlu" Eposunun Tazc Tapılan Varyantı", **Sovet Edebiyatı**, 9, 1964, 55-58.

²¹⁴ P. Kiçigulov. "**Göroğlu" Halk Gahramançılık Eposıdır**, Aşgabat 1964.

²¹⁵ B. Ahundov. "Göroğlu" Eposu", **Türkmen Halk Dörediciliği Boyunca Oçerk**, Aşgabat 1967.

²¹⁶ B. A. Karriyev. *agc.*, 100-105.

²¹⁷ H. Koroğlu. **Turkmenskaya Literatura**, Moskova 1972.

²¹⁸ B. Memmetyazov. "Gorglı" Eposı Magtımğulı Garlıyev'in Repertuarında" **Sovet Edebiyatı**, 10, 1973

²¹⁹ "Göroğlu" Eposı Hezirki Zaman Daşhovuz Bağşılarının Repertuarında" **TSSR**

İlimler Akademisi Haberleri Cemiyet İlimleri Seriyası, 2, 1974.

Memmetyazov, Tagta ilçesinin folklorunu tanıttığı 58 sayfalık uzun makalesinin “Bağşılar Hakkında Maglumat” bölümünde 13 bahşığı tanıtır bunların anlattığı Köroğlu kollarını kimin derlediği ve nerede saklandığı hakkında bilgiler vermiştir. Yazov, “Bağşı Repertuarında Epos ve Dessanlar” bölümünde de adı geçen bölge bahşılarının anlattığı “Övez getiren”, “Övezi Dara Çeken”, “Övezin Halas Edilişi”, “Arap Danan” ve “Harmandeli” kollarını mukayese eder²²⁰.

Porcan Kiçigulov, 1964 yılındaki akademik çalışmasını biraz kısaltıp **Göroglı Barada Sohbet** adıyla tekrar yayımlar²²¹.

Köroğlu'nun Türkmen varyantıyla ilgili çalışmalarıyla tanınan B. Memmetyazov, 1979 yılında yayımlanan eserinde Köroğlu destanını üç bölümde incelemiştir. Yazar, birinci bölümde epos (destan) ve destanı (halk hikâyesi) şekil ve konu yönünden incelemiş ve bir epos olan Köroğlu'nu şekli bakımından değerlendirmiştir. İkinci bölümde, Köroğlu destanının anlatıldığı her coğrafi bölgenin kültürünü taşıyıp tarihi olaylarını yansıttığı içinde bütün versiyalarını orijinal kabul etmiştir. Yazar, eserinin son bölümünde günümüz Türkmenistan'ında Köroğlu'nun son durumunu ele almış, onun bu bölgede hâlâ sevilerek dinlendiğini belirtmiştir²²².

A. Baymıradov 1980 yılında yayımlanan eserinde Köroğlu destanında önemli bir kahraman olan “Övez” tipini ele alıp onun ortaya alkışını ve tarihî sürecini incelemiştir²²³.

Köroğlu destanı metin olarak 3. defa 1980 yılında yayımlanır. Ata Gavşudov ve Meti Köseyev'in yayına hazırladıkları eserde diğerlerinden farklı olarak “Gülayım hem Erhasan” ve “Servican” kolları da yer alır²²⁴.

Köroğlu destanını motif ve fantastik unsurlar bakımından inceleyenlerden biri de Amangül Durdiyeva'dır.²²⁵ Durdiyeva, “Göroglı Eposındaki Real Obrazlarda Fantastikanın Hakikata Gatnaşmagı” ve “Göroglı Eposında Fantastiki Obrazlar” adlarıyla

²²⁰ Babış Memmetyazov. “Tagta Rayonunda Türkmen Folklorunun Hezirgi Zaman Yagdayı”, **Türkmen Folkloru Hezirgi Zamanda** . I. Kitap (Haz. K. Seyitmuradov - Ş. Halmahmudov), Aşgabat 1976. 66-124.

²²¹ Porcan Kiçigulov. **Göroglı Barada Sohbet**, Aşgabat 1978.

²²² B. Memmetyazov. “Göroglı” Eposı ve Onun Hezirki Zaman Yagdayı, Aşgabat 1979, 125.

²²³ A. Baymıradov. **Epyiki Obrazda Evolyutsiya (“Göroglı” Eposındaki Övezin Obrazının Mısahında)**, Aşgabat 1980. 69.

²²⁴ **Göroglı**, (Haz. Ata Gavşudov- Meti Köseyev), Aşgabat 1980, 638.

²²⁵ Amangül Durdiyeva. “Göroglı” Eposında Fantastika”, Aşgabat 1981, 60.

iki bölüme ayırdığı eserinde, Köroğlu destanında yer alan, “Hızır”, “Hz. Ali” “cadı” gibi olağanüstü tiplerle; “dev” ve “Zümrüdü Anka” gibi fantastik tipleri inceler.

Seyit Garriyev, Türkmen eposu ve destanlarıyla birlikte Kazak Özbek, Karakalpak ve Taciklerin de epos ve destanlarını incelediği eserinde 27 sayfalık bir bölümü Köroğlu destanına ayırır²²⁶. Yazar, burada yukarıda adı geçen ülkelerdeki Köroğlu destanını tanıtır ve tip olarak bunların mukayesesini yapmıştır.

B. Memmetyazov’un Köroğlu konulu bir eseri de, 1982 yılında yayımlanır. Köroğlu destanının teşekkülünün incelendiği bu eser de üç bölüm olarak hazırlanmıştır²²⁷. Memmetyazov, birinci bölümünde destanların (epos) bu arada Köroğlu destanının teşekkülü üzerinde durur. Destanların teşekkül etmesine mitlerin ve tarihî hadiselerin tesir ettiğini belirtir. İkinci bölümde yer ve şahıs adlarından hareket ederek Köroğlu’nun Türkmen olduğunu ispat etmeye çalışır. Üçüncü bölümde ise “Köroğlu’nun Doğuşu” kolunun Türklereki varyantlarını mukayese eder.

Köroğlu destanından daha önce de yayımlanan 12 kol, Türkçe (Türkmen Türkçesi) ve Rusça olarak 1983 yılında tekrar yayımlanır²²⁸. Kitap B. A. Karriyev’in de aralarında bulunduğu bir ekip tarafından “Maksim Gorki Dünya Edebiyatları Enstitüsü” yayını olarak çıkar. Kitapta Karriyev’in 31 sayfalık Rusça bir incelemesi de vardır. Karriyev, burada, kitapta yer alan 12 kolun hangi bahşidan ne zaman ve kim tarafından derlenip nerelerde saklandığı hakkında bilgiler verir.

Köroğlu destanının Türkmen varyantı Anadolu’da Fikret Türkmen tarafından biri bildiri biri de makale olmak üzere iki küçük çalışmaya da konu edilir. Türkmen, 1985 yılında İstanbul’da sunduğu bildirisinde²²⁹ Köroğlu hakkında yapılan çalışmaları tanıtır. 1989 yılında yayımlanan makalesinde ise Anadolu varyantıyla Türkmen varyantını mukayese etmiştir²³⁰.

²²⁶ Seyit Garriyev, *Türkmen Eposu, Dessenları ve Gündoğar Halklarının Epiki Dörediciliği*, Aşgabat 1982, 201.

²²⁷ B. Memmetyazov, “Göroğlu” Eposunun Döreyişi Hakkında, Aşgabat 1982, 141.

²²⁸ *Gör-oglu/Turkmenskiy Geroičeskiy Epos*, Moskova 1983, 804

²²⁹ Fikret Türkmen, “Köroğlu Hikâyelerinin Yayılma Sahaları” 9-19.

²³⁰ _____, “Köroğlu Hikâyelerinin Anadolu ve Türkmen Varyantları”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* V, İzmir 1989, 1-5.

Babiş Memmetyazov 1984 yılında yayımladığı eserinde Köroğlu'nun Türkmen varyantını edebi yönden inceler²³¹.

A. B. Karriyeva da tıpkı Memmetyazov gibi Köroğlu destanını edebî yönden inceler²³². Rusça olan bu çalışma üç bölümdür. Birinci bölümde Türkmen ve diğer varyantlar edebî yönleri bakımından mukayese edilip destanın sanatsal değeri ortaya konulur. İkinci bölümde, epik benzetmelerin şiirle ifade edilmesi ve üçüncü bölümde de epik mübalağalar ele alınır.

Köroğlu destanının metin neşri dördüncü defa 1990 yılında yapılır²³³. B. Memmetyazov'la birlikte dört kişi tarafından hazırlanan kitapta 20 kol bulunmaktadır. Baymuhamet Garriyev ile B. Memmetyazov'un birlikte yazdıkları "Göroğlu Eposu" adlı ön sözde Pelvan bahşi anlatması esas alınmakla birlikte, "Magtımguulu Elyazmalar Fondu"ndaki varyantlardan da faydalandığı bildirilmektedir.

Köroğlu'nun Türkmenistan varyantıyla ilgili olarak tespit edebildiğimiz son çalışma yine B. Memmetyazov'a aittir²³⁴. Memmetyazov daha önce Türkçe olarak yayımladığı çalışmalarındaki bazı bölümleri bir araya getirerek 1992 yılında Rusça olarak yayımlar.

²³¹ B. Memmetyazov, "Göroğlu" Eposunun Poetikası Hakkında, Aşgabat 1984, 116.

²³² A. B. Karriyeva, Poeticheskiye Sistemy Eposov "Göroğlu", Aşgabat 1990, 124.

²³³ Göroğlu/Türkmen Gahramançılık Eposu, (Haz. B. Memmetyazov vd.), Aşgabat 1990, 847.

²³⁴ B. Memmetyazov, Turkmenskiy Geroyevskiy Epos, Aşgabat 1992, 231.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÖROĞLU'NUN ZUHURU KOLU'NUN YAPI BAKIMINDAN TAHLİLİ

Bu bölümde, Köroğlu'nun Zuhuru kolu; "A. Varyantların Özeti," "B. Varyantlar Hakkında Bilgiler", "C. Varyantların Yapı Bakımından Tahlili", "Ç. Köroğlu'nun Zuhuru Kolunun Coğrafyası" ve "D. Köroğlu'nun Zuhuru Kolunun Kahramanları" gibi başlıklar altında mukayeseli bir şekilde tahlil edilecektir.

A. VARYANTLARIN ÖZETİ

RAVŞANBEK

(Kazakistan Varyantı)

Köroğlu'nun babası Ravşanbek'tir. Ravşanbek de Tolıbay'ın oğludur. Bunlar Türkmen Tekecevit (Teke-Yomit) boyundandır.

Kızılbaşın hanı olan Şağdat, kendinden güçlü bir hükümdar olamayacağını düşünerek Türkmen hanı Akıl Han'a savaş açar. Bu sırada Ravşanbek de Türkmen'de bey olmuştur. Bir gün yalnız gezerken Şağdat Han'ın askerleriyle karşılaşır. Şağdat Han'ın askerleri Ravşanbek'i esir ederek ülkelerine götürürler.

Şağdat Han, Ravşanbek'i götürdüğü günün gecesinde, yeryüzünü fırtınanın bastığını, başından altın tacının düştüğünü, kendinin de tahtından yuvarlandığını rüyasında görür. Düşü yoran falcı, Şağdat'a Türkmen ile savaşmasının başına bela olacağını, Türkmen Ravşanbek'in belinden olacak Köroğulu'nun da tacını tahtını devireceğini söyler.

Şağdat Han, Ravşanbek'i öldürmek isterse de, bunun kendi şanına yakışmayacağını düşünerek pazarda köle olarak sattırır. Gacembek adındaki başka bir Türkmen bunu satın alarak kızkardeşi Akanay ile evlendirir.

Ravşanbek yolda giderken bir yilkının kuru kafasına rastlar. Onun tulpar olduğunu anlar. Bunu Şağdat Han da duyar. Ravşanbek'in gerçek sınışı olup olmadığını denemek için, üç tane kuru at kafası getirir. Ravşan, o atların tulpar olmadığını söyler. Şağdat

Han'ın sorması üzerine adamın ve sığırın da iyi mi kötü mü olduğunu bildiğini söyler. Bildiği her şey için Şağdat Han tarafından bir parça ekmek verilerek mükafatlandırılır.

Şağdat Han, kendisini de inceleyerek nasıl biri olduğunu bulmasını isteyince, Ravşan, onun gerçekten han evladı olmadığını, babasının Bağdat'tan gelen bir fırıncı olduğunu söyler. Han'ın anası da bunu doğrular. Buna sinirlenen Şağdat Han Ravşanbek'in gözlerini oydurur.

Ravşanbek ile Gacdembeğ pazara giderek bir dilenciden dor bir tulpar alırlar. Ravşan, Gacdem'e bu ata kimsenin görmediği yerde kırk gün bakmasını söyler. Kırk gün bakılan at, kırk gün de binilecek kıvama getirilmek için hazırlanır. Sonunda ikisi binerek Şağdat'ın yedi kat korganından atlayıp yurtlarına kaçarlar. Kendilerini kovalayan atlılardan atlarını güneşin ve ayın altına salarak kurtulurlar.

Körde Doğan Köroğlu (Kazakistan varyantı)

Ravşanbek, kendi yurduna kaçtığı zaman hanımı Akanay hamiledir. Kırklar ve Gavus-Kıyas ona rüyasında hamileyken öleceğini, bebeğin de mezarda doğacağını söylerler. Bebek ölü vücuttan mezarda doğar. Kırklar onu beze sarıp "Körde" doğduğu için adını "Körüğli" koyarlar. Tolıbay'dan kalan boz kısrağ her gün giderek Körüğli'ni emzirir. Kısrağı takip eden Babalı mezardaki çocuğu bulup evine getirir. Kimseye duyurmadan büyötmeye başlar.

Körüğli on bir yaşına gelince çocuklarla aşık oynamaya gider. Yenildiği zaman herkesi döver. Bir çocuk ona, serseri olduğunu, beylik yapamayacağını söyleyince o da gelip Küleyim'den gerçeği öğrenir, asıl yurtları Teke-Cevmit'e gelir. Bu arada babası Ravşan ölmüştür.

GOROĞLI'NIN DOĞUŞU

(Özbekistan Varyantı)

Eskiden Yavmit adında bir el, Mari adında da bir korgan vardır. Yavmit yurdunun padişahı olan Adilhan'ın Urayhan ve Ahmed beg adlarında iki oğlu, Bibi Ayşe adında da bir kızı vardır. Mari'nin hanı Kaviştihan'ın da Tolıbay sinçi adında bir oğlu vardır.

Bir savaş sırasında Adilhan, Tolibay sinçiyi esir eder. Tolibay, atların iyi mi kötü mü olduğunu bilecek kadar usta bir sinçidir. Adilhan kızı Bibi Ayşe'yi Tolibay'a nikahlar. Bunların bir oğlu olur. Adını Ravşanbek koyarlar.

Teke-Türkmen adlı yurdun beyi Cığalıhan'ın Gacdümbek adında bir oğlu, Bibi Hilâl adında da bir kızı vardır.

Zerger'in padişahı şahdarhan, Yavmit'in padişahı Adilhan'a savaş açar. Yavmitli çocuklar Asker dağında gezerken şahdarhan'ın adamları bunları esir eder. Aralarında Ravşanbek de vardır. Adilhan'ın beylerinden Cığalıhan'ın oğlu Gacdümbek ile kızı Bibi Hilal de bu savaş sırasında esir edilir.

şahdarhan, rüyasında tacının tahtının devrildiğini görür. Yusuf adlı kurandazi düşü yorarak, taci-tahtı devireceğin Yavmit'ten gelen iki kişi olduğunu söyler. şahdarhan Ravşanbek ile Gacdümbek'i öldürmeye kıyamaz.

Ravşanbek, bir gün sokakta dolaşırken onu Bibi Hilal görür. Ravşanbek pazarda köle olarak satılır. Bunu Gacdümbek alır. Bibi Hilal ile everir.

Ravşanbek, kırlarda gezerken rastladığı bir atın kurumuş kafasına bakarak onun tulpar olduğunu anlar. Bunu duyan şahdarhan tavlasındaki atlar arasında tulpar olup olmadığını öğrenmek için Ravşan ile Gacdem'i yanına çağırır. Ravşanbek, seksen tavlada atın içinde tulpar olmadığını söyler. Bu sırada oradan geçmekte olan helvacının zayıf atını tulpar diye över. Buna kızan şahdarhan, Ravşanbek'in gözlerini oydurup, helvacının atını alarak Ravşanbek'e verir. Bu ata güneş girmeyen yerde altı ay bakarlar. Çeşitli denemelerden sonra at binilecek duruma gelir. Ravşanbek ile Gacdümbek buna binerek asıl yurtlarına doğru kaçarlar. Onları kovalayan iki bin at içinden sadece üç tanesi bunlara yetişir. Bunlardan birinin rengi aldır. Atlarını çalığa ve mezarlığa sürüp güneşin altına kaçarak kurtulurlar. Doru attan taşlığa kaçarak, hasa tulpardan da onu biraz bekletip terini soğutarak kurtulurlar. Kendi yurtlarına yaklaştıklarında altlarındaki at ölür.

Ravşanbek kaçtığı zaman altı aylık hamile olan Bibi Hilâl ölür ve çocuğunu mezarda doğurur. Çocuğu bir kısrak emzirir. Rüstembek, Goroğli'nin mezardan alıp evine getirir.

Goroğli aşık oynadığı çocukları döver, bir çocuğun kulağını koparır. Halk baskı yapınca kendi ülkesine kaçar. Tesadüfen babasını bulur. Elini, ayağını babasının yüzüne sürünce babasının gözleri açılır.

GÖROGLI'NIN DÖREYİŞİ

(Türkmenistan Varyantı)

Cıgalı Beg, Çardaglı Çandıbil'in sultanıdır. Onun Gencin Beg, Mömin Beg ve Adı Beg adlarında üç oğlu vardır. Bunların en akıllısı ve en yiğidi Adı Beg'dir.

Adı Beg, bir gün kırk yiğidi ile avlanırken yolda devenin üzerinde bir kız bulur. Bu Şirvan padişahının kızı Gülendam'dır. Arabistan padişahı Reyhan Arap bunu babasından isteyip almıő ve kendi ülkesine götürürken yolda saldırıya uğramıőtır. Devesi ürküp kačan kızı Adı Beg getirip ağabeyi Mömin'e verir.

Türkmen halkı, içlerinde düşmana karşı koyabilecek tek kişinin Adı Beg sultan olduğunu düşünerek kendi gibi yiğit bir oğlu olması için onu everir. Adı Beg'in hanımı hamileyken ölür. Bir müddet sonra da Adı Beg ölür.

Bir adam mezarlığın yanından geçerken Adı Beg sultanın hanımının mezarının yanında oynayan bir çocuk görüp Cıgalı Beg'e haber verir. Gencim'in çobanı da her gün bir keçinin sürüden ayrılıp mezarlığa gittiğini, mezardan bir şeyin çıkıp keçıyi emdiğini söyler. Cıgalı Beg ve Gencim halkla beraber gidip o çocuğu yakalarlar. Halk, çocuğa karanlık mezardan aydınlık dünyaya çıktığı için "Rövşen" adını koyar. Bu sırada biraz uzakta tek başına duran yaşlı ve fukara birisi, çocuğun adının "Göroğli" olması gerektiğini söyler.

Cıgalı Beg, Rövşen'i yedi yaşında mollaya verir. O, molla ile dalga geçip geleni-gideni döver. Cıgalı Beg onu molladan alır.

Rövşen oyun arkadaşlarını ve zengin çocuklarını dövmeye başlar. Dayak yiyen çocukların babaları Rövşen'i öldürmeyi planlarlar. Bunu öğrenen Cıgalı Beg, ailesi ile Rum ülkesine kaçarak Hünker padişahın hizmetine girer.

Cıgalı Beg, atşinaslığı sayesinde baş vezirliğe kadar yükselir ve Hünker'e cins bir at bulmakla görevlendirilir. Bir gün, ikindi namazını kıldıktan sonra deryadan çıkan bir atın bir kısrağa üç defa aşıp deryaya girdiğini görür.

Bir yıl sonra o kısrak, zayıf bir tay kulunlar. Bunu gören padişah gazaba gelerek Cıgalı Beg'in gözünü oydurup Mömin Beg'i öldürtür. Cıgalı Beg, Hünker'den o tayı alır ve iyice besler. Gelini Gülendâm ve torunu Rövşen ile birlikte Üçgümmez dağına kaçar. Yolda kendilerini kovalayan kara dor attan atlarını güneşin altına sürerek; al attan ise atlarını çalığa sürerek kurtulurlar.

Bunlar Üçgümmez dağında yaşarken kırk kalender onlara misafir olur. Bunlar Reyhan Arabın yanına varıp Üçgümmez dağında gördüklerini anlatırlar. Reyhan Arap gelip Gülendâm'ı kaçıtır. Bu arada atı da Rövşen'in kısırağına aşar.

Cıgalı Beg rüyasında Rövşen'in atından bir tay doğacağını, ayda bir yaş büyüyeceğini görüp torununa söyler.

Vakti dolan kısrak bir tay kulunlar. Rövşen bunu, dedesinin dediği şekilde insan gözünün değmediği Araz çayının kenarında besler. Bir gün tay Araz çayının öbür tarafına geçer. Kahverengi elbiseli yaşlı iki adam tayı tekrar bu tarafa gönderir. Rövşen durumu dedesine anlatır. Cıgalı Beg, yeri kazdırarak ışık düşmeyen yerde ata kırk gün daha baktırır.

Araz çayının yanında dolaştırılan at, kibleye doğru kaçar. Cıgalı Beg, Rövşen'e tayının peşinden gitmesini, üçüncü gün kırklarla karşılaşacağını ve onların tayını vereceğini söyler. Rövşen, gelip kırklarla karşılaşır. Bunlar onun karnını yarıp içini nurla doldurular. Üç dileğinin de yerine getireceğini söyleyip adını "Göroglı" koyup atını da verirler.

Göroglı, İsfahan'a gidip dört ustanın üç yılda lâl-i cevher ve altından yaptığı ok ve yay ile Abdilla kalenderin pirinin süngüsü ve diğer silahlarını da alır. Oradan Üçgümmez dağına döner.

Ata ve silahlara sahip olan Göroglı, dedesinin de isteği üzerine asıl yurtları Çardaglı Çandıbil'e gidip amcası Gencim'in evine varır. Gencim, gidip babasını yurda getirir.

Halk Göroglı'nı yurda han yapar. Göroglı kırk yiğidiyle birlikte Hünker padişahın dedesinin intikamını almaya giderken yiğitleri onu terk eder. Göroglı yolda babasının kırk yiğidine rastlar, onlarla gidip Hünker'in oğlunu öldürerek dedesinin ve amcasının intikamını alır.

ALİ KİŞİ

(Kuzey Azerbaycan Varyantı)

Alı Kişi, Hesen Han'ın yilkıcısıdır. Bir gün atlar derya kenarında otlarken, deryadan çıkan iki aygır yilkıdaki iki kısrağa aşıp tekrar deryaya girer.

Bir gün Tokat Paşası Hesen Han'a misafir gelir ve Ondan aygırlık iki at ister. Alı Kişi Hasan Paşa için o derya atlarının taylarını seçer. Tayların zayıflığını gören Hasan Paşa, Hesen Han'a sitem edip Alı Kişi'nin gözlerini çıkarttırır.

Alı Kişi, Hesen Han'dan o iki tayı alarak evine gelir. Oğlu Rövşen 15-16 yaşlarında yiğit bir delikanlıdır. Alı, oğluna insan gözü ve ışığın düşmeyeceği bir tavla yaparak atlara kırk gün bakmasını söyler. Rövşen sabredemeyerek otuz dokuzuncu gün atlara bakar. Sağ ahırdaki atın alev gibi yanan kanatları vardır. Fakat ışığı görünce yavaş yavaş söner. Kırkıncı günde atların yanına varan Alı, sağ ahırdaki ata insan gözünün değiştiğini anlar.

Atlar binilecek duruma gelince onları sırasıyla şuma, kara dikenliğe ve sıldırım kayalıklara sürerek sınavdan geçirirler. Her iki at da sınavı başarıyla bitirir. Ancak sağ ahırdaki at sol ahırdakine göre biraz daha iyidir. Alı Kişi birinci atın adını Kırat, ikincinin adını Durat koyar. Oğlu Rövşen'e savaşa ve diğer zor işlere giderken Kırat'a binmesini söyler.

Alı Kişi, Rövşen'in çocukken bulduğu yıldırım taşından bir biz bir de kılıç yaptırıp Rövşen'e verir. Rövşen Kırata, Alı Kişi de Durata binerek Hesen Han'dan intikam almaya giderler. Rövşen mısri kılıcıyla Hesen Han'ı öldürür. Askerler iyice çoğalınca kaçarlar. Kendilerini kovalayan keher atlılardan atlarını şuma, kara atlılardan atlarını kara dikenliğe, beyaz atlılardan da taşlığa sürerek kurtulurlar. Gidip Çenlibel'e yerleşirler.

Bir gün Alı Kişi oğlu Rövşen'i yanına çağırarak buradaki dağların birinde Goşabulag adında bir pınar olduğunu, yedi yılda bir Cuma akşamı doğu ve batı tarafından birer yıldız doğarak bu pınarın üzerinde çarpıştığını ve Goşabulag'a nur döküldüğünü söyler. Bu pınarın köpüğünde çimenin güçlü bir yiğit; suyundan içenin aşık olduğunu ve gidip o pınarı bulmasını, gelirken de kendisi için bir kap su getirmesini ister. Rövşen, gidip pınarı bulur, köpüğünde çimer ve bir kap doldurup içer. Kabı yeniden doldurmak

isteyince köpük kaybolur. Gelip durumu babasına anlatır. Babası, gözünün dermanının o suda olduğunu söyleyip çok üzülür.

Ali Kişi, oğluna nasıl biri olması gerektiğini vasiyet ederek onun adını “Koroğlu” koyar ve ölür. Koroğlu babasını Goşabulag’ın yanına defn eder ve o günden itibaren Çenlibel de yurt tutar.

KOROĞLU

(Güney Azerbaycan Varyantı)

Koroğlu’nun asıl adı Ruşen, babasının adı ise Ali’dir. Ali yıllardır devletiyle meşhur olan Hasan’ın yilkıcılığını yapmaktadır.

Ali, bir gün yilkısını derya kenarında otlatırken, deryadan çıkan iki atın yilkısındaki iki kısrağa aştıktan sonra tekrar deryaya girdiklerini görür. Hasan Han’ın dostu olan bir paşa, Onun iyi cins atlarının olduğunu duyarak Hasan Han’dan aygırlık at istemeye gelir. Yilkıcı Ali derya atlarının taylarını paşa için ayırır. Tayların zayıflığını gören paşa, Hasan Han’a sitem eder. Hasan Han da gazaplanarak yilkıcı Ali’nin gözlerini çıkarttırır.

Yilkıcı Ali, Hasan Han’dan o tayları alarak oğlu Ruşen ile oradan ayrılır. Sıldırım kayalıklı, çenli-çiçekli bir dağ beline yerleşir. Ali, oğlu Ruşen’e atları ışık almayan bir yerde beslemesini söyler. Ruşen denileni yapıp atları ışık düşmeyen bir yerde besler.

Karanlık yerde beslenen atlar binilecek duruma gelir. Ruşen atları çeşitli denemelere tabi tutar. Kır at bütün denemelerden başarılı çıkar, Dor at da başarılıdır, ancak kır at kadar değildir. Çünkü bunun üzerine küçük bir delikten ışık düşmüştür.

Ruşen, Kır ata, Ali de Dor ata binerek Hasan Han’dan intikam almaya giderler. Ruşen, Hasan Han’ı öldürür. Askerler çoğalınca oradan kaçarlar. Kendilerini kovalayan atlıların bir kısmından atlarını şuma sürerek, bir kısmından, atlarını kara dikenliğe sürerek, bir kısmından da atlarını taşlığa sürerek kurtulurlar.

KÖR OĞLU

(Kırım Varyantı)

Bolu hanı at yarışlarında nam kazanmak için yaşlı seyisini at aramaya gönderir. Seyis, hana zayıf bir tay getirir. Buna öfkelenen han seyisin gözlerine mil çektirir ve getirdiği arık taya bindirerek memleketine gönderir.

Seyis, memleketinde, oğluna bu tayı ışık girmeyecek bir yerde beslettirir. Bir yıl sonra atı kontrol eder. Atın istediği gibi olmadığını görünce, onu bir yıl daha besletir.

Kör oğlu bu ata binerek handan intikam almak için, Bolu karşısındaki Çamlıbel'e yerleşir. Gelip geçenden bac almaya başlar.

Kör oğlu, yaylada çadıra giren bir kız görür ve onu babasından ister. Kızın babası ona kız değil de ayaktaş olacak bir yiğidin gerektiğini söyleyip Ayvaz'ı tavsiye eder. Kör oğlu gidip Ayvaz'ı kaçıtır.

Kör oğlu kırılan sazını yaptırmak için ustaya gider. Usta sazı yapmak istemez, ancak onun Kör oğlu olduğunu anlayınca sazı yapar. Kör oğlu çeşme başında gördüğü bir kızı babasından ister.

Kör oğlu, handan intikam almaya gideceği sırada, karısına, doğacak oğluna vermesi ve onun gelip kendisini bulması için bilezikli toblığı verir.

Kör oğlu'nun atının şöhretini duyan Han bu atı kaçıtır. Kör oğlu kendi atını terbiye etmek bahanesiyle kılık değiştirerek hanın sarıyına girer ve atı hisardan atlatarak kaçıtır. Daha bir çok macera yaşar.

Bu arada hanımı bir oğlan doğurur. Oğlan büyüyünce duyduğu bir laf üzerine babasını sorar. Annesi ona durumu anlatarak babasının yanına gönderir.

KÖROĞLU

(Anadolu Varyantı)

Deli Yussup, Erzurum'a vali tayin edilen Laloğlu Hüseyin Paşa'ya on iki nişanı tam tekmil, süt beyazı küheylan bir at aramaya gider. Türkistanlı Sinan'ı Bezirgan'ın deniz atının aştığı kırsağından olma zayıf, bakımsız bir tayı küheylan diye getirir. Tayı beğenmeyen Laloğlu Hüseyin paşa, Yussup'un gözlerini oydurur ve getirdiği tayı da ona vererek evine gönderir.

Deli Yussup, oğlu Ali'ye ışık girmeyen bir tavla yaptırarak bu taya kırk gün baktırır. Atın ayaklarına ışık düştüğünü anlayınca kırk gün daha baktırır. At sütbeyaz bir renge döner. Bunu çamurlu tarlada koştururlar. At kanatlı kuş gibi olmuştur.

Atın bu durumunu duyan paşa, adamlarını göndererek onu getirmelerini ister. Deli Yussup kendilerini kovalayan al atlıdan atlarını dikenli tarlaya; dor attan atlarını kepire ve yağız attan da atlarını kayalığa sürerek kurtulur. Reyhan Arap onlara yetişir. Deli Yussup gürz ile vurarak yere yıklar. Reyhan Arap, Köroğlu'nun kılıcının altından geçer. Köroğlu da onu bağışlar.

Baba oğul Bingöl dağlarına yerleşirler. Yiyecek bulmak için Köroğlu kervan soymaya başlar. Namı etrafa yayılır. Bunu yapan "körün oğludur" dene dene Ali'nin adı "Köroğlu" kalır.

Ali, kaya şakağından ayran renginde bir su bulur. Bu suyu hem kendi içer, hem de atına içirir. Babasına da haber verir fakat bir daha o suyu bulamazlar. Bu arada Deli Yussup da rüyasında oğlunun ab-ı hayatı bulduğunu görür.

Köroğlu'nun namı günden güne artar. Etrafına sağdan soldan insanlar toplanır. Çamlıbel dağında ev ve çadır kurup yerleşirler.

B. VARYANTLAR HAKKINDA BİLGİLER

Köroğlu destanı, Kazakistan'dan Makendonya'ya, İran'dan Tataristan'a kadar bütün Türkler tarafından bilindiği gibi, uzun yıllar Türklerle komşu olarak yaşamış Gürcü, Tacik, Ermeni gibi milletler tarafından da bilinen bir destandır. Destan, yukarıda ifade edildiği gibi, çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bunun sonucu olarak da, bazen motif farklılığı gibi küçük, bazen de epizot farklılığı gibi büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Destan anlatma geleneğinin canlı olduğu bölgelerde, destanın teşekkülünden sonra meydana gelen olaylar usta anlatıcılar tarafından destana ilave edilmiş ve destan anlatıldığı coğrafyadan mahalli çizgiler de taşımaya başlamıştır. Geleneğin zayıfladığı, hatta unutulmaya yüz tuttuğu bölgelerde ise, motif ve epizofların bir kısmı unutulmuş, destan masallaşmaya yüz tutmuştur. Bu her iki durum da destanın varyantlaşmasına sebep olmuştur.

Biz bu çalışmamızda destanın Türkler arasındaki varyantlarından tespit ve temin edebildiğimiz “Köroğlu’nun Zuhuru” kolunu incelemeye çalıştık. Tespit ve temin ettiğimiz halde incelemeye dahil etmediğimiz iki varyantımız vardır. Bunlardan biri Bulgaristan¹, diğeri de Karakalpak varyantıdır². Bulgaristan varyantı 1955 yılında İstanbul’da basılan destan ile, Boratav’ın çeşitli eserlerinden faydalanılarak hazırlandığı için³; Karakalpak varyantı ise, destanda Köroğlu’nun Zuhuru kolu bulunmadığı için incelemeye alınmamıştır. Anadolu varyantı da dahil olmak üzere incelediğimiz bütün varyantlar matbu metinlerdir.

Kazak varyantı, (bundan sonra Ka. olarak kısaltılacaktır. **Batırlar Cırı**’nın 4.cildinin 19-68. sayfaları arasında yer almaktadır⁴. Bu varyant M. Avezov tarafından 1958 yılında Kızılordalı meşhur bahşi Rahmet Mezhocayev’den derlenmiş ve bahsedilen eserde yayımlanmıştır. Rahmet bahşi önce ayrı bir kol gibi Köroğlu’nun babası “Ravşanbek”i, sonra da “Körde Tuvgan Köroğlu” başlığıyla Köroğlu’nun doğuşunu anlatmıştır. Biz, incelememize ayrı bir kol gibi anlatılmasına rağmen diğer varyantlarla benzerlik gösterdiği için Ravşanbek kolunu da dahil ettik. İncelediğimiz Ka. varyantının tamamı manzumdur.

Öz. olarak kısalttığımız Özbek varyantı ise, 1926 yılında Harezmi bölgesi bahşilerinden olan Muhammedkul Camratoğlu Polken’den derlenmiştir. Bu derleme 1967 yılında Melik Muradov tarafından, **Goroğlinin Tugilişi** adlı kitapta yayımlanmıştır⁵. Aynı kitapta, yine aynı bahşiden derlen “Yunus Peri” destanı da yer almaktadır. Bu destanı Şehzade Hocayeva yayına hazırlamıştır.

Polken şair, destanı, “Goroğli’nin Tugilişi ve Yaşlığı” adıyla anlatmış olmasına rağmen, yayımlanırken sadece “Goroğli’nin Tugilişi” başlığıyla yayımlanmıştır. Bu sebepten Goroğli’nin gençliğine ait olan kısımlarının tamamını incelememize dahil etmedik. Sadece diğer varyantlarla benzerlik gösteren kısımlarını mukayese etmek için ele aldık. Öz. varyantı menzum-mensur karışık bir yapıya sahiptir.

¹ Rıza Mollof (Haz.), **Köroğlu**, Sofya 1957, 112.

² **Karakalpak Folkloru 15 c. Göroğlı** (Haz. Münaccedin Nizamctdinov), Karakalpakistan-Nöküs 1986, 216.

³ *agc.*, 109-110.

⁴ **Kazak Halık Edebiyeti / Batırlar Cırı**, 4.c., (Haz. M.Gumarova-C.Ebişer), Almatı 1989, 19-68.

⁵ **Goroğlinin Tugilişi** (Haz. Melik Muradov). Taşkent 1967, 7-164.

T. olarak kısaltarak incelemize aldığımız Türkmen varyantı, 1990 yılında yayımlanan **Göroğlu** adlı kitabın 15-62. sayfaları arasında “Göroğlunun Döreyşi” başlığı ile yer almaktadır⁶. Bu kolun yayımında 1937 yılında Ata Cepov’un Tahta vilayetinde yaşayan Pelvan bağısı’dan derlediği varyant esas alınmış olmakla birlikte, ”Mahdumkuli Adındaki Dil ve Edebiyat Enstitüsü”nde saklanan diğer derlemelerden de faydalanılmıştır. Bu varyant da manzum ve mensur karışık bir yapıya sahiptir.

K. Az. şeklinde kısalttığımız Kuzey Azerbaycan varyantı 1975 yılında yayımlanan **Koroğlu** adlı kitaptan alınmıştır⁷. Kitap M. H. Tehmasib tarafından yayımlanmıştır. “Alı Kişi” başlıklı bu metin, Bozalğanlı Aşık Hüseyin, Tavuzlu Aşık Esed, Gazahlı Aşık Ali’nin anlattığı varyantlar ile A. Chodzko’nun neşrettiği varyantlardan faydalanılarak tertip edilmiş ve daha önce 1959 yılında Bakü’de yayımlanan **Koroğlu**⁸ adlı kitaptaki metnin aynıdır. İncelediğimiz metin kitabın 5-16 sayfaları arasında yer almaktadır ve tamamen mensurdur.

G. Az. şeklinde kısalttığımız Güney Azerbaycan varyantı, hicri 1345 yılında Tebriz’de yayımlanan **Külliyat-ı Köroğlu**⁹ adlı eserden alınmıştır. 1937 yılında Gazahlı Âşık Ali’den derlenerek yayımlanan ve “Köroğlu” başlığını taşıyan kol, adı geçen eserin 3-14. Sayfaları arasında yer almaktadır. Tamamı 168 sayfa olan kitapta incelediğimiz koldan başka dokuz kol daha yer almaktadır. K. Az. varyantına çok benzeyen bu kol da tamamen mensurdur.

Kı. şeklinde kısalttığımız Kırım varyantı ise Cafer Bekirov’un yayımladığı **Destanlar** adlı eserden alınmıştır¹⁰. Kol kol ayrılmadan yayımlanan bu varyantın tamamı 15 sayfadır. Biz, incelememize Öz. varyantında olduğu gibi bu varyantta da sadece ilgili kısımları dahil ettik. Metin olarak ise tamamını verdik. Metin manzum mensur karışık yapıdadır. Destanda anlatıcıdan kaynaklandığını sandığımız bazı epizot ve şiir hataları vardır.

⁶ **Göroğlu/Türkmen Gahramançılık Eposu**, (Haz. B. Memmetyazov vd.) Aşgabat / Türkmenistan 1990, 15-62.

⁷ **Koroğlu**, (Haz. M.H. Tehmasib), Baku 1975, 5-16.

⁸ **Koroğlu**, Baku 1959, 509.

⁹ **Külliyat-ı Köroğlu**, Tebriz 1345, 13-14.

¹⁰ **Destanlar**, (Haz. Cafer Bekirov), Taşkent 1980, 49-63.

And. olarak kısalttığımız Anadolu varyantı, Hüseyin Bayaz'ın **Köroğlu Antep Rivayeti**¹¹ adlı kitabından alınmıştır. Gani Akça'dan derlenerek yayımlanan bu varyantta incelediğimiz kolun başlığı yoktur, ancak kitapta yer alan ilk kol, Köroğlu'nun doğuşunu anlatan koldur. İncelememizde bu varyantı tercih etmemizin sebebi ise bunun Anadolu'daki diğer varyantlara göre motif bakımından biraz daha zengin olmasıdır.

C. VARYANTLARIN YAPI BAKIMINDAN TAHLİLİ

Köroğlu'nun Zuhuru kolunu, kolun epizot, motif ve vaka yapısını dikkate alarak doğu ve batı varyantları olarak ikiye ayırmak mümkündür. Doğu veya Türkistan olarak adlandırabileceğimiz guruba Kazak, Özbek, Türkmen; batı grubuna ise, her iki Azerbaycan ile Kırım ve Anadolu varyantlarını dahil edebiliriz. Bu varyantlar arasında, yukarıda saydığımız sebeplere bağlı olarak çeşitli farklılıklar meydana gelmiştir. Aşağıda destanın söz konusu varyantları epizotlar halinde ele alınarak mukayese edilecektir. Burada hiç bir varyant esas olarak alınmayacaktır. Ancak Türkistan varyantları hacim, motif ve epizot bakımından batı varyantlarından daha kapsamlıdır. Bunlar arasında da, hacim olarak en büyüğü Özbek varyantıdır.

İncelememizin bu ve bundan sonraki bölümlerinde, çeşitli örnek ve göndermelerde Ka., Öz., T., K. Az., G. Az. ve K1. varyantları için, önce tezimizdeki metnin ait olduğu sayfa numarası, sonra da ilgili satır sayıları verilecektir. And. varyantı içinse sadece ilgili kaynağın sayfa numarası verilecektir.

Köroğlu'nun Zuhuru kolunu, varyantaların yapılarını göz önünde bulundurarak altı epizota ayırıp inceleyeceğiz:

1. Köroğlu'nun Ailesi Epizotu

Bu epizot:

- a) Köroğlu'nun ailesinin sosyal durumu ve mevkii,
- b) Köroğlu'nun babasının esir edilmesi gibi iki alt başlıkta incelenecektir.

¹¹ Hüseyin Beyaz, **Köroğlu / Antep Rivayeti**, İstanbul 1981, 11-26.

a) Destanın Ka, Öz, ve T. varyantları Köroğlu'nun şeceresi ile başlar. Her üç varyantta da Köroğlu'nun ailesi Türkmen'dir. Bazen de "Teke" boyuna mensup oldukları bildirilir. Ka. varyantına göre, Köroğlu'nun dedesi Tolıbay, Türkmenlerin hanı Akıl Han'nın yanında sınışıdır. Tolıbay'ın oğlu ve Köroğlu'nun babası olan Ravşanbek ise doğuştan bahtlıdır. O, gençliğinde kırklardan bata almış, yetim-yesiri koruduğundan dolayı da halk içinde itibar kazanıp "bey" ünvanını almıştır. Ürgeniş'te oturan Ravşanbek, ağalık kurarak Türkmeni idare eder (Ka.235/72-90). Öz. varyantında şecere biraz daha detaylı ve farklıdır. Goroglı'nın ulu dedesi olan Tolıbay, Mari korganının hanı Kaviştihan'ın oğludur. Tolıbay, başka bir Türkmen beyi olan Adil Hana esir düşer. Adilhan, Tolıbay'ı yanına hizmetkar olarak alır. Tolıbay büyüyüp çok güzel bir yiğit ve usta bir sinçi olur. Onun bu meziyetlerini gören Adilhan, bu da benim soyumdan, diyerek kızı Bibi Ayşe ile nikahlar. Bu evlilikten de Goroglı'nın babası Ravşan doğar. Dolayısıyla Goroglı hem baba, hem de anne tarafından soylu ve idareci bir aileye mensup biri olarak dünyaya gelir (Öz.307/1-7).

T. varyantında da Göroglı'nın babası Adı Beg, Çardağlı Çandıbil'in beyi Cıgali Beg'in oğludur. Daha babası hayattayken, babasının isteği üzerine yurtları Çardağlı Candıbil'e bey olur. Bu varyantta Adı Beg'in hanımı ve Göroglı'nın annesi hakkında bilgi yoktur (T.493./ 1-25).

Köroğlu, K. Az., G. Az ve K1. varyantlarında bir seyisin oğludur. K. Az.'da bu seyisin adı "Alı Kişi"dir. Ali Kişi, yıllardır Hesen Han'ın yilkısını otlatmaktadır. (K.Az.542/1). G. Az. ise bu seyisin adı "Ali"dir (G.Az.555/1). K1. varyantında seyisin adı belli değildir. And. varyantında ise, Köroğlu'nun babası olan Deli Yussup parayla seyislik yapmaya ihtiyacı olmayan zengin biri, beyoğlu beydir (And. 12).

b) Bu epizottaki diğer bir husus da, sadece Ka. ve Öz. varyantlarında yer alan Köroğlu'nun babasının esir edilmesi hususudur. Destanın vaka örgüsü, Ravşanbek'in esir gittiği ülkede kendi gibi Türkmen bir hanımla evlenmesi ve Köroğlu'nun doğuşuna zemin hazırlanması, gözlerinin kör edilmesi gibi orada yaşadıkları üzerine kurulması bakımından özellik arz etmektedir. Ka. varyantında Ravşanbek'i Kızılbaşların hanı Şağdat (236/96); Öz. varyantında ise Zerger yurdunun hanı Şahdarhan esir eder (309/65-69). Öz. varyantında Ravşanbek esir edildiği zaman yedi-sekiz yaşlarında bir çocuktur. Onu Hamza adında biri büyütür. Ravşanbek'in esir edilip götürülmesinden sonra gelişecek

olaylar o ülkenin hanları tarafından rüyalarında görülür. Destanın incelediğimiz diğer varyantlarında Köroğlu'nun babasının esir edilmesi epizodu yoktur.

2. Köroğlu'nun Babasının Usta Bir Sınşı/Seyis Olması Epizodu

Bütün varyantlarımızda ortak olan epizotlardan biri Köroğlu'nun babasının usta bir sınşı/seysis olmasıdır. Ancak T.'de küçük bir farklılık vardır. Burda usta bir seyis olan Göroğlu'nun babası Adı Beg değil, dedesi Cıgalı Han'dır. Adı Beg, daha Göroğlu doğmadan ölmüştü. Diğer varyantlardaki babanın üstlendiği fonksiyonları T. varyantında dede Cıgalı Han üstlenir.

Ka.'da Ravşanbek sınşılığı küçüklüğünde öğrenmiştir. Zira dedesi Tolıbay da usta bir sınşı idi. Ravşanbek, sadece atların cins olup olmadığını bilmekle kalmaz, deve ve sığırın da iyi mi kötü mü olduğunu anlar. O, ayrıca dışardan bakmak suretiyle insanın da şahsiyeti ve soyunu bilir. Ravşanbek, bir gün kayın biraderi Gacdembek ile pazara doğru giderken yolda rastladığı bir yilkının kuru kafasına bakarak onun tulpar olduğunu anlar. Bunu duyan Şağdat Han Ravşanbek'in iyi bir sınşı olup olmadığını öğrenmek için üç tane at kafası getirterek tulpar atın kafası ile karşılaştırır ve Ravşan'ın sınşı olduğuna karar verir. Ravşan, Şağdat Han'a sığır ve devenin de cins olup olmadığını bildiğini söyler (Ka.243/300-399). Öz. varyantında da Ravşanbek'in sınşılığı hemen hemen Ka. ile aynıdır. Ravşanbek bir meydandaki çukurun içinde bulduğu atın kafa kemiğinden onun tulpar olduğunu anlar (Öz.327/583-589).

T. varyantında Cıgalı Beg'in iyi bir seyis olduğu onun Hünker Padişah'a sığınmasından sonra anlaşılır. Hünker Padişah Cıgalı Beg'e başvezirlik verince, diğer sipahiler bunu kıskanıp padişaha niçin böyle yaptığını sorarlar. Padişah da, Cıgalı Beg'in "attan anlayan büyük seyis" olduğunu söyler (T.502/288).

K. ve G. Az. varyantlarında Alı'nın usta bir seyis olduğu hemen destanın başında bildirilir. Alı, her iki varyantta saçını sakalını yilkıcılıkta ağartmıştır (K. Az.542/1; G. Az.555/1).

K1. varyantında Köroğlu'nun babası olan ve adı belirtilmeyen kahraman da "kart ve tecrübeli atçıdır."

And. varyantında ise, Deli Yussup'un seyisliğindeki namı sadece Erzurum'da değil, etraf şehirlerde de meşhurdur (And.12).

Bütün varyantlarda ortak olan bir motif de, Köroğlu'nun babasının/T.'de dedesinin, gözlerinin kör edilmesidir. Ka. varyantında Ravşanbek'in gözlerinin oyulmasına sebep olan hadise, Ravşanbek'in Şağdat Han'ı inceleyip onun Bağdatlı bir fırıncının oğlu olduğunu söylemesidir (Ka.257/556-635).

Öz.'de gözlerin oyulmasının sebebi Ka.'dan biraz farklıdır. Ravşanbek'in iyi bir sinçi olduğunu duyan Şahdarhan ona seksen tavlâ bedev atı içinde tulpar olup olmadığını sorar. Bunlar arasında iyi bir tulpar olmadığını söyleyen Ravşan, oradan geçmekte olan helvacının zayıf, uyuz atını tulpar diye över. Buna kızan Şahdarhan Ravşan'ın gözlerini oydurur (Öz.329/635-674).

T., K. Az., G. Az., K1. ve And. varyantlarında kahramanların gözlerinin çıkarılmasına su atının tohumu olduğu halde, bakımsızlığından dolayı zayıf ve çelimsiz gözüken tayların beğenilmemesi sebep olur. Bu motif, destanın motifleri bölümünde detaylı bir şekilde ele anacağından, burada üzerinde daha fazla durulmayacaktır.

3. Köroğlu'nun Babasının Beyin/Padişahın Yanından Kaçması Epizodu

İncelediğimiz bütün varyantlarda ortak olan epizotlardan biri de, Köroğlu'nun babasının esir olduğu ülkeden veya hizmetinde bulunduğu beyin yanından kaçması epizodudur.

Ravşanbek, Ka. ve Öz. varyantlarında kayın biraderi Gacdembek ile beraber kaçar. Bunlar Ka. varyantında, pazardan, bir dilenciden satın aldıkları atla (Ka.260/735-762); Öz. varyantında ise Ravşanbek'in tulpar diye övdüğü helvacının atıyla kaçarlar (Öz.330/755-758).

K. Az., G. Az., K1. ve And. varyantlarında gözü çıkarılan seyis, oğlu Köroğlu ile beraber kaçar. T.'de ise Gacdembek'in kaçtığı sırada yanında torunu Ravşan ile gelini Gülendâm da vardır. Ka. varyantı hariç diğer varyantlarda kahramanlar gözlerinin çıkarılmasına sebep olan tulpar atlarla kaçarlar. Kahramanların gözlerini oyduuran padişah veya bey, Öz., T., K. Az., G. Az. ve And. varyantlarında gözü oyulan kahramanın isteği üzerine bu atları onlara verir. K1. varyantında ise gözü çıkarılan kahramanın böyle bir

talebi yoktur. Ancak gözlerini çıkartan cellatlar, kahramanı getirdiği ata bindirerek evine gönderirler.

Bu epizodun, T. varyantı hariç diğer varyantlarında ortak olan unsurlarından biri de, kahramanların kaçmadan önce, kaçacakları atı besleyip hazırlamalarıdır. Varyantların hepisinde kahramanların kaçtığı at tulpar veya su atının tohumudur. Ancak işin ehli tarafından bakılıp büyütülmedikleri veya daha tay oldukları için zayıf, bakımsız ve çok kötü gözüdürler. Ka. varyantında bu at Gacdembe tarafından kırk gün yerin altında beslenir. Kırk günde teri alınıp hazırlandıktan sonra tulpar haline gelir (Ka.261/794-88). Öz. varyantında ise ata yerin altında altı ay bakılır (330/795-805). T. varyantında atın nerede ve nasıl beslendiğine dair bir bilgi yoktur. K.Az. ve And. varyantlarında da bu ata Ka. varyantındaki gibi kırk gün ışiksiz bir yerde bakılır. K1. varyantında ise atı yer altında besleme süresi iki yıldır.

G. Az. ile T. varyantı atı besleme motifi bakımından diğer varyantlardan ayrılırlar. G. Az.'da Alı, atı Çenlibel'e kaçtıktan sonra beslettirir. Burada da atın ne kadar süre beslendiği belli değildir (G. Az.557/75-80). T. varyantında beslenen at, Cıgalı Beg'in gözünün çıkarılmasına sebep olan at değil, taydır. Cıgalı Beg, Hünker padişah'tan aldığı atla Üçgümmez dağına kaçar. Bunların burada yaşadığını öğrenen Reyhan Arap da Gülendâm'ı kaçırmak için buraya gelir. Reyhan Arap'ın atı da su atının tohumundandır. Rövşen, Reyhan'ın atını kendi kısırağına çeker. İki tarafı da su atının tohumu olan tayı doğar. İşte yer altında bakılan tay bu taydır. Ravşanbek bunu Araz çayının kenarında, insan gözünün düşmediği bir yerde besler (T.515/607-621).

Kahramanların gözünü kör ettiren padişah veya beyin diğer zulümlerinden kurtulmak ve ondan intikam almak için kaçıp sığındıkları yerler de, varyantlara göre farklılık göstermektedir. Ka.'da Ravşanbek ile Gacdembe asıl yurtları Türkmen'in Ürgenış şehrine (263/819-830); Öz.'de aynı kişiler yine Türkmen'in Yavmit şehrine kaçarlar (338/876-879). Diğer varyantlarda kaçılan yer dağlardır. T.'de Üçgümmez dağı (507/339), K. Az. (553/305), G. Az.(557/69), K1. (565/55), ve And.(26) ise Çenlibel/Çamlıbel'dir.

Bu epizotta yer alıp bütün varyantlarda ortak olan unsurlardan biri de, kahramanların düşmanın ülkesi/şehirden kaçarken kendilerini yakalamak isteyen

atlılardan kurtulmak için müracaat ettikleri yöntemlerdir. Usta birer sınışı/seysis olan kahramanlar, kendilerini kovalayan adamların atlarının rengine göre hareket ederler.

Ka. varyantında, Ravşanbek ile Gacdembe'yi yakalamak için, hiç kimseden kormayan iki zalim, "Sur" ve "Şağır" adındaki yarı tulpar atlara binerek bunların peşlerine düşer. Ravşanbek, peşlerinden birinin gelmekte olduğunu anlar, Gacdembe'ye haber verir ve ondan yaklaşan atın al renkli Şağır at olduğunu öğrenir. Bundan kurtulmak için bindikleri atı güneşe doğru sürerler. İkincisi ise Sur attır. Bundan kurtulmak için de atlarını aynı altına sürerler (Ka.269/1010-1105).

Öz.'de ülkelerine kaçan kahramanları yakalamak için bin atlı yola çıkar, ancak üç gün sonra geriye sadece üç kişi kalır. Bunların bindiği atlar da Ka.'da olduğu gibi yarı tulpardır. Ravşanbek, al atlıdan kurtulmak için atını çalılığa ve güneşin altına; dor atlıdan kurtulmak için de çakıllı dere yatağına sürer. Üçüncü atın rengi belli değildir. Ancak hasa tulpardır. Bunun üzerindeki de Şahdarhan'ın Sokım Semiz adındaki sinçisidir. Ravşanbek bundan da sinçiliği sayesinde kurtulur (Öz..347/1157-1145).

T. varyantında Cıgalı Han ile Göroğlu'nı kara dor ile al atlı iki kişi kovalar. Cıgalı Han, kara dor atlıdan kurtulmak için atını güneşin altına, al attan kurtulmak için de ormanlığa ve çalılığa sürdürür. Neticede ikiside oralarda koşamayıp geride kalırlar (T.504/335-340).

Atların rengine göre tedbir alma, G. ve K. Az. varyantlarında yapı olarak diğerlerinden farklıdır. Burada Alı Kişi ile Koroğlu'nun kovalanması, ilk kaçışta değil, Koroğlu'nun babasının intikamını aldığı epizottadır. Koroğlu, Hesen Han'ın başını uçurup babasının intikamını alınca, Han'ın askerleriyle savaşırken babasının yakalanabileceğini düşünerek kaçmaya başlar. Askerler de peşlerinden gider. Alı kişi, peşlerinden gelen keher atlılardan kurtulmak için Gırat ve Dürat'ı sulanmış şuma, gara atlılardan kurtulmak için kara dikenliğe, ağ atlılardan kurtulmak için de taşlığa sürdürür (K. Az.551/255 vd.; G.Az.561/171-196).

And. varyantında Deli Yussup ile oğlu Ali'yi yedi sekiz atlı kovalar. Ancak bunların içinden dört tansı yaklaşabilir. Diğer varyantlarda olduğu gibi, al atlıdan kurtulmak için atlarını dikenli tarlaya, kır atlıdan kurtulmak için çamura, doru atlıdan kurtulmak için kepire ve yağız attan kurtulmak için de çakıllı bayıra doğru sürerler. Bu

epizotta And. ile Öz. arasında ayrıca bir benzerlik vardır. Öz. varyantındaki Sokım Semiz tipinin benzeri And. da İrahan Arap'tır. Reyhan Arap, padişahın postacısıdır. Laloğlu Hüseyin Paşa'nın adamları Deli Yussup ile Ali'yi kovalarlarken İrahan Arap da Laloğlu Hüseyin Paşa'ya padişahın name getirir. Hüseyin Paşa'nın sıkıntılı olduğunu görünce Deli Yussup ile Ali'yi yakalayıp getireceğini söyleyip bunların peşlerine düşer. Kısa zamanda yollarını keser. Fakat Deli Yussup'un vurduğu gürzle yere düşer ve Ali'den aman diler (And. 21-24). Sokım Semiz de Ravşanbek ile Gacdümbek'e yetişebilen tek atlıydı. Kahramanlar bundan da Ravşanbek'in sinçiliği sayesinde kurtulmuşlardı.

Paşanın/beyin yanından kaçan kahramanların gittikleri yerde yaşadıkları hayatlar da kahramanların konumları ve gittikleri yerlere göre değişiklikler göstermektedir.

Ka. varyantında Ravşanbek ile Gacdembek bir cuma günü Ürgeniş'e varırlar. Ravşanbek burada kalır. Gacdembek'i akrabaları götürür, bir saraya yerleştirip hürmet ederler. Bu arada da Barşagül ile evlendirirler (Ka.276/1208-1227).

Öz. varyantında Ravşanbek kendi yurdu Yavmit'e, Gacdümbek de Teke'ye gider. Yavmit'te Adilhan ölmüş, yerine oğlu Urayhan padişah olmuştur. Ravşanbek'in babası Tolıbay da ölmüştür. Urayhan, Ravşanbek'e fazla iltifat etmez ancak Ravşan'ın babasını tanıyan bir saray bekçisi sarayı buna verir. Ravşanbek burda yaşamaya başlar. Gacdümbek de yurdu Teke-Türkmen'e babası Cıgalıhan'ın ölümü üzerine varır. Babasını resmi törenle defnedip şehrin beyi olur (Öz.384/1199 vd.).

Diğer varyantlarda kaçılan yerler dağlar olduğundan, kahramanların babası için buralarda beylik, hanlık söz konusu değildir. Kör edilen babalar oğullarının yardımcılarıyla hayatlarını devam ettirirler. Kahramanların kaçtığı yerler daha önce söylendiği için, burada tekrar edilmeyecektir.

4. Köroğlu'nun Doğumu ve Eğitimi Epizodu

Türk destan geleneğinde olağanüstü bir şekilde dünyaya gelen asıl kahraman, Köroğlu'nun Türkistan varyantlarında da aynı şekilde dünyaya gelir. Biz, kahramanımız olan Köroğlu'nun dünyaya gelişini **II. Bölümde** "Kahramanın Olağanüstü Doğumu Motifi" başlığı altında detaylı bir şekilde inceleyeceğimiz için, burada üzerinde fazla durmadan, birkaç cümle ile iktifa edeceğiz.

Köroğlu, Türkistan varyantları dediğimiz Ka., Öz. ve T. varyantlarında ölü bir anneden mezarda doğar. Ka.'da bu doğum hem olağanüstü, hem de kutsaldır. Zira Akanay'a çocuğunu öldükten sonra mezarda doğuracağını rüyasında Gavus-Gıyas ve kırklar söyler (277/1244-1247). Yine bu varyantta ad koyma motifi de bu epizotun içinde yer almaktadır. Öz. varyantı, kahramanın mezarda doğması motifi bakımından Ka. varyantı ile aynıdır. Ancak aralarında bazı farklar da vardır. Meselâ Ka.'da ölümden önce kahraman tarafından görülen rüya, Öz.'de yoktur. Ka.'da bebeğin ne zaman doğduğu belli değilken, Öz.'de ölümden üç ay, dokuz gün dokuz saat, dokuz dakika sonra dünyaya geldiği belirtilir (Öz..357/1415-1416).

T. varyantı vaka örgüsü bakımından Türkistan grubuna dahil olmakla birlikte, bu grupta yer alan Ka. ve Öz. varyantlarıyla zaman zaman motif ve epizot olarak aralarında farklar görülmektedir. T. de, Göroğlu, dedesi Hünker Padişah'ın yanına gitmeden önce, yurtları Çandıbel'de, diğer iki varyantta olduğu gibi, ölü vücuttan mezarda doğmuştur. Ka. ve Öz.'de çocuğa karşı duyulan bir özlem söz konusu değilken T.'de Cıgalı Beg, yerine geçip bey olacak çocuğun oğlu Adı Beg'den olmasını ister (T.496/102-105).

Köroğlu destanının K. Az., G. Az., Kı. ve And. varyantlarında kahramanın doğuşu ile ilgili bir epizot bulunmamaktadır.

Köroğlu'nun dünyaya gelmesinden sonraki hadiselerde, destanın vaka örgüsü varyantlarda bir birine benzer bir şekilde gelişir. Ka. varyantında Köroğlu'nu doğduğu mezarın başında bulup Gavis-Gıyas ve kırkların yardımıyla yakalayarak evine getiren Gacdembek'in yilkı çobanı Babalı'dır. Babalı ve Gacdembek'in hanımı Küleyim, Köroğlu'nu on bir yaşına gelinceye kadar hiç kimseye göstermeden büyütürler (Ka./1516-1676).

Öz. varyantında Göroğlu'ni doğumundan üç yıl sonra Gacdümbek'in yilkıcıları görüp Rüstembek'e haber verir. Göroğlu dünyaya geldiği andan itibaren mezarın içinde bir çıra yanar ve ölü annesinin memesine süt gelir. Göroğlu annesini emerek üç yıl hiç dışarı çıkmadan mezarda yaşar. Üç yıl sonra mezardaki çıra aniden söner, üç gün sonra da Hilâl'in sütü kesilir. Bu arada küçük bir delikten mezarın içine ışık düşer. Göroğlu bunu yakalayayım derken ışığın düştüğü deliği büyüterek dışarı çıkar. Bir kırsığın bu çocuğu emzirdiğini gören yilkıcılar gidip Rüstembek'e haber verirler. Rüstembek bunun kız mı oğlan mı olduğunu öğrenmek için mezarın başına eyer aşık ve oyuncak bebek

koyar. Çocuk mezardan çıkınca aşıkları alıp eyerin üstüne oturur. Rüstembek Goroğlı'ni alarak evine getirir (Öz.360/1419 vd.).

T. varyantında Adı Beg'in hamını doğum sırasında, çocuğu doğuramadan ölür. Kısa bir süre sonra da Adı Beg ölür (T.496/95-104). Ka. ve Öz. varyantlarında Köroğlu'nun babası ölmüyor, kendi ülkelerine kaçıyor. Adı Beg'in oğlu mezarda doğar. Çocuk mezarın üstüne çıkıp oynar. Bunu bir adam görerek Cıgalı Beg'e haber verir. Bu arada Gencim'in çobanlarından biri de, bir keçinin her gün mezarlığa doğru gidip bir bebeği emzirdiğini Gencim'e haber verir. Gencim, keçiyi takip ederek Adı Beg'in hanımının mezarına varır ve o çocuğun Adı Beg'in çocuğu olduğunu anlar. Cıgalı Beg, bu çocuğun oğlan mı kız mı olduğunu anlamak için Öz. varyantında olduğu gibi mezarın yanına eyer ve oyuncak bebek kor. Erkek olduğunu anladıkları çocuğu eyerin üstüne tutkal sürerek yakalarlar. T. varyantında toy düzenleyerek çocuğa ad koyma motifi de bu epizotun içindedir. Çandibil halkı Adı Beg'in torununa Rövşen adını kor. Ka. ve Öz. varyantlarında Ravşan Köroğlu'nun babasının adıdır. Cıgalı Beg, torunu Rövşen'i yedi yaşında mollaya gönderir. Rövşen mollada yaramazlık edip mollayla dalga geçince Cıgalı Beg onu oradan alır ve beline altın teğbent bağlayıp eline aşık vererek çocuklarla oynamaya gönderir (T.502/258-68).

Köroğlu'nun mollaya gönderilmesi motifi, Öz. varyantında da vardır. Yalnız Öz'deki T.'detkinden biraz farklıdır. Goroğlı Türkem'nin Yavmit şehrine gelince dayısı Ahmedbek onu evlatlık alır ve sekiz yaşına gelince şehrin en alimi Molla Yusuf'a talebe olarak verir. Ancak Goroğlı'nın içine ilm-i hal ve ilm-i kal yer etmiştir. Molladan bir iki söz işitince, onun kendisinden daha az şey bildiğini anlar ve Molla Yusuf'un isteği üzerine okuldan ayrılır (Öz.406/2817-2826). Aynı varyantta Goroğlı'nın babası Ravşanbek ile dedesi Tolibay sinçi de mektepte okur. Tolibay sinçi, Adilhan tarafından esir edilip götürüldüğü Yavmit'te on dört yaşında okuma yazma öğrenir. Ravşanbek ise beş yaşında mektebe verilir, sekiz yaşında okur-yazar olur (Öz.307/12-19).

Köroğlu, T. ve Öz. varyantlarında mektebe gönderilip hem okuma yazma, hem de dini bilgiler öğrenirken, bunun yanında ok atma, kılıç sallama gibi yiğitlik ve savaşçılık dersleri de alır. Ka. varyantında Köroğlu'na yiğitlikle ilgili ilk dersi kırklar verir. Köroğlu dünyaya geldiği zaman bunu bir müddet kırklar besler. Onlar Köroğlu'na elma ve narla birlikte kaplan yüreği de yedirirler. Güreştiği herkesi yenebilmesi ve cesaretli olması için

de, arslana bindirip yılanı da eline kamçı olarak verirler (Ka.279/1307-1314). Köruğli'nin ikinci ustası Babalı'dır. Köruğli kendi yurduna gitmek isteyince Babalı onu alıp yola çıkar. Dağlık bir yere geldiklerinde ağaçtan ok ve sadak yapıp verir. Ayrıca Köruğli'nda babasından kalan üç köşeli ucu polat olan ok da vardır. Babalı yüz metre ileriye bir işaret koyarak onu vurmasını ister. Üç gün bu şekilde ok ve yay ile talim yaptırır (Ka.297/1790-1799).

Goroğli, Öz. varyantında okuma-yazma ve dinî eğitim alırken farkında olmayarak Hızır'dan da yiğitlik dersi diyebileceğimiz güreş dersi alır. Goroğli, kaybettiği atını alabilmek için Hızır ile güreşmek mecburiyetinde kalır. Hızır burada Goroğli ile güreşerek ona nasıl güreşmesi gerektiğini öğretir (Öz.441/3814-3836).

T.'de Rövsen'i dedesi Cıgalı Beg eğitir. Üçgümmez dağında yaşadıkları sırada Cıgalı Beg ona ok ve yay yaparak avlanmayı öğretir. Ayrıca Rövsen yiğit nefesi ile doğmuştur, attığı ok yere boş düşmez (T.505/341-345).

Diğer varyantlarda (K. Az., G. Az., K1. ve And.), Köroğlu'nu kimin yetiştirdiği belli değildir.

5. Köroğlu'nun Kendi Yurduna Gitmesi Epizodu

Köroğlu'nun kendi yurduna gitmesi epizodu sadece Türkistan varyantlarında vardır. Köruğli on bir yaşına gelince sokağa, aşık oynamaya gider. Yenilince zorla geri alır. Büyük küçük demeden herkesi döver. Bu arada bir çocuk ona, serseri olduğunu, eğer babasına söylerse hemen bu şehirden kovulacağını söyler. Bunun üzerine Köruğli yengesi Küleyim'in yanına vararak ondan kim olduğunu ve nasıl doğduğunu öğrenip asıl ülkesi Türkmen'in Ürgeniş şehrine gider (Ka.292/1676 vd.).

Öz. varyantı da bir iki küçük fark dışında hemen hemen Ka. varyantının aynıdır. Bu küçük farklar şunlardır: Ka.'da gönüllü olarak asıl ülkesine giden Köruğli, Öz.'de gönüllü gitmekle birlikte, Şahdarhan'ın baş pehlivanını öldürdüğü için birazcık da kaçmak mecburiyetinde kalır. Ka.'nın aksine Öz.'de Goroğli, daha önceden anasını, babasını ve asıl ülkelerinin neresi olduğunu bilmektedir. Ka'da Ürgeniş'e giden Köruğli Öz'de Yavmit'e gider.

T. varyantında Göroğlu'nun ülkesine gitmesi Ka. ve Öz. varyantlarından farklıdır. Göroğlu, üç yüz altmış eren, Hz. Ali ve Hızır tarafından yiğitler gibi donatılar ve Isfahanlı ustaların yaptıkları yayı çekip alabilecek kadar yiğit olduktan sonra, dedesi Cıgalı Beg, Teke-Türkmen'de on iki bin evli Çardaglı Çandibil'e gidip ülkesine sahip olmasını ister. Göroğlu, dedesinin dediğini yaparak Çardaglı Çandibil'e gider (T.529/991 vd.). Diğer varyantlarda (K. Az., G. Az., Kı. ve And.) Köroğlu'nun asıl yurduna dönmesi motifi yoktur. Bunlar Çenlibel/Çamlıbel'i mesken tutarak orada yaşarlar. Ayrıca Türkistan varyantlarında olduğu gibi, başka bir ülkede yaşama durumu olmadığından, asıl yurda dönme gibi bir durum da söz konusu değildir.

6. Köroğlu'nun Reyhan Arap ile Olan Mücadelesi Epizodu

Köroğlu'nun Reyhan Arap ile olan mücadelesi incelediğimiz varyantların bazılarında ayrı bir kol olabilecek kadar uzunken, bazılarında bir motif olarak yer alır. Bazılarında da hiç yer almamıştır. Ka., K. Az., G. Az. ve Kı. varyantlarında Reyhan Arap'tan bahis yoktur. And.'da ise daha öncede bahs ettiğimiz gibi, Köroğlu ve babası Deli Yussup'u yakalamak için çok kısa bir süre ile destanda yer almış ve Köroğlu tarafından öldürülmek üzereyken aman dileyerek canını kurtarmıştır.

Reyhan Arap epizodunun en zengin olduğu varyantlar T. ve Öz.'dür. Reyhan Arap, T.'de destanın başından itibaren yer alır. Adı Beg'in av avlarken bulup ağabeyi Mömin'e nikahladığı Şırvan padişahının kızı Gülendama Peri'yi, daha önce Arabistan padişahı Reyhan Arap almış, ülkesine götürürken yolda uğradığı bir saldırıda bu kızı kaybetmiştir (T.493/26 vd.). Reyhan Arap'ın bu varyantta ikinci defa ortaya çıkması, kırk kalenderin Üçgümmez dağında Gülendama'ı görmeleriyle başlar. Kalenderler, Üçgümmez dağında Cıgalı Beg'e misafir olup Gülendama'nın güzelliği karşısında hayran olurlar. Daha sonra yolları Arabistan'a düşer. Burada Gülendama'nın güzelliğini Reyhan Arap'a anlatırlar. Reyhan Arap Üçgümmez dağına gelerek Gülendama'ı kaçıtır. Bu arada Rövsen de Reyhan Arap'ın su atının tohumundan olan atını kendi atına çeker ve Reyhan Arap'tan yengesinin intikamını alacağına kendi kendine söz verir (T.506/380 vd.).

Reyhan Arap, Öz. varyantında da T.'de olduğu gibi, bir hanım kaçırmak için destanda yer alır. Ancak iki varyant arasında bazı farklar vardır. Öz.'de Şırvan ülkesinin padişahıdır. Buraya Arabistan da bağlıdır. Reyhan Arap'ın kaçırdığı ve Ahmedbek'in

hanımı olan Halcuvan, Yavmitli halktan birinin kızıdır. Bunu daha önce Reyhan Arap istemiş, fakat Ahmedbek Reyhan'a verdimyerek kendi almıştır. Yine bu varyantta Goroğli Reyhan Arap'ı önceden tanır ve hatta Zeydinay atlı bir kızının dahi olduğunu bilir.

Öz. varyantındaki bu epizotta önemli olan bir unsur da Goroğli'nin yalan söylemesidir. Goroğli, Reyhan Arap'ı tanmasına ve yengesini Halcuvan hakkında kötü sözler söylemesine rağmen, sırf Reyhan'ın atını kendi kısırağına çekmek için, yengesine Reyhan'ın Zerger'den, Rüstembek'in yanından gelen bir misafir olduğunu söyler (Öz.411/2960 vd.). Bunların dışında Reyhan'ın atını Goroğli'nin atına çekmesi ve Halcuvan'ı kaçırmaması gibi diğer motifler her iki varyantta da aynıdır.

Öz. ve T. varyantlarında bu epizoda bağlı unsurlardan biri de Köroğlu'nun kaybolan tayını ararken karşılaştığı Hz. Ali, Hızır, kırklar ve erenler gibi kutsal kişilerden yardım almasıdır. Bu yardımlar arasında, atına ve kendine yüz yirmi yıl ömür, ok ve yay ile Reyhan Arap'tan intikam alma gibi istekler de vardır (Öz.433/3583 vd.).

Öz. varyantında Reyhan Arap ile ilgili epizot, Goroğli'nin Reyhan Arap'ın kızı Zeydinay'ı kaçırmak için dayısı Ahmedbek'e nikahlamasıyla sona erer (472/4695 vd.). T. varyantında bu epizot yoktur.

7. Köroğlu'nun Babasının/Dedesinin İntikamını Alıp Yurduna Bey Olması Epizotu

Köroğlu'nun babasının ölmesi kısmında yer aldığı bu epizotta varyantlara göre önemli farklılıklar vardır. Meselâ Ka., K. Az., G. Az., K1. ve And. varyantlarında Köroğlu'nun bey olması gibi bir durum söz konusu değildir. Ka. ve Öz. varyantlarında Köroğlu babasının intikamını almaz veya alırsa da intikam alma bu kolun içinde değildir.

Köroğlu, kendi ülkesine gelirken yolda rastladığı çobandan ilini, babası ve dayısını sorar. Çoban da, sorduğu yerin Türkmenlerin başkenti Cembil olduğunu, babası Ravşanbek'in öldüğünü, dayısı Gacdebek'in ise Tekecevit'te bey olduğunu söyler. Köroğlu Tekecevit'e dayısının yanına gider (Ka.299/ 1863 vd.).

Öz. varyantında ise Türkmen'in uç Yavmit'in nerede olduğu yolda rastlanılan iki bey çocuğuna sorulur (382/2138-2245). Goroğli Yavmit'e gelip tesadüfen babasını bulur.

Babası, dayısı ve diğer ahali ile Urayhan'ın davetine gider. Dayısı Ahmedbek'e evlatlık olur. Bu arada babası hastalanıp ölür. Bir müddet sonra da Urayhan ölür. Halk Goroğlı'ni Yavmit'e padişah yapar (Öz.385/2221 vd.).

T. varyantında Goroğlı, hem Çardaglı Çandıbil'e han olur, hem de Hünker padişaktan dedesi ve amcasının intikamını alır (531/1065 vd.). Babası ise daha Goroğlı doğmadan önce ölmüştü.

K. Az. varyantında Koroğlu'nun babasının ölmesi motifi Türkistan varyantlarından bir hayli farklıdır. Alı Kişi Goşabulag'daki hayat suyunu içmeyince öleceğini anlar. Oğlu Rövsen'i yanına çağırarak ona vasiyetini söyleyip ölür (K.Az.554/330-355). G. Az., K1. ve And. varyantlarında Koroğlu'nun babasının ölümüne dair bir bilgi yoktur.

K. ve G. Az. varyantlarında Koroğlu Tokat paşası Hesin Han'dan babasının intikamını alarak Çenlibel'e yerleşir (K. Az.550/231-245; G.Az.560/155-156).

Ç. KÖROĞLU'NUN ZUHURU KOLU'NUN COĞRAFYASI

Destanlar, yüzyıllarca, ağızdan ağıza nakledilip anlatılırken, zamanla destanın teşekkülüne sebep olan asıl çekirdek olay ve coğrafya üzerine yeni coğrafi mekânlar, yeni tarihî olaylar ve yeni kahramanlar gibi birtakım mahallî unsurlar ilave edilir. Koroğlu destanı Doğu Türkistan'da Makedonya'ya kadar çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu yüzden onda da anlatıldığı coğrafyanın izlerini taşıyan mahallî unsurların bulunması gayet tabiidir. Biz bu bölümde, incelediğimiz varyantlarda geçen ülke, şehir, dağ, ırmak göl vb. gibi coğrafi adları tesbit edip bunları alfabetik sıra ile ele alacağız. Böylelikle, hangi mekânın destanın asıl yapısında, mevcut olduğunu, hangisinin sonradan, varyantlaşma neticesinde destana dahil edildiğini tesbit etmeye çalışacağız.

a. Ülkeler

1. Arabistan

Bugün, Asya'nın güney-batısında, yer alıp Kızıldeniz ile Basra Körfezi arasında kalan dünyanın en büyük yarımadalarından biridir¹². Arabistan, incelediğimiz varyantlardan T. ile And.'da geçmektedir. T. varyantında, Reyhan Arap epizotuna bağlı

¹² Kudret Büyükcoşkun, "Arabistan". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 3.c. İstanbul 1991, 248-252.

olarak iki yerde karşınıza çıkar. Bunların ilkinde, Reyhan Arap'ın Şirvan vilayetinin padişahının kızı Gülendam'ı istemesi sırasında Reyhan'ın Arabistan'ın padişahı olduğu belirtilir (T.493/26). İkincisinde ise Üçgümmez dağından giden kalenderlerin uğradıkları yer olarak karşınıza çıkar. İkincisi de Reyhan Arap ile ilgilidir (T.506/367). Arabistan, And. varyantında Türkistanlı Sinani Bezirgan'ın on iki nişanı tam tekmil halis arap atına döl bulmak için uğradığı yerdir (And. 15).

2. Gürcistan

Kafkasya'da Karadeniz'in doğusunda 69.700 km² toprak üzerine kurulmuş 5.500.000 nüfuslu bir ülke. Milattan önce VII. yüzyıldan itibaren çeşitli Türk boylarının akınlarına uğrayan Gürcistan, bir kaç defa Osmanlıların eline geçmiştir¹³. Bugün ise anılan bölgede bağımsız bir devlettir. Gürcistan sadece T. varyantında yer alır. Göroğlu, İstanbul'a dedesi ve amcasının intikamını almaya giderken yanındaki yiğitlerine hitaben:

“İlgarım ve Gürcistan'a,

Benim ile aşan yürüsün” (T.536/1186-87)

diyerek, İstanbul yerine Gürcistan'a gittiğini söyler. Bizim incelememize dahil etmediğimiz başka bir Öz. varyantında, Köroğlu'nun babasının gözlerini oyduuran Sultan Hünkar Gürcistan padişahıdır¹⁴. Bu da bize İstanbul yerine niçin Gürcistan denildiği hakkında bir fikir verir.

3. Rum

Sadece T. varyantında yer almakta olup Türklerin (Osmanlıların) yaşadığı ülke kastedilmiştir. Nitekim başlangıçta Roma ve Bizans imparatorluğuna delalet eden bir tabirken, Oğuz istilasından sonra Anadolu'ya has bir isim olmuştur¹⁵. Çandibil'in hükümdarı Cıgalı Beg, torunu Rövsen'in Çandibil halkına ve özellikle de çocuklara yaptığı zulüm ve baskılar sesebiyle torununa ve kendine gelebilecek kötülüklerden kurtulmak için, Rum ülkesine kaçmak zorunda kalır (T.501/273).

¹³ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul 1973, I.XXXVII.

¹⁴ V. M. Jirmunskiy-H.T.Zarifov, *Uzbekskiy Narodniy Geroçeskiy Epos*, Moskova 1947, 187.

¹⁵ Franz Babinger, “Rum”, *İA.*, 9, İstanbul 1988, 766.

4. Türkistan

And. varyantında Sinani Bezirgan'ın memleketi olarak geçer (And.15). Burada genel bir coğrafi yer olarak kullanılmıştır. Bugün, güneyde Gürgan ırmağı, Horosan dağları, Küpet Dağ, Kara Dağ, Mezduran ve Ade Dağ; doğuda Doğu Türkistan sınırı, kuzeyden Çungarya ve Kazakistan'ın kuzey sınırlarını teşkil eden İrtiş havzası ve Aral-İrtiş sular bölümü çizgisinin kuzey yamaçları; batıdan Yayık nehri ve Hazar denizi ile çevrili¹⁶ Türklerin yurdu manasına gelen coğrafi bir yerdir.

5. Şirvan

Öz. ve T. varyantında, Reyhan Arap'ın padişahı olduğu bir ülke, T.'de vilayet olarak yer alır. (T.493/25-30). Irak ve Arabistan bu ülkeye bağlıdır (Ö.407/2857). Şirvan, Hazar denizinin batısında kurulmuş, Kuzey Azerbaycan, Ermenistan, Dağıstan ve Arran'ı içine alan bir hanlıktır. Başkenti Şamahı olan bu hanlık Safeviler tarafından işgal edilince İran'ın bir eyaleti durumuna gelmiştir. 1578'de Osmanlı egemenliğine girmişse de, İran, Türkler ve Ruslar arasında sürekli el değiştirmiş ve 1820'de Ruslar tarafından işgal edilerek ortadan kaldırılmıştır¹⁷.

6. Zerger

Öz. varyantında Şahdarhan'ın padişahı olduğu bir ülke olarak yer almıştır (Öz.307/21). Bugün böyle bir ülke veya şehir mevcut değildir. Ancak Jirmunski-Zarifov Zerger/Zengera'nın İran olması gerektiği fikrindedirler¹⁸.

b. Şehirler

1. Bağdat

Ka. varyantında, Kızılbaş'ın hanı olan Şağdat Han'ın babasının memleketi olarak gösterilir (Ka..../545). Bağdat, VIII. Yüzyılın 60. yıllarında Abbasi Halifesi Mansur tarafından, Dicle nehrinin batı sahillerinde daire şeklinde dört kahılı bir şehir olarak inşa ettirilmiştir. Kuruluşundan çok kısa bir süre sonra her alanda hızlı bir gelişmeye sahne olan Bağdat, X. yüzyılda İslâm dünyasının en büyük şehri, en önemli ilim-kültür ve medeniyet merkezi haline gelmiştir. Tarihin çeşitli dönemlerinde Selçuklu, Moğol,

¹⁶ Z. Velidi Togan, *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi* I.c., İstanbul 1942-1947,1.

¹⁷ W. Barthold, "Şirvan", *İA.*, 11, 771-773.

¹⁸ Jirmunski-Zarifov: *age.*, 187.

Karakoyunlu, Safevi ve Osmanlıların hakimiyeti altında kalmıştır. 1921 yılından bu tarafa da Irak devletinin başşehridir¹⁹.

2. Bolu

K1. varyantında, eskiden, memleketi zevke sefaya düşkün, zenginlik elde etmek için birbirleriyle yarışan hanların idare ettiği zamanlarda Bolu civarında da böyle bir han vardı, denilerek, Bolu adı dastanda yer alır. (K1.563/5). Destanda Bolu'nun nerede olduğu açıkça belirtilmemiştir. Ancak Köroğlu destanının batı versiyalarında adı geçen Bolu'nun bugün Türkiye'nin Karadeniz bölgesinde yer alan Bolu ili olduğu bilinmektedir. Bolu ve civarı 1196'dan itibaren Türk egemenliğine girmiş 1324 yılından 1692 yılına kadar sancak beyleri tarafından idare edilmiştir. Bolu, Köroğlu destanında XVI. yüzyılda sancak beyleri tarafından yönetildiği sırada yer alır²⁰.

3. Çamlıbel

İncelediğimiz varyantların hepsinde ortak olan bir yerdir. Burası Ka. varyantında "Cembilbel" adında hem bir dağ hem de şehir olarak geçer. Ravşanbek, Ürgenış'te bulunan Cembilbel şehrinde dir (Ka.243/298). Buranın Ürgenış'te dağ olduğu şu mısralarda bildirilir.

"Gideceğin yer Ürgenış denen yurttur,
Etrafında Cembil denen bel vardır" (Ka.596/1771-72).

Bir şehir, hem de başkent olduğu da:

"Cembilbel şehrinin dışında
Çok koyuna bakan bir çobana rastladı
Bu kalemiz Cembil şehir-i astana" (Ka.299/1867-1872)

¹⁹ W. Barthold-M.Fuad Köprülü, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Ankara 1984., 29-41; Abdülazîz ed Dûrî-Yusuf Halaçoğlu-Abdulkerim Özaydın, "Bağdat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, II.c. İstanbul 1991, 425-441.

²⁰ Enver Konukçu, "Köroğlu'nun Yaşadığı Asırda Bolu'nun Siyasi Durumu (XVI-XVIII. Yüzyıllar)", *Köroğlu Semineri...* 53-66.

mısralarıyla anlatılır.

Öz. varyantında da ülke olduğu bildirilen “Çembilbil” destanda Goroğlı'nın erenlerle karşılaşmasından sonra ortaya çıkar. Goroğlı, kaybolan atını ararken Hızır ve erenlerle karşılaşır.

Burda onlar ona yardım eder ve:

“Çembil, Çertek yurdun olsun Goroğlı!

Düşman almasın, kıyamette su alsın,

Çembil'in padişahı oldun Goroğlı!” (Öz.450/4061-4064).

diyerek Çembil'in adını anarlar. Yine Hızır, Goroğlı'ne Yavmit'te dağın altından bir şehir çıkacağını, bu şehri düşmanın alamayacağını, ancak kıyamette suya gark olacağını, Saki Bülbül'ün onu altın tahta çıkararak bu şehre padişah yapacağını söyler (Öz..455/ 4200-4375). Hızır tarafından adı söylenmeyen bu şehrin, Çenlibel olması muhtemeldir. Çünkü yukarıdaki mısra da, Çenlibel'i düşmanın eline geçmemesi ve kıyamette suya gark olmasına dair bir niyet vardır. Bu da bize Öz. varyantındaki Çenlibel'in gerçek bir yer değil de, olağanüstü bir şekilde oluşacak hayali bir yer olduğunu göstermektedir. Fakat çam ağacı ile kaplı olduğu için “Çamlıbel” adını aldığını tahmin ettiğimiz bu yerler Köroğlu destanının anlatıldığı her bölgede coğrafi bir mekan olarak karşımıza çıkmaktadır. Özbekistan'da da Çırakçi, Şehrisebz, Denav Baysun bölgelerinde “Çembil” adında dört kışlak (köy) ile Dehkanabar rayonunda bir tepenin olduğunu öğreniyoruz²¹.

Çamlıbel'in adı T. varyantında “Çardaglı Çandıbil”dir. Öz. varyantında olduğu gibi, bir şehir olarak tanıtılır. Çandıbil'in etrafında büyük büyük dört tane dağ vardır. Burada konar-göçer Türkmenler yaşamaktadır (T493/1-5). T. varyantındaki Çandıbil'in etrafında dağların bulunması, bizim yukarıda söylediğimiz, çam ağacı ile kaplı dağ ve tepelerin hepsine çamlıbel denilebileceği ve böyle yerlerin her tarafta bulunabileceği şeklindeki görüşümüzü desteklemektedir. B. Memmetyazov şimdiki Türkmenistan'da Modav köyünün güney doğusundaki taşlık tepeye eskiden Çandıbil denildiğini belirtmektedir²².

²¹ T.Nefesov. *Özbekistan Toponimlerinin İzahlı Luğati*, Taşkent 1988, 200-201.

²² B. Memmetyazov. “Göroğlı” Eposunun Döreyşi Hakkında, Aşgabat 1982, 52. Aynı yazar, *Türkmenskiy Geroičeskiy Epos “Göroğlı”*, Aşgabat 1992, 8.

K. ve G. Az. varyantlarında “Çenlibel” olarak bilinen yer her iki varyantta da, her tarafı sıldırım kayalık, çenli çiçekli bir dağ belidir. Rövşen ve babası, sığındıkları bu dağ belini yurt haline getirirler (K. Az.244/305 vd.; G. Az.557/71-72). Jirmunskiy ve Zarifov, halk efsanesinin Çenlibel’i Gürcistan’a ve Ermenistan’a kadar taşıdığını ancak kelimenin Türkçe olmasından dolayı buranın Azerbaycan’da olabileceğini söylerler²³.

Çamlıbel, K1. ve And. varyantlarında aynı şekilde söylenmektedir. varyantların ikisinde de bir dağdır. And. varyantında Bingöl yaylasında bulunurken (And.26-27) K1’da nerede olduğu belli değildir. (K1.565/60-62). Köroğlu, Anadolu’da hangi bölgede anlatılıyorsa Çamlıbel oradadır. Bu yüzden Anadolu’da Bolu’da, Samsun ile Tokat arasında, Yozgat’ta vb. birçok yerde Çamlıbel vardır²⁴.

4. Erzurum

And. varyantında geçer. Köroğlu’nun babası Deli Yussup buralıdır. Laloğlu Hüseyin Paşa buraya vali tayin edilmiş ve Deli Yussup’un gözlerini bu şehirde çıkarttırmıştır (And. 11).

5. Harezm

Öz. varyantında, Gacdümbek’in kölesi Rüstembek’in yurdu olarak geçer. Rüstembek Harezm’e bir kervan ile gelmiştir (Öz.375/1944). Türkistan’ın eski kültür merkezlerinde biri olan Harezm, şimdiki Özbekistan’ın vilayetlerinden biridir²⁵.

6. Hokand

Hokand da Öz. varyantında yer alan fakat destanda fonksiyonu olmayan bir yerdir. Ravşanbek, Şahdarhan tarafından kör edilince, helvacının tulpar atını isterken:

“Namazşamdan çıkar Hokand’ın ayı,

Padişahın yanında vardır sipahi.” (Öz.302/708-709)

diyerek Hokand’ın adını anar. Hokand, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar sürmüş bir Türk hanlığıdır. Bugün ise Özbekistan’da Fergana vadisinde, Hokand ovasında bulunan bir şehirdir²⁶.

²³ Jirmunskiy-Zarifov, *age.*, 169-170.

²⁴ Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, İstanbul 1984, 129-130.

²⁵ Z. Velidi Togan, “Harizm”, *İA.*, 5/1, İstanbul [t.y.], 240-257; Mehmet Saray, *Özbek Türkleri Tarihi*, İstanbul 1993, 24-28.

²⁶ W. Barthold-Mirza Bala, “Hokand”, *İA.*, İstanbul (t.y.), 553-559.

7. İsfahan

T. varyantında Üçgümmez dağından ayrılan kalenderlerin gittiği yer (T.505/345) ile Göroğlu'nin iyi bir kahraman olabilmesi için lazım olan silahları temin ettiği şehir olarak iki defa yer alır. Göroğlu İsfahanlı dört ustanın üç yılda yapabildikleri ok ve yayı alabilmek için buraya gelir. Bu silahları aldığı gibi, daha önce atına ve kendine yardım eden pir de buradadır ve Göroğlu'na silah vererek tekrar yardım eder (T.527/945). Destanda Göroğlu'nun yiğitliğinin gelişmesine yardımcı olan bir yer hüviyetinde olan İsfahan Türkmenlerin ülkelerinin dışında bir yerdir. Zira dedesi ona İsfahan'a gidip o silahları almasını söyleyince, Göroğlu, dedesine onların dilini anlayamayacağını söyler. Özellikle halk hikâyelerinde çeşitli vesilelerle kahramanların uğrak yeri olan İsfahan, çeşitli dönemlerde İran'a başkentlik etmiş ve Şah Abbas döneminde de en parlak dönemini yaşamıştır²⁷.

8. İstanbul

T. varyantında "Rum-İstanbul" olarak geçen şehir destanda kırkdört kapılı bir yer olarak tarif edilir. Göroğlu buraya gelerek Hünker Padişah'tan dedesi ile amcasının intikamını almak ister. (T.533/1124 vd.). And. varyantında ise Laloğlu Hüseyin Paşa'nın vali olarak atanmasında adı geçer (And.11). Bundan başka bir fonksiyonu yoktur.

9. Kandeher

And. varyantında Sinani Bezirgan'ın memleketi olduğu bildirilir. Bugün Afganistan'da bir şehir olan Kandeher, Timur tarafından fetedildikten sonra, XVII. yüzyılın ortalarına kadar Hind-Türk İmparatorluğu'nun egemenliğinde kalır²⁸.

10. Mari (Merv)

Öz. varyantında Kaviştihan'ın beyi olduğu bir korgandır (T.493/1). Merv, Murgab nehrinin aşağı kısmında kurulmuş eski bir kültür merkezidir. Günümüzde ise Türkmenistan'da bir şehirdir²⁹.

²⁷ W. Barthold-M.Fuad Köprülü, *age.*, 76.

²⁸ M. Longworth Dames, "Kandchar", *İA.* 6, İstanbul (1.Y.), 152-154.

²⁹ A.Yakubovskiy, "Merv" *İA.*, 7, İstanbul 1988, 733-776; Emel Esin, "Merv", *Türk Ansiklopedisi*, XXIV, Ankara 1976, 18-21.

11. Teke Türkmen

Öz. varyantında bir yurt ve Cıgalıhan'ın da buranın beyi olduğu söylenir. Ancak ne eskiden ne de şimdi Türkistan'da böyle bir yer yoktur. Tekeler Hazar ötesi Türkmenlerinin bir oymağıdır. Bunlar yine kendileri gibi bir Türkmen oymağı olan Yomut ve Sarıklarla birlikte Mangışlakta yaşarlar. 1630'larda şimaldeki bozkırlardan gelen Moğollarla Kalmukların hücumuna uğrayınca Balhan ve Kopet dağları eteklerine göç etmek zorunda kalmışlar ve tarihin çeşitli dönemlerinde Altın Ordu, Özbek ve Hive Hanlıklarıyla Nadir Şah'ın egemenliği altında kalmışlardır. Fırsat buldukça da tâbi olduğu hanlığa veya ülkeye karşı isyan ederler. 1859 yılında Nerv'i işgal etmişlerdir. 100.000 çadırdan ibaret olan Tekeler, bu tarihten sonra, Kopet dağının Akal Teke adlı eteklerinde, Tican ırmağı sahili ile Murgab havzasında yaşarlar³⁰. Aynı varyantta ülke olarak gösterilen Yavmit (Yomut) da ülke olmayıp bir Türkmen oymağıdır (Öz.317/1)³¹.

12. Tokat

K. Az.'da Hesên Han'a misafir gelen Hasan Paşa'nın memleketidir.

13. Ürgenç

Ka. varyantında adı Ürgeniş'tir. Burası Türkmenlerin meşhur yerlerinden biridir. Burayı Ravşanbek yönetmektedir (Ka.236/80; 274/1162-1751). Öz. varyantında ise Teke-Yavmit'te bir şehirdir (Öz.309/60). Bugün Özbekistan'da Ürgenç", Türkenistan'da da "Köhneürgenç" adında iki şehir vardır. Destandaki Ürgenç'in hangi Ürgenç olduğu belli değildir.

c. Dağlar

1. Aladağ

Öz. varyantında, Goroğlı kendi ülkesi Yavmit'e giderken Rüstembek'e:

"El göçürüp Aladağ'dan aşırdım" (Öz.378/ 2017).

diyerek yola devam edeceğini söyler. Türkistan'da "Aladağ" adıyla bilinen birçok dağ vardır. Bunlar Doğu Türkistan ile Batı Türkistan'ı birbirinden ayıran "Çungarya

³⁰ A.Zeki Velidi Togan, *Türkistan*..., 234.

³¹ Bu Türkmen oymakları için bkz. Faruk Sümer, "Teke", *İA.*, 12/1, İstanbul 1979, 123-124; aynı yazar, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, İstanbul 1992, 364-375; A. Zeki Velidi Togan, *age.*, 72-76, 233-234; Baymirza Hayit, *Türkistan/Rusya ile Çin Arasında*, (İstanbul) 1975, 63 vd.; Mehmet Saray, *Türkmen Türkleri Tarihi*, İstanbul 1993, 14-49.

Aladağı”, “Kungel Aladağı”, “Talas Aladağı”³² gibi. Destanda hangi Aladağ’ın kastedildiği belli değildir.

2. Asker dağ

Öz. varyantında Ürgenç’te bulunan bir dağ olduğu belirtilir. Teke-Yavmit’in talebe çocukları Perşembe günü buraya gezmeye gelirler. Şahdarhan, Ravşanbek’i bu dağda esir edip ülkesine götürür (Öz..../60-63). Bu dağ ile ilgili detaylı açıklamalar **II. Bölüm**’de yapıldığı için burada üzerinde fazla durulmayacaktır.

3. Bingöl yaylası

And varyantında Laloğlu Hüseyin Paşa’dan kaçan Deli Yussup ve Köroğlu’nun yerleştikleri yerdir (And. 24).

4. Derbend

T. varyantında Adı Beg’in ölümünden sonra, başsız kalan kırk yiğidinin mesken tuttıkları yerdir (T.534/1235). Buranın belli bir coğrafi mekan mı, yoksa, “geçit”, “boğaz” ve hudut bölgelerindeki dağlar arasındaki geçitlere de “derbend”³³ denilmesinden dolayı, herhangi bir yer mi olduğu belli değildir. Bize göre, buranın belli bir yer değil de, “geçit” olma ihtimali daha fazladır. T. Nefesov, Fazıl Yoldaşoğlu, Ergaş Cumanbülbüloğlu Polken ve İslam Şair gibi Özbek bahşılarının anlattığı çeşitli Köroğlu kollarında (Avaz’ının Arazı, Kunduz Bilen Yulduz) yer alan derbend’in bir geçit olduğunu söyler³⁴. Bunun yanında hem Özbekistan’da, hem de Türkmenistan’da “derbend” adlı belirli yerlerin olduğunu da belirtir. Meselâ Türkmenistan’ın Gevers ve Bahardan rayonlarında derbend adlı yerler vardır³⁵. Köroğlu’nun Anadolu anlatmasında da, “Köroğlu Derbendi” adlı bir yerin varlığı konusunda Boratav bilgi vermektedir³⁶.

³² Ahmet Ardel, “Türk Ülkelerinin Tabii Coğrafyası”, *Türk Dünyası El Kitabı Birinci Cilt Coğrafya Tarih*, Ankara 1992, 12.

³³ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbend Teşkilatı*, İstanbul 1990, 9.

³⁴ T. Nefesov, *age.*, 57-58.

³⁵ *age.*, ay’den S. Ataniyazov, *Türkmenistan’ın Geografik Atlarının Düşündürüşlü Sözlüğü*, Aşgabat 1980, 141.

³⁶ Boratav, *Köroğlu Destanı*, 128-129.

5. Üçgümmez dağı

T. varyantında, Hünker padişah tarafından gözleri oyulan Cıgalı Beg'in padişahın diğer kötülüklerinden kurtulmak için torunu Rövsen ve gelini Gülendama ile birlikte sığınıp mesken tuttıkları, fakat nerede olduğu belli olmayan bir dağdır (T.504/320-340).

ç. Göller ve Irmaklar

1. Aral deryası (Aral gölü)

T. varyantında Çandibil'in yakınında bulunan bir deryadır. Konar-göçer Türkmenler hayvanlarını burada sulamaktadırlar (T.493./1-5). Amu Derya ve Sır Derya'nın sularıyla beslenen ve Türkistan'ın en büyük gölü olan Aral, bugün Özbekistan ile Kazakistan arasındadır³⁷. Teke Türkmenlerinin yaşadığı Mankışlak'ın Aral gölüne yakın olması destanda coğrafya bakımından bir uygunluk göstermektedir.

2. Araz çayı

T. varyantında geçen yerlerden biridir. Reyhan Arap Gülendama'ı kaçırdığında atını bu ırmağın üzerinden atlatır. Rövsen de Reyhan Arap'ın atının tohumundan olan tayını bu çayın etrafında besleyerek büyütür (T.515/605). Araştırmalarımızda bugünkü Türkmenistan'da ve Türkistan'ın gendinde Araz adında bir nehir tespit edemedik. Destanda Araz çayının adının geçtiği hadiseler Cıgalı Beg'in Rum ülkesinden kaçıp Üçgümmez dağında yaşadıkları sırada meydana gelmektedir. Bu dağ da Anadolu ile Türkistan arasında bir yerde olmalıdır. Eğer Kuzey veya Güney Azerbaycan civarındaysa bu nehir Aras nehri olabilir.

3. Şor ırmağı

T. varyantındaki su atı Şor ırmağından çıkar. Cıgalı Beg, Hünker padişah için tulpar bir at ararken Şor ırmağından çıkan bir aygır Hünker'in yilkısında bulunan bir kısrağa üç defa aşarak tekrar ırmağa girer (T.503/290). Bu ırmak destanda ya Hünker'in ülkesinde ya da Arabistan yurdundadır:

³⁷ Ahmet Arslan, *agm.*, 38-39.

4. Aydın göl

Öz. varyantında Bibi Hilâl'in ağabeyi ve kocası Ravşanbek'in ülkelerine gidişlerinde onlara hitaben "nereye gidiyorsun" nakaratlı şiir ile Gacdümbek'in bacısına söylediği cevabî şiirde geçer:

"Suna konan Aydın göller çöl olsun" (Öz.339/895).

"Namazdigar Aydın gölden geleceğim" (Öz.339/902)..

5. Uklan

Öz. varyantında hem bir göl, hem de bir vadi olarak yer alır. Burası Zerger ülkesindedir. Kiloları taştan olan helvacı eksik kilo ile helva tartınca Şahdarhan'ın adamları tarafından yakalanır. Helvacı doğru kilosunu evde unuttuğunu söyleyerek "Uklan" gölüne veya vadisine giderek yeni kilo alır (Öz.330/669 vd.).

d. Pınarlar

1. Goşabulag

Destanın K. Az. varyantında yer alan ve Çenlibel'de bulunan efsanevî bir pınardır. Köroğlu bu varyantta ölümsüzlük suyunu "Goşabulag"dan içer. Dogudan ve batıdan gelen iki yıldızın çarpışması sonucu bu pınara nur dökülür. Nurlu sudan içen âşık olur. Narasından ormanda arslanlar titrer. Köpüklerde çimen de dünyada eşi benzeri görülmemiş bir yiğit olur (K. Az.553/310).

2. Zümrüd bulag

Bu da K.Az varyantında yer almaktadır. Alı Kişi'nin memleketinde bulunan bir pınardır. Rövsen kırk gün ahırda bakacağı atlar için suyu "Zümrüd bulag"dan getirir (K. Az.545/93-96).

e. Bahçeler-Meydanlar

1. Çarbag

T. varyantında geçen, bahçe, bağ olduğunu tahmin ettiğimiz bir yerdir. Gülendâm, Reyhan Arap tarafından kaçırılırken Ravşan'a hitaben:

"Bad-ı hazan deydi bizim Çarbağ'a" der (T.512/529).

2. Registan

Öz. varyantında Yavmit'te bulunan bir saray veya meydan olarak geçmektedir. Ravşanbek Yavmit'e dönünce Ahmedbek, bunu Rengistan'daki bir saraya yerleştirir (Öz.398/2588). Bugün Özbekistan'ın Karşı, Kasan, Şhrisebz şehirlerinde bu adla anılan meydanlar bulunmaktadır³⁸.

Köroğlu'nun Zuhuru kolunun T. varyantında, çeşitli vesilelerle adları sayılan, fakat destanda hiçbir fonksiyonu olmayan birtakım ülke ve şehirler de vardır. Bunlar Basra, Rum, Perenistan (T.501-/245), İspihan, İsbicahan, Nişapur, Sövdigar, Germiyan, Osman, Hezirbaycan, Hırrırovan, Tövriz ve Arabistan'dır (T.508/425 vd.).

Destanın Ka.ve Öz. varyantlarında, olaylara bağlı olarak bazı millet ve boyların adı da anılır. Araplar, Farmlar (Ka.233./18), Kızılbaş* (Ka.233/9), Özbek (Öz.343/1028-29), Türkler ve Türkmen (Ka.234/31) gibi.

³⁸ T. Nefesov, age., 160.

* Ka. varyantında "Teke Cevmit/Teke-Yomut" Türkmenlerinin düşmanının ülkesi olan "Kızılbaş"ın neresi olduğu belli değildir. Bu ülkenin hanı olan Şağdat'ın adamlarına hitaben söylediği:

"Şimdi bana karşı gelebilecek il var mı?"

"Türkler olsun, ya Arap ya Fars mı?" (Ka.../17-18)

sözlerinden buranın Türklerin, Arapların ve Farmların ülkesi olmadığı anlaşılmaktadır. Şağdat'ı inceleyen Ravşanbek'in ona:

"Gelmiş senin baban şehr-i Bağdat'tan" (Ka.../545)

demesi de Kızılbaş'ın Bağdat da olmadığını ortaya kıymaktadır. Ancak, T. ve Öz. varyantını değerlendiren araştırmacılar Jirmunskiy-Zarifov, Tebrizli Arakel'in verdiği bilgileri de göz önünde bulundurarak Köroğlu'nun I. Şah Abbas devrinde yaşadığını kabul edip onun düşmanları arasında feodal paşaları, İran şahlarını ve Türk sultanlarını sayarlar (Jirmunskiy-Zarifov, age., 179-180). Köroğlu'nun düşmanları konusunda B. Garriyev ile B. Memmetyazov da aynı görüştedir (B. Garriyev, **Epіçeskie Skazaniya o Kör-Oğlı u Tyorko- Yazıcnıh Narodov**, Moskova 1968, 42; B. Memmetyazov, **Türkmenkiy Geroičeskiy Epos "Göroğlı"**, Aşgabat 1992, 16). Memmetyazov başka bir eserinde Türkmen ve Kafkas varyantlarında Türk sultanı olarak gösterilen ve Cıgalı Beg'in gözlerini oyduran "Hünker" in, Türkmenistan İlimler Akademisi'nin Magtımğulu Dil ve Edebiyat Enstitüsündeki 774 numarada kayıtlı bir varyantında da İran şahı olduğunu söyler (B. Memmetyazov, **"Göroğlı" Eposının Döreyşi Hakkında**, Aşgabat 1982, 48-49). Köroğlu'nun düşmanları arasında İran şahlarının bulunması ve bu ülkede yaşayanlara mezhebenden dolayı Türklerin "kızılbaş" demeleri destanda geçen "Kızılbaş"ın İran olması ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Burada, bizim tesbitlerimizle tezat teşkil etse de, Seyit Garriyev'in konuyla ilgili görüşlerini de söylemesinin faydalı olacağı inancındayım. S. Garriyev, Türkmen ve Özbek epiki eserlerinde yurda saldıran feodallara çoğunlukla "Kızılbaşlar" ve "Araplar" denildiğini belirtmektedir (Seyit Garriyev, **Türkmen Eposı, Dessanları ve Gündoğar Halklarının Epiki Dörediciliği**, Aşgabat 1982, 75.).

Köroğlu'nun Zuhuru kolunun coğrafi çevresinin incelenmesi sonucunda, Türkistan varyantlarında şehir, dağ, tepe, göl, ırmak gibi yerlerin batı varyantlarına göre daha fazla olduğu ve buraların masal ve halk hikâyelerindeki yerler gibi, muhayyel değil, destan muhitinde gerçek bir yer olduğu tespit edildi. Türkistan varyantlarındaki yer adlarının çokluğunu iki sebeple izah etmek mümkündür. Bunlardan birincisi bu varyantların batı varyantlarına nazaran hacim bakımından daha büyük olması; ikincisi ise destan anlatma geleneğinin o bölgelerde hâlâ canlı bir şekilde yaşıyor olmasıdır. Bu sebepten bahşilar yer adlarını unutmuyor, aksine yeni yeni yerler ekliyor olabilirler.

D. KÖROĞLU'NUN ZUHURU KOLU'NUN KAHRAMANLARI

Tezimizin bu kısmında Köroğlu'nun Zuhuru kolunda yer alan kahramanlar, müsbet veya menfi oluşlarına göre iki gruba ayrılacak ve alfabetik sırayla tahtılacaklardır. Destanın asıl kahramanı Köroğlu, tezimizin “Köroğlu'nun Şahsiyeti ve Köroğlu Destanının Teşekkülü” adlı **IV. Bölümde** ele alınacağından burada tanıtılmayacaktır. Kahramanlar tanıtılırken incelediğimiz varyantlardaki orijinal isimleriyle verilecek sonra destandaki özellikleri ve fonksiyonları mukayeseli olarak ele alınacaktır. Sonunda ise tespit edebildiklerimizin tarihî kişilikleri hakkında bilgi verilecektir.

a. Müsbet Kahramanlar

1. Abdulla Kalender

T. varyantında yer alan bir kahramandır. Destanda menfi ve müsbet olmak üzere iki fonksiyonu vardır. Kırk arkadaşıyla birlikte İsfahan'a giderken Üçgümmez dağında Cıgalı Beg'e misafir olan Abdulla kalender, Reyhan Arap'a farkında olmayarak, Gülendam'ın bulunduğu yeri söyleyerek menfi fonksiyonunu; İsfahan'a ok ve yay almaya gelen Göroğlu'na da yardım ederek müsbet fonksiyonunu yerine getirir.

2. Adı Beg

T. varyantında Çardagli Çandibil'de yaşayan Türkmenlerin beyi olan Cıgalı Beg'in en küçük oğlu ve Göroğlu'nun babasıdır. Gözü “gırgı”nın gözüne, kulağı “hüvi”nin kulağına benzeyen ve bıyıkları da “kırlangıç”ın kanadı gibi burulu olan Adı Beg, fizikî olarak güçlü olduğu kadar, akıllı biridir. Kafasına koyduğu bir işi yapmadan duramaz. Adı Beg, bu özellikleriyle diğer kardeşlerinden ayrılır. Onda kahramanlık, cesaret ve

şefkat gibi destan kahramanlarına ait özellikler vardır. Ayrıca destanlarda birinci ve ikinci dereceden kahramanların yanında bulunan kırk yiğit, Adı Beg'in yanında da vardır. Adı Beg, en küçük oğul olmasına rağmen yukarıdaki meziyetlerinde dolayı babasının takdirini kazanır ve ülkesinin sultanı olur. Adı Beg hamileyken ölen hanımının acısına dayanamaz ve hanımından bir müddet sonra o da ölür (T.493/15-16,103).

T. varyantında Köroğlu'nun babası tipi bütün varyantlarda farklıdır. Bu farklılık hem tipin adında, hem de fonksiyonundadır. Ka. ve Öz. varyantlarında Köroğlu'nun babasının adı "Ravşanbek", K. Az. ile G. Az. da "Alı"dır. Diğer varyantlarda Köroğlu'nun babasının iyi bir sınışı/seysis olma, han veya bey tarafından gözlerinin kör edilmesi gibi bir çok fonksiyonları varken T. varyantındaki Adı Beg'in böyle fonksiyonları yoktur.

3. Adilhan

Adilhan, Öz. varyantında hemen destanın başında, Yavmit yurdunun padişahı sıfatıyla yer alır. Mari'nin hanı Kaviştihan ile yaptığı savaşta Kaviştihan'ın oğlu Tolibay Sinçi'yi esir edip ülkesine getirir ve "bu da benim soyumdan" diyerek kızı Bibi Ayşe ile evlendirir. Böylece ilerde Tolibay'ın torunu olarak doğacak olan Goroğlı ile akrabalık tesis etmiş olur. Goroğlı'nın büyük dedesi olan Adilhan, mecbur olmadıkça savaşmayan, savaştığı zaman da düşmanlarını yenebilecek güçte ve yetenekte bir handır. Adilhan destadaki ilk savaşını kendi gibi bir Türkmen hanı olan Kaviştihan ile yapar. Kaviştihan, Adilhan'ın pazarcı esnafını yolda soyunca, bunlar Adilhan'dan yardım isterler. Adilhan da askerleriyle birlikte Mari'ye saldırır ve Kaviştihan'ı yener. Adilhan ikinci savaşını Zerger padişahı Şahdarhan ile yapar. Adilhan'ın bu savaşı tamamen savunma amaçlıdır. Şahdarhan hiçbir sebep yokken Adilhan'a saldırır ve Asker dağındaki küçük çocukları esir alır. Bunu duyan Adilhan önce elçi gönderir, bundan bir sonuç çıkmayınca Şahdarhan ile savaşarak onu yener.

Adilhan'ın destadaki bir özelliği de, kendi boyundan olan beylerle zaman zaman savaşa bile, onlara karşı düşmanca bir tutum izlememesidir. Bunun en güzel örneğini savaşıp yendiği Mari'nin beyi Kaviştihan'ın oğlu Tolibay Sinçi'yi babasının yaptığı işten sorumlu tutmayarak yanına alıp okutması ve kızı Bibi Ayşe ile evlendirmesinde görürüz (Öz.307/5-130). Adilhan'ın destanda bunlardan başka bir fonksiyonu yoktur.

Adilhan'ın tarihte yaşayıp yaşamadığı hakkında kaynaklarda bilgi bulamadık. Ancak destanda komutanlarından biri olan Teke Begi Zaman'ın XVIII. yüzyılda yaşamış tarihi bir şahıs olması³⁹ Adilhan'ın da tarihî bir şahıs olabileceği ihtimalini düşündürmektedir.

4. Ahmedbek

Sadece Öz.varyantında yer alan bir kahraman olan Ahmedbek, Yavmit yurdunun padişahı Adilhan'ın küçük oğludur. Destanın incelememize dahil ettiğimiz kısmında Adilhan'ın oğlu olmaktan başka bir fonksiyonu yoktur. Ama incelememize almadığımız kısımlarda hiç çocuğunun olmaması, Goroğlı'ni oğulluk alması, Urayhan öldükten sonra Yavmit'e han olması, hanımı Halcuvan'ın Reyhan Arap tarafından kaçırılması ve Goroğlı'nin Reyhan Arap'ın kızı Zeydinay'ı kaçırap Ahmedbek'e vermesi gibi bir çok fonksiyonu vardır. Bu saydığımız fonksiyonlar Öz. varyantının incelememize dahil etmediğimiz kısmında bulunduğu için üzerinde fazla durulmayacaktır.

5. Akanay

“Gacdebek'in biricik kızı Akanay

Kendi güzel ve de çok akıllıydı,” (Ka.243/286-287).

mıralarıyla tanıtılan Akanay Gacdembek'in bacısı ve Ravşanbek'in hanımıdır. Destanın başında Gacdembek'in kızı olarak tanıtılmasına rağmen daha sonra kız kardeşi olduğu anlaşılır. Gacdembek, köle pazarından satın aldığı Ravşanbek'i kız kardeşi Akanay ile evlendirir. Bu evlilikten Köruğlı doğar.

Akanay, destanlarımızda gördüğümüz erkek ile at yarıştıran, ok atan ve güreşen kadın tiplerden olmadığı gibi, halk hikâyelerindeki kadın tiplerine de benzemez. O, kocası Ravşanbek'in iki gözünün oyulmasını sabırla karşılamış:

“Bir er çıkıp bizlerden,

Düşmandan intikam almazsa” (Ka.257/666-67).

diyerek intikam alma arzusunu belirtmiştir. Ayrıca:

³⁹ B.Memmet yazov, *Göroğlı Eposunun Döreyşi Hakkında*, 34.

“Gözün yoksa, sen sağ, başın var,
Yetişir hayat gülü gibi yaşın var,” (K.257/699-700).

diyerek de kocasını teselli etmiştir.

Akanay’ın destan kahramanının annesi olmasından dolayı Hızır-İlyas ve kırkları rüyasında görme gibi bir özelliği de vardır. Akanay, doğum günü yaklaşınca bu kutsal kişileri rüyasında görerek onlardan ömrünün bittiğini ve karnındaki çocuğu da öldükten sonra mezarda doğuracağını öğrenir. Destandaki hadiseler Hızır-İlyas ve kırkların dediği şekilde gelişir (Ka.275/1242-1284). Akanay’ın daha önce belirttiğimiz düşmandan intikam alma ve başına gelecekleri sabırla karşılama özelliği burada da tekrar edilir. Akanay, ömrünün bittiğini, karnındaki çocuğunu da mezarda doğuracağını öğrenince:

“Görmesem de yavrumu
Sürmesem de devranı,
Alsa düşmandan intikamımı
Sevindirse ilimi,
Bu da bana yeter.
O zaman susuzluğum gider,
O zaman gönlüm rahatlar,” (Ka.278/1274-1280).

diyerek destan kahramanının annesi olduğunu ortaya koyar. Bu tipin Öz. varyandındaki adı Bibi Hilâl’dir. T. varyantında ise bu tipin adı olmadığı gibi böyle bir fonksiyonu da yoktur.

6. Akıl Han

Ka. varyantında “Türkmenlerin büyük hanı, saltanı için sayısız saraylar yaptıran, garipliğin her türlüüne sahip olan çok gezen biri” olarak tanıtılan Akıl Han (Ka.235/72-75), Öz. varyantındaki Adilhan ile aynı kişidir. Akıl Han’ın bu varyanttaki bir özelliği de garip, yetim ve misafirleri sürekli korumasıdır (Ka.299/1874).

7. Alı Kişi

K. Az. varyantında “Alı Kişi neçe iller idi ki Hesên Han’a ilhı otarırdı. Ömrünü gününü onun gapısında çürüdüb, saçını-saggalını ilhicılığda ağartmışdı” (K. Az.542/1) cümleleriyle tanıtılan Alı Kişi, usta bir seyis ve aynı zamanda Koroğlu’nun da babasıdır.

Alı Kişi'nin usta bir seyis olduğuna dair destanda bolca bigi bulunmaktadır. Meselâ o, Tokat paşası Hasan Paşa'ya hediye edilmek üzere halhala bağladığı deniz kulunu tayların Hasan Paşa tarafınadn beğenilmeyip Hesen Han'ın kendisine kızması üzerine,

“- Han sađ olsun, men goca ilhıcıyam. İlhdaki atların hamısını avcumun iči kimi tanıyırım,” (K. Az.543/34-35).

“Han Sağ olsun, benim megsedim Paşa'nın yanında başını uca elemekdir sen bilirsenki, men yahşı at tanıyırım,” (K. Az.543/42-43), diyerek usta bir ylkıcı olduğunu belirtir. Alı Kişi, usta bir seyis olduğu kadar, sözlerinden dolayı başına gelebilecekleri tahmin ettiği halde, sözünü esirgemeyen ve kararından dönmeyen karalı, tavazsiz ve soğukkanlı bir destan kahramanı özelliği de gösterir. Hesen Han'ın ondan paşa için yeni bir at istemesi üzerine Alı Kişi at seçmeye başkasının gitmesini, ylkıda bunlardan iyi at olmadığını ve kendisinin bile bile iyi atı bırakıp kötü at seçmeyeceğini, bunun da adına layık olmayacağını söyleyerek bu kararlılığını ortaya kor (K. Az.543/49-51). Alı Kişi'nin bu sözlerine sinirlenen Han, Hasan Paşa'nın da tahrikiyle onun gözlerini oydurarak cezalandırır. Gözünün çıkarılması sırasında kahraman ve yiğitlere has bir şekilde davranarak “uh” bile demeyen Alı Kişi, hemen intikam almak isteyen oğlu Rövsen'e de soğukkanlı davranarak, şimdi intikam zamanı olmadığını, kendinin ve getirdiği atların intikam için hazırlanmasını söyler.

Alı Kiři'nin usta bir seyis olduğu, destan ilerledikçe bu konuyla ilgili çeşitli meziyetleri ortaya konularak belirtilir. Meselâ o, gözlerinin çıkarılmasına sebep olan tayları iyi bir at olabilmeleri için, insan gözü ve ışığın düşmediği karanlık bir yerde kırk gün bakılması gerektiğini bilir. Eliyle atları kontrol ederek onlara ışığın ya da insan gözünün değip değmediğini anlar. Kendilerini kovalayan atların rengine göre onların özelliklerini bilir. vs. gibi. Bunların dışında ođlu Rövsen'in çocukken bulduğu taşın yıldırım parçası olduğunu ve bu taştan yapılacak kılıcın dünyada eři benzeri bulunmayacağını; Gořabulag'dan akacak nurlu suyla yıkananın güçlü bir yiğit, o sudan ičenin de âşık olacağını da bilerek Dede Korkut'taki “Ođuzun taman bilicisi”⁴⁰ olarak tanıtılan “Korkut Ata” ile benzerlik gösterir.

G. Az. varyantındaki “Ali” de Alı Kişi ile aynı fonksiyondadır. Yani Koroğlu'nun babasıdır. Alı Kişi ile aynı özellikleri gösterdiği için ayrıca ele alınmayacaktır.

İncelediğimiz diğer varyantlarda Koroğlu'nun babası fonksiyonunda olan kahramanların özellikleri aynı olmakla birlikte isimleri farklıdır. Bu tipin adı Ka ve Öz.'de "Ravşanbek", T.'de "Adı Beg" And. ise "Deli Yussup"dur.

Alı Kişi'nin gerçekten yaşayıp yaşamadığı konusunda tarihî kaynaklarda bilgiye rastlayamadık. Ancak Koroğlu destanını mitolojik bir destan olarak kabul eden Mireli Seyidov, Alı Kişi'nin de mitolojik bir tip olduğu görüşündedir. Seyidov, eski Türk inancında dağ ruhu ve küllünün çoğu zaman "kor", "yaşlı kişi" gibi tasavvur edildiğini, dolayısıyla "Koroğlu'nun da dağ ruhunun oğlu olduğunu söyler. Seyidov, "Al+ı" nın adındaki "Al"ın, önceden ocak ve ateş ilahisi, sonradan kötü ruhu temsil eden "Al karısı" ve Al+mıs" ile "al+kış" kelimelerindeki "al" köklerinin aynı manada olduğunu, bunun da birçok Türk lehçesinde "baş", "en yüksek", "yüce" ve "kudret" manalarına geldiğini belirtir. Seyidov, böyle adların mitolojik dönemlerde ongunlara ve yarı tanrılara, sonradan da ak sakallılar ile soy başçılara verildiğini ifade ettiği makalesinde, "Al+ı" nın da adından dolayı dağ tanrısının prototipi olduğunu söyler⁴¹.

8. Babalı

"Bir kölesi var, onun adı Babalı,
Tek başına çok yılıklara bakardı
Kendi vatanından getirdi genç yaşında,
Her hareketini çocuğu gibi beğendi" (Ka.243/288-291).

mısralarıyla tanıtılan Babalı, Ka. varyantında Gacdembek'in genç yaşında, kendi ülkesine getirdiği kölesidir. Gacdembek kendi ülkesine kaçınca kız kardeşi ve hanımını:

"Ne de olsa bir sana, Babalı,
Akanay ile Küleyim'i emanet ediyorum" (Ka.264/857-858).

diyerek ona bırakır. Babalı, hamileyken ölen Akanay'ın mezarına gidip Kuran okuyacak kadar müslüman bir tiptir.

"Kuran okuyup gideyim" diye başına,
Akanay'ın kabrine vardı" (Ka.280/1327-29).

⁴⁰ Orhan Şaik Gökyay, age., 1.

⁴¹ Mireli Seyidov, "Alı Kişi ve Koroğlu Karakterlerinin Prototipleri Hakkında", *Azerbaycan*, 3, Bakü 1978, 184-207.

Mezarda doğan Köroğlu'nu bulup evine getiren Babalı, Köroğlu gerçeği öğrenene kadar ona bakar. Köroğlu gerçeği öğrenince onu da babasının yanına, kendi yurduna göndererek ağasına sadık bir tip olarak destanda yer alır.

9. Barşagül

Ka. varyantında yer alan kadın kahramanlardan biridir. Gacdembek kendi ülkesine geldikten sonra, akrabaları onu Barşagül ile evlendirir. Barşagül'ün destanda Gacdembek'le evlenmekten başka bir görevi yoktur (Ka.276/1224).

10. Beyammi Ali

And. varyantında Köroğlu'nun babası Deli Yussup'un kardeşi olduğu belirtilir. Destanda Deli Yussup'un kardeşi olmaktan başka bir fonksiyonu yoktur (And. 12).

11. Bibi Ayşe

Öz. varyantında Yavmit ülkesinin padişahı Adilhan'ın kızı ve Goroğlu'nin babaannesidir. Adilhan, kızı Bibi Ayşe'yi Mari'den esir olarak getirdiği Tolibay Sinçi ile evlendirir. Bu evlilikten Goroğlu'nin babası Ravşanbek doğar (Öz.307/5).

12. Bibi Hilâl

Bibi Hilal, Öz. varyantında Goroğlu'nin annesi olması sebebiyle en önemli kadın kahraman olarak yer alır. Teke-Türkmen yurdunun beyi Cıgalıhan'ın kızı olan Bibi Hilâl, Adil Han'ın Şahdarhan ile yaptığı savaşta kardeşi Gacdümbek ile Şahdarhan'ın askerlerinin içinde kalarak onlarla beraber Zerger'e gider (Öz.311/136). Bibi Hilâl on beş yaşındayken, on dört günlük ay gibi doğan, kaşı kalem çekilmiş ya gibi, dukakları yağ gibi, karanlık yerde yatınca evi aydınlatan ay gibi güzel bir kız olur (Öz.312/152-155). Aynı savaşta kendileri gibi esir olarak gelen Ravşanbek ile karşılaşınca hemen ona gönlü düşen Bibi Hilâl güzel olduğu kadar kurnaz, zeki ve zaman zaman da yalan söyleyebilen biridir. Bibi Hilâl, Ravşanbek'e, Hamza'yı razı edip kendini sattırabilirse, ağabeyine onu köle olarak aldırabileceğini söyler. Ravşanbek Bibi Hilâl'in dediğini yapar ve Gacdümbek onu satın alıp evine getirir. Ravşan eve gelince Bibi Hilâl yalan söyleyip ağabeyini padişahın yanına göndererek Ravşanbek ile sevişir (Öz.323/471 vd.). Sonunda Gacdümbek bunları everir. Bu evlilikten de Goroğlu doğar.

Bibi Hilâl'in özelliklerinden biri de, yapmadığı takdirde öleceğini bildiği halde destandaki mevkiine uymayan ve de toplum tarafından hoş karşılanmayacak hareketleri yapmamasıdır. Ravşanbek ile Gacdümbek kendi ülkelerine kaçınca hamile olan Bibi Hilâl Zerger'de kalır. Şahdarhan'ın müneccimleri Bibi Hilâl'i yakıp külünü elekten geçirmek için Şahdarhan'dan izin alırlar. Bunu da Gacdümbek'in kölesi olan Rütembek duyar ve hemen Bibi Hilâl'in yanına vararak durumu anlatıp onu Yavmit'e götürmek ister. Bibi Hilâl ise:

“Bir gün ölmek, bir doğmak. Ben bir hizmetçim ile gitsem halk, kardeşlerim Gacdümbek'e, sen kendin kaçıp gelmiştin. Senin bacın Bibi Hilâl yabancı bir adamın terkinde geldi, derler. Ağabeyimin ve yarım Ravşanbek'in yüzü kararır. Böyle vardığımdan, varmadığım daha iyidir. Kardeşlerimin yüzünü kara çıkartmaktansa burada garip olarak ölmem daha iyidir” (Öz.353/1306-1310), diyerek bu şekilde gitmek yerine ölümü tercih ettiğini belirterek ideal bir kahraman portresi çizer. Bibi Hilâl, Şahdarhan'ın adamları gelmeden eceliyle ölür.

Bibi Hilâl, güzellik, akıllı ve zeki olma, uymadığı taktirde ölümden kurtulacağını bildiği halde, toplum kurallarına ve geleneklere uyma gibi bir çok olumlu özellikleri üzerinde taşıyan bir destan kahramanıdır. Bu tipin benzeri Ka. varyantında Akanay'dır.

13. Cıgalı Beg

T. varyantında Çardaglı Çandibil yurdunun beyi olarak yer alır. Aynı zamanda bu varyattaki Göroglı'nın dedesidir. T. varyantının Cıgalı Beg'i, fonksiyonu bakımından Ka. ve Öz.'deki Ravşanbek ile aynı tiptir. Aralarındaki fark ise, Cıgalı Beg'in Göroglı'nın dedesi; Ravşanbeklerin ise babası olmalarıdır.

Cıgalı Beg, kendisi daha dinç olmasına rağmen oğullarından en küçüğü olan Adı Beg'i ülkesine sultan yapar. Önce Adı Beg'in hanımı, sonra da Adı Beg ölünce bunların mezarda doğan oğullarını o büyütür.

Cıgalı Beg, Tolibay Sinçi, Ravşanbek, Alı Kişi ve Deli Yussup gibi usta bir seyistir. Torunu Rövsen'in (Göroglı) yaptıkları yüzünden sığınmak mecburiyetinde kaldığı Hünker Padişah'ın yanında seyisliği sayesinde üç senede başvezirliğe yükselir. Cıgalı Beg'in başarısı destanda şu şekilde anlatılır:

“Cıgalı Beg bir yıl hizmet edip beline bıçak, balta sıkıştırdı. İki yıl hizmet edip ata binip kaftan giydi. Üç yıl hizmet edip başvezir oldu”. Sonra padişaha getirdiği su atının tohumu olan taylar beğenilmediği için tıpkı Alı Kişi’de olduğu gibi gözleri çıkarılarak cezalandırılır.

Cıgalı Beg’in usta bir seyis olması, gözünün çıkarılmasına sebep olan atı torunu Rövsen’ne nasıl beslettiği, beslenen atın tavına gelip gelmediğini eliyle kontrol ederek anlaması ve kendilerini kovalayan atlardan nasıl kurtuldukları ile ilgili motifler K. Az. varyantındaki Alı Kişi ile aynıdır. Bunlar Alı Kişi’de değerlendirildiği için burada bu konuyla ilgili daha fazla durmak istemiyoruz.

Cıgalı Beg’in fazla çalışma ve tecrübe ile elde edilmiş yeteneklerinin yanında, destanda kaynağı belirtilmeyen birtakım olağanüstü özellikleri de vardır. Mesela o, torunu Rövsen’in kısrağından bir tayın doğacağını ve onun da ayda bir yaşına gireceğini rüyasında görür (T.514/580-90). Rövsen, Araz çayının kenarında beslediği tayının kaybolması üzerine öfkeyle gelip dedesi Cıgalı Beg’e kızar. Dedesi de, tayının kaybolmadığını, tayının peşinden kibleye doğru iki gün yol gitmesini, üçüncü gün bir çınarın dibinde namaz kılmakta olan ak sakallı bir dedeye rastlayacağını, sabaha karşı üçyüz altmış erenin orada toplanıp tayını ona vereceklerini söyler (T.518/690-700). Rövsen dedesinin dediğini yaparak gider tayını bulur. Cıgalı Beg, Üçgümmez dağında kendilerine misafir olan kalenderlerin başkanı Abdilla’nın da İsfahan’da bir medresede talebe olduğunu bilir (T.524/850). Bunlar gibi daha birçok özellikleri olan Cıgalı Beg, destanda Göroğlı’nın yiğit biri olarak yetişmesinde de önemli görevler almıştır. Cıgalı Beg’in sıradan biri olmadığını Hızır’ın da oralarında bulunduğu üçyüz altmış erenler de söylemektedir. Rövsen kaybolan tayını bulmak için bu erenlerin aynına varınca, erenler Hızır’a Rövsen’in kim olduğunu sorar. Hızır da onun kendisinin nefes oğlu olduğunu ve gerçekte Adı Beg’in oğlu, Cıgalı Beg’in de torunu olduğunu söyleyince erenler: “-bu oğlan sıradan insanın evladından değilmiş”, diyerek Adı Beg ile Cıgalı Beg’in sıradan insanlar olmadıklarını belirtirler (T.518/700-710).

Cıgalı adlı bir kahramanda Öz. varyantında vardır. Teke-Türkmen’in beyi olan Cıgalıhan Goroğlı’nın annesi olan Bibi Hilâl’in de babasıdır. Cıgalıhan’ın Öz varyantında Bibi Hilâl’in babası olmaktan başka bir fonksiyonu yoktur (Öz.307/8-19).

Tarihi kaynaklarda hakkında bilgi bulamadığımız Cıgalı Beg, “Adil Sultan destanı”nda da bir kahraman olarak yer almaktadır. Ancak, Abdülkadir İnan:

“Adil Han’ding yüsünü
Cıgalı handıng alğanı”

mısrasındaki “Cıgalı han”ın “Tacdar Han” demek olduğunu söyler⁴². B. Memmetyazov, Türkmenistan’daki başka bir varyantta Cıgalı Beg’in babasının “Guşbegi” olduğunu söyler⁴³. XIX. yüzyılın ortalarına doğru Buhara’da Özbek boyuna mensup “Emir Kuşbegi”nin yaşamış olması⁴⁴, Cıgalı Beg’in de bu yüzyılda yaşamış biri olması ihtimalini güçlendirmektedir. Ancak “kuşbegi”liğin bir ünvan olduğunu da unutmamak gerekir.

14. Deli Metel

T. varyantında Adı Beg’in kırk yiğidinden biridir. Adı Beg ölünce Çandibel’den ayrılan bu yiğitler Göroğlu ile karşılaşınca bu sefer de onun yanında yer alırlar. (T.537/1220 vd.).

15. Deli Yussup

“Deli Yussup”, And. varyantında Köroğlu’nun babasıdır. Erzurum ve civarında seyisliği ile meşhur olan Deli Yussup beyoğlu beydir. Seyisliğe ihtiyacı olmamakla birlikte Laloğlu Hüseyin Paşa’nın isteğini geri çeviremeyerek ona seyis olur.

Deli Yussup’un usta bir seyis olması, getirdiği atların beğenilmemesi ve bu yüzden gözlerinin oyulması, atları yerin altında besletmesi, kendilerini kovalayan askerlerden kurtulmak için atlarının rengine göre tedbir alması vs. gibi özellikleri Alı Kişi ve Cıgalı Beg ile aynıdır. Deli Yussup’un bu iki kahramandan ayrılan bir özelliği öfkeli ve çabuk sinirlenen biri olmasıdır. Laloğlu Hüseyin Paşa’nın cins diye aldığı at Yussup’a bir tekme vurunca, Yussup da ata bir tokmak vurarak hem orada atı öldürür.

⁴² Abdülkadir İnan, “Orta Türk Destanları ve Kırım Âdil Sultan”. *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara 1987, 93-98.

⁴³ B. Memmetyazov, *age.*, 55.

⁴⁴ A. Zeki Velidi Togan, *age.*, 224.

16. Gacdembek

Ka. varyantında Şagdat Han'ın ülkesinde yaşayan zengin bir Türkmen olarak yer alır.

“Elden çıkıp geldim genç yaşımda,
Yalnızlığın kaygısı var başımda.
Düşmanlardan bunu satın alayım
İnim gibi olup gezsün benim yanımda” (Ka.243/276-279).

diyerek köle pazarında satılan Ravşanbek'i alıp kardeşi Akanay ile evererek Köruğlı ile akrabalık da kurar. Ravşanbek'in gözleri çıkarılınca onunla beraber kendi ülkesi Türkmen'e kaçar ve orada bey olur. Ürgenış halkı onu Barşayım adlı bir kızla evlendirir.

Gacdembek, Ravşanbek'e her zaman yardım eden müsbet bir tiptir.Öz. varyantında da mevcut olan bu tipin Ka. varyantındaki tipten farkı sadece adındaki bir sestem ibarettir. Ka'da “Gacdem” olan at, Öz.'de “Gacdüm” olmuştur.

17. Gülendäm

T. varyantında, “güzel-hoş, peri sıfatlı bir kız” (T.494/50) olarak tanıtılan Gülendäm Şirvan'ın padişahının kızıdır. Gönülsüz olarak Reyhan Arap ile evlendirilir. Reyhan Arap bunu ülkesine götürürken yolda bir saldırıya uğrar ve Gülendäm'in devesi ürküp kaçar. Bunu Adı Beg bulup ve ağabeyi Mömin ile everir. Cıgalı Beg ile Hünker'in ülkesine giden Gülendäm, yine Cıgalı Beg'in gözlerinin kör edilmesi ve Mömin'in de öldürülmesi üzerine Cıgalı Beg ile beraber Üçgümmez dağına kaçar. Gülendäm'in Üçgümmez dağında yaşadığını öğrenen Reyhan Arap buraya gelerek Gülendäm'i kaçıtır ve Gülendäm'in destandaki görevi biter.

18. Halcuvan

Yavmit'in halkından olan Halcuvan Ahmedbek'in hanımıdır. “...tavuz gibi taranan, belleri burulan, çeşit çeşit giyinen, aynaya bakıp zülfünü tarayan, yakışan baş örtüsü örten, dişleri bembeyaz inci gibi, bedeni kış günü yağın kar gibi, dilinini şirinliği bal gibi, yüzünün kızılığı kar üstüne damlayan kızıl kan gibi...” (Öz.402/2707-2712) şeklinde güzelliği övülen Halcuvan T. varyantındaki Gülendäm'in Öz. varyantındaki benzeridir. Bunu da zamanla Reyhan Arap istemiş fakat Ahmedbek devreye girerek

Reyhan'a verdirmeyip kendisi almıştır. Ahmedbek'in olmadığı zamanlar bunu görmeye gelen Reyhan Arap, yine böyle bir günde tıpkı Gülendam'da olduğu gibi Halcuvan'ı kaçıtır.

Halcuvan'ın bey hanımı olmasından dolayı Gülendam'dan ayrılan yönleri vardır. Meselâ onun yanında bey ve padişah hanımlarıyla kızlarının yanında bulunan kırk tane kız vardır. Yaşadığı yer bir saraydır. Kendisine hizmet eden hizmetçileri vardır. Mutlu günlerinde kocası gibi bu da toy verebilmektedir vb. gibi.

19. Halman

Öz. varyantında Şahdarhan'ın vezirlerinden olan Halman, Şahdarhan'ın haber vermeden Adilhan ile savaşmasına karşı çıkan müsbet bir tiptir (Öz.307/25-35). Şahdarhan, Adilhan'a yenilince veziri Halman'ın söylediklerini dinlemediğine pişman olur.

20. Kongırbay

Öz. varyantındaki Gacdümbek'in kölesi olan Rüstembek'in oğludur. (Öz.356/1413). Rüstembek mezarda doğan Goroğli'nı evine getirince iki çocuk arkadaş olur. Ancak Goroğli'nin yaşça kendinden büyükleri dövdüğünü gören Kongırbay zaman zaman Goroğli'den korkar.

21. Kaviştihan

Öz. varyantında Adilhan Padişaha bağlı bir bey olan Kaviştihan aynı zamanda Goroğli'nin de büyük dedesidir (Öz.307/4). Kaviştihan, Adilhan'ın pazarcı esnafının mallarını ellerinden alınca Adilhan öfkelenip bunun yurdunu dümdüz eder ve onu da cezalandırır. İncelediğimiz diğer varyantlarda bu tipin benzeri yoktur.

Tarihte, XIX. yüzyılda "Teke" boyuna mensup "Koşut Han" adında bir Türkmen beyinin yaşadığını biliyoruz⁴⁵. Bu boya mensup Türkmenlerin 1824 yılında yeni Merv, destanda Mari'yi inşa ettiklerini de⁴⁶ hatırlarsak destanda adı geçen kahraman Kaviştihan'ın "Koşut Han" olması ihtimali fazladır. Garriyev de, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Merv'i yöneten Kaviştihan adlı bir beyden bahsetmektedir⁴⁷.

⁴⁵ A. Zeki Velidi Togan, *age.*, 233; Faruk Sümer, *Oğuzlar*, 365.

⁴⁶ Togan, *age.*, ay.

⁴⁷ Garriyev, *age.*, 214-215.

22. Köse

T. varyantındaki kahramanlardan biridir. Köse önceleri Adı Beg'in, sonra da Göroğlu'nun kırk yiğidinden biri sıfatıyla destanda müsbet tiplerden biri olarak yer alır (T.537/1215).

23. Küleyim

Ka. varyantındaki kadın kahramanlardan biri olan Küleyim Gacdembeğin de hanımıdır.

“Hanımının ismi Küleyim,
Çocuksuzluktan çekmişti garibim” (Ka.243/292-93).

mırsallarıyla çocuğu olmayan biri olarak tanıtılır. Küleyim, kocası Gacdembeğin kendi ülkesine kaçınca Akanay ile beraber Kızılbaş'ta kalır. Akanay'ın mezarda doğurduğu Köruğlu'nı belirli bir zaman besleyen Küleyim, destanda önemli bir fonksiyona sahip değildir.

24. Kurban

K1. varyantında Kör Oğlu'nun kırılan sazını yapan saz ustasıdır. Önceleri menfi bir tip gibi görünse de, Kör Oğlu'na sedef işlemeli bir saz yaparak müsbet biri olduğu anlaşılır.

25. Mömin Beg

T. varyantındaki Cıgalı Beg'in ortanca oğludur. Destanda, ne akıllı, ne de deli olduğu belli değildir (T.493/10), denilmekle birlikte, biraz delimsi, saf ve vurdumduymaz biridir. Onun bu hali şu şekilde anlatılır:

“Onun özü cuvana gibi; eşek gibi çalışır, sığır gibi yedi. Deliliği tuttuğu zaman ağlanacak yerde gülerdi. Biri bir kişi sorsa cevap vermeden öte giderdi. Bunu evlendirmek istediler, önce kendi evlenmedi, sonra da ona kız veren olmadı. Buna ise onun başının kel yanı da kaşınmadı,” (T.493/10-15).

Destanda önemli bir fonksiyonu olmayan Mömin Beg, Rum ülkesinin padişahı Hünker tarafından öldürülür (T.504/313).

26. Nazar

Öz. varyantında Yavmit yurdunun padişahı Adilhan'ın, Zerger şehrinin padişahı Şahdarhan ile yaptığı savaşta askerleriyle birlikte Adilhan'a yardıma gelen bir komutandır (Öz.311/118). Nazar'ın yardımı sayesinde bu savaşı Adilhan kazanır.

27. Ravşanbek

Destanın Ka. ve Öz. varyantlarında Köruğlı/Goroğlı'nın babası durumunda olan Ravşanbek, asıl kahraman Köruğlı/Goroğlı'den sonra en önemli kahramandır. Bu tipin adının K. Az. ile G. Az. varyantlarında "Alı/Alı" And. varyantında "Deli Yussup" olduğunu bunları incelerken belirtmiştik. T. ise Goroğlı'nın babası "Adı Beg" idi ancak Adı Beg'in fonksiyonu bunlarla aynı değildi. T. varyantında, diğer varyantlardaki Köroğlu'nun babası fonksiyonunda olup da usta bir seyis olan kişi Goroğlı'nın dedesi "Cıgalı Beg"dir.

Ka. ve Öz. varyantlarında Tolıbay/Tolibay Sinçi'nin oğlu olarak karşımıza çıkan Ravşanbek Ka. varyantında "Ravşanbek" adlı ilk kolun da asıl kahramandır. Köruğlı'nın Ka. varyantı:

"Başlayayım Köruğlı'nın hikayatın,
Türkmen Tekecevmi idi zatın,
Köruğlı'nın babası Ravşanbek,
Tolibay dedesi atalatın.
Ravşanbek tarihinden söz söylesem
Nasıl yanlış olur nasihatim?" (Ka.230/1-6).

diye Ravşanbek'in tarihinden söz etmekle başlar. Genç yaşında kırklardan bata alan Ravşanbek, yetimi garipleri koruduğu ve akıllı olduğu için halk içinde "beg" olarak adlandırılır (Ka.236/84-89). O, mutlulukla Türkmenleri idare ederken, dışarda yalnız gezdiği bir sırada Sağdat'ın askerleri tarafından esir edilerek Kızılbaş'ların ülkesine götürülür. Öz. Varyantındaki Ravşanbek'in esir edilip Zerger'e götürülmesi motif olarak aynı olmakla birlikte, bazı ufak farklılıklar da vardır. Meselâ, Ka.'da esir edildiği sırada bey olan Ravşanbek, Öz.'de daha çocukken Asker dağına gezmeye gittikleri bir sırada esir edilir. Onun esir ediliş şekli de farklıdır. Şahdarhan'ın askerlerinden biri Ravşanbek'i kendine oğul yapmak için, kimseden habersiz bir sandığa koyarak Zerger'e getirir.

Ka. varyantında, gördüğü bir rüyanın yorumu üzerine Ravşanbek'in belinden Köruğlı adlı bir sahipkıranın doğup kendisini perişan edeceğini öğrenen Şağdat Han, Ravşanbek'i köle olarak satar. Bunu o ülkede yaşayan Gacdembek adlı bir Türkmen alır ve kız kardeşi Akanay ile evlendirir.

Öz. varyantındaki Ravşanbek'in köle olarak satılması Ka.'dan biraz farklıdır. Burada köle olarak satılmayı Ravşanbek'in kendisi ister. Bibi Hilâl'in öğüdünü dinleyen Ravşanbek kendisini bir sandığa koyup Zerger'e getiren Hamza'ya:

“İşit, sen Hamza benim dilimi,
Ya izin ver, göreyim Yavmit elimi!

Ya pazara sal, etekleyip al pulumu,” (Öz.319/341-343).

diyerek kendisinin pazarda köle olarak satılmasını sağlar. Tıpkı Ka.'da olduğu gibi, bunu da aynı adlı bir Türkmen alarak bacısı Bibi Hilâl ile evlendirir.

Ravşanbek'in her iki varyantta da usta bir sınışı/sinci olduğu belirtilir. O, Ka. varyantında yolda rastladığı kuru at kafasını inceleyerek onun tulpar olduğunu anlar. Ravşanbek'in bu meziyetini duyan Şağdat Han, gerçekten sınışı olup olmadığını öğrenmek için başka at kafalarını inceletir ve sonuçta iyi bir sınışı olduğunu anlar. Ravşanbek sadece atın ve diğer hayvanların cins olup olmadığını değil; insanların da hal ve hareketlerine bakarak, kim olduklarını soyunu sopunu bilebilen usta bir sınışıdır. Ravşanbek, Şağdat Han'ın isteği üzerine onu da inceler ve:

“Söyle diye bana emir verdin Şağdat Han,

Gelmiş senin baban şehir-i Bağdat'tan,

Söylemek istemedim ama bırakmadın,

Senin baban fırıncıymış ekmek yapan,” (Ka.253/544-547).

diyerek onun padişah evladı olmadığını söyler. Buna kızan Şağdat Han Ravşanbek'in gözlerini çıkarttırır.

Ravşanbek'in görünüşte uyuz ve bakımsız, aslında tulpar olan bir atı yerin altında besletmesi; ülkesine kaçarken kendilerini kovalayan askerlerden, bindikleri atın rengine göre hareket ederek kurtulması, Ka. ve Öz. varyantlarında aynıdır. Ka. varyantındaki Ravşanbek'in özelliklerinden biri de bir deveyi tek başına yıkabilecek kadar kuvvetli olmasıdır. O,"kaplan gibi bilekli, arslan gibi kuvvetlidir” (Ka.250/464-466).

Gözleri kör edildikten sonra ülkelerine kaçan Ravşanbeklerden Ka. varyantındaki bir müddet sonra ölerken destandaki görevini tamamlar. Biz, bu Ravşanbek'in öldüğünü Koroğlu'nın ülkesine giderken yolda rastladığı bir çobandan ilini, babası Ravşanbek'i ve dayısı Gacdembek'i sorduğu sırada çobanın verdiği cevaptan anlamaktayız. Çoban, Koroğlu'na:

“Gacdembek zamanında bey oldu,

Ulu atası Tekecevmiit soyundan.

Bugün yiğit Gacdembek diridir.

Ravşanbek öleli çok oldu” (Ka.300/1896-1900).

diyerek Ravşanbek'in öldüğünü bildirir. Öz. varyantındaki Ravşanbek'in ölümü daha sonradır. Goroğlu ülkesine geldikten sonra tesadüfen babası Ravşanbek ile karşılaşır. Ravşanbek, Goroğlu'nin ayağını, eline yüzüne sürünce yarası iyileşip gözü açılır. (Öz.392/2414). Oğlu ile birlikte bir müddet daha yaşayan Ravşanbek, tıpkı K. Az. varyantındaki Alı Kişi gibi oğluna nasihat ederek ölür (Öz..407/2848-2850).

28. Rüstembek

Öz. varyantında Gacdümbek'in kölesi olarak yer alan Rüstembek, zaman zaman papazla beraber kiliseye gidip düşen paraları toplayıp alsa bile müslüman biridir. Destanda iki fikirli olarak tanıtılan Rüstembek, yabancılar tarafından Gacdümbek'in oğlu mu kölesi mi olduğunun ayırt edilemeyeceği kadar Gacdümbek'e yakın biridir (Öz.351/1261-1274).

Rüstembek, Ravşanbek ile Gacdümbek'in kaçıp kendi ülkelerine gitmeleri üzerine Zerger'de kalan Bibi Hilâl ile ilgilenmesi, mezarda doğan Goroğlu'ni evine getirip büyütmesi ve sonra da bir tehlike anında onu babası ve dayısının yanına göndermesi gibi birçok olumlu işler yapan müsbet tiplerden biridir. Bu tipin Ka. varyantındaki benzerinin adı “Babalı” dır.

29. Sapar Mahrem

T. varyantında yer alan müsbet kahramanlardan biridir. Sapar Mahrem önceleri Adı Beg'in (T.537/1220), sonra da Goroğlu'nın olan kırk yiğidinin başkanıdır.

30. Seytek Gırma

Bu da T. varyantındaki kır yiğitten biridir (T.538/1220).

31. Sinani Bezirgan

And. varyantında yer alıp da mûsbet veya menfi bir fonksiyonu olmayan kahramanlardan biridir. Deli Yussup'un Laloğlu Hüseyin Paşa için getirdiği su atının tohumu olan tay, Türkistanlı Sinani Bezirgan'ın on iki nişanı tam tekmil cins atına su aygırının aşmasıyla doğan taydır (And. 15-16). Sinani Bezirgan'ın adı bu taydan dolayı destanda geçer.

32. Teke Begi Zaman

Sadece Öz. varyantında yer alan Teke Begi Zaman, Adilhan'ın Şahdarhan'a elçi olarak gönderdiği komutanlarından biridir (Öz.309/85). Teke Begi zaman'ın Şahdarhan'a elçi olarak gitmekten başka bir fonksiyonu yoktur. B. Memmetyazov, Teke Begi Zaman'ın XVIII. yüzyılda yaşamış tarihî bir şahıs olduğunu söyler⁴⁸.

33. Tolıbay

Ka. ve Öz. varyantlarında ortak olan kahramanlardan biridir. Usta bir seyis olmasından dolayı Öz. varyantındaki adı "Tolıbay Sinçi"dir.

Köroğlu'nın dedesi ve Türkmenlerin büyük hanı Akıl Han'ın sınısı olan Tolıbay destanda:

"Tanrının her ne olsa kolunda,
Tolıbay sınışı var mı haberinde?
At inceleyip sınışı olmuş,
Söylenen Akıl Han'ın zamanında," (Ka.235/76-79).

mısralarıyla tanıtılır. Destanda önemli bir fonksiyonu yoktur.

Öz. varyantındaki Tolıbay Sinçi ise Kaviştihan'ın oğludur. Adilhan, Kaviştihan ile savaşınca Tolıbay'ı esir edip ülkesine getirir. Tolıbay on dört yaşına gelince okumayı ve yazmayı öğrenir. Güzel edepli bir yiğit olur. Adilhan usta bir sinçi olan Tolıbay'ı kızı Bibi Ayşe ile evlendirir (Öz..307/15).

⁴⁸ B. Memmetyazov, a.g.e., 34.

34. Urayhan

Sadece Öz. varyantında yer alan bu kahraman Yavmit padişahı Adilhan'ın büyük oğludur. (Öz.307/5). Babası öldükten sonra padişah olan Urayhan, Yavmit'e gelen Ravşanbek'e önceleri çevresinin de tesiri ile sahip çıkmayarak kötü bir kahraman tipi çizerken sonraları Goroğli'ne sahip çıkıp onu kollayarak müsbet bir kahraman olur (Öz.349/1204).

b. Menfi Kahramanlar

1. Bedkir

Öz. varyantında: “Şahdarhan padişahın yanında bundan güçlü pehlivan yoktu. Şahdarhan'ın baş pehlivanıydı.” (Öz.371/1822-1823) sözleriyle tanıtilen “Bedkir”, oğlu Gösfend Töre'nin intikamını almak için Goroğli ile aşık oynayıp kavga eder. Goroğli bunun kolunu kopararak bir vuruşta öldürür (Öz.372/1856).

2. Ballıbek

Öz. varyantında yer alan fakat destanda önemli bir fonksiyonu olmayan kahramanlardan biridir. Goroğli kendi memleketine giderken yol sorduğu “iyi giyimli temiz bir beyzade”lerden biri olan Ballıbek, Goroğli'ne yardım etmeyen menfi bir kahramandır. Goroğli, kendisine yardım etmeyen Ballıbek ve Kallıbek için: “...bu ikisi melun sıfatlı, gafil parasına güvenen zavallı, yetim, dul ve fakiri görmezlikten gelen, tok öküz gibi yürüyenlerdenmiş. Bahtım gülerse, bir gün cezasını veririm” (Öz.383/2174-2176) diyerek ilerde bunlardan hesap soracağını belirtir.

3. Deli Hesen

Ka. Az. varyantında, Çenlibel civarında yaşayan meşhur bir kaçak olarak adı geçer. Alı Kişi'nin oğluna verdiği nasihata göre Koroğlu kadar güçlü biridir. Alı Kişi oğluna:

“Ancag bu hendeverde meşhur bir gaçağ var, adına Deli Hesen deyerler. Özünü birce ondan gözle,” (K. Az.554/350) diyerek Deli Hesen'in de güçlü biri olduğunu belirtir.

4. Gencim Beg

Sadece T. varyantında yer alan kahraman, Cıgalı Beg'in büyük oğludur. Göroğlı'nın amcası olmasına rağmen müsbet bir kahraman değildir. Çok zengin olan Gencim aynı zamanda da cimri biridir. Cimriliği o kadar fazladır ki; malını kendi bile yiyip içmemektedir. Kurtun parçaladığı koyun ve keçileri çobana dahi vermez. Ticaretle uğraşan Gencim evlidir (T.493/5-9).

Destanın başlangıcında tanıtılan Gencim, bu kolun sonuna doğru da destanda varlığını sürdürür. Göroğlı, Üçgümmez dağından göçüp amcası Gencim'in yanına gelir. Gencim önceleri Göroğlı'na sahip çıkıp koyun verse de, sonraları onun boş gezip serserilik yapmasına kızarak yardım etmekten vazgeçer (T.532/1084-1090).

5. Gösfend Töre

Öz. varyantında Goroğlı'nın çocukken aşık oynadığı sırada kavga edip dövdüğü çocuklardan biridir. Gösfend Töre, Şahdarhan'ın baş pehlivanı Bedkir'in oğludur. Goroğlı'nın Zerger'den kendi ülkesine kaçmasına sebep olan olaylar bu kavgadan sonra gelişir (Öz.371/1825).

6. Hamza

Hamza, Asker dağında Adilhan ile Şahdarhan'ın savaştığı sırada Goroğlı'ni bir sandığa koyup Zergere getiren ve kendisine oğulluk yapan menfi kahramanlardan biridir. Hamza, daha sonra Goroğlı'ni onun isteği üzerine pazarda köle olarak satar (Öz.311/130 vd.).

7. Hasan Paşa

K. Az varyantında Tokat paşası olarak yer alan Hasan Paşa, Hesen Han'ın da dostudur. Hesen Han'dan aygırlık at almaya gelen Hasan Paşa, Alı Kişi'nin kendisi için seçtiği aygırlık iki tayı beğenmeyerek onun gözlerinin oyulmasına sebep olur:

“Hesen Han, men körürem ki, senin ilhicın bu daylara çoh büyük giymet verir. Yegin ki ele o hagdır. Onda sen bele ele. Bu dayların her birini onun bir gözüne giymet ele. Paşa'nın sözü Hesen Han'ın hoşuna geldi. Emretti cellat Alı Kişi'nin gözlerini çihartdı” (K. Az.544/55-58).

8. Hesên Han

K. Az. ile G. Az. varyantlarında neresi olduğu belli olmayan bir yerin hanıdır. Her iki varyantta da görünüşte kötü olan bir at yüzünden Alı Kişi/Alı'nın gözlerini oyduracak kadar zalim ve insafsız biridir. Her iki varyantta asıl kahraman Ruşen (Koroğlu) Hesên Han'ı öldürerek babasının intikamını alır (K. Az.551/262; G. Az.560/151). Bu tipin Ka.'daki adı Şağdat, Öz.'deki Şahdarhan, T.'deki Hünker Padişah ve An.'daki ise Laloğlu Hüseyin Paşadır.

9. Hünker Padişah

T. varyantında Rum ülkesinin padişahı olarak yer alır. Başarılı olanı öldüllendirebilecek kadar kadirşinas biri olmasına rağmen, başkalarının sözüne inanarak kötülük yapabilecek kadar da tesir altında kalan bir tiptir. Hünker padişah, kendisine sığınmak mecburiyetinde kalan Cığalı Beg'i çalışkanlığı ve iyi bir seyis olmasından dolayı başvezir yapar. Sonra da onun getirdiği atı beğenmeyerek diğer sipahilerinin de tarikine kapılarak Cığalı Beg'in gözlerini oydurup oğlu Mömin'i de öldüttürür (T.502/275 vd.).

Osmanlı hükümdarları tarafından daha çok sarayda kullanılan bir ünvan olan "hünkar"⁴⁹ ile hangi Osmanlı padişahının kastedildiği belli değildir. Memmetyazov, Türkmenistan İlimler Akademisi Magtımđulu Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nde saklanan Koroğlu'nun doğuşunu anlatan diğer varyantlarda, Hünker padişah'ın İnan Padişahı olduđunu⁵⁰; bizim incelememize dahil etmediğimiz başka bir Öz. varyantında ise Gürcistan padişahı olduğunu söyler⁵¹. Jirmunskiy ve Zarifov, Türk sultanlarının rütbelerinden "hünker"ın yönetici efendi manalarına geldiğini, Özbek halk anlayışına göre de bu rütbenin zalim anlamında kullanıldığını belirtirler⁵². Yani bu ünvanın sahibi ve onun milliyeti varyantlara göre değişiklik göstermektedir.

10. Kallıbek

Öz. varyantında yer alan bu kahraman, daha önce hakkında bilgi verdiğimiz Ballıbek ile aynı yerde ve aynı fonksiyondadır.

⁴⁹ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, 7.c. İstanbul 1978, 342.

⁵⁰ B. Memmetyazov, *age.*, 49-69.

⁵¹ *age.*, 104; B. Memmetyazov, *Türkmenskiy Geroiçeskiy Epos*, 29-30.

⁵² V. Jirmunskiy-H. Zarifov, *age.*, 187.

11. Laloğlu Hüseyin Paşa

And. varyantında Erzurum'a vali olarak gönderilen bir paşadır. On iki nişanı tam tekmil cins bir ata binmekten başka bir arzusu kalmamıştır (And. 12). Kendisine cins bir at bulup getiren Deli Yussup'un gözlerine mil çektiiren menfi bir tiptir. Bu tipin benzeri Ka.'da şağdat Han, Öz.'de şahdarhan, T.'de Hünker padişah ve K. Az. ile G. Az'da Hesên Han'dır.

Türk tarihinde; 1636-1786 yılları arasında Erzurum'da valilik yapmış Hüseyin Paşa adında dört vali vardır⁵³. Destandaki Erzurum valisi Hüseyin Paşa'nın bunlardan hangisi olduğunu tespit etmek mümkün olmamıştır.

12. Mahrambek

“Meşhur pehlivan idi cihanı gezen,
Burnuna yakışmaya mercan dizen
Mahram'ın boyu otuz arşın, ağırlığı on batman
Heybetini gören canından bezer.” (Ka.233/25-29)

diye tanıtılan Mahrambek, şağdat Han'ın pehlivanlarındanır. Mahrambek, şağdat Han'ın Akıl Han ile savaşmasını tavsiye ederek Ravşanbek'in esir edilmesine sebep olduğu için menfi kahramanlardan biridir.

13. Reyhan Arap

İncelediğimiz varyantlardan Öz., T. ve And. varyantlarında ortak olan tiplerden biridir. Reyhan Arap, Koroğlu'nun babasının, (T.'de dedesinin) gözünü oyduran padişah/bey'den sonra, ikinci dereceden düşmanıdır.

Reyhan Arap, Öz. varyantında Irak ve Arabistan'ın da bağlı olduğu şirvan'ın (408/2857-2858); T. varyantındaysa Arabistan yurdunun padişahıdır (493/26). O, And. varyantında İrihan Arap adıyla padişahın postası olarak yer alır (And. 21). Her üç varyantta da yigitliği ve küheylan/tulpar atıyla dikkatimizi çeken Reyhan Arap, T. varyantında destanın başlarında yer alır. Bu varyantta şirvan padişahının kızıyla evlenen Reyhan Arap, hanımı Gülendâm ile kendi ülkesine giderken yolda eşkiyaların saldırısına uğrar. Bu sırada Gülendâm'ın devesi, ürküp kaçar. Bunu Adı Beg bulur ve Gülendâm'ı

⁵³ Mehmed Süreyya (Yayına Haz. Nuri Akbayır), *Sicilli Osmanî*, 3.c. İstanbul 1996, 713, 717-719, 723.

ağabeyi Mömin Beg ile everir. Böylelikle Reyhan'ın ilerde de destanda yer alacağı hissettirilmiş olur.

Öz. varyantında da bir aşk ve evliliğe bağlı olarak karşımıza çıkan Reyhan Arap, burada Goroğlı'nın gençliğindeki maceralarıyla ilgili bölümde yer alır. Goroğlı'nın dayısı Ahmedbek'in Reyhan Arap'ın almak istediği hanımı Reyhan'a verdimeyip kendinin alması, Reyhan Arap ile bu aile arasındaki düşmanlığın başlamasına sebep olur (Öz.408/2857-2861).

Reyhan Arap, And. varyantında Laloğlu Hüseyin Paşa tarafından Deli Yussup ve oğlu Ali (Koroğlu)yi yakalamak üzere gönderilir (And. 21). Deli Yussup elindeki gürzle vurup onu attan düşürür. Ali de öldürmeyip canını bağışlayınca dost olurlar (And. 24).

Öz. ve T. varyantlarındaki bir kadına bağlı olarak başlayan Reyhan Arap'ın destanda yer alması T.'de Gülendam'ı kaçırmayla, (T.510/490) Öz'de ise Goroğlı'nın Halcuvan'a karşılık Reyhan Arap'ın kızı Zeydinay'ı kaçırmayla son bulur (Öz.464/4460 vd.).

Her üç varyantta da Reyhan Arap'ın atı iyi cins bir attır. Öz. ve T'de Goroğlı / Goroğlı su atının tohumundan olan kısrağına yine su atının tohumu olan Reyhan Arap'ın tulpar aygırının aşmasını ister (Öz.408/2870-2874; T.509/465-70). Reyhan Arap bunun karşılığında Goroğlı / Goroğlı'nı kandırarak Öz.'de Halcuvan'ı, T. ise Gülendam'ı kaçıtır. And. varyantında Deli Yussup ile Ali'nin bindiği ata sadece Reyhan Arap'ın yağız atı yetişir (And. 21).

14. Sokım Sinçi

Öz. varyantında Şahdarhan'ın sinçisi olan sokım, Ravşanbek ve Gacdümbek yurtlarına kaçarken onlara yetişen kişi olması bakımından And. varyantındaki İrihan Arap'a benzer. Destanda fazla fonkisoynu olmayan bir kahramandır (Öz.338/875,1145).

15. Sağdat / Şahdarhan

T.'de Hünker Padişah, K. ve G. Az.'da Heslen Han ve And.'da Laloğlu Hüseyin Paşa tipinin Ka. varyantındaki adı "Şağdat"tır. O:

“Han olmuştu Kızılbaş'ta Şağdat adlı
Dönmeyen hiçbir candan içtihatı
Çoğu handan kudretli ve gücü artık idi
Halk içinde güçlü hükümeti” (Ka.233/9-12).

mısralarıyla tanıtılan, dediği dedik, zengin, cimri ve çok zalim bir hükümdardır. Türkmenlerin hanı Akıl Han ile yaptığı savaşta Köruğlı'nın babası Ravşanbek'i esir ederek ülkesine getirir. Ravşanbek'e kendini incelettirip padişah oğlu olmadığını, babasının Bağdat'tan gelen bir fırıncı olduğunu öğrenince de onun gözlerini çıkarttırır (Ka.249/544-47, 256/632-635).

Öz. varyantında Zerger'in padişahı olarak yer alan bu tipin adı “Şahdarhan”dır. Cimriliği, kendini beğenmişliği ve zalimliği Şağdat Han ile aynıdır. Yalnız ülkesine esir olarak gelen Ravşanbek'in gözlerini oyduurma sebebi Şağdat'tan farklıdır. Şahdarhan, Ravşanbek'in gözlerini kendi iyi atlarını değil de, helvacının bakımsız, zayıf atını “tulpar” diye övdüğü için oydurur (Öz.310/671-673).

Ka. varyantında “Kızılbaş”ın hanı olarak tanıtılan Şağdat Han'ın dini ve milliyeti hakkında “Kızılbaş”lıktan başka bilgi bulunmazken, Öz. varyantındaki Şahdarhan'ın Adilhan ile savaş yapacağını halkına duyurmak için “kilisede çan çaldırması” ve savaşacak askerlerine moral vermek için “sizi lata emanet ettim, puta emanet ettim” (Öz.308/40-49), demesi, Şahdarhan'ın müslüman olmadığını göstermektedir.

Tarihi kaynaklarda destandaki adlarıyla anılan bu şahıslara rastlamadık. Ancak Garrıyev⁵⁴ ile Memmetyazov⁵⁵ destandaki “kızılbaş”, “Şağdat” ve “Şahdar”daki “Şah” kelimesi ve diğer kollardaki çeşitli bilgilerden hareket ederek bunların “İran şahları” olduklarını belirtirler.

16. Yusuf

Öz. varyantında Şahdarhan'ın Ravşanbek'i ülkesine getirdikten sonra gördüğü rüyayı yoran münecimlerinden biridir (Öz.313/188-189).

Ka. varyantında bu tipin benzeri adı belirtilmeyen “falıcı” bir kadındır (Ka.239/162).

⁵⁴ A. Garrıyev, *agc.*, 214-215.

⁵⁵ Memmetyazov, *agc.*, 105.

Bu kahramanlar dışında, Ka. varyantında, yukarıda da söylediğimiz gibi Şağdat Han'ın rüyasını tabir eden falcı bir kadın (Ka.239/162); yine Ka. varyantında “Gavis-Gıyas ve kırklar” (Ka.277/1242); Öz. ve T. varyantlarında “Hızır”, “Hz. Ali” ve “üç yüz altmış erenler” (Öz.433/3604, 3747 vd.; T.501/241, 519/730-808) gibi dini ve olağanüstü kahramanlar da bulunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

KÖROĞLUNUN ZUHURU KOLUNUN MOTİF YAPISI

Ülkemizde son yıllarda destan, halk hikâyesi, masal ve efsaneler üzerine yapılan çalışmalardan bazılarının bölümlerinden biri, bunların motif yapılarının incelenmesine ayrılmıştır. Biz de, genel olarak halk anlatmaları dediğimiz bu türlerin, motiflerinden hareket ederek, teşekkül zamanları ve teşekkül yerleri hakkında bir fikir edinilebileceğine inanmaktayız. Bu yüzden Köroğlu'nun Zuhuru kolunun motif yapısını incelemeye tâbi tuttuk.

Halk anlatmalarının incelenmesi konusunda karşımıza çıkan "motif" terimi üzerinde çeşitli araştırmalar ve tarifler yapılmıştır¹. Ancak bu husustaki en iyi ve kapsamlı çalışma Stith Thompson'a aittir. Thompson, motifi; "masalın gelenekte ısrar edici güce sahip en küçük unsuru"² olarak tarif etmektedir. Bu tarif her ne kadar masallar için yapılmışsa da, diğer anlatmalardaki motifler için de geçerlidir. Biz de bu tariften hareket ederek Köroğlu'ndaki motifleri tesbit ettik. Bunları da destan, halk hikâyesi ve masal motifleri olmak üzere üç gruba ayırarak inceledik.

Motif kavramının tarifi bütün halk anlatmaları için aynı olsa da, türlere göre farklılık göstermektedir. Meselâ, kahramanın olağanüstü bir şekilde dünyaya gelmesi destanlara has bir motiftir, perilerle evlenmesi veya sihirli kıllarla farklı şekillere girmesi ise bir masal motifidir.

"Destan Motifleri" başlıklı bölüme benzerlerini Türk destan geleneğinde gördüğümüz motifleri dahil ettik. Önce bunların destan geleneğindeki fonksiyonu üzerinde durup eğer varsa Türk mitolojisindeki yerini araştırdık. Sonunda da tesbit ettiğimiz motifleri önce kendi içinde, sonra da örnek olarak seçtiğimiz **Oğuz Kağan Destanı**³, **Oğuz Destanı**⁴, Ergenekon destanının "Uygurların Türeyiş Destanı"⁵, **Dede**

¹ Ali Berat Alptekin, "Motif", TDEA., IV, İstanbul 1986, 401-402.

² Stith Thompson, *The Folktale*, New York, 1946, 415.

³ Muharrem Ergin, *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul 1988.

⁴ A. Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı*, İstanbul 1982, 164.

⁵ Bahacddin Ögel, *Türk Mitolojisi I.c.*, Ankara 1989.

Korkut Hikâyeleri⁶, Manas Destanı⁷, Ural Batır Destanı⁸, Alpamış Destanı⁹, Akbuzat Destanı¹⁰, Yusuf Bey Ahmet Bey (Bozoğlan) Destanı¹¹, Battalname¹², Hamzaname¹³ ve Saltukname¹⁴ gibi belli başlı destanlarımızdaki benzer motiflerle mukayese ettik.

Koroğlu'nun Zuhuru kolunda yer alan ve Türklerde birer kült olan "dağ", "ağaç" ve "su"yu da bu başlık altında inceledik.

"Hikâye Motifleri" başlıklı bölümde de aynı yolu takip ettik. Burada da Koroğlu'nda gördüğümüz hikâye motiflerinin benzerlerini **Âşık Garip**¹⁵, **Tahir ile Zühre**¹⁶, **Ercişli Emrah ile Selvi Han**¹⁷ ve **Kerem ile Aslı**¹⁸ gibi hikâyelerde araştırdık. Destanların yanında halk hikâyelerinde de gördüğümüz "ad verme", "rüya" ve "kör gözün açılması" gibi motifleri destan motifleri kısmında değerlendirdik.

"Masal Motifleri" kısmında ise Koroğlu'nda gördüğümüz masal motiflerini inceledik.

Koroğlu'nun Zuhuru kolundaki motiflerin dünya halk anlatmaları arasındaki yerini göstermek için de, Stith Thompson'un **Index**'indeki¹⁹ motif numaralarını ve adlarını verdik. Böylelikle dünya halk anlatmalarındaki motiflerle Koroğlu'ndaki motiflerin benzerlikleri hakkında bilgi sahibi olunabilecektir.

⁶ Orhan Şaik Gökyay, **Dedem Korkudun Kitabı**, İstanbul 1983, 354+DCLXXI.

⁷ Naciye Yıldız, **Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tesbit ve Tahliller**, Ankara 1995, 956.

⁸ Metin Ergun-Gaynislam İbrahimov, **Başkurt Halk Destanı Ural Batur**, Ankara 1996, 527.

⁹ Metin Ergun, **Alpamış Destanı (Metin-İnceleme-Sözlük)**, Erzurum 1985, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).

¹⁰ "Akbuzat", **Başkurt Halk İcadı/Epos**, birinci kitap, Öfö, 1972, 145-186.

¹¹ İsa Özkan, **Yusuf Bey Ahmet Bey (Bozoğlan) Destanı**, Ankara 1989, 749.

¹² Hasan Köksal, **Battalnamelerde Tip ve Motif Yapısı**, Ankara 1984, 211.

¹³ Lütfi Sezen, **Halk Edebiyatında Hamzanameler**, Ankara 1991, 156.

¹⁴ Kemal Yüce, **Saltuk-nâme'de Tarihî, Dinî ve Efsanevî Unsurlar**, Ankara 1987, 394.

¹⁵ Fikret Türkmen, **Âşık Garip Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma**, Ankara 1974, 307.

¹⁶ _____, **Tahir ile Zühre**, Ankara 1983, 288.

¹⁷ Muhan Bali, **Ercişli emrah ile Selvi Han Hikâyesi Varyantların Tesbiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi**, Ankara 1973, 302.

¹⁸ Ali Duymaz, **Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma**, Elazığ 1992, 680 (Yayımlanmamış doktora tezi).

¹⁹ Stith Thompson, **Motif Index of Folk Literature**, 6 c. Bloomington-London 1966.

A. DESTAN MOTİFLERİ

1. Olağanüstü Doğum Motifi

Destanlar, zaman zaman olağanüstü motiflerle süslenmiş birer kahramanlık hikâyesidir. Destan kahramanı, daha doğumundan başlamak üzere ilerdeki hayatına ve “alp tipi”ne uygun olağanüstülükler gösterir. Kahramanın içinden çıktığı toplum onu bu yönde yetiştirir.

Mehmet Kaplan; alp tipinin göçebe toplumunun derin özleminin ifadesi olduğunu, anne ve babaların kendi özlemlerine uygun evlatlar tahayyül ettiklerini ve evlatlarını bu yönde yetiştirdiklerini söyler²⁰. Bu özlem Türkistan varyantında Cıgalı Beg tarafından dile getirilir. Cıgalı Begin küçük oğlu Adı Beg gerçek koçyiğit biridir. Onun yanında kırk yiğidi vardır. Babası hayattayken yurdunu oğluna bırakır. Adı Beg’in hanımı doğum sırasında bebeği doğuramadan ölür. Adı Beg’den zürriyet bekleyen Cıgalı Beg’in bu ölüm karşısındaki tutumu ve özlemi şöyledir; “Allahım, Gencim oğlumun bana faydası olmadı ayrılıp gitti, Mömin Beg oğlumun akli gelip gidiyordu, gözü şulluydu. Şu Adı Beg sultan oğlum gerçek koçyiğitti. Ondan bir zürriyet kalır mı diyordum. O söylediğim olmadı” diye çok üzüldü. (T.496/100-105)

Kahramanın olağanüstü doğumu motifi “Koroğlu’nun Zuhuru”nun sadece Türkistan varyantlarında vardır. Öz vatanında bu motif şöyledir. Ravşanbek ile Gacdümbek Şahdarhan’ın ülkesinden kaçıp kendi yurtlarına giderler. Bu arada Bibi Hilâl Ravşanbek’den hamile kalmıştır. Şahdarhan’nın adamları “Sahipkiran” dünyaya gelmesin diye Bibi Hilâl’i öldürmek isterler. Fakat Bibi Hilâl eceliyle ölür. Rüstambek götürüp defneder. Aradan üç ay, dokuz gün, dokuz saat, dokuz dakika geçtikten sonra Bibi Hilâl’in ölü vücudu mezarda kıpırdamaya başlar ve ölü vücuttan çocuk doğar (Öz.356/1410-1415). Bu doğum destanda şöyle anlatılır:

“Hilâl’in vücudu mezarda deprendi,
Şimdi tuttu Hilâl’in sancısı,
Dalgalanıp derya gibi taşı,
Hey zalim derdler derde ulaştı,

²⁰ Mehmet Kaplan. *Tip Tahlilleri*. İstanbul 1985. 68.

Çocuk kımıldayıp ana karnında,
Hilâl'in çocuğu mezara düştü" (Öz.357/1419-1424).

Ka. varyantında da Köruğli'nun mezarda doğuşu Öz. varyantıyla hemen hemen aynıdır. Yalnız Akanay'ın çocuğunu doğurmadan öleceğini ve çocuğun mezarda doğacağını "Kırklar" Akanay'a rüyasında haber vererek doğuma kutsallık kazandırır.

"Birgün uyuyordu Akanay
Kırklar düşte verdi ayanı.
Dedi; Gavus, Gıyas, kırklar
Kulağın sal söz söyleyeceğim, dedi -ben
Bitti vaktin, gideceğin gün dayandı
Bu dünyada duramazsın balam sen!

Dokuz ay on gün geçtiğinde
Güneş tepeye yettiğinde,
Mezarda doğuracaksın,
Karnındaki çocuğu" (Ka.277/1240-1255)

"Kırklar" bunu söyleyip giderler. Akanay hastalanıp ölür. Bir müddet sonra çocuğunu mezarda doğurur.

T. varyantında da diğer iki varyantta olduğu gibi çocuk mezarda doğar. Adı Beg'in hanımı doğum sırasında ölür. Çocuk bir müddet sonra ölü vücuttan mezarda doğar (T.496/106 vd.).

Olağanüstü doğum motifini diğer destanlarımızda da görmekteyiz. Göktürklerin menşeyini açıklayan destanlarda Göktürklerin atası olan çocuklar bir kurttan doğar²¹. Uygurların "Türeyiş Destanı"nda onlara han olan çocuklar Toğla ve Selenge ırmakları arasında bulunan iki ağaçtan doğarlar²². Manas destanı'nda olağanüstü doğum Manas'ın doğmasıyla başlar. Manas elinde bir kan pıhtısı tutarak doğmuştur. Destanda ikinci dereceden kahramanlar olan Kan Çora da elinde kan pıhtısıyla doğmuştur. Kül Çora'nın ise doğduğunda elinde kan vardır. Manas destanında kahramanların doğum süreleri de

²¹ Bahaeddin Ögcl. *Türk Mitolojisi*. 1.c., 20-29.

²² *agc.*, 74-75.

farklıdır. Semetey on ayda, Seytek ve Almam Bet ise on iki ayda doğmuştur²³. Bir çoban ile bir peri kızının çocukları olan Tepegöz de olağanüstü bir şekilde doğar²⁴.

Olağanüstü doğum motifi **Index**'te T540 "Mucizevi doğum" şeklinde kayıtlıdır.

2. Hayvan Tarafından Emzirilme Motifi

Hayvandan türeme, hayvan tarafından emzirilme ya da etle beslenerek büyütülme Türk mitolojisinin en eski motiflerinden biridir.

Hunlar, batı sınırlarındaki Wu-Sunları yenip krallarını öldürürler. Fakat kralın oğlu küçük olduğu için onu öldürmeyip çöle atarlar. Çocuk emekleyerek dolaşırken bir karga ona et atar, daha sonra da bir dişi kurt gelerek çocuğu emzirir²⁵.

Göktürklere ait üç türeyiş destanında da onların bir kurttan türedikleri anlatılmaktadır. Göktürkleri soyca yok eden Lin memleketinin askerleri, on yaşında bir çocuğu öldürmeye kıyamazlar. Bunun ayaklarını keserek bir bataklığa bırakırlar. Bu çocuğu bir kurt et vererek besler²⁶.

Bu motif, Köroğlu'nun Türkistan (Kazak, Özbek ve Türkmen) varyantlarında yeni doğmuş bir çocuğu bir hayvanın emzirmesi şeklindedir. Öz varyantında çocuğun doğumundan üç yıl sonra annesinin sütü kesilir. Çocuk üç gün aç kalır. Bu arada Rüstem'in kısraklarından birinin tayı ölür. Kısrak yavrusunun ölümüne üzüлp gezerken mezarlığa gelir. Mezarın dışına çıkan çocuğu görür ve onu emzirir. Kısrak günde üç defa Goroğlı'ni emzirir (Öz.308/1465-1470).

Ka. varyantında da ölü annesinden mezarda doğan Köroğlı'nı yine bir kısrak emzirir. Talıbayı'dan Gadem'e, ondan da Babalı'ya kalan boz tulpar kısrak mezarlığa giderek Köroğlunu emzirir (Ka.279/1313 -1323).

T. varyantında ise Goroğlı'nı emziren bir keçidir. Goroğlı'nın amcası Gencim'in sürüsünden sütlü bir keçi biraz doyduktan sonra mezarlığa gelir. Goroğlı'nın doğduğu mezarın başına varınca melemeye başlar. Goroğlı, mezardan çıkarak keçiyi emer. Bu emzirme işi Cıgalı Beg'in Goroğlı'nı yakalamasına kadar sürer (T.497/124-142).

²³ Naciye Yıldız, *age.*, 341-347.

²⁴ Orhan Şaik Gökyay, *age.*, 104-114.

²⁵ Bahaeddin Ögel, *age.*, I, 13-14

²⁶ *age.*, 20-29.

Bu motife uygun olarak **Index**'te B531.2 "Süt veren hayvanlar", B535.3 "Çocuk bakıcısı keçi" gibi motifler vardır.

3. Olağanüstü Güçlü Kahraman Motifi

Destan kahramanlarının olağanüstü özellikleri onların doğumlarıyla başlar. Bunların fizikî yapıları kuvveti ve cesurluğu temsil eden hayvanlara benzetilerek hem mitolojik özellik katılır, hem de ilerideki kahramanlıklarına zemin hazırlanmış olur. Destan kahramanları içinden çıktıkları toplumun ideâl insan tipleridir. Eğer bu toplum göçebe ise bunun ideal tipi "alp"tir. Âşık Paşa, bir kişinin "alp" olabilmesi için lazım olanları; muhkem yürek, pazu kuvveti, gayret, iyi bir at, hususi bir libas, yay, iyi bir kılıç, süngü ve iyi bir dost şeklinde sıralar²⁷. Köroğlu, yukarıdaki vasıfların hepsine sahip olması, Türkistan varyantlarında babasının aşiret reisi, bey olması gibi sebeplerden dolayı "alp" tipinin özelliklerini taşır. Köroğlu ölü vücuttan doğalı birkaç gün olmasına rağmen yedi yaşındaki çocuk kadar vardır. Gözü yaban keçisinin gözü gibi parlar. Henüz bebek denilecek bir yaştaiken hızına at yetişemez (Ka.282/1397-1398, 1560).

Göroğlu doğduğunda her tarafı kıllı korkunç bir şeydir. İnsanlar onu eve götürmek için yakalayınca öyle bir bağırır ki adamların kafasından saçları dökülür (T.500/211-14).

Köroğlu'nun bebekliğindeki özelliklerini diğer destanlarımızda da görürüz. Oğuz Kağan doğunca anasını bir defa emer. Çiğ et, çorba ve şarap ister. Konuşmaya başlar. Kırk gün sonra büyür. Onun ayakları öküz ayağı, beli kurt beli, omuzları samur omuzu ve göğsü ayı göğsü gibidir. Vücudu baştan aşağı kıldır²⁸. Manas da tıpkı Oğuz Kağan gibi daha beşikte yatarken konuşmaya başlar. Manas'ın gözü bota gözüne benzer, vücudu ayı gibidir, tepelerde yolbarsa benzer²⁹.

Göroğlu'nin doğumunda başlayan kahramanlık özelliği çocukluğunda da devam eder. Göroğlu yedi yaşındayken aşık oynadığı Gösfend Töre'ye bir tokat vurarak gözlerini çıkartır (Öz.371/1828 - 1834).

Türkmen'de aşık oynadığı çocukların kaburgalarını kırar (T.502/265-270). Yedi yaşındayken Şahdarhan'ın baş pehlivanı Bedkir'in önce ta omuzundan kolunu koparır, sonra da elindeki sopayla vurup öldürür (Öz.373/1882 -1888). Sekiz yaşındayken

²⁷ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1981, 244.

²⁸ Muharrem Ergin, *age.*, 13-14.

²⁹ Naciye Yıldız, *age.*, 137-147.

medresedeki mollaya öfkeli bakınca molla onun heybetinden korkar. On iki yaşındayken bir yumrukta kısarak öldürür (Öz.426/3370 - 3375).

Aynı yaşlarda olan diğer destan kahramanları da Köroğlu'nunkine benzer kahramanlıklar yaparlar. Tüman Han'ın dokuz yaşındaki oğlu oyun oynadığı arkadaşına dikenle vurarak ikiye böler³⁰. Manas altı yaşında ok atar, on yaşında da ata biner³¹. Hekimbek yedi yaşındayken dedesinden kalan on dört batman yayı çeker ve attığı ok Efser dağına düşer³².

Göroğlu'da İsfahanlı ustaların üç yılda yaptıkları yayı çekerek okunu yedi belden geçirir. (T.526/908-909,923). Şerif Hızır, Göroğlu'nin Şahdarhan'ın pehlivanına yaptığının benzerini Trabzon tekfurunun elçilerine yaparak elçilerin kulağını ve burunlarını keser³³. Bir Altay masalında Altun Han'ın oğlu kendisine sataşan birini bir yumrukta yarı ölü hale getirir³⁴.

Köroğlu'nun gençliğindeki kahramanlıkları da şöyledir; Göroğlu, Hünker padişahın dedesinin intikamını almaya giderken yolda rastladığı babasının kırk yiğidini hem güreşte, hem de dövüşte yener. (T.538/1245-1275). Alı Kişi'nin on beş on altı yaşlarındaki oğlu Rövsen, Rüstem gibi kuvvetlidir. O ağacın budağından tutsa kökünden sökecek kadar; öküzün boynuzundan tutsa havaya kaldıracak kadar güçlüdür.

Destan kahramanının olağanüstü gücü Abdurrahman Han destanı ile Bozoğlan destanında da şu şekilde tasvir edilir: Abdurrahman Han büyüdüğü zaman arslan gibi bir er olur. Vücudu yanardağ güneşi gibi kahredici bir güçle dolar, bir vuruşta seksen düşman öldürür³⁵. Yusuf Bey de kaplan sıfatlı boru yürekli³⁶.

Olağanüstü güçlü kahraman motifi **Index**'te F565.2 "Fevkalade güçlü kahraman" başlığıyla yer almaktadır.

³⁰ Zeki Velidi Togan, *age.*, 60.

³¹ Naciye Yıldız, *age.*, ay.

³² Metin Ergun, *agl.*, 7: _____ "Alpamış Destanının Varyantlarında Ad verme Geleneği ve Bu Geleneğin Türk Kültürü İçindeki Yeri", *Erciyes*, 13 (149), Mayıs 1990, 19-20.

³³ Kemal Yüce, *age.*, 125.

³⁴ Bahaeddin Öğel, *age.*, 318-321.

³⁵ İsa Özkan, *Abdurrahman Han Destanı*, Ankara 1989, 53.

³⁶ _____, *Yusuf Bey, Ahmet Bey...*, 125.

4. Ad Verme Motifi

Destan ve hikâyelerimizin yaygın motiflerinden biri de “ad verme” dir. Ad, İnsanın ruhu gibi görülmesinden dolayı bütün uluslarda önemli sayılmıştır³⁷.

Destanlarımızda kahramana ad verme işi büyük önem taşır. Ülkenin hanı veya boyun beyi olan baba, çocuğuna ad konulması için bir toy tertip eder. Burada boyun yaşlı ve bilgisi veya şamanı çocuğun adını kor. Bazen de kimse bir ad bulamaz, o zaman da “boz atlı bir er/derviş/Hızır” çocuğa ad vererek kaybolur³⁸. Türk destan geleneğinde kahramana ad verme iki şekilde olmaktadır. Bunlardan biri kahramanın doğumundan hemen sonra, kahramanlık yapmasını beklemeden, doğumundaki özelliğine göre ad verilmesidir. Diğer ise, kahramanlık yaptıktan sonra ad almasıdır.

Köroğlu'nun Zuhuru kolunda kahramana ad verme motifine Ka., T., K.Az. ve And. varyantlarında rastlamaktayız. Bunlar da ad verme motifi bir birinden farklıdır. Ka.'da kahramana “Körüğli” adının verilmesi şu şekildedir:

“Akanay mezarda yatarken doğdu bala,
Kırklar beze sardı tam zamanında,
Süt çıktı kurumuş memesinden,
Çocuk büyüdü mezarda, karşısında ana,
Mezarda varıp çocuğun adını koy diye,
Gönderdi kırkları Hak teala.

Çocuğa yemiş verdi kırklar gelip,
Saygıyla bakıyorlar ona çok,
Konuşup akıl danışıp pirleriyle,
Ad koydu “Körde doğan Körüğli” diye, (Ka.279/1295-1304).

Yukarıdaki mısralarda görüldüğü gibi, “Körüğli”na adını Allah'ın görevlendirmesi üzerine kırklar vermiştir. Kırklar ona “Körde/mezarda” doğduğu için bu adı vermişlerdir.

³⁷ O. Şaik Gökyay, age., CCCLXXXVI.

³⁸ Abdulkadir İnan, “Göçebe Türklerin Destanlarında Kahramanların Doğumları Ad Almaları ve Başka Hususiyetleri”, Makaleler ve İncelemeler II.c., Ankara 1991, 206-212.

Abdülkadir İnan, Altay destanlarındaki kahramanların da adlarını tanrılardan ve ruhlardan aldıklarını söylemektedir³⁹.

T. varyantında kahramana ad verme motifi iki yerde vardır. Birincisinde destan geleneğimizde olduğu gibi çocuğa ad vermeden önce bir toy düzenlenir. Cıgalı Beg mezardan getirdiği torununa ada verilmesi için bir toy düzenler. Çandibil halkı bu çocuğa çeşit çeşit ad söyler. Sonunda yaşlı birinin teklifi üzerine “Rövşen” adını koyarlar. Orda yalnız başına bir kenarda duran yaşlı ve fakir biri (bunun daha sonraki ad vermede Hızır olduğunu anlıyoruz) de, çocuğun kendi adıyla dünyaya geldiğini, adının “Göroğlu” olması gerektiğini söyler. Bunu kimse ciddiye almaz ve çocuğun adı “Rövşen” olarak kalır (T.501/225-230).

Çocuğa ad vermek için toy düzenleme motifine Oğuz destanında da rastlamaktayız. Kara Han, tıpkı Cıgalı Beg gibi oğluna ad verilmesi için iline haber salıp ulu toy düzenler. Beylerine bir yaşına basan çocuğuna bir ad vermelerini söyleyince, çocuk hemen dile gelip benim adım “Oğuz” dur der⁴⁰.

Kahramana ada verme töreni Yakut, Altay, Yenisay, Kazak ve Kırgızlarda da aynı şekilde bir toyla başlar. Han veya bey, oğluna bir ad verilmesi için halkını toya çağırır. Halk ad bulamayınca “Boz atlı bir er” çocuğa adını verir⁴¹.

T.’deki ikinci ad verme motifi, Rövşen’in içlerinde Hz. Ali ve Hızır’ın da bulunduğu üçyüz altmış erenle karşılaşması sırasındadır. Rövşen, kaybolan atını bulmak için dedesinin söylediğini yaparak üç yüz altmış ereni bulur. Erenlerin içinde bulunan Hz. Ali, Rövşen’e atını verir ve orada bulunan erenler oğlanın üç isteğini de yerine getirirler. Bu arada adını da “Göroğlu” olarak değiştirirler.

“- Ey Hızır aleyhisselam, sen bizim nefes oğlumuz diyorsun, bunun adı nedir ?.

-Bunun adına Rövşen diyorlar,

-Aa, koç yiğide yakışacak ad değilmiş, kadın adına benziyor,

-Karanlık yurttan aydınlık yurda çıktığı için Rövşen dediler del,

-He, öyleyse görden çıktı desene,

³⁹ _____, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Anakra 1986. 174.

⁴⁰ O. Şaik Gökyay, **age.**, ay.

⁴¹ Abdülkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler II.c.**, ay.

-O zaman bunun adı “Göroğlu olsun” diye; “Göroğlu” adını koydular (T.520/763-770).

Burada yine destan geleneğimizde mevcut olan iki özellikle karşılaşırız. Birincisi kahramana ad verirken “at” da verilmesi; ikincisi ise daha önce verilen adın değiştirilmesidir. Abdülkadir İnan, isim manasına gelen “ad” ile “at’ın” menşee itibariyle aynı olduğu ve kahramanın ata binmeden ad alamayacağı görüşündedir⁴². Gerçi Göroğlu’nun atı vardı, ancak bu at koşumsuz bir tay olup kahramanın binebileceği durumda değildir. Hz. Ali, Hızır ve erenler bu taya terini alması için keçe terlik sararlar. Altın işlemeli eyer, altın goşum, çift aylı yular ve zümrüt işlemeli göğüs kayışı takarlar. Göroğlu’na da deri çizme, deri kemer, kunduz derisinden başlık ve işlemeli kâdife kaftan verirler (T.519/ 717-721). Böylece o, bir yiğit gibi hazırlanarak “ad” ve “at” almayı hak etmiş olur. Ad almayı hak eden kahramanlar atlarıyla beraber anılmaya başlar. “Konur atlı Kazan”, “Boz aygırlı Bamsı Beyrek”, “Ayoğ atlığ Aybatır” gibi⁴³.

Destanlarımızda kahramanlara aileleri tarafından verilen adlar, daha sonra kahramanın yaptığı faydalı bir iş sonucunda değiştirilmekte, gerçek adı verilmektedir. Dede Korkut’ta bu ikinci adı Dede Korkut vermektedir. Mirali Seyidof, Türk boylarının tarihinde ve destanlarında ikinci ve kalıcı ad alanları örnekleriyle açıklamaktadır⁴⁴.

Koroğlu destanının K.Az ve And varyantlarındaki ad verme motifleri destanlardaki ad verme geleneğinden biraz farklıdır. Zaten her iki varyantta da asıl kahramanlar on beş - on altı yaşlarındayken destanda yer alırlar. Bunların doğumları ve büyümeleriyle ilgili motif yoktur.

K. Az varyantında Koroğlu’nun asıl adı “Rövşen”dir. Alı Kişi, gözleri açılmayınca ölümünün yakın olduğunu anlar ve oğluna Çenlibel’den ayrılmaması hususunda nasihat eder. Rövşen’in adını “Koroğlu” kor (K. Az.554/351-52). And. ise ad verme motifini destan geleneğinden tamamen uzaklaşmış ve verilen ad bir lakap olarak kalmıştır. K. Az varyantında olduğu gibi And.’da on beş-on altı yaşlarındayken karşımıza çıkan Koroğlu’nun asıl adı “Ali”dir. Ali eşkıyalık yapıp geleni gideni soymaya başlayınca,

⁴² Age. ay.

⁴³ ay.

⁴⁴ Mirali Seyidof. (Akt. Yavuz Akpınar). “Bazı Abidlerde ve Halk Edebiyatı Numunelerinde Ad Koyma Adetinin Kalıntıları Hakkında Mülâhazalar. *Köz.* 1(3), Şubat 1980, 65-69.

soyulan adamlar, kendilerini soyanın “körün oğlu” olduğunu söylemeye başlarlar. “körün oğlu” söylene söylene Ali'nin adı “Köroğlu” olarak kalır (And.25).

Destan ve hikâyelerimizin bir çoğunda ad verme motifi vardır. Oğuz'un nasıl ad aldığını yukarıda söylemiştik. Oğuz destanında Korkut, Kayı İnal Han'ın dumanlı bir havada doğan oğluna “Tuman” adını verir. Tuman Han, oğlu Kayı Yavkuy'a bir arkadaşının boğazını dikenle kesince “Tiken Bile Er Biçken Kayı Yavkuy Han” adını kor⁴⁵. Manas destanında Cakıp Han'ın oğluna “Manas” adını dört peygamber verir. “Semetey”e bir ak sakallı; “Seytek”e ise gökten inen Ay Koca ad verir⁴⁶. Alpamış destanında kahramanlara ad verme işini pir yapar. Pir toya gelerek Bayböri'nin oğluna “Hekimbek” kızına da “Kaldırkaç Ay” adını verir. Baysarı'nın kızına da “Ay Barçın” adını koyar. Hekimbek yedi yaşında kahramanlık gösterince “Alpamış” adını alır⁴⁷. Battalname'de kahramana verilecek ad ilâhî bir güç tarafından daha kahraman doğmadan önce rüyada bildirilir⁴⁸. Şerif Hızır'a da atını bulup savaşa gittikten sonra “Saltuk” mahlası eklenmiştir⁴⁹.

Günümüzde de çocuğa ad verme törenlerle yapılmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak M. Şakir Ülkütaşır⁵⁰, Saim Sakaoğlu⁵¹, Orhan Acıpayamlı'nın⁵² makaleleri ile Ali Esat Bozyiğit'in⁵³ kitabına bakılabilir.

Ad verme motifi **Index**'te T596 numarada kayıtlıdır.

⁴⁵ Ahmet Bican Ercilasun, “Dede Korkut Kitabı ile Oğuz Destanı Arasındaki Münasebetler”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1988**'den ayrı basım, Ankara 1994, 70.

⁴⁶ Naciye Yıldız, *age.*, 251-257.; Ali Rıza Gönüllü, “Türk Destanlarında Ad verme Adeti”, **Türk Yurdu**, 9 c. 20(366), Eylül 1988, 49-50.

⁴⁷ Metin Ergün, *agt.*

⁴⁸ Hasan Köksal, *age.*, 162-163.

⁴⁹ Kemal Yüce, **Şaltuk-nâme'de Tarihi, Dini ve Efsanevi Unsurlar**, Ankara 1987, 182.

⁵⁰ M.Şakir Ülkütaşır, “Türkiye Türklerinde Ad verme ile ilgili Gelenek ve İnançlar”, **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. Cilt, Gelenek-Görenek ve İnançlar**, Ankara 1976, 369-384.

⁵¹ Saim Sakaoğlu, “Türklerde Ad ve Ad Verme Gelenekleri” **Aile Ansiklopedisi I. c.**, Ankara (Konya) 1991, 2-11.

⁵² Orhan Acıpayamlı, “Türk Kültüründe Ad Koyma Folklorunun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi”, **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri/IV Cilt Gelenek-Görenek ve İnançlar**, Ankara 1992, 1-14.

⁵³ A. Esat Bozyiğit, **Türk Adbilimi Bibliyografyası**, Ankara 1995, 190.

5. Olağanüstü Yardımcılar Motifi

Türk halk anlatmalarında olağanüstü yardımcı olarak genellikle Hızır vardır. Halk inançlarına göre, hayat suyu içerek ölümsüzlük sırrına ermiş olan Hızır, destan, hikâye, efsane ve masallarımızda kahramanların koruyucusu ve yardımcısı olmuştur.

Gavs (Hızır), Köroğlu'nun Zuhuru kolunun Ka., Öz. ve T. varyantlarında da aynı fonksiyonu üstlenmiş olmakla birlikte, yalnız değildir. O, İlyas, kırklar, Hz Ali ve bazen de üç yüz altmış erenle beraber bu görevini yerine getirir.

Bu olağanüstü kişiler, yukarıda anılan varyantlarda Köroğlu'nun dünyaya gelişinden başlayarak, destanın sonuna kadar sıkıştığı yerde yardımına koşup büyüyüp yiğit olmasında önemli görevler üstlenirler.

Ka.'da Ravşanbek'in hanımı Akanay'a hamileyken öleceğini, karnındaki çocuğu da mezarda doğuracağını rüyasında kırklarla birlikte Hızır-İlyas haber verir.

“Dedi : Bizler Gavus-Gıyas, kırklar
Kulağın sal, söz söyleyeceğim, dedi, -ben-
Bitti vaktin, gideceğin gün dayandı,
Bu dünyada duramazsın, balam, sen!

Dokuz ay on gün geçtiğinde,
Güneş tepeye yettiğinde,
Mezarda doğuracaksın,
Karnındaki balanı” (Ka.277/1242/1255).

Aynı rüyanın devamında Köroğlu'nun batır olacağı, Hızır ve kırklardan da yardım alarak düşmandan intikamını alacağı da söylenir. Akanay ölüp çocuk da mezarda doğunca kırklar gelip onu beze sarıp yiyecek verirler. Bu varyantta doğan çocuğa ad verme işi de Allah (c.c) tarafından kırklara verilmiştir.

“Mezara varıp çocuğun adını koy, diye,
Gönderdi kırkları Hak teala”
“Kengeşip, akıl danışıp pirleriyle,
Ad koydu:“Körde doğan Köroğlu” diye, (Ka.279/1299-1304).

Mezarda doğan Köruğli'ni yakalayıp evine getiremeyen Akanay'ın yengesi Küleyim üzülp ağlarken Gavis-Gıyas ve kırklar tıpkı Akanay'da olduğu gibi, Küleyim'e de üzülp ağlamamasını, Köruğli'na sıkıştığı yerde kendilerinin yardım edeceklerini ve onu yakalamanın hilesini de söyleyeceklerini bildirirler.

“Yavruna yoldaş olacağız,

Sıkıştığı yerde belli,

.....

Ey Küleyim üzülpme, ağlama,

Yakalamanın biz söyleyelim hilesini” (Ka.285/1508-1515).

diyerek sadece asıl kahramana değil, müspet tipteki diğer kahramanlara da yardım ederler. Benzer bir yardımı da Babalı'ya yaparlar. Öz.'de Hızır, tıpkı Ka.'da olduğu gibi Goroğli'nin doğuşundan itibaren kahramanın yanında yer alır. Hatta bazen olayları ve kahramanı bile yönlendirebilecek konuma sahiptir. Goroğli, Hızır tarafından Efser dağına götürülen tayını almak için gittiğinde orada olan Hızır kendini tanıtır ve Goroğli'nin başından geçenleri teker teker sayar. Bu arada kendinin de ona nasıl yardım ettiğini anlatır.

“Sözüme kulak ver Goroğli çocuk,

Zerger elden Kór Ravşan ile Hilâlden,

Kulak ver Zerger elden anlatayım,

Dayın ile baban canını sattı,

Bir küheylana ikisi bindi de gitti,

Namusuyla Hilâlay dünyadan göçtü,

.....

Bu zamanda seninle olan dedenim,

Mezarda tıttı Hilâlay'ın sancısı,

Ben sebep olup yanan onu çırağı,

Bu mezarda doğ diyen dedenim!

Kovalayıp yıldıdan tulpar kısradı,

Getirip ana yapan dedenim,

.....
Bu çöllerde beraber yürüten dedenim” (Öz.443/3875-3903).

diyerek Efser dağındaki karşılaşmalarına kadar geçen süredeki olayları ve bu olaylardaki fonksiyonunu teker teker söyler.

Hızır’ın Goroğli’ne fiilen ilk yardımı, henüz Goroği mezarda yaşarken gerçekleşir. Goroğli mezardan çıkınca bir arslanın saldırısına uğrar. Orada bulunan Hızır, arslana bir tokat vurarak onu paramparça eder (Öz.359/1495-1500). İkinci yardımı, Goroğli kendi yurduna giderken çölde susadığı sırada gerçekleşir.

“Yorulup susayınca,
Ya Hızır pirim diye,
Çocuk kendinden geçti.

Goroğli böyle susayıp kaldığında,
Çocuğum deyip geldi er Hızır atası,
Ağzına bir bardak su verdi” (Öz.382/2115 - 2129).

Hızır bu varyantta sadece kahramana yardım etmekle kalmaz, onun köpeğin ısırıldığı atına da yardım eder. Goroğli köpeğin ısırıldığı tayını yanlış tedavi edince Hızır; “O, Goroğlibek şimdi tayı kötü tedavi etti. Bunun tayını alıp geleyim, kendim bakıp vereyim, yoksa Goroğlibek atsız kalacak” diyerek atı alıp Efser dağına götürür (Öz.427/3410-3415). Hızır’ın hastalık ve yaraları da tedavi etme fonksiyonuna Koroğlu’ndan başka destanlarımızda da rastlamaktayız.

O, babasının attığı okla yaralanan Bogaç Han’ın yarasını sığayıp ona, bu yardan ölmeyeceğini, anasının sütüyle dağ çiçeğinin yarasına merhem olacağını söyler⁵⁴. Battal Gazi, Akabe tarafından zehirlenince ona ilaç yetiştiren yine Hızır’dır⁵⁵.

Hızır, zehirlenen Sarı Saltuk’u da çeşitli ilaçlar yaparak ölüm kurtarır⁵⁶. Yine Öz.’de Hızır’ın götürdüğü tayını ararken yorulup uyuyan Goroğli, aralarında Hızır’ın bulunduğu kızıl yüzlü, beyaz sarıklı, yüzlerinden nur damlayan, nurani bir güruh adamı rüyasında görür. İçlerinden büyüğü (Muhtemelen Hızır) hizmetkarı Baba Kamber’e

⁵⁴ Orhan Şaik Gökyay, *age.*, CCLXXXV.

⁵⁵ Hasan Köksal, *age.*, 178.

⁵⁶ Kemal Yüce, *age.*, 149.

bakarak Goroğli'nin bütün isteklerini yerine getirmesini söyler (Öz.409/3746-3785). Baba Kamber Goroğli'na atının Mısır'da Efser dağında olduğunu ve ayrıca orada ulu peri bulunduğunu söyleyince Goroğli doğru oraya gider. Destanın bu epizodu Hızır, Sakibülbül, Baba Kamber ve sekiz erenlerle Goroğli arasında geçer. Hızır, Goroğli ile güreşebilecek kadar normal insan şeklindedir. Bu olağanüstü yardımcıları Goroğli ve atına mey içirerek her ikisini de batırlar gibi donatıp silah kuşandırırılar. Ayrıca, Goroğli'nin, aralarında Yunus ve Miskal periyi hanım olarak alma, Reyhan Arap'tan öcünü alma, kendine ve atına yüz yirmi beş yıl ömür verme, Yavmit'in padişahı olma gibi isteklerini de yerine getirirler. Goroğli bunlardan çocuk dilemediği için de zürriyetsiz olmuştur (Öz.440/3795-3800).

T. varyantında olağanüstü yardımcıları olarak Hızır ve kırkların yanında birde Hz.Ali vardır. Goroğli kaçan tayını ararken Hızır, kırklar ve Hz. Ali ile karşılaşır. "Hz. Ali, Allah'ın aslanı pir bir nara attı. Tay anasının yanına gelir gibi kişneyerek geldi." "İşte oğlan, tayın deyip onun yularını eline verdiler" (T.519/715-720). Rövsen çocuğunun olmayacağını öğrenince üzülüp ağlarken Allah'ın aslanı pir çıkıp;

"Oğlum sen üzüleme, ben sana bir nefes edeyim, ta kıyamet ahır zaman oluncaya kadar, adın yedi yaşımdan yetmiş yaşına kadar bütün insanların dilinden düşmesin." (T.520/759-62), diyerek Hz. Ali de olağanüstü yardımcıları arasında yer alır. Burada diğer iki varyanttan farklı olarak Goroğli'nin Hızır'ın nefes oğlu olduğu belirtilir (T.519/704-799). Olağanüstü yardımcıları kahramana ad verme, onun atını götürüp besleme, atına ve kendine uzun ömür verme, Goroğli ve atını batırlar gibi donatma fonksiyonları hemen hemen aynıdır. T.'deki bu fonksiyonlar için metinler bölümündeki 730-805 arası satırlara bakılabilir. İncelemeye esas aldığımız And., Kı., K. Az. ve G. Az. varyantlarında bu olağanüstü yardımcıları rastlanmamıştır.

Türk mitolojisinde "Gök sakallı", "Ak sakallı kocalar" olarak karşımıza çıkıp İslamiyet'ten sonra "Hızır" olarak devam eden⁵⁷ bu olağanüstü yardımcıyı diğer destanlarımızda da görmekteyiz. Hızır, Manas'a ve diğer bazı kahramanlara yardım eder. Köroğlu'nda olduğu gibi, burada da Manas'ın oğluna Semtey adını Hızır verir⁵⁸.

⁵⁷ Bahacddin Ögel, *Türk Mitolojisi* II.c., 89-100.

⁵⁸ Naciye Yıldız, *agc.*, 234-249.

Abdurrahman Han, otuz yaşına gelince Hoten'i esaretten kurtaracağını yine Hızır'dan öğrenir⁵⁹. Battal, olağanüstü varlıkları Hızır'ın verdiği okla öldürür⁶⁰. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, bu olağanüstü yardımcıyı halk hikâyesi, efsane ve masallarımızda da görmekteyiz.

Hızır, halk hikâyelerinin çoğunda insanlara aşk badesi içirip rüyalarında âşık olacakları kişileri gösterir. **Tahir ile Zühre**⁶¹, **Kerem ile Aslı**⁶² ve **Asuman ile Zeycan**'da⁶³ çocuksuz kahramanların çocuk sahibi olmalarına yardım eder; **Aşık Garip**⁶⁴, **Kerem ile Aslı**⁶⁵ ve **Yaralı Mahmut**'ta⁶⁶ kahramanları çok kısa bir zamanda bir mekandan başka bir mekana götürür. **Erçişli Emrah**'ta⁶⁷ olduğu gibi kahramanın girdiği yarışmada başarılı olmasını sağlar.

Hızır'ın efsanelerdeki fonksiyonları ise; kötülerini cezalandırıp iyileri ödüllendirme, bereket ve bolluk getirme, zor durumda kalanlara yardım etme ve benzeri gibidir. Hızır, masallarda da diğer türlerindeki benzer görevler üstlenmiştir⁶⁸. Destanımızdaki bu motif **Index**'teki N844.4 "Yardımcı Hızır" ile N844.0.1 "Yardımcı kutsal adam" motiflerine uygun düşmektedir.

6. At Motifi

Atın Türklerin hayatında hiç bir varlıkla ölçülemeyecek kadar yeri vardır. Türk kültür tarihi üzerinde çalışanlar atın Türkler tarafından ehilleştirildiği fikrinde birleşmektedirler. Kafesoğlu, "Bozkır Kültürü" olarak adlandırdığı Türk kültürünün maddi temelini atın Türkler tarafından ehilleştirilip demirin Türkler tarafından işlenmesine

⁵⁹ İsa Özkan, **Abdurrahman Han Destanı**, 65-66.

⁶⁰ Hasan Köksal, *age.*, ay.

⁶¹ Fikret Türkmen, **Tahir ile Zühre**, 179.

⁶² Ali Duymaz, **Kerem ile Aslı**, ...274.

⁶³ Saim Sakaoğlu, "Asuman İle Zeycan Hikâyesi", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi**, 5, Ekim 1972, 51-81.

⁶⁴ Fikret Türkmen, **Âşık Garip Hikâyesi**, 180.

⁶⁵ Ali Duymaz, *age.*, 294.

⁶⁶ Ensar Aslan, **Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri-Yaralı Mahmut Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme**, Diyarbakır 1990, 99.

⁶⁷ Muhan Bali, *age.*, 206-212.

⁶⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için, Saim Sakaoğlu, **Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu**, Ankara 1980, 131-134; _____ **Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahlil**, Ankara 1973, 251-252; Ahmet Yaşar Ocak, **İslâm-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü**, Ankara 1990, 178-210; Pervin Ergun, **Halk Anlatımlarında Hızır**, Konya 1993, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi).

bağlanmaktadır⁶⁹. O. Menghin, atı ehilleştirmek ve genellikle hayvan yetiştirmek gibi medeniyet tarihindeki çok önemli bir safhanın Türklerin atalarıyla yakından ilgili olduğunu belirtir. Yazar, Bozkırlar bölgesinde tespit ettiği üç kültür devresinin son merhalesi olan “At yetiştirme kültürü”nün, merkezinde “at”ın yer almasından dolayı “Savaşçı çobanlar kültürü”nü doğurduğunu, bunun da proto-türkler için karakteristik olan en yüksek dereceyi gösterdiğini, ifade eder⁷⁰. W. Koppers, F.Flor gibi araştırmacılar da atın Türkler tarafından ehilleştirildiği görüşündedirler⁷¹. Kafesoğlu, “Bozkır kültürü”nün üzerine inşa edildiği “at”ın eski Türk insan ruhunu okşayan iki beşeri imkan sağladığını belirtir. Bunlardan birinin at üstündeki insanın kendini başkalarından üstün hissetmesi, diğerinin de atın hızı sebebiyle kısa zamanda istenilen yere ulaşma, yani geniş ufuklara hükmetme arzusu olduğunu söyleyerek atın eski Türk hayatındaki önemini ortaya koyar⁷².

At, binicisine, sadece bu dünyada silah arkadaşı olmakla kalmamış, sahibi ölünce onunla beraber gömülerek, öteki dünyada da ondan ayrılmamıştır. Türk’ün hayatında son derece önemli bir yeri olan atın onun teşekkül ettirdiği destan, hikâye, masal, efsanelerde de aynı derecede önemli yer tutması gayet tabiidir. Bu konuda A. Caferoğlu, “at, mevkii, sahibinin sefer ve zaferlerine iştirak etmesi, dolayısıyla Türk halklarının epik eserlerinde yalnız mümtaz bir yer tutmakla kalmamış, aynı zamanda onların unvan ve lakaplarına da girmiştir.”⁷³ diyerek atın destanlardaki önemini belirtmiştir.

Koroğlu, “Bozkır kültürü”nün özelliklerini taşıyan bir kahramanlık destanı olduğundan, şüphesiz burada da atın önemi çok büyüktür. Hatta at destanın merkezi durumundadır. Atın, kahramana “Koroğlu” denilmesine sebep olduğunu da söylemek mümkündür. Koroğlu’nda atın, kahramanı emzirmesi, sudan çıkması, uçması ve kahramana tehlikeyi haber vermesi gibi, daha çok mitolojik atlarda gördüğümüz bir çok fonksiyonu vardır.

⁶⁹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 1995, 202.

⁷⁰ *age.*, 207-209.

⁷¹ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Kafesoğlu, *age.*, 204-209; László Rasonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara 1984, 4-7; Faruk Sümer, *Türklerde Atçılık ve Binicilik*, İstanbul 1983, 1-37. Hayri Başbuğ, *Aşiretlerimizde At Kültürü*, İstanbul 1986, 1-5; Ali Abbas Çınar, *Türklerde At ve Atçılık*, Ankara 1993, 13-15. Osman Fikri Sertkaya, “Eski Türk Kültüründe At”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, İstanbul 1995, 25-30.

⁷² Kafesoğlu, *age.*, 332.

⁷³ A. Caferoğlu, “Türk Onamastığında “At” Kültü”, *Türkiyat Mecmuası*, X, 1951-1953; İstanbul 1953, 206.

Köroğlu'nun atı Ka. ve K1. varyantları hariç, diğerlerinde gölden/deryadan çıkan bir atın bir/iki kısrağa aşmasından doğmuştur. Öz.'de "Horasan" gölden çıkıp Goroğli'nın kısrağına aşmış ve tekrar dönüp göle girmiştir. Goroğli aygırsamaya başlayan atını Horasan gölü kenarında otlatırken gölden kişneyerek bir at çıkıp Goroğli'nın atına aşıp tekrar göle girer. (Öz:407/2827-2831). Bu attan bir kısrağ doğar. Goroğli'nın asıl atı bu kısraftan doğacak olan "tulpar"dır. Goroğli'nın göl atından olan kısrağının aygırsadığı sırada Şırvan'ın şahı Reyhan Arap, daha önceden âşık olduğu Halcuvan'ı görmek için Yavmit'e gelir. Bunun atı da su atının tohumundan olan "tulpar"dır. Goroğli, Reyhan Arap'ın atını kendi kısrağına çeker ve her iki taraftan "tulpar" olan atı doğar. (Öz.415/3059-3080, 431/3361-3415).

T. varyantı da Öz.'e benzer. Yalnız burada su atının tohumu olan kısrağ önce Hünker Padişah'a verilir, sonra bu tay dedesi Cıgalı Beg vasıtasıyla Goroğli'na geçer. Hünker Padişah, Cıgalı Beg'in seyisliğine güvenerek ondan ülkede bulunmayan bir at bulup getirmesini ister. Cıgalı Beg bu atı üç ay arar fakat bulamaz. Bir gün Şor ırmağının kenarında ikinci namazını kılarırken ırmaktan bir atın çıktığını ve Hünker'in yilkısından bir kısrağa üç defa aşip tekrar ırmağa girdiğini görür. Bu kısraftan yine bir kısrağ doğar (T.503/292-98). Bundan sonraki gelişmeler ve Goroğli'nın asıl atının doğması Öz. varyantında da aynıdır, yani Reyhan Arap'ın atı bu kısrağa aşarak Goroğli'nın her iki taraftan su atının tohumu olan "tulpar" atının doğmasına sebep olur.

"Sudan çıkan aygır" motifi destanın K. Az., G. Az.,ve And. varyantlarında da vardır. K. Az.'da, Heslen Paşa'nın yilkıcısı olan Alı Kişi, yilkıları derya kenarında otlatırken deryadan çıkan iki aygır yilkıdaki iki kısrağa aşip tekrar deryaya girer. Bu kısraklardan biri "Kırat" diğeri de "Dorat" olmak üzere iki at doğar (542/6-15).

G. Az varyantı K. Az varyantı ile aynı olduğu için onu burada tekrar etmek istemiyoruz. Ancak motifin o varyanttaki yerini göstermek için sayfa ve satır numarasını veriyoruz. (G. Az.555/4-8). And. varyantında da Laloğlu Hüseyin Paşa'ya cins bir at bulmaya giden seyis Deli Yussup su aygırının tohumu bir tay getirir. Türkistanlı Sinani Bezirgan, bir gece deniz kenarında konaklarken durgun deniz çalkalanıp köpürür. Köpüklerin arasından bir deniz aygırı çıkıp onun arap atına aşip tekrar denize girer (And.115). Bu attan bir tay doğar, işte Seyis Yussup'un Laloğlu Hüseyin Paşa'ya getirdiği ve daha sonra Köroğlu'nun olacak olan at bu taydır.

Yukarıda görüldüğü gibi, sudan çıkan aygır motifi varyantlarda ortak olmakla birlikte, aralarında bazı farklılıklar da vardır. Öz. ve T.'de su atının tohumu olan taylar kısraaktır. Kahramanın asıl atı bu kısraklara yine bir su atının tohumu olan başka bir aygırın aşması sonucu dünyaya gelir.

Bu atlara “tulpar” veya “bidev” gibi adlar verilir. K. ve G. Azerbaycan varyantlarında deryadan iki at çıkar ve bunların tohumu olan iki tay doğar. Boratav, Zeki Velidi Bey'den naklen, Amuderya'nın kollarından “Vahş” havzasında Rusta - Bik mevkiinde sudan çıkmış atlar hakkında hikâyeler anlatıldığını, bu atlara da bizim destanlarımızda “Bidev At” denildiğini kaydetmektedir⁷⁴. Şükrü Elçin “Atların Doğuşları ile ilgili Efsaneler”⁷⁵ adlı makalesinde bu atları “sudan çıkan atlar” grubuna dahil etmiş ve Anadolu'da bunlarla ilgili olarak anlatılan efsaneleri ortaya koymuştur.

“Bidev At” ismine, Manas, Bozoğlan⁷⁶, Dede Korkut⁷⁷, Alpamış⁷⁸ ve Battal Gazi'de de tesadüf ediyoruz⁷⁹. Ayrıca denizden çıkan bir ata Dede Korkut'ta da rastlamaktayız. Bamsı Beyrek'e getirilen hediyeler arasında bir “deniz kulunu boz aygır” da bulunmaktadır⁸⁰.

Köroğlu'nun efsanevi Kır Atı'nın bir özelliği de, kanatlanıp uçması ve uçar gibi çok seri bir şekilde koşmasıdır. Atın bu özelliği bütün varyantlarda da ortaktır. Ka. varyantında Ravşanbek pazardaki bir dilenciden satın aldığı doru tulparı kırk gün yerin altında besletir. Bu tulpar, Şağdat Han'ın yedi arşın eninde ve on arşın uzunluğundaki yedi kat korganından atlayıp geçer. Atın korgandan atlayıp geçmesi destanda şu şekilde anlatılmaktadır;

“Doru tulpara kamçı vurdu,
Hızlandı o anda tulpar, ok gibi uçtu,
Korgandan yedi kat sağa geçip,
Kırk arşın öbür tarafına düştü” (Ka.262/811 - 814).

⁷⁴ Pertev Naili Boratov, *Köroğlu Destanı*, İstanbul 1984, 675-66.

⁷⁵ Şükrü Elçin, “Atların Doğuşları ile İlgili Efsaneler”, *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*, Ankara 1988, 412-416.

⁷⁶ Boratov, *age.*, 66.

⁷⁷ O. Şaik Gökyay, *age.*, İstanbul 1973, CDXXXII.

⁷⁸ Metin Ergün, *Alpamış*, 85-88.

⁷⁹ Hasan Köksal, *age.*, 132-137.

⁸⁰ Gökyay, *age.*, ay.

Aynı tulpar, üstünde Ravşanbek ile Gacdembe bulduğu halde yine uçar gibi hızlı koşmaktadır. Bu at, “uçan kuşla yarışır”, “ok gibi hızlıdır”, “sesi şahinden katıdır” (Ka.265/901-vd.). Kuş gibi uçan atı durdurmak mümkün değildir. Türkmenler bunu durdurmak ve üstündeki adamları almak için yedi sıra urgan gerip her urganın uçlarına onar tane adam koyarlar. Ancak yine de durdurmaya başaramazlar. Sadece üzerinden Ravşanbek ile Gacdembe’i alabilirler. At o hızıyla gök denize düşüp ölür (Ka.275/1178-1217).

Öz. varyantında, Goroğlı’nın babası Ravşanbek, helvacıdan aldığı atı yedi ay yerin altında besletir. Bu at da Şahdar Han’ın altmış sıra korganından “kuş gibi göğe uçarak” geçer (Öz.337/859). Burada kanatlanıp uçan iki at daha vardır. Biri Reyhan Arap’ın, diğeri de Goroğlı’nındır. Her iki at da Tecer ırmağında uçarcasına atlayarak geçer (Öz.434/3625-3670). Goroğlı’nın atının Tecer ırmağında geçerken kanatları çıkar;

“Koltuktan çıkıp yıldırım kanadı,
Canavar Gırgök at ağzını açtı,
Atmaca gibi gökyüzüne uçtu,
Goroğlibek gözünü açıp baksa,
Yüz kulaç ırmaktan ileriye düştü” (Öz.478/4852-4856).

Kanatlanıp uçan at, T.’de önce kimsenin görmediği bir yerde beslenir, tulpar haline gelince çok hızlı koşma ve kanatlanıp uçma gibi meziyetler kazanır. Ruşen (Goroğlı)’ın Araz çayının öbür tarafına geçen atı, iki dedenin yardımıyla tekrar eski yerine gelirken adeta kanatlanıp uçar. Ruşen atın bu halini dedesine şöyle anlatır:

“Atam sana arzımı söylesem,
Araz çaydan geçti Gırat,
Bir himmet yetti Mevlam’dan,
Kanat bağlayıp uçtu Gırat” (T.515/628-631).

Kıratın kanatlı olduğuna dair en açık bilgi K. Az. varyantıdır. Alı Kişi, gözlerinin çıkarılmasına sebep olan tayları oğlu Rövşen’e ışık ve insan gözünün düşmediği, karanlık bir yerde beslemesini söyler. Rövşen bu atları babasını dediği gibi otuz sekiz gün besler. Otuz dokuzuncu gün merakını yenemeyerek tavlının üstünden bir delik açarak atlara bakar. Olayın devamı destanda şu şekildedir: “Rövşen evvel gözlerine inana bilmedi. Sağ

ahurdaki atın çiyinlerinde iki dene ganat var idi. Ganadlar alav kimi yanır, gızıl kimi parıldaydı. Rövşen tez sol ahurdaki ata bahdı. Gördü yoh, bu atın ganadı yohdu. Gözlerini dolandırıp yene sağ terefdaki ata bahdı. Gördü ganat yavaş yavaş sönür. Ganadlar yavaş yavaş eriyip tamam yoh oldular” (K. Az.546/110-115).

G. Az., Kı. ve And. varyantlarında Kıratın kanatlı olup olmadığına dair bir bilgi yoktur. Ancak her üç varyantta da Kırat kuş gibi uçarcasına hızlı koşmaktadır. G. Az.’da Kırat yeni sulanmış tarlada koşturulur. Ancak ayağında bir parça da olsa balçık bulamazlar (G. Az.559/106 vd.).

Kı. varyantında atın uçarcasına koşması G. Az. da olduğu gibi yeni sulanmış bir tarlada koşturularak denenir (G. Az.555/25). Ruşen, babasının intikamını almaya giderken atını yel gibi uçurur (G.Az.557/54-55). And.’da da Kıratın istenilen tarza gelip gelmediği G. Az.’da olduğu gibi yeni sulanmış bir tarlada koşturularak öğrenilir (And..../19-20).

“Uçan at” motifine Battal Gazi’de de rastlarız. Burada Aşkar Divzade su üzerinde yürür ve gerektiği zaman kanatlanıp uçar⁸¹. Manas’ın Ak Kula’sına hiç bir at yetişemez, adeta uçar gibi gider⁸².

Köroğlu destanının Köroğlu’nun Zuhuru kolundaki atların bir özelliği de ışık ve insan gözünün düşmediği bir yerde beslenmeleridir. Türk halk anlatmalarında böyle bir motife rastlamadık, ancak Türk destan, efsane ve masallarında gördüğümüz “mağara menşeli atlar”la bir bağ kurabiliriz. Ş. Elçin, yukarıda adı anılan makalesinde bu atlarla ilgili olarak detaylı bilgi vermiştir.

Kıratı efsanevî yapan bir diğer özellik de, onun hayat suyunu içmesi ve kutsal kişilerden yardım görmesidir. Kırat, And. varyantında Köroğlu ile beraber hayat suyunu içerek ölümsüzlüğe erer (And. 25). T.’de Göroğlu’nın içini temizleyip nurla dolduran erenler onları batırlar gibi donatıp atına ve kendine yüz yirmi yıl ömür verirler (T.520/745-755).

Öz. varyantında Hızır, Goroğli’nin köpeğin ısırıldığı tayını tedavi etmek için götürür (Öz.427/3410-3415). Goroğli, Hızır’ın da aralarında bulunduğu üç yüz atmış

⁸¹ H. Köksal, *age.*, 132-137.

⁸² N. Yıldız, *age.*, 195-212.

erenin yanına varır. Goroğli burada şarap içip sahipkıran olur. Erenler Gırat'a da şarap vererek onu sahipkırana lâıyk bir at haline getirirler (Öz.447/3992-3995).

Goroğli, atının kutsallığını ifade etmek için onun kendisine ilahiden verildiğini söyler:

“Kıyamet ağlamalı mektup göğsümde,
İlahiden verilen Gırat altımda” (T.522/814-815).

Caferoğlu, Sibiryaya şaman ve Moğol halk edebiyatında at sürülerinin ilahî bir menşee sahip olduklarını, Buryat destanlarında kahramanın atının tıpkı Yakutlarda olduğu gibi ya gökten indiğini veya ilahî takdirle dünyaya gelip müstakbel sahibi öksüz kahramanı büyüttüğünü söyler⁸³. Köroğlu'nun Öz. ve Ka. varyantlarında da Köroğlu'nu emzirerek büyüten bir attır. Öz.'de, annesinin ölü vücudundan mezarda doğan öksüz Goroğli'ni Ruşenbek'in yılıksından bir kısrağın emzirir (Öz.358/1462 vd.).

Ka.'da da kahramanı kısrağın emzirmesi Öz. varyantıyla aynıdır (K.280/1323-1324).

Köroğlu destanındaki atların özelliklerinden biri de, gelecek felaketi önceden sezip sahibini uyarması ve sahibinin sözlerini anlayarak ona göre hareket etmesidir. Öz. varyantında Reyhan Arap'ın atı Goroğli'nin atının kokusunu alarak ona bela geleceğini bilir. Kışneyerek Reyhan Arap'ı uyarır. Yine aynı varyantta Goroğli kendisini kovalayan Reyhan Arap'tan kurtulmak için atına:

“Düşman ile oldum taraf,
İsteğimi söyleyeyim sana bakıp,
Atım Gırat, canım Gırat,
Çabuk ol, geldi Arap!” (Öz.476/4814-4818)

diye seslenince Gırat Araz çayından uçar gibi geçerek Goroğli'ni kurtarır. Goroğli, bu at doğduğu zaman ona bütün sözleri öğretir. At çok sevgili alim olur (Öz.427/3400).

K. Az. varyantında Kırat sâhibini sesinden tanır (545./100). A. İnan, Dede Korkut'ta da gördüğümüz atın sahibini uyarması motifinin Altay, Yenisey, Kırgız ve

⁸³ Caferoğlu, agm., 201.

bütün Orta Asya Türkleri'nin destanlarında müşterek olduğunu belirtir⁸⁴. Bilge Seyidoğlu da "Mitolojik Dönemde At"⁸⁵ adlı makalesinde Türk mitolojisine göre şamanı kutsal güçlerin yanına götüren ve tanrıların yanında bulunan atın, ölümün ve sezginin sembolü olduğunu belirterek destanlarda görülen atların mitolojik özelliklerine dikkat çeker.

Köroğlu'nun Zuhuru kolunda atların renkleri, adları ve şekilleri de önemli bir yer tutmaktadır. Atlar renklerine göre özellik arz etmektedirler. İncelediğimiz varyantların hepsinde birinci dereceden kahramanların atları "kır" veya "boz" renklidir. Diğer tiplerin atlarının rengi ise kahramanın destandaki fonksiyonuna göre değişmektedir.

Varyantların hepsinde Köroğlu'nun atının rengi "kır"dır. Bundan dolayı da ona "Kırat", "Gırat" denilmektedir. Ayrıca Öz.'de Göroğlu'nin atına "Gırat"ın yanında "Gırgök" de denir (Öz.446/3954). Ka. varyantında Göroğlu'ni emziren de "boz kısrak"tır (Ka.282/1377). Gök, ak ve kara renklerinin eski inançlarla ilgisi üzerinde bir araştırma yapan Mireli Seyidov⁸⁶, "ak", "gök", "kır" gibi açık renklerin yeryüzünün tanrısı "Ülgen"in; "kara", gibi siyah renklerin de yeraltının tanrısı "Erlık"ın sembolü olduğunu belirterek Türklerde "ak" rengin tanrı rengi olduğunu destan ve efsanelerden verdiği örneklerle ortaya koyar. Dolayısıyla, bu rengi yeryüzünde kendisinde tanrısal özellik gören veya halk tarafından kendisine bu özellikler verilen hanlar ile kahramanlar kullanmaktadır. Destan ve efsanelerde kahramanlar ak, boz ve kır gibi açık renkli atlara binerek kendilerindeki tanrısal özelliği ortaya koyarlar. Kültigin'in iki atı "ak" üçüncüsü "boz" dur. Dede Korkut'ta Kara Güne'in atı Gök Bidev⁸⁷, Bamsı Beyrek'in atı ise "Benli Boz"⁸⁸ dur. Manas'ın "Ak Kula" sı⁸⁹ ile Ural Batır'ın "Akboz" u⁹⁰ da bu atlardandır.

Mireli Seyidov, yukarıda adı geçen makalesinde, Altaylar'ın meşhur destanı "Maaday-Gara" da Maaday-Gara mağlup olduktan sonra ondan geriye dört yeleli "boz" at ile dört ayaklı "gök" inek kaldığını, bu "boz" atın mukaddes Altay'ın sahibesini sütü ile

⁸⁴ A. İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bâzı Motifler ve Kelimelere ait Notlar" **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara 1987, 184.

⁸⁵ Bilge Seyidoğlu, "Mitolojik Dönemde At", **Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık**, İstanbul 1995, 93.

⁸⁶ Mireli Seyidov, (Akt. Orhan Yavuz). "Gök ve Kara Renklerinin Eski İnançlarla Alakası", **TDA.**, 52, Şubat 1988,33-52.

⁸⁷ Orhan Şaik Gökyay, "At Üzerine", **I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri**, Ankara 1974, 74-78.

⁸⁸ _____, **age.**, CDXXXVIII.

⁸⁹ Naciye Yıldız, **age.**, 195-212.

⁹⁰ M. Ergun, - G.İbrahimov, **age.**, 187.

beslediğini belirtir⁹¹. Köroğlu'nu da “boz” bir kısağın emzirdiğini tekrar hatırlatmakta fayda vardır. Bilge Seyidoğlu da, Kırat ile şaman arasındaki bağdan bahsederken, şamanın gökyüzünden inerken ve yer altına seyahat ederken hep kır ata bindiğini; bu atın hem yeryüzünde, hem de gökyüzünde yeri olduğunu söylemektedir⁹². Ayrıca tanrıların insanlara yardım edebilmesi için bu atın gerekli olduğunu ifade eder.

Köroğlu'nun babası kendilerini yakalamak için peşinden gelen atların rengine göre tedbirler alır. Ka.varyantında bunları kovalayan atlar “Sur” ve “Şağır”dır (Ka.271/1086-1105). Şağır at güneşe bakamaz. Ravşan atını güneşe doğru sürerek bundan kurtulur. Sur attan kurtulmak için de ayın altına kaçar. Öz. varyantında ise bunları şafak at, doru tulpar ve hasa tulpar kovalar (Öz.346/1106 - 1119). T.varyantında aynı vazifeyi kara dorat ile al at yapar (T.505/355-365). K. Az. ile G. Az. varyantlarında Köroğlu ile babasını kovalayanlar keher/güher (K. Az.552/280; G. Az.561/170), gara at/kara at (K. Az.551/259; G. Az.561/180) ve ağ atlara binmişlerdir. Keher at şumda, gara at karatikenlikte ve ağ at da taşlıkta koşamaz. And. varyantında Köroğlu ve babasını al, kır, doru ve yağız olmak üzere dört atlı takip eder. Bunlar da Az. varyantlarında olduğu gibi dikenli tarlada, çamurda, taşlı yerde ve kepirde koşamazlar (And. 21).

Köroğlu'nda atların isimleri de vardır. T.'de Göroğlu'nın babasının kırk yiğidinden olan Köse'nin atının adı “Bozduman”dır (T.538/1250). Köroğlu ve diğer kahramanların atlarının adı çeşitli vesilelerle yukarıda anıldığı için burada tekrar edilmeyecektir. Atların da kahramanlar gibi ad alması motifini Orhun abideleriyle diğer halk anlatmalarında da görmekteyiz. Kültigin'in atlarından birinin adı “Alp Salçı”dır. Bamsı Beyrek'in atının adı “Benli Boz”dur. Alman Bet'in atının adı “Kıl Ciren”dir⁹³. Battal Gazinin atının adı ise “Aşkar”dır⁹⁴. Bu tür isimleri çoğaltmak mümkündür, ancak örnek olması açısından bu kadarı yeterlidir.

Köroğlu'nda atlar fizikî şekilleri ile de tanıtılırlar. Meselâ bütün varyantlarda su atının tohumundan olan tay, zayıf, kırçıl, tazının yavrusu gibi bir at olarak tasvir edilir. Ravşanbek'in dilenciden satın aldığı at yalbır doru, yüğrük bir attır (Ka.259/729). Ravşanbek, helvacının yelesi, kuyruğu dökülmüş, kuyruğu bir karış, kafasını karga

⁹¹ M.Seyidov, *agm.*, 45.

⁹² B. Seyidoğlu, *agm.*, 91-94.

⁹³ N.Yıldız, *age.*, 196; Enverbek Mokoyev, “Manas Destanında At İsimleri”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, İstanbul 1995, 289-296.

⁹⁴ Cahit Öztelli, “Seyyit Battal Gazi'nin Atı Üzerine”, *Folklora Doğru*, 5, Şubat 1970, 5-9.

deşmiş ve kendir ağacı gibi kurumuş atını tulpar diye över (Öz.329/640-643). Rövsen, Hz. Ali, Hızır ve diğer erenlere atını:

“Arap atın tarifini söylesem,
Bütün hüneri üç yaşında bellidir,
Bozduman ayaklı, bazbent toynaklı,
Gözü dağ başında, burnu yellidir” (T.519/726).

diye tarif eder. Işık ve insan gözünün düşmediği yerde beslenen Kırat iri başlı, dolu gözlü, garabirçekli, uzun boyunlu, tökme döşlü ve geniş sağırlıdır (K. Az.546/134-135). Dorat ise, uzun çaydag, çekme sağırlı, nazik ortalıdır (K. Az.546/130).

And.'da ise yerin altında bir yıl bakılan atın başı geyik, sağırsı hüyük gibi olur. Bunun döşü harmanlı, tırnakları nalbant kütüğüne benzer (And.19).

At ile ilgili, yukarıdan beri gösterdiğimiz vasıflar Köroğlu'nda atın ne kadar önemli bir yer tuttuğunu gözler önüne sermekte ve bizim bu motifle ilgili başta söylediğimiz tespitlerimizi doğrulamaktadır.

At, sadece Köroğlu'nda değil, diğer destanlarımız ile masallarımızda da önemli bir yer tutar. Atın Manas, Dede Korkut, Ural Batır ve Battal Gazi'deki özelliklerini çeşitli vesilelerle yukarıda söylemiştik. Burada hikâye ve masallarımızdaki attan kısaca bahsedilecektir. Hikâyelerimizdeki atlar destanlarda olduğu gibi olağanüstü özelliklere sahip olmayıp sadece kahramanla, büyüdüğüde bineceği atın aynı zamanda doğması şeklindedir. Aynı zamanda atı kır olan hikâye kahramanları da vardır⁹⁵. Masallarımızdaki atlarla ilgili olarak Saim Sakaoğlu'nun aşağıda künyesi verilen bildirisine bakılabilir⁹⁶.

At ile ilgili motifler **Index**'te B71 “Deniz atı”, B401 “Yardımcı at”, B401.1 “Deniz Atı”, B531.2 “Süt veren hayvanlar” dır.

⁹⁵ Baratov, **Köroğlu Destanı**, 71.

⁹⁶ Saim Sakaoğlu, “Türk Masallarında At Motifi”, **Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık**, İstanbul 1995, 282-288.

7. Kırk Yiğit Motifi

Türk destanlarındaki motiflerden biri de, “kırk yiğit” motifidir. Kahraman savaşa, toya ve ava hep bu kırk yiğidi ile beraber gider.

Bahaeddin Ögel, bunu Türk mitolojisinin hiç kaybolmayan ve değişmeyen bir motifi olarak kabul eder⁹⁷. Abdülkadir İnan da “kırk yiğit” motifinin “Yüksek barbarlık kültürüne ulaşan küçük ve büyük derebeylikleri ellerinde tutan alpların etrafında teşekkül ettiği” görüşündedir. Daha ilkel kültür çağlarının masal ve destan kahramanı tek başına dolaşır, buna tanrı ve atı yardım eder⁹⁸.

Köroğlu'nun Zuhuru kolunda kahramanın kırk yiğidi ile ilgili motife iki varyantta rastlamaktayız. Bunlardan biri Kazak'taki Şağdat Han'ın kırk yiğididir. Şağdat Han, Ravşanbek'in iyi tıncı olduğunu denemek için onun yanına kırk yiğidini bırakır.

“Tutup hemen boğazlayıp soymuş,
Görsünler diye kırk yiğit koymuş,
İçini yarıp görmüş bağırını,
Söylediği gibi iyi tıncı olmuş” (Ka.251/504-507).

İkinci motif ise Türkmen varyantındadır. Adı Beg sultanın hanımı doğum yapamayıp ölünce, Adı Beg buna çok üzülür. Babasının tavsiyesi üzerine kırk yiğidini yanına alarak ava eğlenceye gider. Bu sırada onunda eceli gelip ölür. Kırk yiğidi onu kendi elleriyle defnedeler (T.496/95).

Adı Beg gerçek bir koçyiğittir. Bir gün onun yanına eziyet görmüş bir bölük batır yiğit toplanmaya başlar. Bunlar Adı Beg'e hizmet etmek istediklerini söylerler. Adı Beg bunların arasından kırk tanesini yanına kabul eder (T.493/15).

Aynı varyanttaki üçüncü motif ise, kırk yiğidin Göroğlu'nın yanında yer almaları şeklindedir. Adı Beg ölünce başsız kalan kırk yiğidi Çandıbel'den çıkıp bir dağda mesken tutup yaşarlar. Dedesinin intikamını almaya giden Göroğlu yolda babasının kırk yiğidine rastlar. Bunlar çeşitli denemelerle onun yiğit olduğunu anlayıp Adı Beg'in oğlu olduğunu öğrenince, bunun kırk yiğidi olurlar, O da bunları yanına alarak Hünker'in oğlunu öldürmek suretiyle dedesinin ve amcasının intikamını alır.

⁹⁷ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, I.c., 501.

⁹⁸ Abdülkadir İnan, “Türk Destan ve Masallarında “Kırklar” Motifi”. *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara 1968, 238-240.

Destanlarımızın bazılarında kırk yiğit motifine rastlamaktayız. Bozoğlan destanında Yusuf Bey ve Ahmet Bey'in halk arasından seçtiği kırk yiğidi, Yusuf Bey ile Ahmet Bey'i esir edenlerle üç gece üç gündüz savaşır⁹⁹. Manas destanında Manas'ın ve Er Kökçö'nün kırk çorusu vardır¹⁰⁰. Abdurrahman Han'ın askerleri arasından seçtiği yiğitlerinin sayısı kırk birdir. Daha sonra birinin hain çıkması sonucu bu sayı kırka düşer¹⁰¹.

Bu motif, **Index**'te (Y)N839 "Kırk yardımcı kahraman" başlığıyla yer almıştır.

8. Rüya Motifi

Destanların önemli motiflerinden biri de "rüya motifi"dir. Birinci veya ikinci dereceden kahramanlar tarafından görülen rüyalar, ilerideki hareketlere hazırlık ve geleceği önceden haber verme fonksiyonlarıyla destanlarda yer alır. Rüyalarda kahramanların gelecekleri ve nasıl hareket etmeleri gerektiği anlatılır.

Köroğlu'nun Zuhuru kolunun Ka. ve Öz. varyantlarında üç, T.'de iki ve And. varyantında bir tane olmak üzere toplam dokuz rüya vardır.

Ka. varyantında ilk rüyayı Şağdat Han görür. Kızılbaş'ın hanı olan Şağdat Han, çoğu handan güçlü ve kuvvetli olduğu için mağrurlanır. Kendisinden daha güçlü olduğunu duyduğu Türkmenlerin hanı Akıl Han'a saldırır. Akıl Han'ın beylerinden olan ve gençliğinde kırklardan bata alan Ravşanbek'i esir edip zincirleyerek zindana attığı gece korkunç bir rüya görür. Destandaki bu rüya Şağdat Han'ın ağzından şöyle anlatılır;

“Ben söyleyeyim dinle halkım düşümü,

Beni bugün altın tahtdan düşürdü,

Hükümler beyan eyle bu nasıl,

Başımdaki altın tacı uçurdu,

Ben oturdum, gerçek mi düş mü bilemedim,

Aklımı şaşırdım hiçbir şey yapamayıp,

⁹⁹ İsa Özkan, *Yusuf Bey-Ahmet Bey*, 126.

¹⁰⁰ Naciye Yıldız, *age.*, 556, 575.

¹⁰¹ İsa Özkan, *Abdurrahman Han...* 68-69.

Gözüm gördü fırlattı dağı taşı,
Hükümler yorup verin bu nedir ?

Fırtına çıkıp tozu göğe savurdu,
Savrulmayan hiçbir şey bırakmadı,
Elimdeki talih kuşu kaybolup,
Dönüp gelip görmeyip gitti yuvayı” (Ka.238/136-147).

Aynı rüya küçük farklılıklarla Öz. varyantında da vardır. Burada rüyayı gören Zerger ülkesinin hanı Şahdarhanıdır. Şahdarhan kibirlenerek Türkmenlere saldırır. Savaşta yenilir. Ülkesine dönerken adamlarından biri Adil Han’ın torunu Ravşanbek’i saklayıp Zerger’e getirir. Bundan başka Adil Han’ın beylerinden olan Cıgalı Beg’in oğlu Gacembek ile kızı Bibi Hilâl de Şahdarhan’ın askerlerine karışarak Zerger’e gelir (Öz.309/60-134). Ka. varyantında Şağdathan rüyayı savaştan hemen sonra görürken, Öz. varyantındaki Şahdarhan ise savaştan yedi yıl sonra görür. Fonksiyon olarak Şağdat Han’ın rüyası ile aynı olan bu rüyada şöyledir:

“Vezirlerim bugün uyurken düş gördüm,
Ben düşümde çok kabahat iş gördüm,
Ya bilmiyorum kendi alnının yazısı,
Yavmit elden geldi iki tane böri,
Gelen böri kurandazlar kimdi?

İki böri dağda iki aslan kovdu,
Aslan çocuklar koyunu aralayıp kaldı,
Koyunumun ölüsünü her tarafa attı,
Tütünüm burnumdan çıkıp gitti,
Bu düşümün tabiri nedir ?.

Tepemden bir leğen altınım saçıldı,
Ağzımdan bir talpir kuşum uçtu,
İmaretimin hepsi yerle bir oldu,
Bir ay elimde peyda oldu,

Şulesi alemi aydınlattı,
Kurandazlar, söyleyin tabiri nedir?

Bir çınar elimden gögerip gitti,
Birden dalı göğe yetti,
Kuray kuray gölgeleyen kimdi?" (Öz.312/164-182).

İncelediğimiz diğer varyantlarda yer almayan bu rüyalar ileriye hazırlık motifidir. Ka. varyantındaki rüyayı tabir eden falcı, Şağdat Han'ın sessiz duran Türkmenle savaşçı Ravşanbek'i esir edip getirmesinin başına bela olacağını, çünkü eskilerden duyduğuna göre yakında bir sahipkırının çıkacağını, bunun da Ravşanbek'in belinden olacak Köroğlu olduğunu söyler (Ka.240/192-223) ve destandaki olaylar falcının tabiri doğrultusunda gelişir.

Öz. varyantında ise rüyayı yoran Yusuf adlı bir kurandazdır. O da tıpkı falcı gibi Şahdarhan'ının rüyasını yorumlayarak Yavmit'ten gelen Ravşanbek ile Gacdembek'in başlarına nice sevdalar salacağını, halkının gönlünün karalar bağlayacağını, rüyasında dağda koyunlarını öldürürken gördüğü iki börinin bu iki genç olduğunu söyler (Öz.313/185 - 206). Burada da destanın vaka örgüsü rüya tabirinde olduğu gibi gelişir. Bu rüyaların, özellikle de Öz. varyantındaki rüyanın benzerini Yusuf Bey Ahmet Bey destanında da görürüz. Müsür padişahı Gözel Şah, bir leğen altını başında taşıırken karşısına iki kaplan çıkar. Bunlar Gözel Şah'ın koluna saldırırlar, altınlar yere dökülür ve ağzından da bir kara kuş çıkar¹⁰². "Tepeden bir leğen altının saçılması", "Dağda iki böri/kaplanın yolu kesmesi" ve "Ağzından bir kara kuş uçuşması" her iki destandaki ortak söyleyişlerdir. Nitekim Boratav¹⁰³ ile Özkan¹⁰⁴ bu destanın Köroğlu destanının tesiriyle teşekkül ettiğini belirtip, onun devamı niteliğinde olduğu görüşündedirler.

Ka. varyantında ikinci rüya, hamile olduğu halde Kızılbaş'ta kalan Ravşanbek'in hanımı Akanay tarafından görülür. Burada destanın asıl kahramanı olan Köroğlu'nun olağanüstü bir şekilde doğacağı haberi verilir. Doğum günü yaklaşan Akanay, bir gün rüyasında "Gavis-Gıyas" ve kırkları görür. Bunlar ona öleceği günün yaklaştığını, karnındaki çocuğu da ayı günü dolunca mezarda doğuracağını, dişini bileyen düşmanlar

¹⁰² İsa Özkan, **Yusuf Bey-Ahmet Bey**. "Bozoğlan" Destanı, 135.

¹⁰³ Pertev Naili Boratav, **Köroğlu**, 118-120.

¹⁰⁴ İsa Özkan, *agc.*, 30-31.

ile Şavdat'ın oğlu Şağdat'tan bu çocuğun intikam alacağını, Köroğlu'nun yiğit biri olacağını ve kırkların da daima ona yardım edeceklerini söyler (Ka.277/1238-vd.). Destandaki olay rüyada görüldüğü gibi gelişir ve Akanay bir müddet sonra hastalanıp ölür, karnındaki çocuğu da mezarda doğurur. Kırklar bu çocuğu beze sarıp yiyecek verirler ve adını da "Köroğlu" koyarlar (Ka.279/1295-1304). Burada kahramana Hızır tarafından ad vermenin Türk mitolojisinin yaygın bir motifi olduğunu belirtmek isteriz. Kayın ağacından inen ak sakallı kocalar destan ve masal kahramanlarına ad verirler¹⁰⁵.

Destanın Öz. ve T. varyantlarında, Ka. varyantında olduğu gibi, kahramanın ölmüş annesinin vücudundan mezarda doğma motifi olmakla birlikte, bu doğumu haber veren rüya motifi yoktur. Ancak kahramanın rüyasında Hızır'ı ve kırkları görüp onlardan yardım alma motifi hem Öz. varyantında, hem de T. varyantında vardır. Öz. varyantında rüyada Hızır'ı ve kırkları görüp yardım alma Goroğlu'nin kaybolan tayını ararken yorulup uyuyakalması sırasında gerçekleşir. Bu rüya sahnesi şu şekilde verilmiştir;

"Tayım diye feryat edip sararan Goroğlu'nin yüzü açılmadı. Goroğlibek'in gözü uyuyakaldı. Düşünde kızıl yüzlü, beyaz sarıklı, yüzlerinden nur damlayan, nurani bir güruh adam etrafında toplandı. Bunların içinden büyüğü hizmetkarına bakıp;

-Ee, Baba Kamber, şu çocuk tayını aramaya gelmiş. Bütün dileğini verin!. Her ne olsa Goroğlibek'i üzme. Goroğlibek benim çocuğum oldu, -dedi" (Öz.433/3583-3588). Rüyanın devamında Baba Kamber, Goroğlu'ne üzülmemesini, atının sağ salım olduğunu, Yavmit yurdunu kendisinin abad edeceğini, düşmanlarından intikamını alacağını, Reyhan Arap'ın ülkesine gideceğini ve Sanem Çarbağdaki perileri alarak maksadına ereceğini söyler (Öz.433/3590 vd.) İleriye hazırlık fonksiyonu taşıyan bu rüyada da görülenler daha sonra gerçekleşir.

Goroğlu, Sanem Çarbağ'a gelince periler ile karşılaşır. Burada Hızır onu bir mağaraya götürür. Hızır ve kırklar Goroğlu ve atına mey içirirler ve onun gördüğü perilerle evlenme, Yavmit'e padişah olma, Reyhan Arap'tan intikam alma gibi dileklerini yerine getirip onu ve atını yiğitler gibi donatırlar.

Destanın T. varyantında da tam rüya motifi olmamakla birlikte buna benzer bir motif vardır. Goroğlu, kaybolan tayını ararken yorulup uyuya kalır. Bunun başına toplana

¹⁰⁵ Bahacddin Özcl, *Türk Mitolojisi*, II. c. 90-91.

Hızır, kırklar ve Hz. Ali Göroğlu'nu bayıltarak göğsünü açıp içini temizleyip nurla doldururlar. Burada Goroğlu'na şerbet de içirerek "Rövşen" olan adını "Göroğlu" olarak değiştirirler. Öz. varyantında olduğu gibi, atını ve kendini yiğit gibi donatırlar (T.518/715-25). Bu rüyalarda Köroğlu'nun Hızır, kırklar ve Hz. Ali ile karşılaşması ve hayatının bundan sonraki devresinin onların söylediği gibi geçmesi **Index**'te "M361" "Geleceği önceden takdir edilen kahraman" motifine uygun düşmektedir.

Öz ve T. varyantlarındaki bu ikinci rüya, kahramanın ve atının bade içmesi motifi bakımından daha çok halk hikâyelerinde gördüğümüz rüya motifine benzemektedir. Âşık hikâyeleri ve âşık biyografilerinde yer alan bu rüyalar, "kültür örneği rüyalar" olarak kabul edilmektedir¹⁰⁶. Âşıkların mesleğe giriş töreni olarak gördükleri bu rüyaların, şamanlığa giriş töreninin Batı Türklerinde korunarak, İslamî devirde ozan/baksı edebiyat geleneğinde rüya olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir¹⁰⁷.

Âşık edebiyatında, sade kişilikten sanatçı kişiliğe geçişte ilk basamağı kompleks rüya motifi teşkil eder. Bu motif destan anlatma geleneğinin hâlâ canlı olduğu Orta Asya Türk destanlarında kahramanların olağanüstü güç kazanmalarında önemli bir yer tutar. Rüyada bade içme motifi ile ilgili olarak 106 ve 107. nottaki eserler yanında Orhan Şaik Gökyay'ın "Rüyalar Üzerine" adlı bildirisinde detaylı bilgi bulunmaktadır¹⁰⁸.

Destanın Ka. varyantında üçüncü rüyayı Gacdembek'in hanımı Küleyim görür. Akanay'ın mezarda doğurduğu oğlunu yakalayamadığı için üzülp ağlayan Küleyim'e rüyasında Gavis-Gıyas ve kırklar çocuğu nasıl tutması gerektiğini öğretirler (Ka.286/1489 vd).

Öz. varyantındaki üçüncü rüya Reyhan Arap'ın kızı Zeydinay tarafından görülür. Zeydinay'ın gördüğü rüya da ileriye hazırlık fonksiyonundadır. Zeydinay, başına gelecek olayları bir gün önce rüyasında görür ve sabahleyin gördüğü rüya gerçekleşerek Köroğlu tarafından kaçırılır. Destandaki olaylar bu rüyanın tesiri ile gelişir. T. varyantındaki diğer rüya ise Rövşen'in dedesi Cıgalı Beg tarafından görülür. Cıgalı Beg, Rövşen'in atından

¹⁰⁶ Umay Günay, "Âşık Edebiyatında Rüya Motifinin Tipleri ve Tahlili", **Mehmet Kaplan'a Armağan**, İstanbul 1984, 153-172; _____, **Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, Ankara 1986, 93-118.

¹⁰⁷ _____, **agm.**, 154-155; İlhan Başgöz, "Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri", **Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, 5 (29), Ekim 1973, 71-86.

¹⁰⁸ Orhan Şaik Gökyay, "Rüyalar Üzerine", **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, IV.c., Ankara 1983, 183-208.

bir tayın doğacağını rüyasında görür (T.514/583-84). Bu rüyada da ileriye hazırlık motifi vardır.

And. varyantında yer alan tek rüya, Deli Yussup'un oğlu Ali'nin hayat suyunu bulup içtiğini rüyasında görmesidir (And. 25). Bu rüya fonksiyon olarak diğer varyanttakilerden farklıdır. Onların hemen hepsi ileriye hazırlık fonksiyonundayken bu yaşanılmış bir olaydan haberdar olma fonksiyonundadır.

Koroğlu'nun Zuhuru kolunda önemli bir yer tutan rüya motifini başka destanlarımızda da görmekteyiz. Oğuz Kağan destanında Oğuz Kağan veziri Uluğ Türk'ün gördüğü rüya neticesinde ülkesini çocukları arasında paylaşır¹⁰⁹. Oğuz destanında, Oğuz'un annesi üç gün üst üste rüyasında oğlunu görür. Oğlan ona: "Eğer sütünü emmemi istiyorsan tanrıya ikrar et" der¹¹⁰.

Manas destanında da çeşitli kahramanlar tarafından görülen ve daha çok gelecekle ilgili olan rüyalar vardır. Bunlardan ilki Manas'a aittir. Manas'ın gördüğü bu rüya Müslüman olan Alman Bet'in Manas'a gelişini haber vermektedir. Destanda Manas'tan başka Kanıkey, Ak Saykal ve Semetey de rüya görür¹¹¹.

Alpamış destanında da Alpamış ve Barçın'ın karşılıklı gördüğü rüyalar bulunmaktadır¹¹². Yusuf Bey Ahmet Bey destanında da altı rüya bulunmaktadır. Bu rüyalar kahramanların geleceklerini ve zor durumlardan nasıl kurtulacaklarını tasvir eder¹¹³.

İslâmi Türk destanlarında da, diğer destanlarımızda olduğu gibi rüya motifine rastlamaktayız. Hamzaname'de Hz.Hamza'nın cengaverlerinden olan İrec-i Afıtab tılsımlı saraya rüyada gördüğü pirin yardımıyla girer¹¹⁴. Hüseyin Gazi, oğlu Battal Gazi'nin doğacağını ve adının da Battal olacağını rüyasında görür. Ayrıca din değiştiren Şemmas pir gördüğü rüya neticesinde müslüman olur¹¹⁵.

¹⁰⁹ Muharrem Ergin, **Oğuz Kağan Destanı**, 23.

¹¹⁰ Z. Velidi Togan, **Oğuz Destanı**, 17.

¹¹¹ Naciye Yıldız, *age.*, 457-470.

¹¹² Metin Ergün, **Alpamış**, 96-97.

¹¹³ İsa Özkan, **Yusuf Bey-Ahmet Bey**, 132-136.

¹¹⁴ Lütü Sezen, **Halk Edebiyatında Hamzanameler**, 76-77.

¹¹⁵ Hasan Köksal, *age.*, 163-169.

Saltukname’de Şerif Hızır rüyasında gördüğü atı ve silahları bir mağarada bulur¹¹⁶. Rüya motifine yer veren diğer destanlarımız için Ali Berat Alptekin ve Esmâ Şimşek’in makalesine¹¹⁷, Türk mitolojisindeki rüya ile ilgili olarak da Bahaeddin Ögel’in aşağıda künyesi verilen esrine bakılabilir¹¹⁸.

Rüya ve rüyada kötü bir şey görme motifi Dede Korkut ile Tahir ile Zühre’de de vardır. Salur Kazan, gördüğü rüyayı beylerine; “Beyler karakuru düş gördüm” diye anlatır¹¹⁹. Tahir de rüyasında “kara bir köpek” görür ve bu rüyanın kötü olayların habercisi olduğunu anlar¹²⁰. Âşîğ Ehmed, rüyasında yıldızların aydınlattığı bir kapıdan içeri girer¹²¹. Kerem ile Aslı’nın Azeri varyantında, Kerem Aslı’nın kaçırıldığını bir gün önce rüyasında görür¹²².

Rüya motifi ile ilgili olarak **Index**’te, D1712.3. “Rüyanın yorulması”, T1068. “Realist rüya” ve K2035. “Tabiatüstü şahısların rüyada verdikleri nasihat” gibi motifler yer almaktadır.

9. Kılıç Motifi

“Alp” olabilmenin altı şartından biri olan kılıç¹²³, Türk destanlarında kahramanın olağanüstü kişiliğini tamamlayan ve kutlu bir mahiyet taşıyan unsurlardan biridir. “Tanrı’nın kılıcı” adlı bir efsanede, dünya hakimiyetinin sembolü olan kutsal bir kılıç, bir çoban tarafından bulunarak Atilla’ya sunulur. Atilla, kendisindeki dünyaya hakim olma arzusunun bu kılıçla birlikte tanrı tarafından verildiğini kafasından ve kalbinden çıkarmaz¹²⁴. Destanlarımızda, kuvvetin ve iktidarın sembolü olarak kullanılan kılıç, özellikle Köroğlu’nun K. Az varyantında bir motif özelliği taşıyarak karşımıza çıkar. Rövsen’in mısri kılıcı yıldırım taşından yapılmış olağanüstü özelliğe sahiptir. Bu Rövsen’in belinde, Rövsen de Kırat’ın sırtında olduğu müddetçe ona güç ve kuvvet yetirmek mümkün olmayacaktır. Yedi günde yapılan ve adı “mısri gılınç” olarak belirtilen

¹¹⁶ Kemal Yüce, *agc.*, 128.

¹¹⁷ Ali Berat Alptekin-Esmâ Şimşek, “Türk Destanlarının Motif Yapısı”, *TDA.*, 65, Nisan 1990, 218-219.

¹¹⁸ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi* II, 571-581.

¹¹⁹ Orhan Şaik Gökyay, *agc.*, CCCII.

¹²⁰ Fikret Türkmen, *Tahir ile Zühre*, 185.

¹²¹ Muhan Bali, *agc.*, 208.

¹²² Ali Duymaz, *Kerem ile Aslı*, 227.

¹²³ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 244. 90.not.

¹²⁴ B. Ögel, *Türk Mitolojisi*, I.c. Ankara 1989, 207-208.

kılıç, destanda; güneş gibi yanıp ay gibi parlayan, karşısında hiçbir şeyin dayanamadığı, her şeyi kesen, hanlara ve paşalara kan yutturacak bir nesne olarak tanıtılmaktadır (K. Az.549/208-209).

K. Az. varyantıyla aynı olan G. Az. varyantında “mısri gılınç” sadece ad olarak geçmektedir. Ruşen, Hesen Han’dan babasının intikamını alırken onu “mısri gılınç” ile öldürür (G. Az.560/155). Tehmasib, bu kılıcın Mısır’da veya Mısır çeliğinden yapıldığı için adına “mısri gılınç” denildiği fikrine karşı çıkmaktadır. Tehmasib, kılıcın ışıktan yapıldığını belirtmiş Azerbaycan da İslamiyet’ten önceki dönemlerde mabut olan “Mitr-Mehr” ile ilgisini kurmaya çalışarak mitolojik yönü üzerinde durmuştur¹²⁵.

Destanın Öz., T. ve And. varyantlarında kılıcın önemli bir fonksiyonu yoktur. Öz. varyantında üç yerde karşımıza çıkan kılıç kahramanlığın sembolü olarak yer alır. Bunlardan ilki Goroğlı’nın erenlerden bir kılıç istemesi (Öz.448/4017), diğerleri ise Goroğlı tarif edilirken belindeki kılıçtan da bahsedilmesidir,

“Bu çocuğun özü düşmansız pehlivan,
Yanında parlayan keskin İsfahan” (Öz.466/4528-4529).

“Altındaki kör tulpar mı ?,
Belinde ki zülfikâr mı?” (Öz.470/4643-4644).

gibi. Bilindiği üzere İslâm tarihinin en meşhur kılıcı Hz. Ali’nin “Zülfikâr”ıdır. Burada Goroğlı’nın kılıcı Zülfikâr’a benzetilerek hem kutsallaştırılmış hem de olağanüstü bir değer izafe edilmiştir.

T. varyantında kılıç, K. Az.’da olduğu gibi kuvvetin ve devletin sembolü olarak yer alır. Rövsen, Hızır, Hz. Ali ve üç yüz altmış erenler tarafından bir alp gibi donatılınca piri olan Hz. Ali onun beline bir dürme kılıç bağlayarak yiğitliğini ilan etmiş olur (T.520/762).

Orta zaman devletlerinin hayatında büyük önem arz eden kılıç¹²⁶, diğer destanlarımızda da kahramanların olağanüstü özelliklerini tanımlayan bir unsur olarak yer almaktadır. Ural Batır’da kuşların padişahı Samrav’ın polat kılıcına sahip olan er, bütün

¹²⁵ M.H.Tehmasib, *Azerbaycan Halg Destanları (Orta Esrler)*, Bakı 1972, 142-145.

¹²⁶ B.Ögel, “Türk Kılıcının Menşee ve Tekamülü Hakkında” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VI (5), Kasım-Aralık 1948, 431-460.

dünyada en güçlü bahadır olacaktır¹²⁷. Dede Korkut'da kahramanların “kara polat öz kılıç” ları vardır¹²⁸. Battalname ile Saltukname'de de kahramanların kılıcı “tîh-i dohhak”tır¹²⁹. Manas'ın sivrisineğin iğnesiyle, alınıp insan kanına batırılan bir kılıcı vardır¹³⁰. Buradaki kahramanların kılıçları da Dede Korkut'da olduğu gibi “Kara polat” tır¹³¹. Kılıç Motifi **Index**'te F830... “Olağanüstü silahlar” grubu ile D1081 “Sihirli kılıç” şeklinde yer alır.

10. Gözleri Kör Ederek Cezalandırma ve Kör Gözün Açılması Motifi :

Köroğlu'nun Zuhuru kolunun incelediğimiz bütün varyantlarında ortak olan motiflerden biri de “Gözleri kör ederek cezalandırma”dır. “Kör olan gözün açılması” motifi ise sadece Öz. varyantında vardır. Ka. varyantında Ravşanbek'in gözlerinin oyulmasına, Şağdat Han'ı inceleyip onun babasının padişah değil de bir fırıncı olduğunu söylemesi sebep olmuştur. Ravşanbek, atın tulpar, sığırın ve devenin cins olup olmadığını bilecek kadar usta bir sınıdır. O, insanın da dışından bakarak iyi mi, kötü mü olduğunu bilir. Ravşanbek'in bu özelliklerini öğrenen Şağdat Han onu denemek için at, deve ve sığır incelettirir ve Ravşan'ın gerçekten sını olduğunu inanır. Kendisini de sınıtıp bir fırıncının oğlu olduğunu öğrenince:

“Şağdat Han bu sırada sinirlendi,
Sinamayı bırak şimdi, dedi,
Sinayıp gören gözünü bırak diye,
Ağlatıp iki gözünü oydu” (Ka.256/632-635).

diyerek gözlerini çıkarttırır.

Destanın Öz. varyantında, diğer varyantlarda olduğu gibi, Ravşanbek'in gözlerinin oyulmasının sebebi gerçekten küheylan olup, halihazırda zayıf bir atın tulpar diye övülmesidir. Şahdarhan, seksen tavlâ atının içinden bir tane dahi olsa küheylan bulamayan, helvacının zayıf, huysuz atını küheylan diye öven Ravşanbek'in gözlerini oyduarak onu cezalandırır (Öz.330/645-675). T. varyantında sebep aynı olmakla birlikte kahramanlar farklıdır. Gözü oyulan Köroğlu'nun babası değil dedesidir. Zira babası daha

¹²⁷ M.Ergun-G.İbrahimov, *age.*, 163-167.

¹²⁸ O.Ş.Gökyay, *age.*, CCCLVIII.

¹²⁹ H.Köksal, *age.*, 155; K.Yüce, *age.*, 274.

¹³⁰ A.İnan, “Manas Destanı Üzerine Notlar”, **Makaleler ve İncelemeler**, 148.

¹³¹ N.Yıldız, *age.*, 365.

önce eceli ile ölmüştür. Hünker Padişah, Cıgali Beg'in "ülkende bulunmayan at bu kısırdan doğacak" diye getirdiği su atının aştığı kısırdan olan tayı beğenmez. Sipahilerinin de tahrikiyle gözünü oyduarak cezalandırılır (T.504/310-315). Burada Cıgali Beg'in gözünün oydurulmasına Hünker Padişah'ın sipahilerinin kıskançlığı da sebep olmuştur. Cıgali Beg, seyisliği sayesinde çok kısa sürede Hünker Padişah'ın başvezirliğine kadar yükselmiş, diğer sipahilerden bazılarının da görevlerini ellerinden almıştır. İşte bu kin ve kıskançlık da Cıgali Beg'in gözünün oydurulmasında etkili olmuştur.

K. Az. varyantında da Alı Kişi'nin gözlerinin oyulmasını isteyen Tokat paşası Hasan Paşa dır. Alı Kişi'nin Hasan Paşa için seçtiği derya atlarını tohumu olan iki tay Heslen Han tarafından beğenilmez. Üstelik Alı Kişi'nin eke eke konuşması Hasan Paşa ve Heslen Han'ı çileden çıkarır. Heslen Han cellat çağırıp Alı Kişi'nin boynunu vurdurmak isteyince, Hasan Paşa, "-Heslen Han, men körürem ki, senin ilhicin bu daylara çok büyük gıymet verir. Yeğın ki ele o haglıdır. Onda sen bele ele. Bu dayların her birini onun bir gözüne gıymet ele."(K. Az.544/55-57) diyerek Alı Kişi'nin gözlerini çıkarttırır.

G. Az., K. Az. varyantı ile aynıdır. Yalnız burada Alı'nın gözlerinin oydurulmasında Heslen Han'ın misafiri olan paşanın bir müdahalesi yoktur. Ayrıca bu paşanın nerenin paşası olduğu da belli değildir (G. Az.556/31).

Kı. varyantında gözleri kör edilen seyisin kimliği hakkında bilgi yoktur. Bolu Han'ı yarışlarda kendine ün kazandıracak bir at bulması için seyisini at seçmeye gönderir. Seyisin getirdiği tayın zayıflığını görünce de onun gözlerini çıkarttırır (Kı.563/6-13).

And. varyantında da Deli Yusup'un gözlerinin kör edilmesinin sebebi beğenilmeyen bir taydır. Laloğlu Hüseyin Paşa, Deli Yusup'un kendisi için getirdiği on iki nişanı tam tekmil fakat biraz bakımsız olan tayı beğenmeyince, kendisiyle alay ettiğini sanarak onun gözlerini çıkarttırır (And./17). Varyantlarda ortak olan bir nokta da, kahramanların gözlerinin çıkarılmasına sebep olan atların tekrar onlara verilmesidir. Çünkü Köroğlu ya bu atlarla veya bu atların tayları ile babasının/dedesinin intikamını alacaktır. Bu motif **Index**'teki S165. "Gözleri oyarak sakat bırakma" motifine uygun düşmektedir.

Gözlerini kör ederek cezalandırma motifini Oğuz destanında da görmekteyiz. Buğra Han, karısına art niyetle baktığı konusunda iftira edilen oğlu Kara Han'ı gözlerine mil çekerek cezalandırır¹³².

Bu motifin ikinci kısmı ise “Kör olan gözün açılması” motifidir. Bu da sadece Öz. varyantında vardır. Goroğlı Zerger yurdundan kaçıp kendi ülkesi Yavmit'e gelince babası Ravşanbek oğlunun elini ayağını yüzüne sürer ve yarası iyileşerek gözü açılır (Öz.392/2414).

Bunun benzer bir örneğini Dede Korkut'ta buluruz. Bay Büre Beg'in, oğlu Beyrek'in hasretiyle kör olan gözleri, oğlunun serçe parmağını kanatıp gözlerine sürmesiyle açılır¹³³. K. Az. ve And. varyantlarında ise kör gözün hayat suyu ile açılabileceği belirtilirse de su kahramana ulaştırılmadığı için bu gerçekleşemez. Diğer varyantlarımızda bu motif yer almamıştır.

Hem İslâm, hem de Hıristiyan inançlarında rastladığımız bu motifi¹³⁴ daha çok halk hikâyelerinde görmekte birlikte, Yusuf Bey-Ahmet Bey destanı ile Oğuz destanında da bulunduğunu tespit ettik. Laglı Han, Aşır Beg Serdar ve Eralı Han'ın gözleri kahramanların getirdiği toprakla açılır¹³⁵. Suçsuzluğu anlaşılan Koru Tekin'in gözlerini bir ejderha yalayarak tekrar açar¹³⁶. Âşık Garip'in annesinin gözleri Hızır'ın atının ayağının toprağı ile görmeye başlar¹³⁷.

Asuman ile Zeycanda da bir dervişin atının ayağının toprağı kör gözleri iyileştirir¹³⁸. Kerem ile Aslı hikâyesi'nde Ziyat Han'ın kör olan gözlerini Hz. Muhammet'in (s.a.v) ayağının toprağı iyileştirir¹³⁹. Bu motif **Index**'te D1505. “Görmeyi sağlayan toprak” olarak yer almaktadır.

¹³² Zeki Velidi Togan, **Oğuz Destanı**, 66.

¹³³ O.Ş.Gökyay. **age.**, CCCXXXI.

¹³⁴ Ahmet Yaşar Ocak, **Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri**, İstanbul 1983, 206.

¹³⁵ İsa Özkan, **Yusuf Bey...**, 137-138.

¹³⁶ Zeki Velidi Togan, **age.**, ay.

¹³⁷ F. Türkmen, **Âşık Garip...**, 26.

¹³⁸ Saim Sakaoğlu, “Asuman İle Zeycan Hikâyesi”, 58-81.

¹³⁹ Ali Duymaz. **age.**, 314.

11. Işık Motifi

Bu motif sadece Ka., Öz. ve K. Az. varyantlarında vardır. Ka. varyantında Köroğlu dünyaya gelince mezarın içi mum yanıyormuş gibi aydınlanır. Işık motifi Babalı ile Küleyim'in mezara, çocuğu görmeye gittikleri sırada destanda yer alır.

“Ay battıktan sonra çıktı ikisi dışarıya,
Beklemeden, doğru geldi mezara,
Mezarın içi mum yanmış gibi apaydınlık,
Yaratanın şerafeti olur mu?” (Ka.284/1435 - 1438).

Öz. varyantındaki ışık da Ka.'dakinin hemen hemen aynı gibidir. Goroğlı doğduğu zaman yüzü mezarı aydınlatacak kadar ışıktır.

“Çocuğun yüzünü aydınlığından,
Şimşek çakıp mezar apaydınlık oldu” (Öz.392/1425-1426).

Destanın devamında, “Goroğlı doğduğundan beri mezarda çıra yanıp dururdu” (Öz.392/1430) denilerek ışığın üç yıldız yandığı belirtilmiştir. Ka. varyantındaki Babalı fonksiyonunda olan Rüstembek de çobanlarının bir mezarda çocuk gördüklerini söylemeleri üzerine gittiği Hilâl'in mezarını apaydınlık olduğunu görür. Her iki varyantta da mezarın içinin aydınlanmasının iki sebebi vardır. Bunlardan birincisi, Köroğlu'nun yüzünün nurunun mezarı aydınlatması; ikincisi ise doğuşundan itibaren kahramanın yanında yer alan Hızır, kırklar ve diğer evliyaların bizzat mezarda ışık yakmalarıdır.

K. Az. varyantındaki ışık motifi bunlardan farklıdır. Bu ışık, destanda da belirtildiği gibi, doğudan ve batıdan gelen iki yıldızın çarpışmasıyla oluşan “nur” dur. Bu nurun döküldüğü sudan içen ve yıkananlar güçlü ve kuvvetli olur. Alı Kişi'nin kör olan gözü de ancak bu nurun döküldüğü su ile açılacaktır (K. Az.553/310 vd.). Her üç varyantımızda da görüldüğü gibi ışık, bir doğuşun ve olağanüstülüğün habercisi fonksiyonunda kullanılmıştır.

Işığın yukarıdaki fonksiyonlarını Oğuz Kağan destanı ile Uygurların Türeyiş destanında da görürüz. Oğuz'un ilk eşi aydan ve güneşten daha parlak olan bir ışık

şeklinde yere inmiştir. Oğuz'un çadırına giren güneş gibi parlak bir ışıktan gök yeveli bir kurt çıkar¹⁴⁰.

Uygurlara hakan seçilen Bugu Han ve dört kardeşi iki ırmak arasında bulunan bir ağaca inen kutsal ışıktan yaratılmışlardır¹⁴¹. Yusuf Bey-Ahmet Bey destanında ışık motifi vardır. Kahramanlar Hızır, kırklar ve Hz. Ali ile karşılaştıkları zaman önce ışık görürler¹⁴².

Türk destan, hikâye ve masallarında olağanüstülüğün ifadesinden biri olarak yer alan “ışık” motifi hakkında araştırmacıların farklı görüşleri vardır. Fuat Köprülü, Uygur menkıbelerinde bulunan “Hayat veren ışık”ın Maniheizm’in bir motifi olduğu görüşündedir¹⁴³. Bahaeddin Ögel de bu görüşü benimsemekle birlikte Şamanizm’de de “Gökten ışık inme” motifinin bulunduğunu söyler¹⁴⁴. Abdülkadir İnan ise, Orta Asya kavimlerinde eski çağlardan beri güneş ve ay kültürünün bulunduğunu, Altaylıların güneşe ve aya ata dediklerini, Altay şamanlığına göre büyük kahramanların ay ve güneşin himayesi altında olduklarını ifade eder¹⁴⁵.

“Sihirli ışık” motifi **Index**’te D1162 numarada; “Şahane doğumda olağanüstü ışık” ise F960.1.6 numarada gösterilmiştir.

12. Hayat Suyu Motifi

Bütün dünya mitolojisinin önemli motiflerinden biri olan “hayat suyu”¹⁴⁶, Köroğlu’nun K. Az.ve And. varyantlarında vardır.

K. Az. varyantındaki hayat suyu, Çenlibel’deki “Goşabulag” adlı pınarın üzerinde iki yıldızın çarpışmasıyla meydana gelecek olan nurun bu pınarın suyuna dökülmesiyle oluşacaktır. Bu su, Alı Kişi’nin gözlerini açacak, Rövşen’e de dünyada eşi benzeri görülmemiş bir yiğitlik kazandıracaktır. Ayrıca Rövşen bu sudan içince âşık olacak, sesi öyle güçlenecek ki narasından ormanda aslanlar ürkecek, katırlar tırnak dökecektir.

¹⁴⁰ Muharrem Ergin, **Oğuz Kağan Destanı**, İstanbul 1988.

¹⁴¹ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, I.c. 81-83.

¹⁴² İsa Özkan, **Yusuf Bey**..., 137.

¹⁴³ Fuat Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1980, 62-63.

¹⁴⁴ B. Ögel, **agc.**, 83.

¹⁴⁵ Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara 1986, 29.

¹⁴⁶ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, I. c. 106.

Rövşen, babasını tarif ettiği Goşabulag'ı kocaman bir ağacın dibinde bulur. Köpüklü sudan bir tas doldurup başına döker, bir kap daha doldurup içer. Babasına götürmek için tekrar dolduracağı sırada su kaybolur. Alı Kişi bu suyu içemediği için gözleri açılmaz ve eceli gelip ölür (K. Az.553/ 310-320).

And. varyantında bu motif biraz daha değişmiş, yıldızların çarpışıp pınara nur dökülmesi kısmı unutulmuştur. Bu varyantta ayrıca suyu Koroğlu ile birlikte atı da içmiştir. K. Az'da olduğu gibi burada da babası Deli Yussup'a bu suyu içmek nasip olmamıştır (And.25).

Bahaeddin Ögel: "Bazı Altay efsanelerine göre göğün 12 inci katına kadar yükselen Dünya Dağı'nın üzerinde bir kayın ağacı vardı. Hayat suyu da bu kayanın altındaki kutsal çukurda bulunurdu"¹⁴⁷ diyerek hayat suyunun Türk mitolojisindeki yerini belirtmektedir. Burada dikkatimizi çeken husus, hayat suyunun dağın tepesindeki bir ağacın dibinde bulunmasıdır.

K. Az. varyantında da aynı durum söz konusudur. Çenlibel, her tarafı çenli, çiçekli ve başları karlı bir dağdır. Buradaki hayat suyu da bu dağın tepesinde ve yine Altay efsanesindeki gibi, bir ağacın dibindedir. Bu kısım destanda: "Ortalılda goca bir ağaç, altında da Goşabulag durna gözü kimi gaynayır, göz yaşı kimi ahıb etrafı süd gölüne dönderir." (K. Az.554/335-340) şeklinde anlatılarak Türk mitolojisindeki hayat suyunun bulunduğu mekanla benzerlik göstermektedir. Bu da bize bu motifin Türk mitolojisinden geldiğini işaret etmektedir.

Hayat suyu motifini Ural Batır destanı ile Saltukname'de de görmekteyiz. Mitolojik bir destan olan Ural Batır, hayat suyunu bularak ölüme çare bulma için yapılan mücadeleler üzerine kurulmuştur¹⁴⁸. Destanda Ural Batır hayat suyunu bulur. Fakat bir ihtiyarın, dünya nizamının böyle kurulduğunu, canlı olan her şeyin öleceğini, söylemesi üzerine içmekten vazgeçip dağlara serper ve dağlar yemyeşil olur¹⁴⁹. Sarı Saltuk da hayat suyunu Habeşistan seferi sırasında Nil nehrinin kaynağında arar¹⁵⁰.

¹⁴⁷ *age.*, 107.

¹⁴⁸ Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov, *age.*, Ankara 1996.

¹⁴⁹ *age.*, 305-325.

¹⁵⁰ Kemal Yüce, *age.*, 152.

Hayat suyu motifi **Index**'te D1248.1. "Sihirli su" şeklinde kayıtlıdır. Hayat suyu motifi ile Türklerdeki su kültü için Bahaeddin Ögel ve Abdülkadir İnan'ın¹⁵¹ eserlerinde detaylı bilgi bulunmaktadır.

13. Dağ Motifi

Köroğlu'nun Zuhuru kolunda motif özelliği taşımamakla beraber, "Çamlıbel", "Asker dağı", "Üçgümmez dağı", gibi bir takım dağların asıl yurt olma ve sığınma yeri gibi çeşitli şekillerde yer aldığı görülür.

Ka. varyantında adı belirtilmeyen bir dağda kırklar bulunmaktadır. Bunlar Babalı'nın yakalamak istediği Köroğlu'ni tutup ona verirler (Ka.289/1594-1597). Türk mitolojisinde ve şamanist Türklerde dağ kültürünün, "Gök Tanrı kültü" ile ilgili olması ve dağların Türklerce tanrı makamı kabul edilmesi inancı¹⁵², Ka. varyantında kırkların yaşadığı yer şeklinde biraz değişerek karşımıza çıkar. Öz. varyantındaki dağ ise Adilhan ile Şahdarhan'ın üzerinde savaştıkları "Askar dağı"dır (Öz..309/60). Zeki Velidi Togan, tarihi metinlerde "Adık Art (mukaddes geçit)" veya "Izık Art" olarak geçtiğini belirttiği bu dağın, Tanrı dağlarının yüksek kollarından birisi ve mukaddes bir noktası olduğunu söyler¹⁵³. Ayrıca bu dağın, bir destan parçasında Türklerin eski atası "Türk"ün asıl yurdu olduğu anlaşılmaktadır¹⁵⁴. Aynı varyantta, bu dağ ile ilgili önemli bir husus da Bibi Hilâl'in kocasına "Asker dağım" diye hitap etmesidir. Bibi Hilâl, kendisini Şahdarhan'ın yurdunda yalnız bırakıp kendi yurtlarına kaçan ağabeyi ve kocasına;

"Asker dağım, ağabeyciğim nereye gidiyorsunuz" (Öz.338/885)

diye seslenerek toplumsal hafızadaki dağın koruyuculuk vasfını ağabeyi ve kocasının şahsında dile getirip onların gitmesinden duyduğu ıstırapı anlatır.

T. varyantındaki "Üçgümmez dağı" (T.500/320), (K. Az.553/304), ve (G. Az.557/69) daki "Çenlibel" ile (Kı.567/120-135) ve varyantlarındaki "Çamlıbel" zulümden kaçan kahramanların sığındıkları dağlar fonksiyonundadır.

¹⁵¹ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, II.c., 315-355; Abdülkadir İnan, "Türklerde Su Kültü İle İlgili Gelenekler" **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara 1987, 491-495.

¹⁵² A. İnan, **Şamanizm**, 48-49.

¹⁵³ Zeki velidi Togan, **Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi**, I.c. İstanbul 1942-1947, 6.

¹⁵⁴ **age.**, 7.

Ka. varyantındaki “Çenlibel” (298/1819) ile T. varyantındaki “Çardağlı, Çandibil” (493/1-5) ise kahramanların asıl yurtları ve etrafı dağlarla çevrili olan şehirleridir.

Dağlar, eski devirlerden beri yükseklikleri ve gökyüzüne yakınlıklarından dolayı insanların gözünde kutsallaşmıştır. Türklerin “Gök Tanrı” inancı ile dağların tanrı makamı kabul edilmesi düşüncesi, buralara duyulan saygıyı biraz daha artırmış ve Köroğlu’nda olduğu gibi, zulüm görüp yalnız kalanların sığındıkları mekanlar olmuştur.

Eski Türk yazıtlarında “yer-sub” adı altında toplanan kültürlerimizden biri de dağlardır. Türklerin yaşadığı her yerde bu kulte rastlamak mümkündür.

“Dağ kültü”nün muhafaza edildiği bölgelerde yaşayan Türkler, buradaki dağların çoğuna Türkçe “mübarek”, “mukaddes”, “büyük ata” gibi anlamlara gelen “Han Tanrı”, “Bayan-ula”, “Buztağ ata” gibi isimler vermişlerdir¹⁵⁵. Her boyun kendine ait bir dağı olduğu gibi, bütün Türkler tarafından kutsal kabul edilen dağlar da vardır. Mesela “Ötüken” bunlardan biridir. Bugünkü Altaylı şamanistler de Altay sıradağlarını mukaddes olarak görmektedirler¹⁵⁶. Dolayısıyla biraz zayıf olmakla birlikte, destandaki dağlar “Dağ kültü”nün izi olarak görmekteyiz.

14. Ağaç Motifi

Köroğlu’nun Zuhuru kolunun Öz., T. ve K. Az. varyantlarında Türklerdeki “ağaç kültü”nün izlerine de rastlamaktayız. Ancak bu ağaçlar Türk mitolojisindeki kadar önemli bir yer tutmaz.

Öz. varyantındaki ağaç, benzerlerini **Şecer-i Terâkime**’deki Keranca Hoca’nın oğlu Tugurmuş¹⁵⁷ ile Osman Gazi’de gördüğümüz rüyada görülen ağaçtır. Şahdarhan, Yavmitli olan Gacdembe ile Ravşanbek’i farkında olmayarak kendi yurduna getirdikten yedi yıl sonra rüyasında, “elinden bir çınarın göğeri gittiğini” görür. Düşü yoran, bu ağacın ve görülen diğer unsurların Yavmit’ten getirilen iki çocuğu işaret ettiğini, bu çocukların ileride başına bela olacağını söyler (Öz.313/175-205). Destandaki olaylar tabircilerin tabirleri doğrultusunda gelişir. Rüyada ağaç görme motifi Batı Türklerinde daha çok güç kazanma ve hükümdarlık sembolü olarak görülmektedir.

¹⁵⁵ _____, **Şamanizm**, 49.

¹⁵⁶ **age.**, 50.

¹⁵⁷ **Şecere-i Terâkime**, (Haz. Zuhul Kargı Ölmez), Ankara 1996, 261-262.

T. varyantındaki ağaç ise, dibinde ak sakallı bir dedenin namaz kıldığı tek bir çınardır. Rövsen, namaz kılan dede, yani Hızır tarafından götürülen tayını bulmak için, kibleye doğru iki gün yol yürür, üçüncü gün bir çınarın dibinde namaz kılmakta olan bu dedeyle karşılaşır. Dede bunu götürerek tayını verdiği gibi, kırklar ve Hz. Ali ile beraber onun dünya ve ahiretle ilgili üç dileğini de yerine getirir. Atını ve kendini alpler gibi donatıp “Rövsen” olan adını da “Göroğlu” olarak değiştirirler (T.520/760-70).

Bir ak sakallının (Hızır), kayın ağacının altında bulunana yardım etmesini “Ay Mangus” adlı mitolojik bir Altay masalında da görmekteyiz. Fakir olan Ay Mangus eysiz olan atıyla birlikte bir kayının dibinde yatarken ağaçta bulunan ak sakallı biri bunu çağırarak adını vermektedir¹⁵⁸. Türk mitolojisindeki en kutsal ağaç hiç şüphesiz ki kayın ağacıdır. Bu ağacın Ülken atanın maharetiyle Umay anaya gökten indiğine inanılmaktadır. Dolayısıyla tanrıdan ayrılmış bir parça olarak görülmekte ve o derecede de değer verilmektedir. Bu ağaç ve Türklerdeki ağaç kültürüyle ilgili olarak, Abdülkadir İnan¹⁵⁹, Bahaeddin Ögel¹⁶⁰, Orhan Şaik Gökyay¹⁶¹ ve M. Şakir Ülkütaşır’ın¹⁶² eserlerinde detaylı bilgi bulunmaktadır. Türklerdeki kutsal ağaç sadece kayın ağacı değildir. Ardıç, kavak, çam ve bizim destanımızda da yer alan çınar da kutsal ağaçlardır. Bahaeddin Ögel, Türklerin çınarı Dede Korkut’ta olduğu gibi “kaba ağaç” olarak gördüklerini İdige-Beg destanından örnek vererek anlatır¹⁶³.

Çınar ağacı Türkmenlerle Özbeklerde de kutsaldır. Efsaneye göre bin yıllık bir çınar kara hummaya yakalanan bir kavmi helâk olmaktan kurtarmıştır. Onun dallarına ellerini sürenler iyileşmiş. Halkın anlatmasına göre bu çınarı bıçak şöyle dursun tırnakla dahi çizsen kan akarmış¹⁶⁴.

Destandaki ağaçla ilgili üçüncü motif K. Az. varyantındadır. Cinsi belirtilmeyen bu ağaç, Çenlibel’de hayat suyunun akacağı Gökbulağ’ın yanında bulunmaktadır. Burada

¹⁵⁸ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi** II.c., 479.

¹⁵⁹ Abdülkadir İnan, **Şamanizm**, 62-63; _____, “Türk Boylarında Dağ, Ağaç (Orman) ve Pınar Kültü”, **Makaleler ve İncelemeler**, II.c. 253-259.

¹⁶⁰ Bahaeddin Ögel, **age.**, 465-494.

¹⁶¹ O. Ş.Gökyay, **age.**, CCXCIV.

¹⁶² M. Şakir Ülkütaşır, **Türk ve İslam Geleneğinde Ağaç**, Ankara 1963; _____, **Halk Bilgisine Ait Araştırmalar**, İstanbul 1938. 30-37.

¹⁶³ B. Ögel, **age.**, 477-478.

¹⁶⁴ A. Durdıyeva, “Göroğlu” Eposında Fantastika, Aşkabat 1981. 55.

ağaçla birlikte önemli olan bir husus da Koroğlu'nun babası Alı Kişi'nin ölünce bu ağacın dibine defnedilmesidir (K. Az.553/325 vd.).

Bugün Anadolu'da, özellikle efsanelerimizde¹⁶⁵ gördüğümüz dağların ve tepelerin üzerinde, diplerinde mezar bulunan tek ve kutsal ağaçları Moğol mitolojisinde de görmekteyiz. Efsaneye göre Cengiz Han öldüğü zaman Burhan Haldun dağında tek bir ağacın dibine gömülmek istemiş ve o gömüldükten sonra da o ağacın etrafında bir orman meydana gelmiştir¹⁶⁶.

Türk mitolojisinin önemli bir kültü olan ağacı diğer destanlarımızda da görmekteyiz. Oğuz Kağan'ın küçük oğullarının anası bir ağaç kovuğunda doğmuştur¹⁶⁷. Uygurların hükümdarı Bugu Han ve kardeşleri Tuğla ve Selenge ırmakları arasındaki kutsal bir ağacın gövdesinde doğarlar¹⁶⁸.

Manas destanında söğüt, meşe, ardıç gibi ağaçlar vardır. Burada Almam Bet'in Ardıçlı Mezar Hazretleri'nin ruhundan indiği söylenir¹⁶⁹. Ural Batır destanında bizim T. varyantında olduğu gibi, ağaç altında ak sakallı, bir ihtiyarla karşılaşma vardır¹⁷⁰. Saltukname'de kaynağını İslâm dini ile şamanizmden alan ağaç, sıhri bir inanç unsuru olarak önemli bir yer tutar¹⁷¹.

Ağaçlarla ilgili motif **Index**'te F811 "Olağanüstü ağaç" ve V1.7.1 "Mukaddes ağaç" şeklinde yer almaktadır.

B. HİKÂYE MOTİFLERİ

Koroğlu'nun Zuhuru kolunda, hem destanlarda, hem de halk hikâyelerinde görülebilen "rüya" ve "ad verme" gibi motifleri "Destan Motifleri" adlı kısımda gösterdik. Burada ise daha çok halk hikâyelerinde görülen motifler üzerinde durulacaktır.

¹⁶⁵ Bu motifle ilgili çok fazla efsanemiz vardır. Örnek olması açısından aşağıya birkaç tanesini alıyoruz. Saim Sakaoğlu, "Ardıçlık Mevkii" 101 *Anadolu Efsanesi*, Ankara 1989, 43; Bilge Seyidoğlu, "Hazal Ziyareti" *Erzurum Efsaneleri*, Ankara 1985, 24-25; Zekeriya Karadavut, *Yozgat Efsaneleri (İnceleme-Metin)*, Konya 1992, 272 (yayımlanmamış yüksek lisans tezi).

¹⁶⁶ A. İnan, *age.*, 374.

¹⁶⁷ M. Ergin, *Oğuz Kağan Destanı*, I.

¹⁶⁸ B. Ögel, *Türk Mitolojisi*, II.c. 465.

¹⁶⁹ N. Yıldız, *age.*, 226.

¹⁷⁰ Metin Ergun, Gaynislâm İbrahimov, *age.*, 59.

¹⁷¹ Kemal Yüce, *age.*, 256-269.

1. Yardımcı Yaşlı Kadın Motifi

Halk hikâyelerimizde erkek ve kadın kahramanlar arasında haberleşmeyi sağlayarak âşıklara yardım eden yaşlı bir kadın motifi vardır. Köroğlu'nda kadının iki âşık arasında haberleşmeyi sağlama gibi bir fonksiyonu yoktur. Zira, Köroğlu bir kahramanlık destanıdır. Ayrıca incelediğimiz kolun Köroğlu'nun doğuşunu anlatması da, burada aşkın bulunmamasına bir sebep teşkil etmektedir. Ancak, aşk ve haberleşme olmasa bile, destanda zaman zaman kahramanlara yardım eden yaşlı kadınlar vardır. Bu yüzden kısa da olsa bu motiflerden bahsetmeyi uygun görmekteyiz. Destanın Ka. varyantında, Köroğlu'nin babası Ravşanbek'in Şağdat Han tarafından öldürülmesine bir kadın engel olur (Ka.253/566 vd.). Öz. varyantında da Köroğlu'nin Reyhan Arap'ın kızı Zeydinay'ı kaçırmamasına Halcuvan yardım eder (Öz.472/4693-4700). And. varyantında ise Deli Yussup deniz atının tohumu olan tayı yaşlı bir kadından alır (And...17).

Çeşitli şekillerde kahramanlara yardım eden kadın motifi **Index**'te N525.2 "Yardımcı yaşlı kadın" motifine uymaktadır.

2. Kervan Motifi

Boratav, kervanların halk hikâyelerinde, turnalar gibi, uzak memleketleri birbirinden haberdar eden unsurlar olmasından dolayı, önemli olduğunu söyler¹⁷². Nitekim bu kervanlar, Köroğlu'nda olduğu gibi, pek çok halk hikâyemizde de haber götürme ve kahramana yardım etme şeklinde yer alır. Halk hikâyelerimizin bazılarındaysa, kervanın yerini bezirganlar almaktadır. Meselâ Bamsı Beyrek'e kılavuzluk ve dostluk eden bezirganlardır¹⁷³. Âşık Garip'te, Garip ile Şahsenem arasındaki haberleşmeyi bir bezirgan sağlar¹⁷⁴. Kerem ile Aslı'da bezirgan Kerem'i serbest bırakarak ona yardım eder¹⁷⁵.

Köroğlu'nun Zuhuru kolunda ayrı fonksiyonlarda iki kervan vardır. Bunlardan biri halk hikâyelerinde de gördüğümüz haberci kervan; diğeri de Köroğlu'nun eşkıyalık yaparak soyduğu kervanlardır. Haberci kervan Öz. ve T. varyantlarındadır. Ravşanbek ile Gacdümbek kendi yurtları Yavmit'e kaçarlarken yolda rastladıkları kervandan yakınına

¹⁷² Boratov, *agc.*, 87.

¹⁷³ Alptekin-Şimşek, *agm.*, 123.

¹⁷⁴ F. Türkmen, *Âşık Garip*, 25.

¹⁷⁵ Ali Duyamaz, *Kerem ile Aslı*, 303-304.

geldikleri şehrin kendi yurtları Yavmit olduğunu öğrenirler. Gacdümbek, Teke yurdunun kervanı ile kendi şehrine gider.

T. varyantındaki haber götüren kervan ise şehir şehir, ülke ülke dolaşan ve kırk kişi olan “kalenderler”dir. Rövsen (Köroğlu), dedesi ve yengesi ile beraber Üçgümmez dağında yaşarken, İsfahana giden kalenderlerin yolu bunların yanına düşer. Kalenderler burada Gülendama'nın güzelliğine hayran kalırlar. Bunlar buradan ayrılıp Arabistan'a vardıklarında da, Reyhan Arap'a misafir olurlar. Reyhan Arap onlardan: “Hey kalenderler, sizler gezgine benziyorsunuz. Dünyada ne gibi haber var. Dünya hayatından haber verseniz?” diye sorunca, kalenderlerin başkanı olan Abdilla da ona Üçgümmez dağında gördükleri Gülendama'ı anlatır. Kalenderler yıllardır Gülendama'ı arayan Reyhan Arap'a onun yerini haber vererek “haberci” fonksiyonunu yerine getirmiş olurlar (T.506/372-438). Kalenderlerin aynı varyanttaki diğer fonksiyonu ise Gorogli'na yardım etmedir. Bu yardım bütün kalenderler tarafından değil, onların başkanı Abdilla kalender tarafından yapılır. Gorogli, İsfahanlı ustaların yaptıkları ok ve yayı almak için İsfahan'a gidince Abdilla kalenteri bulup ondan yardım görür (T.524/850 vd.).

Köroğlu'nun eşkıyalık yaparak soyduğu kervan sadece K1. varyantında vardır. Köroğlu Çamlıbel'den geçen beylerin, bezirganların, kervanların mallarını zorla ellerinden alır (K1.566/90-95). Daha sonraları Çamlıbel'den geçen kervanlardan yol kirası almaya başlar (K1.574/300).

3. Fal (Remil Atma) Motifi

Daha çok halk hikâyelerinde gördüğümüz motiflerin biri de, geleceği görmek için müracaat edilen yollardan olan “fala bakma”dır. Fala bakma Köroğlu'nun Ka. ve Öz. varyantlarında vardır. Ka.'daki bu motif tam manasıyla fala bakma değil, fala bakan bir kadından bahsetme şeklindedir. Bu kadın, gençliğinde cinlerin çarptığı, elinden gelse herkese kötülük yapabilecek olan, yaşlı, gözleri çukurlaşmış, kısa boylu kambur biridir. Ancak fal açtığı zaman, bütün olacağı bilecek kadar usta bir falcıdır (Ka.2339/162-175). A. İnan, falcılığın Şamanizm'in başlıca unsurlarından biri olduğunu belirterek, Altay Şamanistlerinde “Kam”dan başka “ırımçı” denilen saralı falcıların bulunduğunu söyler¹⁷⁶.

¹⁷⁶ A. İnan, Şamanizm, 151.

Bu “ırımcı”lar ile, Ka.’da yer alan, gençliğinde cinlerin çarptığı falcı arasında şekil olarak bir fark yok gibidir. Öz, varyantında ise doğrudan fala bakma vardır.

Reyhan Arap, Goroğlı’nın kendi yurduna geldiğini ve kızı Zeydinay’ı kaçıracağını bilir. Fakat gelenin kim olduğu konusunda emin olmak için nohut falına bakar (Öz.468/4570). Abdülkadir İnan, Türklerde en meşhur falcılığın “kürek kemiği falı” olduğunu, bunun yanında, Kazak-Kırgızlar ile Özbekler arasında “Kumalak” denilen taş veya nohutlarla bakılan falların da olduğunu söyler¹⁷⁷. Biz, “Kürek kemiği falı”na bakma motifini Manas destanında da görmekteyiz¹⁷⁸. Halk hikâyelerinden ise Kerem ile Aslı, Şah İsmail gibi hikâyelerimizde bu motif vardır¹⁷⁹.

Fala bakma motifi **Index**’te M300 “Geleceğin tayini-kehanetler” grubuna girer.

C. MASAL MOTİFLERİ

Köroğlı’nun Zuhuru kolunda masal motifleri fazla değildir. Masal motifi olarak tespit ettiklerimizin hepsi de destanın Öz. varyantındadır. Diğer varyantlarda bu türün motiflerine rastlanılmamıştır. Ancak motif olmamakla birlikte daha çok üslupta yer alan, masallara has ifade ve söyleşiler incelediğimiz varyantların hepsinde mevcuttur.

1. Kafdağı Motifi

Masalarda sıkça gördüğümüz motiflerden biridir. Türk mitolojisindeki “Demir dağ” motifiyle benzerlik göstermektedir¹⁸⁰. “Kafdağı” Öz. varyantında, Goroğlı’nın hanımı olacak olan “Yunus Peri”nin yaşadığı yer olarak görülür. Bunun dışında başka bir fonksiyonu yoktur (Öz.456/4220-4225).

“Kafdağı” motifi destanlarımızdan Battalname¹⁸¹ ile Hamzanamede de vardır¹⁸².

Bu motife **Index**’te F 220. “Perilerin yaşadığı yer” motifi uygun düşmektedir.

¹⁷⁷ *age.*, 157.

¹⁷⁸ N.Yıldız, *age.*, 397-403.

¹⁷⁹ Ali Duymaz, *age.*, 293.

¹⁸⁰ B. Öğel, *Türk Mitolojisi*, II. 437.

¹⁸¹ H. Köksal, *age.*, 184-186.

¹⁸² Lütfi Sczen, *age.*, 85-86.

2. Perilerle Evlenme Motifi

Kahramanların perilerle evlenmesi de bir masal motifidir. Ancak Köroğlu'nda olduğu gibi, zaman zaman destanlarda da yer alır. Meselâ Dede Korkut'taki Tepegöz bir çobanla peri kızının çocuğudur¹⁸³. Öz. varyantında Hızır, Hz. Ali ve diğer erenlerden çeşitli yardımlar gören Goroğlı'ne yine o erenler tarafından “Kuy-u Kaf”tan “Yunus Peri”, “İrem Bağ”dan da “Miskal Peri” cariyeye olarak verilir (Öz.455/4215-4220).

Bu motif de **Index**'teki F300. “Perilerle evlenme” motifine uygun düşmektedir.

3. Sihirli Nesne (İki Tüy) Motifi

Bir başka masal motifi de “Sihirli tüy/kıl” dır. Bu da yine Öz. varyantında mevcuttur. Hz. Ali, Hızır ve diğer erenler Goroğlı'ni “sahipkıran” yapıp, onun isteklerini yerine getirdikten sonra, Hızır ayrıca ona biri siyah biri de beyaz iki tüy verir. Goroğlı bu tüyleri vücuduna sürünce bazen gençleşecek, bazen de ihtiyarlayacaktır. Beyaz tüyü vücuduna sürerse kara adam, kara tüyü sürerse kara sakallı olacaktır (Öz.455/4210-4215).

Bu motif **Index**'te D1021. “Sihirli tüy” adıyla yer almaktadır.

4. Harikulâde Yerler Motifi

Goroğlı, Hızır tarafından kaçırılan atını ararken yine Hızır ve üç yüz altmış erenle karşılaşır. Hızır ona, atının Efser dağındaki perilerin yanında olduğunu ve gidip almasını söyler. Goroğlı buraya gelince içinde perilerin yaşadığı olağanüstü derecede bir saray görür. Bu saray bazen mavi, bazen bembeyaz, bazen kıvılcık, bazen yeşil görünen; duvarları gevher, cevher ve zümrülden, çatısı da firuzeden yapılmış harikulade güzel bir yerdir (Öz.437/3702-3712).

5. Formulistik Sayılar

Köroğlu'nun Zuhuru kolunda, Türk mitolojisi ile halk edebiyatı ve folklorunda örneklerine sıkça rastladığımız “formulistik sayılar” da önemli bir yer tutar. Bu sayıların

¹⁸³ O. Ş. Gökyay, *age.*, CCCXXIV.

Türk mitolojisinde ve halk edebiyatındaki yeri konusunda, Hasan Awni Yüksel¹⁸⁴ ile Tuncer Gülensoy¹⁸⁵ detaylı bilgi ve örnekler verdiği için biz bunları burada tekrar etmek istemiyoruz.

a. Formulistik Sayı: 3

Halucuvan, kocası Ahmet Beg Goroğli'ni oğulluk olarak alınca üç gün toy verir (Öz.406/2808).

Köroğlü, çeşme başında gördüğü kızla üç gün üç gece düğün yaparak evlenir (Kı.568/162).

Goroğli'nin gölden çıkan kısrağından olan tay, üç yıl sonra aygırsamaya başlar (Öz.409/2890).

Şağdat Han, Rövsen'in sınılığını denemek için üç tane at kafası getirir. Şağdat Han, Ravşanbek ile Gacdembe'ki üç gece üç gündüz kovalattırır (Ka.246/358, 970). Cıgalı Beg, uyuz atın yarsının üç yıla kadar geçmeyeceğini söyler (T.505/335). Köroğlü'nun Çamlıbel'de yaptırdığı kalenin duvarları üç arşın kalınlığındadır (Kı.566/100).

Üç sayısı **Index**'te Z71.1 "Formulistik sayı: 3" olarak gösterilmiştir.

b. Formulistik Sayı: 7

Goroğli, yedi yaşındayken Şahdarhan'ın baş pehlivanı Bedkir'i öldürür. Reyhan Arap yedi yaşından beri Halucuvan'a âşıktır. Gölden çıkan kısrağın aşığı at, tayı yedi günlük olduktan sonra ölür (Öz.370/1818-2858,2837).

Köroğlü, yeni doğmuş olmasına rağmen yedi yaşındaki çocuk kadar vardır. Ravşanbek'in uçarcasına hızlı koşan atını durdurmak için yedi sıra urgan gerilir (Ka.282/1396,1184).

Şirvan padişahı, Reyhan Arap ile evlendirdiği kızı için yedi gece yedi gündüz düğün yapar. Adı Beg, hanımı ölünce yedi gün yedi gece üzülür (T.494/40-94).

¹⁸⁴ Hasan Awni Yüksel, "Türk Folklorunda Sayılar" **MK**, 3 (4) Eylül 1981, 46-49; "Türk Folklorunda Yedi Sayısı", **MK**, 3 (5) Ekim 1981, 48-51; "Türk Folklorunda Dokuz Sayısı", **MK**, 3 (6), Kasım 1981, 32-35; "Türk Folklorunda Kırk Sayısı", **MK**, 3 (9), Şubat 1982, 42-46.

¹⁸⁵ Tuncer Gülensoy, "Türklerde Dokuz Sayısı" **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. Cilt Gelenek Görenek ve İnançlar**, Ankara 1976, 111-121.

Goşabulag'a dökülecek olan nur her yedi yılda bir iki yıldızın çarpışmasıyla meydana gelir (K. Az.553/310).

Deli Yusup, Laloğlu Hüseyin Paşa'nın atını yedi gün besler (And. 14).

Formulistik sayı: 7 motifi **Index**'te Z71.5 olarak kayıtlıdır.

c. Formulistik Sayı: 9

Adilhan Bibi Hilâl öldükten dokuz gün, dokuz saat, dokuz dakika sonra doğurur. Şahdarhan ile arasında dokuz saat savaş olur (Öz.517/1725-190).

Rövşen'in yerin altında beslenen tayı Araz çayının kenarında, göz açıp kapayıncaya kadar dokuz defa ağnar (T.517/671).

Bu Formulistik sayı: 9 **Index**'te 271.6 "Formulistik sayı: 9" olarak yer almaktadır.

d. Formulistik Sayı: 40

İleride Köroğlu'nun atı olacak zayıf, bakımsız taylara, Öz. varyantı hariç, diğer varyantlarda yerin altında kırk gün bakılır (Ka.261/774; T.517/677; K. Az.545/92; G. Az.557/70; And.18-19).

Köroğlu Öz. ve Ka. varyantlarında kırklardan yardım görür (Öz.../3585 vd.; Ka.279/1296).

Ahmedbek, Goroğli'ni oğulluk olarak alınca kırk gün toy verir (Öz.../2739).

Reyhan Arap, Gülendam'ı götürürken kırk eşkıyanın saldırısına uğrar. Cıgalı Beg, Üçgümmez dağında yaşarken kırk kalenderi misafir alır. Şirvan yurdunun padişahı, kızına düğün hediyesi olarak kırk katır yükü altın verir. Adı Beg ölünce onu kırk yiğidi defneder (T.515/615, 515, 424, 346, 40, 99, 150).

"Formulistik sayı: 40" **Index**'te Z71.12 numarada kayıtlıdır. Ayrıca Z71.12.0.1. "Kırk gün kırk gece düğün" motif de buraya uygun düşmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÖROĞLU'NUN ZUHURU KOLUNUN ŞİİRLERİ

Köroğlu'nun Zuhuru kolunun incelediğimiz varyantları, şekil itibariyle farklı yapılara sahiptir. Ka. varyantı tamamen manzumken, K. Az. ile G. Az. varyantları tamamen mensurdur. Öz. varyantı manzum-mensur bir yapıya sahip olmakla birlikte, manzum kısım daha fazladır. T. varyantı da Öz. gibi manzum-mensur karışıktır, ancak burada da mensur kısım daha fazladır. And.'da iki, K1.'da ise sadece bir şiir vardır.

Ka. varyantının tamamı manzum olduğu için, tabii olarak vakalar arası geçişler de dahil olmak üzere, bütün kahramanlar şiir söyler. Öz. ve T. varyantlarında halk hikâyelerinde olduğu gibi heyecan ve duygunun yoğunlaştığı yerler ile karşılıklı konuşmalar ve haberleşmeler şiirle olur. Öz.'de kahramanların söylediği şiirlerin peşinden bahşi da destanı zaman zaman manzum olarak anlatır.

Destanın nazım birimi, T. And. ve K1. varyantlarında dörtlüktür. Ka. ve Öz. varyantlarında ise, hem tahkiye kısmında, hem de kahramanlar tarafından söylenen şiirlerde bir kurala bağlı değildir. Öz. varyantında dörtlük halinde başlayıp devam eden şiir, birden beş, altı veya daha fazla mısralı bir kıtaya dönüşebildiği gibi, üç ya da iki mısraya kadar da inebilmektedir. Bu iki varyantta bazen hiç bir nazım şekline bağlı olmayan alt alta dizilmiş mısralardan oluşup sayfalarca süren şiirler de vardır.

Bu bölümde, şiirler epizot sırasına göre incelemeye tâbi tutulacak, varsa diğer varyantlardaki benzerleriyle mukayese edilecektir. Ka. tamamen manzum olduğu için mukayese dahil edilmeyip üslup ve şekil bakımından ayrıca değerlendirilecektir. İnceleme sırasında şiirlerin orijinallerinden faydalanılacaktır. Çünkü tezimizdeki metinler Türkiye Türkçesine aktarıldıkları için üslup ve yapı olarak bozulmuştur.

1. Köroğlu'nun Ailesi Epizotuna Bağlı Şiirler

İncelediğimiz varyantların hiçbirinde Köroğlu'nun ailesinin sosyal durumunun anlatıldığı epizota bağlı bir şiir yoktur. Aynı epizota bağlı olan Köroğlu'nun babasının esir edilmesi kısmında ilk şiir Öz. varyantında yer alır. “kim/ne boldi” redifli şiiri gördüğü bir rüya üzerine Şahdarhan söyler. Şahdarhan'ın adamlarından Hamza adlı biri Adilhan ile Şahdarhan'ın savaştıkları sırada Tolibay'ın oğlu Ravşanbek'i bir sandığın içine koyarak

kendi ülkesine kaçıtır. Hamza, Ravşan'ı oğul yapacağım diye, her gün tan atana kadar yedi defa süsler. Ravşan, görenlerin hayran kaldığı güzel bir genç olur. İşte Şahdarhan'ın gördüğü rüyayı anlattığı şiir Ravşanbek ile Gacdümbek ile ilgilidir. Haneleri farklı sayıdaki mısralardan oluşan bu şiir beş hanelidir. Birinci, ikinci ve beşinci haneler 5'er mısralı, üçüncü hane 6, dördüncü hane ise 3 mısralıdır. Kafiye örgüsü ve durakları düzensiz olup, 11 hece ile söylenmiştir. Şiirin ilk hanesinin kafiye örgüsü aabbx şeklindedir. Bu şiir diğer varyantlarda yoktur.

Şahdarhan'ın şiirine cevap mahiyetinde olan ikinci şiiri de hanın rüyasını yoran Yusuf söyler. Bu da tıpkı diğer şiir gibi değişik sayıdaki mısralardan oluşan beş hanelidir. 11 hece ile söylenen şiirin ilk hanesi aaax, ikinci hanesi bbbxb, üçüncü hanesi cx_nc_n, dördüncü ise ddddx şeklinde kafiyelenmiştir. Şiirin beşinci hanesinde herhangi bir kafiye yoktur.

Yusuf, bu beş haneli şiirinde, Şahdarhan'a, Ravşanbek ile Gacdümbek'i kasederek, Yavmit'ten gelen iki "böri"nin başına bela olup tahtını yerle bir edeceğini, ayrıca onlardan birinin de halkına han olacağını söyler.

Öz. varyantında yer alan üçüncü şiir Bibi Hilâl ile Ravşanbek arasında karşılıklı söylenmiştir. Şahdarhan, kurandazi Yusuf'tan gördüğü rüyanın tabirini öğrenince, Ravşanbek ile Gacdümbek'i öldürmek için yanına getirir. Fakat bunların boyunu posunu görünce öldürmeye kıyamaz. "Ben yaşlandım nasıl olsa öleceğim, evlatlarım takdir etsin" der ve azat eder. Ravşan şehirde gezerken yolu Gacdümbek'in evinin bulunduğu sokağa düşer. Bunun üzüntülü halini gören Gacdümbek'in bacısı Bibi Hilâl, onun bu şehirden olmadığını bilir. Niçin ağladığını öğrenmek için dört haneden oluşan 11 heceli olmakla beraber kafiye yapısı ve durakları düzenli olmayan bir şiir söyler. Bibi Hilâl'i duyan fakat onu göremeyen Ravşanbek de bu soruya her biri dört mısradan oluşan dört haneli bir şiirle cevap verir. Ravşanbek, zaten bu şehirde bulunduğu için üzgün olduğunu, bir de onu göremeyince daha da üzüleceğini söyler. Şiir daha öncekilere göre yapı bakımından biraz daha düzgündür. Kafiye örgüsü aaxa, bbbx şeklindedir. Bu şiir de diğer varyantlarda yoktur.

Bu epizotun Öz. varyantındaki şiirlerinin çoğu Ravşanbek ile Bibi Hilâl arasındaki karşılıklı manzum söyleşmelerdir.

Ravşan'ın, "kimsen dışarı çık göreyim" demesi üzerine Bibi Hilâl kapıyı açıp eyvana çıkar. Ravşanbek, huri tabiatlı, meleyke sıfatlı, şirin sözlü, cadı gözlü Bibi Hilâl'i görünce ağzı açık kalır. Bibi Hilâl burada onu aslını soran "Kanday elde, kaysi adam oğlısan?" nakaratlı dört haneli bir şiir söyler. 11 heceli olan şiirin birinci hanesi 3, üçüncü hanesi ise 6 mısralıdır. Kafiye örgüsü aaa, bbbx, ncccn, çççn şeklindedir. Şiirin kafiyeleri bizim klasik kafiye anlayışımıza uymamaktadır. Ancak metnin destan metni olması ve şiirlerin de bir musiki aletiyle söylenmesi kafiyedeki bu pürüzleri saklamaktadır.

Ravşanbek, Bibi Hilâl'in kendisine nereli olduğunu, soyunu aslını sorması üzerine beş hanelik bir şiirle, aslının Yavmit'li olduğunu, Yavmit hanı Adilhan'ın torunu ve Tolibay'ın da oğlu olarak bir "hanzade" olduğunu; şimdi ise burada tutsak bulunduğunu anlatır. 11 hece ile söylenen şiirin birinci hanesi 4, diğer haneleri 5 mısralıdır. 6+6 ve 4+4+3 şeklinde duraklı olan şiirin duraksız mısraları da vardır.

Ravşanbek, Bibi Hilâl'e aslını, elini-yurdunu söyleyince, Bibi Hilâl de ona, Hamza'yı razı edip kendini pazarda köle olarak sattırabilirse, ağabeyi Gacdümbek'in onu alabileceğini ifade eden üç haneli bir şiir söyler. Şiirin birinci hanesi 9, diğer haneleri ise 4 mısralıdır. Yine 11 hece ile söylenen şiirin durakları düzensizdir. Kafiye örgüsüne dikkat edilince ilk hanenin son dört mısramın ayrı bir hane olduğu anlaşılır.

Bibi Hilâl'in öğüdünü dinleyen Ravşanbek, Hamza'nın evine gelince yemek yemez ve ağlayıp feryat eder. Kendisini ya serbest bırakmasını, ya da pazara götürüp köle olarak satmasını isteyen dört hanelik bir şiir söyler. 11'li olan şiirin birinci ve ikinci haneleri 5, üçüncü ve dördüncü haneleri 4 mısralıdır. Kafiye şeması ise aaaab, ccccb'dir.

Diğer varyantlarda bu epizot bulunmadığı için tabii olarak bu şiirler de yoktur.

Öz. varyantının bu epizota bağlı ilk şiirleri Ravşanbek ile Bibi Hilâl'in karşılıklı söyledikleri şiirlerden meydana gelmekteydi. Bu epizota bağlı ikinci grup şiirler de, yine Bibi Hilâl'in ağabeyi Gacdümbek ile Ravşanbek'e ve bunların da Bibi Hilâl'e söylediği şiirlerden oluşmaktadır.

Ravşan'ın isteği karşısında "kendin doğurmadıkça oğul olmaz, satın alından da kul olmazmış" diyen Hamza, Ravşan'ı pazara götürür. Bu arada Ravşan'ı aldirmek isteyen Bibi Hilâl evinde ağlayarak ağabeyini bekler. Eve gelen Gacdümbek bacısına niçin ağladığını soran her biri dört mısralı ve dört haneli bir şiir söyler. 11'li hece ile söylenen

şiiirin durakları 6+5 ve 4+4+3'tür. Kafiyeleeri ise aaba, ccbe Őeklindeedir. Bibi Hilâl de, ağabeyine evde kendine yardım edecek genç, yakışıklı ve zeki bir köle almasını isteyen beş haneli bir Şiirle cevap verir. Şiirin hanelerindeki mısra sayısı ve durakları farklıdır.

z. varyantında Goroğlı'nun babasının esir edilmesi epizotuna bağlı karşılıklı söylenen Şiirlerden biri de Gacdümbek ile Hamza arasında söylenir. Gacdümbek, Hamza'nın sattığı köleyi görüp beğenince, Hamza'ya hitaben sattığı kölenin fiyatını soran dört haneli ve her hanesi dört mısralı bir Şiir söyler. 11 hece ile söylenen Şiirin durakları 6+5 ve 4+4+3 Őeklindeedir. Doldurma mısraların da yer aldığı Şiirde kafiye örgüsü ise aaba ccbe Őeklindeedir. Gacdümbek'in Şiirine Hamza da "Baha koysam sening kçing yetami?" nakaratlı aynı vezin ve kafiye örgülü bir Şiirle cevap verir.

Hamza'dan bin tıllaya Ravşanbek'i satın alan Gacdümbek, evine gelince Bibi Hilâl'in yine ağlamakta olduğunu görür. Bibi Hilâl niçin ağladığını, her biri dört mısradan oluşan bir Şiirle anlatır. Bibi Hilâl, ağabeyine: "şahdarhan'dan dört tane bekçi geldi, seni saraya çağırıyorlar" diye yalan söyleyerek onu saraya gönderir. Bibi Hilâl'in ağabeyini evden uzaklaştırmak için söylediği Şiir de 11 hecelidir. Bu arada evde yalnız kalan Bibi Hilâl ile Ravşanbek birbirlerine ikişer haneli birer Şiir söylerler. Karşılıklı birbirlerine hizmet buyurmalarını istedikleri konulu bu Şiirde haneler aaxa, bbbx Şeklinde kafiyelelenmiştir.

Bibi Hilâl'in kendisine yalan söylediğini ğrenen Gacdümbek eve gelip bunları bir yatakta görünce Ravşanbek'i öldürmek ister. Bibi Hilâl ağabeyine Ravşan'ı bırakıp kendisini öldürmesini, kölenin de kendisi gibi Allah'ın yalnızı olduğunu anlatan dörder mısralık bendlerden oluşan beş haneli bir Şiir söyler. Şiir 11 heceli olup 6+5 ve 4+4+3 Şeklinde duraklıdır. Kafiye rgs ise aaxa, bbbx'dir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu Şiirlerin hiç biri diğer varyantlarda yoktur.

2. Köroğlu'nun Babasının Usta Bir Sınşı/Seyis Olması Epizotuna Bağlı Şiirler

Köroğlu'nun babasının, T.'de dedesinin, usta bir sınşı/seysis olması motifi ve epizotu bütün varyantlarda ortaktır. Ancak, bu epizotla ilgili Şiirler birinci epozitta olduğu gibi sadece öz.'de vardır.

Bacısının isteği üzerine Ravşanbek'i öldürmeyen Gacdümbek, hem bacısının isteği, hem Ravşan'ın yiğitliği, hem de onun kendi gibi Türkmen olmasından dolayı bacısı Bibi Hilâl ile evlendirir. Bir gün Ravşan ile Gacdem gezmeye gider. Ravşan bir derede adam ve at kemikleri görür. Bir atın ayak kemiğini alarak onun tulpar olduğunu, sahibi olmadığı için kendilerine benzediğini, burada kalmaları halinde, ölünce kendilerinin de sahipsizliklerinden dolayı bunun gibi olacaklarını anlatan beş haneli, 11 heceli şiir söyler. Şiir, benzerlerini daha önce gördüğümüz gibi farklı sayıdaki mısralardan meydana gelmektedir.

Öz. varyantının bu epizota bağlı ikinci şiiri yine Ravşanbek tarafından söylenir. Ravşanbek'in, atın kuru kemiğine bakarak onun tulpar olduğunu anlayabilecek kadar usta bir sınışı olduğunu öğrenen Şahdarhan, onu, seksen tavla atının içinde tulparı olup olmadığını öğrenmek için, yanına çağırır. Ravşanbek, bu atlar içinde tam tulpar olmamakla beraber bir iki tane iyi cins at olduğunu söyler. Şahdarhan buna çok öfkelenir. Bu arada Ravşanbek oradan geçen helvacının yelesi ve kuyruğu dökülmüş bakımsız atını tulpar diye öven üç haneli bir şiir söyler. Şiirin 1. ve 2. haneleri 4, 3. hanesi ise 10 mısralıdır. 11 heceli olan şiirin durakları 6+5 şeklinde olup aaxa, bbccxc ççxç biçiminde kafiyelenmiştir.

Ravşanbek'in helvacının atını tulpar diye övmesine kızan Şahdarhan, onun gözlerini kör ettirir. Buna karşılık kendisinden dilekte bulunmasını isteyen 5 haneli bir şiir söyler. Şahdarhan, Ravşanbek'e istemesi halinde tahtının yarısını veya bir deve yükü altın ya da büyük bir şehir vereceğini söyler. Şiir 11 heceli olup 6+5 duraklıdır.

Ravşanbek, Şahdarhan'ın bu teklifi üzerine "Alib bering halvacing atini" nakaratlı 5 kıtalı şiirle cevap verir. Yalnız bu şiirin 3. ve 5. haneleri 5'er mısralıdır. Bu şiirde ilk defa: "Kör Ravşan'ın bilmediğini bildirin" mısrasında şiiri söyleyenin ismi geçmektedir.

Öz. varyantında destanın buraya kadar ki bölümünde asıl kahraman durumunda olan Ravşanbek, Şahdarhan'ın helvacının atını alıp vermesi üzerine bu atı Gacdümbek'e, altı ay ışık görmeyen yerde beslemesini, zira, yurtlarına gitmeye karar verdiklerinde bu atın kendilerini dağlardan taşlardan aşırarak selamet bir şekilde Yavmit'e götüreceğini anlattığı 6 hanelik bir şiir söyler. Şiir 11'li heceyle söylenmiş olup 2. hanenin mısra sayısı 5, 3. hanenin 6 ve 6. hanenin de 7 şeklindedir.

Ravşanbek, yerin altında bakılan tayının istenilen duruma gelip gelmediğini öğrenmek için Gacdümbek'i atı padişahın korganından atlatmaya gönderir. Korganın yüksekliğinden korkan Gacdümbek ata hitaben; "Çuv-ha, çuv-ha bekning ati!" nakaratlı farklı sayıda mısralardan oluşan 7 hane şiir söyler. Şiir, 4+4 ve 5+3 şeklinde duraklı olup bazı mısraları 9 hecelidir. 10 mısradan oluşan 2. hane ile 12 mısradan oluşan 7. haneyi kafiye örgüsü ve nakaratlarına bakarak, 2. haneyi 5'er mısralı 2 bende; 7. haneyi de 6'şar mısralı olmak üzere 2 bende ayırmak mümkündür. Zaten 7. hanenin son 6 mısraı bahşı tarafından söylenmiş atın korgandan atlayışını tasvir eden bir şiirdir.

3. Köroğlu'nun Beyin/Padişahın Yanından Kaçması Epizotuna Bağlı Şiirler

Bu epizot da bütün varyantlarda ortaktır. Ancak şiir 1. ve 2. epizotlarda olduğu gibi sadece Öz.'te vardır.

Öz.'te bu epizota bağlı "yol bolsin" redifli ilk şiiri Bibi Hilâl söyler. Helvacıdan aldırıldığı atın istediği duruma geldiğini gören Ravşanbek, Gacdümbek ile birlikte bu ata binerek Yavmit'e kaçar. Bunların Yavmit'e gittiğini gören Bibi Hilâl, ağabeyi ve kocasına hitaben "beni bırakıp nereye gidiyorsunuz?" mealinde üç hanelik bir şiir söyler. 11'li hece ölçüsüyle söylenen şiir 4+4+3 şeklinde düzenli bir durak sistemine sahiptir.

Bu epizotun Öz. varyantına ait ikinci şiirini, Bibi Hilâl'in şiirine cevap olarak Gacdümbek söyler. Gacdümbek, bacısının üzüntülü halini görünce kendi de üzülererek: "Aydın göle ördek tutmaya gidiyorum, ikindi namazında geleceğim" diyerek yalan söyler. 11'li hece vezniyle söylenen bu şiir üç haneden ibarettir. Daha önceki şiirlerde olduğu gibi, bunun da hanelerindeki mısra sayısı farklıdır.

Bibi Hilâl de tekrar Gacdümbek'e cevap olarak yine "yol bolsin" redifli on üç mısradan oluşan bir şiir söyler. Bibi Hilâl, bu şiirin peşinden de kocası Ravşanbek'e hitaben: "Al hancarini, yarib ap ket balangni!" redifli beş mısralı bir şiir daha söyler.

Gacdümbek, söylediği yalana bacısının inanmadığını anlayınca, "iki yalan bir yemin, buna sözün doğrusunu söylemek lazım" diyerek Yavmit'e gittiğini ve kavuşmanın kıyamete kaldığını anlatan 11 heceli, dört haneli bir şiir söyler. Şiir, 6+5 duraklıdır ve aaxx, bbbx, ccxc şeklinde kafiyelidir. Şiirin 1. hanesinde "k", 2. hanesinde "ş", 3. hanesinde "t", ve 4. hanesinde de "z" sesleriyle yarım kafiye yapılmıştır.

Bibi Hilâl'in yanından ayrılan Ravşan ile Gacdümbek, namertler gibi habersiz kaçmamak için, Şahdarhan'dan izin istemeye giderler. Bu arada Ravşanbek Şahdarhan'a hitaben: "ketgeni keldim" redifli 6 hanelik 8 heceli bir şiir söyler. Şiir 4+4 ve 5+3 şeklinde duraklıdır. 1. ve 2. hanesi 7 mısralı, 5. hanesi 5 mısralı, son hanesi ise 6 mısralıdır. Kafiye yapısı düzenli değildir.

Öz. varyantında destanda önemli fonksiyonları olan bütün kahramanlar şiir söyler. Bunu önemli olaylardaki bütün konuşmalar manzum yapılır, diye de ifade edebiliriz. Bunun örneklerinden biri Gacdümbek'in hizmetkarının söylediği şiir veya manzum konuşmadır.

Ravşanbek ile Gacdümbek ülkeleri Yavmit'e kaçınca Bibi Hilâl Zerger'de yalnız kalır. Şahdarhan'ın adamları daha önceden Ravşanbek'in belinden "sahipkıran"ın doğacağını bildikleri için Bibi Hilâl'i öldürmeye karar verirler. Bu kararı öğrenen Gacdümbek'in hizmetkari doğruca Bibi Hilâl'in yanına gelir ve "yürü seni Yavmit'e götüreyim," diye üç kıtalı bir şiir söyler. 11 heceyle söylenen şiirin kafiye örgüsü düzensizdir.

Bibi Hilâl, "ben hizmetçim ile gidince elde dedikodu olur, ağabeyim ve kocamın yüzü kararır" diye hizmetkar Rüstem'in teklifini geri çevirip "kaderime razıyım" diyerek Zerger'de kalır. Fakat burada Şahdarhan'ın adamları gelmeden önce, eceliyle ölür. Bibi Hilâl'i ziyarete gelen Rüstem onu yerde yatıyor olarak görünce, ağabeyinin gitmesine üzülmemesini, hizmetkarının ağabeyinden daha iyi bakacağını ifade eden iki kıtalı bir şiir söyler. Şiir, 11'li hece vezniyle söylenmiştir. Her hanesi dörderli mısradan oluşmaktadır. Kafiye şeması ise, aaba ccbc şeklindedir.

4. Köroğlu'nun Doğumu ve Eğitimi Epizotuna Bağlı Şiirler

Öz. varyantında bu epizotun ilk şiirini henüz üç yaşında olan Goroğlı söyler. Bibi Hilâl'in ölümünün üzerinden üç ay, dokuz gün, dokuz saat ve dokuz dakika geçtikten sonra Goroğlı mezarda doğar. Hilâl'in cesedine can gelmez, ancak memesine süt gelir. Üç yıl sonra süt kesilince aç kalan Goroğlı anasına hitaben, "yerinden kalk, meme ver" diye, "anacan" redifli, 11 heceli ve dört haneli bir şiir söyler. Her hanesi dört mısralı düzenli bir yapıya sahip olan şiirin durakları 6+5 ve 4+4+3, kafiye örgüsü ise aaxa, bbxb şeklindedir.

Bu epizotun Öz. varyantına ait ikinci şiiri, daha önce Hilâl'e de bir şiir söyleyen Rüstembek'e aittir.

Goroğlı, mezara düşen ışığı yakalamak isterken mezarın dışarı çıkar ve Rüstembek'in sürüsünden bir kısrağı bunu emzirmeye başlar. Kısrağın her gün mezarlığa gittiğini öğrenen Rüstem kısrağı takip ederek Bibi Hilâl'in mezarına varır ve orada Goroğlı'ni görür. Bunun Bibi Hilâl'in karnındaki çocuk olduğunu anlar. Çocuğu evine getirmek isteyip “ben senin dayınım” diye dört haneli bir şiir söyler. 11’li hece ölçüsüyle söylenmiş olan şiirin hanelerindeki mısra sayısı eşit olmadığı gibi, kafiye örgüsü de düzenli değildir.

Bu epizotun T. varyantına ait ilk şiirini Cıgalı Beg'in oğlu Gencim söyler. Öz. varyantındaki Hamza'nın söylediği şiirle, muhteva açısından farklı olmakla birlikte, Köroğlu'nun doğumundaki sevinci yansıtması bakımından benzerlik gösterir. Mezarlıkta bulunan çocuğun Adı Beg'in hanımının mezarında doğurduğu çocuk olduğunu öğrenen Gencim, hem babasına haber vermek, hem de sevincini dile getirmek için dört haneli bir şiir söyler. “Geldi bolgay” nakaratlı ve semai şeklinde olan bu şiirin durakları genellikle 4+4'tür. Ancak duraksız olan mısralar da vardır. Birinci hanesinde “ı”, ikinci hanesinde “z”, üçüncü hanesinde ise “t” sesleriyle yarım kafiye oluşturulurken son hanede “an” sesleriyle tam kafiye yapılmıştır. Şiirin kafiye şeması ise, xaxa, bbba, ccxx ve ççça şeklindedir.

Köroğlu'nun doğuşunun anlatıldığı bu kısımdaki Öz. varyantına ait şiirlerden birini de yine Goroğlı söyler. Rüstembek'in dayısı olduğuna inanmayan Goroğlı, tekrar mezara girerek annesine hitaben iki şiir söyler. Bunlardan ilki Rüstembek'in dayısı olup olmadığını öğrenmek içindir. “Sende aka, mende tağa bar midi?” nakaratlı olan ilk şiir, diğer bir çok şiirde olduğu gibi, hanelerindeki mısra sayısı, durakları ve kafiyesi bakımından problemlidir. İkinci şiir ise bir vedalaşmadır. Annesinin öldüğünü anlayan Goroğlı ona veda etme niyetiyle 11 mısralı bir şiir söyler. Bu son iki şiirin T. varyantında benzeri yoktur.

Öz. varyantında karşılıklı iki veya üç kişi arasında manzum söyleşmeler şeklinde olan şiirler bu epizotta da Goroğlı ve Rüstem arasında gerçekleşir.

Rüstembek'in evine gelen Goroğlı, onun oğlu Kongırbay ile arkadaş olarak sokaklardaki çocuklarla oynarlar. Bir gün Goroğlı'nın aklına annesi düşer. Rüstembek'in

yanına giderek annesini özlediğini, kendisini annesinin yanına götürmesini isteyen 5 haneli bir şiir söyler. Rüstembek de yine 5 haneli bir şiirle anne ve babanın ölmesi mirastır diyerek cevap verir. Her iki şiir de 11’li hece vezniyle söylenmiş olup kafiye ve mısra sayısı bakımından düzensizdir.

Mezarda doğan çocuğun eve getirilmesi konulu bir şiir de T.’de de yer almaktadır. Cıgalı Beg tarafından söylenen şiir, dört haneli olup koşma şeklindedir. Mezarda doğan torununu evine getirip halka ziyafet vererek ad koyduran Cıgalı Beg, torunu Rövsen’i kendi büyütüp yetiştirmeye başlar. Rövsen çok kısa zamanda halkla kaynaşıp konuşmayı öğrenir. Cıgalı Beg, hem torununun bu halini övmek, hem de Allah’a hamd etmek için “eyledi” redifli bu şiiri söyler. Şiir 11 heceli ve 6+5 duraklı, kafiye örgüsü abab, cccb şeklindedir. Şiirin 1. hanesinin 1. ve 3. mısraları “a” sesiyle yarım; 2. ve 4. mısraları ise “man” sesleriyle tam kafiyelidir. 2. ve 4. hanelerde “an”, 3. hanede de “at” sesleriyle tam kafiye yapılmıştır.

Öz. varyantında Rüstem’in kendisini mezarlığa götürmemesine üzülen Goroğlı ağlayarak annesinin yanına varıp “mezardan çık” diye üç haneli bir şiir söyler. Şiir, 11 heceli olup kafiyeleri problemlidir.

Bu epizotun son şiiri yine Öz. varyantına aittir. Goroğlı ile Bedkir arasında bir deyişme olan bu şiirler ikişer haneliktir. Goroğlı yedi yaşına kadar Rüstembek’in evinde kalır. Bu zaman içinde aşık oynadığı çocukların bir çoğunu döver, Gösfend Töre’nin de gözlerini çıkartır. Goroğlı oğlunun intikamını almaya gelmekte olan Bedkir’in niyetini anlar ve ona: “yol bolsin” redifli iki hanelik bir şiir söyler. Bedkir de buna “aşığı benimle oyna” diyerek yine iki haneli bir şiirle cevap verir.

5. Köroğlu’nun Kendi Yurduna Gitmesi Epizotuna Bağlı Şiirler

Köroğlu’nun kendi yurduna gitmesi sadece Ka. ve Öz. ve T. varyantlarında yer alan bir epizottur. Ka. varyantının şiirlerini ayrıca inceleyeceğimizi daha önce belirtmiştik. Burada Öz.ve T. varyantlarındaki şiirler incelenecektir. Bu iki varyantta epizot aynı olmakla beraber olaylar ve mekanlar birbirinden çok farklıdır.

Bedkir ile aşık oynayan Goroğlı onu öldürünce, Bedkir’in akrabaları da Goroğlı’ni, Rüstembek’i, Kongırbay’ı ve Rüstembek’in hanımını öldürmek isterler.

Goroğli, Rüstembek'ten ailesinin kim olduğunu öğrenir ve babasının memleketine gitmek istediğini belirtip “izin verin” diye 5 haneli 11 heceli bir şiir söyler.

Rüstembek de Goroğli'nin isteği üzerine onun babasını, anasını ve onların başına gelenleri uzun bir şiirle anlatır. Şiir, 11 hecelidir, ancak hanelerin mısra sayısı ile kafiyesinde bir kural yoktur. Goroğli de tekrar Rüstem'e hitaben babasından kalan bütün malı mülkü ona bıraktığını anlatan altı haneli bir şiirle cevap verir. Goroğli'nin boyuna posuna bakıp gurur duyan Rüstembek, onun sağ selamet Türkmen'e vurmasını isteyen birincisi dört, ikincisi iki mısradan oluşan iki haneli bir şiirle cevap verir.

Ka. ve Öz. varyantlarında asıl yurtlarına gitmeyi Köruğli/Goroğli'nin kendi isterken T. varyantında Goroğli'ni asıl yurduna Cıgalı Beg gönderir. Cıgalı Beg, torunu Goroğli'na artık silahlı bir yiğit olduğunu, Çardağlı Çandıbil'e gidip amcası Gencim'i bularak iline obasına sahip olması gerektiğini öğütleyip çeşitli nasihatlerde bulunduğu 5 hanelik “olma” redifli bir şiir söyler. Şiir, 8'li heceyle söylenmiştir.

Birinci hanesinin kafiyesi hatalı olan şiirin diğer hanelerinin kafiyeleri düzenlidir.

İncelediğimiz varyantlardaki konu ve epizotların farklılık göstermesi ve o varyantlarda bulunan şiirlerin bizim bütün varyantları göz önünde bulundurarak tespit ettiğimiz epizotlara uymasında problemler bulunmaktadır. Mesela And. varyantında kahramanların kendi ülkelerine kaçmaları gibi bir epizot yoktur. Bunların kendi yurtları hükmündeki yer Çamlıbel'dir. Biz Çamlıbel'i kahramanın kendi yurdu kabul edip Deli Yussup'un burada oğluna söylediği şiiri de bu epizot içinde değerlendirdik.

Deli Yussup Erzurum'dan kaçıp Çamlıbel'e gelir ve burayı mesken tutar. Bir gün rüyasında oğlu Ali'nin ab-ı hayattan içtiğini görür. Oğlu da gelip ayran renginde çok lezzetli bir su içtiğini söyleyince, o da bu sudan içmek ister. Oğlu ile beraber ab-ı hayatın aktığı yere giderler, fakat bu suya başka sular karıştığı için Deli Yussup bundan içemez. Kaderine razı olup oğlu Ali'ye, bu dağları mesken tutup gelenden geçenden vergi almasını, kimselere güvenmemesini tavsiye eden öğüt niteliğinde 5 haneli ve 11 heceli bir şiir söyler. Şiir, 6+5 ve 4+4+3 duraklı olup abab, cccb şeklinde kafiyelenmiştir. Bu şiirin benzeri diğer epizotlarda yoktur.

Bu epizota ait Öz. varyantındaki şiirlerden birini yine Goroğli söyler. Goroğli, günlerce yol gidip kendi ülkesine yaklaşıncı, yolda iyi giyimli iki avcıya rastlar. Onlardan:

“Kayerde Yavmiting/Türkmening eli?” nakaratlı 9 haneden ibaret uzun bir şiirle yurdunu sorar. 8’li hece ile söylenip aaan, bbbn şeklinde kafiyelenen şiirin her hanesinde o iki avcının vasıfları övülür. Bu arada: “Mingen atı topıçaklar” mısraı iki defa tekrar edilirken, “İkki birdey....” mısraı da defalarca tekrar edilmektedir. Adları Kallıbek ile Ballıbek olan bu beyzadelerden Kallıbek, aynı vezinli 4 haneli bir şiirle cevap verir. Yalnız bu şiirin hanelerindeki son mısra nakarat değildir. Ayrıca son hane de 5 mısradan meydana gelmektedir.

Goroğli, Yavmit’e gelince tesadüfen babasıyla karşılaşır. Ancak onun babası olduğunu bilmez. Ondan 1. hanesi 9, 2. hanesi 2 ve 3. hanesi 4 mısradan oluşan bir şiirle babasını sorar. Babası da ona, “Sen kimsin? Nereden geldin, kimi soruyorsun?” diyerek beş haneli bir şiirle cevap verir. Bu şiirin hanelerindeki mısra sayısı Goroğli’nin söylediği şiirin hane sayısına göre farklıdır T. varyantında Öz’den şekil olarak farklı olan bu şiiri Goroğli amcası Gencim’e söyler. Dedesinin öğüt ve tavsiyesini dinleyen Goroğli, Üçgümmez dağından Çardaglı Çandıbil’e gider. Orada tesadüfen amcası Gencim ile karşılaşır. Fakat bu da onun amcası Gencim olduğunu bilmez. Ondan ilini obasını ve amcası Gencim’i soran “.....haysı yanda bilebilmedim” redifli dört haneli koşma tarzında bir şiir söyler. Şiir 6+5 ve 4+4+3 şeklinde karışık bir durak yapısına sahiptir.”il” ve “yol” kelimeleriyle kafiyelenen şiirin diğer hanelerdeki kafiye yapısı sağlam değildir.

6. Köroğlü’nun Reyhan Arap ile olan Münasebeti Epizotuna Bağlı Şiirler

Köroğlü’nun RArap ile olan münasebeti ve mücadelesi Öz. T. ve And. varyantlarında vardır. Fakat bu epizot her üç varyantta da farklı farklı yerlerde yer almaktadır. Öz. varyantında Goroğli kendi ülkesi Yavmit’e vardıktan sonra Reyhan Arap ile karşılaşır. T.’de Üçgümmez dağında yaşadıkları sırada karşılaşır. And. varyantında ise Deli Yussup ve Ali Erzurum’dan kaçarken Reyhan Arap peşlerine düşer.

Bu epizot Öz. varyantında, Goroğli’nin gençliği, kısmında yer almaktadır. Bundan önceki bölümlerde yaptığımız gibi, burada da epizottaki şiirlerin tamamını değil de, diğer varyantlarda benzerleri olanları inceleyeceğiz.

T. varyantında bu epizotla ilgili beş şiir yer almaktadır. Bunlardan ilkini Abdilla kalender, üçünü Rövsen ve birini de Gülendäm söyler.

Cıgalı Beg, torunu Rövşen ve gelini Gülendâm ile beraber Üçgümmez dağında yaşarken bunların yanına İsfahan'a gitmekte olan kırk kalender uğrar. Kalenderlerin başkanı Gülendâm'ın hizmetine ve güzelliğine hayran olur. Arabistan'a varıp Reyhan Arap'a misafir olduklarında Reyhan'ın onlara, 'dünyada ne var ne yok, diye sorması üzerine Abdilla Üçgümmez dağında görüp hizmeti ve güzelliğine hayran olduğu Gülendâm'ı: "Gülendâmdek söver yarı görmedim" nakaratlı dört haneli bir şiirle Reyhan'a anlatır. Koşma tarzında söylenen bu şiir, bazı mısraları problemi olmakla birlikte 6+5 duraklıdır. Kafiye şeması a_na_n, bbb_n şeklindedir.

Bu epizotun T. varyantına ait ikinci şiiri Rövşen tarafından söylenir. Abdilla kalenderden Gülendâm'ın yaşadığı yeri öğrenen Reyhan Arap, doğruca Üçgümmez dağına gelir. Rövşen'i kandırarak Gülendâm'ı kaçıır. Bu arada Rövşen, Gülendâm'ın hatırlatması üzerine Reyhan'ın atını kendi kısrağına çeker. Rövşen, yengesini kaçıran Reyhan'a hitaben, büyüüp, yiğit olunca ondan intikamını alacağına dair dört haneli ve 8 heceli bir şiir söyler. "t" ve "r" sesleriyle yarım kafiyeli olan şiirin kafiye yapısı sağlam değildir. 4+4 şeklinde duraklı olup, "senin/Reyhan cayın kanda bolar" mısraı nakarattır. Aynı olay için, aynı kahraman tarafından söylenen Öz. varyantındaki şiir 11 heceli ve on hanelidir. Ancak 5. hanenin ilk üç mısraında hece sayısı 7'ye inmektedir. hanelerdeki mısra sayısı da eşit değildir. Öz. varyantında bu epizota bağlı daha önce söylenmiş şiirler de vardır. Bunlar Goroğlı-Reyhan Arap ve Goroğlı-Halcuvan arasında geçen manzum konuşmalar şeklindedir. Goroğlı, Yavmit'e gelen Reyhan Arap'tan, kısrağına çekmek için atını isteyen dört haneli bir şiir söyler. Reyhan Arap da Goroğlı'nın bu isteğine karşılık dört haneli bir şiirle ondan Halcuvan'ı sorar. Bu şiir şekil olarak dörder mısralı hanelerden oluşmaktadır. Reyhan'ın bu sözüne kızan Goroğlı tekrar üç haneli bir şiirle Reyhan'a kızı Zeydinay'ı sorar. Goroğlı ile Halcuvan arasında geçen manzum konuşmada ilk şiiri Halcuvan söyler. Reyhan Arap'ın atına karşılık Halcuvan'ın kendisine su vermesi şartını koşması üzerine, Goroğlı ağlayarak Halcuvan'ın yanına varır. Halcuvan, niçin ağlıyorsun, Ahmetbek'ten kötü haber mi geldi, diye Goroğlı'ne hitaben her hanesi dört mısradan oluşan dört haneli bir şiir söyler. 11 heceli olan şiirin durakları 6+5 ve 4+4+3 olup kafiye örgüsü ise aaxa, bbbx şeklindedir. Goroğlı'de bu şiire yine aynı vezin ve kafiyeli bir şiirle cevap vererek Zerger'den misafir geldiğini, kendisinin misafiri ağırlayacak yeri olmadığını söyler. Halcuvan da, gelen misafiri kendisini ağırlayabileceğini, ayrıca bütün evlerin kendisine ait olduğunu beş haneli bir şiirle

Goroğli'ne söyler. Bu şiir diğer iki şiire göre bir hane daha fazladır. Şekil bakımından diğerlerine benzer. Ancak, sırf kafiye oluşturmak için söylenmiş, konuyla alakası olmayan mısralar da vardır. Goroğli ile Halcuvan arasında aynı konu ile ilgili karşılıklı birer şiir daha söylenir.

T. varyantında Rövsen ile Gülendäm arasında karşılıklı söylenen şiirler, muhteva ve şekli bakımından Öz. varyantındaki Goroğli ile Halcuvan arasındaki manzum konuşmadan farklıdır. T.'de Gülendäm'in Rövsen'e hitaben söylediği "aldı canımı" redifli şiir, Gülendäm'in Reyhan tarafından kaçınılıırken söylediği şiirdir. Dört hane olan bu şiir 6+5 duraklı olup kafiye yapısı sağlam değildir. Yengesinin ah-ı figanına üzölüp gönlü gamlanan Rövsen de, başına gelenleri ve çaresizliğini "zalım ayrılık, ayrılık" nakaratlı, beş haneli ve 9 heceli bir şiirle dile getirir. "t", "k", ve "a" sesleriyle yarım kafiye oluşturulan şiirin kafiye örgüsü sağlamdır. Durakları ise 4+4 ve 5+3 şeklinde olmakla birlikte duraksız mısralarda vardır.

Bu epizotun T. varyantındaki son şiirini Rövsen, Öz. varyantındaki son şiirini de Reyhan Arap söyler. Bunlar da konu ve şekil itibariyle birbirinden farklıdır. T. varyantında Rövsen, yengesini Reyhan'ın götürmesi üzerine, kendini teselli ederek atından doğacak tay yedi yaşına gelince Reyhan'dan intikamını alacağını anlattığı dört haneli ve 8 heceli bir şiir söyler. "oldı" redifli olan bu şiir ve kafiye açısından pürüzsüzdür. Öz. varyantının son şiirini söyleyen Reyhan Arap, Tecen ırmağını geçtikten sonra, geriye dönerek Goroğli'ne hitaben, Halcuvan'ı kaçırmakla Yavmit'i perişan ettiğini, bağlarındaki gülleri açmadan soldurduğunu, beş haneli bir şiirle anlatır. Şiirin 1., 2. ve 5. haneleri 5, 4. hanesi ise 3 mısralıdır. Şiir 11'li hece ile söylenmiştir.

Bu epizotla ilgili bir şiir de And. varyantında yer almaktadır. Ancak konu olarak Öz. ve T. varyantlarıyla hiç bir ilgisi yoktur. Deli Yussup oğlu Ali ile beraber Erzurum'dan kaçırlarken Reyhan Arap bunları yakalamak için peşlerine düşer, yanlarına varınca, atı kendisine vermelerini ister. Deli Yussup da ona, "Medet İrahan Arap Medet" nakaratlı üç haneli bir şiir söyleyerek bu atı iki göze aldığını, kendilerine kıymamasını ister. Şiir 8 heceli olup nakarat kısımları 9 hecelidir. Kafiye örgüsü ise aab, cccb şeklindedir.

T. varyantında Reyhan Arap epizotunun peşinde yer almakla birlikte o epizotla alakası olmayan şiirler de vardır. Mevcut epizotlarımız içinde hiç bir gruba dahil olmayan

bu şiirleri Reyhan Arap epizotundan sonra yer almalarından dolayı burada incelemeyi uygun bulduk. Ayrıca Öz. varyantının incelememize dahil etmediğimiz kısmında yer alan ve T. varyantının şiirleriyle konu olarak benzerlik gösteren şiirlerini de burada inceleyeceğiz.

Göroglu, Reyhan Arap'ın aygırının aştığı kısırağından olan tayının Araz nehrinin öbür yakasına geçtiğini görünce, tayın bu durumunu dedesine anlatmak için "Gırat" redifli, dört haneli bir şiir söyler. 4+4 şeklinde duraklı olan şiirin kafiye örgüsü xaxa, bbba şeklindedir. Bu şiirin Öz. varyantında benzeri yoktur.

T.'de kaçan (Hızır götürmüştür) tayını bulmak için Hızır, Hz. Ali ve erenlerin yanına giden Göroglu, Hızır tarafından niyetinin ne olduğunun sorulması üzerine, niyetinin kahramanlık olduğunu belirtmek için atını öven dört haneli bir şiir söyler. Kafiye yapısı bozuk olan bu şiirde Göroglu, atının üç, beş ve yedi yaşında alacağı durumları anlatır. Öz. varyantında atın Hızır tarafından tedavi edilmek amacıyla götürülmesi üzerine Goroğlı atının kayboluşuna üzüлüp ağlayarak on sekiz mısralık bir şiir söyler. Şiirin ilk iki mısraı 11 ve 10 heceli olup diğer mısraları 8 hecelidir. Tayını ararken uyuyakalan Goroğlı, Hızır tarafından uyandırılıp tayının da haberini alınca, "Tayım izleb, kalendermen" nakaratlı dört haneli bir şiir daha söyler. Şiir, 8 heceli olup 4+4 duraklıdır. hanelerindeki mısra sayısı farklı olan bu şiirin son kıtasının 1. ve 6. mısraında "Goroğlı aytar halini" ve "Goroğlı aytıb dilini" şeklinde şiiri söyleyenin ismi de geçer. Yine bu şiirde Vamık, Ferhad ve Şirin'e de telmih vardır.

T. varyantında Hızır, Hz. Ali ve erenler tarafından üç dileği yerine getirilip atı ve kendi yiğitler gibi donatılan Göroglu, dedesinin sorması üzerine başından geçenleri 5 hanelik koşma şeklinde bir şiirle anlatır. "Diydiler" redifli bu şiir, epizottaki olaylar gereği dinî muhtevalıdır. "gaflette yatmak", "erenler payına yüz sürmek", "kevser şarabından içmek", "beş vakit namaz kılmak" ve "ahiret yoldaşı iman" gibi dinî-tasavvufî ifadelerin yer aldığı şiir 6+5 duraklıdır. T. varyantında mensur olan Hızır ile Göroglu'nun konuşması Öz. varyantında manzumdur. Hızır Goroğlı'ne tayı 40 tangaya satmak isteyince, Goroğlı, kendim Goroğlibek, boyum da Türkmen olup, kendi atımı satın alıncaya kadar şu ihtiyarın ayağının altında ölüp kalmam daha iyi, diyerek Hızır'a hitaben her hanesi 4 mısradan oluşan 3 haneli bir şiir söyler. 11 heceli olan şiirin kafiye örgüsü aaxa, bbbx şeklindedir. T. varyantında Hızır ve Hz. Ali'nin Göroglu'dan üç dileğini sorduğu kısım

Öz. varyantında yine manzum olarak yer almaktadır. Tayını almak için Hızır ile birlikte mağaraya giden Goroğlu'ne orada bulunan Sakibülbül, bu meclisten büyük dilekler dilemesi için “allayar allayar” redifli 11 kıtalı bir şiir söyler.

T. varyantının bu epizottaki son şiirinde Goroğlu, erenlerin tavsiyesini babasına 6 hanelik bir şiirle anlatır. “Cıgalı oğlu” redifli olan şiir ahenkli olmakla birlikte, kafiye, ölçü ve durak bakımından pürüzlüdür.

7. Köroğlu'nun Babasının/Dedesinin İntikamını Alıp yurduna Bey Olması Epizotuna Bağlı Şiirler

İncelediğimiz varyantlarda bu epizotla ilgili üç şiir bulunmaktadır. Bunlardan ikisi T. varyantında, biri de K1. varyantındadır.

T.'deki ilk şiir, Goroğlu tarafından yiğitlerine hitaben, “Turun begler ar almaga gidelin” nakaratlıdır. Goroğlu Çandibil'e gelince halk onu yurtlarına han yapar. Buna hazine ve mal verir. Goroğlu halkın verdiği bu malları kısa sürede adamlarıyla birlikte yiyip tüketince amcası Gencim'in sürüsünden koyun çalmaya başlar. Gencim buna kızıp “Hünker padişah kimsesiz amcanı öldürüp dedenin gözünün oydurmuş. Orada onların kanı duruyor. Sen burada bana talancılık ediyorsun,” deyince, Goroğlu yaptığının kötü olduğunu anlar ve yiğitlerine intikam almaya gidelim diye dört haneli bir şiir söyler.

T. varyantının ikinci şiiri de yine Goroğlu tarafından söylenir. Goroğlu, dedesinin ve amcasının intikamını almaya giderken yiğitlerinin bir kısmı onu terk eder. Yanında kalanların içinde gidip gitmemede tereddütlü olanlarına da, intikam almaya, maldan candan geçen gelsin, diyerek “yörüsün” redifli dört haneden oluşan bir şiir söyler. 8 heceli olan şiirin durakları karışık olup kafiyesi pürüzsüzdür.

Bu epizotun K1. varyantındaki şiiri, “o da mana bir iş değil, benim Kör oğlu” nakaratlı olup üç hanedir. Kör oğlu, babasının gözlerinin çıkarılmasına sebep olan atı besleyip küheylan haline getirince, babası intikamını alması için onu Bolu'ya gönderir. Kör oğlu burada kendini öven üç haneli bir şiir söyler. Şiir, aaa_n, bbb_n şeklinde kafilenmiş olup hece sayısı 11 ve 12 arasında düzensizdir.

Ka. varyantında şiirler, manzum destanların tabiatı gereği, hem destanı anlatan cırav, hem de destanın kahramanları tarafında ayrı ayrı söylenmektedir. Cırav, vakalar arası geçişi sağlayıp geniş bir çerçeve içinde olayları anlatıp değerlendirirken,

kahramanlar kendileriyle ilgili kısımlarda bizzat manzum olarak konuşmaktadırlar. Bunlar ya doğrudan, “Şagdattın sözi”, “şahın tüsi” ve “Akanaydın zarı” gibi bir başlık altında, ya da :

.....
“Mahramın boyı otuz kez, cuvanı on kez,
Tulgasın körge adam cannan bezgen.
Dep ayttı; kuldık kılıp: “Sözüm tında,
Tındasan tan kalganday man bar munda.
Esittim Türikmende ülken handı,
Cavabım calgan emes kuman kılma” (s.20).

örneğinde olduğu gibi cıravın anlattığı hikâye arasında yer alarak konuşmaktadırlar.

Cırav, destanı kendi anlattığı bölümlerde kahramanları “dedi” ifadesiyle ikinci şahıs ağzından konuşturarak destana dahil etmektedir. Kahramanın konuşmasından sonra devreye kendi girerek anlatılan olayı birkaç mısra ile tekrar değerlendirmektedir.

“Mıstandı alda turğan Şağdat kördi,
Kempirge “al” söyle” dep emir berdi.
-Bir kaşık kanım keşsen aytar edim,
Padşalık kaharınnan korkam,-dedi” (s.23).

Cırav, destanda hem kendi, hem de kahramanlara atasözü kullandırıp çeşitli benzetmeler yaptırarak akıcılığı sağlayıp üslubu güzelleştirmektedir. “Bastayın Köroğlu’nın hikayatin” diye başladığı destanın 8 mısralık bir bölümünde Tolıbay ve Ravşanbek’in yaşadığı ülkeyi tanıtırken, “Zercayın Zerger biler, degen mısral” şeklinde bir atasözü kullanarak anlattıklarının altın değerinde olduğunu söylemek ister. Köroğlu, Küleyim’e kim olduklarını ve buraya nasıl geldiklerini sorduğu konuşmasında:” Bas kespek bar, til kespek cok” diye atasözü kullanır.

Ka. varyantında hem bizzat cıravın kendisi, hem de kahramanlara çeşitli benzetmeler kullandırarak sözlerine canlılık ve güzellik katar. Mesela cırav, Ravşanbek’in dilenciden alıp beslettiği atın kırk gün sonraki halini anlatırken atın korgandan atlayıp geçmesini: “Karkındap sonda tulpar oktay uştı” mısra ile atılan oka benzetir. Destanın kahramanlarından olan Babalı da mezarda doğan Köroğlu’nın şeklini tarif ederken:

“Kuralayday möldiregen közi bar” diyerek çocuğun gözünün yaban keçisinin gözü gibi parladığını ifade eder. Yeni doğmuş olan Köruğlı'nın annesinin döşünde yatışını: “Ala bürkit, aş arıstan siyaktı” (s.55) mısraı ile de “ala kartal aç aslan”a benzetir.

Cırav, destanı anlatırken zaman zaman şahsi düşünce olarak araya girip bazen konuyla ilgili yorum yapmakta, bazen de dinleyicilere hitap ederek ilgiyi canlı tutmaya çalışmaktadır. Şağdat Han'ın Ravşanbek'i öldürmekten vaz geçmesi üzerine:

“Tağdır bitpey tebdil bolmas ecelde,
Şeytan kirmey bende coldan azar ma?”

diyerek destan metninde yer almayan, alın yazısının değişmeyeceği ve vadesi dolmayan kimsenin ölmeyeceği, mealinde açıklayıcı sözler söyler. Yine başka bir mısrada Şağdat'ın Ravşan'a develeri de incelettirip “hangisinin campoz olduğunu bil” demesi üzerine Cırav: “Sınşılıktın kaydan bilsin kiyesin” diyerek Şağdat'ın sınşılığın kutsal olduğunu bilmediğini ifade eder ve hafiçe de Şağdat'a kızar.

Ka. varyantındaki üslup özelliklerinden biri de, yukarıda söylediğimiz gibi, cıravın dinleyiciye hitap ederek onların ilgisini canlı tutmaya çalışmasıdır. O, Ravşanbek ile Gacdembek'in kendi ülkelerine kaçışlarını anlattığı kısımda: “Angarıp tında, ağayın” (s.43) diye dinleyicilere seslenerek anlattıklarının önemli olduğunu belirtip dikkatlice dinlemelerini ister. Aynı bölümün başka mısralarında:

“Kızıl tilim söz söyle,
Oydan-kırdan bas kosıp,
Elevmet keldi kuralıp
Özge ötirik bolsa da,
Calgamı çok bul anık” (s.45)

diyerek yalan söylenebileceğini, ancak bu anlattıklarının yalan olmadığını bildirir. Destanın “Ravşanbek” kolunun sonuna doğru tekrar araya girerek:

“söz aytayın balalarım kulak as
Tüsinbese nadan sözdü tındamas” (s.48)

mısralarıyla cahillerin anlamadıkları sözleri dinlemeyeceklerini ifade eder.

Ka. varyantı şekil olarak 4 mısralı haneler ile, mısra sayısı düzensiz olup bazen sayfalarca süren manzum kısımlardan meydana gelmektedir. Yalnız, sadece destanın açılışında yer alan 8 mısralık bir parça ile 4 mısralı bentler arasında yer alan 6 mısralık bentler de vardır. Bu varyantta Öz'de olduğu gibi, düzenli bir şekle sahip 3 ve 5 mısralı bentlerden oluşan bir şiir yoktur. Ka. varyantının nazım ölçüsü, 4 ve 6 mısralı düzenli bentlerde 11 hece, diğer kısımlarda ise 8 ve 7'li olmak üzere karışık yapıya sahiptir.

Destanda hem cırav, hem de kahramanlar tarafından hikâye edilen hareketsiz kısımlar, aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, genellikle 4 mısralı bentlerden oluşan şiirlerle anlatılmaktadır.

“Han boptı Kızılbaşta Şağdat attı,
Kayıtpağan eşbir kannan ıcdahatı.
Köp hannan bakıt kuşi artık bolgan.
I halkına cürgen küşti hükümeti” (s.19).

* * *

“Men aytayın, tında, halkım tüsimdi,
Meni bugin altın taktan tüsirdi.
Hükümlar, bayan ayla, bul kalay,
Altın tecdi başımdağı uşırdı” (s.22).

Yalnız hanelerin sayısında bir sınırlama yoktur. Olay bazen iki haneyle, bazen de 15-16 hane uzunluğunda bir şiirle anlatılmaktadır. Buradaki ölçü anlatılan olayın uzun ya da kısa olmasıdır. Eğer olay uzunsa tabii olarak hane sayısı çoğalmakta, olay kısa ise, buna paralel olarak hane sayısı da azalmaktadır. Meselâ Şağdat Han gördüğü bir rüya üzerine, ilerde başına bela olacağını öğrendiği Ravşan'ı öldürmek isteyince, buna engel olan celladın, söylediği şiir iki hanedir. Bunun yanında Akanay'ın mezarının başında Köroğlı'nı gören Babalı'nın gördüklerini Külayim'e anlatması 9 hane sürmektedir.

Destanda savaşmak, atla kaçmak gibi hareket ifade eden bölümlerle duygu ve heyecanın yoğun olduğu yerler 8 heceli mısralarla anlatılmaktadır.

Şağdat Han'ın Türkmenlere saldırmak için, askerlerine atlanıp hazır olmalarını istemesi ile Ravşan'ın kendi ülkesine kaçmasının anlatıldığı bölümler hareket ifade eden kısımlara; Ravşanbek'in gözleri kör edildikten sonra Akanay'ın üzüntüsünün anlatıldığı

kısım ile Akanay'ın, çocuğunu öldükten sonra mezarda doğuracağını öğrenmesi üzerine Akanay'ın tavrının anlatıldığı kısımlar da, duygu ve heyecan yoğunluğunun ifade edildiği bölümlere örnektir. Bu bölümde de, tıpkı 11 hece ile söylenen bölümlerde olduğu gibi, mısra sayısı konunun uzun veya kısa oluşuna göre değişmektedir. Mesela, Şağdat Han'ın askerlerine hazır olmalarını istediği şiir 19 mısra iken, Ravşanbek'in kaçmasının anlatıldığı kısım 6 sayfa sürmektedir.

Ka. varyantının kafiye örgüsü 4 mısralı hanelerde düzenli olup her hane müstakil olarak aaxa şeklinde, mani tarzında kafiyelenmiştir. haneler arasında konu bütünlüğü olmasına rağmen kafiye ilgisi yoktur. 6 mısralık hanelerde ise ya aaxaxa, ya da aababa şeklinde kafiye örgüsüyle karşılaşmaktayız. 8 heceli kısımların kafiyeleri düzenli değildir. Bazen dörtlüklerde olduğu gibi aaxa, veya aabb gibi mesnevi şeklinde, bazen de xaxa şeklinde kafiyelenmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÖROĞLU'NUN ŞAHSİYETİ ve KÖROĞLU DESTANININ

TEŞEKKÜLÜ

A- KÖROĞLU'NUN ŞAHSİYETİ

Kırgızistan'dan Makedonya'ya, Orta Doğu'dan Sibiryaya kadar çok geniş bir coğrafyaya yayılan Köroğlu destanının, kahramanın doğuşu ve ilk koldaki olayların farklılığı gibi sebeplerden dolayı, doğu ve batı varyantları olarak iki gruba ayrıldığını daha önce söylemiştik. Bu iki varyant arasında destanın asıl kahramanı olan Köroğlu'nun fizikî yapısı ile şahsiyeti bakımından büyük farklar vardır. Biz, bu başlık altında incelediğimiz varyantlardan hareket ederek Köroğlu'nun olaylar karşısındaki tutum ve davranışlarını değerlendirerek onun şahsiyetini tespit etmeye çalışacağız. Yalnız bu maddenin içinde ortaya koyacağımız "Köroğlu kimdir"e daha iyi bir cevap verebilmek için onun fizikî yapısının da incelenmesi gerekmektedir.

Ka., Öz. ve T. varyantlarında olağanüstü bir şekilde dünyaya gelen Köroğlu, bu özelliğinin gereği olarak olağanüstü bir fizikî özelliğe de sahiptir. Henüz anne karnındayken dünyaya gelince babasının, dolayısıyla soyunun intikamını alıp "sahipkılan" olacağı bilinen Ka. varyantındaki Köroğlu, doğduğu andan itibaren kırkların himayesi altındadır. İlerde intikam alabilecek kadar güçlü bir yiğit olabilmesi için kırklar tarafından özenle beslenmektedir. Kırklar, mezarda, ölmüş annesinin sütüyle beslenen Köroğlu'na elma ve nar suyu da verirler. Güçlü olup güreştiği herkesi yıkabilmesi için kaplan yüreği yutturur, cesaretli; gözüpek olması için de kaplana bindirip ejderhayı eline kamçı olarak verirler (Ka.279/1304-1312).

Ka. varyantında Köroğlu'nun fizikî olarak ilk tasvirini Gacdembeğin çobanı Babalı yapar. Babalı, kaybolan kısrağını aramak için mezarlığa gidince orada bir mezarın yanında Köroğlu'nı görür. Gelip durumu Küleyim'e anlatırken mezarlıkta gördüğü bebeğin ayağının izini yedi yaşındaki bir çocuğun izine benzetir. Gözlerinin yaban keçisinin gözleri gibi parladığını söyler. Köroğlu mezarda annesinin döşünde yatarken "ala kartal aç arslan"a benzer (Ka.282/1397-1400). Koştuğu zaman peşinden at yetiştirmez. Onun fizikî

olarak kuvveti ve cesareti temsil eden hayvanlara benzetilmesi aşağıdaki mısralarda ifadesini bulmaktadır:

“Arslan gibi alp olur yüreğı,
Kaplan gibi güçlü kuvvetli bileğı” (Ka.283/1413-14).

Köroğlu'nun Öz. varyantında kahramanın doğuşundaki fizikî özelliğı Ka. varyantındaki kadar detaylı değildir. Köroğlu'nun bu varyanttaki fizikî ilk özelliğı doğduğu zaman yüzünün aydınlık olmasıdır. Goroğlı'nın yüzündeki bu ışık o kadar kuvvetlidir ki mezarın içi şimşek çakmış gibi aydınlanır (Öz.357/1425-26). Goroğlı'nın bu varyanttaki özelliklerinden biri de, hiç insan görmediğı halde üç yaşındayken konuşmasıdır. Goroğlı, üç yıl sonra annesinin sütü kesilince aç kalır ve annesine hitaben “bana süt ver” diye uzun bir şiir söyler. Goroğlı'nın bu konuşmaları manzum olarak ifadesinden mi, yoksa olağanüstü bir şekilde doğan çocuğun bir destan kahramanı olarak, benzerini Oğuz Kağan'da da gördüğümüz gibi çok kısa sürede konuşmayı öğrenmesinden mi kaynaklanmaktadır, belli değildir. Bilindiğı gibi, Oğuz Kağan doğumundan kırk gün sonra konuşmaya başlar. Kahramanın bu özelliğı T. varyantında biraz daha farklıdır. Rövsen (Göroğlı), dedesi tarafından yakalanıp eve getirildikten kısa bir süre sonra insanlarla kaynaşıp konuşmayı öğrenir. (T.501/235-238). Destanda bu kısa sürenin ne kadar olduğu belirtilmez.

Destanın T. varyantındaki Göroğlı doğuşundaki fizikî özellikleriyle Oğuz Kağan'ı hatırlatır. Göroğlı dünyaya geldiğı zaman her tarafı kıllı korkunç bir şeydir. Bu çocuğı ilk gören Gencim'in çobanlarından biri onu ağasına şu şekilde tarif eder: “...mezardan bir zat çıkıp keçiyi emdi emdi. İyice doyduktan sonra yine o mezara girip gidiverdi. Keçi bu tarafa sürüye doğru gitti. Ben o şeyin insliğini-cinsliğini bilemedim. Her tarafı kıllı korkunç bir şey, Gencim ağa” (T.497/ 127-130) .

Köroğlu'nun fizikî özelliklerinden biri de çok güçlü bir sese sahip olmasıdır. Bunun menşei varyantlara göre farklılık gösterir. Öz. ve T. varyantlarında kaynağı bilinmezken Az. varyantında Gaşabulağ'a dökülen nurdan oluşan su Koroglu'nun narasına kuvvet verir. Rüstem, annesinin mezarında yaşayan Goroğlı'ni yakalamak için mezarın deliğine yatar. Goroğlı onu burada görünce öyle bir bağıırır ki Rüstem'in korkudan yüreğı yorulacak gibi olur (Öz.360/1510-1515). Goroğlı bir defa da Rüstembek'in evinde bağıırır. Rüstembek Goroğlı'nı evine getirince, hanımı onu

kucaklayıp bağına basar. Daha önce insan görmeyen Goroğlı, kadına bağırıp saldırınca kadın anında bayılıp yere düşer (Öz.364/1644-46).

T. Göroğlısının da sesi çok kuvvetlidir. Cıgalı Beg, Göroğlı'nı yakalamak için bir eyerin üstüne tutkal sürerek onun oraya yapışmasını sağlar. Halk çocuğu olmak için eyeri kucaklayınca Göroğlı öyle bir bağıırır ki adamların kafasındaki saçlar dökülür. (T.500/213/14).

Az. varyantında Koroglı'nın sesine güç katan unsurun hayat suyu olduğunu yukarıda söylemiştik. Öz. ve T. varyantlarında “çığlık” ve “bağıırma” olan kahramanın güçlü sesi K. Az. varyantında “na'ra” olarak karşımıza çıkar. Alı Kişi, oğlu Rövsen (Koroğlu)in nurlu köpüğü içmesinden sonra ona: “O köpükden senin gollarına güvvet, özüne de şairlik verildi. Bir de senin sesine, ne'rene ele bir güvvet gelecek ki İsrafil'in suri onun yanında milcek vızıltısı olacag” (K.554/Az. 345-350), diyerek Rövsen'in na'rasının çok güçlü olacağını, na'ra attığı zaman gökteki kuşların yere döküleceğini¹ bildirilmektedir.

Koroğlu'nun doğu (Ka., Öz. ve T.) varyantlarında gördüğümüz fizikî özelliklerinden biri de hem yaşitlarını, hem de kendinden büyükleri dövebilecek kadar cesur ve güçlü olmasıdır. O, aşık oynadığı çocuklar kendisini yenince onları döverek aşıklarını geri alır. Onun bu hali Ka. varyantında şu şekilde anlatılmaktadır:

“Aşık oynayıp yenilip kalır,
Yenilince tekrar zorla alır.
Büyüğüne küçüğüne bakmadan
Hepsini vurup döver” (Ka.292 /1678-1681).

Öz. varyantında da durum aynı olmakla birlikte farklı tarafları da vardır. Meselâ, Goroğlı aşık oynarken yenildiği çocukları dövmekle kalmaz bir kısmının kulaklarını bıcaqla keser ya da koparır. Kendisinden hem yaşça, hem de kuvvet olarak kat kat büyük olan Bedkir'i de dövüp öldürür (Öz.373/1883 vd.). T. varyantındaki Göroğlı da, Ka. ve Öz'de olduğu gibi çocukluğunda yaramaz ve saldırgan biridir. Dedesi onu okuması için mollaya gönderince o burada yaramazlık edip geleni döver, gideni döver. Molla derse ara

¹ Hasan Köksal. **Battalnamelerde Tip ve Motif Yapısı**, Ankara 1984, 58.

verince bu sefer de onunla dalga geçer (T.502/255-60). Özellikle zengin çocuklarını kaburgalarını kırıncaya kadar döver.

Göroğlu'nun bu varyanttaki fizikî yapısı, güçlülüğün ifadesi şeklindedir. O, Üçgümmez dağında yaşadıkları sırada, daha çocuk denebilecek bir yaştadır. İsfahanlı ustaların üç yılda ancak yapabildikleri ve çekebilene bedava vereceklerini vaad ettikleri yayı uçları birbirine değebilecek bir şekilde çekerek kuvvet gösterisinde bulunur. Aynı zamanda bu yayla attığı ok yedi belden geçip kale kapısına saplanır (T.525/920). Kendi yurtlarına gelince de tesadüfen karşılaştığı babasının kırk yiğidinden olan Sapar Köse'yi hem süngü oyununda, hem de güreşte yener. Sonra bunların kırkını birden altına alır (T.525/1267 vd.).

Köroğlu, batı (K.Az., G. Az., K1 ve And) varyantlarında fizikî olarak fazla tanıtılmaz. Zaten destanda yer aldığı sırada 15-16 yaşlarında bir delikanlıdır. Babasının gözleri kör edilip evine varduktan sonra adından bahsedilerek fizikî yapısı kısaca tasvir edilir. Bu tasvir K. Az. varyantında şöyledir: "Rövşen, Rüstem kimin igid, yeni yetme bir oğlan idi. On beş- on altı yaşı ya ola, ya olmaya idi. Amma ele güçlü ele guvvetli idi di, ağacın budağından yapışsa kökünden çiharar, öküzün boynuzundan yapışsa yerinden dik galdırardı." (K. Az.544/71-73). G. Az., K1. ve And, varyantlarında, K. Az.'da olduğu gibi böyle bir tasvir de yoktur. Sadece yiğit biri olduğundan bahsedilir.

Destan kahramanları, fizikî olarak olağanüstü bir güce sahip oldukları gibi, şahsiyet ve karakter olarak da, "yiğitlik" ve "mertlik"i tercih etmelerinden dolayı normal insanlardan biraz farklıdırlar. Kahramanların başarıya ulaşmasında güçlerinin yanında moral durumları ve etrafındaki insanlara verdikleri güven bakımından, şahsiyetleri de önemlidir.

Köroğlu, şahsiyet bakımından doğu ve batı varyantlarında önemli farklılıklar gösterir. Bu farklılıklar daha önce de ifade ettiğimiz gibi kahraman dünyaya gelmeden başlar ve incelediğimiz kol bitene kadar devam eder. O, doğu varyantlarında bey veya padişah sülalesine mensup bir kişiyken, batı varyantlarında halktan birinin oğludur.

Köroğlu'nun doğu varyantlarındaki, ilerde şahsiyetinin oluşmasına da katkıda bulunacak olağanüstü özelliği, dünyaya gelişine kutsiyet ve olağanüstülük katılarak ortaya konur. O, daha doğmadan önce, Hızır Hz. Ali ve kırklar "sahipkıran" olarak

dünyaya gelip babasının /dedesinin ve halkının intikamını alarak ülkesine han olacağını bilirler.

Ka. varyantında ikinci kolda asıl kahraman olarak yer alacak olan Köroğlu'nun bir "sahipkıran" olarak dünyaya geleceği, destanın birinci kolunda Şağdat Han'ın rüyasını yoran falcının söylemesiyle anlaşılır. Falcı birgün eskiden bir nakılda işittiğine göre, aslı Türkmen soyundan ve müslüman olan bu bahadırın adının Köroğlu olduğunu da söyler. Falcının sözleri şöyledir:

"Falcı dedi- "Gazaplanma,
İşitmişim eskilerden nakılda,
Sahipkıran bir kahraman peyda olup
Tahminimce çıkacak o yakında.

Çıkacak o, aslı Türkmen ilinden,
Asıl kişiliği müslümanlar soyundan.
O bahadır onun adı Köroğlu.
Peyda olur Ravşanbek'in belinden" (Ka.241/216-223)

Köroğlu'nun sahipkıran olarak dünyaya geleceği Öz. varyantında da destanın hemen başında hissettirilir. Ancak, bunun açıkça ifade edilmesi Goroğlı'nın Hızır ve diğer erenlerle karşılaşmasından sonra gerçekleşir. Şahdarhan, Adilhan'ın ülkesinden Ravşanbek ile Gacdümbek'i esir alarak getirince bir rüya görür. Rüyasında Yavmit'ten gelen iki böri onun tacını tahtını yerle bir etmişlerdir. Şahdarhan'ın rüyasını yoran kurandaz Yavmit'ten gelen iki börinin Ravşanbek ile Gacdembek olduğunu, bunlardan birinin halkına han olacağını, diğerinin de iyi bir çocuğu olacağını söyleyerek Goroğlı'nın daha doğmadan önce nasıl biri olarak dünyaya geleceği hakkında bize bilgi verir (Öz.311/140-193).

Köroğlu'nun dünyaya gelmeden önce ve dünyaya geldikten sonra da Hızır, Hz. Ali kırklar ve erenler tarafından himaye edildiği Ka., Öz. ve T. varyantlarında açıkça ifade edilmektedir. Bu durum Ka'da Akanay'ın Hızır-İlyas ve kırkları rüyasında görmesiyle ortaya çıkar. Onlar, Akanay'a ömrünün bittiğini haber verip karnındaki çocuğu mezarda doğuracağını söylerler (Ka.277/1242-1255). Aynı kişiler:

“Köroğlu batır adlanıp
Kırlardan yardım alıp
Düşmana karşı çıkar” (Ka.278/1270-71)

diyerek kırların ona yardım edeceğini söylerler. Bu kırlar Köroğlu doğunca da, onu beze sarıp yiyecek temin etme gibi yardımda bulunurlar.

Öz. varyantında Hızır, Hz. Ali ve erenlerin Göroğlu'ne daha dünyaya gelmeden önce başlamak üzere sürekli yardım ettiklerini Göroğlu'nin kaybolan atını ararken karşılaştığı Hızır ile konuşmasından anlamaktayız. Hızır, atını almak isteyen Göroğlu'ne kendi kimliği hakkında bilgiler de veren şartlar ileri sürer. Bunlar arasında Göroğlu ile güreşmek de vardır. Göroğlu bütün ipuçlarına rağmen Hızır'ı tanıyamaz. Bunun üzerine Hızır kim olduğunu ve Göroğlu'ne nasıl yardım ettiğini uzun bir manzumeyle anlatır:

“Sözüme kulak ve Göroğlu çocuk:
Zerger elden kör Ravşan ile Hilâl'den
Kulak ver Zerger elden anlatayım.
....
Mezarda tuttu Hilâlay'ın sancısı,
Ben sebep olup yanan onun çırağı,
Bu mezarda doğ diyen dedenim!” (Öz.443/3875-3893).

T.'deki bu epizot hemen hemen Öz. varyantıyla aynıdır. Kaçan tayını arayan Göroğlu, Hızır, Hz. Ali ve erenlerle karşılaşır. Göroğlu'nün “nefes oğlu” olduğunu söyleyen Hızır, doğumundan itibaren ona yardım etmektedir. Mesela Göroğlu'na ad koymak için düzenlenen toyda bulunmuş ona, “Göroğlu” adını ilk önce o vermiştir. Yine Göroğlu'nün köpek tarafından ısırılan tayını da tedavi etmiştir.

Olağanüstü bir şekilde doğup kutsal kişilerin himayesi altında büyüyen Köroğlu'nun şahsiyeti çelişkilerle doludur. O, çoğu zaman bahadır, yiğit biri olarak “alp tipi”nin özelliklerini taşımakla birlikte, bazen haksız yere adam döven bir zorba, bazen yol kesen bir eşkiya, bazen korkak, bazen de menfaati için yalan söyleyebilen biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Köroğlu'nun şahsiyet olarak yiğit, bahadır ve bir destan kahramanı özelliği taşıdığı varyantlar doğu veya Türkistan varyantları olarak adlandırdığımız Ka., Öz. ve T. varyantlarıdır. Ka. ve Öz. varyantlarında Köroğlu'nun sahipkiran olarak dünyaya geleceği daha o doğmadan önce bilinmekteydi. Onun yiğit biri olup düşmanlarından intikam alacağı baştan bellidir. Ka. varyantı onu "arслан gibi alp", kaplan gibi güçlü (Ka.283/1413-14) olarak tarif etmektedir. Bu varyantta Köroğlu yalnız olsa da bin kişiye denktir. Onun ünü artacak, şöhreti düşmana yayılacaktır.

Destanlarda büyüyünce babasının yerini alacak olan çocuk küçük yaştan itibaren alp tipine uygun olarak yetiştirilir. Cıgalı Beg, gerçek koçyiğit olan oğlu Adı Beg'in bir zürriyet bırakmadan ölmesine çok üzülür. Zira ülkesine sahip çıkabilecek kişinin ancak Adı Beg gibi yiğit birinin oğlu olabileceğini bilmektedir. Mezarlıkta bulunan çocuğun Adı Beg'in oğlu olduğunu öğrenince çok sevinir (T.496/110 vd.). Cıgalı Beg, evine getirdiği Rövsen'i bizzat kendi yetiştirmeye başlar. Rövsen, çok kısa zamanda insanlarla kaynaşıp konuşmayı öğrenir. Yedi yaşından sonra da mollaya gider. Yiğit, alp olmayı tercih ettiği için medresede okumaz. Bunun üzerine dedesi onu yiğitler gibi donatarak çocuklarla oynaması için sokağa gönderir (T.502/260-70).

Köroğlu'nun niyetinin kahramanlık olduğunu bizzat kendi ağzından öğreniriz. O, T. varyantında Hızır'ın kendisine çiftçi mi, âşık mı veya batır mı olmak istediğini sorması üzerine;

"Arap atın tarifini söylesem,
Bütün hüneri üç yaşında belidir.
Bozduman ayaklı, bazbent toynaklı,
Gözü dağ başında, burnu yellidir," (T.519/726-29).

diyerek bahadır olmak istediğini bildirir. Bunun üzerine Hızır ve diğer kutsal kişiler hem Göroğlu'nı, hem de atını bahadırlar gibi donatırlar. Rövsen olan adını da koçyiğide yakışmayan bir at olduğu için değiştirip "Göroğlu" koyarlar (T.520/760 vd.).

Göroğlu, Öz. varyantında da bâtır olmak ister. O, tıpkı T.'de olduğu gibi, kaçan atını ararken Hızır ve diğer olağanüstü kişilerle karşılaşır. Göroğlu, baştan beri koruyucuları olan bu kutsal kişilerden Reyhan Arap'tan intikam almak, Yavmit'e padişah olmak, kendine ve atına yüz yirmi beş yıl ömür istemek gibi batırlığı hatırlatacak

dileklerde bulunur (Öz.454/4163-4197). Bunlar Goroğli'nin isteklerini yerine getireceklerini söyleyerek bey gibi davranmasını, yanına Özbek ve Kazaklardan kırk tane yiğit almasını, hiç kaçmadan daima kovalamasını tavsiye ederler. Atını ve kendini de batırlar gibi silahlarla donatıp atına bindirirler:

“Sevindirip bilmediğini bildirdi,
Koltuğundan dayanıp pehlivan deyip
Gırkök ata Goroğli'ni bindirdi.
Goroğli bindi Gırkök'ün sırtına,
On iki püsküllü polat süngüyü,
Mübarek deyip verdi eline” (Öz.455/ 4191-96).

Köroğlu'nun şahsiyetini oluşturan özelliklerden biri de, yetim güçsüz ve fakirleri korumasıdır. O, daha çocukken sokakta oyun oynadığı çocuklardan fakir olanları korur, zengin olanlarla kavga eder. Cıgalı Beg, molladan aldığı torunu Rövsen'in eline altın teğbent ve altın aşık verip beline altın kemer bağlayıp sokağa, çocuklarla oynamaya gönderir. Rövsen burada fakir çocukların koruyucusu olur. Zengin tüccarların oğullarından intikamını alır. Zenginlerin oğullarını dövdüğu zaman onların kaburgalarını kırar (T.502/265-70).

Öz varyantındaki Goroğli de aynı özelliklere sahiptir, o da zengin çocuklarını dövmüş fakirleri korumuştur. Goroğli Zerger'den kendi ülkesi Türkmen'e giderken Rüstembek'in verdiği elbiseleri kendisi için değil de, fakir fukaraya vermek için alır: “Goroğli, elbise almayacağım, elbise giymeyeceğim”, dediğinde Rüstem figân etti. Rüstem'in üzöldüğünü bilip, “kendim giymesem de birine verip giderim, aç çıplak dünyada çok” (Öz.379/2053-55) diyerek fakir ve fukarayı düşündüğünü belli eder. Goroğli'nin bu özelliğine aid tipik bir örnek yine Öz. varyantında yer almaktadır. Goroğli Bedkir'i öldürüp elinden aldığı aşıkları mezarlığa götürüp büyük mezara büyük, küçük mezara da küçük olmak üzere her birine birer tane dağtır. Annesinin mezarına varınca da fakir olduğunu, bütün malını sadece bu aşıklar olduğunu söyler (Öz.377/1962-1968) .

Köroğlu'nun zenginlere ve yüksek mevkideki insanlara düşman olması hemen hemen bütün varyantlarda ortaktır. O daha çocukken hiç bir sebep olmadığı halde zengin çocuklarını döver. Bunların düşmanlarının çocukları olması, belki babasının/ dedesinin intikamını bu çocukları döverek alması şeklinde yorumlanabilir. Goroğli kendi soyundan

olan iyi giyimli iki bey çocuğuna da dűşmanca davranır. Ancak buradaki tavır sadece zengin oldukları için değil onların alaycı ve küçümseyici davranışlarıyla da ilgilidir. Gorođli Zerger'den kendi ülkesine kaçarken yolda rastladığı iyi giyimli iki bey çocuğundan Yavmit şehrinin nerede olduğunu sorar. Bunlar da ona, Yavmit'e yaklaştığını, görünen yerin Türkmen şehri Yavmit olduğunu söylerler. Gorođli buna rağmen kendisini ciddiye almayan bu zenginlere karşı içinde bir öfke uyanır, yerden taş alarak vurmak ister. Fakat kendi kendine: "...bu ikisi kibirli melun sıfatlı, gafil, parasına güvenen zavallı, yetim, dul ve fakiri görmemezlikten gelen, tok öküz gibi yürüyenlerdenmiş. Bahtım gülerse bir gün cezasını veririm.", diyerek kin besler (Öz.384/2198-2201).

Körođlu'nun zengin, bey ve padişahlara karşı dűşmanca tutumunu iki sebeple izah etmek mümkündür. Birincisi, bunların Türkistan varyantlarında Körođlu'nun ve onun ülkesinin dűşmanları olması, ikincisi ise babasının/dedesinin gözlerini çıkartmış olmalarıdır. Aksi taktirde kendi de zengin, bey ve padişah ođlu olan Körođlu'nun dűşmanlığının sebebini açıklamak mümkün olmayacaktır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi T. varyantında Cıgalı beg ođlu Rövsen (Görođli)'i sokağa oyun oynamaya gönderirken beline altın kemer bağlar, ayağına altın ökçeli çizme giydirir, eline de altın aşık verir. Öz. varyantında ise Hızır Gorođli'ne beline bağlaması için cevherle süslenmiş kemer; atına da ipek terlik, altın eyer ve gergedan derisinden örtü verir (Öz.452/ 4115 vd.).

Köroğlu, vatan sevgisini maddi zenginliğe tercih eden ideal bir tiptir. Öz. varyantında sekiz yaşına gelince, evinde kaldığı, babasının hizmetçisi Rüstembek'ten soyunu sopunu öğrenir ve Rüstembek'ten izin isteyerek kendi yurtlarına gitmek ister. Rüstembek kendisinde bulunan bütün malın dayısı Gacdümbek'ten kaldığını, giderken bunları da alıp gitmesini söyler. Goroğli ise asıl devletin, malın mülkün Yavmit'e gitmek olduğunu söyleyerek Rüstembek'e şöyle seslenir:

“Küheylana binen evden kira koşturur,
Nur görenler evliyaya tapar.
Sağ selamet varsam baba yurduma,
Yavmit elden büyük devlet bulunur.

Savaş günü beyler kalkan vurur,

Yüreklere ateş gibi kabarrır

Sağ salim varıp görsem babamı

Bu kadar devlet Yavmit elden bulunur” (Öz.377/1996-2003).

Koroğlu'nun vatan sevgisini maddi zenginliğe tercih etmesi, Ka. varyantında da tıpkı Öz. varyantındaki gibidir. Yalnız burada teferruat fazla değildir. Koroğlu'nun dünya malına değer vermeden, hayatını destan kahramanlarına yakışacak bir şekilde, yarını düşünmeden yaşamasına güzel bir örnek de T. varyantında mevcuttur. Göroğlu, Üçgümmez dağından ayrılıp Çandibil'e geldikten kırk gün sonra halk tarafından ülkesine han seçilir. Halk, “han olacak adama altın, hazine ve devlet lazımdır” diyerek mal, para ve asker toplayıp verir. Göroğlu, “er nefesi ile doğmuş bir yiğit” olduğu için, toplanıp verilen bu malları askerleriyle birlikte yarını düşünmeden yiyip bitirir (T.531/1070 vd.).

Koroğlu Türkistan varyantlarında haksız yere adam döven zorba, çocukların aşıklarını zorla ellerinden alan bir eşkiya olarak da karşımıza çıkar. Ka. Öz. ve T. varyantlarında hiç bir sebep yokken aşık oynadığı çocukları döver. Eğer yenilmişse aşıklarını zorla geri alır. Gönüllü olarak vermeyenleri döver, bazılarının da kulaklarını koparır. Çocuklar bunun korkusundan sokağa çıkamaz olurlar. Onun bu özelliği Ka. varyantında şöyle anlatılır:

“Aşık oynayıp yenilip kalır,

Yenilince tekrar zorla alır.

Büyüğüne küçüğüne bakmadan

Hepsini vurup döver,” (Ka.292/1678-1681).

Goroğlu, Öz. varyantında da aşık oynadığı çocuklara karşı Ka. varyantındaki gibi davranır. Annesinin mezarından geldikten sonar Kongırbay'ı kucağına alarak sokağa aşık oynamaya gider. Bir kısmının aşığını üterek alır, bir kısmınınkini de zorla ellerinden alır. Aşığını vermek istemeyenleri döver. Çocuklardan bazılarının kulaklarını koparır. Çocukları o kadar kötü döver ki, onlar, “iyi ki öldürmedi” diye sevinirler. Onun korkusundan sokağa çıkamaz olurlar (Öz.369/1775-85). Goroğlu'nin eşkiyalığı ve zorbalığı bu kadarla da kalmaz. O, kendisini şikayete gelenlere öfkelenerek: “Her kim ak elbise giyip gelirse bir şey demeyeceğim, kara elbise giyeni keseceğim. Bir gün Şahdarhan'ın üstüne ateşler koyacağım. Ak giyenlere ak pilavlar vereceğim, kara

giyenlerle çok kavgalar yapacağım.” (Öz.370/1805-1810) diyerek Zerger halkını tehdit dahi eder. Siyah elbise giyip çıkanları döver. Yakalayamadıklarının evlerini taşlar.

Köroğlu And. varyantında da başlangıçta güçsüzlere saldıran bir eşkiya olarak destanda yer alır. O Bingöl yaylasına gelince babasından ekmek ister. Babası da bundan sonra ekmeği kendinin bulması gerektiğini söyleyince Ali (Köroğlu) yakındaki bir köye ekmek istemeye gider. Yiğitliğinden utandığı için ekmek isteyemez. Leş yiyen köpeklerden birinin diğer köpekleri bu leşe yanaştırmamasından ilham alarak yiyeceğini o köpek gibi başkalarını korkutarak temin etmeye karar verir ve kervan yoluna inerek yaşlı bir çerçiyi soyar. (And. 24). Böylelikle eşkiyalığa adım atmış olur.

Köroğlu'nun, Öz. ve T. varyantlarındaki özelliklerinden biri de, hemen öfkelenen ve saldırgan bir tip olmasıdır. O kavga etmek ve adam dövmek için sürekli bahaneler arar. Düşmanın ülkesi Zerger'den kaçıp kendi ülkesi Yavmit'e gelince, sokakta toplu olarak bir tarafa giden insanları görür. Bunların ziyafete gidebileceklerini düşünerek peşlerine takılmak ister. Bu arada gittiği yerde kendisini yetim diye dikkate almazlarsa kavga çıkarıp beş altı kişiyi dövmeyi, eceli yetenleri de öldürmeyi düşünür (Öz.385/2210-2220). T. varyantında da dedesinin boğazına sarılarak onu tartaklar (T.517/680-85).

Türkistan varyantlarında olağanüstü bir şekilde doğup bebekliğinden itibaren kuvveti ve cesaretiyle destan kahramanı özelliği gösteren Köroğlu, zaman zaman ağlayan, korkan, yalan söyleyen ve hatta hırsızlık dahi yapabilen zayıf şahsiyetli biri olarak da karşımıza çıkar. T. varyantında Reyhan Arap yengesini kaçırmaya gelince, önce ondan korkup bir tarafa saklanır, sonra da Reyhan yengesini götürürken bunların arkasından ağlar (T.509/448 vd.). Köroğlu'nun bu özelliği Öz. varyantında da vardır. Burada farklı olan bir taraf onun Reyhan Arap'ı tanıdığı halde tanıymıyormuş gibi yaparak analığına yalan söylemesidir (Öz.411/2960-2975).

Göroğlu, T. varyantında hırsızlık da yapar. Ülkesine bey seçildikten sonra halkın kendisine verdiği yiyecekleri tüketir. Askerlerinin karnını doyurmak için amcası Gencim'in sürüsünden koyun çalar (T.532/1080-81).

Köroğlu'nun şahsiyeti hakkında bilgi sahibi olabildiğimiz unsurlardan biri de, babasının/dedesinin nasıl bir kişi olmasına dair ona verdiği öğütlerdir. Ravşanbek, oğlu

Goroğlı'ne nasıl biri olmasına dair bir Şey syemez. Sadece dayısı Ahmedbek'in sözünden çıkmayıp analığı Halcuvan'ı ağlatmamasını söyler (z.407/2851-53).

T. varyantında Cığalı Beg, torunu Göroğlı'na vatanını terk etmemesini, garipleri korumasını, ağrılmayan yere gitmemesini, haksız yere kimsenin malına el uzatmamasını ve dvŖirse mertler ile dvŖmesini tavsiye eder (T.529/1000).

K. Az. varyantında verilen ođđt Koroğlu'nun yiğitliğiyle alakalıdır. Alı KiŖi öleceğini anlayınca oğlu RvŖen'i yanına çağırarak içtiği sudan dolayı çok yiğit biri olduğunu, belinde mısri kılıç, altında da Girat olduğu müddetçe hiç kimsenin ona karŖı gelemeyeceğini dolayısıyla atına ve kılıcına iyi sahip çıkması gerektiğini ve Çenlibel'i terk etmemesi gerektiğini tavsiye eder (K. Az.553/315-20).

Köroğlu'nun Şahsiyetini ortaya koyan en ilginç ođđt Deli Yussup'un ođđddr. Deli Yussup, oğlu Ali'ye buldukları dağı mesken tutup gelenden geçenden vergi almasını, kimseye gvenmemesini, kervanları soymasını ve kimseye acımamasını ođđtler (And. 26). Köroğlu da babasının bu ođđtlerine uyup tam bir eŖkiya olarak Camlibel'de yaŖamaya baŖlar.

Köroğlu'nun destandaki Şahsiyetinin eŖitli cephelerini bu Şekilde değerlendirdikten sonra, onun aŖıklıđı konusunda da bir iki Şey söylemek gerekmektedir. İncelediğimiz varyantlar arasında Köroğlu'nun aŖıklıđı ile ilgili bilgiler bulunan iki varyant vardır. Bunlardan T. varyantında saz çalıp Şiir söyler. Göroğlı, Araz ayının karŖı kıyısına geçen tayının bu durumunu dedesine anlatırken; "peki ata, tayımı gördüğümü saz ile anlatayım," diyerek dört haneli bir Şiir söyler (T.515628 vd.). Aynı Şekilde bir ifadeyi Hızır, Hz. Ali ve erenlerle grŖmesini anlatırken de kullanır. Göroğlı, gmmez dağından ayrılıp ardadığı Çandibil'e giderken sazını da sırtında götürür. Amcası Gencim'e kim olduğunu sazı ile anlatır (T.530/1030).

K. Az. varyantında ise, içtiği hayat suyundan dolayı kendisine Şairlik verildiğinden bahsedilir. Ancak Koroğlu burada Şiir söylemez (K. Az.553/315-18).

Bu iki küçük bilgiden hareket ederek Köroğlu'nun Şair-aŖık olduğunu söylemek elbetteki mümkün değildir. Ancak destanın halk hikyesi Şekline geldiği And., Az. ve K1. varyantlarında Köroğlu destan kahramanı olduğu gibi, saz çalıp Şiir söyleyen bir aŖık olarak da karŖımıza çıkar. Bu gruba destan formunu koruyan T. varyantını da dahil etmek

mümkündür. Yalnız bu dört varyantta da, daha çok halk hikâyesi geleneğinde gördüğümüz, “rüyada âşık olma ve saz çalıp şiir söyleme yeteneği kazanma” gibi bir epizot mevcut değildir.

Destanın And. varyantının kahramanı Köroğlu ile XVI. yüzyılda yaşamış yeniçeri saz şairi Köroğlu birbirine karıştırılmış, uzun müddet yeniçeri Köroğlu'nun da destan kahramanı Köroğlu olduğu kabul edilmiştir. Saz şairi Köroğlu hakkında ilk bilgileri Evliya Çelebi vermektedir². Çelebi, diğer birkaç şairle birlikte Köroğlu'nu da “çögür” şairi olarak sayar. Ahmet Kudsi'nin Paris Milli Kütüphanesi S.T. 109 numarada kayıtlı bir yazmada bulup yayımladığı Köroğlu mahlaslı iki şiir³ Özdemiroğlu Osman Paşa ile İran seferine katılan Köroğlu adlı bir saz şairinin varlığını ortaya çıkarmış olur. Daha sonraki yapılan çalışmalarda destan kahramanı Köroğlu ile saz şairi Köroğlu'nun ayrı ayrı kişiler olduğu iyice anlaşılır⁴. Pertev Naili Boratav 1943 yılında yayımlanan kitabında⁵ saz şairi Köroğlu ile destan kahramanı Köroğlu'nun ayrı ayrı kişiler olduğunu kabul etmiş daha sonra bu fikrinden vaz geçerek Özdemiroğlu Osman Paşa'nın İran seferine katılan yeni çeri Köroğlu'nun da destan kahramanı Köroğlu olduğunu söylemiştir⁶. Anadolu ve Azerbaycan'da hem âşıklar, hemde halk arasında Köroğlu'nun saz şairi olduğuna dair bir inancın da bulunduğunu belirtmek gerekir.

Göroglı T. varyantında da zaman zaman dutar çalıp aydım aydan (türkü söyleyen) bahşı hükmünde yer alır. O, hem kendi düğününde, hem de oğullukları Övez ile Erhasan'ın düğünlerinde bizzat kendisi saz çalıp türkü söyleyerek halkı eylendirir. Savaşlarında dahi dutarını yanından ayırmaz. Göroglı “Övez Öylenen” kolunda bahşılar için konan bayrağı yarışı kazanarak kendi alır. Başka kollarda Göroglı'nın saz çalıp türkü söylediğine dair epizotlar bulunmaktadır⁷.

Köroğlu'nun şahsiyetiyle ilgili problemlerden biri de onun tarihî bir şahıs olarak yaşayıp yaşamadığıdır. Konuyla ilgilenen araştırmacılar birbirinden çok farklı görüşler ileri

² Evliya Çelebi Seyahatnamesi, (Haz. Zuhuri Danışman), 8.Kitap. İstanbul 1970, 139-140.

³ Ahmet Kudsi (Tecer), “Köroğlu'na Dair”, *Halk Bilgisi Mecmuası*, 1, 1928-110-116.

⁴ Bu konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Fuad Köprülü, *Türk Saz Şairleri I.*, Ankara 1962, 61-62; Cahit Öztelli, *Köroğlu-Dadaloğlu -Kuloğlu*. İstanbul 1984. 121-143; Saim Sakaoğlu, “Türk Saz Şiiri”. *Türk Dili/Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, 445-450, Ocak-Haziran 1989'dan ayrı basım 127.

⁵ Pertev Naili Boratav-Halil Vedat Fıratlı, *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*, Ankara 1943, 94-95.

⁶ Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, İstanbul, 1984, 151-152; *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul 1988, 57-58.

⁷ B. Memmetiyazov, “Göroglı” Eposı ve Onun Hezirki Zaman Yağdayı, Aşgabat 1979, 37,73.

sürmüşlerdir. Köroğlu'nun tarihî kişiliğiyle ilgili ilk fikir Ziya Gökalp'e aittir. Gökalp, **Milli Tettebular Mecmuası**'nda yayımlanan "Eski Türkler'de İctimai Teşkilat" adlı uzun makalesinde Rüstem Zal'ın Şah Semekan'ın kızıyla evlenmesini Köroğlu'nun Dağıstan'da bir kızla evlenmesine, her iki evlilikte de doğan çocuğun koluna bazubent bağlanarak babasını aramaya gönderilmelerini mukayese ederek Gazneli Mahmud'un Köroğlu olabileceğini söyler⁸. Fahrettin Kırzioğlu'na göre Köroğlu Hun yabguları sülalesinden gelme olup V. yüzyılda yaşamış eski Oğuzlardan bir kişidir⁹. Özellikle Pertev Naili Boratav¹⁰ ile Faruk Sümer¹¹ Başbakanlık Arşivi Mühimme Defterleri'nde buldukları Köroğlu ile ilgili hükümlerle destandaki olayları birleştirerek Köroğlu'nun XVI. yüzyılda yaşamış bir Celâli reisi olduğunu kabul ederler. Boratav, bu görüşlerini XVII. yüzyılda yaşamış Ermeni tarihçi Tebrizli Arakel'in, Köroğlu'nun XVII. yüzyıllarda Azarbeycan'da yaşamış bir Celâli olduğu şeklindeki vermiş olduğu bilgilerle destekler¹². Enver Konukçu¹³ ve Yücek Özkaya¹⁴da Köroğlu'nun XVI. yüzyılda yaşamış bir Celâli olduğu görüşündedirler.

Köroğlu destanı üzerinde çalışan Az. Öz. ve T. araştırmacıların bazıları da, Köroğlu'nun XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başlarında, Azerbaycan bölgesinde yaşamış İran ve Türk sultanları ile yerli feodallara karşı isyan eden köylü halkın başında bulunmuş bir Celâli olduğunu kabul ederler. Tehmasib, 1956 yılında yayımladığı **Köroğlu** destanına yazdığı "Mügeddime" de¹⁵ Tebrizli Arakel'in veridği bilgilere dayanarak Köroğlu'nun 1610'lu yıllarda İran, Türkiye ve yerli feodallara karşı isyan eden köylü halkın başkanı olduğunu söyler. Tehmasib, 1972 yılında yayımladığı başka bir kitabında daha önce söylediklerine yeni ilavelerde bulunarak Köroğlu'nun aynı zamanda âşık/şair olduğundan da bahseder. Tehmasib: "Elimizde senetle tespit edilecek esas olmasa da, biz bu fikirdeyiz ki hemin ilk müellif-şair-âşık destancının adı Rövşen, mensup olduğu kabile ile bağlı lakabı, mahlası ise Koroğlu imiş. Bizim umumi destan teşekkül ettirme

⁸ Ziya Gökalp/Makaleler III, (Haz. M. Orhan Durusoy), Ankara 1977,89.

⁹ Fahrettin Kırzioğlu , "Köroğlu'nun Şahsiyeti II". **Folklor Postası**, II (19), Ekim, Kasım, Aralık 1946, 3-6.

¹⁰ Pertev Naili Boratav, **Halk Hikâyeleri**, 145-153.

¹¹ Faruk Sümer, "Kör Oğlu, Kızır Oğlu Mustafa ve Demirci Oğlu ile İlgili Vesikalar", **TDA.**, 46, Şubat 1987, 9-46.

¹² Boratav, **age.**, ay.

¹³ Enver Konukçu, "Köroğlu'nun Yaşadığı Asırda Bolu'nun Siyasi Durumu (XVI-XVIII. Yüzyıllar), **Köroğlu Semineri**...., 53-66.

¹⁴ Yücel Özkaya, "Köroğlu'nun Tarihi Şahsiyeti", **Köroğlu Semineri**...., 67-70.

¹⁵ **Koroğlu**, (Haz. M.H. Tehmasib), Bakı 1956, 9.

geleneğimize sadık kalarak o da diğerleri gibi kendini kendi destanına kahraman yapmıştır”¹⁶, diyerek Köroğlu'nun hem Celâli, hem de şair olduğunu belirtir.

Karriyev, Köroğlu'nu XVI.-XVII. yüzyıl arasında Güney Azerbaycan'da yaşamış tarihî bir şahıs olarak değerlendirir¹⁷ Ferhad Ferhadov¹⁸ ile H. Koroglu da¹⁹ Tehmasib ve Karriyev ile aynı görüştedir.

Türkmen araştırmacı Seyit Garriyev, Köroğlu'nun kimliği konusunda kesin cevap mermenin mümkün olamayacağını, onun her varyantta farklı farklı bir tip olarak yer aldığını belirttikten sonra, bütün varyantlarda ortak olan unsurun Köroğlu'nun Türkmen olduğu, dolayısıyla onun tarihî şahsiyetinin Türkmenlerin arasında araştırılması gerektiğini söyler²⁰

Köroğlu'nun şahsiyetiyle ilgili olarak, araştırmacıların bu görüşlerinden sonra incelediğimiz varyantlar içinden daha arkaik ve motif bakımından daha zengin olan Ka. Öz. ve T. varyantlarından elde ettiğimiz bilgiler sonucunda Köroğlu'nun sıradan bir eşkiya olmayıp Oğuz Kağan, Manas ve Boğaç Han gibi bir destan kahramanı olduğunu söylemek mümkündür. Zira Köroğlu, yukarıda adı geçen varyantlarda bey veya han torunu olarak dünyaya gelir ve gençliğinde ülkesine han veya boyuna bey olur. Bilindiği gibi destanlar dış düşmanlarla yapılan mücadelelerin hikâyesidir. Köroğlu'da halkının başında bulunarak düşmanlarına karşı savaşır. Bu savaş T. varyantında babasının intikamını alma şeklinde karşımıza çıkar. Ayrıca Köroğlu Ka., Öz. ve T. varyantlarında aşık oynadığı düşman çocuklarını döverek bu mücadeleyi daha çocukken başlatmış olur.

Türk destan geleneğinde, kahramanların çoğu olağanüstü bir şekilde dünyaya gelir ve çocukluğunda yaptıklarıyla “alp” olacaklarının işaretlerini verirler. Meselâ Oğuz Kağan doğduğu zaman yüzü gömgök, ağzı kıpkızıl, ayakları iri ve vücudu ayı gibi kıllıdır. Manas da benzer özellikler gösterir. Onun da eti ap ak, kemikleri de bakır gibidir. Köroğlu da doğduğu zaman bunlara benzer. O, Ka. varyantında yeni doğmuş olmasına rağmen yedi yaşındaki çocuk kadardır. Gözleri de yaban keçisinin gözü gibi

¹⁶ M. H. Tehmasib, *Azerbaycan Hag Dastanları (Orta Esrler)*, Bakı 1972, 150.

¹⁷ B.A. Karriyev, *Epiçeskiye Skazaniya o Ker-Oglu u Tyurko-Yazıcnıñ Narodov*, Moskova 1968, 17.

¹⁸ *Koroğlu*, (Haz. Ferhad Ferhadov), Bakı 1975, 3.

¹⁹ H. Koroglu, “Transformatsiya Zaimstvovannogo Syuceta”, *Poetiçeskaya Sistema*, Moskova 1977, 107.

²⁰ Seyit Garriyev, *Türkmen Eposı, Dessanları ve Gündoğar Halklarının Epiki Dörediciligi*, Aşgabat 1982, 72.

parlamaktadır. T. varyantında ise sadece Göroğlu değil, babası Adı Beg'in fizikî yapısı da hayvanlara benzetilir. Onun gözü bozdağanın gözüne, kulağı puhu kuşunun kulağına, bıyıkları da kırlangıcın kanadına benzer.

Türk destan geleneğinde kahramanların olağanüstü kuvvetleri vardır. Köroğlu'nun olağanüstü kuvveti Öz. varyantında henüz yedi yaşındayken Şahdarhan'ın baş pehlivanı Bedkir'i öldürerek ortaya çıkar. Yine aynı varyantta bir yumrukta kısırak öldürür. K. Az. varyantında ise Rövsen (Köroğlu) ağacın budağından tutsa kökünden sökecek kadar; öküzün boynuzundan tutsa havaya kaldıracak kadar güçlüdür.

Destan kahramanları güçlü oldukları kadar cesaretleriyle de destandaki diğer tiplerden ayrılırlar. Ka. varyantında Köroğlu'nun cesur olması için kaplan yüreği yutturulup kaplana bindirilir.

Köroğlu, bunlardan başka, yanında kırk yiğidinin bulunması, uzun ömürlü olması (Öz. ve T. varyantlarında Hızır ona 125 yıl ömür vermiştir), hayatın manasını kuvvetli olmada bulması, aktif dışa dönük bir tip olması, Öz. ve T. varyantlarında Hızır ve kırklarla karşılaştığı zaman onların huzurunda "yiğitliği" tercih etmesi gibi bir çok özelliklerinden dolayı "alp" tipinin hususiyetlerini taşıyan bir destan kahramanıdır. Ancak, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi onun yalan söyleme, korkma hırsızlık yapma, bir şeyi zorla alma gibi alp tipine uymayan özellikleri de vardır.

B. KÖROĞLU DESTANININ TEŞEKKÜLÜ

Köroğlu destanının teşekkül ettiği zaman ve yer konusunda da, tıpkı şahsiyetinde olduğu gibi farklı görüşler ileri sürülmüştür. Biz burada önce bu görüşlerden önemli olanları tanıtacağız, sonra da incelediğimiz varyantlardaki bilgileri değerlendirerek bir sonuca varmaya çalışacağız.

Köroğlu destanının menşei konusunda ileri sürülen görüşlerden ilki A. Chodzko'ya aittir. Chodzko, Azeri rivayetine dayanarak Köroğlu'nun II. Şah Abbas döneminde Horasan'da doğup Güney Azarbaycan'da yaşamış bir Türkmen olduğunu ve destandaki hikâyelerin de onun maceraları olduğunu söylemiştir²¹.

²¹ B. A. Karriyev. *Epiçeskiye Skazaniya o Ker-Oghl.* 42.

İ. Şopen, Köroğlu'nun Güney Azerbaycan'da Aras boylarında yaşadığını, destanın ise Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmenlerinin tarihleriyle ilgili olduğunu söyler. Ancak destanın menşeinin 8.-10. yüzyıllarda Araplarla savaşı anlatan Bagrat efsanesinde Bagrat ile Asot'un da Köroğlu'nun prototipi olduğunu belirtir²².

Samuclyan, Köroğlu'nun tarihî bir kahraman olmayıp mitik bir tip olduğunu, ancak 16. ve 17. yüzyıllarda çıkan isyanlarda isyancıların başkanlarından birinin Köroğlu lakabını aldığını söyler²³.

Ziya Gökalp, Köroğlu'nun evlatlığı Ayvaz ile Gazneli Mahmut'un yardımcısı Avaz arasında benzerlik bulmuş, Köroğlu'nda da Gazneli Mahmut'un şahsını görmek isteyerek destanı XI. yüzyıla götürmüştür²⁴.

Zeki Velidi Togan, Köroğlu menkıbelerinin Göktürklerin Harezm-Esterabad sınırında muhafızlık yapan Oğuz ve Türkmenlerin Sasaniler ile yaptıkları savaşların hatırası olarak daha İslamiyetten önce teşekkül ettiğini, İslamiyetten sonra da Oğuzların İran, Azerbaycan ve Anadolu'ya geldikleri sırada bu sahalara da geldiğini söyler²⁵. Togan'ın bu görüşlerine Fuat Köprülü de katılır. Z. Velidi Togan, 1966 yılında yayımladığı bir makalede de²⁶ Köroğlu destanının Batı Afganistan, Garcistan, Belh ve Bami taraflarında Afrasyab ve Oğuz Han'a nisbet edilen "cihangirlik"le vasıflandırılan bir "şir-i kişver" in oturduğu, bir zamanlar ceryan etmiş hadiseleri aksettirdiğini söyler.

Ata Govşut da, Köroğlu destanının Orta Asya'da Türklerle Araplar arasındaki mücadeleler sırasında teşekkül ettiğine inanmaktadır. Ancak bu konuda belirli bir zaman söylemez. Govşut, 1941 yılında yayımlanan **Göroğlı** destanına yazdığı "Söz Başı"nda²⁷, destanın XVI.-XVII. yüzyılda teşekkül etmesinin mümkün olamayacağını, T. varyantındaki olayların da bunu göstermekte olduğunu söyler. Govşut ayrıca XVI.-XVII. yüzyılda teşekkül eden bir destanın kısa bir süre içinde bu kadar geniş bir coğrafyaya yayılamayacağını da ifade eder.

²² age. ,24

²³ ay.

²⁴ Ziya Gökalp/Makaleler III. (Haz. M. Orhan Durusoy).89.

²⁵ Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1981, 58-59

²⁶ Zeki velidi Togan, "Köroğlu Destanı'nın Bazı Eski Rivayatlerine Dair", **Türk Yurdu**, 5 (7), 1966 10-13.

²⁷ **Göroğlı**, (Haz. Ata Gavşut), Aşgabat 1941, 9-10.

Jirmunskiy ile Zarif de, destanın XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başlarında teşekkül ettiğini kabul eder. Bu araştırmacılar, Öz. varyantının ise Az. rivayetlerine yarı tarihî, yarı efsanevî sözlü halk rivayetlerinin eklenmesiyle ortaya çıktığını, ancak Öz. Köroğlu'nun bir bey ve hükümdar olarak komşu feodal hükümdarlara karşı verdiği mücadeleleriyle Az. Köroğlu'sundan ayrıldığını söylerler²⁸.

Pertev Naili Boratav, 1931 yılında yayımlanan kitabında Köroğlu destanının menşei konusuna temas etmemiş ancak Zeki velidi Toga'nın destanın İslamiyetten önceki devirde teşekkül ettiği şeklindeki görüşüne katılmıştır²⁹. Yazar, daha sonra sunduğu bildiri, yayımladığı makale ve kitaplarında³⁰ Başbakanlık Arşivlerinde bulunan bilgileri de değerlendirerek Köroğlu destanının temelinde Celâli isyanlarının bulunduğunu ve destanın da XVI. yüzyılda Bolu'da teşekkül ettiğini bildirmektedir.

Köroğlu destanı hakkında farklı görüşü olanlardan biri de G. Dumezil'dir. Dumezil, Kafkas, İran ve Ermeni kavimleri arasında "haksız yere gözleri kör edilmiş bir adamın oğlunun kahramanlık kazanması" motifinin çok yaygın olduğunu belirtmiş aynı motifin Köroğlu'nda da bulunduğu dikkatleri çekerek çekirdek motifin buradan alınmış olabileceği üzerinde durmuştur³¹.

B. A. Karriyev, destanın asıl mazmununun batır, asker ve aynı zamanda âşık olan Köroğlu'nun İran şahlarına, Türk padişahlarına ve yerli feodallara karşı yapılan mücadeleler olduğunu söyledikten sonra, XVI.-XVII. yüzyılda teşekkül eden bu destanın sadece Celâli isyanlarına bağlanamayacağını, bunun çeşitli epizot ve motiflerinin Köroğlu'dan öncede var olduğunu belirtir³².

Köroğlu ile ilgili orijinal görüşleri olan M. H. Tehmasib; "Koroğlunun umumiyetle, XVI.-XVII. yüzyıllarda Azerbaycan'da meydana gelmiş siyasi-içtimai hadiselerle ilgili bir epos olduğu şüphesizdir³³" diyerek destanı Azerbaycan'a bağlar. Ancak bu destanın teşekkül etmesine daha önceki devirlerde meydana gelen olayların da önemli ölçüde tesir ettiğini belirtir. Bu düşüncesine örnek olarak Babek isyanını gösterir.

²⁸ W. M. Jirmunskiy- H.T. Zarifov, *Uzbekskiy Narodniy Geroiçeskiy Epos*, Moskova 1947, 190.

²⁹ Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, (1.b. İstanbul 1931), İstanbul 1984, 139.

³⁰ Pertev Naili Boratav, *Folklor ve Edebiyat (1982) 2*, İstanbul 1991, 219-240; *Halk Hikâyeleri...*, 145-155.

³¹ Boratav, *Halk Hikâyeleri...*, 146-148.

³² B. A. Karriyev, *age.*, 8.

³³ M. H. Tehmasib, *age.*, 130-152.

Tehmasib, Ayvaz'ın Koroğlu tarafından kaçırılıp Çenlibel'e getirilmesini Cavidan'ın Babek'i kaçırp Baz kalesine götürmesine; Koroğlu ile Kiziroğlu arasındaki ilişkinin de Cavidan ile Ebu İmran arasındaki ilişkiye çok benzediğini ifade eder. Tehmasib, "mısrı kılıç", "Gırat", "Rövşen" ve "Koroğlu" adlarındaki ateşle ilgili unsurları göz önüne sererek destanın ateşperestlikle olan ilgisine dikkatleri çeker. Destanın "Alı Kişi" kolundaki "dağ", "su" ve "ağaç" kültlerini de göstererek Türk mitolojisinin tesirini de ortaya koyar.

Ferhad Ferhadov da 1975 yılında yayımladığı **Koroğlu** adlı kitabının "mugeddime"sinde³⁴, Tehmasib'in 1956 yılındaki görüşüne katılarak Koroğlu destanının XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başlarında Zakafkasya ve yakın şarkta meydana gelen içtimai ve tarihi hadiselerle bağı olarak teşekkül ettiği görüşündedir.

Koroğlu destanının teşekkül tarihi ve yeri konusunda Tehmasib ve Ferhadov gibi düşünen araştırmacılarından biri de, H. Koroglu'dır. Koroglu, destanın XVI. yüzyılın ikinci yarısında Güney Azerbaycan, Kafkaslar ve Anadolu'da teşekkül ettiğini, kahraman Koroğlu'nun da tarihî bir şahıs olduğunu kabul eder³⁵.

Koroğlu destanının teşekkülü konusunda Azerbaycanlı diğer araştırmacılarla aynı görüşü paylaşan Mireli Seyidov, Koroğlu destanını gerçek bir tarihî devrin içtimai-siyasi hadiselerini ve hayat tarzını yansıtan bir salname olarak vasıflandırır³⁶. Seyidov, bu destanın "Alı Kişi" kolunun tamamen mitolojik bir özellik taşıdığını örnekleriyle ortaya koyar. Seyidov, destandaki dağ ve ağaç kültü Alı Kişi ve Koroğlu'nun prototipleri, yıldırım kılıç, hayat suyu, yer altında doğma gibi motiflerin Türk mitolojisindeki fonksiyonlarını gözler önüne serip Koroğlu ile mukayese eder.

Türkmen araştırmacı B. Memmetyazov, Koroğlu destanının teşekkül etmesine dinî-mitolojik ve fantastik düşünce ile tarihî hadiselerin tesir ettiğini belirtir. Yazar, destandaki tarihî hadiselerin izlerini VII.-VIII. yüzyıllarda Arapların Orta Asya seferleri ve Türklerle olan mücadelelerinde arar³⁷. Memmetyazov, bu tesirleri belirttikten sonra, Koroğlu

³⁴ **Koroğlu**, (Haz. Ferhad Ferhadov), Bakı 1975, 3.

³⁵ H. Koroglu, *agc.*, 107.

³⁶ Mireli Seyidov, "Alı Kişi ve Koroglu Karakterlerinin Prototipleri Hakkında", **Azerbaycan**, 3, 1978, 184-207.

³⁷ B. Memmetyazov, "Görögli" Eposunun Döreyşi Hakkında, Aşgabat 1982, 31.

destanının şimdiki halinin Güney Azerbaycan, Kafkaslar ve Anadolu'da yaşayan Türkmenler arasında teşekkül ettiğini, XVIII. yüzyılda yaşamış Şeydayi'nin:

“Körhan oğlu Ugurcık Alp,
Gırdı Türk ilini at salıp
Göroğlu ona at galıp
Paç alıp geçdi sag-solu”

mısrarlarından hareket ederek de Köroğlu'nun Salur Türkmenlerinin beyi Ugurcık Alp olabileceğini ifade eder. Memmetyazov'a göre tarihî şahıslar ve onların kahramanlıkları Köroğlu'na bağlanmıştır³⁸.

Başka bir Türkmen araştırmacı Seyit Garriyev, destandaki yer ve şahıs adlarından hareket ederek teşekkül yeri, zamanı ve kimler arasında teşekkül ettiğini tesbit etmenin zor olduğunu bildirmekle beraber, destanın Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenlerinin Kafkasya Anadolu ve Güney Azerbaycan'da hüküm sürdükleri dönemlerde doğduğunu ve o dönemin olaylarının Köroğlu destanıyla yakından ilgili olduğunu bildirir³⁹. Garriyev, destanın bazı kollarındaki Arap saldırıları ve at, cadı gibi eski dönem kültürünün bulunmasını örnek göstererek bunların XV. yüzyıldan önceki dönemi hatırlattıklarını da belirtir.

Kazakistanlı araştırmacı Konırat Bayev, “Kör/gor” kelimesinin manasının mezar olmadığını, “oğuz” “uğur”, “gor” ve “uygur” adlarının “kör/gor” ile ilgili olarak Oğuz tayfaların adlarından doğduğunu söyler. Yazar, “kör” kelimesinin Oğuz grubu Türkçesinde “yiğit/batır” anlamında olduğunu, bunun için de “köroğlu” kelimesinin “oğuz batırı”, “ulu batır” manasına geldiğini belirtir. Yazar, bu düşüncesini, destandaki göçebe hayat tarzı ve coğrafi adlar ile onomastikanın isbat ettiğini öne sürer. Destandaki olayları da sadece XVI.-XVIII. yüzyıllara bağlamanın doğru olmayacağını, onda Turan-İran savaşları ile Kuşhanlar dönemi olaylarının izlerini bulmanın mümkün olduğunu ifade eder⁴⁰.

³⁸ a.g.e., 142.

³⁹ Seyit Garriyev, *Türkmen Eposı, Dessanları*, 76.

⁴⁰ Konırat Bayev, *Kazak Eposı Cene Türkologiya*, Almatı 1987, 131.

Fikret Türkmen, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**'ne yazdığı "Köroğlu" maddesinde⁴¹ Fuad Köprülü ve Z. Velidi Togan'ın Köroğlu destanının teşekkülü konusundaki görüşlerine katılarak Köroğlu destanının temelinde Dede Korkut'ta olduğu gibi Oğuzların büyük destanlarının olduğunu söyler. Türkmen, 1985 yılında yayımladığı konuyla ilgili başka bir makalesinde⁴² yukarıdaki görüşlerinden bahsetmeden, destandaki ortak motiflerin tespit edilip bunlardaki mitolojik ve epik özelliklerin daha fazla bulunduğu versiyonların ilk yaratmalar olarak kabul edilebileceği görünüşünde olduğunu belirtir.

Yukarıda da görüldüğü üzere, Köroğlu destanının menşei ve teşekkülü konusu oldukça problemli olup bu konuda görüş beyan eden araştırmacılar da ortak bir karara varamamışlardır. Azerbaycanlı araştırmacı Köroğlu'nu Azeri, Özbek Özbekistanlı, Kazak Kazakistanlı, Türkmen Türkmenistanlı ve Türkiyeli araştırmacı ise Türkiyeli olarak kabul etmiş, destanı da kendi topraklarında meydana gelen tarihî hadiselerle bağlamışlardır. Ancak, hemen hemen bütün araştırmacıların destanın mitolojik özellik taşıdığı konusunda fikir birliği içindedirler.

Destan ve halk hikâyelerinin teşekkül ettiği coğrafya ile teşekkül zamanlarının tesbit edilmesinde olaylar, kahramanlar, yer adları ve motifler belirleyici unsur olur. İncelenen destan veya halk hikâyesi varyantlaşmamışsa yukarıda adı geçen unsurlardan faydalanarak bunların teşekkül coğrafyası ve zamanını bulmak daha kolaydır. Eğer varyantlaşmışsa, varyantlar arasındaki ortaklıklar esas alınarak daha arkaik şekli tesbit edilip bir sonuca ulaşılmaya çalışılır. Biz de, teşekkülü konusunda farklı görüşlerin ileri sürülüp tartışmaların hâlâ devam ettiği Köroğlu destanının menşeiini tesbit etmeye çalışırken bu noktalardan hareket edeceğiz.

Asıl konumuza geçmeden önce, Köroğlu'nun, özellikle Türkistan varyantlarının kahramanının soylu bir kişi, destanın konusunun dış düşmanlarla yapılan mücadeleler olması; Köroğlu'nun destan kahramanlarının özelliklerini taşıması ve destan motiflerinin daha fazla olması gibi sebeplerden dolayı, bir destan olduğunu belirtmek istiyoruz. Zira, Köroğlu destanının menşei ile ilgili ileri süreceğimiz görüşler bunun destan olup olmamasıyla yakından ilgilidir.

⁴¹ Fikret Türkmen, "Köroğlu", **TDEA**, 5.c. İstanbul 1982, 419.

⁴² Fikret Türkmen, "Köroğlu Hikâyelerinin Yayılma Sahaları ve Menşe Meselesi", **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi IV**. İzmir 1985, 9-19.

Koroğlu destanının coğrafyası çok geniştir. İncelediğimiz varyantlar bakımından, Kazakistan'dan başlayıp Anadolu'ya kadar devam gerçek mekanlarla doludur. Destanda itibarî mekân yoktur. Bu geniş coğrafya içinde bütün varyantlarda ortak olan tek yer Çamlıbel/Çenlibel/Cembilbel'dir. Ancak buranın da gerçekte neresi olduğu belli değildir. Çamlıbel/Çendibil And. K1. ve Az. varyantlarında ucu bucağı görünmeyen yüksek bir dağ, Ka. ve T. varyantlarında hem bir dağ, hem de bu dağın etrafında kurulmuş bir kale şehrin adıdır. Öz. varyantında ise bir ülkedir.

Birbirine yakın coğrafyalarda anlatılan varyantlarda benzer mekanlar vardır. Mesela Ürgenç Ka. ve Öz. varyantlarında ortak bir şehirdir. Ancak bunlar destanın asıl çekirdeğinde olmayıp bir varyantın diğerini etkilemesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bütün varyantlarda ortak tek yer olan Çamlıbel'den hareket ederek destanın teşekkül ettiği coğrafyayı tesbit etmek mümkün değildir.

Koroğlu'nun Zuhuru kolunun kahramanlarına bakarak da destanın teşekkül ettiği zamanı bulmak mümkün gözükmemektedir. And. ve Az. varyantlarında Koroğlu'nun XVII. yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın başında yaşamış bir Celâli reisi olduğu biliniyorsa da, diğer varyantlardaki Koroğlu'nun tarihî bir şahıs olup olmadığı belli değildir. Hatta Koroğlu'nun bir şahıs değil de, Türkmen oymağı olduğunu öne sürenler de vardır⁴³. M. H. Tehmasib de K. Az. varyantının "Koroglu ile Deli Hesen" kolundaki Koroğlu'nun kendini tanıtmak için deli Hesen'e söylediği:

"Aslımı soruşsan bil Rövsen olu,
Atadan babadan cinsim Koroglu."

mısralarını esas alarak Koroglu'nun nesil, soy veya kabile adı olabileceği görüşündedir⁴⁴. Tehmasib, Rus devriminden sonra derlenip hâlâ yayımlanmayan varyantlardan bazılarında Koroğlu'nun adının "Gara Oğlu" olduğunu da belirtir. Tacik varyantında ise kahramanın adı "Gurgulu" dur⁴⁵. İncelememize aldığımız Türkistan varyantlarında Koroğlu'nun adının "Goroglu" (mezar oğlu) olduğunu tekrar hatırlatmakta fayda vardır. Ayrıca bu ad

⁴³ M. Fahrettin Kırzioğlu, "XV.-XVI. yüzyıllarda "Koroğlu/Koroglu" Adlı iki Türkmen Oymağı", **I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri**, Ankara 1974, 107-125.

⁴⁴ Tehmasib, *age.*, 145

⁴⁵ *ay.*

T. varyantında “Goroglı” (mezar oğlu), “Keroglı” (sağır oğlu) ve “Köroğlu”⁴⁶ gibi üç ayrı şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Alı Kişi, Deli Yussup, Ravşan, Hasan Han, Reyhan Arap, Akıl Han, Şahdarhan, Gacdembek ve diğerlerinin tarihî şahıs olup olmadıkları tespit edilememiştir. And. varyantındaki Bolu Beği'nin Türkmenistan'daki başka bir varyantta Nişabur padişahı olduğunu da burada hatırlatmak isterim⁴⁷. Öz. varyantında Goroglı'nın yol sorduğu iki gençten birinin adı da Ballıbek'tir. Yine bu varyantta yer alan ve Adilhan'ın komutanlarından olan Teki Begi Zaman XVII. yüzyılda yaşamış tarihî bir şahıstır.

Varyantlar arasındaki olay coğrafya ve kahraman farklılıklarını Rosiere'nin efsanelerin teşekkülü hakkındaki görüşlerini destanımız için uygulayarak açıklamak mümkündür. Rosiere, hatırası zayıflayan kahramanın yerine yeni kahramanın geçtiğini, çevre değiştiren her efsanenin de yeni çevrenin sosyal ve etnografik şartlarına uyduğunu belirtir⁴⁸.

Köroğlu'nun Zuhuru kolunun menşei meselesinde bize ışık tutacak olan tek unsur bu koldaki motiflerdir. Gerçi motifler de, kahramanlar, olaylar ve coğrafya gibi taşınabilen unsurlardır. Ancak bütün varyantlarda ortak olan bazı motifler, beşeri hafızanın bunları yeni destanlara aktarması olmaktan ziyade destanın asıl çekirdeğinde yer alan ve onun menşeiini açıklayan unsurlar olarak değerlendirilmelidir.

Köroğlu'nun Zuhuru kolunun motiflerinden çoğu mitolojik özellikler taşımaktadır. Biz bu motifleri kısaca gözden geçirip Türk mitolojisindeki örnekleriyle mukayese ederek destanın menşeiini açıklamaya çalışacağız.

Köroğlu, Türkistan varyantlarında mezarda/toprakta doğmak suretiyle mitolojik bir özellik taşıyarak dünyaya gelir. Türk mitolojisinde olağanüstü doğumlardan biri de toprakta doğmadır. Bilindiği gibi Şamanist Türklere göre tanrı ilk insanın şeklini topraktan yaratmış ve bunu da bir köpeğe emanet ederek ona ruh bulmak için göklere gitmiştir. Tanrının yokluğunu fırsat bilen Erlik (şeytan), köpeği kandırarak insan şekillerine teker teker tükürerek kirletmiş, tanrı da bunları ters çevirerek temizlemeye çalışmış fakat bu sefer de kötülük insanın içinde kalmıştır. Destanın T. varyantında Hızır

⁴⁶ B. A. Karriyev, *age.*, 100.

⁴⁷ B. Memmetiyazov, “Göroğlu” Eposu ve Onun Hezirki Zaman Yagdayı, Aşgabat 1979, 68.

⁴⁸ Saim Sakaoğlu, *Anadolu-Türk efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Ankara 1980, 7'den Arnold von Gennep, *La Formation des Legends*, 284.

ve kırkların Göroğlu'nun göğsünü yarıp içini temizlemeleri bize bu epizodu hatırlatmaktadır.

Yakutlarda her şeyin başlayıp bittiği yer topraktır. Onlar, yer ve toprağı kutlu ve güçlü bir kadın gibi kabul etmiş, şiirlerinde ona “toprak ana” veya “ana toprak” demişlerdir⁴⁹. Yakut olonholarında çocukken güçsüz ve zayıf olan destan kahramanları toprağı gömülürler. Onlar buradan aldığı gıdalarla efsanevî bir şekilde kuvvet kazanıp yakışıklı bir yiğit olurlar⁵⁰. Hatemi Tantekin, Koroğlu'nun yıldırımın evladı olduğunu, yıldırımı da yer tanrısının yarattığını, dolayısıyla yıldırımın evladı olan Koroğlu/Goroğlu'nun toprakta doğduğunu söyler⁵¹.

Koroğlu'nun Zuhuru kolununun mitolojik unsurlarından biri de “ağaç” motifi ve kültüdür. Bu kült K. Az. varyantında mitolojik bir mekan olan Çenlibel'de bulunmakta ve yanında da hayat suyunun aktığı çeşme yer almaktadır. Ağaç, Türk mitolojisinde tıpkı “dağ” gibi, ana baba ve koruyucu fonksiyonundadır. Hunların inancına göre kayın ve çınar ağaçları ülkeyi düşmanlardan ve felaketlerden korumaktadır. Biz bu kültleri tezimizin ikinci Bölümü'nde detaylı bir şekilde incelemiştik. Burada düşüncemizin pekiştirilmesi için bir iki örnek daha vereceğiz. Kutsal ağacın dibinde hayat suyunun akması Yakutların “Er Soğotox” destanında da yer almaktadır. Er Soğotox, çadırından dışarı çıkınca yaşlı kutsal ağacını görür. Bu ağacın kökünün altından kutsal bengü suyu akar. Bu sudan içen yaşlı ve zayıf hayvanlar eski güçlerine kavuşur⁵². Altayların mitolojik destanı Maaday Gara'da da, mitolojik bir mekanda bulunan kayın ağacının suyundan içenin çok güçlü ve kuvvetli olacağı bildirilir. Köküdey Mergen:

“Eğer ben kayın ağacının suyu ile gıdalanmışsam
Öyleyse şüphesiz muhkemim.”

diyerek ağacın ve suyun kutsallığını ifade eder⁵³. Aynı destanda, Maaday Gara daha bebek olan oğlunun yaşayıp güçlü bir yiğit olmasını isterken onu kayın ağacına emanet eder:

⁴⁹ Bahacddin Ögel, *Türk Mitolojisi* II.c. Ankara 1995, 262.

⁵⁰ Mirelli Seyidov, *agm.*, 202

⁵¹ M. Hatemi Tantekin, “Koroğlu-Odoğlu”, *Ulduz*, 6, 1967, 63.

⁵² Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri. (Haz. Yuri Vasilyev-M.Fatih Kirişcioğlu-Gülsüm Killi), Ankara 1986,15.

⁵³ Mirelli Seyidov, *agm.*, 198.

“Eğer sen ölürsen

Kemiklerin burada kalsın, -dedi.

Eğer yaşarsan

Bırak izin burada olsun, -dedi.

.....
Sık yapraklı kayın bırak sana alkış versin, -dedi⁵⁴.

Az. varyantında Goşabulag’a dökülen nurun ortalığı süt gölüne çevirmesinin benzerlerini de Tük mitolojisinde buluruz. Kam-şaman inancına göre gökte süt gölü vardır. Güzellik ilahı Ayzıt o gölden bir damla getirerek çocuğun ağzına döker. Bu su çocuğun ruhu, canı olur⁵⁵.

Köroğlu’nun Zuhuru kolunun mitolojik özellik taşıdığı şeklindeki görüşümüzü destekleyen unsurlardan biri de “mitolojik at”dır. Biz bu motifi de tezimizin İkinci Bölüm’ünde incelemiştik. Burada konunun daha iyi anlaşılması yine mitolojik destanlardan bazı örnekler vereceğiz. Başkırtların mitolojik destanı olan “Ak buzat”ta Hevben’in atı “Ak buzat” olağanüstü özellikleri olan gölden çıkma bir attır⁵⁶. Bu da tıpkı Gırat gibi sahibine sürekli yardım eder. Er Sogotox’un sarı atı⁵⁷ Köroğlu’nun atı gibi uçma özelliğine sahiptir. Mitolojik at, şaman ayinlerinde insana yardım eden ongun gibi tarif edilmektedir. Şamanlar dualarında: “Gel, vahşi atım, gel, bana ne yapacağımı öğret”⁵⁸, diyerek attan yardım ister. Mireli Seyidov⁵⁹ ile M. H. Tehmasib⁶⁰ mitolojik atın gökten, güneşten inmesini delil göstererek Köroğlu’nun atının aslında “gor/ateş”at demek olduğunu belirtirler.

“Dağ” kültü de bu kolun mitolojik unsurlarından biridir. Dağ, eski Türk inancında mitolojik hamidir. O, baş tanrı Ülgen’in yanından gelmiştir. Eski Türkler “tos tag” (esas, başlangıç) olarak gördükleri dağlara tapmışlar, onu soyun ve kabilenin koruyucusu olarak görmüşlerdir. Köroğlu’nun Zuhuru kolunun K. Az. T. ve And. varyantlarında, Köroğlu ve akrabaları zulümden ve yok olmaktan kurtulmak için Çenlibel-Çamlıbel ve Üçgümmez

⁵⁴ agm., 187.

⁵⁵ agm., 194.

⁵⁶ “Ak buzat”, Başkırt Halk İcadı/Epos. (Haz. Ehnef Harisov vd.) birinci kitap, öfö 1972, 145-186.

⁵⁷ Saha (yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri, 18

⁵⁸ Mireli Seyidov, agm., 196

⁵⁹ Seyidov, agm., ay.

⁶⁰ Tehmasib, agm., 142.

dağlarına gelerek kendilerini mifik koruyucuya teslim ederler. Özellikle K.Az. varyantında Koroğlu'nın burayı terk etmemesi halinde onunla kimsenin baş edemeyeceği ısrarla belirtilir. Altay inançlarına göre dağ, insana kahramanlık ve bahadırılık sıfatı da vermiş. Mukaddes sayılan dağlar büyük olduğundan azimetli, güçlü ve sağlam olmuştur. Çenlibel ucu bucağı görülmeyen, tepesine ses ulaşmayan bir dağ olması bakımından mitolojik özelliklerin hepsine sahiptir. Dağların bu özelliği, eski insanlarda onların yenilemeyecek bir kahraman olduğuna dair bir inanç oluşturmuştur. Bu yüzden Türk mitolojisinde insana yüksek hisleri, samanlık kabiliyetini, ses ve şairlik kudretini onun koruyucusu olan dağ verir. K. Az. ve And. varyantlarında da Koroğlu kahramanlık vasfını sığındığı dağlarda kazanır. Onun sesine kuvvet ve âşıklık veren su da dağlarda bulunmaktadır. Ayrıca Öz. ve T. varyantlarında Hızır ve kırklardan yardım aldığı mekan yine bir dağdır.

Türk mitolojisinde dağ ruhuna inanç o kadar güçlüdür ki yeni doğan çocuklar bile orada saklanır. Bazı destan kahramanlarını dağ ruhunun yarattığına inanılır. Mitolojik dönemle ilgili animist inançları özünde saklayan Altayların Maaday Gara destanı da bunlardan biridir. Altaylar dağı mukaddes kabul etmiş, Maaday Gara'yı dağ ruhunun yarattığına inanmışlardır:

“Onun Tünd konur atı su ruhundan yaratılmıştır
Maaday Gara özü dağ ruhundan yaratılmıştır”.⁶¹

Maaday Gara'nın oğlu Köküdey Mergen de, babası gibi, kendi kökünü dağa ve mukaddes kayın ağacına bağlamaktadır.

“Eğer kara dağ bana ata olmuşsa
Şüphesiz ben bahadırım”⁶²

Dağların Koroğlu'nda olduğu gibi zayıf ve güçsüzlere yardım ettiğine dair bir inancı **Divanü Lugat-it-Türk**'te⁶³ de görürüz. Kaşgarlı Mahmut'un, “büke” kelimesini açıklarken Yabakularla Arslan Tekin arasında yapılan savaşla ilgili naklettiği bir efsaneye göre, sayıca çok olan Yabakuların yenilmesinin sebebi Arslan Tekin tarafında yer alan ve göğü kaplayan yeşil bir dağın bunların üzerine cehennem ateşi yağdırmasıdır.

⁶¹ Seyidov, agm., 187.

⁶² ay.

⁶³ **Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi**, (çev. Besim Atalay), III.c. Ankara 1941, 227.

Dağların tanrı makamı olması, mitolojide kahramanların tanrıların ve yaritanrılarının yanında yaşaması sıkça görülen bir motiftir. Köroğlu'nun da dağları mesken tutması bu bakımdan önemlidir.

Köroğlu'nun Zuhuru kolunun mitolojik özelliklerinden biri de, destandaki ışık ve ışıkla ilgili unsurlardır. İncelediğimiz bütün varyantlarda Köroğlu'nun veya babasının adı ışık demek olan Ruşen/Ravşan'dır. Köroğlu, Türkistan varyantlarında mezarda doğmak suretiyle yer altı dünyasından bir ışık gibi gelmiş halkının bahtını güldürmüştür. Az. varyantlarında kahramanın adının "Koroğlu" olması ve "kor" kelimesinin ateş, dolayısıyla ışık manasına gelmesi bu bakımdan önemlidir. Öz. varyantında ise annesinin adının Hilal olması onun ışıkla olan ilgisini ortaya koymaktadır.

Az. varyantındaki "mısri kılıç"ın da yıldırım parçası bir taştan yapılması ışıkla ilgili bir özelliktir. Türk mitolojisinde yıldırımın baş tanrı Ülgen'in gücü kuvveti olması, mısri kılıcın eşi benzeri görülmemiş bir özelliğe sahip olmasının sebebini açıklamaktadır. Yine aynı varyantta Köroğlu'nu yenilmez bir kahraman yapan doğudan ve batıdan gelen iki yıldırımın çarpışmasıyla ortaya çıkan ışığın döküldüğü sudur.

Işıkla ilgili motiflerden biri de kahramanların (batı varyantlarında Köroğlu ve babasının, Türkistan varyantlarında ise babası ve dayısının) güneşten aydan yardım görmeleridir. Bu yardım kahramanların kendilerini kovalayan atlılardan kurtulmak için, atların özelliklerine göre güneşin ve ayın altına kaçma gibi fizikî olarak ifade ediliyorsa da, aslında güneş ve ay ruhundan yardım alma söz konusudur. Zira Altay şamanizminde büyük kahramanlar ayın ve güneşin himayesi altındadır.⁶⁴ Türklerde kült halinde olan ay ve güneş Hunlar ve Göktürkler tarafından da takdis edilmiş, daha sonraları kahramanlara isim olarak da kullanılmıştır⁶⁵.

Köroğlu'nun Zuhuru kolundaki mitolojik ve arkaik unsurları, kahramanın vücudunun tamamen kıllı olarak mitolojik bir şekilde doğması, Türkistan varyantlarında hayvan tarafından emzirilerek büyütülmesi, Ka. varyantında Köroğlu'na bizzat tanrının gönderdiği kutsal kişilerin ad vermesi gibi motiflerle çoğaltabiliriz.

⁶⁴ Abdulkadir İnan, *Şamanizm* / 29.

⁶⁵ A. Caferoğlu, "Türk Onomastiğinde Ay ve Güneş Unsurları., *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.XIII, 31 Aralık 1964, İstanbul 1965, 19-28.

Sonuç olarak; Köroğlu'nun Zuhuru kolunun XVI.-XVII. yüzyılda Anadolu, Azerbeycan veya Türkmenistan'da teşekkül etmediğini, destanların teşekkül etmesi ve varyantlaşmasının uzun bir süre gerektirdiğinden dolayı, bunun zaten mümkün olmadığını belirtmek gerekir. Köroğlu destanı yukarıda mukayeseli bir şekilde ele aldığımız örneklerden de anlaşılacağı üzere, mitolojik ve arkaik unsurları çekirdeğinde muhafaza eden mitolojik bir destandır. Türkler'in anayurttan göçleri ile birlikte toplumsal hafızada saklanan ve nesilden nesile aktarılan bu mitolojik inaçlar, yeni coğrafyalara taşınmış buraların tarihi olaylarında rol alan Köroğlu'nun olağanüstü vasıfları olarak yer almıştır. Kahraman, coğrafya ve olay değişiklikleriyle varyantlaşan mitolojik destan XVI.-XVII. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Köroğlu'nun şahsında ve anlatıldığı bölgenin tarihî olaylarını nakleden bir destan olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Köroğlu destanı, yayıldığı coğrafyanın genişliği ve varyantlarının zenginliği bakımından Türk destanları arasında birinci sırada yer alır. Orta Asya'dan Balkanlara, Sibiry'a'dan Orta Doğu'ya kadar çok geniş bir sahada anlatılarak kültürel birliğimizi ortaya kor. Köroğlu destanı sadece Türkler tarafından değil, yüzyıllarca Türklerle beraber veya komşu olarak yaşamış Gürcü, Ermeni, Arap ve Tacik gibi başka milletlerce de sevilmiş, bunun sonucu olarak da bir çok kolu adapte veya tercüme yoluyla bu milletlerin edebiyatında da yer almıştır.

İncelememiz sonunda Köroğlu'nun Zuhuru kolunun gerek anlatıldığı coğrafyaların sosyal ve kültürel özelliklerini bünyesinde toplaması, gerekse destanın tekâmül seyri ve destan anlatma geleneğinin canlılık durumuna göre bazı değişikliklere uğradığını tespit ettik. Bazen küçük bir olay ve yeni bir şahsın ilavesi veya unutulmuş destandan çıkarılması gibi küçük, bazen de ayrı bir kol olabilecek kadar büyük olan bu değişiklikler, destanın, doğu (Kazak, Özbek ve Türkmen); buna Türkistan da diyebiliriz ve batı (Azeri, Kırım ve Anadolu) olarak ikiye ayrılmasına sebep olmuştur. Türkistan, özellikle de Kazak ve Özbek varyantlarında Köroğlu'nun babasıyla ilgili kısım ayrı bir kol olabilecek bir durumdadır.

Bu değişikliklerden dolayı incelediğimiz varyantları, çekirdek motif aynı olmakla birlikte, tek bir metin olarak ortaya koymak mümkün olmamıştır. Zira kahramanın doğuşundan başlayarak kolun bitişine, kadar her iki grup arasında büyük farklar vardır. Bunun yanında Köroğlu'nun babasının (Türkmen'de dedesinin) gözlerinin kör edilmesi, epik at ve epik mekan Çamlıbel bütün varyantlarda ortak olan epizot ve motiflerdir. Bunların destandaki arkaik unsurlar olması her ne kadar ortak bir metin tesbit edemesek de, destanın tek kaynaklı olduğunu ortaya koymaktadır.

Köroğlu'nun Zuhuru kolunun coğrafyası, incelediğimiz varyantlar itibariyle, Kazakistan'dan Anadolu'ya kadar çok geniş bir alanı içine almaktadır. Şehir, dağ, tepe, göl ve ırmak gibi yerler Kazak ve Özbek varyantlarında daha fazladır. Destan burada coğrafya ile bütünleşmiş gibidir. Destandaki mekanlar masal ve bazı halk hikâyelerinde olduğu gibi muhayyel değil, bugün bile aynı adlarla anılan, çevresinde insanların yaşadığı gerçek yerlerdir. Bütün varyantlar arasında ortak olan tek yer, neresi olduğu tam belli olmayan Çamlıbel/Çenlibel/Cembilbeldir. Diğer mekanlar ise mahallîdir.

Köroğlu'nun Zuhuru kolunun kahramanları da, destanın coğrafyasında olduğu gibi anlatıldığı bölgeye göre değişmektedir. Hatta aynı ülkenin değişik bölgelerinde anlatılanlar arasında bile farklılık vardır. Yalnız burada coğrafya olarak birbirine yakın bölgelerden, mesela Kazak ve Özek varyantlarında coğrafi mekanlarla bazı kahramanların ortak olduğunu da hatırlatmak isteriz.

Destanın kahramanları, bazı kutsal ve mitolojik yardımcıları dışında, ayakları yere basan, yiyip içen, beşeri zaaf ve istekleri olan gerçek insanlardır. Türkistan varyantlarında olağanüstü bir şekilde dünyaya gelip "alp" tipinin özelliklerini taşıyan asıl kahraman Köroğlu da mitolojik bir tip olmakla beraber normal insan gibidir. Destan kahramanı olmasından dolayı idealize edilmiş olmasına rağmen, zaman zaman korkmakta, hırsızlık yapıp yalan dahi söylemektedir. Türkmen varyantında Köroğlu'nun dedesinin, diğer varyantlarda ise babasının hem tecrübe yoluyla kazanılmış, hem de doğuşundan itibaren verilmiş bir takım olağanüstü özellikleri bulunmaktadır. Bunların hepsi attan anlayan usta birer seyistir. Karakter itibarıyla sağlam ve güvenilir insanlardır. Başına gelebilecekleri tahmin etmelerine rağmen kararlarından dönmezler.

Köroğlu'nun Zuhuru kolunda kadın kahraman sadece Türkistan varyantlarında vardır. Bunlar, Dede Korkut'taki güreşen at ve ok yarıştıran kadınlara benzemeyip güzellikleriyle dikkati çekerler. Köroğlu'nun annesi fonksiyonunda olanlar geleneklerine bağlı vatansever tiplerdir. Özbekistan varyantındaki Bibi Hilal, diğerlerine göre biraz daha öne çıkmıştır. O, güzel olduğu kadar kurnaz, zeki ve biraz da düzenbaz biridir.

Köroğlu'nun Zuhuru kolunun Türkistan varyantlarında olağanüstü yardımcıları olarak Hızır-İlyas, Hz. Ali, kırklar ve diğer erenler yer almaktadır. Hızır ile İlyas beraber anılsalar da, Köroğlu ve diğer olumlu kahramanların bazılarında yardım edenler Hızır ve Hz. Ali'dir. Kırklar ve erenler daha çok Hızır'ın emri altındadır.

Köroğlu'nun Zuhuru kolunun motiflerinin çoğu, benzerlerini kahramanlık destanlarıyla mitolojik destanlarda gördüğümüz motiflerdir. Bunun yanında örneklerini halk hikâyesi ve masallarda da gördüğümüz motifler de vardır. Biz, tezimizde daha çok ilk sırada saydığımız motifleri ele alıp inceledik. Bunların çoğunun mitolojik kaynaklı olduğunu tespit ettik. Peri, cadı, falcı, kaf dağı gibi masal unsurları daha çok Öz. varyantında yer almaktadır. Köroğlu'nun Zuhuru kolunun motiflerinden bazılarının dünya halk anlatmalarında da bulunduğunu Thompson'un **Motif Index of Folk-Literature** adlı

eseriyle yaptığımız mukayese sonunda tespit ettik. Destanda bu motiflerin dışında “dağ”, “ağaç” ve “su” kültüyle ilgili inanışlar da yer almaktadır.

Köroğlu'nun Zuhuru kolunun incelediğimiz varyantlarında yer alan şiirlerde, T., And. ve K1. varyantlarının nazım biriminin dörtlük olması dışında, şekil ve konu olarak benzerlik söz konusu değildir. Ka. ve Öz. varyantlarında hem tahkiye kısmındaki hem de kahramanlar tarafından söylenen şiirlerde nazım birimi bir kurala bağlı değildir. Bu varyantlarda dört mısralı hanelerle başlayan şiir, birden beş-altı, yedi veya daha fazla mısralı hanelere dönüşebildiği gibi, iki-üç mısralı hanelere kadar da inebilmektedir. Yani bu iki varyant destan özelliğini daha fazla muhafaza etmektedir. Bunlarda mısra sayısı anlatılan olayın uzunluğu ve kısalığına göre değişmektedir.

İncelediğimiz varyantlardaki şiirlerin tamamı hece vezniyle söylenmiş olup zaman zaman kafiye yapısı ve hece sayısında da problemler bulunmaktadır. Özellikle Ka. ve Öz. varyantlarında şiirin başından sonuna kadar muhafaza edilen bir kafiye sistemi tespit edilememiştir.

Özbek ve Türkmen'de duygu ve heyecanın yoğunlaştığı yerlerle karşılıklı konuşmalar, halk hikâyelerinde olduğu gibi şiirle gerçekleştirilmektedir.

Köroğlu'nun dünyaya gelişi ve şahsiyeti bakımından doğu ve batı varyantları arasında büyük bir fark vardır. Köroğlu, batı, özellikle de Kırım ve Anadolu varyantlarında bir eşkıya olarak yer alırken, doğu varyantlarında bey ve hükümdar olarak karşımıza çıkar. Doğu varyantlarının destanın daha eski şeklini muhafaza ediyor olması Köroğlu'nun bir eşkıya değil de destan kahramanı olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, ikinci ve dördüncü bölümlerdeki incelemelerimiz neticesinde Köroğlu'nun Zuhuru kolunun, çok geniş bir coğrafyada Türk kültür birliğini sağlayan mitolojik bir destanın olduğunu söyleyebiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

İsrafil ABBASOV, "Azerbaycan Dastanlarının Ermeni Diline Tercümesi, Tebdili ve Neşri Tarihine Dair", **Edebiyyat, Dil, İncesenet**, 13, Bakı 1972.

_____, "Azerbaycan Gehramanlığı Dastanlarının Ermeni Diline Tercüme, Tebdil Neşri Tarihi ve Tedgigi Meseleleri", **Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyyatına Dair Tedgigler VI**, Bakı 1981, 50-89.

Orhan ACIPAYAMLI, "Türk Kültüründe "Ad Koyma Folkloru'nun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi", **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri/IV c. Gelenek-Görenek ve İnançlar**, Ankara 1992, 1-14.

E. Muhtar AĞAYEV, "Koroğlu Destanında İşlenen Hayvancılığa İlgili Sözler ve Terimler Haggında", **Edebiyyat, Dil, İncesenet**, 1, Bakı 1989, 12-47.

B. AHUNDOV, "Göroğlu "Eposu", **Türkmen Halk Dörediciliği Boyunça Oçerk**, Aşgabat 1967.

B. AHUNDOV (Haz.), bkz. **Göroğlu**.

Ehliman AHUNDOV (Haz.), **Azerbaycan Folkloru Antologiyası**, I.c., Bakı. 1968.

Mehmet AKALIN (Der.), bkz. **Köroğlu Destanı**.

Nuri AKBAYIR (Haz.), bkz. **Sicill-i Osmani**.

Mustafa AKDAĞ, **Celâli İsyancıları**, Ankara 1963.

Yavuz AKPINAR (Akt) , bkz. Mireli SEYİDOV

İsmet ALPASLAN, "Köroğlu'nun Dar'ı Köroğlu'nun Boğazı/Gecidi", **TF.**, 7 (77), Aralık 1985, 3-4.

Ali Berat ALPTEKİN, "Köroğlu Hikâyesinin Bolu Beyi Kolundaki Milli ve Beynelmillel Motifler", **Köroğlu Semineri...**, 23-36.

_____, "Motif", **TDEA.**, IV, İstanbul 1986, 401-402.

- _____, "Koroğluna Ait Şiirler", **Erciyes**, 9 (105), Eylül 1986, 19-21.
- _____, "Koroğlu'nun Zuhuru ve Onun Bingöl ile Olan Münasebeti", **Sultan Baba...**, 14-17.
- _____, "Koroğlu Hikâyeleri Malatya'da Bilinmekte midir?", **İnönü Üniversitesi III. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu/Tebliğler**, İstanbul 1989, 42-46.
- _____, "Koroğlu Hikâyesinin Demircioğlu Erzurum Kolu", **Erciyes**, 12 (141), Eylül 1989, 11-14.
- _____, **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, Elazığ 1996 (yayımlanmamış doçentlik takdim tezi).
- Ali Berat ALPTEKİN-Esma Şimşek, "Türk Destanlarının Motif Yapısı" **TDA.**, 65 Nisan 1990'dan Ayrı Basım 197-254.
- S. ALTAYEV (Haz.), bkz. **Türkmen Dilinin Sözlüğü**.
- Ahmet ANIL, "Koroğlu", **Çele**, 1 (12), Şubat 1964, 24-26.
- Hamid ARASLI, **Halgın Gehremanoğlu**, Bakı 1942.
- _____, **XVII.-XVIII. Asırlar Azerbaycan Edebiyatı Tarihi**, Bakı 1956.
- Ahmet ARDEL, "Türk Ülkelerinin Tabîî Coğrafyası", **Türk Dünyası El Kitabı Birinci Cilt Coğrafya-Tarih**, Ankara 1992.
- Ensar ASLAN, **Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri Yaralı Mahmut Hikâyesi Üzerine Bir İnceleme**, Diyarbakır 1990.
- İbrahim ASLANOĞLU, "Kiziroğlu Mustafa Bey Kolu", **TI.**, 7 (76), Kasım 1985, 3-6.
- Ferruh ARSUNAR (Der.), bkz. **Koroğlu**.
- S. ATANIYAZOV, **Türkmenistanın Geografik Atlarının Düşündirişli Sözlüğü**, Aşgabat 1980.
- Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti**, 4 c., Bakı 1964-1987.
- Azerbaycan Edebiyatı İncileri/Dastanlar**, (Haz. Behlul Abdullayev), Bakı 1987.

- Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü**, (Haz. Seyfettin Altaylı), 2 c, İstanbul 1994.
- İ. BABAYEV-P. Efendiyev, **Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatı**, Bakı 1970.
- Franz BABINGER, “Rum”, **İA.**, 9, İstanbul 1988, 766.
- Mirza BALA, bkz. W. BARTHOLD.
- Balagerdan/Dastan**, (Haz. Hadi Zarif), Taşkent 1956.
- Muhan BALİ, **Ercişli Emrah ile Selvihan Hikâyesi/Varyantların Tesbiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi**, Ankara 1973.
- Muhan BALİ (Der.), bkz. **Köroğlu Destanı**.
- Nihat Sami [BANARLI], “Köroğlu'nun İki Şiiri”, **Atsız Mecmua**, 1 (11), 15 Mart 1932, 283.
- W. BARTHOLD, “Şirvan”, **İA.**, 11, 771-773.
- W. BARTHOLD-M. Fuad Köprülü, **İslâm Medeniyeti Tarihi**, Ankara 1984.
- W. BARTHOLD, -Mirza Bala, “Hokand”, **İA.**, 5/I İstanbul [t.y], 553-559.
- Hayri BAŞBUĞ, **Aşiretlerimizde At Kültürü**, İstanbul 1986.
- İlhan BAŞGÖZ, “Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri”, **Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, 5 (2), Ekim 1973, 71-86.
- Başkort Halk İcadı/Epos**, Birinci Kitap, Öfö 1972, 145-186.
- A. BAYMIRADOV, **Epiki Obrazda Evolyutsiya “Göroglı” Eposındaki Övezin Obrazının Mısasında**, Aşgabat 1980.
- Cafer BEKİROV (Haz), **Destanlar**, Taşkent 1980, 49-63.
- R. BERDİBAYEV, **Kazak Eposı, (Canrlık Cene Stadiyalık Meseleler)**, Almatı 1982.
- İ. N. BEREZİN, **Turetskaya Herostomatiya**, 2.c., Kazan 1963.
- E. E. BERTELS, “Literaturnoe Proşloe Turkmenskogo Naroda”, **Sovet Edebiyatı**, 9-10, 1944 200.
- Nejat BİRDOĞAN, “Köroğlu Anlatmalarında Deyimler, Atasözleri Tekerlemeler, **TFA.**, 12 (249), Nisan 1970, 5600-5602.

_____, "Kızıroğlu Mustafa Bey ve Köroğlu Üzerine", **TFA.**, 14 (281), Aralık 1972, 6497-6500.

Pertev Naili BORATAV, "Anadoluda ve Türkmenler Arasında Köroğlunun İzlerine Dair Yeni Notlar", **Türkiyat Mecmuası** c.V, 1935, İstanbul 1936, 79-86, 327, ayrıca bkz. **Folklor ve Edebiyat II (1982)**, İstanbul 1991, 219-228.

_____, "Köroğlu Hakkında", **Oluş**, 16, 16 Nisan 1939, 247-249, ayrıca bkz. **Folklor ve Edebiyat II (1982)**, İstanbul 1991, 229-235.

_____, "Köroğlu Kimdir?", **Yurt ve Dünya**, 3 (20), Ekim 1942, 281-285, ayrıca bkz. **Folklor ve Edebiyat II....**, 236-240.

Pertev Naili BORATAV, "Köroğlu'nun Tarihi Şahsiyeti", **III. Türk Tarih Kongresi Ankara 15-20 Kasım 1943, Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara 1948, 124-129.

_____, "Köroğlu", **İA.**, 6, [1955], 908-914.

_____, **Köroğlu Destanı**, İstanbul 1984 (1.b İstanbul 1931).

_____, **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, İstanbul 1984 (1.b. İstanbul 1946).

_____, **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul 1988.

Pertev Naili BORATAV-Halil Vedat Fıratlı, **İzahlı Halk Şiiri Antolojisi**, Ankara 1943.

A. Esat BOZYİĞİT, **Türk Adbilimi Bibliyografyası**, Ankara 1995.

Bülbül Teraneleri, I.c. Taşkent 1971, II-V. ciltler, Taşkent 1972.

Kudret BÜYÜKCOŞKUN, "Arabistan", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 3. c., İstanbul 1991, 248-252.

Ahmet CAFEROĞLU, "Türk Onomastiğinde "At" Kültü", **Türkiyat Mecmuası**, X, 1951-1953, İstanbul 1953, 201-212.

C. CELİLOV, "Mitoloji Motivlerinin Rolü" Köroğlu Eposunun Poetik Strukturunda", **Azerbaycan SSR EA/Meruzeler**, XLIV (4), Bakı 1988, 80-83.

Xénia CELNAROVA, “Köroğlu ve Yanoşık/Türk ve Slovak Halk Kahramanları Arasındaki Benzerlikler”, **1. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Kongresi 11-12 Ekim 1988, Tebliğler Konya**, Konya 1990, 93-96.

Nora K. CHADWICK-Victor Zhirmunskiy, **Oral Epics of Central Asia**, Chambridge, 1969, 300-304.

Aleksandr CHODZKO, **Popular Poetry of Persian/Adventures and Improvisations of “Kurroglu” the Bandit Ministral of Northern Persia**, London 1984.

K. CUMALİYEV, **Kazak Eposı Men Edebiyet Tarihinin Meseleleri**, Almatı 1958.

K. CUMALİYEV-M. Gabdullin, **Kazak Eposı**, Almatı 1958.

Müjgân CUNBUR, “Köroğlu Destanında Lirik ve Epik Unsurlar, **Köroğlu Semineri...**, 37-52.

_____, “Köroğlunda Birlik ve Kahramanlık Ruhun, **Sultan Baba...**, 47-54.

M. Fahrettin ÇELİK, “Kars ve çevresinde Köroğlu’na Ait Anlatma ve İnanmalar, **HBH.**, 10 (117), Temmuz 1941, 905-215.

_____, “Kars Eli Köroğlu Anlatmalarındaki Eski Düzen ve Türelerimiz” **Çınaraltı**, 2 (27), Şubat 1942, 6-7.

Ali Abbas ÇINAR, **Türklerde At ve Atçılık**, Ankara 1993.

M. Longworth DAMES, “Kandeher”, **İA.**, 6, İstanbul (t.y.), 152-154.

Rasim DENİZ, “Cönklerde Köroğlu Mahlaslı Şiirler”, **Sultan Baba...**, 69-77.

_____, “Cönklerdeki Köroğlu ve Eski Destan İzleri, **Erciyes**, 12 (137), Mayıs 1989, 28-30.

Derleme Sözlüğü, XII c., Ankara 1962-1982.

Cem DİLÇİN, “Köroğlu’nun Şiirlerinde Alpılık Geleneğinin İzleri”, **Bolu Halk Edebiyatı Sempozyumu**, 2-4 Mayıs 1986, 79-87.

Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, (Çev. Besim Atalay), III. c. Ankara 1941.

Amangül DURDIYEVA, “Göroglı” **Eposında Fantastika**, Aşgabat 1981.

Abdülaziz Ed DURİ, “Bağdat”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 4.c., İstanbul 1991, 425-441.

Orhan DURUSOY (Haz.), bkz. **Ziya Gökalp/Makaleler III**.

Ali DUYMAZ, “Koroğlu Hikâyelerinden Üç Kol”, **Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 5’ten Ayrı Basım, Konya 1991, 33-57.

_____, **Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**, Elazığ 1992, (yayınlanmamış doktora tezi).

C. EBİŞER (Haz.), bkz. **Kazak Halk Edebiyeti/Batırlar Cırı**.

Paşa EFENDİYEV, **Ker-oglu Geroişeskiy Epos Azerbaydjanskoga Naroda**, Bakı 1954.

_____, **Koroğlu Dastanında Halgılıg Problemi**, Bakı 1956.

_____, “Azerbaycan Halgının Gehremanlıg Dastanı”, **Azerbaycan**, 9, Bakı 1956, 144-152.

Fahrettin ELÇİN, “Bolu İli ve Koroğlu ile İlgili Bir Bibliyografya Denemesi”, **Türk Folkloru /Belleten 1986/2**’den ayırbaşım, Ankara 1987, 471-497.

Ş. Murat ELÇİN, “Koroğlu Hakkında Notlar” **Ülkü**, X (57), ikinci teşri 1937,271-280; X (58), Birinci Kânun 1947, 326-336, ayrıca bkz. **Halk Edebiyatı Araştırmaları II**, Ankara 1988, 1-17.

Şükrü ELÇİN, “Atların Doğuşları ile İlgili Efsaneler” **TFA.**, 7 (162), Ocak 1963, 2943-2945; **Halk Edebiyatı Araştırmaları II**, Ankara 1988, 412-416.

_____, “Koroğlu’nun Kuyuluk Rivayeti”, **TFA.**, 8 (166), Mayıs 1963, 3055-3058; 8 (167), Haziran 1963, 3092-3099, ayrıca bkz. **Edebiyat Araştırmaları II**, Ankara 1988 31-47.

Şahrud ELEKBEROVA, “Koroğlu Eposunun Neşri ve Tecrümesi Tarihinden”, **Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatına Dair Tedgigler VI**, Bakı 1981, 168-176.

_____, **Probleme Peredaçi Natsionalnogo Sove Obraziya Azerbaydjanskogo Eposa** “Ker-oğlu”, Bakı 1982.

Kamil ELİYEYEV, “7770 Nedir”, **İlm ve Hayat**, 4, Bakı 1988, 28-29.

Müzeyyene ELİYEVA, bkz. **İntizar/Dastan**.

Himmet ELİZADE (Haz.), bkz. **Koroğlu**.

Ergaş Cümanbülbüloğlu I.Kitap, Taşkent 1971.

Ergaş Cümanbülbüloğlu II. Kitap, Taşkent 1972.

Ahmet Bican ERCİLASUN, “Dede Korkut Kitabı ile Oğuz Destanı Arasındaki Münasebetler”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı/Belleten 1988**'den ayırbasım, Ankara 1994.

Ahmet Bican ERCİLASUN (Haz.), bkz. **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü**.

Muharrem ERGİN, **Oğuz Kağan Destanı**, İstanbul 1988.

Metin ERGUN, **Alpamış Destanı (Metin-İnceleme-Sözlük)**, Erzurum 1985 (yayınlanmamış yüksek lisans tezi).

_____, “Alpamış Desatnının Varyantlarında Ad Verme Geleneği ve Bu Geleneğin Türk Kültürü İçindeki Yeri”, **Erciyes**, 13 (149), Mayıs 1990, 19-20.

_____, **Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı Alıp Manas**, Konya 1996 (doçentlik takdim tezi).

Metin ERGUN-Gaynislam İbrahimov, **Başkurt Halk Destanı Ural Batır**, Ankara 1996.

Pervin ERGUN, **Halk Anlatmalarında Hızır**, Konya 1993. (yayınlanmamış yüksek lisans tezi).

Metin ERGÜN, “Özbek Türklerinin İntizar Destanı”, **1. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Kongresi, 11-12 Ekim 1988, Tebliğler Konya**, Konya 1990, 97-101.

Emel ESİN, “Merv”, **Türk Ansiklopedisi**, XXIV, Ankara 1976, 18-21.

M. EVEZOV, **Vakit Cene Edebiyet**, Almatı 1962.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, (Haz. Zuhuri Danışman), 8. Kitap, İstanbul 1976.

Ferhad FERHADOV, "Koroğlu Dastanının Zagafgaziya Versiyasına Dair (Birinci Megale)", **Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyyatına Dair Tedgigler III**, Bakı 1968, 28-58.

_____, "Koroğlu Dastanı Zagafgaziya Halglarının Gehremanlıg Şöhretidir", **Azerbaycan**, 13, Bakı 1968, 189-193.

Ferhad FERHADOV (Haz.), bkz. **Koroğlu**.

Halil Vedat FIRATLI, bkz. Pertev Naili BORATAV.

M. GABDULLİN, **Kazak Folkloristikası**, Almatı 1972.

M. GABDULLİN-T. Sadıkov, **Kozak Halkının Batırlık Cırı**, Almata 1972.

M. GABDULLİN, bkz. K. CUMALİYEV.

Seyyit GARRIYEV, **Türkmen Eposı, Dessanları ve Gündogar Halglarının Epiki Dörediciliği**, Aşgabat 1982.

Goroğlining Tugilişi, (Haz. Melik Muradov). Taşkent 1967, 7-164.

Ata GOVŞUTOV (Haz.), bkz. **Göroglı**.

Ali Rıza GÖNÜLLÜ, "Türk Destanlarında Ad Verme Adeti", **Türk Yurdu**, 9.c., 20 (366), Eylül 1988, 49-50.

Mehmet GÖKALP, "Köroğlu Kollarından Kiziroğlu Mustafa Kolu", **TFA.**, 5 (103), Şubat 1958, 1646-1648.

_____, "Köroğlu Kollarından Koca Bey", **TFA.**, 7 (149), Aralık 1961, 2580-81.

_____, (Der.), "Kiziroğlu ve Köroğlu", **TFA.**, 14 (279), Ekim 1972, 6445-47.

Orhan Şaik GÖKYAY, **Dedem Korkudun Kitabı**, İstanbul 1973.

_____, "At Üzerine", **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV.**, Ankara 1983, 183-208.

İsmail GÖRKEM, "Köroğlunun Şiirlerinde Kahramanlık Unsurları" **Sultan Baba...**, 18-22.

Göroglı, (Haz. Ata Govşutov), Aşgabat 1941.

- Göroğli**, (Haz. B. Ahundov-N. Kurreyev-A. Tayımov), Aşgabat 1958.
- Göroğli**, (Haz. Ata Govşudov-Meti Köseyev), Aşgabat 1980.
- Göroğli/Türkmen Gahramançılık Eposı**, (Haz. B. Memmetyazov), Aşgabat 1990.
- Göroğli/Turkmenskiy Geroiçeskiy Epos**, Moskova 1983.
- Melike GUMAROVA, **Köroğlı Eposı**, Almatı 1976
- M. GUMAROVA (Haz.), bkz. **Kazak Halık Edebiyeti/Batırlar Cırı**.
- Tuncer GÜLENSOY, "Türklerde Dokuz Sayısı", **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. c. Gelenek-Görenek ve İnançlar**, Ankara 1976, 111-121.
- Gülihıraman**, Taşkent 1965.
- Gülnar Peri**, Taşkent 1969.
- Gülşenbağ**, Taşkent 1969.
- Umay GÜNAY, "Âşık Edebiyatında Rüya Motifinin Tipleri ve Tahlili", **Mehmet Kaplan'a Armağan**, İstanbul 1984, 153-172.
- _____, **Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, Ankara 1986.
- Abdurrahman GÜZEL, "Köroğlı Destanı-Trabzon'dan İki Kol", **Türk Folklorundan Derlemeler 1987**, Ankara 1987, 79-102.
- Asif HACIYEV, "Koroğlı Dastanının Morfolojik Strukturu", **Elm ve Hayat 1**, Bakı, 1981, 23-35.
- Haldarhan**, Taşkent 1981.
- Hasanhan**, Taşkent 1976.
- Hasan Çapsan/Dastan**, (Haz. A. Sabirov), Taşkent 1970.
- Mehemmet HATEMİ, "Koroğlı-Odoğlı", **Ulduz**, 6, 1967, 63-70.
- _____, "Koroğlı Suretinin Menşeyi Meselesine Dair", **Edebiyyat Dil, İncesenet**, 2, Bakı 1983, 14-21.
- Baymirza HAYİT, **Türkistan/Rusya ile Çin Arasında**, [İstanbul] 1975.

M. İ. HEKİMOV, **Halgımızın Deyimleri ve Duyumları**, Bakı 1986.

Cevad HEYET, **Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatı**, Tahran 1367/1988.

Veli HULUFLU, **Koroğlu**, Bakı 1927.

Ş. IBIRAYEV, **Epos Alemi**, Almatı 1993.

E. ISMAYILOV, **Akıncılar**, Alma-Ata 1956.

Gaynislam İBRAHİMOV, bkz. Metin ERGUN.

Habib İDİRİSİ, **Koroğlu Destanının Azeri Rivayeti Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma**, Erzurum 1992, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi).

_____, **Çoktur Koroğlu'nun Yaşı**, Erzurum 1994.

Abdulkadir İNAN, "Koroğlu'na Ait Kitabiyat", **HBH.**, 1 (2), 1 Kanunu evvel 1929, 13-15.

_____, "Koroğlu'na Ait Notlar", **HBH.**, 1 (2) 1 Teşrin evvel 1930, 195-199.

Abdulkadir İNAN, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara 1986.

_____, **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara 1987, (1.b. Ankara 1968).

_____, **Makaleler ve İncelemeler**, II. c. Ankara 1991.

İntizar/Dastan, (Müzeyyene Eliyeva), Taşkent 1949.

V. M. JİRMUNSKİY, **Narodniy Geroiçeskiy Epos**, Moskova 1962.

V. M. JİRMUNSKİY- H. T. Zarifov, **Uzbekskiy Narodniy Geroiçeskiy Epos**, Moskova 1947.

İbrahim KAFESOĞLU, **Türk Millî Kültürü**, İstanbul 1995.

Ümit KAFTANCIOĞLU, **Koroğlu Kolları/Hak Destanları**, İstanbul 1974.

_____, **Koroğlu Kol Destanları**, İstanbul 1979.

Mehmet KAPLAN, "Türk Edebiyatında Tipler 4: Koroğlu", **Hareket**, 4, Haziran 1979, 29-34, ayrıca bkz., **Tip Tahlilleri**, İstanbul 1985- 101-111.

Mehmet KAPLAN (Der.), bkz. **Koroğlu Destanı**.

Zekeriya KARADAVUT, **Yozgat Efsaneleri (İnceleme-Metin)**, Konya 1992, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi).

Karakalpak Folkloru-Göruğli, XV. c., (Haz. Münacettin Nizamettinov), Karakalpakistan-Nökis 1986.

B. A. KARRIYEV, **Epiçeskiye Skazaniya O Ker Oğlu Tyurko Yazıçnıh Narodov**, Moskova 1968.

A. B. KARRIYEVA, **Poetiçeskaya Sistema Eposa "Göroğli"**, Aşgabat 1990.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, (Haz. Ahmet Bican Ercilasun vd.), II c., Ankara 1991.

Kazak Edebiyeti Tarihi, I. c., Alma-Ata 1960.

Kazak Halık Edebiyeti/Batırlar Cırı, 4. c., (Haz. M. Gumarova-C. Ebişer), Almatı 1989.

Kazak Türkçesi Sözlüğü, (Ter. Hasan Oraltay, Nuri Yüce, Saadet Pınar), İstanbul 1984.

Büyük KERİMOV (Haz.), **Goroğli**, Taşkent 1941.

_____, "Goroğlining Tugulişi Hakida", **Özbekistan Edebiyeti ve Sanati**, 5, 1939, 86-88; 6, Taşkent 1939, 85-105.

Büyük KERİMOV (Haz.), bkz. **Zülfüzer Bilen Avazhan**.

Filiz KIRBAŞOğLU, **Köroğlu Destanının Özbek Rivayetleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma**, Erzurum 1983, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi).

Fahrettin KIRZIOğLU, "Köroğlunun Şahsiyeti" **Folklor Postası**, I (18), Temmuz-Ağustos-Eylül 1946, 3-5; II (19), Ekim-Kasım-Aralık 1946, 3-6.

_____, "Türk Destan Kahramanı Köroğlu'yu Sovyet Rusya ve Halk Edebiyatı Profesörü Pertev Naili Boratav Nasıl Tanıtmaya Çalışıyorlar?", **Orkun**, 2 (5), Haziran 1962, 2-4.

_____, "Köroğlu Boylarında Oğuz Düzeni Sayıları (İkili-Dörtlü-Altılı-Onikili-Yirmi-dörtlü düzen)", **Reşid Rahmeti Arat İçin**, Ankara 1966, 323-330.

_____, “Avşarlı ile Dulkadırlı Türkmanları'nın Köroğlu Oymakları”,
Türk Kültürü, 6 (66), Nisan 1968, 355-363.

_____, “XV.-XVI. Yüzyıllarda “Köroğlu-Koroğlu” Adlı İki Türkmen
Oymağı”, **I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri**, Ankara 1974,
107-125.

Porcan KİÇİGULOV, “Göroglı” Halk Gahramançılık Eposıdır, Aşgabat 1964.

_____, **Göroglı Barada Sohbet**, Aşgabat 1978.

Enver KONUKÇU, “Köroğlu'nun Yaşadığı Asırda Bolu'nun Siyasi Durumu (XVI.-
XVIII. Yüzyıllar), **Köroğlu Semineri...**, 53-66.

_____, “Köroğlu'na Kadar Bingöl”, **Sultan Baba...**, 41-45.

Muharrem Zeki KORGUNAL, **Köroğlu**, İstanbul 1931.

H. KOROGLU, **Turkmenskaya Literatura**, Moskova 1972.

Koroğlu, (Haz. Himmət Elizade), Bakı 1941.

Koroğlu, (Haz. M. H. Tehmasib), Bakı 1956.

Koroğlu, (Haz. Ferhad Ferhadov), Bakı 1975.

Daniş Remzi KORUK, **Köroğlu**, İstanbul 1937.

Hasan KÖKSAL, **Batalnamelerde Tip ve Motif Yapısı**, Ankara 1984.

_____, **Milli Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul 1985,
92-101.

Fuat KÖPRÜLÜ, **Türk Saz Şairleri I.**, Ankara 1962.

_____, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1980.

_____, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara 1981.

Fuat KÖPRÜLÜ, bkz. W. BARTHOLD.

Köroğlu, (Haz. Rıza Mollof), Sofya 1957.

Köroğlu, (Der. Ferruh Arsunar) Ankara 1963

Köroğlu Destanı, (Anlatan Behçet Mahir, Der. Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın, Muhan Bali), Ankara 1973.

Köroğlu ile Selma, İstanbul 1959.

Meti KÖSEYEV (Haz.), bkz. **Göroğlu**.

I. KUNOS, **Proben der Volksliteratur der Turkischen Stamme**, VIII c., Petersburg 1899.

N. KURREYEV (Haz.), bkz. **Göroğlu**.

Külliyat-ı Köroğlu, Tebriz 1345.

Behçet MAHİR(Anl.), bkz. **Köroğlu Destanı**.

M. Nurhan MANARACI, **Bir Özbek Destanı: Nuralı (Metin-Dil İncelemesi-Sözlük)**, Ankara 1986, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi).

Mehmed Süreyya, (Haz. Nuri Akbayır), **Sicill-i Osmani**, 3.c. İstanbul 1996.

Melike Ayyar/Dastan, (Haz. Hadi Zarif), Taşkent 1941.

Melike Ayyar, Taşkent 1988.

Ragıp MEMİŞOĞLU (Der.), "Köroğlu", **Erciyes**, 16 (184), Nisan 1993, 18-23.

A. MEMMETYAZOV, "Göroğlu" Eposı Magtımğulı Garlıyev'in Repertuarında" **Sovet Edebiyatı**, 10, 1973,

Babiş MEMMETYAZOV, "Göroğlu" Eposı Hezirki Zaman Daşhovuz Bağşılarının Repertuarında", **TSSR İlimler Akademisi Haberleri Cemiyet İlimleri Seriyası**, 2, 1974.

_____, "Tagta Rayonunda Türkmen Folklorunun Hezirgi Zaman Yagdayı" **Türkmen Folkloru Hezirgi Zamanda**, I. Kitap (Haz. K. Seyitmuradov-Ş. Halmahmudov), Aşgabat 1976, 66-124.

_____, "Göroğlu" Eposı ve Onun Hezirki Zaman Yagdayı, Aşgabat 1979.

_____, "Göroğlu" Eposının Döreyişi Hakında, Aşgabat 1982.

_____, "Göroğlu" Eposının Poetikası Hakında, Aşgabat 1984.

- _____, **Turkmenskiy Geroičeskiy Epos “Gëroglı”,** Aşgabat 1992.
- B. MEMMETYAZOV (Haz.), bkz. **Gëroglı/Türkmen Gahramançılık Eposı, Meşhur Köroğlu Hikâyesi,** İstanbul 1330.
- M. A. MİRKAMILOVA , **Mesto Epoşa Guroglı u Folklore Uzbekov Lakay Stev,** Semerkend 1972.
- Muazzama MİRZAYEVA, “Balagerdan” Dastani- “Avazhan” Kiçik Turkumni Nemunesi, **Özbek Halk İcadi Boyınçe Tedkikatlar 3. Kitap/Fazıl Şair,** Taşkent 1973, 76-80.
- _____, “Hasanhan” Nesliy Turkumligning Birinci Dastanlari Hakide”, **Özbek Halk İcadi Boyınçe Tedkikatlar 4. Kitap/Polken Şair,** Taşkent 1976, 34-37.
- _____, **Problema Genalogičeskey Tsiklizatsi u Uzbekskih Dastanah “Goroglı”, (na primere tsikla-Hasanhan”),** Taşkent 1982.
- Enverbek MOKOYEV, “Manas Destanında At İsimleri”, **Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık,** İstanbul 1995, 289-296.
- Rıza MOLLOF (Haz.), bkz. **Köroğlu.**
- V. MOŞENSKİY, “Bozay Batır i Yevo sın Ker Oglı”, **Tugay,** 32-34, 1905.
- M. MURADOV, **Obraz Goroğlı u Uzbekskom Narodom Epope,** Taşkent 1962.
- _____, “Polken Şair Repertuarında” “Goroğlı” Dastanlarining Örne”, **Özbek Halk İcadi Boyınçe Tedkikatler, 4. Kitap/Polken Şair,** Taşkent 1976, 25-33.
- _____, **Epos “Gor-Oglı” Sokrovişnitsa Duşi i Çayaniy Naroda,** Taşkent 1990.
- _____, “İpek Yolu Özbek Halk Bahşıları Sanatı”, **İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri, 1-7 Temmuz 1993,** Ankara, Ankara 1995, 394-401.
- Melik MURADOV (Haz.), bkz. **Goroğlining Tugilişi.**

M. MURADOV-Tahtamurat Zufarov, "Balagerdan Dastani Hakida Mülâhazalar",
Özbek Halk İcadi Boyınçe Tetkikatlar 3. Kitap/Fazıl Şair, Taşkent, 1973,
68-75.

A. NEBİYEV, **Gehremanlıg Sahifeleri**, Bakı 1975.

_____, **Azerbaycan Dastanları**, Bakı 1977.

_____, **Koroğlu Millî İftiharımızdır**, Bakı 1990. 74-86.

Töre NEFESOV, **Özbekistan Toponimlerinin İzahlı Luğeti**, Taşkent 1988.

Rahim Reis NİA, **Koroğlu/der Efsane vü Tarih**, Tebriz, İran 1368.

Münacettin NİZAMETTİNOV (Haz.), bkz. **Karakalpak Folkloru-Görüğü**.

Nurali, Taşkent 1989.

Ahmet Yaşar OCAK, **Bektaşî Menakıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri**,
İstanbul 1983.

_____, **İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü**,
Ankara 1990.

H. N. OKAY, "Koroğlunun Kişiliği", **Halay**, 1 (11), Kasım 1981, 2-7.

Hasan ORALTAY (Ter.), bkz. **Kazak Türkçesi Sözlüğü**.

Cengiz ORHONLU, **Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı**, İstanbul 1990.

A. S. ORLOV; **Kazahskiy Geroiçeskiy Epos**, Moskova 1945.

Bahaeddin ÖGEL, "Türk Kılıcının Menşei ve Tekamülü Hakkında", **Ankara
Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi**, VI (5), Kasım-Aralık 1984,
431-460.

_____, **Türk Mitolojisi I. c.**, Ankara 1989.

_____, **Türk Mitolojisi II. c.** Ankara 1995.

Zuhal Kargı ÖLMEZ (Haz.), bkz. **Şecere-i Terâkime**.

Özbek Tilining İzahlı Lüğeti, (Haz. S. F. Ekabirov, vd.). 2 c. Moskova 1981.

İsa ÖZKAN, **Abdurrahman Han Destânı**, Ankara 1989.

- _____, **Yusuf Bey Ahmet Bey (Bozağlan) Destanı**, Ankara 1989.
- Yücel ÖZKAYA, “Koroğlu’nun Ortaya Çıkışı Hakkında”, **Çele**, 1 (10), Aralık 1963 13-14.
- _____, “Koroğlu Ve Bolu ile İlgili Bir Bibliyografya Denemesi”, **Çele**, 1 (11), Ocak 1964. 22-23.
- _____, “Koroğlu’nun Tarihi Şahsiyeti”, **Koroğlu Semineri...**, 67-70.
- Cahit ÖZTELLİ, **Koroğlu, Dadaloğlu, Kuloğlu**, İstanbul 1984.
- _____, “Seyyit Battal Gazi’nin Atı Üzerine”, **Folkloru Doğru**, 5, Şubat 1990, 5-9.
- Yılmaz ÖZTUNA, **Büyük Türkiye Tarihi**, 7.c. İstanbul 1987.
- Süleyman Tevfik ÖZZOROĞLU, **Koroğlu**, İstanbul 1930.
- Sednik PAŞAYEV, “Koroğlu Eposu Halg Efsane ve Rivayetleri”, **Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatına Dair Tedgigler VII**, Bakı 1987, 174-185.
- S. S. PENN, **Keroglı Vostochniy Poet-naezdnik, Polnoe Sobranie ego İmprovizatsiya s Prisovokupleniem ego Biografii, Prevedod s Angliyskogo**, Tiflis 1856.
- Saadet PINAR (Ter.) bkz.. **Kazak Türkçesi Sözlüğü**.
- Ata RAHMANOV, “Keroglı” Eposunun Taze Tapılan Varyantı”, **Sovet Edebiyatı**, 9, 1964, 55-58.
- Laszlo RASONYI, **Tarihte Türklük**, Ankara 1984.
- A. SABİROV (Haz.), bkz. **Hasan Çapsan/Dastan**.
- M. SADIKOV, “Koroğlu 1866 Yılı Rus Mathuatında”, **Azerbaycan SSR EA Meruzeler**, 10, Bak, 1959.
- T. SADIKOV, bkz. M. GABDULLİN.
- Saim SAKAOĞLU, “Asuman ile Zeycan Hikâyesi”, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi**, 5 Ekim 1972, 51-58.
- _____, **Gümüşhane Masalları/Metin Toplama ve Tahlil**, Ankara 1973.

- _____, **Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu**, Ankara 1980.
- _____, (Akt.), “Meşhur Köroğlu'nun Hikâyesi”, **Köz**, 2 (6), Kasım 1980, 3-28.
- _____, “Köroğlunun Şiirlerindeki Benzetmeler”, **Köroğlu Semineri...**, 71-81.
- _____, “Köroğlu Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Edebiyatımızdaki Yeri”, **Sultan Baba...**, 79-83.
- _____, “Erzurumlu Meddah Behçet Mahir ve Köroğlu ile Kızıroğlu Mustafa Bey Hikâyesi”, **Erciyes**, 10 (110), Şubat 1987, 14-17.
- _____, **101 Anadolu Efsanesi**, Ankara 1989.
- _____, “Türk Saz Şiiri”, **Türk Dili/Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)**, 445-450, Ocak-Haziran 1989, 105-250'den ayrı basım.
- _____, “Türklerde Ad ve Ad Verme Gelenekleri”, **Aile Ansiklopedisi**, Ankara (Konya) 1991, 2-11.
- _____, “Türk Masallarında At Motifi”, **Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık**, İstanbul 1995, 282-288.
- İsmail Ali SARAR, “Köroğlu Destanları Üzerine Yeni Bir Varyant”, **Bolu Halk Edebiyatı Sempozyumu, 2-4 Mayıs 1986**, 88-91.
- Mehmet SARAY, **Özbek Türkleri Tarihi**, İstanbul 1993.
- _____, **Türkmen Türkleri Tarihi**, İstanbul 1993.
- Hüseyin SEÇMEN, **Köroğlu, Yaşamı Sanatı Şiirleri**, İstanbul 1983.
- Osman Fikri SERTKAYA, “Eski Türk Kültüründe At”, **Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık**, İstanbul 1995, 25-30.
- Gülşen SEYHAN, **Köroğlu Destanı (Azerbaycan Varyantı)**, 2 c., İstanbul 1990, (yayımlanmamış doktora tezi).
- Bilge SEYİDOĞLU, **Erzurum Efsaneleri**, Ankara 1985.

- _____, “Mitolojik Dönemde At”, **Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık**, İstanbul 1995, 91-94.
- Mireli SEYİDOV, “Alı Kişi ve Koroğlu Karakterlerinin Prototipleri Hakkında”, **Azerbaycan**, 3, Bakı 1978, 184-207.
- _____, “Be’zi Abidelerde ve Halk Yaradıcılığı Numunelerinde Adgoyma Adetinin Galgıları Hakkında Mülâhizeler”, **Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatına Dair Tedgigler V**, Bakı 1977, 47-53, bkz.Yavuz Akpınar (Akt.), **Köz**, 1 (3), Şubat 1980, 65-69.
- _____, (Akt. Orhan Yavuz) “Gök, Ak ve Kara Renklerinin Eski İnançlarla Alakası” **TDA.**, 52, Şubat 1988, 3-52.
- _____, **Azerbaycan Halkının Soykökünü Düşünürken**, Bakı 1989.
- _____, **Gam-Şaman ve Oyun Kaynaklarına Umumi Bahış**, Bakı 1994.
- Lütfi SEZEN, **Halk Edebiyatında Hamzanameler**, Ankara 1991.
- N. S. SİMİRNOVA, **Kazahskiya Narodnoya Poeziya**, Alma-Ata 1976.
- Faruk SÜMER, “Belgelerle Köroğlu'nun Tarihi Kişiliği: Şairin Gerede İlçesine Bağlı Sayık Köyünde Olduğu Saptandı”, **Miliyet Sanat**, 163, Aralık 1975, 12-113.
- _____, “Köroğlu'nun Tarihi Şahsiyeti Hakkında Bazı Vesikalar”, **Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri 27-29 Ekim 1975 Konya**, Ankara 1976, 113-177.
- _____, **Teke**, İA., 12/1, İstanbul 1979, 123-124.
- _____, **Türklerde Atçılık ve Binicilik**, İstanbul 1983.
- _____, “Köroğlu, “Kızıroğlu Mustafa ve Demircioğlu” ile ilgili Vesikalar”, **TDA.**, 46, Şubat 1987, 9-46.
- _____, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları**, İstanbul 1992.
- Şecere-i Terâkime**, (Haz. Zuhâl Kargı Ölmez), Ankara 1996.

Şecere-i Terâkime, (Haz. Zuhâl Kargı Ölmez), Ankara 1996.

İ. ŞOPEN, “Ker-oğlu” Tatarskaya Leganda”, **Mayak Sovremennogo Prosveşeniyai Obrazovannosti**, Sempetersburg 1840, 12-25.

E. ŞİMŞEK, bkz. Ali Berat ALPTEKİN.

Tam ve Tekmil Köroğlu, İstanbul 1974.

A. TAYIMOV (Haz.), bkz. **Göroğlu**.

M. H. TEHMASİB, **Azerbaycan Halg Dastanları (Orta Esrler)**, Bakı 1972,

M. H. TEHMASİB (Haz.), bkz. **Koroğlu**.

Talat TEKİN (Haz.), bkz. **Türkmence-Türkçe Sözlük**.

Nizamettin Nazif TEPEDELEENİ.İOĞLU, **Köroğlu**, İstanbul 1928.

Stith THOMPSON, **The Folktale**, New York 1946.

_____, **Motif Index of Folk Literature**, 6 c. Bloomington-London 1966.

Zeki Velidi TOGAN, “Köroğlu Destanı'nın Bazı Eski Rivayetlerine Dair”, **Türk Yurdu**, 5. (325-7), 7, 1966, 10-13.

_____, **Oğuz Destanı**, İstanbul 1982.

_____, **Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi**, I.c, İstanbul 1942-1947

_____, “Harizm”, **İA.**, 5/1, İstanbul [t.y], 240-257.

Ferit Ragıp TUNCOR (Haz.), “Her Nüşhada Bir Şair/Köroğlu” **Size**, 4 (92), 25 Mart 1983, 4-5.

Osman TURAN, “Bâbek”, **İA.**, 2, İstanbul 1979, 170-174.

E. D. TURSİNOV, **Kazak Edebiyetin Casavşılardın Bayırğı Ökilderi**, Almatı 1976.

Orhan TÜRKDOĞAN, “Bazı Türk Destan ve Hikâyelerinde Millî Kültür Kalıpları Dede Korkut ve Köroğlu” **Bolu Halk Edebiyatı Sempozyumu** 2-4 Mayıs 1986, 99-103.

Fikret TÜRKMEN, **Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**, Ankara 1974.

_____, **Tahir ile Zühre**, Ankara 1983.

_____, “Köroğlu”, **TDEA.**, 5.c. İstanbul 1982, 416-419.

_____, “Köroğlu’nun Özbek ve Ermeni Varyantları”, **Köroğlu Semineri...**, 83-90.

_____, “Ermeni ve Gürcü Yazılı Kaynaklarında Köroğlu’na Ait Şiirler” **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi II (Prof. Dr. Harun Tolasa Özel Sayısı)**, İzmir 1983, 173-182.

_____, “Köroğlu’nun Ortaasya Arapları ve Tacikler Arasındaki Varyantları”, **Mehmet Kaplan’a Armağan**, İstanbul 1984, 266-274.

_____, “Köroğlu Hikâyelerinin Yayılma Sahaları ve Menşe Meselesi”, **Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi İstanbul 23-28 Eylül 1985/Tebliğler II Türk Edebiyatı Cilt 2**, İstanbul 1988, 555-565.

_____, “Köroğlu Hikâyelerinin Anadolu ve Türkmen Varyantları”, **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi V**, İzmir 1989 1-5.

Türkmen Dilinin Sözlüğü, (Haz. S. Altayev vd.), Aşgabat 1962.

Türkmence-Türkçe Sözlük, (Haz. Talat Tekin vd.), Ankara 1995.

S. UMAROV, “Goroğli Yaki Koroğli mi?” **Şark Yulduzi**, 10, Taşkent 1972, 218-223.

Orhan URAL. **Üç Destan (Oğuz Kağan, Ergonekon, Köroğlu)**, Ankara 1972.

Murat URAZ, “Köroğlu’nun Türeyişi ve Kayboluşu”, **TFA.**, 17 (331), Şubat 1977, 7895-97.

Ahmet Edip UYSAL, “İngilizlerin Robin Hood Destanı ile Köroğlu Destanı Arasında Bazı Benzerlikler”, **Köroğlu Semineri...**, 91-102.

_____, “Destanlarımızdan Dede Korkut ile Köroğlu’nda Tabiatüstü Unsurlar”, **Erdem**, 2 (4), Ocak 1986, 13-29.

M. Şakir ÜLKÜTAŞIR, **Halk Bilgisine Ait Araştırmalar**, İstanbul 1938.

- _____, "Türkiye Türklerinde Ad Verme ile İlgili Gelenek ve İnançlar", I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV Cilt Gelenek-Görenek ve İnançlar, Ankara 1976, 369-384.
- Azad VEFALI, **Azerbaycan Halg Dastanları**, Bakı 1988.
- Ç. VELİHANOV, **Seçilmiş Eserler**, Alma-Ata 1952.
- V. VELİYEV, **Azerbaycan Gehremanlıg Dastanları**, Bakı 1980.
- A. YAKUBOVSKIY, "Merv", **İA.**, 7, İstanbul 1988, 733-776.
- A. R. YALGIN, "Koroğlunun Gürcistan Seferi", **Görüşler**, 20-21, 1939-1940, 14-16, 60; 22, 2. Teşrin 1939, 24-27; 15-26, Şubat-Mart 1940, 26-28.
- Mahmut Kemal YANBEY, "Koroğlu İstanbulda", **TFA.**, 2 (48) Temmuz 1953, 761-762.
- Sabahat YARGÜN, "İstanbul Masalları Koroğlu", **HBH.**, 5 (49), Ağustos 1935, 14-16; 5 (50), Eylül 1935, 23-26; 5 (51), İkinci Konun 1936, 38-42;
- Orhan YAVUZ (Akt), bkz. Mireli SEYİDOV
- Dursun YILDIRIM, "Koroğlu Destanı'nın Ortaasya Rivayetleri", **Koroğlu Semineri**, 103-114.
- Hakkı Dursun YILDIZ, "Bâbek", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, c 1, İstanbul 1991, 36-77.
- Naciye YILDIZ, **Manas Destanı (W. Rodloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tesbit ve Tahliller**, Ankara 1985.
- Kemal YÜCE, **Saltuk-nâme'de Tarihi, Dinî ve Efsanevî Unsurlar**, Ankara 1987.
- Nuri YÜCE (Ter.), **Kazak Türkçesi Sözlüğü**.
- Hasan Avni YÜKSEL, "Türk Folklorunda Sayılar" **MK.**, 3 (4), Eylül 1981, 46-49.
- _____, "Türk Folklorunda Yedi Sayısı", **MK.**, 3 (5), Ekim 1981, 48-51.
- _____, "Türk Folklorunda Dokuz Sayısı", **MK.**, 3 (6), Kasım 1981, 32-35.
- _____, "Türk Folklorunda Kırk Sayısı", **MK.**, 3 (9), Şubat 1982, 42-46.
- Hadi ZARİF (Haz.), **Özbek Sovet Folkloridan Nemuneler**, Taşkent 1935.

_____, **Özbek Folklori Hrestomatiya**, I.c., Taşkent 1939.

_____, (Haz.), **Tanlangan Eserler**, Taşkent 1943.

_____, **Özbek Halg Dastanlari**, I.c. Taşkent 1957, II. c., Taşkent 1958.

_____, "Özbek Halk Dastanlarining Tarihiy Esasları Boyınçe Tekşirişler",
Özbek Halk İcadi Boyınçe Tedkikatlar 4. Kitap/Polken Şair, Taşkent
1976, 65-99.

Hadi ZARİF (Haz.), bkz. **Melike Ayyar/Dastan**.

H. T. ZARİFOV, bkz. V. M. JİRMUNSKIY.

Victor ZHIRMUNSKIY, bkz. Nora K. CHADWICK.

Ziya Gökalp/Makaleler III, (Haz. M. Orhan Durusoy), Ankara 1977.

Tahtamurat ZUFAROV, bkz. M. MURADOV.

Zülfüzer Bilen Avazhan, (Haz. Büyük Kerimov), Taşkent 1942.

İNDEKS

A

- Abbasi, 9, 67
Abdilla (kaynak şahıs), 46, 77, 85, 146, 161, 162
Abdilla kalender, 46, 77, 146, 161, 162
Abdurrahman Han destanı, 107
Ade Dağ, 67
Adı Beg, 45, 54, 55, 60, 61, 63, 73, 77, 78, 82, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 92, 97, 103, 104, 126, 149, 150, 158, 176, 185
Adil, 18, 54, 83, 86, 128
Adil Han, 54, 86, 128
Adilhan, 43, 44, 54, 59, 61, 78, 79, 80, 83, 88, 90, 93, 94, 95, 99, 141, 150, 151, 153, 174, 192
Afganistan, 8, 71, 186
Afrasyab, 186
ağaç kültü, 22, 142, 143, 188
Ahmedbek, 61, 64, 65, 76, 79, 87, 98, 150, 181
Aile Ansiklopedisi, 111
Ak Kula (at), 121, 123
Akanay, 42, 43, 60, 79, 80, 82, 84, 87, 89, 91, 104, 108, 112, 113, 129, 131, 168, 174
Akboz (at), 123
Ak buzat, 102, 194
AKÇA, Gani (kaynak şahıs), 53
Akıl Han, 42, 54, 80, 93, 97, 99, 127, 192
Akındar, 27
Akkoyunlu Türkmenleri, 186
Aladağ, 72
Ali, 2, 4, 7, 9, 12, 14, 15, 16, 17, 40, 47, 48, 50, 52, 54, 58, 63, 64, 81, 83, 90, 96, 98, 100, 101, 102, 109, 110, 111, 112, 115, 116, 117, 125, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 139, 143, 145, 147, 148, 160, 161, 163, 164, 173, 174, 175, 180, 181, 188, 198
Ali Kişi, 20, 22, 25, 47, 48, 52, 54, 58, 65, 75, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 92, 94, 95, 96, 107, 110, 118, 120, 136, 138, 139, 140, 144, 172, 181, 188, 192
Ali Kişi ve Koroğlu Karakterlerinin Prototipleri Hakkında, 22, 82
Almam Bet, 105, 144
Almanya, 16
Alp Sulu (at), 124
Alpman destanı, 111, 132
Altay, 107, 109, 122, 123, 139, 140, 142, 143, 146, 195, 196
Amu Derya, 74
Anadolu, 1, 2, 3, 4, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 26, 40, 49, 51, 53, 66, 70, 73, 74, 116, 119, 144, 182, 188, 189, 191, 192, 197, 198, 199
Arabistan, 45, 63, 65, 66, 67, 74, 76, 97, 146, 162
Aral deryası (Aral gölü), 74
Arap, 29, 37, 39, 45, 46, 50, 57, 59, 63, 64, 65, 67, 74, 75, 76, 77, 79, 87, 97, 98, 115, 118, 120, 122, 125, 130, 131, 145, 146, 147, 149, 150, 161, 162, 163, 164, 176, 180, 189, 192, 197
Aras nehri, 18, 74
Araz çayı, 46, 57, 74, 85, 120, 122, 150, 181
Ardıçlı Mezar Hazretleri, 144

- Arran, 67
Asker dağı, 44, 78, 90, 95, 141
Asot, 186
Aşgabat, 37, 38, 39, 40, 41, 52, 69, 73, 76, 182, 184, 186, 188, 192
Âşık Aslan Kosalı, 26
Âşık Cemâli (Mkırtiç Taliantsi), 23
Âşık Edebiyatında Rüya Motifinin Tipleri ve Tahlili, 131
Âşık Garip, 102, 116, 137, 145
Âşık Hüseyin, 19, 24, 26
Âşık Hüseyin Bozalganlı, 19
Âşık Kadir Veliyev, 24
Âşık Tarzi Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, 131
Aşiretlerimizde At Kültürü, 117
Aşkar Divzade (at), 121
At Üzerine, 123
Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, 116
Atilla, 10, 133
Atsız Mecmua, 4
Avaz, 27, 29, 34, 73, 186
Ay Barçın, 111
Ay Mangus, 143
Aydın gölü, 74, 75, 156
Ayvaz, 4, 10, 16, 21, 29, 49, 186, 188
Ayzat, 194
Azerbaycan, 2, 3, 11, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 47, 48, 52, 53, 67, 70, 74, 82, 119, 134, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 189
Azerbaycan Dastanları, 22, 23
Azerbaycan Dastanlarının Ermeni Diline Tercümesi, Tebdili ve Neşri Tarihine Dair, 23
Azerbaycan Edebiyatı İncileri, 24
Azerbaycan Folkloru Antologiyası, 20
Azerbaycan Gehrmanlık Dastanları, 23
Azerbaycan Halg Dastanları, 21, 25
Azerbaycan Halg Dastanları (Orta Eseler), 21, 25
Azerbaycan Halgının Gehrmanlık Dastanı, 19
Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatı, 18
Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatına Dair Tedgigler III, 20
Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatına Dair Tedgigler V, 23, 24
Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatına Dair Tedgigler VI, 23, 24

B

- Baba Kamber, 115, 130
Babalı, 43, 60, 62, 82, 83, 92, 105, 113, 138, 141, 166, 168, 170
Babek, 21, 188
Bagrat efsanesi, 186
Bağdat, 4, 43, 67, 68, 76, 91, 99
Ballibek, 94, 96, 161, 192
Bami, 186
Barşagül, 59, 83
Basra, 65, 76
Basra Körfezi, 65

Başbakanlık Arşivi, 10, 183
Başkort Halık İcadı/Epos, 102, 194
Batı Afganistan, 8, 186
Battal Gazi, 16, 114, 119, 121, 124, 125, 132
Bay Büre Beg, 137
Baysarı, 111
Baysun, 69
Bedkir, 94, 95, 106, 149, 159, 172, 177, 185
Belh, 186
Benli Boz (at), 123, 124
Beyammi Ali, 83
Bibi Ayşe, 43, 44, 54, 78, 83, 93
Bibi Hilâl, 44, 75, 80, 83, 84, 85, 91, 92, 103, 128,
141, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158
Bingöl dağları, 50
Bingöl yaylası, 70, 73, 180
Boğaç Han, 184
Bolu, 4, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 20, 24,
35, 49, 68, 70, 136, 165, 183, 187, 192
Bolu Halk Edebiyatı Sempozyumu, 14
Bolu İli ve Köroğlu ile İlgili Bir Bibliyografya
Denemesi, 16
Boz aygırlı Bamsı Beyrek, 110
Bozay Batır i Yevo sın Ker Oğlu, 26
Bozduman, 124, 125, 176
bozkır kültürü, 116
Bozoğlan destanı, 107, 127
Budapeşte, 2
Bugu Han, 139, 144
Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi, 67,
141
Buğra Han, 137
Bulungur, 28
Burhan Haldun dağı, 144
Buryat, 122
Buztağ ata, 142
Bülbül Teraneleri, 34
Büyük Türkiye Tarihi, 96

C

CAKILBAYEV, Boztay (cırav), 27
Cakıp Han, 111
Cavidan, 22, 188
Celâli Bey, 6
Celâli İsyanları, 7
Celâli isyanları, 187
Cengiz Han, 144
Cıgali Beg, 45, 46, 54, 55, 57, 60, 61, 62, 63, 66, 74,
76, 77, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 95, 96, 103, 105,
109, 118, 128, 131, 136, 149, 150, 158, 159, 160,
162, 172, 176, 177, 181
Çonklerde Köroğlu Mahlaslı Şiirler, 15
Çonklerdeki Köroğlu ve Eski Destan İzleri, 16
Culdız, 27
Cürcan, 8

Ç

Çandibil, 45, 46, 54, 61, 63, 65, 66, 69, 74, 77, 84,
109, 160, 161, 165, 179, 181
Çarbag, 75
Çardaglı, 45, 46, 54, 63, 65, 69, 77, 84, 161, 181

Çavdur Türkmenleri, 38
Çele, 7, 8
Çenlibel, 9, 22, 26, 47, 48, 57, 63, 65, 69, 70, 75,
94, 110, 139, 140, 141, 142, 143, 181, 188, 191,
193, 194, 198
Çerçev, 37
Çınaraltı, 5
Çırakçı, 69
Çoktur Köroğlu'nun Yaşı, 26
Çungarya, 67, 72
Çungarya Aladağı, 73

D

Dadaloğlu, 13, 182
dağ kültürü, 141
Dağıstan, 67, 183
Dede Korkut, 12, 14, 15, 23, 81, 110, 111, 119, 122,
123, 125, 133, 135, 137, 143, 148, 190, 198
Dede Korkut Kitabı ile Oğuz Destanı Arasındaki
Atınasebetler, 111
Dedem Korkudun Kitabı, 66, 102
Dehkanabar, 69
Deli Hesen, 20, 94, 191
Deli Metel, 86
Deli Yussup, 49, 50, 54, 56, 58, 63, 70, 73, 82, 83,
84, 86, 90, 93, 97, 98, 118, 132, 140, 145, 160,
161, 163, 181, 192
Demircioğlu, 10, 11, 16, 17, 20
Denav, 69
Derbend, 20, 73
Destanlar, 52, 65, 103
Dicle, 67
DURUSOY, M. Orhan, 2, 183, 186
Dünya Dağı, 140
Düziçi, 4

E

Ebu İmran, 22, 188
Edebiyet Meydanı, 27
Edebiyat, Dil, İnceneset, 23
Efsar dağ, 107, 113, 114, 115, 148
Elaziz, 3
ELİYEV, Kamil, 25
Epos Alemi, 27
Eralı Han, 137
Erciyes, 14, 16, 107
Erdem, 15
Erhasan, 39, 182
Erlık (şeytan), 123, 192
Ermeni, 1, 3, 5, 17, 18, 21, 23, 24, 35, 50, 183, 187,
197
Ermeni ve Gürcü Yazılı Kaynaklarında Köroğlu'na
Ait Şiirler, 18
Erzincanlı Bolu Beg, 9
Erzurum, 2, 16, 20, 26, 36, 49, 56, 70, 86, 97, 102,
144, 160, 161, 163
Erzurum Efsaneleri, 144
Eski Türk Kültüründe At, 117
Evliya Çelebi, 182

F

Fergana vadisi, 70
Fırlıdak Ömer, 7
Folklorla Doğru, 124

G

Gacembek, 42, 43, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 64, 79, 82, 83, 87, 89, 91, 92, 120, 128, 129, 131, 142, 149, 167, 170, 174, 192
Gacdümbek, 44, 59, 60, 70, 75, 83, 84, 88, 92, 98, 103, 145, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 174, 178
Gara bahşı, 37
Garcistan, 186
Gaziantep, 4
Gazneli Mahmud, 183
Gencim, 45, 46, 61, 95, 103, 105, 158, 160, 161, 165, 171, 180, 181
Gencim Beg, 95
Gerede, 10
Germiyan, 76
Giessen, 16
Gırat, 22, 58, 120, 122, 123, 164, 181, 188, 194
Goroğlu, 35
Goroğlining Tuğuluşi Hakida, 30
Göşabulag, 47, 48, 65, 75, 81, 139, 140, 194
Gök Tanrı kültü, 141
Göktürkler, 196
Göroğlu, 37, 39, 143, 192
Göroğlu/Türkmen Gahramançılık Eposu, 41, 52
Görüşler, 4, 5
Gösfend Töre, 94, 95, 106, 159
Gözel Şah, 129
Gurgulu, 191
Guşbeği (Emir Kuşbeği), 86
Gülendam, 45, 46, 56, 57, 63, 66, 74, 75, 77, 87, 88, 97, 98, 146, 150, 161, 162, 163
Gülzar Peri, 29, 32
Gülşenbağ, 32
Güney Azerbaycan, 15, 18, 48, 52, 74, 184, 186, 188, 189
Gürcistan, 4, 5, 24, 66, 70, 96
Gürgan ırmağı, 67

H

Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 131
Halıcuan, 64, 87, 88, 98, 118, 145, 149, 162, 163, 181
Haldarhan, 29, 32
Halgımızın Deyimleri ve Duyumları, 24
Halk Bilgisi Derneği, 2
Halk Bilgisine Ait Araştırmalar, 143
Halk Edebiyatı Araştırmaları II, 4, 119
Halk Edebiyatında Hamzanameler, 102, 132
Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, 6, 182
Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı, 17
Halman, 88
Hamza, 9, 54, 83, 91, 95, 132, 151, 153, 154, 158
Hamzaname, 102, 132
Han Tanrı, 142
Hareket, 11

Harcım, 28, 51, 70, 186
Harizm, 70

Hasan Çapsan/Dastan, 34

Hasan Han, 48, 192

Hasanhan, 32, 34, 35

Hazar denizi, 67

HBH, 2, 4, 5

Hekimbek, 107, 111

Her Nüşhada Bir Şair/Köroğlu, 13

Hevben, 194

Hırırovan, 76

Hızır, 15, 40, 62, 63, 64, 69, 80, 85, 100, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 121, 125, 130, 131, 133, 134, 137, 138, 139, 143, 148, 164, 173, 174, 175, 176, 178, 181, 185, 192, 195, 198

Hokand, 70

Horasan, 118, 185

Hoten, 116

Hoy, 18

Hunlar, 105, 196

İtünker Padişah, 55, 60, 71, 84, 96, 98, 118, 136

İlüsevin Gazi, 132

Hz. Ali, 40, 63, 64, 100, 109, 110, 115, 125, 131, 134, 139, 143, 148, 164, 173, 174, 175, 181, 198

I

I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, 123

İlm ve Hayat, 25

İlyas, 80, 112, 116, 174, 198

İngilizlerin Robin Hood Destanı ile Köroğlu Destanı Arasında Bazı Benzerlikler, 13

İnönü Üniversitesi III. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu/Tebliğler, 16

İntizar/Dastan, 31

İpek Yolu Özbek Halk Bahşuları Sanatı, 28

Irahan Arap, 59, 163

İran, 6, 15, 19, 24, 50, 67, 71, 76, 96, 99, 182, 183, 186, 187, 189

İran şahları, 76, 99, 187

İrtiş havzası, 67

İsfahan, 46, 71, 77, 85, 134, 146

İsrafil, 23, 172

İstanbul, 1, 2, 3, 4, 6, 9, 10, 11, 13, 14, 16, 20, 21, 25, 26, 40, 51, 53, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 96, 97, 101, 102, 103, 117, 119, 123, 124, 125, 131, 137, 139, 141, 143, 182, 186, 187, 190, 196

İzahlı Halk Şiiri Antolojisi, 5, 9, 182

İzak Art, 141

K

Kafkas, 21, 76, 187

Kafkaz, 18

Kaldıraç Ay, 111

Kallıbek, 94, 96, 161

Kan Çora, 104

Kandehar, 71

Kankey, 132

Kara Dağ, 67

Kara Güne, 123

Kara Han, 109, 137
Karakoyunlu, 6, 68, 186, 189
Karakoyunlu Türkmenleri, 6, 189
Kars, 5, 8, 9
Kaspiy, 18
Kaşgarlı Mahmut, 195
Kaviştihan, 43, 54, 71, 78, 88, 93
Kayı İnal Han, 111
Kayı Yavkuy, 111
Kayın ağacı, 130
Kazahskiy Geroičeskiy Epos, 27
Kazahskiya Narodnoya Poeziya, 27
Kazak, 27, 28, 40, 51, 53, 105, 109, 126, 147, 189, 190, 197, 198
Kazak Edebiyeti, 27, 28
Kazak Edebiyeti Tarihi, 28
Kazak Edebiyetinin Casavşılardan Bayırğı Ökilderi, 27
Kazak Eposu, 27, 189
Kazak Eposu Men Edebiyet Tarihinin Meseleleri, 27
Kazak Folkloristikası, 28
Kazak Halkının Batırlık Cırtı, 27
Kazakistan Mektebi, 27
Kazan, 14, 26, 27, 29, 36, 110, 133
Kazan Han, 14
Keçel Hamza, 9
Keranca Hoca, 142
Kerem ile Aslı hikâyesi, 137
Keroglu, 18, 38, 192
Kıl Ciren, 124
Kır İsmail, 4
Kırgız, 102, 122
Kırgızistan, 170
Kırım, 49, 52, 53, 86, 197, 199
kırk kalender, 46, 63, 150, 162
kırklar, 60, 61, 64, 100, 104, 108, 112, 113, 115, 130, 131, 138, 139, 141, 143, 170, 173, 174, 175, 198
Kızıldeniz, 65
Kızılyar, 26
Kızıroğlu Mustafa, 7, 9, 13, 16
Kızıroğlu Mustafa Bey ve Köroğlu Üzerine, 9
Kızıroğlu ve Köroğlu, 9
Kobda köyü, 26
Kongırbay, 88, 158, 159, 179
Konur atlı Kazan, 110
Kopet dağı, 72
Korgan, 28
Korkut Ata, 81
Koroğlu, 9, 10, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 48, 52, 58, 80, 81, 82, 94, 96, 110, 144, 181, 183, 184, 188, 191, 193, 196
Koroğlu Dastanında Halgçılığ Problemi, 19
Koroğlu Dastanının Morfolojik Strukturu, 23
Koroğlu Dastanının Zağafgaziya Versiyasına Dair (Birinci Megale), 20
Koroğlu Suretinin Menşeyi Meselesine Dair, 20
Koru Tekin, 137
Kotur Kışlak, 28
Köhnetürgeç, 72
Köküdey Mergen, 193, 195
Körhan, 189

Köroğlu, 1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30
Köroğlu Destanı, 2, 3, 4, 8, 10, 12, 13, 16, 25, 26, 28, 29, 35, 36, 70, 74, 77, 119, 125, 186, 187
Köroğlu Destanı (Azerbaycan Varyantı), 26
Köroğlu Destanı'nın Ortaasya Rivayetleri, 28, 35
Köroğlu Hakkında, 4, 8
Köroğlu Hakkında Notlar, 4
Köroğlu Hikâyeleri Malatya'da Bilinmekte midir?, 16
Köroğlu Hikâyelerinin Anadolu ve Türkmen Varyantları, 40
Köroğlu Hikâyelerinin Yayılma Sahaları ve Menşesi, 14
Köroğlu Hikâyesinin Demircioğlu Erzurum Kolu, 16
Köroğlu ile Selma, 1
Köroğlu Kimdir?, 5, 9
Köroğlu Kol Destanları, 11
Köroğlu Kollarından Kızıroğlu Mustafa Kolu, 7
Köroğlu Semineri Bildirileri, 2, 12
Köroğlu ve Yanoşık/Türk ve Slovak Halk Kahramanları Arasındaki Benzerlikler, 17
Köroğlu, Dadaloğlu, Kuloğlu, 13
Köroğlu'na Ait Kitabiyat, 2
Köroğlu'na Ait Notlar, 2
Köroğlu'nun Ortaasya Arapları ve Tacikler Arasındaki Varyantları, 35
Köroğlu'nun Ortaya Çıkışı Hakkında, 7
Köroğlu'nun Özbek ve Ermeni Varyantları, 35
Köroğlu'nun Tarihi Şahsiyeti, 12, 183
Köroğlu'nun Türeyişi ve Kayboluşu, 11
Köroğlu Eposu, 28
Kösc, 89, 124, 173
Köz, 2, 110
Kuloğlu, 13, 182
Kungel Aladağı, 73
Kurban, 89
Kuşanlar dönemi, 189
Kuyuluk köyü, 7
Kuzey Azerbaycan, 16, 17, 47, 52, 67
Kül Çora, 104
Küleyim, 43, 60, 62, 82, 89, 113, 131, 138, 166, 170
Kültigin, 123, 124
Küpət Dağ, 67

L

Laglı Han, 137
Laloğlu Hüseyin Paşa, 49, 59, 70, 71, 73, 86, 93, 96, 97, 98, 118, 136, 149
Leningrad, 18
Leninşil Cas, 27
Lin memleketi, 105

M

Maaday Gara Destanı, 195
Makaleler ve İncelemeler, 86, 108, 109, 123, 126, 135, 141, 143
Makaleler ve İncelemeler II, 108, 109
Makedonya, 65, 170
Malatya, 16

Manas destanı, 104, 111, 127, 132, 144, 147
Manas Destanında At İsimleri, 124
Maniheizm, 139
Mansur (Abbasi halifesi), 29, 67
Maraş, 2, 3
Mari (Merv), 43, 54, 71, 78, 83, 88
Mehmed Süreyya, 97
Mehmet Bey, 6
Mehmet Kaplan'a Armağan, 131
Melike Ayyar, 29, 30, 31, 33, 36
Melike Ayyar/Dastan, 30, 31
MEMMETYAZOV, Babış, 39, 41
Merv, 71, 88
Meşale, 29
Meşhur Köroğlu Hikâyesi, 2
Milli Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı, 14
Milli Kütüphane, 182
Mirza Bala, 70
Mısır, 115, 134
Miskal peri, 115
mısri kılıç, 22, 181, 188, 196
Mitolojik Dönemde At, 123
Moğol, 67, 122, 144
Morcalı, 4
Motif Index of Folk Literature, 102
Mömin Beg, 45, 46, 89, 98, 103
Murm Cırav Sengirbay, 27, 28
Müstür padişahı, 129

N

Nadir Şah, 72
Narodniy Geroičeskiy Epos, 38, 66
Narpay, 28
Nazar, 90
Necip Fazıl, 15
Nil nehri, 140
Nişabur padişahı, 192
Nişapur, 76
Nurali, 31, 33

O

Oğuz Destanı, 101, 111, 132, 137
Oğuz Kağan, 10, 12, 101, 106, 132, 138, 139, 144, 171, 184
Oğuz Kağan Destanı, 132, 138
Oluş, 4
Orkun, 7
Orta Asya, 11, 19, 28, 34, 35, 123, 131, 139, 186, 188, 197
Orta Doğu, 170, 197

Ö

Ömer Seyfettin, 16
Övez, 37, 39, 182
Özbek, 2, 3, 8, 15, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 40, 51, 53, 70, 72, 73, 76, 86, 96, 105, 177, 190, 197, 198, 199
Özbek Folklori Hrestomatiya, 29
Özbek Türkleri Tarihi, 70
Özbek Türklerinin İntizar Destanı, 36

Özbekistan Edebiyeti ve Sanati, 30
Özdemiroğlu Osman Paşa, 182

P

Paris Milli Kütüphanesi, 182
Pelvan bahşı, 37, 41
Polken, 29, 30, 34, 35, 51, 73
Polonya, 18
Propp, 26, 36

R

Ravşanbek, 42, 43, 44, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 64, 68, 70, 72, 73, 75, 76, 78, 79, 82, 83, 84, 87, 90, 91, 92, 94, 97, 98, 99, 103, 112, 119, 120, 124, 126, 127, 128, 129, 135, 137, 142, 145, 149, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 166, 167, 168, 174, 180
Registan, 75
Reyhan Arap, 45, 46, 50, 57, 59, 63, 64, 65, 67, 74, 75, 77, 79, 87, 97, 98, 115, 118, 120, 122, 130, 131, 145, 146, 147, 149, 150, 161, 162, 163, 164, 176, 180, 192
Rövşen, 45, 46, 47, 57, 61, 62, 63, 65, 66, 70, 74, 75, 81, 84, 85, 107, 109, 110, 115, 120, 125, 131, 133, 134, 139, 140, 143, 146, 149, 150, 159, 161, 162, 163, 171, 172, 173, 176, 177, 178, 181, 183, 185, 188, 191
Rum, 45, 66, 71, 74, 76, 89, 96
Rus devrimi, 191
Rüstembek, 44, 60, 64, 70, 72, 88, 92, 138, 158, 159, 160, 171, 177, 178

S

Safeviler, 67
Saim Sakaoğlu, 1, 2, 12, 15, 16, 111, 116, 125, 137, 144, 182, 192
Saltukname, 102, 133, 135, 140, 144
Salur Kazan, 133
Salur Türkmenleri, 189
Samrav, 134
Samsun, 70
Samuclyan, 186
Sapar Mahrem, 92
Saraçlı, 26
Sasaniler, 186
Seçilmiş Eserler, 27
Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17
Selçuklu, 67
Semetey, 105, 111, 132
Seyfelli, 19
Seyit Ahmet (Kaynak kişi), 5
Seyitgazi, 14
Seytek Girma, 93
Seyyit Battal Gazi'nin Atı Üzerine, 124
Sibirya, 11, 122, 170, 197
Siistan, 8
Sinami Bezirgan, 66, 67, 71, 93, 118
Sır Derya, 74
Sivas, 3
Size, 13

Sol Türkleri, 8
Sotsialistik Kazakistan, 27
Sovet Edebiyatı, 29
Sövdigar, 76
su kültü, 141

Ş

Şağdat Han, 42, 43, 55, 56, 67, 91, 97, 99, 100, 119, 126, 127, 128, 129, 135, 145, 149, 167, 168, 174
Şah Abbas (II.), 71, 76, 185
Şah İsmail, 18, 147
Şah Semekan, 183
Şahdar Han, 120
Şahsenem, 145
Şamahu, 67
Şark Yulduzi, 34
Şavdat, 130
Şebinkarahisar, 4
Şemmas pir, 132
Şerabad, 28
Şerif Hızır, 107, 111, 133
Şeydayi, 189
Şirvan, 45, 63, 65, 67, 87, 97, 149, 150

T

Tacdar Han, 86
Tacik, 8, 50, 191, 197
Tagta Rayonunda Türkmen Folklorunun Hezirgi Zaman Yağdayı, 39
Tahran, 18, 25
Tahta (Türkmenistan'da ilçe), 52
Tahtamurat Zufarov, 34
Talas Aladağı, 73
Tam ve Tekmil Köroğlu, 2
Tanlangan Eserler, 30
Tanrı dağları, 141
Tarihte Türklük, 117
Tarihte ve Bugün Şamanizm, 109, 139
Taşkent, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 51, 52, 69
Tataristan, 50
Tebrizli Arakel, 5, 76, 183
Teke, 42, 43, 44, 54, 59, 63, 72, 73, 74, 76, 79, 83, 85, 88, 93, 146
Teke Begi Zaman, 79, 93
Tepegöz, 105, 148
The Folktale, 101
Tican ırmağı, 72
Tifliskiye, 18
Tokat, 47, 65, 70, 72, 81, 95, 136
Tokuağıl, 4
Tolıbay, 42, 43, 54, 55, 59, 90, 93, 166
Tovuz, 19
Tövriz (Febriz), 76
TSSR İlimler Akademisi Haberleri Cemiyet İlimleri Seriyası, 38
Tugay, 26
Tugurmuş, 142
Tuman Han, 107, 111
Tunceli, 11, 15, 16
Turetskaya Herostomatiya, 36

Turkmenskaya Literatura, 38
Türeyiş Destanı, 101, 104, 138
Türk Adbilimi Bibliyografyası, 111
Türk Ansiklopedisi, 71
Türk Destanlarının Motif Yapısı, 133
Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi V, 40

Türk Edebiyatı Tarihi, 2, 139
Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 106, 133
Türk Edebiyatında Tipler, 11
Türk Folklorunda Dokuz Sayısı, 148
Türk Folklorunda Sayılar, 148
Türk Folklorunda Yedi Sayısı, 148
Türk Folklorundan Derlemeler 1987, 16
Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri, 131
Türk Kültürü, 9, 10, 107, 111, 117, 123, 124, 125
Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık, 117, 123, 124, 125
Türk Masallarında At Motifi, 125
Türk Ülkelerinin Tabii Coğrafyası, 73
Türk Yurdu, 8, 111, 186
Türkistan, 53, 59, 60, 62, 63, 65, 67, 70, 72, 74, 76, 103, 105, 106, 141, 176, 178, 179, 180, 190, 191, 192, 196, 197, 198
Türkistan/Rusya ile Çin Arasında, 72
Türkiyat Mecmuası, 4, 117
Türkiye, 5, 11, 19, 21, 26, 28, 35, 36, 66, 68, 96, 111, 151, 183
Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 21, 66, 68
Türklerde Ad ve Ad Verme Gelenekleri, 111
Türklerde At ve Atçılık, 117
Türklerde Atçılık ve Binicilik, 117
Türklerde Dokuz Sayısı, 149
Türkmen, 3, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 18, 24, 26, 28, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 52, 53, 54, 57, 59, 62, 63, 64, 72, 76, 78, 83, 85, 87, 88, 90, 91, 102, 105, 106, 116, 126, 133, 137, 145, 155, 160, 164, 174, 177, 178, 184, 185, 188, 189, 190, 191, 197, 198, 199
Türkmen Halk Dörediciliği Boyunça Oçerk, 38
Türkmen Türkleri Tarihi, 72

U

Uklan, 75
Ulduz, 20, 193
Uluğ Türk, 132
Urfı, 3
Uzbekskiy Narodny Geroičeskiy Epos, 30, 187

Ü

Üçgümmez dağı, 46, 57, 62, 63, 66, 71, 73, 74, 77, 85, 87, 95, 141, 146, 150, 161, 162, 173, 179, 181
Ülgen, 123, 194, 196
Ülkü, 4
Ürgenç, 72, 73, 191

V

Vakit Cene Edebiyet, 27
Van, 17
Yakut, 109, 193
Yalvaç, 3
Yavmit (Yamut), 43, 44, 57, 59, 61, 62, 64, 69, 72,
73, 76, 78, 79, 83, 84, 87, 90, 91, 94, 115, 118,
128, 129, 130, 137, 142, 145, 152, 153, 155, 156,
157, 161, 162, 163, 174, 176, 178, 179, 180
7770 *Nedir*, 25
Yenisey, 122
Yozgat, 70, 144
Yozgat Efsaneleri (İnceleme-Metin), 144
Yurt ve Dünya, 5, 6
Yusuf, 44, 61, 68, 99, 102, 107, 127, 129, 132, 137,
139, 152
100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, 9, 182

101 Anadolu Efsanesi, 144

Z

Zakarkasya, 188
Zengera, 67
Zerger, 44, 54, 64, 67, 75, 78, 83, 84, 90, 91, 92, 95,
99, 113, 128, 137, 157, 162, 166, 175, 177, 178,
180
Zeydinay, 64, 79, 98, 131, 145, 147, 162
Ziya Gökalp, 2, 3, 183, 186
Ziya Gökalp/Makaleler III, 2, 183, 186
Ziyat Han, 137
Zuhuri Danışman, 182
Zunbil, 8
Zülfüzer Bilen Avazhan, 30, 32
Zümrüd bulag, 75

61054

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

**KÖROĞLU'NUN ZUHURU KOLU ÜZERİNE
MUKAYESELİ BİR ARAŞTIRMA**

(İNCELEME-METİNLER)

II. CİLT

METİNLER

61054

DOKTORA TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Hazırlayan

Zekeriya KARADAVUT

KONYA - 1996

**K.O. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	VIII
KISALTMALAR.....	X

GİRİŞ

KÖROĞLU DESTANI ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR	1-41
1. Anadolu Varyantı Üzerinde Yapılan Çalışmalar	1
2. Azerbaycan Varyantı Üzerinde Yapılan Çalışmalar	17
3. Kazakistan Varyantı Üzerinde Yapılan Çalışmalar	26
4. Özbekistan Varyantı Üzerinde Yapılan Çalışmalar	28
5. Türkmenistan Varyantı Üzerine Yapılan Çalışmalar	36

BİRİNCİ BÖLÜM

KÖROĞLU'NUN ZUHURU KOLU'NUN YAPI BAKIMINDAN TAHLİLİ.....	42-100
A. VARYANTLARIN ÖZETİ	42-50
RAVŞANBEK (Kazakistan varyantı).....	42
Körde Doğan Köroğlu (Kazakistan varyantı)	43
GOROĞLI'NİN DOĞUŞU (Özbekistan varyantı)	43
GÖROGLI'NİN DÖREYİŞİ (Türkmenistan varyantı)	45
ALI KİŞİ (Kuzey Azerbaycan varyantı)	47
KOROĞLU (Güney Azerbaycan varyantı)	48
KÖR OĞLU (Kırım varyantı)	49
KÖROĞLU (Anadolu varyantı)	49
B. VARYANTLAR HAKKINDA BİLGİLER	50-52
C. VARYANTLARIN YAPI BAKIMINDAN TAHLİLİ	53-64
1. Köroğlu'nun Ailesi Epizotu	53
2. Köroğlu'nun Babasının Usta Bir Sınış/Seyis Olması Epizotu	55
3. Köroğlu'nun Babasının Beyin/Padişahın Yanından Kaçması Epizotu	56
4. Köroğlu'nun Doğumu ve Eğitimi Epizotu	59

5. Koroğlu'nun Kendi Yurduna Gitmesi Epizodu.....	62
6. Koroğlu'nun Reyhan Arap ile Olan Mücadelesi Epizodu.....	64
7. Koroğlu'nun Babasının/Dedesinin İntikamını Alıp Yurduna Bey Olması Epizodu	64
Ç. KÖROĞLU'NUN ZUHURU KOLU'NUN COĞRAFYASI	64-76
<i>a. Ülkeler.....</i>	<i>65</i>
1. Arabistan	65
2. Gürcistan	66
3. Rum.....	66
4. Türkistan	67
5. Şirvan	67
6. Zerger	67
<i>b. Şehirler.....</i>	<i>67</i>
1. Bağdat	67
2. Bolu.....	68
3. Çamlıbel.....	68
4. Erzurum.....	70
5. Harezm	70
6. Hokand	70
7. İsfahan.....	71
8. İstanbul.....	71
9. Kandeher	71
10. Mari (Merv).....	71
11. Teke Türkmen	72
12. Tokat	72
13. Ürgenç.....	72
<i>c. Dağlar.....</i>	<i>72</i>
1. Aladağ	72
2. Asker dağ	73
3. Bingöl yaylası.....	73
4. Derbend	73

5. Üçgümmez dağı	74
ç. <i>Göller ve Irmaklar</i>	74
1. Aral deryası (Aral gölü)	74
2. Araz çayı	75
3. Şor ırmağı	75
4. Aydın göl	75
5. Uklan	75
d. <i>Pınarlar</i>	75
1. Goşabulag	75
2. Zümrüd bulag	75
e. <i>Bahçeler-Meydanlar</i>	75
1. Çarbag	75
2. Registan	76
D. KÖROĞLU'NUN ZUHURU KOLU'NUN KAHRAMANLARI	77-100
1. <i>Müsbet Kahramanlar</i>	77
1. Abdilla Kalender	77
2. Adı Beg	77
3. Adilhan	78
4. Ahmedbek	79
5. Akanay	79
6. Akıl Han	80
7. Alı Kişi	80
8. Babalı	82
9. Barşagül	83
10. Beyammi Ali	83
11. Bibi Ayşe	83
12. Bibi Hilâl	83
13. Cıgalı Beg	84
14. Deli Metel	86
15. Deli Yussup	86

16. Gacdembek.....	87
17. Gülendam.....	87
18. Halcuvan.....	87
19. Halman.....	88
20. Kongırbay.....	88
21. Kaviştihan.....	88
22. Köse.....	89
23. Küleyim.....	89
24. Kurban.....	89
25. Mömin Beg.....	89
26. Nazar.....	90
27. Ravşanbek.....	90
28. Rüstembek.....	92
29. Sapar Mahrem.....	92
30. Seytek Gırma.....	93
31. Sinani Bezirgan.....	93
32. Teke Begi Zaman.....	93
33. Tolıbay.....	93
34. Urayhan.....	94
2. <i>Menfi Kahramanlar</i>	94
1. Bedkir.....	94
2. Ballıbek.....	94
3. Deli Hesen.....	94
4. Gencim Beg.....	95
5. Gösfend Töre.....	95
6. Hamza.....	95
7. Hasan Paşa.....	95
8. Hesen Han.....	96
9. Hünker Padişah.....	96
10. Kallıbek.....	96
11. Laloğlu Hüseyin Paşa.....	97

12. Mahrambek	97
13. Reyhan Arap	97
14. Sokım Sinçi	98
15. Sağdat / Şahdarhan	98
16. Yusuf	99

İKİNCİ BÖLÜM

KÖROĞLUNUN ZUHURU KOLU'NUN MOTİF YAPISI	101-150
A. DESTAN MOTİFLERİ	103-144
1. Olağanüstü Doğum Motifi	103
2. Hayvan Tarafından Emzirilme Motifi	105
3. Olağanüstü Güçlü Kahraman Motifi	106
4. Ad Verme Motifi	108
5. Olağanüstü Yardımcılar Motifi	112
6. At Motifi	116
7. Kırk Yiğit Motifi	126
8. Rüya Motifi	127
9. Kılıç Motifi	133
10. Gözleri Kör Ederek Cezalandırma ve Kör Gözün Açılması Motifi	135
11. Işık Motifi	138
12. Hayat Suyu Motifi	139
13. Dağ Motifi	141
14. Ağaç Motifi	142
B. HİKÂYE MOTİFLERİ	144-147
1. Yardımcı Yaşlı Kadın Motifi	145
2. Kervan Motifi	145
3. Fal (Remil Atma) Motifi	146
C. MASAL MOTİFLERİ	147-150
1. Kafdağı Motifi	147
2. Perilerle Evlenme Motifi	148
3. Sihirli Nesne (İki Tüy) Motifi	148

4. Harikulâde Yerler Motifi	148
5. Formulistik Sayılar	148
a. Formulistik Sayı 3	149
b. Formulistik Sayı 7	149
c. Formulistik Sayı 9	150
d. Formulistik Sayı 40	150

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÖROĞLU'NUN ZUHURU KOLU'NUN ŞİİRLERİ	151-169
1. Köroğlu'nun Ailesi Epizotuna Bağlı Şiirler	151
2. Köroğlu'nun Babasının Usta Bir Sınış/Seyis Olması Epizotuna Bağlı Şiirler	154
3. Köroğlu'nun Beyin/Padişahın Yanından Kaçması Epizotuna Bağlı Şiirler	156
4. Köroğlu'nun Doğumu ve Eğitimi Epizotuna Bağlı Şiirler	157
5. Köroğlu'nun Kendi Yurduna Gitmesi Epizotuna Bağlı Şiirler	159
6. Köroğlu'nun Reyhan Arap ile olan Münasebeti Epizotuna Bağlı Şiirler	161
7. Köroğlu'nun Babasının/Dedesinin İntikamını Alıp Yurduna Bey Olması Epizotuna Bağlı Şiirler	165

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÖROĞLU'NUN ŞAHSİYETİ ve KÖROĞLU DESTANININ TEŞEKKÜLÜ	170
A- KÖROĞLU'NUN ŞAHSİYETİ	170-185
B. KÖROĞLU DESTANININ TEŞEKKÜLÜ	185-197
SONUÇ	198
BİBLİYOGRAFYA	201
İNDEKS	223

BEŞİNCİ BÖLÜM
METİNLER

RAVŞANBEK (Kazakıztan Varyantı).....	230
a. Asıl Metinden Örnekler (Birinşi Salası)	230
RAVŞANBEK.....	233
b. Türkiye Türkçesine Aktarılmış Metin (Birinci Kol).....	233
GOROĞLİNİNG TUGİLİŞİ (Özbekistan Varyantı)	304
a. Asıl Metinden Örnekler.....	304
GOROĞLI'NIN DOĞUŞU.....	307
b. Türkiye Türkçesine Aktarılmış Metin	307
GÖROGLİNİN DÖREYŞİ (Türkmenistan Varyantı)	490
a. Asıl Metinden Örnekler.....	490
GÖROGLI'NIN DÖREYİŞİ	493
b. Türkiye Türkçesine Aktarılmış Metin	493
ALI KİŞİ (Kuzey Azerbaycan Varyantı).....	542
KÖROĞLU (Güney Azerbaycan Varyantı).....	555
KÖR OĞLU (Kırım Varyantı).....	563
SÖZLÜK.....	578
İNDEKS.....	591

BEŞİNCİ BÖLÜM

METİNLER

RAVŞANBEK (Kazakıztan Varytantı)*

a. Asıl Metinden Örnekler (Birinşi Salası)

Bastayın Köruğlının hikayatın,
Türikmen Tekecävmit deydi zatın,
Äkesi Köruğlının Ravşanbek,
Tolıbay argı äkesi atalatın.
Ravşanbek tarihından söz söylesem-
Boladı kalay teris nasihatım?
“Zer cayın zerger biler” degen mısıl,
Er zattın bilgen şeşer parasatın.

* * *

Han boptı kızılbastı Şağdat attı,
Kaytpağan eşbir kannan ıcdahatı.
Köp hannan bakıt, küşi artık bolğan-
Halkına cürgen küsti hükimäti.

Zorlıkşıl patşa bolgan pıgılı tar,
Kazına tolğan altın, üyirli mal.
Bir küni sardarların cıp alıp,
“Aytındar, menden artık,- depti,- kim bar?”

Bolarlık kanday el bar mağan karşı,
Türikter, bolsın meyli Arap, Parsı,
Aytındar, ten kelerlik kanday düşpan,
Bar bolsa habarına neni salşı?”

* Kazak Halk Edebiyeti/Batırlar Cırı. 4.c.. (Haz. M. Umarova-C.Ebişer). Almatı 1989. 19-68.

Cinalıp kol astının keldi bari,
Otırdı şah aldına cas pen kari,
Bir balvan kol kusırıp berdi cavap
Atalğan Mahrambek dep esim-namı.

Belgili balvan edi cihan kezgen,
Murnına äsemdikke marcan tizgen.
Mahramnın boyı otız kez, cuvanı on kez,
Tulğasın körgeñ adam kannan bezgen.

Dep ayttı, kuldık kılıp: “Sözim tında,
Tındasan tan kalğanday män bar munda.
Esittim Türikmende ülken handı.
Cavabım calğan emes, kümän kılma.

Han eken дәreceli askan säñdi,
Däripten maktaydı eken adamdarı.
Bir küni duşpan bolıp karsı şığar,
Kaytedi küni burıñnan alsak onı?

Körgeñ çok läşkärlerin köpten urıs,
Bul sözim kalay, taksır, bolar burıs?
Ey, şahım, könlinizge kalay keler,
Duşpanğa äsker alıp aşsam soğıs?”

Aytkanın munın Şağdat akıl kördi,
Ar-namıs öz köniline makul keldi.
“Askerim biri kalmay attansın!”-dep,
Kayrat pen aşuv kıstap şakırdı eldi.

Şağdatın sözi

Astımda bar tilla taktım,
Artılıp tur menin baktım,

Naz bedevge minip bärin,
Karuv baylap, şekpir tarttın,
Tez bolındar, üstirt basıp,
Korkpandar cavdan sasıp.
Türikmenlerni şavıp äpkel
Bastıktarın carğa asıp.
Alimderin alakanda
Cavdan korkıp kelsen kaşıp,
Män bilemin teklärini,
Mähkäm bağlap bellarini,
Hanın tiri baylap äpkel,
Duşpannın köp beklärini,
Al duşpanden keklärini.
Kalasınan halkın kuvıp,
Köşelerin kanmen cuvıp,
Körmegenin körsetider,
Kızların-kün, ulın -kul kıp.

RAVŞANBERK

b. Türkiye Türkçesine Aktarılmış Metin (Birinci Kol)

Başlayayım Köruğli'nun hikayatın,
Türkmen Tekecevmi idi zatın,
Köruğli'nun babası Ravşanbek,
Tolıbay dedesi atalattın.

5

Ravşanbek'in tarihinden söz söylesem-
Nasıl yanlış olur nasihatım?
"Altının değerini sarraf bilir" denildiği gibi,
Herşeyi bilen seçer ferasetin.

10

Han olmuştu Kızılbaşta Şağdat adlı,
Dönmeyen hiçbir candan içtihatı.
Çoğu handan kudreti ve gücü artık idi.
Halk içinde güçlü hükümeti.

15

Zalim, cimri padişahmış art niyetli,
Hazinesi dolu altın ve değerli mal.
Bir gün komutanlarını toplayıp,
"Söyleyin, benden güçlü,- dedi, -kim var?"

20

Şimdi bana karşı gelecek başka il var mı?
Türkler olsun ya Arap ya Fars mı?
Söyleyin, bana, denk olacak.
Varsa bana haber verin."

25

Toplanıp emrindekiler geldi hepsi,
Oturdı şah karşısına yaşlısı genci,
Bir pehlivan el bağlayıp verdi cevap
Denilirdi Mahrambek diye namı ismi.
Meşhur pehlivandı cihan gezen,
Burnuna yakışmaya mercan dizen.

Mahram'ın boyu otuz arşın, ağırlığı on batman,
Heybetini gören canından bezer.

30 Söyledi kulluk edip: “sözümü dinle,
Dinlersen şaşılacak mana var bunda.
İşittim Türkmen’de büyük hanı,
Sözüm yalan değil, güman kılma.

35 Han imiş o, çok yaygın şöhreti,
Metedip övmekteymiş adamları
Bir gün düşman olup karşı çıkar,
Ona bugün saldırsak nasıl olur?

40 Gördüğü yok askerlerinin çoktandır vuruş,
Bu sözüm nasıl, hanım var mı yanlış?
Ey şahım, gönlünüze nasıl gelir,
Düşmana, asker alıp açsam savaş?”

Söylediğini bunun, Şağdat makul gördü
Ar-namus öz gönlüne makul geldi
“Askerlerimin biri de kalmadan atlansın!”-deyip,
Şiddetle bağıırıp çağırıldı eli.

Sağdat’ın sözü:

45 Altımda var altın tahtım,
Artmakta benim bahtım,
Nazlı ata binip hepiniz,
Kılıç kuşanıp, sadak tartın,
Davranın, alelacele basıp
50 Korkmayın, düşmandan şaşıp.
Türkmenleri parçalayıp getirin,
Komutanlarını yara asıp.
Ölümünüz elimde,

55 Düşmandan korkup gelseniz kaçıp,
Ben bilirim teklerini
Muhkem bağlayıp bellerini
Hanı diri bağlayıp getirin
60 Düşmanın bütün beylerini,
Al düşmandan kinini
Şehrinden halkımı kovup
Sokaklarını kan ile yuvup
Görmediğini gösterin,
Kızlarını, cariye, oğullarını -kul yapıp,

65 Sağdat Han emrini söyledi böylece.
Buyruğunu verdi askerlere öne çıkıp.
Çaldırıp boru davul vurdurup,
Söyleyip dileğini han gitti böylece.

70 Yürüyüp bir nice gün kırkbin asker,
Durmayıp gündüz-gece yürüdü bir ara,
Bir yere gelip bekledi
Hadsiz kuvvet çok yorulduğundan.

* * *

75 Akıl Han Türkmen'in büyük hanı-ay
Yaptırmış saltanatına sayısız saray.
Garipliğin nice türlü, hepsi onda
Çok eller gezip görmüş talay.

Tanrının her ne olsa kendi kolunda,
Tolıbay sınışı var mı haberinde?
At inceleyip, sınışı olmuş,
Söylenen Akıl Han'ın zamanında.

80 Ürgeniş meşhur olan yerleriymiş,
Baht-devlet doğuştan Tanrım vermiş,
Varmış Ravşan adlı bir oğlu,
Tolıbay vadesi yetip ölmüş.
Halkta kadirli olup Er Ravşan
85 Garip, yetim-yesiri korumuş.
Ravşan görmeden büyümüş üzüntüyü,
Gençliğinde kırklardan bata almıştı
Aklı feraseti yettiğinden
Ravşan, “bek” diye adlandırılmıştı.
90 Bahtı Ravşanbek’e Tanrı verdi.
İdare etti o beylik kılıp Türkmen eli.
Beylikle dışarda askersiz gezerken
Şağdat’ın askerine rastladı.
Çevirip kırk bin asker, aldı, saldırıp
95 Önceden bilmedi haberi olup.
Tutsak edip Ravşanbek’i alıp gitti,
Akıl Han gibi handan korkmayıp.
Köle edip Ravşanbek’i alıp gitti
Rahat olan Türkmen’i nabit etti.
100 Yol yürüyüp bir nice gün kızılbaşlar,
Şağdat’ın seherine gelip yetti.
Alıp geldi Ravşanbek’i Şağdat Han’a,
Şağdat Han bunu görüp kaldı tana.
Mahram’a saçı saçıp, hediye verdi,
105 Altın işlemeli elbise, çapan yaptı pehlivanlara.
Ravşanbek’i cellata vermişti,
Habersiz olmasınlar bundan demişti,

Zincir ağ, kelepçe takıp ayağına.
Dışar çıkarmayın bunu demişti.
110 O gece şağdat uyurken sarayında,
Garip korkunç dūř görmüřtü.

Fırtına çıkıp, duman basmıř yer yūzūnū,
Hiç bir Őey gōrememiřti asa gōzūnū.
Uurup başındaki altın tacı,
115 Tahtından da fırlatmıřtı Őzūnū.

Tahtından yuvarlanıp yere dūřtü,
Gōstermiř Tanrım kudretiyle gūcū.
Haber salıp şağdat, korkup topladı yurdunu,
Oyu, idraki aklı azıp.

120 Kaygılandı, çok korktu gōrdūđū dūřten,
Titreyip kaldı ayrılıp akıl usundan.
Hūkimat cellatlara haber sōyleyip,
Serdarların hepsine haber yetmiş.

İhtiyar -koca kalmayıp geldi haberle,
125 Akla gelmez bōyle bir iş, diyenler.
Kalmamıştı emrindeki bir adam dahi,
şağdat Han çağırınca kahırla.

El geldi, karşı çıkamayıp
Ne sōyleyecek, bilelim diye hakikatını,
130 Geldikten sonra yurt toplanıp sarayına
Sōylemiřti dūřūnde gōrdūđū hikayatını:

“İhtiyarlar ile topladım,-dedi, -gençleri,
Edeyim oğa beyan destanımı
Ben bugūn acayip bir dūř gōrdüm,
135 Bulamazsanız doğrusunu alırım başınızı....”

Şahın düşü

“Ben söyleyeyim, dinle, halkım düşümü,
Beni bugün altın tahttan düşürdü
Hükimalar beyan eyle bu nasıl,
Başımdaki altın tacı uçurdu?

140 Ben oturdum, gerçek mi düş mü bilemedim,
Aklını şaşırdım hiçbir şey yapamayıp
Gözüm gördü fırlattı dağı taşı,
Hükimalar yorup verin bu nedir?

145 Fırtına çıkıp tozu göğe savurdu,
Savrulmayan hiçbir şey bırakmadı.
Elimdeki talih kuşu kaybolup,
Dönüp gelip görmeyip gitti yuvayı.

150 Bu düşümle som yüreğim solacak,
Ben düşünsem bana mahşer olacak.
Aklımı fikrimi yitirip dışarda yattım.
İtrafımda kara toprak bora idi.

155 Söz söylemeye yoktur mecalim
Zoruma gitti, alçaldı nazarım.
Bu düşümü dikkatli yorun,
Yoramazsanız sizi öldüreceğim!”

Çok düşündü halk, yerinden kalkamayıp,
Şağdat Han’dan korkup düşünüy yoramayıp.
Şaşırp aklını kaybetti
Hiç birisi düşü yoramayıp.

160 Şehirde çağırılmış herkesi,
Bırakmadı iyi ile yamanı.

Elinin altında yalnız bir falcı varmış,
Fal açtığında bilirdi bütün olacağı.

165

Hekim, âlim, o falcı söyler,
Çaresiz olunca ona ver deyip haberi.
Elinden gelirse yapacağı yamanlık,
Ondan kötülük gören halk şikayetçi.

170

Gençliğinde o falcıyı cinler çarpmış,
Çağırdığı için Şağdat'a gelmiş.
İki gözü çukurlaşmış, boyu kısa -
Burnu orak gibi eğilmiş, yanağı sertleşmiş,

175

Altına bir kulağın edip döşek
Bir kulağını yorgan gibi üstüne örtmüş.
Dudağı iki karış, yüzü kırışık,
Defalarca aldatan, söylediği dedikodu.

180

Yaşı var yetmiş üçten aşır,
İki eli düşman etmiş dedikodu taşıyır.
“Düşünü ben yorup yüzüne söyleyeyim”,-diye,
Han Şağdat'ın yanına geldi basır.

185

Önünde duran falcıyı Şağdat gördü,
Kempire “hadi, söyle” diye emir verdi.
- Bir kaşık kanımı keşsen söylerdim,
Padişahlık kahrından korkarım,-dedi.
Şağdat Han “yor, -dedi- kanın geçtim,
Söylemedi bana sizden başka hiçkim.”
Falcı o zaman kormadan söyleyiverdi.
Ayrılmış Şağdat Han'ın akli usundan .

190 “Ey Şağdat, emrindekilere kılarırsın kas,
Düşünü yaramazsa alırsın baş.
Gördüğüm düşün manasını annen bildi.
Gerçeği bilip de söylememek olmaz”.

Düş yorumu

195 Kulak verip sözümü dinle, han-başım,
Han ile beraber ihtiyar-koca ve gençler.
Sessiz duran kahraman il Türkmen’e
Gidişin başına belâ olmasın?!

200 Yel esip uçurmuş bahtını ,
Düşürmüş altındaki tahtını,
Bir er gelip alır nasip- naktını,
Bu gidişin başına belâ olmasın!?

Dinlemez o senin söylediğin nalenı,
Ağlatır o hanım çoluk çocuğunu.
Vurup dağıtır, bozar bir er kaleni
Bu gidişin başına belâ olmasın?!

205 Uçurur o gölden ördek, kazını,
Kaldıramaz o söylediğin hiç bir nazını.
Kışa çevirir bahar ile yazını,
Bu gidişin başına belâ olmasın?!

210 Dinlemezse o senin söylediğin sözünü,
Kırağı yerine bile koymazsa özünü
At sürüp, vurup alır gider kızını,
Bu gidişin başına belâ olmasın!?

Düşünü yorup böyle söyledi ananız,
Nasıl olur han sonuna bakınız?

215 “İşitip veya göreniniz var mıydı,-
Dedi,-bunu nerden bildin, anamız?”

Falcı dedi: - “Gazaplanma,
İşitmişim eskilerden, nakılda,
Sahipkıran bir kahraman peyda olup-
Tahminimce çıkacak o yakında.

220 Çıkacak o, aslı Türkmen ilinden,
Asıl kişiliği müslümanlar soyundan
O bahadır onun adı Köruğlı-
Peyda olur Ravşanbek’in belinden.

225 Fayda vermez Ravşanbek’in gelmesi,
Geldikten sonra iyi olurdu ölmesi.
Kulak verip Şağdat Şah’ım dinlesen
Böylece ben ananın bildiğini.,

230 Söyledi falcı sözün tamamını,
Az kaldı Şağdat Han’ın zamanı.
“Dara çek, Ravşanbek’i !” diye bağırarak
Öfkeli bir şekilde cellatlara baktı.

235 Bu sözümün var demeyiniz fazlası,
Sizler dedi ilimizin direği,
Cellatları, öldürmek için kalktığında,
El kavuşturup durdu biri.

“Geçsen, efendim,-dedi,- kaşık kanımız.
Kahır etsen kıldan nazik canımız
Halkın mesut, başlarında mutluluk varken
Bir Türkmen’e yetmez mi gücümüz?

240 Kimsesiz yiğidi öldürmek ar olur,
Kullakla geçen ömür dar olur.
Evlenmeden çocuk nasıl doğar,
Köle etsek başıyla zar olur.”

245 Takdir bitmeden tebdil olmaz ecelde,
Şeytan girmeden kul yoldan azar mı?
Ravşanbek’i urgana bağlayıp
Satayım diye alıp çıktı pazara.

250 Ravşanbek’i pazara gönderdi,
Köle dediği için insanların hepsi baktı.
Bin beşyüz tilla dedi fiyatını,
Kimse almadı, pazardakiler dağıldı.

255 Allah verirse zor gelmez kişiye,
Bakınız sebep olan işine.
Bir evli Türkmen yiğit varmış,
Çoktan beri bu şehrin içinde.

Geleli bu çok yıl olmuş elinden,
Baylığının sayısı da aşmış haddinden
Kendi yurduna göçüp gidemeyip.
Mağrur olmuş dünyanın servetiyle.

260 Yılıksının sayısının hesabı yok.
Akçe, mülk başkaları da çok .
Yanından hiç bir adam geçmezdi,
Ölüp gitse padişahımızın malı deyip.

265 Ravşanbek’i pazara çıkardı yine de,
Ğacdembe’i karşılaştırdı onunla.
Nazar salıp dikkatlice baksa Ğacdembe,
Türkmen’e benziyordu zatı namı.

270 Yavaş yavaş vardı yanına,
Kaygı salan düşmanlar başına.
Kendi soyundan olduğunu bilince Ğacdembek,
Şefkati geldi, acıdı genç yaşına. :

275 “Düşünsem, dedi, nerde akrabaların?
İt dünyanın yığdim gençken talayın.
Çok olunca bir yıllık faydam çıkar,
Hazinesinden verir-demiş-Allahım.

Elden çıkıp geldim genç yaşımda,
Yalnızlığın kaygısı var başımda.
Düşmanlardan bunu satan alayım,
İnim gibi olup gezsın benim yanımda”

280 Bunu düşünerek basıp vardı tellala,
Yalan söyleyip kızıkıma dedi yalana.
Tellal salıp, eri-beri pazarlayıp,
Satım aldı onu altı yüz tillaya.

285 Ravşanbek’i evine alıp götürdü,
Getirdiğini karısı da hoş gördü.
Ğacdembek’in biricik kızı Akanay,
Kendi güzel ve de çok akıllıydı.

290 Bir kölesi var, onun adı Babalı
Tek başına çok yılkılara bakardı.
Kendi vatanından getirdi genç yaşında,
Her hareketin çocuğu gibi beğendi.

295 Hanımının ismi Küleyim,
Çocuksuzluktan çekmişti garibim.
Ravşanbek’e nikahladı kızını,
Bir oğlan gönderdi diye Allah’ım.

İki iyi buyruk olup evlendi,
İyi gitse sonucu verip bozulmadan.
Cembilbel'den düşman ülkesine getirip,
Kudretin bu sebepten birleştirmesi!

300

Söyleyecek dinleyiciye söz geldi,
Gecikmeden esirgeyici söz tez geldi.
Pazara doğru gidiyordu Ravşanbek,
Bir yilkının kuru kafasına rasladı.

305

Eline aldı tulpar atın kuru kafasını,
İnceledi, kuruyup yatan şeklini
Ğacdembe dahi bakıp durdu gidemeyip,
Yanındaki Ravşan ağlayıp durduğu için.

310

“Öz ilimde yürürdüm gece uzaklaşıp,
Gözden yaşım aktı bugün süzülüp.
Kimler söyler seni tulpar başı deyip?!”
Üzüntüsü belli etti, yilkı başını kucaklayıp.

315

“Benim babam meşhur Tolıbay,
Türkmen halkı uyup yürürdü ona-ay.
Benim onun oğlu olduğumu kimler söyler,
Köle olduk Kızılbaşın elinde-ey.

320

Tulpar idin doğuştan asil olup,
Aşta, toyda urandatkan başı olup.
Şimdi, işte toprak olup kurumuşsun,
Görenlerce bir kuruşluk değer yok.
Bana Tolıbay'ın oğlu demezler,
Kimler söyler seni tulpar başı deyip?!

Senin başın güneşte yanıp kurumuş,
Düşman saldı bizim başa bu zarı.

325 Kimler söyler seni tulpar başı diye,
Bizden başka görenlere gümanı.

Tanrı yazsa, takdir işe neşikti,
Ağlamakla benim günüm geçti”.
Ravşanbek’in yolda ağlayıp duruşunu,
Kızılbaş’ın hanı Şağdat işitti.

330 Düşmanları hayran kaldı bu işe,
Kuru kafayla buraya getirin dedi.
Üç-dört cellat koşarak gitti,
Ravşanbek’e Şağdat Han düşmandı

335 Kuru kafayla alıp geldi Ravşan’ı,
Sormaya bu nasıl ahvaldir.
-Bunun tulpar olduğunu sen nereden
Tandın? - diye Şağdat Şah’ı söyledi.

340 Dedi Ravşan: “Ben ilinde oldum zar,
Köleyim, yok bende ihtiyar.
Bunun tulpar olduğunu bilişim,
Dikkat edene yedi yerde nişanı var.

345 Yedi yerde vardır bunun nişanı,
Bir tulparın yetmiş yerde tınısı.
O yetmişin yedisi var başında,
Damağında yedisinin birisi.

İkisi iki kulak dibinde,
İkisi otuz iki dişin arasında.
İkisinin yeri gözün arası,
Benden başka kimse söylemez bu günde.

350 İnanırsanız ben vereyim hesabı,
Gösteremezsem söyledi dersiniz yalanı”.
Bir kuru kafanın yedi yerdeki nişanını
Şağdat Han’a eliyle gösterdi.

* * *

355 Şağdat Han bunu duyunca hayran kaldı,
Yanına nökerlerini yığıp aldı.
“Vezirler, bizler buna ne diyelim?”- diye,
Hepsini sergerdenin akıl saldı.

360 Vezirler dedi: “Taksir, biz sınayalım,
Üç başka atın başını aldıralım.
Getirip bu kafayla karşılaştırıp
Onun da şekline biz bakalım.

365 O kafa da, bu kafayla aynı çıkarsa,
Ahmakı zindana attıralım.
Yok, eğer doğru çıkarsa sözü,
İşine gitsin ceza vermeyelim”.

Şağdat Han bu akılı makul gördü,
Bu birleştikleri akıl oldu.
Üç tarafa üç adam gönderdi,
Yılığın üç kuru kafasını aldırdı şimdi.

370 Ravşanbek kaygılanmadı namus kılıp,
Çoğunu hüneriyle tanış kılıp,
Getirdikleri kafa bu kafaya benzemedi.
Dördüne baktığında karşılaştırıp.

375 Şağdat Han: - bir külşe nan ver !- dedi.
Büyük sınışı olduğunu açıkça bilip.

Getirip bir külşe nan tutturanda,
Toplanan insanlar kahkahayla güldü.

380

Aferin sınıştıymışsın sen, dedi,
Ekmeği, saygı duyduğum için verdim, ye dedi.
Elimde iki yüz elli naz bedev var,
Onun hangisi tulpar bul, dedi.

385

Ravşanbek yilkıları araladı,
Tulpar diye söylemeye onlar yaramadı.
Ala ayak Şağır ile Sur ikisini
Tulparlar katarında saydı.
-Bunların hangisi tulpar bildin mi,-diye,
Şağdat Han Ravşanbek'ten sordu.

390

-Kim söyler,- Ravşan dedi,- dil olmasa,
Tulparı er inceler mi akli olmasa?
Elinden, başka atların bir şey gelmez.
Bu ala ayakla Sur olmasa.

395

- İki atımın bildin tulparını
Boşuna bakıyormuşuz yamanını.
Gerçek sınışı, akıllı, zeki er isen,
Bundan başka var mı bakıp bulacağın?

400

Şağdat Şah'ım, sal kulağın sen özün,
Benim yalan olmaz söylediğin bu sözüm.
Adamın iyisini kötüsünü bilirim.
Deve ve malın da bilirim campozın.
Şağdat dedi: "Ben padişahım tahtımda
Tabiî çok padişahıtan üstünüm de.
Bildiğini saklamadan söyle yavrurum,
Bundan başka ne biliyorsun daha da?!"

405 Ravşan dedi: “Sınşılığım kurusun,
Bir garibin daralttınız tınısın.
Sığır, malı dikkatlice aralasan,
Öküzlerin bilirdim tıncısın”.

410 Şağdat dedi: “Bunu iyice sınyalım.
Sınyamaya oldu hepsi layık.
Develeri dolaştırıp kaygısız,
“Hangisi campöz buluver?”-diye soralım.

415 Nerden bilsin sınşılığın kıyesini,
Her gelenin yanına aldı kıyesini
Şağdat Han kırk veziriyle beraber yürüyüp,
Dolaştırdı şüphesiz ak devesini.

420 Develerin hepsine dikkatlice baktı,
Hiçbirini ayırmadan gitti.
Kök alabaş kospak narşa bağlanmış,
Bir evin kapısına yetti.

425 Evin kapısına bir kospak bağlanıp,
Gördü Ravşan iki-üç defa dolanıp.
“Bu devemi tanıdın mı, nen var?”- diye,
Ev sahibi çıktı hemen sinirlenip.

430 Bereketli evin adamıymış ev sahibi,
Kök alabaş kaspak onun devesi.
Artan yükü altmış puttan kaldıran,
Başka bir mala benzemiyor kıyesi.

430 Ravşan dedi: “Ey, sen, gazaplanma,- diye,
Söyleyeyim söz kulak verip dinle,-dedi.
Bu deven lazım oldu padişaha,
Satsan, verirdin kaç pula ?”-dedi.

435 -Lazımsa, beşyüz tilla vereceksin,
Padişahzade bizim hali biliyorsun,
Ben düşünüp beşyüz tilla istedim,
Başka adama bin tillaya vermezdim.

Sat dediniz bunu hangi sebeple,
Söyler misiniz, bana uygun görüp?
Bu tek devenin yardımıyla,
Yaşıyorduk üç-dört evli can gün görüp.

440 Gerçek kadrini bilmiş olsan sen bunun,
Sorsan da ayıp değil yiğit kunın.
Satacağım diye ağzınızdan çıkarsanız,
Şağdat Han'dan alayım hak pulun.

445 Şağdat dedi: "Buna şimdi ne dersin,
Beşyüz tilla elinle sayıp verirsin.
Söylediğin gibi olmazsa bu deve;
O zaman benden türlü azap görürsün".

450 -Ey, Şağdat Hanı bu sözünde duruver,
Beşyüz tilla sorduğun doğru ver.
Söylediğim gibi çıkmazsa bu deve,
O zaman bana bildiğini yapıver.

455 Bu sözüyle durdurdu padişahını,
Verdi sayıp beşyüz tilla akçesini.
Boğazlamadan keseceğiz diye deveyi,
Temaşaya topladı yurdun hepsini.

Ayağını da bağlamayacağız devenin,
Ben özüm de böylesini severim.
Söylediğin gibi çıkmazsa bu deven,
Dara tartıp boynuna ip bağlarım.

460 Akıllı yiğitler bilir demişler,
Temiz kişi bozamazdı her zaman nasibi.
Gerçekten campoz olduğunu Şağdat'a
Dar koltuğundan çevirip gösterdi.

465 Ravşanbek arslan gibi yürekli,
Tevekkel yolbars gibi bilekli,
Çökertti de boğazlamadan deveyi
Dört yiğide dört taraftan tutturdu.

470 Üç-dört yiğit aldı soyup derisin,
Gelse söyleyim şimdi sözün kelisin.
Çırlıçiplak gönünü aldığında,
Çıktı canı çıkarmadan sesini.

475 Gerçek sınış er olduğunu anladı,
Seyreden herkes hayran kaldı.
Deve için söylediği de doğru çıktı diye,
“Getir ver,- diye han buyurdu,- bir nanı !”

Hanın hediye ettiği nanı avuçladı,
Dedi gönlüm böyle şeyi hoş görür.
“Hangisinde öküzün tıncı var? “-
Şimdi onu bulacaksın diye zorlar.

480 Geziyor şimdi çaresiz sığırı,
Nereden bulacak, bastı kırı,
Üç gün durmadan baktı, bulamadı,
Bulamazsa ondan görecektir zoru.

485 Durmadan gece de, gündüz de,
Apar topar düştü bir yok izine.
“Yad ellerde sınış olma”-diye,
Tolıbay'ın söylediği düştü esine.

490 Sınılığı küçükken cetildi,
Gönlünde arzusu bekildi,
Babasının söylediğini hatırlayınca,
Başını sallayıp çok eziyet çekti.

495 Aşağı bakıp oturdu çok ökinip,
Kaçacak yer kalmayıp bitmiş bekinip,
Başı kısa rengi ala, ak kuyruk,
Kısa boynuzlu öküz geldi böğürüp.

500 Sakar öküz bakıp boş durmadı,
Yeri itip toprağı tırmaladı.
Boynunu burup iki gözünü ağartıp,
Nefes almadan altmış iki defa böğürdü.

505 Besili öküz, büyük güzel sagraısı,
Kim koşmaz ki gelse boğasaması devri,
Duranlara”tutup acele kes” dedi.
Tam bunun tıncılı demiş ciğeri.

505 Tutup hemen boğazlayıp soymuştu.
Görsünler diye kırk yiğit koymuştu.
İçini yarıp görmüş ciğerini,
Söylediği gibi iyi tıncı olmuştu.

510 Gördü Şağdat, gerçekten tıncı olduğunu,
Gula şehri dedi onun mekanın,
Öküz hakkında da söylediği doğru çıktı diye,
Şağdat dedi: “Yine bir nan- gitirin!”

515 Getirdi ulu hediye namı deyip,
Alkış ayttı, teşekkür ederim, diye.
Yine dedi Ravşanbek’e şağdat Han:
-İnsanın da dışından tanı! - dedi.

Dedi Ravşan: “Üç söylediğim oldu,-dedi.
Üçünü de kendi gözünüz gördü,- dedi.
Tekrar tekrar söylemeyeyim,- deyip rica edip,
Efendim, beni kınamayınız şimdi,” dedi.

520 Yalvardığı için dedi Şağdat: “Bırakayım,
Sanatımı herkese duyurayım.
Şimdi benim kafamı incele,
Ben bundan sonra sana inanayım”.

525 -Ben ne diyeyim, gönülde umuzsuzluk çok
Doğru söylemezsem demez olur,
Ben misafirim kendi yurdundan ayrılan,
Efendim, sizi sınamaya haddim yok.

530 -Aklın varsa uymazsın şeytana,
Ardında adın kalsın söylenmeye.
“Han buyruğu ikiletilmez” derler,
Benim sözümü geri çevirme.

Ravşan dedi: “Şahım gönlün şat,-dedi,
Doğrusunu söylersem gönlüne met,” -dedi.
Tekrar, tekrar şah tekrarlayıp emrini:

535 “Kanın geçtim, beni bir incele,”-dedi.

-Söyle diye bana emir verdin, söyleyeyim
Han buyurursa nasıl yoldan döneyim?
Ne söylersem de sinirlenmeden dinlersen,
Efendim, sizi çoktan sınadım.

540 Şağdat dedi: Söyleyeceğine razıyım,- dedi,
Seçilmeyen zor şeyleri seçtin,-diye.
Han Şağdat şart koyduğu gibi ant içti.
Saklamadan söyle. “kanınızı geçtim”, -dedi.

545 “Söyle diye bana emir verdin Şağdat Han,
Gelmiş senin baban Şehr-i Bağdat’tan.
Söylemek istemedim, ama bırakmadın-
Senin baban firinciymiş ekmek yapan.

550 Altı atanız meşhur olarak geçmiş,
Öz başına yedinci olarak gelmiş.
Saltanatın altı atandan artık olup,
Derecesi kendisiyle gitmiş.

Şimdi sınar sözüm geldi özüne.
Yanlışsa salıp düzelt tezine.
Nesilsizlik, zorbalığın Şağdat Han.

555 Kamışsız ev gibi görünüyor gözüme.
Yiyeceğim varmış nasip tattım bu elden,
Anlıma yazılan olur ezelden.
Sen padişahın oğlu değilsin,
İnanmaszan gidip sor annenden.

560 Yurdun hepsi bu sözü onayladı,
Dağ gibi gönlünü Şağdat Han’ın hoplattı.
“Beni kimden doğurmuştun ana?” -diye,
Herkesin yanında anasından sordu.

565 Halk yanında han oturdu arlanıp,
Ne yapacağını bilmedi anası şaşırıp.
Ravşanbek’i zor durumda gördüğü için,
Söyleyiverdi önceki işi sezip.

-Bu çocuğun söylediği doğru, çırağım.
Fani dünyanın kimler bulmuş durağın?
570 Ben padişahla evlendikten sonra yüklü olup,
Çocuk görmedim, gözden aktı bulağım.

575 Kaygı bastı can yüreğim kan olup,
Yeryüzü avuçiçi kadar dar olup,
Yediğim zehir, içtiğim sidik gibi,
Bebek için gönül zar olup.

Ağladım, gözden yaşım dinmeyip,
Deli oldum, bazen aklımı toparlayamayıp.
Bir bebek için ikinci hanımı almaya,
Padişah gitti benim gönlümü almayıp.

580 Doğrusunu söylüyorum sana tam olarak-ay,
Yalan söylemem ölüm, çağında-ay.
Ekmek yapan bir fırıncımız vardı,
Tahta çıkan babanızın çağında-ay.

585 Ekmek yaparak geçiniyordu fırıncı,
Bağdat'tan göçüp gelen göçmendi.
Çok hastalanmadan öldü bir gün biçare,
Hepimiz de öleceğimiz yeri kucaklayıp.

590 Annen ile yalnız kaldım sonunda,
Annen öldü, vadesi yetip tağı da.
Baban, annen ikisi de ölünce,
Balam benim olup büyüdün kolumda.

595 Ata-anandan yetim kaldım genççe,
Koluma alıp bala ettim besleyip,
Ufacıkken bağrıma bastığım için,
Öz balam gibi olup gittin küçüklüğünden.

Yiğit oldun elma, erik gibi nurlanıp,
Padişahın öldü, ecel tuzacağına düşüp.
Padişahımızın yerindeki bala deyip,
Bütün halk padişah yaptı kola alıp.

600 Ondan beri padişahsın bu ele,
Ölmeyince çare bulunur hastalığa.
Bu çocuğun söylediği doğru, yavrucuğum,
Bunun sözü yalan deme boşuna.

605 Ben elinde ana oldum nice yıl,
Vakti gelmeden solarsa yazık kızıl gül.
Bu ölünce bitmez sayısız düşmanın,
Garibin haline bak özün bil.

* * *

610 Şağdat Han bu arada oldu hayran,
Doğdun diye söyledi anası sen fırıncıdan.
Kahırlanıp Ravşanbek'e dedi Şağdat:
"Fırıncıdan olduğumu bildin nerden?"

615 Ravşan dedi: "Kuru kafayı verdim sınavıp,
Bir ekmek verdin başında çevirip,
Tahta oturup yurt idare eden padişahlara
Değil mi bir ekmek vermek ayıp?

Devenin campozun da sınavıp verdim,
Onun da hatası yok, gözünle gördün.
O zaman bir kaftan giydirmek gerekirken,
Doğru mu ekmek vermesi sizin gibi erin?

620 Üçüncü buldum tıncı sığır maldan,
Arayıp buldum bin sığırdan.
Ata bindirmek şanına layıkken,
Bir külşe nan verdirdin yine bana.

625 Bu yüzden halinize dikkat ettim.
Ağızına ekmekten başka bir pey almadın.

Ekmeğin yoksulluğunu çekmiş bu diye,
Onun neslinden diye düşünüp karar verdim.

630

Şağdat Han, bu benim bildiğim şey,
Nerde kaldı benim doğduğum elim.
Kölenim, çarem yok ne yapsan da
Özünde hükmün Şağdat senin.”

635

Şağdat Han bu sırada sinirlendi,
Sınamayı bırak şimdi, dedi.
Sınayıp gören gözünü bırak diye,
Ağlatıp iki gözünü oydurdu.

640

Ayrıldı iki gözden Ravşanbek,
Güçlüyle kavga etmedi, yürüdü tek.
İt kapmak, domuz parçalamak, öfkelense,
Karşılaştı sonunda büyük belayla...
Ravşanbek alçalıp yalvarmadı,
Küçülüp korkmadı, güçlendi.
İğrendi sevimsizin söylediğine,
O oldu gözden de ayrılması.

645

Durmuştu bir katar halk ağlaşıp,
Zalimlik yaptı diye canı acıyıp.
Ğacdembek Ravşanbek'in elini tutup,
Yedekleyip alıp çıktı ip tutturup,

650

İkisi el ele tutuşup eve geldi.
Bunların ahvalini Küley gördü.
Sizlere ne oldu diye,
Akanay ikisinden soruverdi.

İşitti olan sırrı baştan-sona,
Gördüklerini saklamadan bir bir söyledi
İşitip Akanay söyler şimdi:
655 Denilmiş: “Yalnız yürürsen yersin dayak”.

Akanay’ın zarı

Ağladı o zaman Akanay:
“Ne hale koydun Hak Taala-ay.
İki gözünü oymuş,
660 Rahimsiz düşman bedbaht ay.
Düşmana esir edip koyuncaya,
Almadın niçin cappar-ay
İkisi bir koruyucum olacak,
Gitmiş baştan bahtları-ay.
665 Bu iki koruyucum,
İlini arayıp varmazsa,
Bir er çıkıp bizlerden
Düşmandan intikam almazsa,
İçinde gider acıları-ay.
670 “Atımı sınıyıp hediye alayım,-
Diye mi düşündün biçare-ey?”
Dikkat ederdin herşeyin durumuna,
Bilmiyor muydun düşmanların kıskançlığını?
Sır vermeden yaşasan olmaz mıydı,
Ne yapacaktın sınıyıp devesini?
675 Nerede beraber büyüdüğün üyirin,
Nerede koşturan böğürün?
Salav-malik niçin kırıp gitmiyor
Ne yapacaktın sınıyıp sığırını?

680 Bilmiyor muydun düşmanların datların,
Türkmeni düşman sanan halkların.
Sır vermeden yaşasaydın olmaz mıydı
Ne yapacaktın sımayıp atlarını?

685 Kaygı-hasret başlarından asmış,
Taşa değip yürekleri korkmuş.
Bizlere değil, kendilerine de acımasız,
Ne gerek vardı zalim düşmanı sınamaya?

690 Söylediklerini insan gözüyle görmeyen,
Ağızına güzel sözler girmeyen.
Yaratan ile peygamberden habersiz,
Ey, garibim ümit ettin sen neden?

695 İkisini birden oydurmuşsun gözünü,
Saratmışsın safran gibi yüzünü.
Diri diri kaygı- hasret çekmişsin,
Şükredelim almadığı için özünü.

700 Bunu söylüyoruz önümüzde ümit var,
Ümit ile, kaygı yel ile gider bulutlar.
Buluttan yağmur renk vermez mi yeryüzüne,
Tekecevmi Türkmen bizim yurt var.

705 Gözün yoksa, sen sağ, başın var,
Yetişir, hayat gülü gibi yaşın var.
Bizler burda dua edelim.
Sizler arayıp asıl yurda koşunuz.

705 Yurdu bulup gönül gülün açılsın,
Çarbağında gül yemişin saçılınsın.
Akrabalarını gece git, gündüz bul,
Düşmanların ayağına baş vursun.

710 Sınşılığın değdi burda başına,
Acımağ gözden akan yaşına.
Baş sağlığında yurda kaçıp gidiniz,
Güneş doğarsa eğer gelirsiniz buraya.

Akanay der: Ben bahtı karayım,
Talih gülerse, ben de mümkün varırım.
Gözün yoksa, kendin varsın sağ ol
Kavuşunca yelden haber alırım.

715 Böylece biçareler kengeşti.
Pişmanlıkla geçen geri gelmez.
Mal ile canı Babalı'ya emanet edip
Yurdumuzu bulalım sağ iken gel, dedi.

720 Dayanamadı düşmanın verdiği azaba,
Aklını kaybetmeyen adam yoldan azar mı?
Ravşanbek'i Ğacdem elinden tutup,
At almaya götürdü pazara.

725 Ğacdembek'in gönlünde çok dert,
Akanay ile kalacak diye Küleyim.
Ravşan dedi Ğacdembek'e " Gam yeme,
Yüğrük atı sesinden tanırım!"

730 Hangi malı kimle karşılaştırır,
At pazarının kızıştığında varır.
Elinde asa, yalбір doru at altında
"Allah hu" diye bir dileci geçer.

Ravşan dedi Ğacdembek'e: "Nazar sal,
Şaşılmaz, hak gönderse zülcelâl.
Yüğrük atın sesine benziyor,
Gidip bak, giden nasıl mal?"

735 Gacdem dedi: Atı yalbır doru, deyip
Dilenciymiş üstünde yırtık donu deyip.
Çağır dedi, uzağa gitmeden buraya,
Nasipse satın alalım onu, deyip.

740 Gacdem dedi: “Ey dilenci dura dur,
Söz söyleyeceğim, kulak salıp boyun bur.
Satacak mısın altındaki doru atı.
Biz görelim, birazcık sabır kıl?”

745 Dilenci dedi:” Yanlış değil sözlerin,
Uzuvlarına bakıp görsün gözlerin.
Eyerini alıp göstereyim doruyu,
Nazlanmadan alacaksa özlerin.”

750 Eyerin alıp gösterdi doru atı
Vücudunu eliyle kontrol etti.
“Satacaksan doğru söyle fiyatını.-
At Ravşanbek’in hoşuna gitti.

“Alacaksan altmış tilla ver-dedi.
Bundan ucuza satılmayacak- dedi.
Ucuza alayım diye zahmete sokma beni,
Beğenmezsen başka atı gör,”- dedi.

755 Bunlar dedi: “Fazla söyleyip artırma,
Çok söz söyleyip baş ağrıtıp mırıldama.
Senin söylediğinden sekiz tilla eksik,
Verir misin elli iki tillaya?”

760 Dilenci dedi: “Ben söylemiyorum tersini,
Bu fiyata iki taraf anlaştı.
“Bereketini gör diye birbiriyle tokalaşıp,
Ceplerinden akçelerini çıkardı.

765 Ravşan! "Bizim oldu at,- dedi,
Şimdiden Tanrım bize yâr,-dedi.
İşlerinin hepsini bıraktı da Ğacdembek,
Doru alıp kimsesiz yerde bak"-dedi.

770 Kırk gün yetecek yem koydu.
Tüneğe koyup kimsesiz yerde tünetti.
Buğday ile süt, yoncayla semirtip,
Kırk günden sonra Ravşanbek'e gösterdi.

775 Ravşan dedi: "Hiç bir at denk olamaz buna,
Tulpar değil, yel yetişemez tozuna.
Kırk gün bakıp buğdayla semirtip,
Kırk gün koştur, gelsin tulpar tavına."

780 Kim işitir biçareler nâlesin,
"Terin alıp hergün bakar işine.
Bu tulpar iyi hazırlanırsa,
Uçan kuş da göremez gölgesini.

785 Ğacdem, dinle benim sözümü,
Zalim düşmanlar çıkardı iki gözümü
Kırk gün durmadan gece gündüz hazırlasan,
Düşman arayıp bulamaz izini."

790 Ğacdem bek söylenen sözleri anladı,
Dikkatlice örtü yayıp binip aldı.
Hazırlayıp kırk gün, kırk gece, terini alıp
Tekrar Ravşan'a göstermeye götürdü.

790 Doru gördü Ravşan zihin salıp,
Gözü olandan farksız iyi tanıyıp,
Eliyle her organını bildi sınyayıp,
Parlayan güneş gibi gönlü açıldı.

“Almışsın,-dedi-terini bırakmadan
Sümbi gibi sümbül boynunu kımıldatmadan,
Tam düldül tavına gelmiş,
Deryâdan kişneyip geçer, zorlanımdan.

795 ĞacdembeK, bu sözüme inan,-dedi,-
Olmayınız söylediklerime hayran,-dedi.
Şağdat'ın yedi kat korganı var
Doru o korgana sal,-dedi.

800 Eni var her birinin yedi kezden,
Uzunluğu on bir kezden, gördüm gözle.
YaptırımıŞ Şağdat atını sınamak için,
Hangi can geçirir diye candan bezen.

-Doruyu sal,- dedi,- o korgana,
Ey, Tanrım, kuvvet ver naçarlara.
805 Yedi kat korgan atlayıp geçer,
Tulparın yetişse arzı Tanrı'ya.”

Er Gacdem söylenen sözü anladı.
Gönlüne iyice yerleşti bu hayali.
Gece ayın ışığında korksa da,
810 Doru alıp gelip yola saldı.

Doru tulpara kamçı vurdu,
Hızlandı o anda tulpar ok gibi uçtu.
Korgandan yedi kat-sağa geçip
Kırk arşın öbür tarafına düştü.

815 Gacdem'in gönlü taşıp dönüp geldi,
Tulparın atlayışını söyleyip geldi.
Dorun anlından okşayarak,
Ravşanbek ĞacdembeK'e söyledi şimdi:

820 “Gacdem, dinle benim sözümü,
Kör etti düşman kızılbaş gözümü.
Bende göz yok, sende göz var parlayan,
Çok bekleme, yurda götür özümü.

825 Gacdem dedi: “Gönlüm inanırsa atına,
Ben önde, sen binersin ardıma.
İkimizi götürürse şüphe yok.
Doğup-büyüdüğümüz Türkmen elin halkına.

830 Kim görecek yüreğimin parçasını;
Kabul etsin bizim gibi garip nalesini!”
Binerek çıkıp gitti düşmandan,
Karşısına alıp Ürgeniş’in kalesini.

Önümüzde yüksek yüksek dağ var mı?
Bu şehirde dost olacak er var mı?
Şahar Gula çıkıp gitti kaleden,-
Akrabaları görecek gün var mı?

835 Gacdem dedi: “Dinle beni Babalı,
Saldı düşman yürek, cana naleyi.
Küçüklüğünden çocuğum gibi büyüt müştüm.
Tekrar görüşene kadar saklasın Allah amanı.

840 Ananız, gibi olmuştu Küleyim,
Bir çocuk vermedi ona Kudayım.
Düşman yurdunda yanaşırım sendin
Gönlüne salma üzüntü.

845 Akanay’da yoktu ini, ağası
Düşman salmış, gönlünde çok üzüntüsü
Kardeşin gibi göz kulak ol,
Çaresizliğinizde Tanrı olsun yardımcısı.

850 Bu kaleden tuz-nasibim üzüldü,
At sıkıntısına gözden yaşım dizildi.
Sonunda onu yaratanın kendine,
Önce Allah'a, sonra sana emanet ediyorum!

855 Peymanımız ahiri bir gün olur mu?
Burda dursam kızıl gülüm solar mı?
Bizlerden soylu bir çocuk doğar mı?
Önce Allah, sonra sana emanet ediyorum!

855 Burda durup harcamayayım gücümü,
Ben gittikten sonra düşün her bir işini.
Ne de olsa bir sana, Babalı;
Akanay ile Küleyim'i emanet ediyorum.

860 Ravşanbek ile Ğacdembek,
Hazırlandı gamlanıp,
Akanay ile Küleyim
Ağlayıverdi zorlanıp.

Akanay'ın tolgavı

865 "Siz gittikten sonra biz garip
Yürüyeceğiz kime aldanıp?
Yanımızda bala yok,
Akraba, akran da yok,
Birisi gider malı alıp.
İkiniz birden gittikten sonra,
Ayım, güneşim batmış gibi,
870 Biz nasıl ağlamayalım?
Takdir yolu değizmez,
Ağlamakla ne fayda.
Ne yapalım gitme diye,
Ayağına sarılıp.

875. Türkmen iline varırken,
Olmasın yolda kötülük.
Tedavi etsek de iyileşmez,
Düşmandan aldığımız yaralar.
Karşılaşıp bizlere
880 Gösterdi Şağdat gazaplar
Yolculuk iyi geçsin diye,
Allah'a ettik nünacaat.”

İli bulmak için erler çıktı sefere,
Kalanlara kuvvet versin yaratan.
885 Düşman gelse sokmamak için şehire,
Gündüz gece bekçi çok gözetin.

Tünekten çıkan tulpara,
İkisi binmişti,
Haber almasın düşmanlar
890 Hızlı hızlı sür, dedi.
Tevekkel edip Allah'a
Kamçılanan calbır doruya
Gem vuralım gel, dedi.
Atılacak sadak gibi,
895 Büküp elmas orak gibi,
Hızlı doru tulpara
Kamçı bastı tepinip
Yel değmemiş üzerine,
Ard arda kamçı bastıktan sonra
900 Sinirlendi tulpar delirip.
Sarcanın sadak oku gibi
Atılıp tulpar yöneldi.
Merakından sabırsızlanan
Gemle uzaklaştı,

905 Uçan kuşla yarıştı,
Suluğunu çiğneyip kemirdi.
Doğru giden tulpardan
Sesi katı şahinden
Bekçi kaçtı gömülüp
910 Elindeki süngü sadağın
Çekemeden kaldı korunup.
Tulpardan doğan at,
Kapının başından
Ok gibi hızlı atıldı,
915 Havalandı tozu görünüp.
Atlayıp geçtikten sonra
Çabuk çabuk yöneldi...
Toplanıp duran bekçi:
Böylece birisi geçti deyip,
920 Terkine binmiş gitti, deyip
Hızlı basıp koşarak
Şağdat'a haber verdi.
Şağdat Han bunu işitip,
"Ya, yazık, olmaz,"-deyip,
925 Dişini dişine sürerek:
"Dünkü Ravşan Türkmen
Uyruğu başka demezsen
Doğuştan cesur idi,
Babası onun Tolıbay,
930 Haberim var idi.
Bütün Türkmen'in beyiydi
Öldürmediğimize pişman etti,
Sebebi sözüydü.
Gözünü oyup aldıktan sonra,

935 Canına tak etmişti.
Er olan dayanır mı
Namusu ile arına?
Dilencinin bindiği doruyu
Övdüğünde inanmamıştım.
940 Satın alıp semirtip,
Gemini kemirtip,
Tüneke koyup hazırlayıp,
Ölçüsüyle baktırıp,
Getirmişti tavına.
945 At yetişemez onun tozuna.
Cin çarpmış kurnaz falcı
Bundan doğacak bir bala
Yok edecek seni demişti.
Şağır ile Sur'u alıp gel,
950 Onu kovalamak için.
İki batır seçilip,
Ok-sadak bağlanıp,
İkiniz binip kovalayın
İyice yuruluncaya kadar.
955 Yolda yetişerseniz,
Başını kesip getirin.
Bizim gibi Şağdat Han'a!"
Getirdi avcı
Hazırlayıp Sur ile Şağır'ı
960 Çaresiz, tekrar ettirmeden
Şağdat Han'ın verdiği emri.
İkisi de er idi,
Zamanında kimseye
Vermem diye arımı.
965 Dikkatlice dinle, arkadaş,

Kimin dileği kabul olur.
Düşmandan hiç korkmayan,
Gönderdi iki zalimi.
970 Sur ile Şağır canavar
Üç gün üç gece koşturuldu,
YetiŖeceđiz diye düşmanlar
Ata verdi eziyeti
Durmadan kovalayıp geldi,
Hiç nefeslenmedi.
975 Üç gün üç gece geçende,
Bir tepeden aşanda,
Gördü bunlar da
Tozla karışık gölgeyi.
980 O gölgeyi gördükten sonra,
Kamçı bastı atına.
Çok inatçı bir er idi,
Eline düşerse açılmaz.
Gücüne güveniyor.
985 Ğacdembeğ ile Ravşanbek,
Yavaşca geliyor.
Tulparın başına bıraksa
Görünmez onun gölgesi de.
Ardındaki Ravşanbek
Halka malum zekiliği.
990 Gelmekte olan düşmanı
Günlük yerden bilir.
Önündeki Gadem'e
Ravşan haber verir:
"Bu sözüme bak,-dedi
995 Bizim gibi garip naçara
Bir Allah olsun yâr, -dedi.-

Arkamızda birisi var
Geliyor yaklaşp,
Nazar salıp bak,
1000 Rengi nasıl at? -dedi.
Kaçıp gitti dedikleri için
Bizi kovalayan
Kızılbaşın kendisidir belki,-dedi.-
Atının başını çevirip,
1005 Çekmesin atın çek,”-dedi.
Atın başını çevirip
Tekrar vurdu atına,
Ardına Gacdem baktı,
1010 Düşmanı gözü gördü,
Gacdem dedi Ravşan’a:
“Al, Ravşanbek al,-dedi.-
Sözüme kulak sal,-dedi.-
Söylediğime inan, -dedi.-
1015 Arkamdaki gürültüye
Dikkatlice bakarsam,
Rengi kara, ala ayak,
Özü bir şağır mal”,- dedi.
Ravşan dedi Gacdem’e:
“Kulağın söze sal,-dedi.
1020 Şağır atsa bu gelen,
Hilesi bunun var,- dedi,
Dorunun başını dönderip
Güneşin altına sal,”-dedi.
Gacdem dediklerini yaptı,
1025 Söylediklerine inandı.
Tulparın başını çevirip
“Deh!” dedi Gacdem yöneldi,

Güneşin altına atılıp
Tozuna da yetişemeden

1030

Kızılbaş kaldı yorulup,
Durmadan koşan at
Koşamadı kaldı burulup.

(Kızıl dilim, söz söyle,
Dağdan-taştan baş koşup,

1035

Cemaat geldi toplanıp.
Başka yalan olsa da
Yalanı yok bu gerçek).

Biraz gittikten sonra,
Düşmanlar arkada kaldıktan sonra,

1040

Başını çevirip dorunun
Tekrar yola düştü.

Kurtulduk diye düşmandan
Geliyor Gacdem kıvanıp

Altındaki dora

1045

“Heyt, atım deh!” dedi.

Ravşan o zaman Gacdem’e:

“Başını çok serbest bırakma,- dedi.-

Unutmadan söyleyeyim.

Hayvan da olsa yaban da

1050

Tek başına alıp geliyor

Vurmayınız kamçı siz,- dedi.

Kaldıran onun yoldaşı

Siz ile biz,- dedi.

Kamçı değerse bağrına

1055

İkimizi insan yerine koymadan

Alıp kaçar bu dedi.

Bunu söyleyip gönlü rahatladı

Giderken güneş battı.

1060 Beğenilen küheylan at
Rüzgar gibi uçup gitti.
Göğsü kapı gibi,
Sırtı güzel görkemli.
Geminden çeke çeke,
Gacdem'i çok yordu.

1065 Karanlık duman açılıp,
Dağılıp ay doğdu.
Tulparın başını sıkıca tutup,
Bırakmadan Gacdem çekse de
Öne atıldı.

1070 Böylece akıp giderken,
Ravşanbek'in kulağı
Arkadan sesleri duydu.
Ravşanbek Gacdem'e:
"Kulağın sal,-dedi,-

1075 Söylediğime inan,- dedi.-
Arkamızdan bir ses
Geliyor yaklaşarak,
Azı dişi fokurdayarak
Sıfatı nasıl mal?",-dedi.

1080 Gacdem dedi Ravşan'a:
"Kızılbaşmış bu,- dedi,
Kötü niyetli zalim,- dedi.
Bindiği atı farkettim,
Deminki gören şağırın

1085 Yanındaki Sur,"- dedi.

Ravşanbek dedi Gacdem'e:
"Kızılbaş bize düşman,-dedi,-
Ayrıca arsız can dedi,-

1090 Eline geçirirse insafı yok
Niyeti it gibi kötü,- dedi.-
Sur at ise bindiği,
Çaresi bunun var,- dedi.-
Doru'nun başını çevirip
Altına ayın sal," dedi.
1095 Gacdem dediğini yapıp,
Söylediğine inandı.
Dorun başını çevirip
Ayın altına saldı.
Durmada kovalayan düşmanı
1100 Her budağa dolandırıp
Koşamadı yolda kaldı.
Başına gözüne bakmadan
Kamçılama başladı.
Söz dinleyen, dostlar,
1105 Ravşanbek, Gacdem ne oldu?
Söyleyelim onu şimdi.
Düşmanlardan kurtulup,
Geldi ikisi yakına,
Şükür etti sevinip,
1110 Allah'ın verdiği bahta.
Bir nice günler yorulup
Kara tere batıp,
Altındaki at
Geldi o zaman tavına.
1115 Bir tepeden geçtiğinde
Akli çıkıp Gacdem'in
Kamçı vurdu atına,
Batıra bastı canına,
Kamçı sert değince,

1120 Tulpar birden fırladı.
Bakmadan dağ-taş, yara.
Koşarak tulpar gidiyor
Ğacdembeke aldirmeden
Değirdi başını yelesine.
1125 Alıp kaçtı ikisini.
Birkazan, turna, duvadak
Yetişemedi tozuna.
Dört ayağını uzattı,
Uzattıkça yükseldi,
1130 Kayış gibi beli büküldü.
Tepeden, geçit, bellerden
Rüzgarlı yerlerden,
Dolandırdı alemi,
Dağ, kum, tozu savurup.
1135 İki eliyle çekti Ğacdembeke
Durduramadı, terledi;
Bögürü kızıp tulparın
Fırtına gibi eserek.
Rengarenk güzelleşip oynayan.
1140 Toplanıp konan kahverengi kaz,
Uçamadı kaldı kırılıp.
Gündüz gece koşsa da hızlıca
Yavaşlamadı adımı.
Şapka yerine kıymadı
1145 Üstündeki iki adamı.
Ateş çıktı taştan, parlayıp
Tulparın değip tabanı.
Allah'ın kudreti gibi
Aylı gökten dökülen
1150 Yıldız gibi akıp ağdı.

İki eliyle çekse de
Gücü yetip durduramadı
Yorulup bitkin halde kaldı.

Gemini çekip

Alıp kaçıp gitti.

Önüne deniz, göl çıksa

Dibine dalıp gider diye,

Ğacdembek adlı cesurun

Korkusu da kalmadı.

Yurda varacağına

İnandı.

Türkmence bir makam

Şimdi söyleyeyim Ürgeniş gibi kaleyi,

Anlayanlar söze kulak versinlen.

Cuma namazı kılmak için o gün

Toplanıp oturmuştu adamlar

Bir sese bakakaldı cemaat,

“Bu acayip ses nereden geliyor, diye?

Dost mu, düşman mı gelen kim?”

Tepeye çıkıp dikkatlice bakalım.

Tepeye çıkıp nazar saldı,

Toz içinde gördü yalnız atı,

Çok yaşamış bir ihtiyar varmış

Geleni görüp akıl verdi:

“Söz söyleyeyim yavrularım kulak as,

Anlamazsa nadan, sözü dinlemez.

Tolıbay’ın çocuğu idi Ravşanbek

Götürelî çok olmuştu Kızılbaş.

1180 Bir beladan Tanrı kendi sakladı,
Kendi sınısı bir tulparı bulmuştu.
Düşmanlardan bir hile ile kurtulap,
İlini-yurdunu arayıp gelmişti.

1185 Bu hızla çıkıp gider yel gibi,
Kızıp koşsa durması zordur.
Yedi sıra urgan gerip durdurun,
Her sıraya on adam bölünüp.

Bu sözüme gerçekten inanınız,
İpek urganı ellerinize alınız.
Yedisiyle durduramazsanız,
Üstündeki adamı alınız”.

1190 Çoğu Türkmen makul gördü bu işi,
İhtiyarın söyledikleri doğrudur, dedi.
Yetmiş yiğit yedisine onar onar,
İpek urganı çekip durdu.

1195 “Zamanında,-dedi,-Ravşan soylu idi,
Seven kula bir Allah yâr idi.
“Tulpar başı durmaz diye”,
Tolıbay’dan işittiğim var idi”.

1200 O zaman tulpar geldi yakına,
Yoldan çıkıp yöneldi kaleye.
Yedi kat urgana gelip atladi,
Yurdun hepsi dururken dışarda.

1205 Altısından atlayıp geçti
Durmada yedinciye yetti.
Urgana sarıp kurtardı ikisini.
Çıkıp tulpar doğruca gitti.

Ravşan'ın kör olduğunu bildiler,
Akrabaları, herkes ağlaştılar.
İkisini de Türkmenler hürmet ile,
Evlerine doğru götürdüler.

1210 Bilmeyenler bilip, hepsi tanıştı,
Anlamayan sorup öğrendi manasını.
Asil tulparı yakalayamadık diye,
At heveslileri çok üzölüp kaldı.

1215 Asil tulpar desti teğinde,
Ravşan kendi sinayıp aldığı yerinde.
O hızıyla yakalanmadan at,
Kök denize gitti düşüp ölüme.

1220 Akrabalar birleşip saygı gösterdi,
Ravşan ile yeni konuk Gacdem'i,
Arayıp gelmiş akraba diye,
Ev başından bir bir sığır topladı.

1225 Ğacdembekek'i akrabaları götürdü,
Saray yaptırıp halkı gösterdi hürmeti.
Başlık verip Barşagöl ile everdi.
Bunun için akrabaları hediye verdi.

Böylece bitti Ravşanbek salası
Karnında kaldı Köruğlı gibi balası.
Şimdi sözü Küleyim'den söyleyeyim,
Düşmanlarda kaldı uzak arası.

**Körde Doğan Köruğü
(İkinci Kol)**

1230 Akanay ile arkada kalan Küleyim,
Ğacdembek'in gönlündeki 'o vayım.
Kızılbaşta kaldı bunlar ağlaşıp,
Dinlerseniz onu beyan edeyim.

1235 Gariplikten çekti bunlar ah-vah-ay",
Kaygı ile geçti günler bir talay.
İki batır yurdunu arayıp kaçtığında,
Yüklü olup kalmıştı Akanay.

1240 Yüklü olup doğum günü dayandı,
Çaresi var mı vermezse ömür beyanı?
Bir gün uyuyordu Akanay,
Kırklar düşte verdi ayanı.

1245 Dedi: "Bizler-Ğavis, Ğıyas, kırklar,
Kulağın sal söz söyleyeceğim, dedi,- ben-
Bitti vaktin, gideceğın gün dayandı,
Bu dünyada duramazsın, balam, sen!

1250 Gerçek yoldaş diye düşünme,
Kısa günlü fani dünyayı.
Ölümlü ömür bittiğinde
Kimler çare bulacak?

1250 Alnına ölüm yazılmış,
Ömrün bitse tamamı.
Dokuz ay on gün geçtiğinde
Güneş tepeye yettiğinde,

1255 Mezarda doğuracaksın
Karnındaki balanı.
Allah'ın kudretiyle
Kuru memenden süt çıkıp,

- 1260 Kendi yiyecek buldu.
Doğmadan önce ulaşmış
Kızılbaşa haberi.
Dışını bilēyen düşmanlardan
Bu çocuk alır intikamı.
Adaleti bilmeyen-
Şavdat'ın oğlu Şağdat'tan
- 1265 Bu çocuk alır intikamı.
Körüğlü gibi arslan,
Doğmuş namustan.
Kaynayıp pişen intikam kerpici,
Akanay senden doğacak.
- 1270 Körüğlü batır adlanıp
Kırklardan bata alıp,
Düşmana karşı çıkar".
Akanay o zaman söyledi:
"Görmesem de yavrumu,
Sürmesem de devranı,
1275 Alsa düşmandan intikamımı,
Sevindirse ilimi,
Bu da bana yeter.
O zaman susuzluğum gider,
O zaman gönlüm rahatlar"
- 1280 Söyledi de kırklar gitti,
Akanay bir gün hastalandı.
Değişmedi alın yazısı,
Akanay eceli yetip dünyadan göçtü.
- 1285 Akanay düşünū söyler Küleyim'e,
Doğuma yakın gün-ayında.
Ğacdembe, Ravşanbek'e selam söyledi

- 1290 Üzülüp kalmasın diye kaygımla:
“Birazcık gönlümden gitti armanım,
Takdir-i vebal, sevap Allahım’da”.
Götürüp mezara koydu aparıp,
Külayim Babalı ile sıkıntılı garip.
Akanay mezarda doğurdu çocuğu
Saklanır kudretle o bala belli.
- 1295 Akanay mezarda yatarken doğdu bala,
Kırklar beze sardı tam zamanında.
Süt çıktı kurumuş memesinden,
Çocuk büyüdü mezarda karşısında ana...
Mezara varıp çocuğun adını koy diye,
1300 Gönderdi kırkları Hak Taala.
- Çocuğa yemiş verdi kırklar gelip,
Saygıyla bakıyorlar ona çok.
Kengeşip, akıl danışıp pirleriyle,
Ad koydu: “Körde doğan Köruğlı” diye.
- 1305 Kırklar sırayla kırk gün güttü,
Elma, nar karıştı meme sütü.
Getirip yemişleri yer altına,
Yolbars yüreğini de yuttu.
- 1310 Bindirdi getirip arslanı,
Kamçı yapıp ejderhayı da tuttu.
Arslan ile yolbarsın gücü gibi,
Pehlivan olup yık dedi güreştiğini...”
- Bir kısarak Tolıbay’dan kalmıştı,
Ele geçirip onu Gacdem almıştı.

1315 “Tulpardan kalan tuyak canavar, diye
Atların arasına koymuştu.

Kısrağın haysiyeti çok olmuştu,
Babalı'nın kaygısı gözü olmuştu.
Koşarak atlarını saysa,
1320 Boz kısrağın aralarında yoktu.

Aradı, ata binip her taraftan,
Tanır renginden de, küçükten bakan.
Aradı dağı taşı, bulamadı,
Boz kısrağın geliyor mezarlıktan.

Türkmençe bir makam

1325 Hayran kaldı bunu görüp Babalı,
Yakın geldi çok mezara yaklaştı.
“Kuran okuyup gideyim” diye başına,
Akanay'ın kabrine vardı.

Kabrinin geldi durdu başına,
1330 Yüzünü yıkadı gözden akan yaşına.
İzini gördü yalın ayak çocuğun,
Yakına gelip oturanda yanına.

Görünce dona kaldı çekinip,
Gözden akan yaşını silip.
1335 Baksa yaklaşıp mezara,
Girip çıktığı izi görünüp.

Bunu görünce korku girdi özüne,
Girip çıktığı iz görünüp gözüne.
Topuk, parmak uzunluğu, şekli,
1340 Benziyor bebek izine.

Bala deve gelir, izi yakına
Örtülüyken nasıl girmiş mezara?
Gerçeği öğrenmeden Babalı,
Dönüverdi içi dolup meraka.

1345

Sakladı sırrını kimseye söylemedi,
Gönlü merakından dönmedi.
“Her neyse gözümle göreyim” diye
Erken kalkıp atı takip etti.

1350

Babalı tan yeri ağarırken kalktı.
Ata binip yilkısını çıkardı.
Varıp mezarlığın sırtında durdu.
Babalı'nın görmek oldu muradı.

1355

Çıktı çocuk bir ara kabirden,
Yumurta gibi sarı ağızdan yaratılan.
Babalı'nın kabul olup dileği,
Garip aradığını buldu.

1360

Topraktan korgan yapıp oynadı,
Görünce Babalı'nın gönlü doymadı.
Uzaktan görüp gitmek olmaz diye.
Her neyse yakalayayım diye oyladı.

1365

Bunu düşünerek durdu Babalı,
Yavaş yavaş, sakın-sakın vardı.
Yakalayayım diye yanına geldiğinde,
Çocuğun gözü de onu gördü.
Görünce hemen girdi mezara,
Şimdi gidip tutabilir mi?
Küleyim'e söyleyeyim diye Babalı,
Geldi evine gün batırıp konağa.

- 1370 Dedi, "Anacan söz söyleyeceğim, kulak sal!
Her ne yaparsa yaratanın erki var.
Müjdeye ne verirsin anacan,
Dileğine kavuşturdu zülcelâl?
- 1375 Gadem, Ravşan seferden gelmedi,
Böyle olsa da Allah dileğini verdi.
Bir arslan mezar içinde doğmuş,
Hakikatı bizim gibi oğlun gördü.
- 1380 Kaybolunca boz kırsağımı aradım,
Ey, anacan şimdi gerçekleşir talebin,
Akanay'ın kabrine gittiğimde,
İzini gördüm yalın ayak balanın.
- O gün sana sırrımı söylemedim gider, diye,
Sevinçten som yüreğin yarılr, diye.
Önce kendim iyice öğreneyim,
Yalan söylersem oyup olur, diye.
- 1385 Düşünüp bugün erken kalktım uykudan,
Sevinçten bezdim bugün yilkıdan.
Her neyse öğreneyim diye doğrusunu,
Yattım takip ederek arkasından.
- 1390 Yattım varıp mezarların yanında,
Çocuğun yoksa kıymeti yok malın da.
Bir yanında deliği var kabrin,
Dışarı çıktı kuşluk çağında.
- 1395 Kendi gözümle gördüm - çocukmuş,
Sevenlere yaratan Hak yârîmiş,
Dikkatlice bakıp tam gördüm şeklini,
Yedi yaşındaki çocuk kadar varmış.

- 1400 Yedi yaşındaki çocuk gibi izi var.
Yaban keçisi gibi parlayan gözü var.
Çıktığı yer Akanay'ın kabri,
Doğdu desem doğacak canı var.
- Bu çocuğu doğuran Akanay,
Mezara konulalı geçti günler, bir talay,
Kendin gidip kendi gözünle bakıp gör,
Dileğini vermiş sana bir kuday.”
- 1405 Söyledi o zaman sevinçle Küleyim:
“Adil değil ömür boyu vayım.
Akanaycan söylemişti düş görüp,
Öldükten sonra doğacak diye yavrum.
- 1410 Kırklar doğurursun dedi kabirde,
Gelir diye haber vermiş sabıra.
Düşmanı kılıçtan geçirip,
Ölüm verir demiş Şağdat zalime.
- Arslan gibi alp olur yüreği,
Kaplan gibi güçlü-kuvvetli bileği.
- 1415 Bütün halkım etrafına toplanıp,
Gerçekleşir gariplerin dileği.
- İntikam kerpiçi pişer özünden,
Akanay'ın ak süt parlar göğsünden
Namussuzdan intikamın alınır,
1420 Ravşanbek ayrılrsa da gözünden
- Söylemişti düşünü böylece Akanay,-
Olur diye ele yardımcı ataları gibi.
Ben göremeyeceğim, sen görürsün anacan,
Kıymetli balan gelir sağlam saka gibi

1425 Ben razıyım, doğarsa o oğul benden,
Gariplerin isteğini yerine getirse”.
Akıl verip böylece, ölmeden önce,
Vedalaşmıştı Akanaycan-benimle.

1430 Bunu söyleyip Küleyim ana ağlar,
Şimdi varmadan nasıl sabır kılar.
“Ölen kızım canlı oğul doğurdu” dedikten sonra,
Sevincinden aklını şaşırır.
Biraz yatıp aklını topladıktan sonra,
Babalı ile mezarlığa doğru gider.

1435 Ay battıktan sonra çıktı ikisi dışarıya,
Beklemeden, doğru geldi mezara.
Mezarın içi mum yanmış gibi apaydınlık.
Yaratanın şerafeti olur mu?!

1440 Sal kulağını bu sözümün gücüne,
Perşembenin gelmişmiş akşamına.
“Ala kartal, aç arslan” gibi
Anasının yatarken döşünde.

1445 Defnedildiği gibi yatıyormuş anası,
Canlıymış gibi bozulmamış gövdesi
Bir ara kırk adamla karşılaştı.
Yaratanın yazısına baksana?!

1450 Kırkının da var sarıkları başında,
Diz çöktü kabrin tam karşısına.
Çocuk çıkıp hepsine el verdi,
Akıl veren hak kudreti genç oğula.

Bakıp durdu saklanıp Babalı
Kırklar idi bu gelenin tamamı.

Hangi gün olsa, her gün -gece,
Kontrol edip gidiyormuş balayı.

1455 Dinleyene bu sözüm hoş geldi
Doğru olmazsa kim söyler kötüyü
Erik, üzüm, hurma, ceviz her türlü
Verir çocuğa yemişi.

1460 “Âmin” diye el kaldırdı duaya,
Körüğünü emanet ettik diye Hüda’ya
Tan atmadan kaybolup gitti,
Kırklar kaybolmadan olur mu?!

1465 Eve döndü Babalı ile Küleyim,
Biz munluya yâr olacak diye Kudayım
Nasıl tutabiliriz diye çocuğu,
Öncekinden fazla oldu vayım.

1470 Çıkınca kabirden uzaklaşmıyor,
Babalı da yakalamak için uğraşiyor.
Yakalamak üzereyken mezara giriyor,
Yaya değil, attan hızlı yarışsa.

Bu kabrin girecek yeri idi dar,
Mezara girebilecek nasıl nar?
Kaygılanıp safran gibi sararıp,
Babalı Küleyim’e söyledi zar:

1475 “Ben gibi oğlun eceli yetip ölmedi,
Tanrı dileğimi kamil vermedi.
Her gün kovalamaktan yorulup üzüldüm,
Kaygıyla ölecektim ben”,-dedi...

1480 Bunlu olan Küleyim;
Bunu bilip ağladı.

Çocuk ile erden ayrılan,
Ağlamadan nasıl dayanır?
Yalnızlık cefa çektiren.
Akrabalarının uzaklığı.
1485 “Bizim gibi garip kölenin
Olmaz mı kabul muradı?”
Bir Allah’ı yad edip
Bütün gece ağladı.

1490 Gece yarısı geçende,
Tana yakın yetende.
Dileğini Tanrım vermişti,
Gözünün yaşını görmüştü.

Gavis, Gıyas, kırklar
1495 Düşünde ayan vermişti:
“Kaldır, yavrum, başını,
Sil gözünün yaşını.
Ölen yavrun dirildi-
Şimdi bahtın açıldı.

1500 Yalnız da olsa bine denk
Mezar içinde doğurdu.
Körüğlü gibi asili.

Ünü onun artıp,
1505 Düşmana şöhreti yayıldı.
Söyledim, yavrum, ben bunu,
Yalan diye bilme sen bunu.

Türkmen iline belli,
1510 Cihanı aşan erliği.
Yavruna yoldaş olacağız
Sıkıştığı yerde, belli.

Çocuğa adını biz koyduk-

“Körden çıkan Körtüğü”

Büyüyünce eline alır mızrağını
İntikamını alıp gösterir faydasını.
Ey, Küleyim, üzülme, ağlama,
Yakalamanın biz söyleyelim hilesini.

1515

Beyan edelim size hemen bu işi,
Pazara gidip al dedi, yemişi.
Körtüğü da yiğit olup yetişir,
Aklı çok, yüzü de onun yakışıklı.

1520

“Birkaç gün önceden hazırlanırsın,
Onun görmeyeceği yerde saklanırsın.
O kabrin birer birer ağzından,
Uzağa doğru meyve-sebze dökürsün.

Çocuk çıkarsa o yemişi görür,
Tadına bakarsa, bitene kadar derer.
İnsanoğlunun nefis denen düşmanı var.
O zaman Hüda dileğini verir”.

1525

Böylece düşte verdi ayarı,
Yazın, tanın atacak vakti dayandı.
Onu söyleyip kayboldu gözden,
O vakit uykusundan uyandı.

1530

Uyandıktan sonra düş olduğunu bilir,
Yanlacak gibi oldu sevincinden yüreği.
Babalıyı yanına alıp Küleyim,
Şehre doğru erkenden yürür.

1535

Pazara gelip aldı çeşitli yemişi,
Yemişi alıp kabire de geldi.

Kırkların söylediğince mezardan,
Yarım günlük uzağa kadar döktü.

1540

Boz kısrakmış çoğu yilkının anası,
Hiç, yaman olmaz onun balası.
Onun birini tutup bindi Babalı;
“Kuş da olsa yakalarımı-diye gölgesi.

1545

Kız balalar giyer ipekten,
Yaya hızlı koşamaz diye düşündü yilkıdan.
Atını hazırlayıp bir yere koydu.
Bekledi, çıkacak diye sırtından.

1550

Çocuk çıkıp o yemişi görür,
Tadını alıp bitinceye kadar derer.
Babalı'nın saklandığını bilmedi,
Saklandığı yer görülmeyen yerdir.

1555

Yavaş yavaş uzaklaştı kabirden,
Kırdan aştı, nice belden bayırdan.
Çabuk çabuk avuçlayıp yedi yemişi,
Bir elini ayırmadı ağzından.

Babalı şimdi ata binip koşturur,
Görülmeyen yerden gelir.
Hiçbir şeyden habersiz Köruğlı,
Tam yanına gelince görür.

1560

Görünce çocuk mezara doğru kaçar,
Babalı da ata kamçı basar.
Yetişmek söyle dursun, göremedi gölgesini,
Babalı şimdi ne yapacağını şaşırır.

1565

Küçük çocuğa yetişemedi koşan at,
Bu kadar hızlı koşar mı adamzat?

Şimdi Küleyim'e ne diyeceğim
Ölümden de ağır dedi bu ayıp”.

1570

Bu ne insanoğlunun yabanisi,
Körüğü'nin attan hızlıydı koşması.
Hızlı hızlı meyve topladığında,
Gelmişti kırkların hepsi.

1575

Babalı'nın maksadı gerçekleşti,
Kudretle mezarın ağzı kapandı.
İki arslan gelip yattı deliğe,
Çocuk gelip ikisine yalvardı.

1580

O zaman çocuk arslana söyledi:
“Yalnız başıma korkuyorum ben,- dedi.-
Arkamdan geliyor bir düşman,
Arkadaşımsan yolumu boşalt sen,-dedi.-
Ben gideceğim ak süt veren anama,
Korur ana, yardımı çok,- dedi.-

1585

Beni kovalayıp geliyor bir düşman,
Yaya kaçıp yoruldum uzaktan.
Yalan dünya adamından korkarım,
Eşiğimi boşaltır mısın arslan?!”

1590

Hızlı koşturup geldi Babalı,
Kaçtı çocuk karşına alıp ovayı.
Dağa doğru kaçıp gitti, yetişemedi,
Bir Tanrıya Babalı feryat etti.

“Cappar Hüda, dileğimi vermedin,
Bundan daha iyiydi ölseydim.

Kırklar, boşuna mı idi söyledikleriniz,
Gerçek desem, düş mü imiş gördüğüm?"

1595

Dağa varsa, yüksek yüksek bel imiş,
Belden aşsa bir grup adam oturmuş.
Er Babalı koşarak gelip baksa,
Ortalarına çocuğu almışlar.

Babalı'ya bunlar verdi cevabı:
"Çocuğu kovalayıp yorulmuşsun bir atlı.
Kovaladığını yakalayalım, ey balam,
Muhtaç candan alalım diye sevabı".

1600

Evliyayı nereden bilsin Babalı,
Kırklarmış bu adamların tamamı.
"Kazaya uğrar, yine kaçıp gider"-diye.
Elini ayağını bağlayıp verdi balayı...

1605

"Güle, güle, bahtın açık olsun, yavrum", deyip,
Kaybolup gitti bunlar yönüne.
Gönlü coşup er Babalı sevinip,
Körüğlü'nu alıp döndü eline.

1610

O zaman çocuk aldı yaşı gözüne,
"Sal kulağın,-dedi-ağa sözüme.
Elimi-ayağımı çözüver, ağacan
Kırklar anlattı özüme.

1615

Kaçmakla- dedi,- nereye giderim?
Taşa değıp oyulup kaldı tabanım.
Sizi bırakıp hiçbir tarafa gitmeyeceğim,
Kırklardan yeni aldım haberini.

1620

Bağlanan ip acıtıyor bileğimi,
Sizinle beraber yürüyeceğim.
Gerçekten bana acıyorsan, ağacan,
Sizden soracak vardır dileğim.

1625

Hak işine çarem yok ne yapayım.
Mezara girip ben anamı göreyim.
“Merak etme yine geleceğim”-deyip
Vedalaşıp rızasını alıp geleyim”.

1630

Merhamet geldi Babalı'nın başına,
Gönül bölüp gözden akan yaşına.
“Vedalaşıp uktesiz olup gelsin,”-deyip
Geldi kabrin başına.

Kapanmış, deliği yok kabrin,
Sözünü dinle Köruğlı gibi sabinin:
“Boynuna sarılıp vedalaşmaya gelmiştim,
Göstermeyecek ne yaptım Allah'ım?...”

1635

Gireyim desem, kapanmış bizim yol,
Takatım kalmadı, gönlümde arman bol.
Hoşçakal, anacan, kıyamette görüşürüz,
Mezarda emzirdiğin ak sütünden razı ol.

1640

Elveda, elveda ana, ben Köruğlı oğlun,
Düşmanına, arslanın, yiğidin,
Ata-anayın gidip varayım evine-
Razı ol ziyaretine geleceğim”.

Babalı çocuğu alıp geldi kıvanıp,
Köruğlı da geliyor yüzü nurlanıp.

- 1645 Bunu görüp koştı Küleyim.
Sevinçten gözden yaşı dökülüp,
Körüğlü'nu kucaklayıp attan indirdi,
Evine götürüp şerbet suyunu içirdi.
“Şimdi ölsem, armanım yok gönlümde,
Elime verdi ipek bağlı kuşumu.
- 1650 Yavrum, gerçek mi bu gördüğüm,
Gerçekse dirilmiş ölenim.
Düş mü diye korkuyorum yine de,
Yaratan Hak, doğru mu verdiğin
- 1655 Kurban ettim başımdaki varımı,
Malım değil, feda ettim canımı.
Yardım edip kırklar, pirim yâr olsa,
Düşmanımdan alıp verir arımı”.
- 1660 Küleyim'in tekrar canlandı kemiği,
Kurumuş göğsüne süt geldi.
“Şükür bugün arslan oğul doğdum”, -deyip,
Ak yüzünden tekrar tekrar sevdi.
- 1665 Gözelliği var, sevsen susuzluk kanacak gibi
Ağlayanı yetiştirir murada.
Gün geçtikçe büyüyor Körüğlü,
Düşmanından ar namusunu alacak gibi.
- 1670 “Kılıç tutacak kuvvetli kolun bu mu?
Sımlar var halini sınamaya,
Ömrüne talihine Allah yâr,
Kırklar her zaman seninle olursa.”
Körüğlü'na baktılar kimseye sezdirmeden,
Düşmanlarına göstermedi, gezdirmeden.

Sahralarda oynattı saklanıp,
Gönlü rahat, kaygıyı göze almadan.

1675

Böylece geldi onbir yaşına,
Kuş uçurmadan aşırır başına.
Bir gün öğleyin uyuyakaldı Küleyim,
Gitmiş oğlan çocukların yanına...

1680

Aşık oynayıp yenilip kalır,
Yenilince tekrar zorla alır.
Büyüğüne küçüğüne bakmadan,
Hepsini vurup döver.

1685

Büyüğü ile bakmadı küçüğüne,
Vuracak diye, çocuk varmıyor yanına.
Bir çocuğu yıkıp aldı altına,
Tekme tokat vurdu başına.

Çocuk dedi: "Kendi başına yetersin,
Serseriydin nasıl erlik yaparsın?
Eğer babamıza söylersek,
Bir gün durmaz bu kaleden gidersin.

1690

Kim çağırdı seni ilginç şeyleri gör diye?
Oyna desek, doğru dürüst oynamıyorsun.
Vurduğunu babamıza bir söylersek,
İlden kovar sen serseri yaramazı."

1695

Bu çocuğun sinirlendi sözünden,
Dayanamadı yaş damladı gözünden.
Dönüp eve geliyor Köruğlı,
Sorayım diye anasının özünden.

- 1700 Geldikten sonra, Küleyim karşısına,
Acıdı gözden akan yaşına.
“Sana hangi çocuk vurdu, yavrucuğum”,-diye
Kuşunu saldı çıkayım diye başına.
- 1705 Köruğlı dedi: “Kim vurur özüme,
Sinirlendim aktı yaş gözüme.
Hasretimi gidermek için söylüyorum ana,
Kulak ver Köruğlı’nın sözüne.
- 1710 Bizim gibi oğluyun rengi kaçıp solmuştur,
Sinirlenip intikam ateşi yanmıştır.
Zoruma gitti bir çocuğun sözleri
Köruğlı’nız nasıl doğmuştur?
- 1715 Bir çocuğun sözü bana beyt oldu,
Yüreğime buz koyulup dert oldu.
Bizler nerden geldik anacan?
Hasretim kaynadı, içim yanıp dert oldu.
- 1720 Bu yezitler içki şarap içmiştir.
Düşmanların gömlek donun biçmiştir.
İlimiz-yurdumuz var mı bizim, anacan,
Dost bilmedim bu zalim düşmanı.
- 1725 Bu dünyadan kimler geçmez kalır?
Kaygıyla içim dolup yanar.
“Baş kesmek var, dil kesmek yok”, anacan,
Söyledikleri kalbimi yakar!
- 1725 Bundan sonra kararı ben vereceğim.
Akıl verirsen düşmanın başını keseceğim.
Büyüyünce yurda gideceğim, anacan,
Gelip düşman olanların kanını içeceğim!

Bunu işitip ağladı Küleyim:
“Yardımcısı ol, yaratan Kudayım.
Mutluluğa yeni kavuştuğumda,
Yine gelip buldu mu vayım?

1730

Bir aksungur konmuştu koluma,
Kurban ettim değersiz canım yoluna.
Boynu kesilsin düşman itin çocukları
Karşılaştım anlımın yazısına.

1735

Eğer söylersem burda durmaz gider,
Ben söylemesem kaygılanıp biter”.
Ne de olsa sabredeyim yavrum, deyip
Körüğli’na hepsini beyan eder.

Küleyim

1740

Yavrum seni hasretle koymayayım,
Söz söyleyip derdimi sana açayım.
Kulak verip iyi dinle, yavrum,
Saklamadan hepsini beyan edeyim.

1745

Bizler gelip bu kalede karşılaştık.
Önceden it düşmana söz olduk.
Bu Şağdat’ın bize batıp dizleri,
Görülmeveni gördük, yavrum, horlandık.

1750

Akıp giden temiz pınar çöl oldu,
Baban dayın düşmana esir oldu.
Ravşanbek’in gözüne oyup ağlattı,
Hiçbir şeyi görmeyen kör oldu.
Nereye gidersen olsun Allah yardımcınız,
Ürgeniş’dir yavrum sizin kaleniz.

Hasretle bizler kaldık feryat edip,
Kaçıp gitti baban ile dayınız.

1755

Söyleyiverdi böyle diye anası,
Bildi hepsini Köruğlı gibi balası.
Sırayla anasıyla söyleşip,
Köruğlı'nın sözüne bakınız.

Köruğlı:

Allah'ın topudur adamın başı,
Kuzguna yem olsun düşmanın aşı,
Ana sizi Allah'a emanet ettim.
Sağ kalırsam ak sütünü öderim.

1760

Yaşıyorsa arayıp bulacağım atamı,
Çıkarayım içimdeki hafamı.
Ana, sizi bir Tanrıya emanet ettim,
Geri dönüp ben alırım duanı.

1765

Anacığım, sal kulağın sözüme,
Ben görünmem düşmanların gözüne.
Üzülme, ana, bana dua et,
Emanet ettim ben yaratanın özüne.

1770

“Gideceğin yer Ürgeniş denen yurttur,
Etrafında Cembil denen bel vardır.
Yine doğdu kıyamet günü bize,
Bu ananın gördüğü gün şer olur.

1775

On iki yaşını doldurmamış balasın,
Yoldaşın yok, yalnız gidip varasın.
Yaradana emanet edeyim, git yavrum,
Yolsuz izsiz yerde ne yaparsın?

1780

Allah'ın işi, ne dese de amel ne?
Ğacdembe ile Ravşanbek'e selam de.
Sağ selamet ile varsan, yavrucuğum,
Selam söyle bütün Türkmen'e".

1785

Ruhsatı anasından alır,
Boz kısrığa ok-sadak salar.
Yol hazırlığını bir gün önce yapıp
Babalı ile yola çıkıp gider...

* * *

1790

Babalı dağ içine alıp geldi.
Kıyamadı göndermeye Köruğlı eri.
Ağaç ile sadak yapıp, okun yontup
Çocuğun arkasına bağlayıp verdi.
Vardı Ğacdembe'ten kalan sadak,
Üç köşeli, ucu polat, oku masak.
Yüz metre ileriye işaret koyup
"At" dedi Köruğlı'na nişanlayıp.

1795

Köruğlı nişan alıp yay tarttı.
İşareti delip geçip yere bastı.
Üç gün dışarda ona öğretti.
Babalı çok nasihat edip sözler söyledi.

1800

Babalı Köruğlı ile çıkıp düze,
Dağda-taşa, ıssız yerde yürüdü gece.
Ğacdembe ile Ravşanbek'in gittikleri yol diye,
Babalı saldı götürüp o ize.

1805 Yatıyor doru tulpar izi tozmadan,
Üç tulpar kaçan, kovalayan yıldız gibi,
Babalı Köruğli ile vedalaştı,
Ağlaşıp el sıkıştı vakit geçmeden.
Babalı gidince ardından bakıp durdu,
Adımını ağlaya ağlaya sayıp durdu.
“Görkemine gölgene kurbanım”, -deyip
Gözden kaybolduktan sonra geri döndü.

Türkmence bir makam

1810 Küleyim ile Babalı er-
Ağlaşıp kaldı kafeste,
Köruğli geriye bakıp,
Gidiyor aheste aheste.
1815 Gitti yalnız özü-
Koşup dağda düzde
Gözü tulparın bastığı izde
Yoldan çıkıp yanılmamak için
Merak etti illerini,
Ürgeniş Cembil bellerini,
1820 Havadak adlı göllerini.
Aradaki çölden aşıp,
Yürüyüp gitti yollarını.
Bazen hızlanıp bazen yavaşlayıp,
Savurdu tozlarını.
1825 Ceylan, maral, geyik kulan
Hepsini gördü hayvanların.
Nişanlanıp atılan ok gibi,
Yanıp duran kor gibi,
Gidiyor yiğit oğlan
1830 Yalnız kendi top gibi.

- 1835 Bellerine kemer bağlayıp
Düşman sözü dağılıp.
Gece gündüz yürüdü
Şaşırmanın yolunu takip etti.
Derya gibi dalgalanıp taşı,
Genç yüreği ışık saçtı.
Gönlü rahat haddenden aşıp,
Sahra çölle aralaşıp,
Atıp vurdu, pişirip yedi,
- 1840 Görse maral, geyik kaçıp,
Kat kat dağ ile taşı
Büyük büyük belden aştı.
Muhabbetini çekip elin,
Gönlü rahatlayıp ışık saçtı.
- 1845 Ay altında çolpan yıldız,
Çok derinde oynar kunduz.
Yalnız başına yol yürüdü,
Kırk bir gece, kırk bir gündüz.
Aştı nice kıyı,
- 1850 Geçti sayısız dereyi,
Geliyor, aklında saklayıp,
Ağlayıp kalan anasını.
Gözümle görüp oynasam diye,
Akrabalarının balasını.
- 1855 Kırk bir gece günler geçip
Gördü Cembil'in karartısını.
- 1860 Tanıdık çok yerlerine
Türkmen'in ellerine.
Bir kaç gün durmadan yürüyüp
Geldi Cembilbellerine.
Yolu sahipsiz, düz arazi oldu,

Çeken Cembil'in tuzu oldu.

Şaşırtmadan getiren,

Doru tulpar izi oldu.

Çobanla karşılaşması

1865

Uzak yoldan gelip çok yoruldu,

Yorulsa da, güçsüzleşmedi.

Cembilbel şehrinin dışında

Çok koyuna bakan bir çobana rastladı.

1870

Gelip çobana selam verdi yaş bala,

Şehri de sordu, her şeyi de

Dedi çoban: "Türki dilli halkız.

Bu kalemiz Cembil şehir-i astana.

1875

El sahibi, yer sahibi Akıl Han,

Garip-yetim, misafire yakın han.

Uzak yoldan gelmişe benziyorsun,

Sen kimsin anlat, balacan?

1880

Görünüşünde âlimlerin hali var,

Suratında meleklerin nuru var.

Uzak yoldan, nereden geliyorsun,

Malını canını almadı mı zalim uğrular?"

Körüğlü dedi: " Ben de Türkmen'im

Yolcuyum, ilimi sorarım.

Türkmen elde bir tanışım vardı,

Eğer biliyorsan varıp ona konarım.

1885

Çoban dedi: " Yolcusun sen özün,

İl hakkında fazla bilmiyorum ben özüm.

Çok konuşmak hoşuma gitmiyor,
Her kimsen adını söyle sen özün!”

1890

“Tolıbay’ın çocuğu idi Ravşanbek,
Meşhur, herkesin bildiği tek.
Şimdi var mı yok mu bilmiyorum,
Birin adı ĞacdembeK”.

1895

Çoban dedi:”Onlarsa tanışın,
Söyle yakından mı uzaktan mı?
Şimdi biri var, biri yok-
Bildüğimin ben söyleyeyim manasın.

1900

ĞacdembeK zamanında bey oldu,
Ulu atası Tekecevmit soyundan.
Bugün yiğit ĞacdembeK diridir,
Ravşanbek öleli çok oldu”.

* * *

Babasının öldüğünü çocuk bildi,
Allah’ın emrine boyun eğdi.
Tekecevmit yurtlarını sorup gidip
Evine dayısının gelip kondu.

1905

Evine dayısının varıp kaptı,
Tanıdı Köruğlı asil zatı.
Kucakladı boynundan ĞacdembeK’in
Özleyip gelen çocuk çok ağladı.

1910

ĞacdembeK genç yeğenini tanımadı,
Biçimini, surâtını hepsini beğendi
Ağlayan çocuğa tekrar bakıp
“Tanıştır, yavrucuğum?” -dedi.

1915 Söyledi Köruğlı bildiklerini,
Adını-ismini, Akanay'ın öldüğü yeri.
Babalı, Küleyim ile mezardan tutup
İziyle kendilerinin geldiği yolu.

1920 Selamını Küleyim'in söyledi yine.
Kaygılı kaldı, diye o biçare
"Bırakmasın kemiğimi düşmana diye,
Söylediğini anasının dayısına.

Babalı beni yola saldı, dedi,
"Biçare arkamdan ağlayıp kaldı, dedi.
Öğretti avlanmayı, sarca sadak,
Anam-babam gibiydi, yoktu kemi".

1925 Böyle diye çocuk sözünü tamam etti,
Sormadan tanıdı Ğacdembek'i
Dayısı Köruğlı'nu gördükten sonra,
Allah'a bin defa şükür etti.

1930 Elinde Ğacdembek'in oldu bala,
Babasının öldüğüne gönlü üzüldü.
Köruğlı böylece dura dursun.
Söyleyeyim Ğacdembek'ten söz yine

Ğacdembek'in iline geldikten sonra gördükleri

1935 Ravşan, Gacdem iline gelmiş,
Ravşanbek çok hastalanıp ölmüş.
Eli yurdu, akrabaları birlik olup
Kız alıp Ğacdembek'e vermiş

Ğacdembek gönlü üzülop gelmiş,
Düşmandan zorla kaçıp kurtulmuş.

1940

Sevse de Barşayım gibi güzeli
O kadar sevinmedi evlendiğine.

Barşayım'ı Ğacdembeĝ'e nasip etmiş,
Âşık olsa da başkaları, olamamış
İçindeki kaygısını çıkarmak için,
Av avlamaya giderdi, onu meslek edip,

1945

Herkes Barşayım'a âşık olmuş,
Ğacdem'e kara kaş kara göz nasip olmuş.
Güzel, sözü şirin baldan tatlı.
Etmmişti Köruĝlı'na canını kurban.

1950

Ğacdembeĝ ava çıkmak için hazırlandı,
Kucaklayıp Köruĝlı'nu okşadı.
Ğacdem'in bundan başka çocuĝu yok,
Bundan sonra hangi çocuĝu görecek?

GOROĞLİNİNG TUGİLİŞI (Özbekistan Varyanti)*

a. Asıl Metinden Örnekler

Buringi zamanda Yavmit degen el, Mari degen yana bir korğan bar edi. Yavmit yurtining Adilhan degan padşasi bar edi. Adilhan padşaning ikki oğli bolib, kettesining ati Urayhan, kiçkinesining ati Ahmedbek edi. Bibi Ayşe degen bir kızı hem bar edi. Mari yurtining Kaviştihan degen hani bar edi. Kaviştihanning Tolibay sinçi degen bir oğli bar edi. Köp esli, akılli, temizli, ferasetli adam idi. Marining begi Kaviştihan Yavmit elining hani Adilhan padşaning bazarçi sevdagerlerini yolda talab aldı. Şunda malini aldirgan adamlar “dad!” deb Adihan padşage arzge keldi. Adilhan padşa buni eşitip aççıği kelib, birden serbaz asker çıkarib top tophanesi bilen Mari yurtini tep-tekis kilib yubardi. Kaviştihan bekni topge salib atib yubardi. Haligi bazarçi sevdagerlerning mallarini alib berdi. Kaviştihanning yetti yaşli oğli Tolibay sinçini bendi kilib alib keldi. Lekin atasining kilgen işiden buni günahsiz bilib, öz aldige hizmetkar kıldı. Tolibay sinçi hizmet kilib yuraverdi. On tört yaşar boldi. On törtge kirkünce okıb, hat-savadi çıktı. Lekin özi aceb bir adabli, çirayli, yahşi yigit boldi. Atlarning yahşi-yamanini biledurgen sinçi boldi. Bir künleri, Tolibay sinçining hizmeti yakkanligiden bu hem özimning suyagim-de, deb Adilhan padşa Bibi Ayşe kızini unge nikahlab berdi. Bibi Ayşening boyide bolib, ay-küni tolib ogil tugdi, atini Ravşanbek koydi. Şunda Ravşanbek beş yaşar boldi, uni mektebge berdi. Ravşanbek özi tengi balalar bilen mektebde okib yura berdi. Sekkiz yaşar bolgende hat-savadi çıktı. Teke Türkmen degen yane bir yurt bar edi. Bu yurtda Cıgalıhan degen bek bar edi. Cıgalıhanning Gacdümbek degen oğli, Bibi Hilal degen kızı bar edi.

Ana endi gepni Zerger degen şeherden eşiting: Zerger şehrining Şahdarhan degen padşasi bar edi. Künlerden bir küni Şahdarhan ikki yüz gübürlerini yığib, maslahat kıldı:

* Goroğlinin Tugilişi (Haz. Melik Muradov), Taşkent 1967, 7-164.

-E, turgan guburlerim mayanehor cekçilerim, mence maslahat beringizler! Mening bir oyim bar: Yavmit yurtiden Adilhan padşani yok kılamen, korganini kulatamen, oligini sulatamen, hazine-pazinesini olca kılıb, sizlerge talatamen,-dedi.

-Şunda Şahdarhanning veziri Halman eytdi:

-E padşa, sözingiz ma'kul, lekin elçi yubarmak lazım. Elçi yubarmey birden zorlik kılıb yav yubarmak padşalardan lazım emes.

-Başka turgan ketteler eytdi:

-Emri padşa vacib. Elçi yubarmeymiz, birden yav yubaramiz!

Halman:

-Hay, attang, bu söz özleringge yaman, canlaringning cebri,- dedi. Şunday bolsa hem Halmanning sözi yaylavga çıkmadı, bir özi bolib kaldı. Başkasi buning söziğe kulak salmadı. Esli aklli Halman buni bilib, naçar indemey kaldı. Şunda Şahdarhan padşaning asker başlıklari maslahat berüvçi danalari birden uruş kılıb Adilhanni yurti Yavmitden köterib, yok kılıb, öldirib, mallarini olca kılıb almakçi bolib, maslahat kıldiler.

Şahdarhan hizmetkar mahremlerige buyurdi:

-Barib büthanedegi paplerge eytingler, büthanening kongırağini ursin. Şunde papler kongraklerni ura berdi, kongırakning tavuşı alemni tutti. Bunu eşiten barça fukaralar canları debrenib nime gebliğini biriden eşitib: "Bizlarning padşahimiz Yavmitlerni yok kılmakçi bolib, gayret bilen kongırak urayatgan eken, padşahimiz aldide Yavmitlerning nime haddi bar? Bizning padşa her nime dese kıladi".- deyişib gepleşib kaldı.

Bularni bu sözde koying, endi padşadan eşiting. Padşa: "Yavmit Yurtige leşker cönetingler!"-dep emr kıldı. Şunda turgan leşker başlıklari yigilib leşkerlerini yolge saladigan karnay, kongraklarni çalışib, Adilhanning yurite cönamekçi bolib, padşaning aldige cem boldı. Şahdarhan leşkerlere karab: - Sizlerni latga tapşirdim, bütge tapşirdim, şişe Albat kökke tapşirdim, yagaç çaryarge tapşirdim kümüşten bolgen peygambere tapşirdim,- dedi. Şunda tabipleri eytdi: -E leşkerler, uruşge barip aman-esan kelingler, lakin urişib meyib bolsalaring men tuzateyin! Ayak yok

bolsa ayak kılaman, kol yok bolsa kol, burun yok bolsa burun şunga ohşaş her bir bedenleringizden yok bolganini özim tüzatemem.-dep leşkerlarning könglini hoş, dimagini çağ kıldı. Laşkerler ölimden korkmay, top top, gur gur; baydak-baydak, alem alem, tumendey bop Yavmitlerning üstige karab cönab kete berdi. Leşkering arkasiden padşalik saltanati bilen Şahdarhan hem naib Sübyan degenni özining örnige ötkezib, Halman vezirden tartib, barça maslahat berüvçileri bilen bul hem kete berdi. Şahdarhanning leşkeri üç ay yol yurib, üç ay degende Teke Yavmit Ürgenç yurtining Asker degen tagige yetib kondi. Şu küni payşanba edi.

GOROĞLI'NİN DOĞUŞU

b. Türkiye Türkçesine Aktarılmış Metin

Eski zamanda Yavmıt adında el, Mari adında da bir korğan vardı. Yavmit yurdunun Adilhan adında padişahı vardı. Adilhan padişahın iki oğlu olup büyüğünün adı Urayhan, küçüğünün adı Ahmetbek'ti. Bibi Ayşe adında bir de kızı vardı. Mari yurdunun Kaviştihan adında hanı vardı. Kaviştihan'ın Tolibay sinçi 5 adında bir oğlu vardı. Çok akıllı, temiz ve anlayışlı biriydi. Mari'nin beyi Kaviştihan, Yavmit elinin hanı Adilhan padişahın pazarcı esnafının yolda mallarını elinden aldı. Mallarını aldırان adamlar "dad!" diye Adilhan padişaha şikayete geldi. Adilhan padişah bunu işitip öfkelen-di. Birdan serbaz asker çıkarıp top tophanesi ile Mari yurdunu dümdüz etti. Kaviştihan, beyi topa koyup attı. Sonunda pazar 10 esnafının mallarını alıp verdi. Kaviştihan'ın yedi yaşındaki oğlu Tolibay sinçi'yi esir edip alıp geldi. Lâkin babasının yaptığı işten bunu sorumlu tutmayıp kendi yanına hizmetkar olarak aldı. Tolibay sinçi hizmet etti. On dört yaşına geldi. On dört yaşına basınca okuyup okur yazar çıktı. Harikulade edepli, güzel, iyi bir yiğit oldu. Atların iyi mi kötü mi olduğunu bilecek derecede usta bir sinçi oldu. Bir gün, 15 Tolibay sinçinin hizmeti hoşuna gittiğinden, bu da benim soyumdan diye Adilhan padişah, kızı Bibi Ayşe'yi ona nikahladı. Bibi Ayşe hamile kaldı. Ayı-günü doldu, bir oğlu oldu, adını Ravşanbek koydu. Ravşanbek beş yaşına bastı. onu mektebe verdiler. Ravşanbek, yaşıtı çocuklarla mektepte okudu. Sekiz yaşına geldiğinde okur yazar çıktı. Teke-Türkmen denen yine bir yurt vardı. Bu yurttta Cığalıhan 20 denen bey vardı. Cığalıhan'ın Gacdümbek adında oğlu, Bibi Hilâl adında da kızı vardı.

Şimdi sözü Zerger denen şehirden işitin: Zerger şehrinin Şahdarhan adında padişahı vardı. Günlerden bir gün Şahdarhan, iki yüz danışmanlarını toplayıp akıl danıştı.

25 -Ey danışmanlarım, vezirlerim, muhafızlarım, bana akıl veriniz! Benim bir düşüncem var: Yavmit yurdundan Adilhan padişahı öldüreceğim, korganını yıkacağım, cenazesini sürüyeceğim hazinesini ganimet yapıp sizlere yağmalattıracağım, -dedi.

Bu sırada Şahdarhan'ın veziri Halman !

30 -Ey padişah, sözünüz doğru, ancak elçi göndermek lazım. Elçi göndermeden, birden zorlukla asker göndermek padişahlara uygun düşmez.

Diğer büyükler söyledi:

-Padişahın emri vaciptir. Elçi göndermeyelim, birden asker gönderelim!

Halman:

35 -Hey, zalim, bu söz kendilerine kötü, hanların cebri,-dedi. Öyle olsa da, Halman'ın sözüne itibar edilmedi. Tek başına kaldı. Başkası bunun sözüne kulak asmadı. Uslu, akıllı Halman bunu bilip çaresiz sustu. Bu arada Şahdarhan padişahın komutanları, akıl danıştığı alimleri, birden saldırıp Adilhan'ı yurdu Yavmit'ten kaldırıp mahvedip, öldürüp, mallarını ganimet yapıp almak için akıl verdiler.

40 Şahdarhan hizmetkar yazıcılara buyurdu:

-Varıp kilisedeki papazlara söyleyin kilisenin çanlarını çalsın.

Burada çanlar çalındı. Çanların sesi alemi tuttu. Bunu duyan bütün halkın canı sıkıldı. Çanların sesi alemi tuttu. Ne olduğunu birbirinden duyup: "Bizim padişahımız Yavmitleri yok etmek isteyip, gayretle çan çaldırıyormuş, padişahımız yanında Yavmitlerin ne haddi var! Bizim padişahımız her ne dese yapar"- diye konuştular.

Bunları bu sözde koyun, şimdi padişahın işitin. Padişah: "Yavmit yurduna asker gönderin!" diye emir verdi. Komutanlar toplanıp askerlerini yola salarak boru, çan çaldırıp Adilhan'ın yurduna göndermek için padişahın yanında toplandı.

50 Şahdarhan askerlere bakarak:-Sizleri lata emanet ettim, puta emanet ettim. Şise albat göğe emanet ettim, ağaç çaryare emanet ettim, gümüşten olan peygambere emanet ettim,- dedi. Burada tabibleri:- Ey askerler savaşa varıp sağ-salim geliniz, savaşıp sakat kalanları ben tedavi edeyim! Ayak olmazsa ayak yapayım, kol koparsa kol, burun yok olursa burun, buna benzer her bir organlarınızdan olmayanı kendim yapayım,- diye askerlerin gönüllerini alıp morallerini düzeltti. Askerler

55 ölümünden korkmadan top top, gürül gürül, sürü sürü alem alem tümen gibi Yavmitlerin üstüne doğru gidiverdi. Askerlerin arkasından padişahlık saltanatı ile Şahdarhan da naib Sübyan'ı kendi yerine bırakıp Halman vezirden çekip bütün

60 danışmanlarıyla bu da gidiverdi. Şahdarhan'ın askerleri üç ay yol yürüdü. Üç ay dediğinde Teke Yavmit Ürgenç yurdunun Asker adındaki dağına varıp kondu. Bugün perşembe idi.

Bunları burada konmakta koyup, tekrar şimdi Teke Yavmit yurdunun padişahu Adilhan'dan işitin. Teke Yavmit'in talebe çocukları her gün okur , perşembe günü öğleden sonra serbest kalırlardı. O gün Teke-Yavmit medreselerindeki bütün büyük küçük talebeler dağa gezmeye gittiler. Tolibay sinçinin oğlu Ravşanbek onların büyüğü idi. Dağa çıktı. Çocuklar dağı gezip, pınarları yeşillikleri seyrediyorlardı. Birden kulaklarına atların gürültüsü geldi. Baksalar kırım başını toz almıştı. Ellerinde yalın kılıç, tüfekleri hazırlanmış asker bunlara doğru gelip, dört tarafını sarmıştı. Mollalar bunu görünce korkudan 70 yürekleri yarıldı. Askerler bunları esir alıp doğruca o Şahdarhan padişaha gitti. Şahdarhan baksa hepsi genç çocuk, onları öldürmeye kıyamadı.

“Bunları öldürmeyeyim, dursun”-dedi. Acıyıp, iyi lütuflarda bulundu. Naz-nemat yemekler koydu. Bunlar korkmuştu, yemek yemediler. Padişah sordu:

-Niçin yemiyorsunuz?

75 - Bizler korktuk-dediler.

Şahdarhan, akıllı padişahı, bunların korktuğunu bildi.

- Bunları incitmesinler-dedi. Bunları korkmakta, Şahdarhan'ı Asker dağına gelmekte koyup yine şimdi Teke-Yavmit elinden işitin.

80 Küçük mollaların gelmemesinden Teke-Yavmit eli korktu. Her tarafı arayarak bunlar da o dağa, askerın üstüne geldi. Bunların geldiğini bilen Şahdarhan'ın askeri yarısını esir aldı, yarısı kaçtı. Kaçanlar kaçıp Adilhan'ın yanına vardı. Olan hadiseleri: “Bir grup asker Asker dağa gelmiş, yıldızdan da çok”, diye arz etti. Adilhan padişah bu sözü işitip, bu da grup asker toplamaya başlayıp her tarafa, mektup gönderdi. Beylerine: “Derhal toplanın!” diye kati emir verdi. 85 Akşamleyin koşuşup, sabahleyin her taraftan tozlar peyda olup, korganın etrafını asker tuttu. Adilhan padişah:

-Gelen asker kimmiş öğrenip geliniz!-diye Teke Beyi Zaman adındaki komutanını bir kaç adamla, elçi olarak gönderdi. Elçiler Şahdarhan padişahın yanına varıp, ellerindeki elçilik fermanlarını gösterdiler. Şahdarhan mirzalarına:

90 -Okuyunuz, neymiş,-dedi. Mirzalar okudu. Mektupta:

“Bu nasıl saygısızlık, padişahlara böyle saygısızlık lazım değildi. Padişahlar yürüdüğünü durduğunu yanındaki elçiler ile bildirir, elçiye razı olmazsa, sonra sefer yapar. Bu töre evvelden sonradan kaide olup gelmekteydi.” diye yazıyordu. Şahdarhan bu sözleri işitip Halman vezire baktı. Halman vezir:

95 -Siz bilirsiniz, ben bir emir kuluyum, siz ne emir verirsiniz ben onu yaparım,- dedi. Padişaha fikir vermedi.

Burada Şahdarhan elçilere bakıp:

100 -Varıp Adilhan padişahınıza söyleyin, gelip benim buyruğuma girsin, bac-haraç versin! Vermezse, buyruğuma girmezse, yurdunu, elini yer ile yeksan edip, herkesi perişan edip kendilerini öldürüp, mallarını ganimet yapıp askerlerime yağmalatacağım!- dedi.

Elçiler, Şahdarhan'ın kağıdını Adilhan padişaha getirip gösterdiler. İşte burada Adilhan padişah:

-Öyle ise, düşman dağdan aşmadan, onun üstüne bizlerde varalım;- dedi.

105 Bütün asker toplandı, Bunlar da Asker dağından aşıp geldi.

Bunları Şahdarhan'a doğru gitmekte koyup, şimdi sözü Halman vezirden işitin. Halman vezir, padişahımın çok ekmeğini yedim, her ne olsa da bir söz söyleyeyim, diye Şahdarhan padişaha bakarak söyledi:

110 - Ey padişah, düşmanın çöp olsa da kork, derlermiş. Sen de çoğunluğun fikrinde ol!

Şahdarhan padişah:

-Savaşa hazırlık yapılsın-diye emir verdi. Savaş nağrasını attı, borularını çaldırıp askerlerini atlarına bindirdi. Tüfeklerini fişekleyip piltanı çoğaltıp hazırlandı.

115 Adilhan padişah da savaş nağarasını çaldırıp askerlerinin çoğunu ata bindirdi, savaşmaya hazır oldu. Gönülleri tok oldu. İki taraf padişahlarının savaş için yapılan şan ve şöretlerinden yer oynadı.

Birden Adilhan padişahın askerlerine Nazar adlı birinin komutasında çok asker gelip katıldı. Bunu gören Şahdarhan padişahın rengi uçtu, korktu. “Hey zalim, Halman vezirin sözünü dinlemediğim kötü olmuş, söylediği oldu”-dedi.
120 Lâkin kaçmayı namus meselesi yaptı, çok şeylerin olacağını, adamlarının öleceğini bildi, bilse de kişilerinin kanına zulüm etti.

- Her ne olacaksa olur savaşın!- dedi.

Burda iki taraftan “vur ha!” diye sesler çıktı. Birden birbirlerine at sürüp saldırıp birbirleriyle karışıp kaldı. Ecel yağmuru yağdı: Süngü oyunu, kılıç oyunu
125 bir birinin cezasını vermek cesurlara oldu eğlence. Hiç kimsenin görmediği, hiç bir kulağın işitmediği büyük bir savaş oldu. Oluklar doldu. Olukların altından sızat sızat kan gitti. O gün dokuz saat savaş oldu. Ondan sonra savaşı durdurmak için nağara çalındı. Savaş bitip her iki taraf askerlerini kendi taraflarına çekti. Burda
130 Adilhan padişah, Şahdarhan padişahı yendi. Bu yenilgi Şahdarhan padişahın kendini beğenmişliğinden oldu. Şahdarhan padişah kendini mağlup görüp Adilhan’dan barış istedi. Burada Adilhan padişah:

-Asker dağında ellerine düşen küçük mollaları bırakıp göndersin,- dedi: Şahdarhan padişah hepsini serbest bıraktı. Lâkin Şahdarhan’ın Hamza denen bir
135 adamı vardı. Şahdarhan’dan gizleyip Ravşan’ı bir sandığa koyup aldı, onu kendine oğul yapmak için almıştı. Dışardan Adilhan’ın beylerinden Cığalıhan’ın Gacdümbek ile kızı Bibi Hilâl de bunların içine karışıp ganimet olup gittiler.

Savaş bitti. Her iki taraf padişahlar kendi taraflarına döndüler.

Adilhan: “Ravşanbek ölmüş”-diye ondan ümidini kesti, üzüldü.

Bunları burada koyup Şahdarhan’dan işitin: Şahdarhan üç ay yol yürüyüp kendi yurdu Zerger’e vardı, tahtına oturdu. Sabahleyin güneş doğdu, Şahdarhan’ın has hizmetçisi gelip arz etti.
140

-Ey padişahım, Adilhan'ın adamlarından bir hanım, bir erkek tutsak olup geldi,- dedi. Şahdarhan padişah:

145 -Öyle ise buraya getir,-dedi. Alıp Şahdarhan'a getirdiler.

Şahdarhan onları görünce sevindi, şefkatle yan yatarak,

150 -Ey misafirler benden dileğinizi dileyin!-dedi. Korkan, sözü anlamayan Gacdümbek konuşmadı. Ancak, Şahdarhan Gacdümbek'e bekçibaşılık görevini verip. kendi yanına aldı. Gacdümbek gamsız oldu, bahtı açıldı, kendine iyi bir yer yapmak için şehirden uzak yerden sekiz aşıyanlık imaret yaptı. İmaret bitti, aradan yedi yıl geçti. Gacdümbek'in bacısı Bibi Hilâl büyüdü. Öyle bir kız oldu ki: On dört günlük ay gibi doğan, güzelliği kendine yakışan, görenlerin aklı şaşan, kaşı kalem gibi, çekilmiş yay gibi, dudakları yağ gibi, sabahleyin çay, akşam pilav, mühürlenip konan kağıt gibi. Karanlık evde yatsa ev apaydınlık oluyor. Kendi on beşine girmişti. Lâkin bekardı. Bunlar böylece kalsın. Şimdi sözü Ravşanbek ile Hamza'dan işitin:

Hamza, Ravşanbek'i oğul yapacağım diye her gün tan atana kadar onun kâkülünü yedi defa örüp her defasında misk sürerdi. Ravşanhan da bir çocuk oldu ki, görenler heveslenir, görmeyenlerin içinde ukte kalır. Gamsız, güzel-hoş yüzlü.

160 Şimdi Şahdarhan padişah'tan işitin: Şahdarhan padişah bir gün kötü bir düş gördü. Düşünce bir acayip iş gördü. Burda kurandaz müneccimlerini, hükema tabircilerini topladı. Toplananlara hitaben, Şahdarhan padişah bir söz söyledi:

Vezirlerim bugün uyurken düş gördüm.

Ben düşümde çok kabahat iş gördüm,

165 Ya bilmiyorum, özü alınının yazısı,

Yavmit elden geldi iki tane börü.

Gelen börü kurandazlar, kimdi?

İki börü dağda iki aslan kovdu.

Aslan çocuklar koyunu karıştırıp kaldı,

170 Koyunun ölüsünü her tarafa attı.

Tütünüm burnumdan çıkıp gitti.
Bu düşünün tâbirleri nedir?

175 Tepemden bir leğen altınım saçıldı.
Ağzımdan bir talpir kuşum uçtu.
İmaretimin hepsi yerle bir oldu.
Bir ay elimde peyda oldu,
Şulesi alemi aydınlattı.
Kurandazlar, söyleyin, tâbiri ne oldu?

180 Bir çınar elimden göğeriip gitti
Birden dalı göğe yetti.
Kuray kuray gölgeleyen kimdi?

185 Saçlarını tel tel edip tarayınız,
Bu sözleri kim görenden sorunuz!
Düşü kursun tâbirleri çok kötü,
Bu düşünün tâbirini yorunuz!
Müneccimler, söyleyin, tâbir nedir?

Bütün hükema, kurandaz- müneccimlerin içinde Yusuf diye bir kurandazi vardı. Yusuf, padişaha bakarak düşü tâbir eden bir söz söyledi:

190 Bilmediğini bildireyim bilmiyorsan
Padişahım muradına er ölmezsen!
Bu düşüün tâbirini söyleyeyim,
Dahi, gönlüne ağır gelmesin.

195 Kışın ayrılmaz dağların karı,
Düşün kursun, bildim, anlının yazısı
Yavmit elden gelmiş iki tane börü.
İkisinden iyi çocuklar olur.
Koyununu öldüren börü-ikisi.

200 Başınıza nice sevdalar salar,
Halkıyın gönlü karalar bağlar.
Düşünün tâbiri budur padişahım.,
Şu birisi halkına şah olur,
Düşünün tâbiri budur padişahım!

205 Tependen saçılan altının-kanındır,
Ağzından uçan kuş-canındır,
Yıkılan imaret senin tenindir.
Düşün kursun tâbirleri şudur!

Dönün, kibirliliğiniz yetti başınıza,
Ölmeyim padişahım kılınan fikri
Düşünün tâbiri işte şu idi!

210 Şahdarhan kurandazlardan bu sözü işitip cellatlara buyurdu:

-Acele bu ikisini bulup getirin!

Ravşanhan'ı Gacdembek'i alıp getirdi, padişaha gösterdi. Şahdarhan padişah bu ikisinin boyunu posunu görünce öldürmeye gönlü razı olmadı, gözü kıymadı. "Ben öleceğim. Benim çocuklarım takdir etsin," dedi.

215 -Var ikisini de azat ettim, ayağın gittikçe git, öldürmekten vaz geçtim,-
dedi. Bunu işiten Hamza çok sevindi. Ravşanbek'i evine alıp geldi. Öldürülmediği
için elli kadar öküz sığır koyun-keçi kesti halka ziyafet verdi. Herkes toplandı. Etlер
pişirip, sofrа serip adamlara ziyafet çekti. Adamlar karınlarını duyordu, memnun
oldular. Böylece, ziyafete toplanan halk dağılıp gitti. Bunlar gittikten sonra her gün
220 Hamza Ravşan'ı gezmeye çıkardı, bayramları gösterdi. Böyle, Ravşanbek kendi
başına gezmeye çıkmayı öğrendi. Bir gün sokaklarda gezerken bu yurttа
bulduğuna üzölüp, yüreği bağı ezilip gözünden yaş aktı. Yolu Gacdümbek'in
sokağına düştü. Bu arada Hilâlay sekiz aşıyanlı imaretinin yukarısından sokağına
bakarak oturuyordu. Ravşan'ı gördü. Anlayış ile bildi ki bu yiğit bu şehirden değil.
225 Burada Hilâlay Ravşanbek'e hitaben, bekle diye bir söz dedi:

Yanan adam döker gözünün yaşını,
Hak düzektecek mümünlerin işini.
Çocuğun ölmüş desem, kendin çocuksun,
Gönül hoşu nişanlın öldü mü?

230

Niçin ağlıyorsun bağrın ezilip,
Yanan çocuk çevir atayın başını!
Güzel kızlar burup koyar saçını,
Mert yiğit düşmanından alır öcünü,
Bağrın yanmış gibi feryad edip ağlıyorsun,
Bana söyle ağlamayın sebebini!

235

Bu büyük şehirde eyleniş köçe,
Âşğın evinde karanlık gece
Baban anan ölmüş gibi feryat ediyorsun,
Atının başını biraz çevir beyzade!

240

Kızıl gül açılır goncadan gonca,
Takatim yok bugün gül açılıncaya.
Sen ağladın, bende takat kalmadı,
Atının başını biraz çevir, beyzade!

245

Bu sırada Ravşanbek nerede olduğunu bilmedi, o tarafa bu tarafa baktı,
yavaş yavaş Hilâlay'a bir söz dedi:

Kaşını gerip, gözünü yumma,
Altın kadehe mey doldurma!
Dost mu- düşman mısın, seni bilemedim
Bu benim yanan canımı yandırma!

250

Kulak sal, sözünün yalan-doğrusuna,
Kulak sal sözünün manasına
Bu şehirde bana tanıdık yoktu
Çok dert kattın yine derdin üstüne.

255 Ağlayınca yaş dökülür yüzüme.
Kıyametten kötü dünya özüme,
Kim de olsan bir göreyim çırağım,
Kendi yandığım yetmez miydi özüme?

260 Ecel yetip, bu zamanda ölmedim,
Yavmit elinin kadrini hiç bilmedim,
Kim de olsan bir göreyim, kaddini,
Dost mu düşman mısın, sen bilmedim!

265 Bunun üzerine Bibi Hilâl kapıyı açıp dışarı, eyvana çıktı. Ravşanbek dikilip baksa, huri tabiatlı, meleyke sıfatlı şirin sözlü, cadı gözlü, zülfü tel tel olup yüzüne dağılan hoşluğu dudağına düşen, püskülleri göbeğinden aşan. Bunu görünce Ravşanbek'in ağzı açık kalıp burnu sızlayarak Bibi Hilâl'e baka kaldı. Bibi Hilâl Ravşanbek'in aslını sordu dudağını ısırıp kaşını eğerek bir söz dedi:

270 İyi gördüm genç çocuk sıfatını,
Nerde uruğun, büyüdüğün yer?
Beyan et, evladını ecdadını!
Hazan vurmuş hangi bağı gülüsün?
Baban ile ananın canı dilisin.
Bakıyorum, sen çeşmenin bülbülüsün,
İsteğini söyle genç çocuk!

275 Hangi ilden, kimin oğlusun?
Her bir sözlerin senin güzel.
Yüzüne bakıyorum kendin hanzade
Soyunu sopunu söyle bana!
Gözüne baksam tarzın beyzade,
Hangi ilden kimin oğlusun?

280 Kendin aşağıda, yüksek yeri gözleme,
Bu şehirde böyle gezip ağlama!

Doğru söyle, yalan söz söyleme
Hangi ilden, hangi adam oğlusun?

285 Bu sözleri işiten Ravşanbek, ah çekti. Yüreği ezildi, ağzından buram buram
dumanlar çıkıp gitti. Bibi Hilâl'e bakarak bir söz söyledi:

İşit, kaddinden benim dilimi,
Ben tutsağım Allah bilmez halimi,
Aslımı sorarsan bir tanecik cevherdim.
Yavmit idi doğup büyüğüm elim!

290 Bey olup kıldım elde havamı,
Bulamadım bu derdime devamı
Misafirim Şahdarhan'ın şehrinde,
Yavmit'te Adilhan dedemdi,
Aslımı sorarsan iyi adam neslindenim!

295 Belime bağladım altınlı potamı,
Ayrılığımda balam dedirttim atamı,
Adını sorarsan dedi Ravşanbek,
Tolibay sinçi derler, benim babama,
Yavmit elden hanzadenin oğluyum!

300 Hiç kimse yorulmasın düşman kahrına,
At dayanamaz acı kamçı zehrine
Tutsak olup getirildim ben buraya,
Misafirim Şahdarhan'ın şehrinde,
Yavmit elinden Tolubay'ın oğluyum!

305 Kulak sal sözün yalanına doğrusuna,
Zihin ver sözümün manasına!
Hiç kimse benim gibi tutsak olmasın!
Babam ile anam düştü aklıma.
Yavmit elden hanzadenin oğluyum!

310 Seyret yaratanın işini,
Avcılar vurur gölün kuşunu,
Okuduğu arkadaşları aklına düşüp,
Ah üstüne, ahlar çekti Ravşanbek,
Tekrar baştan döktü gözden yaşını.

315 Bibi Hilâl, Ravşanbek'ten bu sözleri işitince Ravşanbek'e cesaret verip bir söz dedi:

Hamza'nın sen bilmediğini bildir,
Zar ağlatıp yürek bağrını dildir!
Gacdümbek adında benim ağabeyim var.
320 Ne desem söylediğimi yapar.
Razı edip, kendini pazara göndert!
Her ne olacaksam senin ile olayım,
Bu başımı eteğine salayım,
Razı edip kendini pazara göndert
325 Razı edip seni satın alayım.

Herkes yalancı dünyada mihman,
Şimdi düşünsem emanettir tende can.
Tanga altın Gacdümbek'te feravan,
Razı edip kendini pazara göndert!

330 Ağlama, bu demi dem deme,
Sen sağsın, bu bahtına kem deme!
Pazara gelsen seni satın alırım.
Almaz, diye Ravşanbek asla gam yeme!

Şimdi Bibi Hilâl Ravşanbek'e:

335 -Hamza'nın yakasından tut, burnuna yumrukla vur. Sonra yanıp gider. Seni köle diye pazara götürür. Ondan sonra ağabeyim seni seni satın alıp gelir-dedi. İkisi böylece, anlaştilar. Bibi Hilâl Ravşanbek'e çok sözler söyleyip gönderdi:

Ravşanbek Hamza'nın evine gelip feryat edip ağladı, yemek yemedi.
Hamza'ya bakarak bir söz dedi:

340 İşit, sen Hamza benim dilimi,
Ya izin ver, göreyim Yavmit elimi!
Ya pazara sal, etekleyip al pulumu,
İp ile bağlayıp al kolumu
Azat et Yavmit ele gideceğim!

345 Akıtma gözümünden kanlı yaşımı,
Kaçırılmışım aklım ile huşumu,
Ya pazara sal etekleyip al pulumu,
Ya dara çek, kesip al başımı,
İzin ver, ben elime gideceğim!

350 Hüda'nın işini ben ne bileceğim?
Misafirim kanlı gözyaşları yutacağım.
Pazara sal etekleyip gel pulumu,
Ya izin ver, baba yurduna gideceğim!

355 Rahm eyle benim garip halime,
Kulak sal benim söyleyen dilime!
Ya dara çek, kesip at başımı,
İzin ver, gideceğim Yavmit elime!

Bu sözü Hamza işitince ah çekti:

360 -Kendin doğurmadıkça oğul olmaz, satın alınandan kul olmazmış.
Kendiyinkini kendine bulsan da gitmiyormuş, başkasının çocuğuna üzüm versen de
durmuyormuş,- dedi. Ertesi gün sabah oldu. Ravşanbek'i köle pazarına götürdü.

Bunu burada koyup sözü Bibi Hilâl'den işitin. Bugün Bibi Hilâl'in ağabeyi
Gacdümbek padişahın yanından evine gelse Bibi Hilâl ağlayarak oturuyor. Niçin
ağlıyorsun, diye Gacdümbek bir söz dedi:

365 Ay idin, ay gibi sensin niğarım,
Bu günlere saldı perverdigarım.
Sen ağladın bende takaç kalmadı,
Ağlama isteğini söyle, ciğerim!

370 Yakan ıslanır ağlayınca yaşla,
Alıp varırım seni kardeşine,
Ağlama çırağım, gönlüm büzüldü
Ne alamet sevda düştü başına?!

375 Seni görünce nergis gözüm süzüldü,
Sessiz sessiz gözden yaşlar dizildi.
Baba-ananı özlemiş gibi ağlıyorsun
Ağlama çırağım gönlüm büzüldü!

380 Padişahlar alır elden bacını,
Gayretli düşmandan alır öcünü.
Sen ağladın, ben de derman kalmadı,
Bana söyle, ağlamayın sebebini!

Burada Bibi Hilâl ağabeyinden bu sözleri işitince, Gacdümbek'e bakarak bir söz dedi:

385 İşit ağabeyciğim, benim sözümü,
Yalnızlıktan gam sararttı yüzümü,
Padişahlığa siz giderseniz, ağabeyciğim
Bu avluya bir hizmetçi lazımdır.

390 Devletlinin ele çoktur hatırı,
Düşmana at koyar yiğitlerin batırı.
Hizmetli işe kendin gittiğinde,
Bana geçti hizmetkarın kadri.
Düşünsem bana dünya bepayan,

Bu avluya bir hizmetçi lazımdır.
Bir azad edilmiş köle alıp gel, ağabeyciğim,

395

Beçeve yakışan yumşak yele gibi
Güzel kızın nokta nokta beni gibi
Gönül sevse yarin dudağı bal gibi,
On beş yaşında köle alıp gel, ağabeyciğim!
Özü olsun padişahların akli gibi!

400

Turgay ötüp tan sararıp atar,
Genç alıp gelsen vatanına gider,
Yaşlı köleyi alıp gelmeyin vatana
Bir şeyini alıp kaçıp gider!

405

Boynunda sallanıp dursun kekili,
Yaşlılarından fazla olsun akli .
Omuzunda olsun pençe kekili,
Bir âzade kul alıp gel, ağabeyciğim!

Kısaca, Gacdümbek Bibi Hilâl'den bu sözü işitip;

410

-Ey bacım, ciğerim, gam yeme her ne desen yapacağım,- diyerek çokca para alıp heybesine koydu. Bibi Hilâl'den fatiha alıp sokağa çıkıp gidiverdi. Gacdümbek pazara varsa, köle pazarında Hamza güzel bir kölesini pazara çıkarmıştı. Bibi Hilâl'in söylediğinden yüz defa daha güzel, kaşları kara, zülfü boynuna düşen, kekili kendine pek de yakışan, badem gözlü, yufka boğaz ak beden, güzelliği yüz güzel kızdan daha fazla, görenler hayran olur. Bunu görüp Gacdümbek, Bibi Hilâl'in söylediği kölenin özü, usta yapmış gibi, -deyip Hamza'ya bakarak bir söz dedi:

415

Kızıl gül açılır goncadan gonca,
Avare oldu sokaklarda bir nice.
Bekçibaşı, köleni pazara salmışsın,
Söyle köleyin pahası kaç?

420 Kabul olsun Şu köleyn tövbesi,
Tövbe dese dökülecek günahı.
Bunun gibi çocuğu pazara salmıŐın.
Ne olur, Şu kölenin pahası?

425 Ölmezsem dünyada devran süreyim,
Şu kölene büyüklükler vereyim.
Söyle bana köleyn pahasını,
Gücüm yeterse, bunu satın alayım!

430 KaçırmıŐım akıl ile huşumu,
DökmüŐüm gözümünden sel gibi yaşımı,
Söyleyiver, köleyn pahası ne kadar
Kölen için rehin koyayım başımı!

Bunu işiten Hamza, Gacdümbek'e bakıp bir söz söyledi:

435 Bedeve binmeyen yüksek dağdan geçer mi?
Fakirler kanlı göz yaşını yutar mı?
Önce kesen ile kengeş Gacdümbek,
Paha koysam senin gücün yeter mi?
Altında bedevin oynar her elvan
Avcının elinde vardı boz tarlan
Önce kesen ile kengeş, Gacdümbek!

440 Şimdi bilsem sen bir ele töresin,
Kekilini yakışacak Şekilde öresin,
Ben sana doğru söylesem, Gacdümbek,
Hiç eksiksiz, bin tilla veresin!

445 Ben işittim, ey Gacdümbek dilini,
Bağlarda öttüreceğim ben bülbülümü.
Bin tillaya gücün yeterse Gacdümbek
Alıp gidiver benim kölemi!

Gacdümbek Hamza'dan bu sözü işitince söyledi: "Ben bütün devletlerimi bu köle için ayırmıştım. Fiyatını bin tilla diye söyledi. Kölenin fiyatını bilmedi. Daha söylediği sözden dönüp caymasın",-diye köle pazarındaki bütün dellal ve pazar beylerine yüz tanga para verdi. Hamza beyin söylediği bin tillasını da sayıp verdi. Hamza bey:

-Ben bu köleyi satmayacağım, şaka yapmıştım, dedi: Pazarda duran ihtiyarlar Hamza beyi dürtükleyerek attılar. Hepsini birden kızarak: "Sen köleye fiyat koyup sattın. Fakat söylediğin sözden dönecek misin, sözü söyleyip böyle geri vazgeçtiğini Şahdarhan padişaha varıp söyleyeceğiz",-dediler. Kargaşa oldu. Bu kargaşayı gören pazardaki bütün bekçiler de gelip, "Ne oldu, ne oldu?",-dediler. Gacdümbek o gelen bekçilere de üç som verdi. Onlar da Hamza beyi vazgeçirdiler. Bekçiler Gacdümbek'in bin tillasını alıp Hamza'nın mendiline düğümleyip paramı al, dediler. Hamza parasını aldı. Bir sözünü iki ettiği için onu suçlu görüp karakola götürüp tutukladılar. Gacdümbek kölesini alıp evine döndü. Gelse Bibi Hilâl ağlayarak oturuyor. Gacdümbek dedi:

-Niçin ağlıyorsun? Söylediğin köleyi alıp geldim. Bundan başka iyi köle yok, pazarda bulamadım. Eğer bulursam yine alıp geleceğim.

Ağabeyinden bu sözü işiten Bibi Hilâl bir söz söyledi.

465 İşit ağabey, benim gibi bacıyın zarını,
Ölüm buser merdin kirdikarını.
Şahdarhan'dan geldi dört tane bekçi
Ben bilmiyorum ne işi olduğunu.

470 Bağ aralayıp güllerini dersin, dedi,
Esenlikle devranın sürsün, dedi,
Ben bilmiyorum, ne işi olduğunu,
Bekçi padişaha varsın, dedi.

475 Şimdi bilsem, düşmanım düştü izine,
Ağladığında yaş dökülür yüzüne
Acele gelip gitti bekçi
Şahdarhan'dan yasak geldi özüne.

480 Aktarılp uçar çölün laçını,
Gerçek güzeller kızdırıp koyar saçını,
Ben bilmiyorum ne işi olduğunu,
Ağladığım ağabey bunun içindir.

Beyler binmeyecek mi karabayırı,
Herkes kendi canı için yapar hayırını.
Hile ile Gacdümbek ağabeyini,
Padişaha Bibi Hilâl gönderdi.

485 Gacdümbek Bibi Hilâl'den bu sözü işitince, atına binip sokağa çıktı.
Padişahın yanına doğru gitti. Bunu gitmekte koyup sözü Bibi Hilâl'den işitin.

Bibi Hilâl, Ravşanbek'i gördü. Ravşanbek Bibi Hilâl'i gördü. Burda
Ravşanbek Bibi Hilâl'e bakıp bir söz söyledi:

490 Mey içince yüreğini rahat tut,
Yağmur yağsa yine meydan kayar!
Hanımı köleye hizmet buyurmaz mı
Zengin çocuğu bana hizmet buyur!

495 Ne olacaksam senin ile olayım,
Kürek ile süpürgeyi alayım.
Efendisi kölesine hizmet buyurur.
Ne söylersen ben emrini yapayım!

[Burada Ravşanbek:]

500 İşit Hilâlây benden feryadı,
Kase devran mert yiğide nöbeti
Efendisi kölesine hizmet buyurur,
Söyleyiverin ben yapayım hizmeti!

Vay-vay dünyası batsın beyapan
Dengimden ayrılıp oldum sergerdan.

Hizmetini Şimdi bana buyurun,
Sana nasıl hizmet edeyim, hanımcığım!-

505 dedi.

Ravşanbek'ten bu sözü işiten Bibi Hill hanımlık edip bugünü ganimet bildi. Bütün hüneri ile beli kıvrılıp gonca gibi açılıp, tavus gibi tarandı. Kadifeye sarınıp dudağını ısırđı. Gözünü yumup yerinden sıçrayıp kalktı. Kendi odasına girip bir bohça yeni elbiselerini alıp geldi. Bunu giyin, diye Ravşanbek'i yıkatıp tarandırdı. Kadifeye sarındırıp yumşak altın sarığ başına örttü. Kendi de yeni baş örtüsünü sarıp zülfünü taradı. Boynunu büküp, eline sazını alıp bir nice Şan-Őevketler ile naz edip Ravşanbek'e bakarak bir söz söyleyiverdi.

Ar namus senin arın olayım,
TartuŐak haridarın olayım,
515 Kıyamete kadar senin cariyen olayım,
Yüreğimde dert çok gam da onca,
Ayrılığımda ah çektim bir nice.
Ta ölünceye kadar sizinle oynayıp gleyim.
Ben cariyeye, siz efendisiniz, beyzade!

520 işte Şimdi bunu Bibi Hill söyleyip elindeki sazını yere atıp Ravşanbek'in boynuna kolunu doladı. Altından dama alıp gitti. Ravşanbek utandı. Yklkteki sandığın üstünden güzel yorganlardan alıp altın kürsünün üstüne koydu. DŐeđin üstüne çıkıp sohbet ettiler. Bunların evine Gacdümbek gelmedi, dünyanın gamı kederi akıllarından çıkıp ikisi bir adam olup gitti..

525 Şimdi sözü Gacdümbek'ten işitin: Gacdümbek Şahdarhan'ın yanına her günkü zamandan farklı olarak vardı. Şahdarhan, benim yanına niçin habersiz geldi, buna bir Şey mi oldu, birisi ile dövüştü m ki dedi. Bu işlerden haberi olan bir kişi padişaha:

-Bu bugün bin tillaya bir köle aldı- dedi. Burada Şahdarhan:

530 -Köle almıŐsa pul harcı olurmuş. Böylece bugün akşam yemeğini düşünüp gelecek,- dedi: Hazineciye söyledi:- Gacdümbek'e bir kırmızı altın ver!

Hazineci alıp verdi. Gacdümbek altını alıp kesesine koydu. Lâkin Gacdümbek, ben boşuna gelmişim, padişahın benimle işi yokmuş. Eh, her ne ise oldu. Şimdi evime zamansız gelen adamı bulup cezasını vereceğim, dedi. Bunu düşünerek evine dönmüş gitti. Evine gelse köle de yok, Bibi Hilâl bacısı da yok.

“Hey zalim kölem kaçıp gitmiş, bacım da kölenin arkasından gitmiş. Her ne olsa da karnımı doyurayım. Sonra ararım”, diye mutfığa vardı. Şöyle baksa, altın karyolanın üstüne döşek serilmiş. Bibi Hilâl ile Ravşanbek ikisi döşegin üstünde bir adam gibi oynayıp gülüşüp oturuyor. Ravşanbek’i öldürmek isteyen Gacdümbek, arslan gibi kükreyerek kılıfından hançerini çıkardı. Bibi Hilâl, ağabeyinin kızdığını bildi, rengi gül gibi solup ağabeyine bir söz söyledi:

Kulak sal benim gibi bacıyın sözüne,
Avcılar ok atar gölün kazına,
Ağabeyciğim, misafiri serbest bırak,
Kız boyu yetse ihtiyar özünde!

Sararmasın; ağabey, misafirin yüzü,
Kanatlanıp uçar göllerin kazı.
Gerçekten öldürecekse beni öldür ağabeyciğim,
Bu da sizin gibi Adilhan’ın yalnız!

Anası kalmıştı saçını yayıp,
Vah çocuğum, deyip vatanında üzülüp.
Kimsesiz ölse soyu kuruyup gitmez mi?
Ulu devleti olur sahipsiz.

Beni öldür, misafiri serbest bırak.
O da sizin gibi bir adamın yalnız!
Günahsız öldürürsen, ağabey, bizleri,
Bu zamanda olmaz mısın rezil?

Beni dersin kılıcını at,
Yavaş yavaş bu sözümü düşün!

560

Bu dünya dediğin kervan gibi,
Ağabeyciğim, töremi serbest bırak!

565

Bu arada Gacdümbek, “görünüşü iyi, kabaca değilmiş keçiyi öldürsen bağırır, böğrüne vursan ing etmez. Bu mert oğlanmış, onu öldürmeyeyim”, diyerek çıkıp gitti. “Mert oğlan olmasaydı, beni öldür, demezdi. Doğru söze bakmak yok. Dünyada doğru sözden zor şey yok”,- diye kendi kendine düşündü. İşte şimdi bunu bu fikirle düşüncede bırakıp, Bibi Hilâl ile Ravşanbekten iştin: Bunlar, ikisi anlaştı. “İkimiz Gacdümbek’in yanına varalım. Selam verip konuşalım. Muamele ile, söz ile delil ile yolumuza salalım”,- diye ikisi yerinden kalkıp dışarı çıktı. Ellerini bağlayıp, boyunlarını da büküp “Esselamüaleyküm!” dedi. Gacdümbek’in yanına vardı.

570

Gacdümbek’in yüzü kamaşıp ne söyleyeceğini bilmedi. Bibi Hilâl’e: “Yemek hazırla!”, dedi. Ravşanbek’e: “Şu atı ota götür!” diye buyurdu. İşte şimdi Gacdümbek’in utancı gitti, gördüğü mumaleden memnun oldu. Ravşanbek sofrayı serip ibriği eline alıp Gacdümbek’in elini yıkatıp şerbetlerini alıp koydu. Bu işi Gacdümbek görüp, “Ele el gelse devlet, elden el gitse mihnet,-dedi. Şükr etti. Bibi Hilâl yemeği pişirip tabağa koydu. Ravşanbek’i çağırdı. Ravşanbek yemeği alıp Gacdümbek’e verdi. İki beraber yemeği yiyip karınlarını doyurdu. Keyfleri yerine geldi..

575

580

Gacdümbek, Bibi Hilâl’i Ravşanbek’e nikahladı. Ravşanbek’in varlığından dolayı Gacdümbek’in evinden gönlü doldu. Sevgili-dost, arkadaş, tandıklarına götürüp tanıttı. Nereye gitse götürdü. Hazinesini Ravşanbek’e emanet edip hizmet işlerini buyurdu. Günlerden bir gün Gacdümbek:

-Ey Ravşanbek, yürü ikimiz dağları taşları gezip gelelim,- diye şehirden dışarıya, çöle ava gitti.

585

Böyle varsalar bir dere göründü. Derede insan ve atların kemikleri yığın yığın olmuştu. Bunları seyrettiler. İyinin çocuğu iyi, kötünün çocuğu kötü, iyiden kötü oldu deme, bu da kendi nesline çeker. Kötü iyi oldu diye sevinme, bu da çeker kendi nesline. İşte burda Ravşanbek bir atın ayak kemiğini gördü. Kucağına alıp ağlamaya başladı. Gacdümbek, Ravşanbek’in berna nesilliği varmış, dedi. Lâkin

Ravşanbek bu işinin Gacdümbek'e makul olmadığını bildi, ona bakıp bir söz
590 söyledi;

Buralarda savaş olmuşmuş,
Eceli gelen meydanda ölmüşmüş
Ok değip at ölmüşmüş
Bizler gibi garip olup kalmışmış.

595 Esenlikte seçip atı yeleceğiz.
Ecel yetince bir gün öleceğiz.
Vay, diyecek büyük-küçük olmazsa,
Öldükten sonra biz de bunun gibi olacağız,
Bu kemik bizler gibiymiş
600 Kavmin yok, Zerger'de, kardeşin yok.
Dad edecek içki yâr sırdaşın yok.
Ecel gelip ölse Zerger'de,
Vay ağabeyim diyecek bizde kardeş yok.

605 Dünya batsın koydu kaygu- hasrete,
Beyler şiddetle biner ata,
Ecel gelip ölüp gitsek Gacdümbek,
Hangi adam koyar mezara,
Şu kemik bizler gibiymiş.

610 Hali- hazırda, bizler nadan oluruz,
Kızıl gülüz, güneş değse solarız.
Bu yurtlarda biz de bir gün ölürüz.
Büyük küçük kardeşler olmasa.

Hangi adam alıp götürür mezara?
Öldükten sonra biz de bunun gibi olacağız,
615 Kuru kemik bizler gibiymiş
Yandığından sözü- söze ular,
Gözdeki yaşımı eteği ile siler;

-Doğru söylüyorsun, -dedi burda Gacdümbek
Öfkesini bastıramadan sızlayıp ağlar.

620 İkisinin tutsak bağını boşadı,
Ölüm batsın kemikleri sızladı.
Misafirlik eser kılıp başına
İkisi “yazık, yazık”, dedi.

625 Akıl gelir elin büyük beyine,
Koşsa dal bedev gelir yoluna.
Huzurlu gelen iki bey çocuğu
Üzölüp sızlayıp döndü evine.

Bey çocukları o atın kafa kemiğini alıp eve getirdiler. Lamba gibi astılar. Kafanın altında yattılar. Bunların hallerini gören Bibi Hilâl de üzölüdü. Bu arada aradan iki ay geçti. “Bunlar kemikten atın tulpar olduğunu biliyormuş”, diye söz yayıldı. Şahdarhan, “Gacdümbek’in bir damadı varmış, ölen kırk yıllık bedev tulparı kemiğinden tanyormuş”, diye duydu. Burada:

635 -Bu sinçiyi alıp gelsinler, bizler de sınavıp görelim, -dedi. Yazıcı hizmetçiler gelip, Gacdümbek ile Ravşanbek’i alıp gitti. Onlar Şahdarhan padişahın yanına vardı. Şahdarhan iki bey çocuğuna büyük görevler gibi yukarıdan mevki verdi.

Şahdarhan’ın seksen tavlâ bedev atı vardı. “Tulparı var mı diye hepsini bir bir Ravşanbek’in gözünden geçirdi.

Ravşanbek:-Tulparı varmış, lâkin olsa da yokmuş,-dedi.

640 Şahdarhan:-Bu kadar atın tulparı olmaz mı? Bu işin bana gazez geldi- dedi. Bu sırada bir adamın “Helva gitti!” diyen sesini oturan bütün adamlar duydu. Baksalar, sokakta bir helva satıcı geliyor. Bindiği atı uyuz, yelesi, kuyruğu dökölümüş, kuyruğu bir karış. Altından rüzgar esen kafasını karga deşmiş. Lukadan kuyruğu var. Çöp gibi gemi var. İpten dizgini var. Kendir ağacı gibi kurumuş kamçılâyıp dingildetiyor.

645 Burada Ravşanbek o helvacının atını öven bir söz dedi:

Buna binen görür doğduğu yurdunu
Düşmandan daima alır intikamını
Övsen tulparı Şahdarhan,
Görmüyor musunuz helvacının atını?

650

Sağrısı ile beraberdir sırtı,
Kahırlansan çeker deve yükünü.
Görmüyor musunuz atının gücünü?
Mirahurlar avlar çölün ongunu,
O da koştursun düz yerlerde,

655

Hiç bir atın görülmez tozunu!
Örklesen örkünden gider
Örkünden değiştirince iyi otu arar.

Bak, bu at tulpardır,
Şimdiden dağların başını gözler.

660

Vatanım desem rengim gül gibi solacak,
Seyret helvacının tulparını.
Çünkü tulpar dediğin bunun gibi olacak!
Öveceksen bedevi öv, padişahım!

665

Ravşanbek helvacının atını, bedev diye övdü. Esrarkeş helvacı, bu topluluğa vardı. Helvacının insafsızlığı tuttu. Çeyreğin yarısı helvayı çeyrek diye sattı. Bir adam bunu gördü. Helvayı getirip tarttı.

670

Helva iki kadak eksik geldi. Bunun için adamlar esrarkeş helvacının helvasını istedi. Bunu gören helvacı utanıp, üzüldü. Burda esrarkeş serseri, çok taşlı yere gitti. Heybesine iyi taşları koyup, eve varıp taşlarını doğru alayım, dedi: Bu Uklan vadisinde yatıversin. Şimdiki sözü Şahdarhan padişahıtan dinleyin:

Şahdarhan:

-Ee Ravşanbek, sen helvacının kötü, zayıf atını övüyorsun, benim bu kadar atlarımı övmüyorsun, şimdi bilsem, senin niyetin başka imiş, bana düşmanmışsın,- diye gazaplanıp adamlarına emir verdi:

675 -Gözünü oyup alın!

Adamları bir ilaç yaptı. Ravşanbekin gözüne koyup kör ettiler. Burda Ravşanbek'e hitaben:

-Şimdi gözün kör oldu, benden devlet dile, ta ölünceye kadar yiyip yatasın.

Ravşanbek'e hitaben, Şahdarhan bir söz söyledi:

680 Ravşan sinçi alnını, sına,
Yanmış kulsun söze söze bağla!
Buralardan boş gitme, Ravşanbek,
Ya bir istek, büyük devlet dile!

685 Dile, vereyim katar katar devemi,
Deve üstüne yükleyip vereyim altınımı!
Tırnağa razı olan cang olup kalır
Dile, vereyim sana büyük şehrimi!

690 Latu Manat bağlamasın bahtını
Şahdarhan'dan dileyeyeğin vaktindir,
Az isteme, çok iste, Ravşanbek,
Dilersen vereyim yarısını tahtımın!

695 İyilik gör, kötülük görme,
Çok yaşa yıllarca ölme,
Han Şahdar'ın taşkınlığı geldiğinde,
Az akıllılık edip armanda kalma!

Görev vereyim, muradına erersen,
Her yerde beni övüp anlattırsan!
Büyük devlet sana vereyim, Ravşanbek,
Dünyalıktan kendin zengin olup gidersin!

700 Bu sözü işiten kör Ravşan Şahdarhan'a bakıp bir söz dedi:

İşit taksir bu sinçinin dadını
Misafirler kime söyler derdini?
Hanlar söylediğinden dönmez,
Alıp verin Helvacının atını

705 Baba-ana desem rengim salacak,
Bilmiyorum ahvalim nasıl olacak?
Alıp verin helvacının atını!
Gözümün kanına bu da olacak

710 Namazşamdan çıkar Hokand'ın ayı;
Padişahın yanında vardır sipahi.
Her yerde dua ederim size
Alıp verin helvacının atını.
Sağol, Zerger elinin padişahı

715 Gözüm kördür gidemiyorum halka,
Vefasız dünya koydu beni hasrete.
Alıp verin, helvacının atını
Piyadeler asla eremez murada.

720 Kör Ravşan'ın bilmediğini bildirin
Düşmanlarının kızıl yüzünü soldurun!
Yüce devlet bize yoktur faydası
Alıp verin helvacının atını.
Helvacının bu atına bindirin!

Elkıssa, işte şimdi Şahdarhan:

725 -Az diledin, az himmetlik istedin. Başka bir şey dileydin olmaz mıydı,
şehir dilesen de verecektim, dünyalıktan sıkıntısız yapacaktım, ama, kendin
bileceksin. Herkesi iyi bilenin kendisi iyi! Allah'ın vermediğini, ben nasıl
vereceğim.. Helvacının atını alıp verin!-dedi.

Buradaki bekçilerin hepsi helvacıyı aramaya gitti. Lakin helvacı taşlıkta Uklan gölüne bir heybe taşı kaldırıp “kadak bulup alacağım”,-diye gitmişti. Baksa,
730 on tane tüfekli geliyor. “Bu ne, kilomun eksik olduğunu padişaha söylemişler, padişahın emri ile bana adam geliyor”,-dedi. Heybesini atıp atına binip kaçtı. “Akça yok, satmayacağım”, diye terazisini alıp kaçtı. “Dur! Dur!”- diye bekçiler tüfek attı. “Doğruymuş bana geliyorlarmış!”-dedi helvacı. Burada atı pır pır etti. Gelen atlardan kurtulup yola çıktı. Bir zamandan sonra arıklığı tesir etti. Tümsekli yerlere
735 varıp yıkıldı. Bekçiler yakaladı. “Niçin kaçıyorsun?- diye tüfeğinin dipçığı ile dört beş defa vurdu. Böylece, helvacıyı yakalayıp zorla Şahdarhan padişaha doğru götürdü. Şahdarhan padişahı görüp kendi kendine olur olmaz konuşarak:

-Ey padişahım, benim iki tane doğru yarım kilom evimde kalmıştı. Eksik kiloyu kempir heybeye koymuş. Bu edevatlar kempirden oldu. Benden asla
740 şüphelenmeyin! Adam beni kilomun eksik diye alıp geldi,- deyiverdi.

Şahdarhan:

-Ee dede sizden kilo soran yok. At dost olalım, -dedi. Suçsuz olduğunu esrarkeş şimdi anladı. Şahdarhan söyledi:

-Atınızın fiyatını söyleyin.

745 Esrarkeş helvacı “ona, kırk tanga diyeyim”, -dedi.

Padişaha bakıp:

-Taksir padişahım, kırk tangaya almıştım bu Allah’ın cezasını,-dedi. İşte
750 şimdi atı kırk tangaya aldı. Altı tangasını pazar eminleri aldı. Helvacı otuz dört tangasını alıp evine gitti. Ravşabek atını yedeğine aldı. Gacdümbek’e bakıp bir söz dedi:

Ata yol vermez yolun yokuşu,

Askeri inletir okun yarası.

Arpa verip, altı ay bakın atıma,

Bunun özü tulparın en iyisi.

- 755 Ata baksan, arpa verip tületip,
Yelesini-kuyruğunu Hillciğime okęatıp,
İkimiz binsek sırtına,
“Yakala-tut!”-diye askerler kovaladığında,
Kurtarıp düşmanları ağlatıp.
- 760 Arpa verip altı ay bak atıma,
Arpa versen lęeęinden tağırıp.
Canavarın ayağına bağ vurup,
İkimiz yurdumuza gitsek Gacdümbek,
“Yakala-tut!”-diye şahdar padişah kovaladığında
- 765 Kurtarır nice dağdan ağırıp,
Bey Gacdümbek şimdi soldum deseniz,
Kıyametle garip oldum deseniz.
Arpa verip, ata altı ay bakmazsan,
Zerger elde garip oldum deyiniz!
- 770 Kanlı gözyaşını bunda yuttum deseniz.
Bağa girip elma attım deseniz.
Arpa verip altı ay baksan atıma,
Selamet Yavmit’e gittim deseniz.
- 775 At binenin yüreklerini tağırıp,
Düşmanlarının akıllarını sağırıp,
İyice zırhlanıp binsek sırtına,
Düşmanların “koyma, han” diye kovduğunda,
Kurtarır nice dağdan ağırıp
Sözümü dinlesen, ağabeyciğim,
- 780 Selamet Yavmit’e vardım deseniz!

Gacdümbek “uh, bunu çabuk pazarda çeyrek arpaya almazlar, şimdi Ravşan büyüklük gösterip git arpayı bunun önüne dktrse” -dedi. Sonra Ravşan’a bakarak:

785 -Edeb ile âlim ağabey-kardeş, feraset ile keramet, bu at, bu sözün benim hoşuma gitmedi, -dedi. Ravşanbek söyledi:

-Her ne olsa da altı ay bak!

Gacdümbek:

790 -Peki iyi veya kötü birşey olur,- diye Ravşanbek'in sözünü dinleyip, esrarkeş helvacıdan aldığı atı güneş göstermeden ahıra götürdü. Arpa vermeden baktı. Bu arada üç ay geçti. Ahırın yukarısında bir tane delik vardı. Atın sağrısına güneş düşürdü. Ravşan'ı götürüp gösterdi. Kör Ravşan her tarafı kontrol edip gördü:

795 -Ata yem vermemişsin. Yem vermesen de at ayakta kalmaya kanmış. Sağrısına gün düşürmüşsün. Şimdi binecek kadar olmamış. Yine üç ay bak, - dedi. İşte şimdi Gacdümbek, kör Ravşanbek'in sinçiliğine inandı.

-Maşallah, sinçiliğine,- dedi.

800 Gacdümbek, tekrar baştan bakmaya başladı. Bir ahıra arpa döktü, bir ahıra yonca kırıp koydu, bir ahıra kazan koyup suyunu yeniledi. Böylelikle yine üç ay geçti. Aradan altı ay geçti: At elindeki tarza geldi. Şimdi atın hamlığını almaya başladı: Suya tuz katıp atı yıkadı. Beş avuç zığır yağı dağlayıp, içine işkar koyup yıkadı. At beslenip etleri hasır gibi oldu. Burada Ravşanbek gem vurup hamını almak için Gacdümbek'i bindirdi.

805 -Git, büyük bir yerden atlatıp, gel, -dedi. Sonra, "falan yerden atlatıp gel", - dedi: Atlatıp geldiği gün: "atlatıp gelmişsin"- dedi. Atlatmadan geldiği gün "atlatmadan gelmemişsin, git atlat gel",-dedi. Bu, gönülsüz olarak kırk gün hamını alıp atlatıp geldikten sonra, "soğutup gel"- dedi. Soğutup geldikten sonra "yem ver",-dedi. Yem veridikten sonra "hazmettir gel"-dedi. Böylece Gacdümbek çöp gibi dönüp dönüp gitti

Yine bir gün:

810 -Padişahın korganından geçip gel, dedi.

Altmış sıra korgan idi, otuz sınır çamur hendekten yokuşu vardı. Gacdümbek azaplana azaplana korganın yanına vardı, görünce korktu. At yükseğe bakıp atlasa alını duvara degecekti. At koşup düştü, bu Türkmeni, eyerinin kaşı karnımı göbeğimden deşerek öleceğim, dedi. Gacdümbek korkup kör Ravşan'a varıp:

815

-Atlatıp geldim,-dedi. Kör Ravşan eliyle kontrol etti.

Atlatmamışsın, git atlat gel. Yalan söyleme,-dedi. Gacdümbek o gün yine korganın yanına vardı. İki eli ile eyerin kaşından tuttu dizginini boynuna aldı. Korktu, ata bakarak bir söz söyledi:

820

Deh, deh beyin atı!
Sahibin Yavmit'in beyzadesi,
Helvacının hanazatı
Deh deh pehlivanın atı!

825

Derya gibi taşar mısın,
Yüreklenip çoşar mısın?
Deh deh diye kamçı vursam,
Şu korgandan aşar mısın?
Deh deh, beyin atı!

830

Altı ay tavlada bakılan,
Önüne arpa dökülen,
Yemini görüp yesin, diye
Burma lambalar yakılan.
Deh deh, beyin atı!

835

Yularımı yumşak kesin, diye,
Çini kına yakılan.
Ayağını ip kesmesin diye,
Potadan payvend takılan.
Deh deh beyin atı!

840 Tırnağın iyi olsun diye
Yedi metalden nal çakılan
Suyunu görüp içsin, diye
Her gün lamba yakılan.
Deh deh körün atı!

845 Bedenin kızdan nazik,
Senin yelen kuyruğun düzgün,
Atlayıp geç şu korgandan,
Olup kalsan çok enteresan!
Bedenin kızdan nazik,
Hak saklasa belasından,

850 Yurdun zerdar tarlasından,
Deh deh diye kamçı bassam,
Geçer misin Şahdarhan'ın kalesinden?
Deh deh, beyin atı!

855 Esrarkeşin hanazatı.
Mevç vurup derya gibi taşı.
Ökçe direyip bu canavar,
Kuş gibi göğe uçtu.
Yüreği yarılıp gitti,
Şu korgandan bu canavar

860 Kuş gibi uçup sekip geçti

Şimdi Gacdümbek Ravşanbek'in yanına atın geçemedi, diye geldi.
Ravşanbek atın her yerini eliyle kontrol etti. Koltuğuna elini soktu. Gacdümbek'e:

-At atlayıp geçmiş- dedi. Gacdümbek:

-Nereden bildin?- dedi. Ravşanbek'e

865 -Atın kanadı çıkmış, ondan bildim! Gacdümbek, şimdi gidecek misin, yoksa Zerger'de kalacak mısın? Mal-dünya mı iyi, yoksa kardeş mi iyi? -dedi. Gacdümbek:

-Tan atıncaya kadar düşüneceğim, dedi.

Bibi Hilâl atı aylık hamile idi.

870 İşte şimdi Gacdümbek, gidelim dese, malına parasına kıyamadı. Gitmeyelim dese, vatan aşkı kardeşlerinin hasreti çeker, çok düşündü. Sonunda gitmeye karar verdi. Lakin Şahdarhan'ın Sokum adlı bir sinçisi vardı. Kör Ravşan kaçacak, yakalayalım, kurtulamaz!-diye beş yüz atı hazırlamıştı. Bu, Ravşan'ın kaçacağını hareketlerinden biliyordu.

875 Şahdarhan: "Beklesinler, kaçanı kovalasınlar her ne olsa da dikkatli olsunlar"-demişti.

Bu arada bir nice gün geçti. Ertesi gün sabah oldu. Gacdümbek atın önüne, Ravşanbek arkasına bindi. At gemini gevip kanatlarını açtı. Geyik gibi sekerek kuyruğunu dikip sağrasına vurup, beyi alıp kaçtı. Gacdümbek iki eli ile dizgini tuttu. Bu arada Bibi Hilâl baksa, ağabeyi ile kocası Yavmit'e doğru gidiyor.

Bibi Hilâl, ağabeyi Gacdümbek ve kocası kör Ravşan'a bakıp bir söz söyleyiverdi:

Altı ay baktın canavarı tületip,

Yelesini kuyruğunu Hilâlay'a okşatıp.

885 Bibi Hilâl çaresizi ağlatıp,

Asker dağım, ağabeyciğim, nereye gidiyorsun?

Bir dayanağım, ağabeyciğim, nereye gidiyorsun?

Tavlalarda buna baktın tületip,

Alkar gibi canavarı tezletip,

890 Biricik baciymın yürek-bağrımı tuzlatıp

Yalnız Hilâlay'ımı ağlatıp,

Mehribanım, ağabeyciğim nereye gidiyorsun?

Birer defa tutun atın dizginini!
Rehberim, ağabeyciğim nereye gidiyorsun?

895 Gönül sevse, yarin dudağı bal olsun,
Suna konan Aydın göller çöl olsun!
Nereye gidiyorsun, olur sözün büyüğü!
Doğru söyle ağabeyciğim, nereye gidiyorsun?
Mihribanım yüreği yanarım nereye gidiyorsun?

900 Burada Gacdümbek'in de yüreği bağı ezildi. Gözünden mül mül yaş aktı.
Garip hüznü bacısına bakıp üzengiye ayağını direyerek bir söz söyledi:

Ben gidiyorum diye kaşını çatma,
Ağlaya ağlaya kanlı göşyaşı yutma!
İkindileyin, Aydın gölden geleceğim,
905 Ben gidiyorum, diye gönlünü üzme,
Katre katre gözlerinden yaş dökme!

İlaya gidecek de yüreğim çeri,
Kırlarda oynar karsak ile börü,
İkindileyin ördek tutup geleceğim,
910 Ağabeyin olmuş kuş etine tutkun!

Namussuza düşmesin bir yiğidin namusu
Göle varıp şahin salıp geleceğim,
Toklu etinin oldum tutkunu!

Bunu işiten Bibi Hilâl ağabeyine bakıp bir söz söyledi:

915 Yalan sözü niçin aldın diline,
Huda rahm eylesin garip haline!
Geleceğe benzemez, afti endamın,
Binmişsin bedevin beline.
Niyetlenmişsin, bildim Yavmit eline.
920 Yalancı ağabeyciğim, siz nereye gidiyorsunuz?
Ben uğrayacağım şimdi kimin kahrına,

Atın dayanamaz-kamçı zehrine.
Ağabeyciğim, dert ortağım, nereye gidiyorsun?
Niyetlendin, ağabey, Yavmit şehrine,
925 Yol yürüsen paslanıp yatan çölüne,
Acıyın, ağabey garip halime

Ravşanbek'e bakarak:

Kulak sal benim söylediğim dadıma,
Yarıp alıp git, içimdeki kuzunu!
930 Atalıklar, "Ata!" diyerek çağırrsa,
Burada kalan balan olsa derbeder!
Al hançerin, yarıp al git çocuğunu!

Gam sarartacak hepisinin yüzünü,
Herkes gönlünü yiğit bilmez mi, özünü.
935 Ciğercilik kötüymüş dünyada,
Gacdümbek durduramıyor özünü,
Balçık yerde iki ayağı kayarak,
Mey içmiş gibi yürekleri rahatlayıp,
"Vay zalim!"-diye bey Gacdümbek üzülür,
940 Bacısının şefkatine hiç doymuyor.
"Zalim!" -dedi. Kafasını arkaya çevirip.

Bu sırada Ravşanbek "iki yalan bir yemin, buna sözün doğrusunu söylemek lazım", diye Bibi Hilâl'e bakarak bir söz söyledi:

Kimin derdi olsa gözden yaş döker,
945 Darğın adam üzülüp boynunu büker,
Gitmek istiyorum, ben Yavmit eline.
Kavuşmak kıyamete kaldı, allayar

Dertli gönül kaynayıp kaynayıp coş şimdi,
Vay zalim, belaya kalan baş şimdi.
950 Bu dünyada görmek yoktur, boyunu,
Kavuşmak kıyamete kaldı, hoş şimdi.

955 Kulak ver sözün yalanına doğrusuna,
At koşar evden kırın üstüne.
Bu dünyada görmek yoktur razı ol!
Töreni görürsün tuğun altında.

960 Törenin oyuldu döndereyim gözü.
Havalanıp uçar göllerin kazı,
İyi kötü bu dünyada konuştuk,
Kaddinden olacaksın bizlerden razı!

960 Dalbay gelse saldırır Karçıgay,
Misafirler çekermiş ah vay.
-Vay törem -diye ağlayıp kalktı yerinden,-
Takdirim batsın, dedi Hilâlay.

965 İşte burda bunu işiten Hilâlay, eyvah deyip ağabeyi ile kocasına bakarak bir
söz söyledi:

Yâri ölse ne kadınlar dul muydu
Geyiğin yürüdüğü Kula çöl müydü?
Hilâlay kime atıp gidiyorsun,
Senin ile ahd-i peymanımız bu muydu?

970 Akıtıp git, benim gözden yaşımı,
İtlere parçalattırıp git etimi!
Hançerini kılıfından al, bey çocuğu,
Koşup gel, kesip al başımı!
Dağların başını çalan duman
975 Yürekleri olup kaldı kan
Al hançerini yarıp al git balanı!
Vardı sehden olan gümana!

Yavmit'te beyciğim der özünü,
Düşmanların oyup aldı gözünü.

980

Al hançerini, buraya gel şah törem,
Asla yoktur bu dertlerin devası!

Al git, deyip arkasından bağırtıp
-Vay ağabeyim-deyip Gacdümbek'in bacısı,

985

Beyler binmeyecek mi karabayıra
Herkes kendi canı için yapar hayır,
Birbirinden sağ olarak ayrıldı
Hilâl ağlayıp kaldı Zerger elinde,
Gacdümbek ile kör Ravşanbek yaranlar!
Vatan aşkı çok zormuş dünyada,
Yavmit eline ikisi gitti.

990

Âşık yanar maşukunun haline,
Bülbül sayrar bağda açılan güle.
-Vay ağabeyim- diye öfkesini bastıramadan,
Bibi Hilâl kaldı Zerger elinde.
Yürekleri dolu dolu dert oldu.
-Vay törem-diye üzülp kaldı içini çekip
Gittiği yola iki gözü dört oldu.

995

Ravşanbek söyledi:

1000

-Ey, Gacdümbek, Şahdarhan'ın yanına varıp, "Bizler gidiyoruz, tasada kalma"- diyelim. İzin verirse duasını alalım, izin vermezse, ukte kalmasın, kendimizi gösterip, bildirip gidelim; mertlerin yaptığını yapalım, namertler gibi kaçıp gitmeyelim,- deyip atının başını Şahdarhan padişahın yanına doğru çevirdi. Şahdarhan'ın yanına vardı. Üzenkiye ayağını direyip "izin verin"-deyip bir söz dedi:

1005

Arkadaşlar, Şahdarşahım,
Yanımdan gitmek için geldim.
Biri büyük biri küçük,
Yavmit'e gitmek için geldim!
Yedi yıl kaldım yurdunda,

1010 Toprağım çekse yurduma
Yavmit'e gitmek için geldim!

1015 Yavmit şehrim'e gideceğim,
Buradan Türkmen'e varacağım,
Her tarafa haber verip,
Namı beyleri yığacağım.

1020 Besili malları keseceğim,
Padişahlık elbiseleri giyeceğim,
Yanından gitmek için geldim.

1025 Bedevleri sektirip,
Tuğ bayrağımı dalgalandırıp.
Her sokağında toplar atıp,
Vatanıma gitmek için geldim!

1030 Asker gelir bölük bölük,
Sizin ile yapar savaş.
Kendin gitme kızılbaş,
Vatanıma gitmek için geldim!

1035 Etrafını asker alır,
Özbeklerin hepsi gelir,
Sizin ile savaş kılar,
Ölüler karışıp kalır,
Vatanıma gitmeye geldim!

1040 Böylece gelirim, padişahım,
Şüphede kalma tacdarım.
İşit, padişah, sözümü.
Niçin çıkarttın iki gözümü?

1045 Ravşan aldı mı kızını?
Yanından gitmeye geldim!

Bunu dinleyen Şahdarhan "tutun", dedi. Oturan bütün adamlar birden kalkıp hücum etti. Burada Gacdümbek atının başını çevirdi. Şahdarhan'ın bir adamı sıçradı, fakat, atın dizginini tutamadı, kuyruğundan yakaladı. Bütün herkes bunların etrafını, arkasını çevirdi. Burada Gacdümbek açık yer bulamadı. Yukarıya, havuza bakıp "deh" "deh", diye atının başını çevirdi. At sıçrayıp havuzdan atladı. Onları yakalamak isteyen "cup" diye havuza düştü.

1040

Dalgalanıp derya gibi taşıtı,

Beylerin aklı şaştı.

1045

Korkma, dedi Ravşanbek.

Padişahlıkta görevli,

Hepsi "yakala", "yakala", dedi.

Adamların hepsi atlarını sürdü.

Gacdümbek'in kemikleri sızladı.

1050

Dizilip kovaladı bedevler,

İkisini "yakala", "yakala", dediler.

Bu sözlere yürek aş gibi kaynadı.

Ben bilmiyorum taşıp giden günahıtı,

Yüksek yüksek dağda büyük ağaçtı.

1055

Kapıyı şark şark kapattı,

Gacdümbek'in aklını şaşırdı.

Ravşanbek'in yürekleri coştı.

Aldı etrafını çok asker,

Maşallah Ravşan'ın baktığı atına!

1060

Şu korgandan ikisini aşırđı,

Duranların aklını şaşırdı.

Bülbüller öter bağın gülüne

At olmasa ölürdü ikisi,

Şimdi vardı Yavmit clinin yoluna.

1065

Ağlama ne yapayım, kısmetler kesik

Beyin dediğı gibi, bir işareti bu imiş.

Yağmalatıp padişahın şehrini,
Yavmit eline selamet gitti.
Nasıl gitti, diye duran adamlar,
1070 Her bir adamlardan haber sorarak,
Arkasından koşup giti bin at,
Adamlar silah bağlayıp beline,
Sağ selamet çıkıp Zerger elinden,
Beyler düştü Yavmit elinin yoluna.
1075 Kaça kaç a ikisi beraber bey çocuğu,
Çıktı sağ selamet kıra.
Bin at bunları kovaladı.
Her vakti bilip alın ganimet,
Kase devran er yiğite nöbettir.
1080 Kulak saldı bey çocukları arkalarına,
Bedevin sesi kulağa değdi.
Bin atın içinden,
Beş yüz tulpar ayrıldı.
Beş yüz tulpar içinden,
1085 Dört yüz bedev ayrıldı.
Dört yüz bedev içinden,
Üç yüz bedev ayrıldı.
Aradan bir gün geçti.
Üç yüz bedev içinden,
1090 İki yüzü ayrıldı.
Yine bir gün kovalaştı,
Nice dağlardan aştı.
Su alanı yokmuş,
Bir nicesinin içi yandı.
1095 Askerler, öldük, dedi,
Bedevlere toz kattı.
Bu zaman ganimettir,

- Yakalayacağız, diye helak olup,
Aradan üç gün geçti.
1100 İki yüz at içinden,
Üç tulpar ileri gitti.
Varmış da Şahdarhan'ın tulparı
Arkada kalanların hepsi yorulup çölde kaldı.
- Özü akça, kirpiği yokça, az değil çokça besili bir tulpar beylere yetişti.
1105 Burada Gacdümbek söyledi:
-Ravşanbek, bir al tulpar yetişiyor, dedi.
Ravşanbek:
-Yetişecekse nereye gidersen git yetişir. Çok hızlı sür. Mezarlığa veya
çalılık yere doğru kaç. Güneş çıksa güneşe doğru kaç!
- 1110 Gacdümbek sağ gelse sağa, sol gelse sola baktı. Biraz sonra, bir Kazak'ın
mezarına vardı. Kazak mezarına atını bırakıp beyler kaçtı. Şafak at genellikle
güneşe bakamazmış. Güneşe bakamayan dikenli çalılığa giremez. Dikenli yere girip
yıkıldı. Bunlar gidiverdi. Arkasından yine bir tırnağı beyaz doru tulpar yetişti.
Gacdümbek:
- 1115 -Tırnağı beyaz doru tulpar yaklaştı,-dedi, Ravşanbek:
-Taşlığa kaç dedi. Gacdümbek sel gitmiş dereye kaçtı. Beyaz tırnaklının
tırnağı kırılıp o tulpar da güp diye yıkıldı. Bu da sakatlanıp kaldı. Niçin, acımsızca
kovalıyordu. Bey çocukları bundan kurtuldu. Tekrar bir hasa tulpar peşlerinden
yetişti. Bunun üstündeki adam Şahdarhan padişahın Sokum Semiz adındaki
1120 sinçisiydi. Nihayet Sokum Semiz sinçi Ravşanbek'e söyledi:
-Fikrini bilmedin, kendi bildiğinden kalmadın, hani, "tulparı yok", demiştin?
Ben seni şimdi yakalayıp padişahın yanına götüreceğim. Ancak korkma. Şahdarhan
padişahımız bağış ihsanlar verip yine yurduna gönderecek. Ben çok büyük adamım.
Benim söylediğimi padişah yapar. Hizmetkarın hizmetini padişah beğenirse iyi,
1125 adam asla bolluk bulmadan kalmıyor, demiş. Sen de bolluk bulsan, böyle
yapmazsın, yürüyün,- dedi. Burada Ravşanbek:

- Âlim ile âlim konuşur, padişah ile padişah konuşur, sinçi ile sinçi konuşur. Söylediğin söz doğru. Sinçiliğin de doğru. Lâkin mert yiğit boş konuşmaz, sözünden de dönmez. Ben de kendimi mert kabul edenlerdenim, yoldan dönmem.
- 1130 "padişahın tulparı varmış, olsa da yokmuş", dedim. Padişahın bu üç tulparının da eksigi var. Helvacının tulparı eksiksiz. Hiç bir yerde kalmıyor, yorulmuyor. Padişah kendi genççe imiş. Benim sözümün sonunu sormadı, haksız yere gözümü oydu, -dedi. Bu sözleri işiten Sokım sinçi öfkeleni. Ravşanbek bunu bildi. "Bizler silahsızız. Sokım sinçi silahlı-süngülü, tüfekli, sakın atıp bizi vurmasın"-dedi.
- 1135 -Ey, Sokım sinçi söz her şeyden daha zor, diye söze başladı.
- Senin beslediğin tulparlarından şafak atın güneşe bakamıyor, beyaz tırnaklı tulparın taşığa varamadı, ayağı kırıldı. Benim sözüm yalan mı? Atın mezarda, dikenlikte, güneşe bakamadı, yıkılıp kaldı. Doru tulparın o taşlıkta taşa ayağını basamadı, bu da yıkılıp kaldı. İşte benim, sözüme padişahın inanmadı, iki gözümü oyup aldı. Daha, sen yürü diyorsun. Elbette, ben vardıktan sonra bırakır mı? Öldürür. İşte şimdi senin sözün mü doğru, benim sözüm mü doğru? -dedi. Burada Sokım sinçi:
- Vah, ecel vazgeçmez, altın çürümez, tereyağ sasılmaz. Senin her bir sözün her şeyden doğru çıktı, bana ölümden kötü oldu.-dedi. -O da, yürüyün misafirler, yurda gidelim, -dedi. Lâkin Gacdümbek Ravşanbek'e bakıp her zaman "gidelim", diye sıkıştırırsa, Ravşan: -Sus, Sokım'ın atı bir siysin, ondan sonra gideriz, atın teri soğur, durduğu yerden kalkamaz, teri soğmazsa kovalayıp yetişir,- dedi. Burada Sokım sinçi de Ravşanbek'den sordu:
- Benim altımdaki bu at tulpar mı?
- 1150 Bu arada Sokım seyisin atı siydi. Ravşanbek
- Siydi mi?- dedi. Gacdümbek:
- Siydi, -dedi.
- Ravşanbek Sokım sinçiye:
- Sözümü yavaş yavaş anlarsan, ölmeden padişahın yanına varsan, benim
- 1155 sözlerimi padişaha söyleyen,-dedi. Bu sözü söyleyip bunlar kaçıverdi. Sokım sinçi,

“Deh-ha” “deh-ha” diye hareket edip kovalayım dese, altındaki atı aptallaşıp parçalanmış odun gibi kalmıştı. “Vay vay, Özbek sinçinin söylediği oldu”, - dedi. Hasa tulpar bir yerde dursa aptallaşıp kalırdı, bunu Sokım sinçi bilirdi. Bizler de sinçilik kavgasını yapıyormusuz. Sinçilik işte bunun gibi oluyormuş, deyip, kör
1160 Ravşan sinçinin söylediği söze razı oldu, ona hayran kaldı. “Maşallah Ravşanbek’in sinçiliğine” -dedi. İşte şimdi böylelikle iki Özbek Gacdümbek ile Ravşanbek gidiverdi. Sokım seyis kalıverdi.

Ağlayanın yakası ıslanır yaşla,
Herkes halkına, kardeşine
1165 Sağ selamet çıkıp Zerger elinden,
Kurtuldu düşmanlarının elinden.

Şimdi düştü ıssız çöle.
Ravşanbek ile Gacdümbek:
-Ata yurdum ne tarafta- deyip,
1170 Yöneldi beyzade.
Açıldı gülü gonca,
Gam çoktu, söz de onca
Ata yurdum ne tarafta, -deyip
Yöneldi beyçocuğu.

1175 Büyüdüğüm yurdum ne tarafta, deyip
Yöneldi beyçocuğu.

At geliyor koşup,
Atılmış ok gibi fırlayıp
Bedev atın rüzgarı,
1180 Bakır boru gibi parlayıp.
Al al yürüdü al yürüdü,
Az değil çok yürüdü.
Daha kırk gün yol yürüdü.
Namazdigar olduğunda,
1185 Biricik şehirini gördü.

Burada canavar tulpar at, içi yanıp öldü. Bunların dünyaları karardı, beyler at için üzüldü. Her ne olsa kaderden oldu. İşte şimdi iki bey çocuğu yaya kaldı. Gacdümbek, Ravşanbek'i yedeğine aldı. Akşama kadar yol yürüyüp bir şehire vardı. Burada baksalar şehirden pazara kervanlar, pazarcılar, kabilebaşları, yolcular yol ile geliyor.

1190

Kapı açıldı. Burada pazarcılara bunlar söyledi:

-Bu şehir kimin şehiri?

Kabilebaşlarından biri:

-Bu şehire yaşlı dedeler Adilhan padişahın yurdu Yaymit diyorlar, -dedi.

1195

Burada Gacdümbek söyledi:

-Sizler hangi şehrin pazarcılarısınız?

-Pazarcılar:

-Bizler Teke yurdunun kervanıtız.

Bunu işiten Gacdümbek:

1200

-Ey, Ravşanbek, şimdi ben kendi yurdum Teke iline gideceğim. Hangimiz sağ kalırsak bir birimize mektup gönderelim. Siz de kendi yurudunuz Yaymit'e geldiniz,- dedi: Gacdümbek pazarcılar ile Teke yurduna gitti. Şimdi Ravşanbek'den işitin. Ravşanbek sora sora, araya araya padişahın sarayına vardı. Padişahın karşısına varıp:

1205

Esselamüaleyküm kardeşler, -dedi. Lâkin Adilhan ölmüş, yerine Urayhan padişah olmuştu. Ravşanbek'in babası Tolıbay sinçi de ölmüştü Urayhan padişah söyledi:

-Sorun, böyle kötü durumlarda kalan hangi kardeşmiş?

Urayhan, Ravşanbek'ten kavmini nesebini sordu. Ravşanbek söyledi:

1210

-Benim babamın büyük yurdu vardı. Babamın babasının adı Kavuştihan. Adilhan padişah, Kavuştihan'ın yurduna saldırdı.

Onu öldürdü, atamı esir edip, hizmetçi yaptı. Babam, Tolibay sinçi idi. Babam Adilhan'ın hizmetinde bulunmuş. Bir gün Adilhan padişah “Gel, Tolibay da benim soyumdan”,- deyip Bibi Ayşe adındaki kızını vermiş. Ben o Bibi Ayşe'den
1215 olanım. Benim aslım bu. Şahdarhan padişah bu şehire düşman olarak geldiğinde ben, Hamza adında bir adamın elinde esir oldum. Hamza bana yedi yıl baktı. Teke Türkmen yurdundan Şahdarhan'ın yurdu-Zerger'e, Gacdümbek adında biri de Bibi Hilâl adındaki bacısı ile tutsak olarak gelmişti. Bir gün Gacdümbek, kardeşim, deyip Bibi Hilâl'i bana verdi. Gacdümbek Şahdarhan padişaha hizmetkardı. Bir gün
1220 bizler ava çıktık. Bir tulparın kafa kemiğini bulmuştuk. Bunu padişah duymuş, bana tavlasındaki atları gösterdi. "Hangisi tulpar?"-dedi. Ben bildiğimi söyledim, Şahdarhan gazaba gelip gözümü çıkarttı. Benden dile dileğini, dediğinde bir at istedim. Bu ata Gacdümbek ile ikimiz binerek kaçıp kurtulduk. Benden Bibi Hilâl'in karnında altı aylık çocuk kaldı. Bibi Hilâl Şahdarhan'ın yurdunda misafir kaldı. İşte,
1225 ben burada, sizin yanınızda duruyorum. Gacdümbek de kendi yurdu Teke Türkmen'e gitti. Böylece, ben sizleri amcam, ağabeyim, elim, kardeşim deyip geldim,- dedi.

Urayhan padişahın yanındaki adamlar:

-Şu körden nasıl kardeş olur? Nereden gelmişse oraya gitsin, -dedi.
1230 Urayhan hiç bir şey demedi. Adamlarının sözüne bakıp durdu. Burada Ravşanbek bunların yanında ümitsizleşip üzüldü. Yerinden kalkıp gitti. Bu Yavmit'in bir fakir saray bekçisi vardı. Tolibay sinçiyi tanırdı, Ravşan körü sarayın yanında görüp tanıdı, sevindi. “Azap çekmiş, kardeşim diye gelmiş, padişahlar kabul etmemişti. Ben bu çaresize sarayı vereyim yiyip yatsın, ben başka bir yer bulup giderim”, deyip
1235 Ravşanbek'e söyledi:

-Bu saray, ölünceye kadar senin.

Saraydaki hizmetçiler Ravşan'a hizmet ettiler.

Dosta yardım eden yiğit,

Nereye varsa har olmaz.

İçi gamala dolan yiğit,

Yoldaşını bulsa ayrılmaz.

1240

İşte şimdi Ravşanbek padişahlar dertsiz gibi gamsız yattı . Bunu yatmakta
koyup sözü Gacdümbek'ten dinleyin. Gacdümbek yurduna babası Cıgalıhan'ın
ölümünün üstüne vardı. Babasını resmi tören ile gömdü. Hizmetçiler Gacdümbek'in
1245 geldiğini duyup yer yarılmış gibi hepsi görmeye geldi. Hizmetçiler bunu saraya
götürdü. Gacdümbek babasının yurduna, devletine sahip oldu. Beylik padişahlık
devrini sürmeye başladı. Burada Gacdümbek Ravşanbek'e mektup yazdı. Dedi ki :
"Ben devletli oldum, Ravşanbek dinç değilse, gelsin" Bu haber Ravşanbek'e ulaştı.
Ravşanbek mektubu okuttu, bu da: "İyiyim!" -diye mektubuna cevap verdi. Bu
1250 mektup Gacdümbek'e vardı. Gacdümbek "Huzuru yerindeymiş" deyip Ravşanbek'in
durumuna sevindi. Böylece, bunlar bir birlerine mektup haber gönderdi. Bunları
burda koyup şimdi sözü Bibi Hilâl'den, Zerger memleketinden işitin:

Şahdarhan padişah bütün kurandaz müneccimlerini toplayıp;

1255 -Gidenler kurtulup gitti, kendi yurduna vardı. Şimdi benim gördüğüm düşü
tabir edin, ne olacak? dedi.

Kurandazlar toplanıp müşavere ettiler:

1260 -Ey, padişah, bizlerin size arzımız var! Bizlere izin verirseniz, Bibi Hilâl'i
keselim, üstüne ateş dökelim, onu yakıp, külünü elekten geçirelim. Bu yurtları
yağmalattırarak çocuk Bibi Hilâl'den doğacak. Öldürüp yaksak yok olup gider.
Ondan sonra devlet sizin.

Bu fikirde anlaştılar.

1265 Gacdümbek'in Rüstembek adında bir hizmetkarı vardı. Gacdümbek'in
kırdaki yilkısına bakardı. Yılkıbakar balalarının yanında bütün vakit, öyle yapın,
böyle yapın, diye söyleyip hizmet buyururdu. Ravşanbek ile Gacdümbek'in kaçıp
gittiğinden habersizdi. "Ben gidip patronları göreyim. Selam verip yıllık paramı alıp
giyim-kuşam alayım", diye Zerger şehrine gitti.

Sokaktan geçse, Zerger şehrinin halkı grup grup toplanmış her yerde
müşavere ediyordu.

Rüstembek:

1270 -Burda ne gibi söz var?-dedi. Duranların birisi:

-Bunu sorup ne yapacaksın. Gacdümbek ile Ravşanbek kaçıp gitti. Gitseler de olurdu, fakat Şahdarhan'ın kızdırıp gitmişti. Arkasından bin kişi kovalamıştı. Hepsi çölde atından ayrılıp yaya kalıp ölmüş. Şimdiki söz, Bibi Hilâl'i yakıp külünü elekten geçirip göndermek için, -dedi.

1275 Bazıları Rüstembek için, Gacdümbek'in kölesi derdi, birileri oğlu derdi. Bu sözü duyan Rüstembek'in yüreği "cız" etti. Hızlı hızlı yürüyüp yukarıya, Bibi Hilâl'in yanına vardı.

Rüstem baksa, Bibi Hilâl çöp gibi olmuş, saman gibi sararıp solmuştu. Bunu görüp Gacdümbek'in izzetine ikramına hürmeten, Bibi Hilâl'e bir söz söyledi:

1280 Gideyim, sahipsiz kalmış Yavmit'in yurdu,
Bitmez yüreğinin hasreti.

Hiç kimseye düşmesin ayrılık ateşi,
Bildim uzakmış Yavmit'in eli.

1285 Geceleyin nice candan geçeyim,
Hak hürmeti bacım didim, Hilâlay,
Yürü, Yavmit'e götürüyüm!

Acı çırağım, haline
Kıyametlik bacım, dedim özüne,
Yürü, Yavmit'e alıp gideyim!

1290 Şahdar padişah kurandazları yığdırır,
Kaşını gerip gözlerini oydurur.
Terkime bin Türkmen eline gidelim,
Sabahleyin görevlilere yaktırır.

1295 İyilik gör, kötülük görme
Çok yaşa, bötam, hiç ölme!
Çırağım yürü, hemen Yavmit'e gidelim,
Bu sözümü asla şaka sanma!

1300 Bayram yapsan, Yavmit eli-çarbağa,
Sabahleyin ateş yakıp yandırsa,
Kendin değil utancın kalır Özbek'e

Çırağım yürü, halkına gidelim!
Sen uğradın düşmanlarının kahrına,
At dayanamaz aç kamçı zehrine.
Sağ-salim bindirip terkime Hilâlay,
Yürü götürüyüm Yavmit şehrine!

1305

Hilâlay bu sözü işitince:

-Bir gün ölmek, bir doğmak. Ben hizmetçimle gitsem halk, kardeşlerim Gacdümbek'e, sen kaçıp gelmiştin. Senin bacın Bibi Hilâl, yabancı bir adamın terkinde geldi, derler. Ağabeyimin ve yârim Ravşanbek'in yüzü kararır. Böyle vardığımdan varmadığım daha iyidir. Ben kardeşlerimin meclislerde, duraklarda yüzünü kara çıkartmaktansa, burada garip olarak ölmem daha iyi-dedi. Bunu işiten Rüstembek söyledi:

1310

-Sabahleyin seni Şahdarhan'ın adamları boğazlayıp öldürecek.

Hilâl:

1315

-Öldürürlerse Allah'ın işi. Ben ölüme razıyım,- dedi. Rüstembek:

-Peki, sen bilirisin. Sen başkasının balasıydın, sana ben hiç bir şey diyemem. Eğer öz bacım olsaydın alıp giderdim. Şimdi kendin bilirsin,- deyip Rüstembek yola doğru çıkıp gitti. Vakit yatı oldu.

Bibi Hilâl, beni öldüreceklermiş, deyip üzülerek ağladı.

1320

Dalbay gelse saldırır karçıgay
Avlusunda çekiyor ah u vay.
Öfkesini yenemedi bağrı ağlar
Takdirini görüp, şimdi Hilâlay!

1325

Açılır bağlarda gül ile gonca,
Yürekte gam çok, dert ile ança.
Avlusunda dövünüp ağlıyor,
Ağlaya ağlaya akşam oldu, yarı gece.

1330

Bülbüller öter bağlarda bahar,
Padişahlar hiç kimseye etmesin kahr,
Yaralı deve gibi höykürüp ağlar,
Gece oldu o zaman tañ seheri.

Ağlaya ağlaya kaddi yay gibi büküldü,
Bütün gece ağladı dadu dad
Kederli, insana daima olur kıyamet.

1335

Bibi Hilâl öldü. Ertesi gün sabah oldu. Şahdarhan'ın adamları, kurandazları, müneccimleri "Bibi Hilâl'den sahipkıran doğacakmış öldürelim yakıp külünü elekten geçirelim, ondan sonra sahipkıran yok olur, yurt bizlere kalır. Bütün yurda şahların şahı oluruz" -diyerek sokakta meydanda toplanıp, Bibi Hilâl'in üstüne gittiler. Varıp baksalar ki Bibi Hilâl ölmüş."Şimdi her ne olursa olsun, Bibi Hilâl'e ellerinizi değdirmeyin", -deyip hepsi neşelenip hoşca vakit geçirdiler. Davul zurna çalıp zil takıp şehri süslediler. Sularını serpip ayna taktılar. Şahdarhan bunu duyunca adamlarına ziyafet verip memnun etti. Şahdarhan ve bütün adamlarının vakitleri hoş olup keyifleri yerine geldi. "Sahipkıran yok oldu" -dedi. Şimdi buların vakitlerini hoş keyiflerini yerinde bırakıp sözü Rüstembek'ten işitin: Rüstembek Bibi Hilâl'e nasihat etmişti. Bibi Hilâl; "kaderimdekini göreceğim" deyip Rüstem'in söylediğine kale almamıştı. Böyle olsa da Rüstembek söyledi: "Her ne de olsa bacım demiştim, ağabeyinin ekmeğini çok yemiştim, varıp bir haber alayım. Şahdarhan Bibi Hilâl'e nasıl zulüm etmiş"- deyip geldi.

1340

1345

1350

Rüstem kampul olup yürürdü. Bazen kiliseye papazlarla beraber gidip düşen paraları toplayıp alırdı. Parayı çok toplasa yine de müslümandı. Kendi iki fikirli adamdı. Gelip görse Bibi Hilâl biçare uzanıp yatmış. Burada Bibi Hilâl'e bakarak Rüstembek bir söz söyledi.

1355

Tavus denen kuş yayılır yamaçta,
Ne görüp geçirdim yalan dünyada,
Ağabeyim gitti, diye üzülme,
Ağabeyinden bakar kulları ziyade!

1360

Akıtma, ırağım, gözden yaşını,
Kaçırma akıl ile huşunu.
Kıyametlik bacım dedim, Hilly
A gznn, krtar aziz başını.

1365

Turgay tp tn sararıb atmış,
Bek Rüstembek kanlı gözyaşları yutmuş.
şöyle varıp Hilly'a baksa,
Bu dünyadan sefer edip gitmiş.

1370

Kötüye sır söylemeyin, ele yayar,
Rüstembek'in yürek -bağrı yanar.
-Garip len vay bacım, -deyip Rüstembek
Hilly'ın kafasını okşar.

-Vay bacım, -deyip göz kapaklarını siler.
Yanan adam sözü söze ular.
-Garip len, vay kardeşim -deyip Rüstembek,
Sopaya yaslanıp sızlayarak ağlar.

1375

Kaşını gerip göz kapağını oydurdu,
Ölüm kursun yürek-bağrını yandırdı.
Bir kempiri alıp geldi, Rüstembek
Hilly'ı, iyice yıkattı.

1380

Ağlamayıp ne yapayım, kısmetler kesik
Rüstem garibin akciğeri şişti.
Mezarlıktan alıp geldi tabutu
Bacısını koydu tabuta.
Gözlerinden kanlı yaşlar dökülüp,
Hilly'ı mezarlığa alıp gitti.
Arkasına alıp götürdü yalnız bacısını,
Ağlaya ağlaya alıp vardı mezara.

- 1385 Geri çevirmesinler -iyi adam reyini
Kime söyler yüreğinde oyunu.
Büyük küçük, yoktur onda kardeş,
Ağlaya ağlaya şişti onun akciğeri
Kazıverdi bacısının yerini
- 1390 Nadanları asla koymayın isteğine
Yalnızlık kötüymüş dünyada,
Kucaklayıp bacısını Rüstembek,
Her tarafı toprak oldu bahtsızın.
Bacısını böylece koydu yerine.
- 1395 Ağlaya ağlaya gözlerinden yaş döktü
-Garip ölen ciğerim, -deyip Rüstembek
Boz toprağı onun üstüne yığdı
"Belli olsun küçük kardeşimin yeri", diye
Büyük taşı getirip başına koydu.
- 1400 -Vay bacım! -diye biçare dad eyledi,
Gah ağladı, gah feryad eyledi.
Bilir bilmez Kuran okuyup biçare
Bacısının ruhunu şad eyledi.
Gam sararttı Rüstembek'in yüzünü
- 1405 Toprak olup kalan onun özüdür.
Hıçkırır, durduramaz kendini,
Yok edip koydu söyleyeceğı sözünü.
Mezarlığa çevirdi gözünü.
Yalnızlık kötüymüş dünyada,
1410 Bu Rüstembek oldu devlet sahibi,

Rüstembek, Bibi Hilâlay'ı mezarına koyup, Gacdümbek'in avlusuna geldi. Gacdümbek'den kalan bütün eve barka, mal ve paralara sahip oldu. Rüstem: -Şimdi devlete sahip oldum. Hatun almasam hiç de olmaz. -deyip Bedgir'in bacısını aldı.

1415 Hanımından bir çocuk oldu. Adını Kongırbay koydu. Böylece, bunları gah neşeli, gah üzüntülü koyup şimdi sözü mezarda ölü yatan Bibi Hilâl'den dinleyin:

Bibi Hilâl'in ölümünün ardından üç ay, dokuz gün, dokuz saat dokuz dakika geçti. Ravşanbek'ten altı aylık hamile kalmıştı. Bibi Hilâl ölmüş olsa da ,çocuğu ölmemişti. burada vakti doldu. Doğma zamanı geldi. Bibi Hilâl'in cesedi mezarda deprendi. Cesedini doğum sancısı tuttu.

1420 Hilâl'in bedeni mezarda deprendi,
Şimdi tuttu Hilâl'in doğum sancısı.

Dalgalanıp derya gibi taşı,
Hay zalim, derdler derde ulaştı.

1425 Çocuk kııldadı ana karnında
Hilâl'in bebeği mezara düştü.

Çocuğun yüzünün aydınlığından
Şimşek çakıp mezar ap aydınlık oldu.
Bibi Hilâl bir nazenin oğul doğurdu.
Üç gece üç gündüz geçti...

1430 Hilâlay'a can gelmedi, ancak balaya memesinden süt geldi. Bu arada aradan üç yıl geçti. Goroğlı doğduğundan beri mezarda çıra yanıp dururdu. Bir gün aniden söndü. Yine üç gün geçti. Hilâlay'ın memesinden süt gelmedi, bedeni kömür gibi kararıp gitti. İşte burada Goroğlı aç kaldı, anasına bakıp bir söz söyledi:

1435 Söylesem duyacak mısın anacığım zarım,
Yürekte gamım çok içimde acım
Göğsüne niçin süt gelmiyor,
Açlıktan, anacığım, gitti kuvvetim!

1440 Hey zalim! Rengim gül gibi solacak mı?
Ölüm hançeri bağrımı delecek mi?
Kalk yerinden meme ver anacığım,
Yattığında yalnız çocuğun ölecek mi?

1445 Çıkıyor, anacığım niçin bir sözün?
Sebe ne, kapkara oldu gül yüzün?
Kalk yerinden, göğüs ver anacığım?
Ölecek Goroğlibek yalnızın.

1450 Açlık kursun kendin çektim ahu vay,
Kapkara olup gitti ana rengi ruy,
Kalk yerinden, göğüs ver oğluna.
Balam, deyip yanına al, Hilâlay.

1455 Seyret, Goroğli'nin işine,
Mezarlık titredi bu nalişine,
Açlık kursun kötüyümüş dünyada.
Ağzını kımıldatıp burada Goroğli,
Sıkıca sarıldı, anasının döşüne.
1460 Aç kaldım deyip gözden yaşımı siler.

Yanan adam sözü söze ular.
-Göğüs ver, kalk, anacığım,
Aç kaldım -deyip mert Goroğli ağlar,
Vay ana, deyip genç çocuk bağıyor.
1465 Ölmeden dünyada devran sürer.
Emçek, diyen çocuğun nalişine,
Titreyip mezarlık, sarsılıyor...

1470 Bir delikten mezarın içine güneşin ışığı düştü. Goroğli güneşin düştüğünü gördü. Yakalayıp alayım diye güneşe el uzattı; tutamadı, yakalayacağım, deyip elini mezarın üstüne uzattı. Tırmalaya tırmalaya deliği büyütüp mezardan dışarı çıktı. Şaşırıp kaldı. "Bu nasıl bir sır?" dedi. Aç kaldım, diye mezara yaslanıp yattı. Bunu açlıktan ağlayarak yatmakta bırakıp şimdi sözü Rüstembek'in baytalından işitin: Bir baytalın yavrusu ölmüştü. Yavrusunun öldüğüne içi yanıp kişneyerek gezerdi. Goroğli'nın yanına gelip durdu. baytalın gözü, Goroğli'na düştü. Şefkatle göğsüne alıp ona yaslanıp emzirdi. İşte şimdi Goroğli bu baytalı emip karnı doyar gibi oldu.

Baytal her gün Goroğli'ni üç defa emzirip gitti. Bununla Goroğli'nin günleri geçiverdi. Goroğli üç yaşında mezarların üstünde oynayıp o taraftan çıkarak, bu taraftan çıkarak: "As!", "bas!" deyip mezarları sopa ile döverek oynayordu.

1475 Rüstembek'in yilkıcıları baytalın her gün mezarlığa doğru gittiğinden haberdar oldular. Bir gün yilkıcılar; baytal her gün mezara doğru gidiyor. Bunu beklemek lazım. Mezara varıp ne yapacak" -dediler. Böylelikle otuz kadar yilkıcı baytalın arkasından takip edip mezarlığa geldiler. Onlar mezarın yanına varıp baksa, bir bala baytalı emiyor. Baytal emceğini çocuğun ağzına vermiş emziriyordu. Birbirine:

1480 -Gördün mü? Hayalet çıplak genç çocuğa benzermiş, hayalet gören hasta olur, -deyip hepsi birden, bizler hayalet gördük, şimdi öleceğiz, diye korkup hastalandılar. Bunları bu halde bırakıp şimdi Rüstembek'ten işitin:

Rüstembek her gün yilkıcılara ekmek götürürdü. Bugün de yilkıcılara ekmek götürdü. Gelse yilkıcılardan bir kaçı yok. Kalanından:

1485 -Yilkıcılar hani? -diye sordu. Onlar söyledi:

-İri bir baytal her gün mezara doğru giderdi. O baytaldan haber alalım, diye mezarlığa gittiler. Mezarlığa varıp baytalı bir hayaletin emdiğini görmüşler. Böylece, onları hayalet çarpmış... İşte bu yilkıcı korkup kaçıp geldi. Bu da korkup yüreği yarılmış gibi yatmış, -dedi. Bunu duyunca, Rüstembek'in yüreği "cız" etti.

1490 Rüstembek varıp o yüreği yarılmış gibi yatan yilkıcılara sordu:

-Ne gördünüz? -dedi. Yilkıcılar:

-Bizler çırılçıplak bir hayalet gördük. Özü genç çocuğa benziyor, -dedi. "Akıl verene el verir, el verene, akıl" denildiği gibi Rüstembek mezarlıkta bir mezarın yanına varıp söyledi: "Bibi Hilâl bacımın karnında çocuğu vardı. O doğurup çocuk ondan mı olmuş ki. Bu mezar bacım Bibi Hilâl'in mezarı kendim, işte bu taşı koymuştum. Bundan Bibi Hilâl'in mezarını buldum, -dedi. Akşam oldu. Rüstembek seher vaktinde gelip mezarı bekledi. Baksa, Bibi Hilâl'in mezarı apaydınlık oldu. Burada bir çocuk Bibi Hilâl'in mezarından çıktı çok güzel on dört günlük aya benziyor. Burada bir aslan mezarlıkta yatmıştı çocuğu bakıp atıldı. Bu

1500 sırada Hızır gelip aslana bir şamar vurdu. Aslan parça parça olup dağılıp gitti.

Rüstembek korkup endişelenerek: -Böyle aslana bir şamar vurup öldürüp parçalayıp attı, benim ne canım var, -dedi. Evine dönüp geldi. Düşünüp söyledi.

1505 “Gel, bu şehirde misafir olarak ölmektense, kendi yiğenlerimin yurdunda ölmek daha iyi”. Rüstembek, akşam üç aşık, bir altın eyer, yine bir iki tane bebek, bir iki başörtüsü üç tane, çocukların oynadığı sakka aldı. “Sınayıp bileyim: O çocuk kız mı, oğlan mı” diye eyer ile üç aşığı bir tarafa koydu. İki bebek ile baş örtüsünü mezarın bir tarafına koydu. Beklemeye başladı.

1510 Goroğlı mezardan çıktı. Baş örtülerine gözü düştü. Baş örtülerini ve bebekleri yırttı. Baş örtüsünden çeşit çeşit bayraklar yaptı. Mezarın öbür tarafına geçti. Üç aşığa gözü düştü. Eline aldı mezardaki ölülerin hepsine geldim, şansınız bol olsun, deyip aşığı yere attı. Eyere binip, “deh ha deh, at koy, dönme haberdar olsunlar” -diyerek eyeri yavaş yavaş kımıldatıp, mezardan uzaklaşıp gitti. Burada Rüstembek yerinden kalkıp, çabukça vardı. Goroğlı da bunu görüp, mezara doğru kaçtı. Rüstembek, mezara gireceği yere varıp yattı. Goroğlibek mezara giremedi, 1515 bir bağırdı ki Rüstembek'in yüreği yarılıp öleceğim sandı. Burada Rüstembek çocuğa bakıp bir söz söyledi:

Eğilip boynuna kolumu sararım,
Her ne olsam senin ile olurum.

1520 Ağlama çırağım gönlüm üzüldü,
Doğruyu söylesem, senin dayın olurum.

Bağa giren elmalardan atarmış,
Sevinen köle muradına erermiş.
Bibi Hilâl bacım oldu, çırağım,
Bir dayı-yedi baba olurmuş!

1525 Gönlümde olan benim havamı,
Ya bulamayacağım derde devamı.
Ağlama, kurban olayım, dayın olurum!
Bibi Hilâl kıyametlik bacımdır,
Böylece, sonra mezarlığa gelenim.

1530 Hay derdine, rengi gül gibi solanıml
Yeğenim beraber yürü evime!

İki gün oldu çırağım bildiğim,
Yüreğimde dert çok, dertciğim al-ha,
Takatim yok, bağlarda gül açılincaya,
1535 Hüsnüne bakıyorum, özün beyzade,
Ağlama çırağım, yürü evime!

Göroğlı Rüstembek'ten bu sözü duyup mezara gireyim dese, giremiyor,
çaresini bulamıyor, içini çekip Rüstembek'e bakıp bir söz söyledi:

1540 İyilik gör kötülük görme,
Yok, sevdayı başıma salma.
Anam zavallıdan beddua alma,
Kim olsan da gidiver daha ileri,
Zerger elden gelen düşman olma!

1545 Akıtma gözümde kanlı yaşımı,
Kaçırma akıl ile huşumu!
Hile ile götürüp evine,
Kesip alma bu bedenimden başımı!

Padişahlardan gelen casus olma
Hayalet çarpan olur yer ile yeksan,
1550 Anam zavallıdan beddua alma!
Dayım isen neden önce gelmedin
Önce gelip sevgi şefkat göstermedin?
Hilâlay'a sen olsan kardeş,
Hiç olmazsa bir dini bayramda gelmedin.

1555 Kim de olsan, bırakıver evime!

Mert yiğit düşmanının kanını döker,
Padişahlar elinden alır askeri
Yılda bir iki defa gelmedin,

- 1560 Öte kaç dayılığın boşunadır.
Yanıp giden benim gül gibi anam var,
Süt ile sipariş kılan sinem var,
Dayım isen bırak, mezara gireyim,
Mezar içinde yatan kederli anam var!
- 1565 Ölmesem dünyada devran süreyim,
Kaf dağından gül çiçek dereyim,
Bu çukurda yatan garip anamdan,
Girip dayılığını sorayım.
“Ana razı Huda razı” insanoğlu,
Anam izin versin sonra varayım.
- 1570 Bek Rüstem şirin canını sattı,
Damla damla gözlerinden yaş gitti.
Gelmediğine çok üzülüp,
Al öyleyse deyip yattığı yeri boşalttı.
- 1575 Goroğlibek şimdi mezara girdi. Gözünden yaş döküp zarıl zarıl ağladı. Bibi Hilâl anasına bakıp bir söz söyledi:
Enel ile Mansur'a kurgan dar mıydı?
Canlı ayrılanın göreceği zar mıydı?
Yürü çırağım, diye beni bırakmıyor,
Sende ağabey, ben de dayı var mıydı?
- 1580 Ağlayınca yaş yığılır yüzüme,
Kulak ver anneciğim, söylediğim sözüme,
Sende ağabey, bende dayı var mıydı?
Bir bir beyan eyleyip ver özüme,
Söz çıkar benim gibi erin dilinden.
- 1585 Kurtulmadık bu dünyanın derdinden
Bir adam dayınım, diyor,
Özü yalnız gelmiş Zerger elinden.
Sende ağabey, bende dayı var mıydı?

1590 Bu sözleri dinleyip, anneciğim
Bana ver, bu sözlerden haberi...

İşte şimdi Goroğlı kalkıp baksa, anası Hilâlay ölmüş, kemiği dağılmıştı.
Goroğlı bunu görünce zarıl zarıl ağlayarak anasına bakıp bir söz söyledi:

1595 Adım Goroğlı'dır aleme destan,
Ana gider oldum senden ayrılıp,
Atmacan olayım meraklı anneciğim:
Yetimlikten sarardı bu yüzüm,
Kardeşim yoktur, bir dua edeyim,
Şimdi gider oldum sizden ayrılıp
Akdoğanın olayım buyi gamguzarım.

1600 Adım Goroğlı'dır aleme destan,
Herkes de yalancı dünyada mihman.
Bugünden sonra günüm dönüp geçer,
Koklayıp yanına al, anneciğim.

1605 Alamaz Goroğlı'nın özünü,
Gam sarartıp Goroğlı'nın yüzünü,
Gözleri kör olup kaldı yaşına.
Vay anam diye üzüntüsünü bastıramaz,
Ağlayıp çıktı mezarının başına.

1610 -Ağlama, çırağım,-dedi Rüstembek,
Çocuğu kucaklayıp aldı döşüne.
Mezarlık titriyor nalişine.
Yandığından sözü söze bağlar.
Mezarlığın toprağını sıvazlar.
Goroğlı, "anam", deyip, Rüstem, "kardeşim," deyip
1615 "Ölüm batsın", -diyerek, bağırıp ağlaşır

Yaksın ölüm, tutsak -bağını boşadı,
Rüstembek'in kemikleri sızlardı.

- Goroğli, “anam”, deyip, Rüstem, “bacım”, deyip
O mezarda ikisi ağlaşır.
- 1620 Rüstembek ile Goroğli dad eyledi,
Gâh ağlayıp, gâh feryad eyledi.
Bilir-bilmez Kuran okuyarak ikisi,
Hilâlay'ın ruhunu şâd eyledi.
Nadanları asla koymayın reyine,
- 1625 Devleti olan yiğit gelir evine.
Vay anam, diye Goroğlibek bağırır...
Rüstembek'in ciğerleri ezilip,
Alıp gitti Goroğli'ni evine.
Balçık yerde ayakları kayıp,
- 1630 İçki içmiş gibi yürekleri mest olup.
Goroğlibek, “vay anam”, diye ağlıyor,
-Anam,-dedi boynu arkaya çevrilip,
Gazada bedevin kuyruğu süzölüp,
-Anam, -dedi nergisleri ezilip,
- 1635 -Ağlama, çırağım, -dedi Rüstembek,
Rüstembek'in gönülleri üzölüp.
- Rüstembek, kardeşim, diye gözünü yaşladı,
Vay zalim, deyip parmağını dişledi.
Düşe kalka güçlölkle eve vardı.
- 1640 Akıllıymış Rüstembek'in hatunu,
Goroğli'ni şöyle bağrına basıp,
Yedi kat altına döşek serdi.

1645 İşte şimdi Rüstembek ağlaya ağlaya Goroğli'ni alıp geldi. Rüstembek'in hatunu, kocasının hatırına yerinden kalkıp “vay yavrum” deyip bağrına bastı, kucaklayıp göğsüne aldı. Goroğlibek insan görmemişti, saldırıp tırmaladı. Rüstembek'in hatununun yüreği yarılıp Goroğli'nin bağrıp çizmesi sonucu yere yıkıldı. Rüstembek, hatunumu cim mi çarptı, dedi.

Goroğlibek Rüstembek'in evinde yemek yemiyor, elbise giymiyor, bir şey verse almıyordu. Kongırbay'ı koymuyor, ekmek yiyip karnını doyurmuyordu.

1650 Rüstembek'in söylediğini hiç dinlemiyordu. Bu arada Goroğli'nin mezar başında bir taş takye yapıp aşık oynadığı, mezardaki ölümlere şansınız bol olsun dediği Rüstembek'in aklına düştü. Bir etek aşık getirip Goroğli'nin önüne döktü. Goroğli bıyığının altından gülerek uzanıp aşıkları yanına çekip aldı. Bu arada Rüstembek'in oğlu Kongırbay da üç yaşına basmıştı. Goroğli, Kongırbay'ı kendisi ile yaşıt bir

1655 çocuk görüp: "Buraya gel!" diye çağırırdı. Kongırbay, Goroğli'den korkup ürküp oturmuştu. Goroğli'nin güldüğünü görünce o da gülerek Goroğli'nin yanına geldi. Goroğli o aşıklarının yarısını Kongırbay'a verdi... İki küçük çocuk ikisi birden açılan gül gibi, öten bülbül gibi bir biri ile sözleşip aşıklarını ortaya koyup oynadılar. Sokaklardaki kendi yaşıtları çocuklarla da azıcak dalaşıp, sövüşüp

1660 gittiler. Aradan üç gün geçti. Anası aklına düştü. Goroğlibek, dayısı Rüstem'in yanına vardı. Burada Rüstembek'e bakıp Goroğli bir söz söyledi:

Kulak sal, dayıcığım, sözün doğrusuna,
Kararını ver, sözümün manasına.
Evime götürsen dayıcığım,
1665 Hilâlay gibi anam düştü aklıma!

Bu gariplik yürek-bağrımı yırtar,
Bağa giren elmaları atar.
Ben anamı özlemişim dayıcığım,
Vatanma götürür müsün tekrar?

1670 Yüreklerim kan doldu,
Kiblegâhım ben anamı özledim,
Evine alıp getirsen dayıcığım!

İşit dayı, yeğeninini dilini,
Her kulun Hüda bilir halini.
1675 Kiblegâh anamı çok özledim.
Ben bilmiyorum mezarlığın yolunu.

Siz bacınızı, ben anamı göreyim,
Yürü dayı vatanımıza gidelim!

1680 Goroğli'den bu sözü işiten Rüstembek'in rengi gül gibi solup içi gamla
doldu. Anasının öldüğünü bilmiyor, deyip Goroğli'ne teselli veren bir söz söyledi:

Mert kişi düşmanına kılar kasdı,
İyi adam yapacak hevesi
Ağlama, kurban olayım gönlüm üzüldü,
Baba ile ananın ölmesi mirastır!

1685 Ağlayanın yakası ıslanır göz yaşına,
Ölen adamın hiç dirileceği yok,
Ölen gider biz varalım yanına.

1690 Ağlama, kurban olayım bağrım ezildi,
Gözlerimden katar yaşım dizildi!
Ağlama yavrucuğum, gönlüm üzüldü!
Rıza göster çocuğum Hüda'nın kudretine,
Bu kısmetler ezel günde sezildi!

1695 Boyumu bük döneyim dağ-a
Atmaca sıçrayıp konar yamaca,
Kendi yandığım yetmez miydi özüme,
Baba ile ananın ölmesi mukadderdir.
Sana benim gibi dayın sadaka.

1700 Yandığından sözünü söze bağıyor,
Gözündeki yaşımı eli ile siliyor.
Hilâlay'ı çok özleyen Goroğli
Alıp ver diye takatsiz ağlıyor.

Gam sarartıp dayısının yüzünü,
Avcılar vurur gölün kazını.
Goroğli'nin haline bakıp dayısı

1705 Hey zalim, deyip durduramaz kendini.
Goroğli'nin akciğeri Şişip gitti,
Rüstembek bihoŐ olup kendinden geçti.
Kongırbay çocuğu dad deyip ağlaştı.
"Üveyliği Şimdi belli oldu", -deyip
1710 Goroğlibek çıktı avludan
Ağlaya ağlaya sokaklarda avare olup,
Hilâl'in yanına çocuğu vardı.

1715 İŞte burada Goroğli "dayım üvey olduğunu belli etti, üvey olmasaydı beni anamın yanına götürürdü", diye ağlaya ağlaya dayısının evinden çıkıp anasının mezarının başına vardı.

Rüstembek birhoŐ olup yatıp kalmıştı, Kongurbay'ın anası Goroğli'nin ne tarafa gittiğini bilmiyor.

1720 Aklı erenlere malum olsun ki her kim olsa da yaşı yetmeden aklı ermezmiŐ. Goroğli anasının öldüğünü bilmiş olsa da çocukluk edip, mezar başında ölen anasına bakıp, "mezarından çık!" diye bir söz söyledi:

Bağa girdim, lale gülden dermeye,
Çarem yok tende canı vermeye,
Üç gün oldu, ana çok özledim,
Goroğli gibi oğlun geldi görmeye.
1725 Yavrum, deyip yanıma çık anneciğim!

Çok özledim, yüreklerim oldu kan,
Sokaklarda olup kaldım sergerdan.
Goroğli gibi oğlun geldi özleyip,
Kalk evinden çık anneciğim,

1730 Kucaklayıp bağrına bassan ne olur?
Ağlaya ağlaya içim kanlarla doldu.
Aklıma düŐtüđünde boynum büküldü,
Yavrum deyip yanıma gel Hilâlay!

- 1735 Bir defa beni okşasan ne olur?
Kalkıp yanıma çık anneciğim!
- Sararmıştı Goroğli'nin sıfatı.
Oyulmuştu onun badem gözü
Canlı olsa çıkardı yanına,
Doğrulmuyordu Hilâlay'ın gövdesi.
- 1740 Baharda açılır dağın lalesi,
Yanmayacak kölenin kulübesi hanesi.
Anneciğim diye mezarlıkta ağlıyor
Hilâlay'ın mezarda bulunan balası.
- 1745 Anneciğim, deyip ağlaya ağlaya hıçkırıp,
Uyku aldı Goroğli'nin gözünü.
Herkim gönlünü mert bilmez mi, özünü?
Rüstem basıp gitti izini.
Yürek bağrını bey Rüstem tuzlar,
-Bir çıplak çocuk buradan geçti mi? -deyip,
- 1750 Sokaktaki işçilerden sorup
Goroğli'nin gittiği yolu izler.
Arayan kul muradına erer,
Bek Rüstem çok kaygı çeker.
Mezarlığa varıp görse Rüstembek,
- 1755 Gözyaşından şakakları çamur olmuş,
Önü sıra Goroğli uykuya yatmış.
- Goroğli'nin halini görüp dayısı,
Kucaklayıp çocuğu bağrına aldı.
Tatlı uykuda uyuklayıp yatan Goroğli,
Anneciğim mi yanına aldı, diye,
Vay ana deyip uykusundan uyandı.
- 1760

- 1765 Yağmur ile beslenir kırım bitkisi,
Yüce dağda akdoğan kuşun yuvası.
Şöylece Goroğli kalkıp baksa,
Anası değil, alan Rüstem dayısı!
- Kukla üyilgenge gönlü usta,
Şimdi gitti anasının havası.
Kuran okuyup anasının ruhuna,
Alıp döndü Rüstembek dayısı.
- 1770 Aferin, Rüstem'in doğruluğuna
"Er hizmetinden bulurmuş", diye söz var.
Bu kadar hizmet edip Rüstembek,
Rüstem oldu bu devletin sahibi.
- 1775 Doğru muradına erer, kötü kalır utançta,
Doğru uzar, eğri tozar sırrını söyleme yabancıya,
Doğruluktan Rüstem erdi murada.
- İşte şimdi Goroğli, anasının öldüğünü bildi. Burada Rüstembek:
-Yavrum Goroğli, senin anan ölmüş, ölen adam mezardan çıkmaz her ne
olsa da Hüda'nın takdiri bu- dedi. Goroğli'na nasihat edip evine alıp döndü.
1780 Goroğli, anam ölmüş deyip ümidini kesti. Rüstembek'in evine geldi. Goroğli,
Rüstembek dayısının evine gelip koyduğu yerden aşıklarını aldı. Açmadan o
tarafı bu tarafa dalandı. Kongırbay'ı kucağına alıp, "yürü oynayalım! diye
sokaklara çıktı. Çocuklarla aşık oynadı. Bir kısmınıkini üterek aldı, bir
kısmınıkini de zorla ellerinden aldı. Böylece, her gün sokaklarda çocukların
1785 aşıklarını üterek ve zorla aldı, dövüştü. Dövüştüğü çocukların kulağını tutup
kopardı, birini yıkıp bıçak ile dildi enedi. O zamanda onlar "İyi ki öldürmedi" diye
sevindi. Küçük çocuklar Goroğli'den korktuğundan sokağa çıkamadı. Bunu
babaları duydu. Görevliler ve hakimler kendi aralarında konuştu. Toplanıp: "Haydi
Rüstembek'in yanına varalım" -deyip Rüstembek'in yanına vardı. Rüstembek zengin
1790 olmuştu. Gelen adamalara her türlü ziyafet verdi. Ancak bunlar, Rüstembek'in

oğlunu öldürelim, diye gelmişti. Bunun ziyafet vermesinden memnun oldular, düşüncelerinden vaz geçtiler. Burada bunlar:

-Ey, Rüstembek, bizim size söyleyeceğimiz, maruzatımız var, -dediler

Rüstembek:

1795

-Ne maslahatınız var? -dedi.

-Oğlunuz çocukların bir kısmını dövmüş bir kısmının kulağını koparıp bir kısmını belli olsun deyip bıçak ile kulağından dilmiş. Bu yaptığı iş bütün büyüğe küçüğe söz olmuş. Zerger şehrine bu işler zor gelir. dedi. "Var övülse bulunur, olmayan övülse vurulur. "İşte burda Rüstembek:

1800

-Sizler misafir gelmişsiniz desem talep etmeye gelmişsiniz -dedi. Bir kırmızı altın alıp oturan memurların yanına koydu. Onlar, zengin ile kim eşit olur, deyip söylediklerine pişman oldular. "Bu Rüstem zengindir her yerde zenginliğinden dolayı bizlere zorluk çıkarır", deyip parayı almayıp dönüp gittiler. Bunları gitmekte koyup Goroğli'den işitin:

1805

Goroğli okuma yazmayı bilirdi. Bir gün Goroğli kağıtlara yazdı:

"Her kim ak elbise giyip gelirse birşey demiyeceğim, kara elbise giyeni keseceğim. Bir gün Şahdarhan padişahın üstüne ateşler koyacağım. Ak giyenlere ak pilavlar vereceğim, kara giyenlerle çok kavgalar yapacağım. Goroğli'den korkan ak elbise giyip çıktı. Korkmayanlar ve bunu duymayanlar, kara elbise giyip çıkmışsa, vurdu sövdü. Kovalayıp yakaladığının kulaklarını burup felç etti, yetişemediklerinin evine beş-altı taş atıp dönüp geldi. Lakin Goroğli dövüşse, Kongırbay "öldürüyor-öldürüyor!" deyip alt sokaklarla yolun solundan, kaçıp babası Rüstembek'e gördüklerini ve bildiklerini," baba, Goroğli şöyle işler yaptı", diye söyler. Burada Rüstembek:

1815

-Merak etme, sen de Goroğli ile beraber olsan olmaz mı?- diyerek nasihat etti. Böyle olsa da Kongır korktu. Evin baş köşesine geçip yattı. Goroğli'nin zorbalığı Zerger şehrinde duyuldu. Burada çocuklar, "E Rüstembek'in oğlu batsın, onunla dövüşüp duracakmıyız, sokağa çıkamıyoruz" diye sokağa çıkamaz oldular.

1820 Aradan dört yıl geçti. Goroğli yedi yaşına girdi. İşte bugün Goroğli Rüstembek'in yanına geldi. Akşam onun yanında yattı. Sabahleyin yerinden kalktı. Kongırbay'ı alıp sokağa çıktı. "Sana bir şey göstereceğim", dedi. Kongırbay Goroğli'nin gözünden korktu. Beni de vurup öldürecek, diye korkusundan beraber gitti. "Goroğli'den ayrılma, git", diye Rüstembek'in nasihatını hatırladı. Goroğli ile Kongırbay sokağa çıkıp baksa bir çocuk duruyordu. Babasının adının Bedkir

1825 pehlivan olduğunu söyledi. Şahdarhan padişahın yanında bundan güçlü pehlivan yoktu. Şahdarhan'ın baş pehlivanıydı. O çocuk onun oğluymuş. Adının Gösfend töre olduğunu söyledi. Goroğli onunla aşık oynadı. Gösfend tara Goroğli'nin aşığının hepsini üttü.

1830 Goroğli'nin burnu biraz terledi. (Özbek öfkelense, utansa burna terler). Goroğli ütöldüğüne katlanamadı, utanıp öfkelendi:

-Benim aşığımı ver,-dedi. Gösfend töre:

-Ben senin dediğini yapacak çocuklardan değilim, -dedi.

Goroğli

-Vermiyor musun? -dedi. Gösfend:

1835 -Vermezsen ne yaparsın, ananı.....-dedi. Bunu işiten Goroğli öfkelenip bir tokat vurdu. Gösfend törenin iki gözü çıktı. Vay, deyip evine gitti, ağlayarak babasına söyledi. Bedkir altın sakkadan aşığını eline aldı. Goroğli'ni aldatarak yakalayayım, diye Goroğli'nin yanına yaklaştı. Goroğli Bedkir'in hareketlerine ve yüzüne bakıp düşüncesini anladı ve bir söz söyledi:

1840 Söyleyeceğin bu kemiksiz dil olsun,
Yürüdüğüm yer şehri Zerger, yurt olsun!

Ecel kovup sen buraya gelirsin,
Söyle Bedkir düşman, sen nereye gidiyorsun?

1845 Sunanın konuğu Aydın göl olsun!

Ecelin yeter benim elimden,
Söyle düşmanım sen nereye gidiyorsun?

1850 Önce, bir belayı kılarırsın,
Düşünsem, çok sözler bilirsin,
Söyle Bedkir düşman, sen nereye gidiyorsun?
Uzundu, kısaydı elbiseler çok olsun,
Ejderha nişanım, sen nereye gidiyorsun?

İşte şimdi bunu duyan Badkir, Goroğli'ye bakıp bir söz söyledi:

1855 Gittiğim yer botagözlü cönegar,
Pençem yetse burnundan kan akar,
Altın sakka altın, bu yol yenersin
Aşığı benimle oyna, enağar.

1860 Beni ütersen muradına erersin,
Eğer ütersen özün zengin olup gidersin.
Gıcır-gıcır gel genç çocuk,
Hadi göreyim beni nasıl ütersin?!

1865 Goroğlibek yine vaktini hoşladı,
Başını sallayıp parmağını dişledi.
Kongırbay'ı sürücü yapıp Goroğli
Alçihezni ortalığa taşıladı.

Oyna, deyip birbirine söyledi,
Goroğli belini sıkıca bağladı.
O Bedkir pehlivana sırasını verdi.
Ondan sonra Goroğli çelme takıp yıktı.

1870 Bazan oynayıp vakitleri hoş oldu,
Kongırbay'ın gözünden dökülen yaş oldu.
Kızarak ikisi oynadı
Günün özü batmaya başladı.

1875 Bedkir denen şirin canını sattı,
Goroğli Özbeki öfkelenip gitti.

İkinci olduğunda Bedkir pehlivan
Bir tane koymadan ocuğu tt.

-Aşığımı ver, kızıgar, -dedi,
Goroğli eline saldırdı.

1880

Kengeş ıkar zbeklerin beyinden,
Genç ocuk biraz vazgeer re'yinden
Bağırarak zbek savaşıını yapıp,
Goroğli bağırıp kalktı yerinden.

1885

İşte burda Goroğli Bedkir'e saldırıp kafasıyla Bedkir'in çenesine vurdu. Dişı dilini çört diye kesip geçti. Kütük gibi oturup kaldı. Deli dana gibi böğürüp kaldı. Goroğli Bedkir'in elinden yakalayıp kuvvetlice çekip küreği ile beraber kopardı. Dnderip kendi sopası ile omuzuna vurdu. Bedkir'in kemikleri yere yığıldı. Vücudu ayran salan tuluk gibi darmadağın oldu. Kımıldamadan upuzun olup öldü. Bunu gören Kongrbay varıp Rüstembek'e söyledi:

1890

Goroğli Bedkir'i öldürüp onun aşıklarını ganimet olarak aldı. Bedkir'in torbasına koydu. Gnl hoş olup arkasına aldı. Bibi Hill anası aklına düştü. Goroğli aşığını toplayıp anasının mezarına doğru gitti. Fatiha okuyup düşündüğünü söyledi. "Devesi olan deve keser, koyunu olan koyun keser, baytalı olan baytal keser. Ben fakirim, benim varım da bu, deyip elindeki bir torba sakka ve aşıkları yanına alıp kendi eliyle altın sakkasından, aşıktan herbir mezarın büyüğüne byke, kne daha knden koydu. Mezarlıktaki bütün mezarlara aşığı yetiştı. On tane aşığı arttı. Goroğli, yetiştı diye sevindi. Bedkir ile oynadığından yorulmuştı, uyuyup kaldı. Bunu uyumakta koyup, Şimdi Bedkir'in kavim kardeşlerinden işitin.

1900

Bedkir'in kardeşleri Bedkir'in öldüğünü öğrendi. Şimdi topları alalım, top ile vurup Rüstem'in evini eşyasını dümdüz edip evine ateş koyup Bedkir'in kamı için Rüstembek'in oğlunu, kendini, hatunu ve Goroğli'ni -dördünü öldürelim, dediler. Zerger Şehrinde çok gürültü patırtı oldu.

Bunları burada, bu anlaşmada koyun, Goroğli'den işitin:

1905 Goroğli babasının yurduna gitmek istedi. Ağlayarak Rüstembek'in yanına vardı.

Goroğlibek zar zar ağlayarak mezarlıktan döndü. Rüstem dayısına bakıp boynunu büktü. Elini bağlayıp izin verin, diye bir söz söyledi:

1910 Zerger'in elinde oldun sergerdan.
Dayı isen söyle evlad-eccadım,
Uruğumu Şimdi söyle, dayıcığım!

1915 Uğramayın zalimlerin kahrına,
At dayanamaz acı kamçı zehrine.
İyi-kötü sizinle konuştuk,
Gitmek istiyorum ben babamın Şehrine.

Uzaktan görünür bedevin bozu,
Kanatlanıp uçar göllerin kazı,
Gideceğim Şimdi, Yavmit Şehrine,
Dayı, olun Goroğlibek'ten razı!

1920 Yiğidi yandırır güzelin sözü,
Kaşı kara Şor deryanın kunduzu.
Gideceğim, ben babamın yurduna
Dayı, olun Şimdi benden razı!

1925 "Ana razı, Hüda razı", dayıcığım,
Dayı, ol yeğeninden razı!

Dayısına Goroğlibek söz söyledi.
Ağlama, gönderiyim kismetler katı.
Şefkat gösterip kalmıştı Rüstembek,
Bu sözü Goroğli'den işitip,
1930 BirhoŐ olup, çaresiz kendinden geçti.

Oğlundan ziyade görürdü Rüstembek
Üç yüz altmış boğumlarını serbest bıraktı.

1935 Hay zalim, derdler derde ulaştı.
Bu sözleri işitip Goroğli'den,
Bey Rüstembek hesabında yanıldı
Hem Konğırbay, hem annesi ağlaştı.
Goroğli'ne gitme, diye yalvardı.
Ağlaya ağlaya bağı, akciğeri şişti.

Şimdi Rüstembek başından geçen sırrı esrarları beyan eden bir söz söyledi.

1940 Hüda'nın işini şimdi ne yapayım,
Sen gittikten sonra, kanlı gözyaşları yutayım,
Sen ol yediğin -içtiğinden razı,
Sekiz yıllık eski sözden söyleyim:

1945 Ağlıyorum kendi halime zar zar,
Benim yurdumdan-Harezmi elinden,
Kervanla gelmiştim, izleyip,
Gacdümbek'e olmuşum hizmetkar!
Bu sözüme kulak ver yiğenim,
Çocukluk edip aklın gitmesin şaşır.
1950 İşit çırağım, benden bu dadı.

Ağlama ne yapayım kısmetler katı.
Bu derdimi sana söyleyeyim çırağım,
Bir bedeye baban ile dayın baktı.
Eyerleyip bindiler beline.
1955 Başımı alıp kurtardı ikisini.

Yavmit eline kaçıp gitti.
Bir Hilâl annenizi ağlattı.
Yediklerimi helal et, Goroğli,
Bu devletler dayınızın devleti.

1960 Bir gün geldim Zerger eline,
Top top olup, düşmanlar anlaştı:

"Hilâlay'ı öldürelim", -dediler,
"Üstüne ateşler koyalım"-dediler.

1965

Bu sözler canımdan geçti, yavrucuğum,
Böylece kaldı, anan zavallı ayrılıp,
Ağlaya ağlaya ananın akciğeri şişip,
Hem ağabeyden hem yarden ayrılıp,
Anan kaldı hesabında yanılıp.

1970

Başıma döküldü deryayı Umman,
İşit son buldu kıyamet zaman.
Kıyametlik bacım, deyip ananı
Bundan sonra olmuşum kadirdan.

1975

Miras helal, alıp git malını,
Ben köleyim, Allah bilir halimi.
İşit, çırağım dayıyın dilini,
Alıp git Goroğli bütün malını!

1980

Savaşta öğüt verir atın güçsüzü,
Destekleyecek yiğidin piri-gayibi,
Ben sana doğruyu söylesem Goroğli,
Sen olacaksın bu devletin sahibi.

1985

Ağaçtandı yüğrük atın tokası,
Düşmanda kaynar mert yiğidin mayası
Gideceksen, alıp git Goroğli
Sen olacaksın bu devletin sahibi!

Görür oldun şimdi Yavmit elini,
Çok ağlattın Kongırbayı-oğlumu.
Yiyip içtiğimden sen ol razı,
Ha deyip git, toplayıp malını!
Develere yükleyip git pulunu!

1990 Babayın adına derlerdi-Kör Ravşan,
Dayının adına derlerdi-Gacdümhan.
Hepsini, alıp git malını!
Sağ selamet gör sen baba yurdunu.
Her zaman görüp git halimi!

1995 Burada Goroğlı'nın gönlü Rüstembek dayısından doldu, gönlü neşelendi.
"Sağ ol, Rüstembek dayı" deyip bir söz söyledi:

2000 Küheylana binen evden kıra koşturur.
Nur görenler evliyaya tapar,
Sağ selamet varsam baba yurduma,
Yavmit elden büyük devlet bulunur.

Savaş günü beyler kalkan vurur,
Yürekleri ateş gibi kabarrır.
Sağ salim varıp görsem babamı,
Bu kadar devlet Yavmit elden bulunur.

2005 Yedi yıldır Zerger'de mehman,
Emanettir bu bedeminde değersiz can.
Sağ selamet bulsam Türkmen şehrini,
Yüce devlet baba yurdunda feravan.

2010 Düşman çoktu aklımı şaşırdım,
Azizler gibi ayagına baş vurdum.
Gönlüm doldu sözlerine Rüstembek,
Dayı, devletimi size bıraktım.

2015 Güneşler kaynatır çölde beyni,
Birer adet alıp gideyim özümden,
Alıp gelir ver kendi emdiğim biyemi.
Eşya-elbiselerimi size bıraktım,
Sırrım söyleme düşmanımdan gizledim.

El göçürüp Ala dağdan aşırđım,
Ulu dedim eşiğine baş vurdum.

2020 Babam desem rengim gül gibi solar,
Çöllerde ahvalim nasıl olur?
Bir hanazat alıp gideyim sürüden
Yavmit'e varsam bize nişan olur.

2025 Halisane ile dua edin dayıcığım,
Bu yetimlik beni kıldı sergerdan!
Sağ salim yurda varsam begüman,
Baba yurduna esen varsam olur.

2030 Sunalar bulandırır durgun gölü,
Bıraktı Rüstembek'e bütün malı,
Dünya malı görünmüyor Rüstem'e
Yakalayıp aldı Rüstem tarlan baytalı.

2035 Geçer dünya, kıyameti oyladı.
Getirdi Goroğli'nin "anasını",
Tek-çiviye bey Rüstembek bağladı.
-İşte giyip git, -diye Rüstembek,
Koltuk koltuk elbiseler yükledi.

İşte şimdi Goroğli yola çıkmağa hazır hale geldi. Ay batacak ve Rüstembek ölecek gibi oldu. Rüstembek böyle baksa Goroğli on beş günlük aya benziyor. Boyu posu, şanı şevketi, kendine yakışmıştı.

2040 Bunu bu ahvalde koyup, Rüstembek Goroğli'ne bir söz söyledi:

Yavrum, gidersen aklımı şaşırđım,
Sırrımı söylemeden düşmanlardan gizledim.
Sağ selamet var Türkmen yurduna,
Git Goroğli bir Allah'a emanet ettim!

2045 Sağ selamet gör baba yurdunu.
Seferin, çırağım, tehlikesiz olsun!

2050 Konğırbay ile annesi ağlaşır,
Rüstembek'in şimdi akli şaşar,
Kucaklaşıp, koklaşıp hepsi,
Gece yarısı, "zalim!" "zalim!" diyerek.
Çok ağlaşıp, üçü görüşüp,
Gece yarısı yol alıp Zerger'den
Goroğli'ni çıkarmıştı Rüstembek.

2055 Goroğli, "elbise almayacağım, elbise giymeyeceğim", dediğinde Rüstem figan etti. Rüstem'in üzüldüğünü bilip, "Özüm giymesem de birine verip giderim, aç -çıplak dünyada çok" deyip dayısının verdiği elbiselerden bir bohçasını koltuğuna alıp gitti.

2060 Elkissa, Rüstembek gece yarısı Goroğli'ni yolcu edip evine dönüp geldi. Evde yattı. Ertesi gün tan attı. Rüstembek yerinden kalkıp baksa, etrafını asker sarmıştı. Burda askerler birden "çav!" diye gelip Rüstembek'i esir etti, Şahdarhan'ın yanına götürdü. Şahdarhan:

-Ey, Rüstembek, çocukların hani? dedi.

Rüstembek:

-Benim oğullarım evde, -dedi. Şahdarhan:

2065 -Kavgacı, adam öldüren oğlun nerede?-dedi. Rüstembek:

-O benim oğlum değil,-dedi. Şahdarhan:

-O kimin oğlu? -dedi. Rüstembek:

2070 - O Ravşanbek'in oğlu. Anasının karnında kalmıştı. Bibi Hilâl öldükten sonra, götürüp gömdüm. Aradan üç yıl geçti. Bir gün mezarlığa vardım. Bibi Hilâl'in mezarı yanında yatıyormuş. Sevap diye evime getirdim. Aradan dört yıl geçti. İnsan yavrusu idi. Gece yarısı Yavmit'e gitti. -dedi. Şahdarhan:

-Hay, zalim, sahipkıran idi, bilememişsiniz, -deyip bütün falcı-remelcilerini ve münecimlerini idam etti. Rüstembek'i doğru söylediği için azad edip gönderdi. Rüstembek'i azad olmakta, Şahdarhan'ı remelcilerini asıp öldürmekte koyup Goroğli'den işitin:

2075

Goroğli gece yarısında emdiği biyeyi "anasını" yedeğine alıp Zerger'den çıkıp yola düşüp gidiverdi.

Goroğli kendi ahvaline ve zamanın geçişine bakıp gidiverdi.

Açılır bağın gülü,
Söyler damağında dili.
Yavmit ele gitti,
Bibi Hilâl'in oğlu.

2080

Rahm eyleyecek gence,
Konup hakkın eşiğine
Goroğlibek gitti,
Er Hızır'ın deştine.

2085

Kula çölde sözler
Devenin yavrusu gibi böğürür.
Goroğli gibi beyçocuğu,
Yavmit elini izler.

2090

Tavus yatar yamaçta,
Boz tarlanlar yuvada.
Goroğlibek gitti,
Gece ile gündüz,
Gidiyor piyade.

2095

Molla okur zeberi,
Usta yapar teberi.
Yürüye yürüye çocuğun,
Ayakları kabardı.

- 2100 Tepeden aştı koşup,
Boyu yay gibi bükülüp.
Kula kırdı yol yürüdü,
Tırnakları dökülüp.
- 2105 Yüreğinde çok oyu,
Sarıp rengi ruyu,
Daha bir ay yol yürüdü,
Yolun, suyun yorgunu.
- 2110 Şah yanında şahteri,
Ele çoktu kadri.
Gidiverdi kırlarda,
Yavmit elinin batırı,
- 2115 Bu zamanlar ganimetti,
Yedeğindeki baytal atı.
Kula çölde yol yürüyüp,
Ağzından burnundan toz gitti.
Yorulup susayınca
Ya Hızır pirim deyip,
Çocuk kendinden geçti.
- 2120 Açılmadı lalesi,
Aktı gözünün yaşı,
Çölde kaldı susayıp,
Ravşan Kör'ün, balası.
- 2125 Gagası ıslak yaşına,
Seyret, tarla baytal işine
Güldür güldür at kişiyor,
Gölge olup Goroğli'nin başına,
Bozkır titiyor baytalın nalişine.

2130

Bey olanın olmazmış havası,
Bulunacak şimdi derdinin devası.
Goroğli böyle susayıp kaldığında
Çocuğum, deyip geldi er Hızır atası.
Huzur ile geçirsin kış yazını,
Şairler eline alır sazını
Ağzına atası biraz su verdi
Goroğli o zaman açtı gözünü.

2135

Goroğli gözünü açıp baksa iki yiğit gelmekteydi. İyi yıkayıp taranmış, şahane kaftanlara bürünmüşler. Elinde atmaca kuş, yanında kuş uçurtan enik. Goroğlibek gelen bey çocuklarına bakıp bir söz söyledi:

2140

Bağda açılan gül goncalar,
Güle yakışan yelekler,
İkisi aynı beyzadeler,
Nerede Yavmit eli?

2145

Bindiği atı tobiçaklar,
Yanında altın pıçaklar,
İkisi aynı kuzucuklar,
Nerede Türkmenin eli?

2150

Bir birinden azadeler,
Giydikleri temizler,
Küheylana binen hanzadeler.
Nerede Yavmit'in şehri?

Bindiği atı tobiçaklar,
Mızrakta altın püsküller,
İkisi aynı goççaklar,
Nerede Yavmit eli?

2155 Benim sinesi ateşler,
Bahçesi bostan bağlar,
Küheylana binen bey oğullar,
Nerede Yavmit eli?

2160 Belinde altın kemerler,
Başında yumşak kalpaklar,
Omuza konan akdoğanlar,
Nerede Yavmit eli?

2165 Taze gül gibi nevcivanlar,
Tarifi yok pehlivanlar,
Yoldan gelen begümanlar,
Nerede Yavmit'in eli?

2170 Akan gözden kanlı yaşlar,
At koşsa tozar taşlar,
Elinde yorulan kuşlar,
Nerde Türkmen eli?

Kendin bir elin beyi,
Yüreğimde çok derdi,
İkisi aynı hanzade
Nerede Türkmen'in eli?

2175 İki beyzade bu sözü işitince altın üzengiye ayağını diredi. Bıyığını burup atın dizginini tuttu. Kendini eğerek eyere bir ayağını atıp Goroğli'ye şöyle diklip baktı. Birinin adı Kallıbek, birinin adı Ballıbek'ti. İkisi böyle Goroğli'ye baksa, Goroğli'nin elbisesi sarkmıştı. "Cenama adam, yeni yok, yetimlikten azı yok, hiç kimse bununla denk değil".

2180 O ikisi "her kimse, Allah'ın kulu, gel bunun sözüne cevap verelim", dedi. Kallıbek Goroğli'ye bakıp bir söz söyledi:

Bu yaka Asker'in beli.
Aşağı yaka Horasan gölü.
Nereden geldin yetim çocuk?
İşte şu, Türkmen'in eli!

2185

Bülbüller öter bahri,
Beylerin gelmesin kahrı,
Türkmen elini bilmiyorsan,
İşte şu Türkmen'in şehri!

2190

Açılır bağlarda gonca,
Yürekte gam derdi onca,
Türkmen'in elini bilmiyorsan,
Türkmen'e geldin genç çocuk!

2195

İyiye hizmet etmeyen,
Baba-anasını görmezmiş.
İşte bu, Yavmit'in şehri!
Yavmit elini bilmiyorsan,
İşte şu Yavmit'in eli!

2200

İki beyzade, bu sözleri söyleyip atlarını çevirip kendi yollarına gidiverdi. Goroğlı öfkeleni. Yerden bir taş aldı. İki beyzadeye vurmak istedi. Yine kendi kendine: "Rüzgarlı gün çağırma, sözün boşuna gidecek, -deyip teselli verip, -bu ikisi kibirli melun sıfatlı, gafil, parasına güvenen zavallı, yetim, dul ve fakiri görmemezlikten gelen, tok öküz gibi yürütenlerdenmiş. Bahtım gülerse, bir gün cezasını veririm. -dedi.

2205 "Şimdi bana, benim gibi bir garip yetimi bulup sormak lazım oldu", diye şehre doğru gidiverdi.

2210

Bunu gitmekte koyup şimdi sözü Gacdümbek'ten işitin. Gacdümbek Teke yurdundan doksan bey çocuğu ile Ravşan körü göreceğim, diye Yavmit'e gelmişti. Urayhan padişah Gacdümbek'e ziyafek vermişti. Urayhan'ın sözü ile Gacdümbek bir çayhanede iki yüz kadar bey çocukları ile oturmuş, Ravşanbek'i görmemişti.

Lâkin Ravşanbek'in oturduğu saray oraya yakındı. Gacdümbek gelecekti, diye, Ravşanbek kör de sarayının her yerini temizletmiş, su serpip halılarla döşemiş, beklemeye başlamıştı.

2215 Goroğlibek, bu şehre gelinceye kadar bir adam bulamadı; kendi dengini görmeden geliverdi. Şehrin bir yerine gelse adamlar grup grup, sokakla bir tarafa doğru gidiyordu. Burada Goroğli söyledi: "Bunlar bir yere düğüne ya yasa, ya bir ziyafete, ya iyi bir yere gidiyor. Gel, ben de oraya onlar ile gideyim, temaşa varsa göreyim. Ziyafet, düğün, adak kurbanı varsa halk hakkımı yer. Konuşmadan seyrederek iyiyi kötüyü anlayım; eğer beni yetim, diye dikkate almaz bakmazlarsa, 2220 hakkımı vermezse, kavga çıkarıp beş -altısının gırtlığını sıkıp, eceli yetenleri öldürüp kendimi bunlara tanıtayım. Adamları takip ederek bu da onların arkasından gidiverdi. Giden adamlar geçip gitti. Goroğli bir körün yanına vardı. Onu görünce Goroğli'nin organları mum gibi eriyip kurşun gibi parlayıp gitti. "Gel, körü kör bilir, zorbayı zorba bilir, gözünden ayrılan körün gönlü garip olur, şundan babamı sorup 2225 bir söz söyleyeyim" -dedi. Goroğli baksana, o kör kızıl yüzlü, yüzlerinden nur damlayan meleyke huylu, peri yüzlü, aslan sıfatlı, gözünden başka yerde yara yok, mertebeli, ulu adammış. Buna bakarak Goroğli bir söz söyledi:

Esselamüaleyküm duran dedeciğim,

Fakir olup geldim Türkmen eline.

2230 Gafil olup kervanımı göçürdüm,

Nicelerine ecel şerbeti içirdim,

Fakir olup geldim, dede elinize.

Bir akdoğanım, atmacayı kaçırdım,

Kurtulmadım garipliğin derdinden

2235 İyi adam ayrılmasın devletinden!

Fakir olup geldim, dede şehrinize.

İzleyip geldim akdoğanımın ardından,

Ben avcıyım, akdoğanımı gördün mü?

2240

İyi söyle, kulak vereyim diline,
Hüda rahm eylesin, dede canına!
Yabancı yurttan atmacamı sormaya-
İzleyip geldim, dede Türkmen eline.

Goroğlı'den bu sözü işitince ah çekti "Sen kimsin, nereden geldin, kimi soruyorsun? deyip Goroğlı'ne bakıp bir söz söyledi (Ravşan:)

2245

Düşman zalim gözlerimi oydu,du,
Devletli adam hediye elbisesini giydirdi.
Doğru söyle çırağım nereden geliyorsun,
Sözün yüreğimi bağrımı yandırdı?

2250

Sözüne bakarsam nadansın,
Ben tahmin etsem aşağı yurttan geliyorsun.

Sesini Hilâlay'a benzettim!
O şahinin sen nesi oluyorsun?

2255

Sözünden köle -bağım gevşedi,
Sen söyledin kemiklerim sızladı.

Atmacanın sen nesi oluyorsun?
Sesin Hilâlay'a benzedi!

2260

Düşman görsem katı katı taş attım,
Sözüne yüreğimi boşalttım.

O şahinin, sen nesi oluyorsun?
Sesin Hilâlay'a benzettim!

Bunu işiten Goroğlibek bir söz söyledi:

İşit dedeciğim benden sözü,
Hey zalim, gam sararttı gül yüzü.
Gören var mı, bilen var mı babamdan,
Sizin gibi iki gözü acizi.
Gacdümbek ile, Kör Ravşan'ı bildin mi?

2265

2270 Ben okudum elif ile zeberi,
Gacdümbek ile Kör Ravşan'ı soruyorum,
Kör Ravşan babamdan verin haberi!
Gacdümbek ile Ravşan körü gördün mü?

2275 Namert babam böyle kaçıp geldiğinde,
Hilâlay'ın rengi gül gibi solduğunda,
Kör Ravşan babamdan verin bir haber
Bana hamile olup kaldığında!
Gacdüm ile kör Ravşan'ı gördün mü?

2280 Hüda'ya gidecek yüreğin derdi,
Geldiğim yer Türkmen elinin halkı.
İzleyip geldim, Gacdümbek dayımı,
Ben olurum kör Ravşan'ın ferzendi

2285 Yamaca vurulsa, küheylan dönmez reyinden,
Ravşanbek'in yürekleri yarılıp,
-Vah yavrum!- deyip ağlayıp kalktı yerinden.
Vay yavrum, deyip parmağını dişledi,

2285 Hey zalim deyip gözlerini yaşladı.
Gözüm aciz, göremiyorum yavrum, deyip,
Kendini sofadan yere attı.

2290 Devlet durmaz tekabirin başında,
Kulacını açıp aldı kör Ravşan,
Yavrum deyip kucaklayıp bastı döşüne.

2290 İçini çekmişti söyletemedi dilini,
Kervanlar tozudur yürüdüğü yolu.
Vah yavurm, deyip yürekleri yarılıp,
Kucakladı içte kalan oğlunu.

2295 Avcılar vurur gölün kazını.
İçini çekmişti söyleyemedi sözünü.
Yavrum, deyip bağrına basıp kör Ravşan,
Koklayıp yüzüne koydu yüzünü.

2300 Goroğlibek vakitlerini hoşladı,
Başını sallayıp parmağını dişledi.
Kamış gibi eğilip genç çocuk.
-Baba! -deyip boynuna kolunu taşıladı.

Çarşıda Gacdümbek kulağını verse,
Yavrum, dedi kör Ravşan'ın sesi.

2305 Uka, budur bu dünyanın hevesi,
Hiç yoktur bu ölümün devası
Aniden Gacdümbek kalktı yerinden,
Sağ iken ayrılmak kötüymüş dünyada.
Aklına düştü, Hilâlay bacısı.

2310 Kemer bağlayıp sarığını kuşatır.
Kekilini iyice tarar
Sağ ayrıldığı Hilâl düşüp aklına,
Gacdümbek yerinden kalkıp baktı.

2315 Yüzleri de Hilâlay'ın yüzü gibi,
Kaşı gözü Hilâlay'ın özü gibi
Gözündeki yaşı peçe ile siliyor.
Bey Gacdümbek dad u feryat ediyor.
Hilâlay Zerger'den geldi, deyip
Yüreği yarıp koşup geliyor.

2320 Karıştı Yavmit elinin sokağı,
Yüreğinde gam çok dertli çoğu,
Herkesin vatanına çoktu hürmeti,

Gacdümbek'in etrafını sarıp koşarak,
Geliyor Yavmit'in beyzadesi.

2325

Kaçıp gelmişti Zerger elinden,
Söz çıkar şairlerin dilinden.
-Vay kardeşim! -deyip Gacdümbek koşup
Gelip aldı Ravşanbek'in elinden.

2330

Bedeve yakışan asıl tokası,
İyi adamın çok içinde hevesi,
Yavrum, deyip bağrına basıp kokladı,
Kaçıp gelen Gacdümbek dayısı.

2335

Bütün beyler hepsi ağlaşır,
Gacdümbek'in kemikleri sızlar.
Sıra sıra kuçaklayıp çocuğu,
Goroğli ile herkes görüşür.

Goroğli'nin saçını tarar,
Gördüğü düşü hayra yorar.
Ciğercilik çok zordu dünyada
Bey Gacdümbek Hilâlay'ı sorar:

2340

-Yalnız gelmişsin Türkmen eline,
Rahm eyle yananların haline,
Vay ağabeyim, deyip garip olup ağlar idi,
Niçin atıp geldin düşman eline?
Kolum kanadım Hilâlay bacım hani?

2345

İşit, dayıcığım, benden dadı,
Yetimliği bātsın, beni ağlattı.
Güzelmış gördüm, Yavmit'in yurdu
Başımdan geçeni size anlatayım:

2350

Hilâlay -anam dünyadan göçtü!
Hüda'nın taktiri bize o oldu,
Rüstembek, anamı bacı yapmıştı,
Götürüp mezara koymuştu.
Yer yüzüne düşmüştü Goroğlı.

2355

İyi adamlar bana sahip çıktı,
Aradan daha üç yıl geçti,
Yiğenim, deyip mezardan kucaklayıp,
Bey Rüstembek dayım beni alıp geldi.

2360

Yeğen, dedi bakıp yetiştirdi,
Düşmanların içinde beni kuvvetli yaptı.
Sayısız çok oldu Rüstem'in hizmeti,
İyilikten sona ermez hasreti.

2365

Babamın adına kör Ravşan, dedi.
Dayımın adına, Gacdümhan, dedi.
Şahdarhan padişah, öldüreceğim, dediğinde,
Gece yarısı alıp çıkıp Zerger'den
Yavmit ele varın, dedi gönderdi.

2370

İşit dayıcığım yeğeniyin zarını
Darmadağan edip geldim Zerger şehrini,
Zavallı anam garip olup dünyadan göçtü,
Emanet, diye koyup geldim mezarını.

Ölmeden gördüm sizi sağ selamet,
Rüstembek'e olup kaldı kıyamet.
Anamın kemîği kaldı emanet,
Emanete kılma dedim hiyanet.

- 2375 Döneyim, dayıcığım, bacımız öldü,
Ravşanbek ile sizin gibi mertı arayıp
Goroğlı yeğenin elinize geldi.
- Ayrıran yeri bağ ile çarbağ
Yeniden oyulup geldi göz.
- 2380 -Vay gülüm! -diye feryat edip kaktı yerinden
Sopaya yaslanıp aldı Ravşanbek.
- Derviş kullar ertesi sabah uyandı.
Ölüm gelip aç böğrüne dayandı.
-Garip ölen bacım, -deyip Gacdümbek,
2385 Vah bacım, deyip süngüsüne yaslandı.
- Yandığında sözü söze uluyor,
Goroğlı'nın alnını siliyor.
Goroğlı anam, deyip, Ravşan, gülüm deyip
Bey Gacdümbek süngüsüne yaslanıp,
2390 Benzer Hilâlay yeni ölmüş gibi,
"Vay anam!" "Vay bacım" diye ağlıyor.
- Adamların gözleri oyuldu.
Altın bardaklara çaylar konuldu,
Gacdümbek gönlüne bakıp halk
2395 Kölelik edelim, deyip hepsi.
Yavmit elden gönlü yeter yığıldı.
- Adamların tutsaklık bağını boşar,
Ölüm batsın kemikleri sızlar.
Gacdümbek'in kaftan giyen beyleri,
2400 Biri ablam, biri bacım der.
- Vah kardeşim! -deyip çok adam hıçkırır
Daima gören adam baktı bakar,

Kardeşim, diyen beylerin sesinden,
Yavmit titremeye başlar

2405 Savaşta bedevin kuyruğu süzülüp,
Azizlerin yüreği bağı ezilip.
Biri kardeşim, biri bacım deyip,
Halkın gözüne yaş dizilir.

2410 Goroğli "anam" dedi, Ravşanbek "gülüm" dedi, Gacdümbek "bacım" dedi.
Bütün beyler "kardeşim" deyip halkın hepsi "dad" eyledi. Gah ağladı gah feryad
eyledi. Medreseden molla alimler nice sure okuyup çarşıda kulluk edip Kuran
okuyup Hilâlay'ın ruhunu şad eyledi.

Şairin sözü çok olur. Aynen kalsa sözü doğru Goroğli'nin beyiti
tamamlandı. Şimdi sözü kimden işitin, Ravşanbek'ten işitin:

2415 Ravşanbek Goroğli'nin ayağını, elini yüzüne sürdü. Yara iyileşip gözü açıldı.
İşte burda Kallıbay, Ballıbay görüp bildiklerini Urayhan padişaha varıp anlattı:

"Ey, efendim arzımız var" Urayhan padişah:

"Ne arzınız var?" dedi. Burada ikisi:

-Sultan kemiğini horlamış, denen siz oldunuz -dedi

2420 Urayhan padişah:

-Nasıl, delil gösteriyorsunuz- dedi. Burada bunlar:

2425 -Ravşanbek, Adilhan padişahın bel çocuğuymuş. Bibi Ayşe'den doğmuş.
Ravşanbek Zerger yurdunda Bibi Hilâlay'ı almış. Bu, kör olup kaçıp geldiğinde Bibi
Hilâl'in karnında çocuğu kalmış. Hilâl öldükten sonra, mezarın içinde bir oğlan
peyda olmuş. Çocuğun adını Goroğli koymuş, kendi kıpkızıl çıplak gelmiş.
Gacdümbek üç günden beri Hilâlay'a yemek verip dua ederek bu Goroğli ile
beraber oturuyor. İşte şimdi yaptığımız ayıp olacak -dedi. Urayhan padişah
vezirlerinden bu sözü işitince söyledi:

2430 Padişahların akli, esi vezirleridir, diye işitmediniz mi? Bu ayıplar, sizlerden oldu. Bu konuda bana ayıp yok. Körden nasıl kardaş olur, diye onu kovup göndermediniz mi?

Bu sözün ütüne Ahmetbek geldi. Ahmetbek söyledi:

-"Dost gelse düşman yer" denen atasözünü duymadın mı?

2435 Senin humsalın tuttu. Böyle olacağını ben bilirdim. Gel, yeğenimsin, deyip götürüp Registandan bir sarayı hakimlerin mührünü basıp altı köle satın alıp, var padişah Urayhan'a dua et, diye vermiştim, -dedi.

Lâkin böyle olsa da Urayhan utanıp kaldı. Burda padişahın yanında bir şairi varmış. Padişahın utandığını bilip bir söz söylemek istedi. Şairin adı Hannan idi. Padişaha bakıp bir söz söyledi:

2440 Yurt kadrini şahlar bilmez,
Altın tahttan düşmedikce.
El kadrini beyler bilmez,
Başka ele gitmedikce.

2445 At kadrini yiğit bilmez,
Yaya yola düşmedikçe.
Er kadrini hatun bilmez,
Yaman ere düşmedikçe.

2450 Yâr kadrini yiğit bilmez,
Yaman hatun almadıkça.
Kuş kadrini avcı bilmez,
Atmacasını salmadıkça.

2455 Çift kadrini çiftçi bilmez,
Boğa, öküz koşmadıkça.
Elbise kadrini yiğit bilmez.
Elbise vücudundan düşmedikçe.

Elin kadrini şahlar bilmez,
Başka yurda gitmedikçe.
Merdin kadrini insan bilmez,
Namerde baş koşmadıkça.

2460

Kötüler çeksın cezasını,
Verip her kime izasını!
Bey bilmez bağış tadını,
Hatem olup düşmedikçe.

2465

Söz denen bir cevher olur,
Kadrini bilsen cevher olur,
Konuşan kadrini ne bilsin,
Manasını düşünmedikçe.

2470

Bir bernanın çok aklı,
Zereşan boylu kakili.
Huri yüzlünün kadrini bilmez,
Yamana baş koşmadıkça.

2475

Altının kadrini sarrafa söyle,
Elin kadrini erbabına söyle.
Hasisler mertleri ne bilsin,
Elin sahibi kötüce,
Bir iş olup şaşmayınca.

2480

Had denen taş bibahadır,
Gevher taşlara padişaktır,
Altının değerini hiç kimse bilmez,
Sahibine düşmedikçe.

Bir tulparı cahil alsa,
Toynaktan eyer koysa,
Sıradan at gibi binse,

- 2485 Bedevin kadrini ne bilsin,
Binip attan düşmedikçe.
- İlim sözünü molla bilir,
İyilikleri âlim bilir,
Cahiller ne bilsin,
Söz bilip konuşmadıkça.
- 2490 İyi sözünden yanılmaz,
Kötülere başını koşmaz,
Ne iş olsa aklı şaşmaz,
Durgun su ırmağa yakışmaz,
Ta dalga vurup taşmadıkça.
- 2495 Elden ayrılrsa bir cömert,
Onun ile olmaz namert,
İyinin kadrini ne bilsin,
Kötü ile konuşmadıkça.
- 2500 Asil yurdu kötü görmez,
Namuslu sövüp, vurmaz,
Ağır fazla ceza vermez,
İşi hadden aşmadıkça.
- 2505 Âşık olsa bernaya
Kara kaşı gözü şehlaya,
Rüsva olsan sen dünyaya,
İşitin, inansa sevdaya,
Mehri taş onu ne bilsin,
Kendi başına düşmedikçe.
- 2510 İyi tutar muhabbeti;
Karıştırmaz biderdi,
Kendine yaklaştırmaz namerdi,

Oğul yapmaz bu hizmeti,
Cahil onları ne bilsin,
Hamlığından pişmedikçe.

2515

Bilin dostlar adam iyi,
Sırrın bilir merhem iyi.
Şad ve gam da bir olsa,
Can acımaz hemdem iyi.
Taş gönül onu ne bilsin.
Erminden kat tanışmadıkça.

2520

Geçen sözü düşünmeyiniz,
Bu sözleri söylemeyiniz,
Her iş olsa olup geçti,
Geçen sözü konuşmayınız.
Hannan şair sözünü söyler,
Canı tenden çıkmadıkça.

2525

-Her ne olduysa oldu, geçen söz geçti. Şimdiki söz şu ki, sizler de sözleşip varıp gördükleriniz iyice. Benim sözüm şu! Gerisini işte vezirler, ekabir bekçiler, gözcüler, sağ komutan, katip, bekçi, hakim, devranbeyi, polisler ile siz ulu padişah ve beyzadeler bilirsiniz, -dedi. Burada Urayhan padişah bütün beyzade, vezir, katip ve bekçilere bakıp:

2530

-Şimdiki iş, gelen misafirin yanına aklı başında bir adam göndermek, -dedi. Burda hepsi anlaşarak Hannan şair ile bekçi göndermeye karar verdiler. Hannan şair söz söyleyip gelen misafirin ve oturan adamların vaktini hoşladı, huzura alıp geldi.

2535

Hannan ile iki bekçi-birinin adı Halmat, birinin adı Almat-üçü gitti. Bunlar hızlı koşan ata binip kendi saltanatları ile yola düşüp gitti. Registanın yanındaki saraya vardı. Baksalar, bütün büyük küçük kalebeyleri görevliler saraya toplanmış. Sofralar serilmiş, yemekler adamlara verilmiş."padişahın bekçisi geldi!-deyip saraydakilerin yüreği kavağın kabuğu gibi titredi. Akıldan yanılıp hepsi yerlerinden kalkıp selamlaşip kaldılar.

2540

"Neye gelmişler?"- diye burdaki hizmetkarlar gelen misafirleri attan indirdi. Vakitlerini hoş etti. Yerlerine götürüp altlarına iyi döşek serdi. Görüşüp soruşup durdular. Gelen bekçiler Goroğlı'ne baksalar on beş günlük ay gibi parlıyor. Yüzlerinde padişahlık, pehlivanlık belgesi görünüyordu. Burda bunlara sofralar serilip türlü türlü meyvalardan yemekten konulmuştu. Hannan şair el bağlayıp boynunu büküp edeplince Goroğlı'ne bakıp bir söz dedi:

Esselamüaleyküm, gelen mihmanım,
Hoş gelmişsiniz, işte menzil, işte yer!

2550 Baharda açılır bağın bademi
Kızın yüzü kızıl gül gibi hırmani.
Bizimle beraber yürüyün, mehmancan,
Bizler geldik, Urayhan'ın mahremi!

2555 Herkes öz canı için yapar hayır
Uyku gelse kuş boynunu bükür,
Bizlerle beraber yürüyün kardeş,
Devletli han ziyafete buyurdu!

2560 Geyikler yürür bozkırın dışında,
Devlet durmaz kibirlinin başında.
Padişahın emri vacip bizi gönderdi,
Misafir yürü Urayhan'ın karşısına.

2565 Bu şehir büyüktür, karışık sokak,
Sokaklarda yalnızdı bir nice.
Padişahımız alıp gelin, diye buyurdu,
Ziyafete beraber gidelim beyzade
Devletli han, alıp gelin diye çağırdı
Bizlerle beraber gelin mihmancan!

Olmuşsunuz Kula çölde sergerdan,
Yüreğiniz olmayacak şimdi kan!

- 2570 Padişahımız beri gelsin, diye söyledi,
Bütün herkes yürüsün, mihmancan!
- Bizlerle beraber yürüyün, halk.
Emir padişahındır, diye bir söz var!
- Büyük küçüğe diye söylemeyin, Gacdümbek
Hepiniz, buradakiler yürüsünler!
- 2575 Ağlayınca yaş yığılır yüzlere,
Ağabeyler kulak verin sözlere,
Akşam kulak verin, çalınan sazlara!
Avcılar ok atar gölde kazlara.
- Hepiniz bizimle yürüyün,
2580 İnanan adam gelmiş sizlere!
Hepiniz, işte herkes, bütün bey,
Ey, genç oğlan izin verin bunlara,
Hepiniz yürüyün ziyafete gidelim
Yürüyün acele şah yanına varalım!
- 2585 Oraya varıp kalan sözü söyleyelim,
Saza dokunup akşam koşuk söyleyelim

Bu sözü işiten Ravşanbek ateş gibi tutuşup;

- Zerger şehrinden geleli sekiz yıl geçti. Bravo Ahmed beye, benim kadrime o yetişti. Urayhan padişahın yanından ümidim kesilip ümitsiz çıkmıştım. Beni yedeğine alıp Registan'a getirdi. Şu sarayı boyu ile beraber altına satın aldı. Baş kadılara ziyafetler verip, benim adıma vesika çıkarıp pazardan iyi köle çocuk satın alarak, ölünceye kadar Ravşanbek'in söylediğini yapacaksınız. Söylediğini yapmazsanız sizleri ipe çekip öldürürüm", diye bana hizmetkar olarak verdi. Ondan bu tarafa ömrüm böyle geçti. Ben Ahmetbek'ten razıyım, ancak padişahın yanına gitmeyeceğim. Urayhan padişaha ben şimdi mi kardeş oldum, yedi-sekiz yıldan beri beni bir yokladığı yoktu. Baba deyip anasının karnında kalan çocuğum gelmiş. Her
- 2590
- 2595

yirmi günde Gacdümbek'ten haber geliyordu. Urayhan padişah burada duruyor, benden bir haber aldığı yok. Şimdi çağırıldığını bir pula almıyorum,-dedi. Burda Goroğlibek yerinden kalkıp elini bağlayıp boynunu bükerek babasına bir söz söyledi:

2600

Olup geldim Kula çölde sergerdan.
Gözünüz kördü babacığım Ravşan,
Hak hürmeti, yürü şahın yanına.
Sitem etsen külfet artar atacan!

2605

Alakarlar sekerdi dağda kırdı,
Hak hürmeti öfkeni diliyorum.
Yürü baba padişaha varalım,
Benim gibi oğlun düştü araya!

2610

Yandığımın sözünü söze ekliyorum,
Garip ölen Hilâlay'ın hürmeti
Sözünü öleceğine-kendi ölsün adamın,
Bu zamanda öfkeni diliyorum.
Yürüyün baba, şahı varıp görelim!

2615

Ağladığımda yaş yığılır yüzüme.
Kulak sal Goroğli'nin sözüne!
Yürüyün baba, padişahlığa varalım,
Ayıp olur bunlar, baba özüne!

2620

Sözünü bırakın her tarafa döndürmeyin,
Kardeşi kabirden ileri indirmeyin
Goroğli gibi çocuğuyun hürmeti
Halkın şanını hiç indirmeyin!
Yürü baba şahı varıp görelim!

Kengeş çıkar elin büyük beyinden,
Mert yiğitler hiç dönmesin reyinden,

2625 Ömrün çok olsun misafir, deyip,
Teşekkür etti Urayhan'ın beyleri,
Hareketlenip şimdi kalktı yerinden.

2630 Ravşanbek'e Hüda verdi devleti,
İzlettirip Goroğlı gibi ferzendini.
Hepsine cilavdar olup genç çocuk,
Padişahlığa oradaki adamlar gitti.

2635 Seyredin şairin işine,
Koşturup Registan'ın karşısına,
Misafir geliyor! Şimdi şair dehledi.
Varıp kaldı Urayhan'ın karşısına.

Herkes öz canı için yapar hayrı
Kervan yürüse yola çıkar çiyiri
Var, dedi padişaha nice katibe,
Acele edip varın buyurdu.

2640 Temaşa eylen bu beylerin işine,
-Esselamüaleyküm, aziz misafir,-deyip
Karşılایıcı çıktı Goroğlı'nın karşısına.

2645 Vezirler çocuğun vaktini hoş etti,
Gönülleri tekrar tekrar çoştı.
Vezirler kalkıp yerinden,
Gelen misafirlerin atını tuttu.
Yer verip misafirlere Urayhan,
Sofraları ortalığa serdirdi.

2650 Goroğlibek, babası Ravşanbek, dayısı Gacdümbek ve takip edip gelen bey çocukları ve beyzadelerle Urayhan padişahın yanına vardı: Karar aldılar. Burada önce Goroğlibek Urayhan padişahın yanına varıp edep ile el bağlayıp boynunu da eğerek hediyelerle yüceltti. Başka vezirlerle de görüştü. Herkese lâıyk olduğu

2655 saygıyı gösterdi. Ordaki büyük-küçük herkesi memnun etti. Padişah, vezir, büyükler, komutanlar ve bütün padişahzade, beyzadeler Goroğli'nin edebini görüp, "aferin, Goroğli gençmiş, genç olsa da büyüklere başmış" diye itiraf ettiler...

2660 Urayhan padişah önce Goroğli'ne tahtından yer verdi. Kalanlarına da kendi becerilerine ve mertebelerine uygun görev verdi. Burada hepsi yerlerine oturdu. Altın kemer bağlamış hizmetkar çocuklar hizmet etti. Sofracı sofraya oturdu. El yıkattı. Hepsi birden açılan gül gibi birbirlerine edeple bakıştı. Hizmetçileri yakışan altın kaküllerini tarayıp, birbirlerine gözlerini kısıp işaretleşip oturdular. Keyf sefa sürüp her çeşit sofralarla her tür ziyafetler çektiler. Ziyafet bittikten sonra, fatiha okumaya sıra geldiğinde, herkes Goroğli'ne işaret edip fatiha okuyun, dediler. Burada Goroğli babası Ravşanbek'e dua edin, diye işaret etti. Ravşanbek dua etti. Başta oturan Goroğli başlık hepsi "Amin!" -deyip ellerini yüzlerine sürdüler. Burada Urayhan padişah:

2670 -Kaftan alıp gelsinler,- diye ilgili bekçi, vezirlere emir verdi. Burda hizmetçiler, vezirler şahane kaftanlardan kucak kucak getirip ortaya koydular. Goroğli'nin hatırıyla gelen bütün beylere Ravşanbek, Gacdümbek'e başlık ve kaftan yaptılar. İşte burda Goroğlibek'e de nice edepler ile padişahlara layık elbiseyi koydu. Goroğli elbiseyi giymedi, dizinin altına aldı. Bunu gören adamlar:

-Niçin altın elbiseyi giymiyorsun?-dedi. Burda Goroğli

Varsa, bana yünden yapılan giyim verin giyeyim.-dedi. Goroğli'den bu sözü işiten adamlar hemen, isteğinden fazla, iyi yünden yapılan elbise ve kaftanları alıp geldiler. Goroğli giydi.

2675 Ulular, vezirler:

2680 -Padişahın verdiği altın kaftanı giymeseniz de alın, -dediler. Goroğli, olur, deyip altında olan padişah kaftanını aldı. Burda oturan adamlar elbise, kaftan kutlu olsun, dediler. Goroğli, elbise giyen bütün beyzadeler, Ravşanbek, Gacdümbek hepsi teşekkür edip yerlerinden kalkıp Urayhan padişaha dua ettiler. Urayhan padişah memnun oldu.

2685 -Şimdi üç günlük zamanı hoşça, neşeli toy yapsınlar. Şehirleri çağırıp toy versinler-diye vezirlere ferman verdi. Vezirler, olur, deyip yerlerinden kalkıp üç günlük toy hazırlığını yaptılar. Bütün şehirlere, sokaklara ve gezilen yerlere toy haberini gönderdi. İşte şimdi toy başladı. Aşçılar yemek pişirdi, ekmekçiler ekmek yaptı. Bütün toy gereçlerini hizmetkarlar yığıp toya gelen adamlara ziyafet üstüne ziyafet verdiler. Şeker üstüne şeker, pelte üstüne pelte şerbet üstüne şerbet verdi. Her türlü nazı nimet. Görenler hayran oldu görmeyenlerin içinde ukte kaldı. Yetişenler her çeşit ziyafetle, yetişemeyenler, uykusu çok olanlar mest olup uyuklayıp yatıyor utanmaz. Buraya gelenler bu tertipteki ziyafeti gördüler.

2690 Padişahın yanındaki ulu misafirlerin ziyafetlerinden de biraz bahsetmet lazım. Oturan beyzadeler Goroğlı başlık, Ravşanbek Gacdümbek yanında da altın aletlerini yayıp ziyafet üstüne ziyafet verdiler. Akşam olduğunda bütün usta, şair söz bilicilerini topladı. Sazendeler sazı ile, hoş civanlar nazı ile sadece cadı gözü ile oynayıp, gülüştü. Birbirlerine güzel sözler söyleyerek gülüşüp, tanın attığını günün battığını anlayamıdılar. Bütün memurlar ve vatandaşlar eğlendiler. Sazendeler saz çaldılar, şarkıcılar şarkılarını dertsiz söylediler. Bu arada üç gece üç gündüz geçti. 2695 Şimdi Ahmetbek ziyafete çağırdı. Bütün adamlar padişahın ziyafetinden ayrılıp Ahmethan'ın evine gitti. Ahmetbek de, "Bütün Teke yurdu üç gündür toy ziyafete", diye söyledi. Haberci gönderip şehirlileri çağırtdı. Burada sağ komutanlar, sol 2700 komutanlar, vezirler, baş kadılar, müftüler, reisler sonda oturan pehlivanlar polisler, bekçiler, beyler, bey çocukları, şehzadeler kırdan çölden gelen büyük küçük Özbekler, Kazaklar duyan herkes toya toplandılar. Ahmet serdar, gelen bütün adamlara sabahleyin çay, akşam pilav verip pilavdan sonra çeşit çeşit kendilerine uygun kaftanlardan verdi, memnun etti. Böylelikle geceleri sazende bahşılar saz, 2705 dombıralarını çalıp şarkıcılar söz söyleyip, zurnacılar zurna çalarak gelenleri eğlendirdi. Adamlar Ahmetbek'ten razı oldu, gönülleri neşeyle doldu. Memnun olmayan adam kalmadı.

2710 Bunları memnun ve neşeli koyup Ahmetbek'in hatunundan işitin: Ahmetbek'in Halcuvan adında hatunu vardı. Lâkin çocuğu yoktu. Halcuvan nasıl hatun-tavus gibi taranan, belleri burulan çeşit çeşit giyimlerle giyinen, aynaya bakıp zülfünü tarayan kendine yakışan baş örtüsü örten. Her yeri aynı, dişi bembeyaz inci

gibi, bedenleri kış günü yakan kar gibi, dilinin şirinliği bal gibi, yüzünün kızılığı kar üstüne damlayan kızıl kan gibi... Hanımlardan kim güzel dense, Halcuvan denir. Halcuvan burada dursun Ahmetbek'ten işitin: Ahmetbek ziyafet üstüne toplanan bütün büyük-küçük yanında Goroğli'ne oğul olarak almak istedi. Eline bir baldır kemiği alıp Goroğli'ne vermek isteyip bir söz söyledi:

2715

Şimdi ol gönlümün hevesi,
Dua et, bulunsun devletinin devası,
Öldüğümden sonra babam deyip dayak al
Sen ol devletimin sahibi!

2720

Kollayacak yiğidi pir-i gayibi
Ahmetbek'in elde çoktu ayıbı.
Kıyametlik oğlum dedim ben seni,
Babam ol devletimin sahibi!

2725

Çocuksuzum, daim yandım hasrete,
Asker gayret ile biner ata.
Sen ol avluların sahibi
Babam deyip götürüp koy mezara!

2730

Çocuksuzum, aklımı şaşırdım,
Evliya deyip ayağına baş vurdum.
Hem oğlumsun hem yeğenim, Goroğlim
Yüce devleti sana bıraktım.

2735

Şimdi oldu gönlümün hevesi,
Kibirliyi vurur malın ziyası.
Malı mülkü sana bıraktım,
Sen ol bütün malın sahibi

İyi gördüm senin kaddi boyunu,
Sen de söyle gönlündeki oyunu.

2740

Baldır kemiğini eline al çocuğum,
Kırk gün yapayım balam senin toyunu!

2745

Topla sen, devletli olup Türkmen elini,
Kıyametlik oğlum dedim ben seni.
Halkımdan topla tüm beyi
Yüce devleti kendim yağmalatıp,
Kırk gün yavrum yapayım senin toyunu!

Bu sözü Ahmetbek'ten duyanlar, Urayhan padişah'tan başka, herkes yerinden kalktı. Hepsi:

-E, Ahmetbek, oğul da, toy da kutlu olsun!- dediler. Ahmetbek.

2750

-Teşekkür ederim.- dedi. Urayhan padişah da halk gibi Ahmetbek'e oğul kutlu olsun, toy kutlu olsun dedi. Ahmetbek teşekkür etti.

Halcuvan içeri ordada: Bütün büyük-küçük güzel akıllı hanımlar, huri sıfatlı, meleyke tabiatlı gelincikler. Her biri güzel, nazenin kızlar dengi dengiyle gönül sevgisi ile şirince konuşuyorlardı. Burda Halcuvan hatunlara bakıp bir söz söylemişti:

2755

Aydan görkem, güneşten güzel yüzüm var.
Devletim var, cilvem var, nazım var.
Sözüme kulak ver, bütün hanımlar
Akıl verin, size sözüm var!

2760

Hizmetimde hanım dedi bir nice,
Padişahlara hizmet etti bir nice.
Hanımlar, akıl nasıl olacak?
Denklerim, öğüt nasıl olacak?

2765

Sizlere söylenen benim sözlerim,
Cavdirar mecliste şehla gözlerim.
Goroğlı'ni alıp gelsek ordaya,
Halcuvan'a akıl ver kızlarım!

2770

Kaşın deryaların kunduzu,
Gözlerin sürmeli tan yıldızı.
Goroğli'ni alıp gelsek ordaya,
Akıl ver Yavmit elinin azizi!

2775

Bülbülün konduğu bağda gül oldu.
Mecliste söyleyen kızıl dil oldu.
Alıp gelsek şu misafiri meclise
Hem Ahmet'e Halcuvan'a oğul oldu.
Güzeller, akıl nasıl olacak?

Güzeller:

-Bu sözünüz çok iyi, kutlu olsun dediler. Hanımların içinden Halmat bekçibaşının Haldanay adında hatunu bir söz söyledi:

2780

Gah gah kendimden geçtim her zaman,
Dağların başını almıştır duman.
Allahım yetirsin sizi maksada
Çocuğunuz kutlu olsun ablacığım!

2785

Olup kalmıştı Kula çölde sergerdan,
Beyler Aydın göle iner boz tarlan.
Hüda'ya olmasın zahir dünyada
Goroğlibek kutlu olsun, ablacığım!

2790

Mecliste söylüyor şirin diliniz,
Açılır bağlarda lale gülünüz.
Kayış görmeyin hanımım Yavmit elinde
Çocuğunuz kutlu olsun, oğlunuz.

Şimdi iyi oldu gören gününüz,
Abad oldu hanım, Yavmit eliniz.
Bu ordaya onu alıp gelelim,
Kutlu olsun, Hüda'nın verdiği oğlunuz!

2795 Halcuvan, bu sözü oradaki hanımların büyüğü Haldana'dan işitince, Dürdane adındaki cariyeye:

-Dengin kızlardan beş-altı tanesini yanına alıp, Goroğlibek'i buraya getirdedi. Dürdane, başüstüne deyip yerinden kalkıp gitti. Goroğli ile Ahmetbek'in yanına vardı. Ahmetbek'e selam verdi. Dürdane:-Halcuvan hanım, Goroğli oğlunuzu ordaya alıp gel, diye beni gönderdi, -dedi. Ahmetbek, Dürdane'den bu sözü işitince, Goroğli'na dedi:

-Git oğlum, ben nasılsam Halcuvan da öyle. Varıp görüşüp tanışıp gel!

Goroğlibek, teşekkür edip yerinden kalkıp gitti. Ordaki bütün adamlar, "gittiği doğru, çok iyi oldu" dediler.

2805 Goroğlibek, on dört günlük ay gibiydi. Halcuvan'ın yanına vardı. Halcuvan hanım Goroğli ile görüştü. Hanımların yanında Halcuvan Goroğli'ni oğul kabul etti. Yakasından salıp, eteğinden çıkarıp yanaklarından öptü. Oradaki bütün hanımlar da Goroğli ile görüşüp yüzlerinden öptü. Halcuvan hanıma, "oğlunuz kutlu olsun", dediler Halcuvan da üç gün toy verdi. Ailelerin resmi taammülleri ile her bir hanıma değerli kaftanlar verdi. Ziyafetler verip vakitlerini hoş etti. Halcuvan'ın üç günlük ziyafeti bittikten sonra, Goroğli onların yanından ayrılıp babasının yanına vardı. Burada Ahmetbek Goroğli 'nin kırk günlük toyu diye çağırıldı. Tellallar pazarı, şehri çağırıverdi. Kırk gece kırk gündüz toy haddinden fazla ilginç oldu. Toya gelen bütün halk ve padişahlarda kendi işine gitti. Gacdümbek de kendi serpa ve giyimlerini giyip kendi eli Teke Türkmen'e gitti. Ravşanbek de Ahmetbek'in verdiği saraya gitti. Goroğli, Ahmetbek'in evinde çocuğu olarak kaldı.

2815 Günden gün, geceden gece geçti. Goroğli sekiz yaşına girdi. Ahmetbek, Goroğli'ni okula göndermek istedi. Şehirin içinde Muhammed Yusuf adlı bir alim kişi vardı. Onun okuluna verdi. Goroğli'nin gönlüne ilmi hal ilmi kal yer etmişti. Böyle olsa da, Muhammed Yusuf'a talebe oldu. Goroğli bir iki defa Molla Muhammed Yusufun yanına durup molladan bir iki söz işitti. Baksa, molla kendi bildiğinden daha azını biliyor. Goroğli, Muhammed Yusufun ilminin olmadığını bildi. Goroğlibek molların yanlış okuduğunu bilip mollasına bir baktı zavallı molla Goroğli'nin heybetinden korktu. Söz öğretmek bir yana, yüzüne dahi bakamadı.

2825 Böylece, molla, çocuklardan birini Ahmetbek'e gönderip söyledi."Goroğli'nin özü molla, bütün ilimleri biliyor: bunu okutmak gerekmez", dedi. Goroğli, okudum, deyip okuldan çıkıp babası Ahmetbek'in yanına vardı. Ahmetbek:

-Ey yavrum, kendin molla, bütün ilimlerden haberdarımışsın. Şimdi seni okutmuyorum. Kendi iraden elinde,-dedi.

2830 Goroğlibek, şimdi kırları görüp geleyim, diye kendi emdiği baytalını yedeğine alıp kıra doğru yola çıktı. Horasan göle varıp baytalını otlattı. Baytal semirip gitti. Bir gün aygırsamaya başladı. Burada baytala at kıyacağım, deyip buna uygun aygır bulamadı. Bir gün Goroğlibek baytalını gölün yanına götürmüştü, bir atın kişneyen sesi duyuldu. Bunu duyan Goroğlibek sağa sola baktı. Kişneyen at

2835 bu gölün içindeymiş, bir ara gölden kişneye kişneye çıkıp baytala aştı, yine göle girip kayboldu. Burda Goroğlibek "atın da abisi olurmuş, suda yürürmüş bundan olan at ya uyuz ya da yamyam bir at olur", dedi. Aydan ay, günden gün geçti, baytalın vakti yaklaştı, bir dişi kulun doğdu. Yavrusu yedi günlük olduğunda baytal öldü. Burda Goroğlibek: "Hay zalim, baytal öldü, yavrusu yetim kaldı", diye ağlaya ağlaya, babası ile anası Halcuvan'ın yanına vardı. Burda Ahmetbek: "Öldüyse öldü, baytalın eceli yetmiş, sen sağol! Bütün bu mallar senin, buna üzülme", -diye teselli etti. Öyle olsa da Goroğli, "ben sütünü emmişim", diye çok üzüldü.

Bir gün, Ahmetbek bir şehire gitmek için yol hazırlığı yapıp yola çıktı. Bunu gitmekte koyun, Goroğli'den işitin:

2845 Goroğlibek o yetim kalan taycığı, o ne isterse verip besliyordu. Goroğli'nin baytalına gölde aşan at düldüldü. O düldülden bu tay olmuştu.

Bir gün Goroğlibek'e, "babanız Ravşanbek hastalandı",-diye haber geldi. Burda Goroğli varıp baksa keyfi kaçmıştı. Babası ile helallaştı. babası Ravşanbek:

2850 -E, Goroğlibek, yaptığın işi Hüda kabul etsin! Benim nasihatım şu ki; daima Ahmetbek babanın söylediğinden çıkma, Halcuvan ananı ağlatma- diye nasihat edip dünyadan göçtü. Goroğlibek babasının öldüğünü görüp üzüldü. Ne yapacağını bilemedi. Adamlar Goroğlibek 'e:

2855 -E, Goroğlibek, babanın ölmesi miras,-diye teselli verdiler. Goroğli tayını yedekleyip bozkırda, çölde yabanlarda babasının öldüğünü aklına koyup gah üzüldü, gah kadere razı olup gezdi. Bu üzücü hadisenin üzerinden iki yıl geçti. O baytal üç yaşına girdi. İyi bir baytal olup aygırsamaya başladı. Şimdi sözü Halcuvan ve Şirvan şehrinde işitin:

2860 Şirvan'ın Reyhan Arap adlı padişahı vardı. Irak memleketi, Arabistan ona bağlıydı. Reyhan Arap, Halcuvan hanıma aşıkta. Halcuvan, Yavmit şehrinin halkındandı. Reyhan Arap, Halcuvan güzel kız, diye duymuş kendi gidip görmüş, dünürcü gönderip almak istemişti. Dünürcü gönderdiğinde Ahmetbek de dünürcü gönderip, Reyhan'a verdirmemiş, kendi almıştı.

2865 Lâkin Reyhan Arap her yıl, her zaman, Ahmetbek'in yokluğunda تنها yerlerde saklamarak Halcuvan'ı görüp giderdi. Görmezse seksen gün hasta yatardı. Bir gün Reyhan nice ay oldu, Ahmetbek bir tarafa, bir şehire sefer edip gitmiş, kendi yurdunda yokmuş" diye duydu. Ahmetbek'in yokluğunu ganimet bilip Tecen ırmağından geçti. Şimdi Türkmen'in şehrine vardı. Ahmetbek'in "Bağ-ı meydan" denen yerde bahçesi vardı. Bir gün Goroğli çok üzgün, baytalını yedekleyip yürüyordu. Baytalıma çekeyim dese, uygun at bulunmazdı. Böylece "Bağ-ı 2870 meydan" a varıp baksa bir adam gözüne göründü. Bindiği at tulpar; gökyüzüne dikilip, göğe çıkmayı bekliyor gibiydi. Goroğli'nin dedesi sinçi idi. Gördüğünde bildi. "Atlıyla konuşup atını baytalıma isteyim, verirse verisn, vermezse yakasından tutup yere vurayım, kafasına beş-altı yumruk vurayım", dedi. Goroğli onun yanına varıp gördü, "bu bir şehirin padişahı, niçin buraya gelmiş", deyip selam verip bir söz 2875 söyledi:

Altında oynar hakiki tulpar atın,
Rüstem'e benzer şanu şevketin,
Nerede misafirciğim senin halkın
Ecdarha sıfatlım nerelisin?

2880 Beline bağladığım keskin isfihan,
Tarzına bakıyorum, tarifsiz pehlivan,

Yüzünü görüp yolunu yerini soruyorum,
Nereden geliyorsun, söyle, mihmancan?

2885 Kaşını getirdim bir yeni aya,
Gönlünü benzettim Hatemtay baya.
Doğru söyle, misafirciğim, hangi halktan,
Niçin geldin, sen padişahın yerine?

2890 Üzüntülü gördüm halini
Bana söyle, yüreğindeki derdini!
Padişah bahçesinde böyle yürüyorsun.
Bana söyle, büyüdüğün yurdunu!
Bir sözüm var, söyleyeyim size misafirciğim,
Baytalıma çeker misin atını?

Bunu işiten Reyhan Arap Goroğli'ne bakıp bir safсата söz söyledi:

2895 Cüleydigen cüyci zenginler cüydi mi
Devleti olan yiğit daim yandı mı?
Yetim gönlüne melal getmese,
Huri sıfatlı Halcuvan evde mi?

2900 Bahar olsa ala kazlar gölde mi,
Uğurlu el devlet başında mı?
Ben soruyorum Halcuvan yengeni
Şehla gözlü Halcuvancığım evde mi?

2905 Nice günden beri beyler toyda mı,
Senin gibi yetim, baban olacak evde mi?
Ben soruyorum, kırmızı gerdanlı yengeni,
Huri sıfatlı Halcuvancığım evde mi?

Goroğli bunun Reyhan olduğunu bilmişti, bilmiş olsa da sormuştu. Bu söz Goroğli'nin çok zoruna gitti. Burda Goroğli Reyhan Arab'a bakıp, "seni, derhal aşağı alıp öldüreyim mi", deyip bir söz söyledi:

2910 İşit misafir yetimin sözünü,
Avcılar vurur gölün kazını.
Şirvan elde Reyhan Arap kızını,
Salınan Zeydinciğimin özünü,
Reyhan kızı-Zeydin yârim evde mi?

2915 Ben okudum elif ile zeberi,
Demirci hüda deyip teberi.
Şirvandaki Reyhan Arap kızından
Zeydinay yârimden ver haberi!
Reyhan kızı Zeydin yârim orda mı?

2920 Devlet verse altınlı sarık sararım
Gördüğüm düşü iyiliğe yorarım.
Şirvandaki Reyhan Arap kızını,
Çift memeli Zeydin yârimi sorarım,
Reyhan kızı Zeydin yârim evde mi?

2925 Bunu işiten Reyhan kılıfından hançerini çıkardı. Burda Goroğlibek Reyhan Arab'a bir vurdu. Canı çıkmış gibi oldu. "Bu da beyzadelerdenmiş, buna keskinhançer çekmek gerekmez", deyip hançerini kımına "şift" diye koydu.

Goroğlibek:

2930 -E Reyhan padişah, edepsizlik senden başladı, sonra bana geçti. Duymadın mı, birisinin buzağsı ölsün, desen senin öküzün ölür", diye söz var. Sen benim Halcuvan yengemi sordun, ben senin kızını sorsam ayıp olur mu? -dedi. Burda Reyhan Arap "bu gençmiş, genç olsa da, akıllıymış", deyip kendi söylediğinin ayıp oludğunu bildi. "Vaktine ulaşa adam olurmuş", deyip kahkaha ile güldü. Burda Goroğlibek, Reyhan Arab'a: "Şimdi atını benim baytalıma koyacak mısın?"-dedi.
2935 Reyhan Arab söyledi: "Halcuvanım kendi eli ile bir kase su verirse atımı koyarım!"

Goroğlibek :

-Üveyim, benim sözümü dinlerse, su verir, benim söylediğime razı olmazsa dönerim, razı olmasa da atıma atımı vereceksin,- dedi. Reyhan Arab:

2940 -Razı et, Halcuvan bir kase su versin atımı baytalına ne kadar koyarsan koy,
-dedi. Burda Goroğlibek:

Hoşça kal, ben varıp Halcuvana söyleyeyim,-deyip Halcuvanın yanına gitti.
Goroğlibek ağlıyarak varmıştı. Halcuvan bunu görüp "niçin ağlıyorsun" diye
Goroğlibek'e bakıp bir söz söyledi:

2945 Savaştta küheylanın kuyruğu süzöldü,
Ağlaya ağlaya nergislerim ezildi.
Niçin ağlıyorsun, boynun bükölüp.
Yavrucuğum niçin gönlün özöldü?

2950 Bir Allahım ayrılığımı saldın mı?
Ben bilmiyorum rengim gül gibi soldu mu?
Niçin ağlıyorsun boynun bükölüp
Ahmetbek'ten kötü haber geldi mi?

2955 Bağda açılan kızıl gülün soldu mu?
Ya kötü söz yürek bağırın deldi mi?
Aşağı yurda giden dayın öldü mü?
Dayın ölüp kötü haber geldi mi?

2960 Padişahlar halkından alır bacımı,
Mert yiğit düşmandan alır öcünü.
Sen ağladın bende takat kalmadı,
Çırağım, söyle, ağlamayın sebebini,

2960 Goroğlibek Halcuvan'dan bu sözü işitince bir söz söyledi:

Söz çıkar Goroğli'nin dilinden,
Kurtulmadım garipliğın elinden,
Ben ağlamayım kim ağlasın yengeciğım?
Bir misafir gelmiş Zerger elinden.

2965 Misafir gelmiş şehir-i Zerger elinden,
Yürüyüp gelmiş tozutup yatan kırdan,

Kondurmaya bende vatan olmasa,
Misafir gelmiş Rüstembek'in elinden.

2970

Daima Ravşan babam olmasa,
Yavrum, deyip boynuma sarılmasa,
Aziz misafir gelmiş beni sorarak,
Kondurmaya bende vatan olmasa.

2975

Mert yiğit düşmandan alır öcünü,
Gerçek güzeller örer saçını.
Kondurmaya benim evim olmasa,
Ağladığım benim bunun içindir.

Bunu işiten Halcuvan Goroğlibek'e bir söz söyledi:

2980

Her kimse misafirini ben alayım,
Bu başımı eteğine koyayım,
Alıp gel yavrucuğum misafiri,
Tepeden tırnağa hizmet edeyim.

2985

At ve koyun geçen sular bulansın,
Kasd eden düşmanımın eli bağlansın!
Misafirine tende canım sadaka,
Dünya malı misafirine eylensin.

2990

İşit çırağım benim zarımı,
Göster, getirip kirdikarımı!
Bu vatanlar çırağım sizin,
Al gel sarf edeyim varımı!
Erkeğin başında vardır bela,
Ölüm sıraylaymış şaha gedaya,
Acele al gel kaynım misafiri,
Misafirine tende canım sadaka!

2995

Bohça-çıkın on beş yaşındaki kızınki,
Bembeyaz eller, turna ile kazınki.
Misafirini al gel çırağım,
Nakışlı evlerin hepsi sizin!

3000

Goroğlibek Halcuvan yengesine hile yapıp bir söz demişti. Halcuvan hileyi bilemedi. Goroğli "her ne olursa olsun baytaltan bir hanazat alayım" diye akli fikri baytaltaydı. Bunun için yalanı doğru gibi söyledi.

3005

İşte Goroğli'nin söylediği sözü budur:
Bilmediğini bildireyim bilmiyorsan,
Yengeciğim maksadına er ölmeden!
Bir sözüm var size söyleyeyim Halcuvan,
Ancak gönlüne ağır almazsan.

3010

Bağlarda sallanan elma nar mıdır?
Katarı eklenen genç deve nar mıdır?
Bir sözüm var, size söyleyeyim yengeciğim,
İyi atlı bir akrabın var mıdır?

3015

Üzenkiye ayağımı direr,
Devleti olan şal sarığı sarar.
Hala çocuğu, dayı çocuğun var mıydı?
Gülşen bağda, altında iyi atı,
Halcuvanay sizi soruyor.
Bedev atlı kardeşin var mıydı?

3020

Halcuvan hanım dudağını ısırıp içini çekti. Goroğli'ne bakıp bir söz söyledi:

Arasat meydanında atı koşmuş,
Keskin elmasını eline almış.
Kapıyı kilitle, çırağım,
Yün sakallı Reyhan Arap gelmiş!

Genç çocuk kulak ver sözüme,
Ağlaya ağlaya yaş yığılır yüzüme!
Vay, yün sakal Reyhan Arap gelmiş,
Yedi yaşından beri âşık özüme.

3025

Ağlatır elinde o bir kaçını
Soldurur bağlarda gülü goncanı
Şirvan elden Reyhan Arap gelmiş,
Alır gider Halcuvan yengeni.

3030

Genç çocuksun seni ağlatır,
Atı hızlı cayrağını kaçırır.
Yaklaştırma yün sakalı bu yere
Halcuvan yengeni alıp kaçar!

3035

Düşünsem gün kıyamet olmuş,
Dağların başını duman almış.
Şirvan'ın padişahı Reyhan Arap,
Özü pehlivan beni arayıp gelmiş.

3040

Kulak ver benim gibi bedbaht diline;
Beyler gibi kemer bağlar beline!
Kapıları iyi kapat Goroğli,
Alıp gider beni Şirvan eline!

3045

Goroğli dedi: E, Halcuvan hanım, ben sana doğrusunu söyleyeyim mi? Sen Reyhan Arap'ı biliyorsumuşsun, lâkin atı iyi at, bedevmiş. Baytalıma koy demiştin, yengen eli ile bir su verirse koyarım, dedi. İşte, doğrusu bu. Su verirsen, atından bir hanazat koşturup alacağım; su vermezsen yakınırım, fakat zorlamam, işe yaramaz olarak kalırım. Orasını kendin bilirsin, -dedi. Burda Halcuvan:-Beni alıp gidecek,- dedi. Goroğlibek söyledi:-Benim ayağım üzengide duracak yenge asla gam yemel Benim elimden alıp gidemez.

Buna razı olmayan, Halcuvan hanım, bahaneler aradı. Sözlerine Goroğlı çok üzüldü. Burda Halcuvan söyledi. "Goroğlibek'in sözünü dönderip risteğini kabul etmesem, Ahmetbek dayısı gelince, senin hatunun benim sözümü geri dönderdi dese sen Goroğlibek'in isteğini geri döndermişsin, diye beni topa koyup atar, veya tüfikle vurup öldürür. "Her ne olsa da akıllı hanımdı: "Goroğli'nin istegini yapmayıp Ahmetbek'in dayağını yiyip öleceğime, ya ölürüm ya kalırım bir kase su vereceksem vereyim. Reyhan alıp gider, veya götürmez". Burda Goroğlibek'e bakıp:

3055 -E Goroğlibek, şimdi senin için her ne olacaksam olayım. Misafirini getir, atını senin baytalına koysun bir kase su vereyim,-dedi.

Kara ev vardı. Halcuvan, "evin içinde duracağım, ev içinden suyu vereceğim" dedi. Burda Goroğlı Reyhan Arap'ı çağırdı. Reyhan Arap atının üstünde durup "su versin" dedi. Goroğlı "attan in, atı baytala koyayım" dedi. Reyhan Arap söyledi: "Attan inmeyeceğim, işim acele hemen gideceğim, baytalını getir bu şekilde atı baytalına koyacağım" dedi. Goroğlı baytalını yedekleyip Reyhan Arap'ın atının yanına getirdi. Reyhan Arap atın üstünden inmeden atını baytala koydu. Bu arada Halcuvan'a:

3065 -Su ver! -dedi. Halcuvan bir kase suyu uvuğunun arasından Reyhan Arap'a uzattı. Reyhan Arap suyu almadı. Halcuvan'ın elinden tutup silkip uvuklarını kırıp çekti. Halcuvan'ı uvuk arasından oğlağı sürüp alan pehlivanlar gibi sürüp aldı. Bu arada atı Goroğli'nin baytalına aşmıştı. Reyhan Arap atının dizginini iki eli ile yakalamıştı. Bu sırada dizginini bıraktı. Halcuvan'ı gösam teke gibi yanına çekip aldı. Atının dizginini dönderip baytaldan indirip dönüp gitti. Goroğlı baksa, Reyhan Arap Halcuvan'ı terkine bindirip götürüyor. Halcuvan'ın püskülü Reyhan Arap'ın yanında gidiyor. Goroğlı eline kara eve direk olan ağacı sopa olarak aldı. Baytalına binip: "Deh ha, deh ha, eh!" -dedi. Şöyle böyle deyinceye kadar Reyhan Arap'ın atı gözden kayboldu. Reyhan Arap pek uzağa gitmişti. Öyle olsa da, baytalını hızlı sürüp, düz yerde Reyhan Arap'a yetişip atının kuyruğundan bir tel iki tel kıl yoldu. 3075 Lâkin yaman kır taşlık yerler geldiğinde daha geride kalıyordu. Bu baytal da küheylandan doğan baytaltı. Böylelikle otuz taş yola kovup gitti. Tecen ırmağının o başından bu başı bir taş idi. Reyhan Arap yamaca varıp deh deyip atını ırmağa

sürdü. Atı ırmaktan kırk arşın ileri gitti. Geçtikten sonra Reyhan Arap atını kımıldatmadı. Goroğlı de şahlandırıp baytalını ırmağa sürdü, baytal baytallık edip geçemedi. O kadar uğraştı atlamadı. Bunu gören Reyhan Arap gülererek Halcuvan'ın orasından burasından tutup kalçalarını okşadı. Goroğlı'ne bakıp durdu. Goroğlı bunu görünce rengi saman gibi sararıp gül gibi soldu. Üzülüp "her ne olduysa oldu" diye bakıp durdu. Burda Reyhan Arap Goroğlı'ne bakıp malamat edip bir söz dedi:

3085 Yürüdüğüm yer botagözlü cönegar,
Süngü değse ak bedenimden kan akar.
Alıp gittim Halcuvan gibi yengeni,
E hak, e hak terde kaldın enagar!

3090 Ağlattım elinde ben bir yengeni,
Açılmadan soldurdum bağda goncanı,
Alıp geldim kırmızı gerdanlı yengeni,
Hayran ettim senin gibi yetim çocuğu,
Yet de al da kov ha, kov ha, enagar!

3095 Perişan edip geldim Türkmen şehrini,
Viran ettim şahın kirdikarını
Alıp kaçtım Halcuvan gibi periyi,
Hile ile aldım Ahmed yârini,
E hak, e hak, terde kaldın yetim!

3100 Hile ile alıp kaçtım yengeni,
Yet de, al da Halcuvan gibi hanımı!
E, hak, e hak terde kaldın Goroğlı.

3105 Baharda açar bağların gülü,
Yeni düştü sana düşmanlık hili.
Alıp geldim cadı gözlü yengeni,
Dad dedirttim Yavmit elde yengeni
E hak, e hak terde kaldın Goroğlı

Goroğli bu sözü Reyhan Arap'tan işitince terledi, sersemleyip baytalından düşecek gibi oldu. Ama düşmanın karşısında kendini bildirip eğilmedi. Goroğli de Reyhan'ın canını sıkacak bir söz söyledi:

3110 Bana da baksa bir perverdigar,
Üç yıl Goroğli yaşını döker.
Gizlice kızını alıp gelirim,
Tövbe edip yakarı tut zanagar!

3115 Yandırırım senin hanazatını,
Viran edip nakkaşlı mekanını.
Alıp geleceğim, senin Zeydin canını.

3120 Şirvan eli ateş koyup yandırırım
Her şehire elan mektup yazdırırım.
Gerçek adı Humar idi, lakabı Zeydin,
Getirip Ahmetbek'e sevdirimim.
Köpek, enik gibi havlama zanagar!

3125 Lokmanı büyük ye,
Sözü büyük söyleme!
Sözüyün sonunu düşün,
Yüzün duman olup kalır, baççagar!
Üç yıla kadar tayımı at yapıp binerim,
Başına olmayan sevdalar salarım.
Üç yıla kadar varırım Şirvan eline
Sözünü içinde sakla düşmanım
Ay Zeydin kızını alıp gelirim!

3130 Arasat meydanında atımı yeldiririm,
Çeşit çeşit belaları sana salarım.
Senin sözün kemiğimi sızlatır,
Hem Halcuvan, hem Ay Zeydin kızını,
Alıp kaçıp, intikamımı alırım!

- 3135 Hali hazır sevindirdin özünü,
Yünleri yellenip duran yüzünü.
Sığır gibi böğürme zalim,
Alıp gelirim Zeydinçan'ı -kızını!
- 3140 Yaz sıcak, kışta boran olmaz mı?
Beş gün devran insanoğluna gelmez mi?
Bu sözlerim başlarına geldiğinde
Senin gibi köpek sağ iken ölmez mi?
- 3145 Türkmen ele hediye postu giydireyim,
Halkımdan işçileri yığdırayım.
Üç yılda alıp gelip, Zeydin canını,
Yaşlandığımda Ahmetbek gibi dayıma
Kımıldatıp Zeydinay'ı sevdireyim.
- 3150 Duy köpek, Goroğli'nin ahını,
Sonra toplarım elin büyük beyini.
Ahmetbek'e Zeydin'i hatun yapıp,
Dünür, diye söylerim halka seni.
Gelip yersin Zeydinay'ın toyunu.

Reyhan Arap bu söze çok öfkelenmişti. Neşter gibi geçti. "Irmaktan geçip bu enagarın kafasını acımasızca kesip atsam mı" -dedi. Yine kendi kendine düşünüp
3155 söyledi. "Bu daha çocuk, bin iğne bir çuvaldız olmaz, yüz küçük kerkentele bir yılan olmaz, katır, at olmaz, uyuz baytal, tulpar doğuramaz. Goroğli benim dengim mi, Goroğli ile bir mi olayım? Bu adam olana kadar, benim dengim olamaz. Baytala ise, atım gibi koşturamaz. Benim yurduma gelemez" dedi. Halcuvan'ın arasından burasından tutup, gözün görsün deyip, göstererek dönüp gitti.

3160 Goroğlibek ırmaktan geçemediğine üzüldü. Ölmezsem seni bir görürüm" dedi. Kendi yurduna gitmedi, şehre girmedi. Balı göle doğru gitti. Bu günlerde baytalına bakarak dolaştı evine dönemedi. Tan karanlığı zenginler çobanların

ekmeğini ellerinden alıp yedi. Çobanlar, sığır çobanları ekmeklerini aşlarını kıra çıkarıp yiyemedi. Goroğli bu şekilde günlerini geçirdi.

3165 Bir gün Ahmetbek'in müjdecisi "Ahmetbek aşağı yurttan geldi" diye haber getirdi.

Halkı, Halcuvan'ı Reyhan Arap'ın kaçırdığına çok üzüldüğü sırada Ahmetbek'in geldiğini duyunca çok sevindi. Urayhan padişaktan başka herkes Ahmetbek'in yanına hemen çıkıp gittiler. Ahmetbek'in yanına varıp selam verip hal hatır sorup görüştüler. Ahmetbek baksa toplanıp gelenlerin içinde Goroğlibek görünmüyor. Ahmetbek, Halmat ve Almat beylere bakıp Goroğli'ni soran bir söz söyledi:

Bütün beyi gördüm sağ selamet,
Ölümün sahibi Goroğli hani?

3175 Birbirine yürüyün diye söyledin,
Bellerine altın kemer bağladım.
Sağ selamet hepiniz geldiniz yanıma,
Yurt sahibi Goroğli'ni neyledin?

3180 Var mı ki dünyada bir bağı bütün,
Kırılmayacak çabuk uçan kanadım.
Selam verip hepiniz çıktınız yanıma,
Hani benim Goroğlibek çocuğum?

3185 Göle çıkıp dabillerini duydun mu?
Altın bardağa meyler koydun mu?
Zerger elden gelen sen yetim deyip,
Beraber gelmediniz, yoksa arkada koydun mu?

3190 Ağladığımda yaş yığılır yüzüme,
Eğilsem ak'yüzüm düşer dizime.
Sağ selamet gördüm ben hepinizi,
Goroğlibek görünmüyor gözüme.

Bu sözü Halambek, Almatbek ve bütün beyler işitti. Hepsi toplanıp müşavere edip söylediler:

-Goroğlibek'i bir adam ziyafete götürmüştü.

Ahmetbek:

3195 -Gidin, acele Goroğli'ni getirip bana gösterin! dedi.

Burada elli akıllı adam birden koşuşup, Ballı göle gittiler. Goroğlibek'in yanına varıp selam verdiler. Goroğli de selam alıp selam verdi. Bu arada Goroğli oniki yaşına girmişti. Onlar:

3200 -Ahmetbek sizi görmeyince bizlere kızdı, Goroğli'ni alıp gelin diye gönderdi, -dediler. Burda Goroğli söyledi:

-Yurtta hiç müzakere maslahat oldu mu?

Bunlardan biri söyledi:

-Herkesin de gönlü kara.

Goroğlibek:

3205 -Urayhan padişah, halkı toplayalım, askeri hazırlayalım. Goroğli'ni baş komutan yapalım. Şirvan eline asker gönderelim. Reyhan padişahı öldürelim, Halcuvan'ın intikamını alalım, hazinesini bütün askerlere yağmalattıralım, diye söylemedi mi? Ben maslahat olur, diye her gün bekliyorum. Haber yok -dedi. gelen adamlardan birisi söyledi:

3210 Öyle bir söz maslahat olmadı.

Goroğlibek "namussuzlar", diye söve söve bir kısmını öldürdü. Bir kısmının kolunu kırdı. Kalanı kaçıp şehre gitti. Goroğlibek kalenin kapısına kadar kovaladı. Şehre girmeden geri döndü. Bu defa Horasan denen bir göl vardı o göle varıp yattı. Goroğlibek'i Horasan gölde bırakın. Şimdiki sözü onlardan Goroğli'nin elinden kaçarak kurtulan beş kişiden dinleyin: Beş kişinin içinden Canalbek adındaki Ahmetbek'in yanına varıp olan biten sözleri beyan edip bir söz söyledi:

Geçer dünya kıyameti oylayalım,
Emanettir, tende cana eziyet etmeyelim!

- 3220 Sözüme kulak ver halkın ağası
Bir söz var, size beyan eyleyelim!
- Reyhan Arap bedev atı koşturmuş,
Bir nicesine gün kıyamet olmuş.
Onu söylesem daha etrafı çok kötü,
Bir alamet yurda bela salmış.
- 3225 Goroğlibek baytalı yedeğine almış,
Açılan bağlardan gül dermiş.
Bag-ı meydanda bu şekilde yürürken,
“Sen kimsin?” -diye yün sakalı görmüş.
Üzengiye ayağını diremiş,
- 3230 Devleti olan iyi sarık sarmış.
Varıp şu yün sakal Arap'tan,
Ülkesi ile mezhebini sormuş.
Altın bardağa mey koy, demiş,
Göle çıkıp dabilin duy, demiş,
- 3235 Bahaneler uydurup burda Arap'a,
Baytalıma atını koy, demiş,
Olmadık belayı bu kızığar salmış.
Gün kıyamet Türkmen ele olmuş.
Kendi çocuk, Goroğlibek cahildir,
- 3240 Alıp gelip evde misafir etmiş.
Atını baytala çektirmiş,
Bu zalim acı kamçı vurmuş.
Bundan fazla acı var mı Ahmetbek,
Halcüvan'ı alıp kaçmış.
- 3245 Goroğli'nin akılları şaşmış,
Kovalayarak büyük yola düşmüş.

At tozu Kula çölü tutmuş,
Tecen ırmağına acele yetişmiş.

3250

Goroğlibek çok kovalamış,
Hızlıymış yün sakalın tulparı.
Tecen ırmağından atlayıp geçmiş.
E hak, e hak, deyip Goroğlibek'i,
Maskara edip Halcuvan gibi hanımı
Alıp kaçıp Şirvan ele gitmiş
Goroğlibek üzülerək ağlayıp,
Ballı gölde o bağırıp yatmış.

3255

Ahmetbek, "Goroğlibek gelmedi", diye öfkelenip oturmuştu. Bu sözü
Canalibek'ten işitip "hayr, kısmette", deyip kaale alıp gelmedi.

3260

Lâkin bunlar Goroğli'nin yolda vurup, sövüp gittiğini Ahmetbek'e
söylemedi. Ahmetbek oturan adamlara bakıp bir söz söyledi:

Ata yol vermiyor dağda yokuşlar
Sümgü deyse ak bedeni yaralar.
Alıp gelin Goroğlibek oğlumu,
Hatun öldü, kamçı kırıldı yârenler!

3265

Bedevе binen yerinden kıra koşar,
Alıp gelin, Goroğlibek çocuğumu,
Pulum olsa iyi hatun bulunur,
Tavus denen kuş otlar yamaçta
Ne görüp geçirdim işte dünyada
Alıp gelin Goroğlibek canıma,
Halcuvan'dan yar bulunur ziyade!

3270

İlaye geçēn sular bulansın,
Baht verse düşmanın eli bağlansın!
Alıp gelin Goroğli aslan çocuğumu
Bin Halcuvan bir sözden aylansın!

3275

Yiğitler işinde kendi ödağa
Başına saçılır altından cıga
Üzlmeyin Goroğli gibi kaplanı,
Bin Halcuvan bir sözünden sadaka.

3280 Beyler binmeyecek mi karabayıra?
Ata verir arpa ile samanı
Sevindirip bütün duran adamı,
Goroğli'ni alıp gelin, diye buyurdu.

3285 Devleti olan biner hızlı ata,
Teşekkür edip yerinden kalkıp adamlar,
Sevinip yüreğinden gam gitti,
Koşuşup Goroğlibek yanına gitti.

3290 Varanlar Gorolibek'e bakıp selam verip:- Ahmetbek gelsin, Halcuvan hanım
için gam yemesin, hatun öldü, kamçı sindi, dedi, bizler size geldik, -deyip
Goroğlibek'e bakıp bir söz söyledi:

Ahmetbek Yavmit elini topladı,
Beyler altın kemer beline bağladı.
Goroğli'ni alıp gel, diye buyurdu,
İşlediğiniz suçu bağışladı.

3295 Şirin diliyle adamlara söyledi,
Akan duru suyu bulandırdı.
Bizlerle gel şimdi kardeş,
İşlediğiniz günahı bağışladı!

3300 Gafil kalıp kervanını göçürdü,
Nicelerine eçel şerbeti içirdi,
Şimdi gitmeseniz yurda olmaz,
İşlediğiniz suçu Ahmed bağışladı.

- 3305 Yavmit elde gönlümüz olsun ravşan,
Düşman kursun, acısı bizlere yaman.
Bey Ahmetbek, alıp gelin diye buyurdu,
Bizlerle beraber yürüyün beycan!
- 3310 Goroğli gitti muhafız aralayıp,
Varıp aldı bir tanesini cins cins ayırıp.
Baytalına bindi Goroğli,
"Al öldün?" -deyip kaçtı adamlar çuvlayıp.
- 3315 Temaşa edin Goroğli'nin işine,
Baytalını koşturup Yavmit dışına
-Hiç biriniz kalmayın, hepiniz kırılıp kalın, -diye,
Muhafızla çabuk çabuk saldı başına.
- 3320 Adamların aklı şaşırıp gitti,
Kaftan ile sarıkları kırları tuttu.
Top-top edip kardeşini kovalayıp,
-Bir tane-kalmasın varın beraber ölün,-diye,
Nicelerini vurup yıkıp gitti.
- 3325 Yüce yüce dağda olan ağaçtı,
Bin bilmiyorum taşıp giden gınahtı,
Kızgaldak gibi boyayıp kaçkıl kanına
Kovalayıp girdi Yavmit'in şehrine.
-Geldi! -deyişip kapıyı kapattı.
- 3330 İşte burada, onları vurup, sövüp, bir kısmını öldürecek gibi sakatlayıp, bir kısmını attan düşürüp attı. Kendi kapıya kadar kovaladı. Yine küsüp arkasına bakıp dönüp gitti. Dayak yiyenler," kör Ravşandan kalmaz, gitsin, Reyhan Arap Halcuvan'ı alıp gitmez, gitsin" deyip Goroğli'den dad-ı feryad edip ağladı. Ahmetbek'e vurduğunu söylemediler." Goroğli, ben Ahmetbek'in yanına varmayacağım, benim kardeşim yok dedi", diye söylediler. Ahmetbek, Goroğli'nin gelmeyeceğine dair sözü duyunca çok üzüldü. Adamlarına bakarak bir söz söyledi:

3335 Her kul aldığı ile baksın,
Umman, ırmak dolup taşıp yürüsün!
Bana geçti bir çocuğun kadri,
Dad-ı feryat çocuksuzluk batsın!

3340 Düşmana koşar yiğitlerin batırı,
Yurda çoktu iyi adamın hatırı,
Hay zalim çocuksuzluk batsın
Yeniden geçti bir çocuğun kadri!

3345 Öz oğlum olsaydı gelmez miydi?
Kolunu boynuma salmaz mıydı?
Babacığım deyip koklaşıp görüşüp
Dizimde babacığım diye durmaz mıydı?

3345 Hey zalim, düşmanım düştü izime,
Aydınlık dünya karanlık oldu gözüme.
Doğmayanın ne yapayım, şefkati taşmış,
Çocuksuzluk eser kıldı özüme.
Hey zalim, çocuksuzluk bunaltıp

3350 Saman gibi iki yüzüm sararıp,
Hey zalim, ukteli oldum Yavmit'te
Ulu devletim oldu sahipsiz.

3355 Gözyaşını yeni ile siliyor,
Yanan adam sözü söze uluyor,
Hem Halcuvan, Goroğli'nin yası,
Sakatlar gibi boyu posu bükülüp.
Ahmetbek ah çekip hıçkırıp ağlıyor.
Goroğli deyip gözden yaşı dizilip.

Ahmetbek bu sözü söyleyip ah çekti. Goroğlibek ile Halcuvan'ın yasını çekip "Halcuvan gitmiş olsa da, Goroğlibek gelmişti, mutlu olurum. Vaz geçip

3360 gelmezse, bana dünya, mal, para, devlet, büyüklük lazım değil" diye üzülüp yattı. Bunu yatmakta bırakıp şimdi Goroğli'den işitin:

Goroğli göle vardı. Bir gün baksa, baytalı kulunlayıcıymış. Doğurmak için çırpınıp yattı. Burda:

3365 -E canavar, her ne doğurursan erkek doğur, -dedi. Goroğli çok şaştı. Kulunu kucaklayıp aldı, yere koymadı. Baytala yalattmaya vermedi. "Yere koysam yerin izzası bunun bedeninden geçip gider" dedi. Gece oldu, özünün giyim kuşamını kulunun üstüne örttü. Lâkin kulun oyaklanmadı, ölmüş gibi duruyordu... Goroğli her seferinde burnunu tutup baksa, burnundan nefes geliyor. "Canavarın canı varmış" deyip sevindi. Bu vaziyette sabah oldu. Kulun ayaklanıp yerinden kalkıp yıkıldı. Goroğli kulunu tekrar götürüp emzirdi. Emip doyduktan sonra ayaklandı. Tekrar emdi. Sonra ayaklanıp koşup anasının o tarafına bu tarafına dolandı. Tayın anası yalayım dedi, Goroğli bırakmadı. Anası ile paylaşamadı. Goroğli ile kulunun anası paylaşamaya paylaşamaya aradan yedi gün geçti. Burda Goroğli baytala öfkelenildi. Bu baytalın burnuna bir yumruk vurdu. Baytal öldü.

3375 Bunun öldüğünü gören Goroğli çok üzülüp "Ben de yetim, sen de yetim kaldın", -deyip yetim tay ile sözleşip zar zar ağladı. Tayına bakıverdi.

Koyun sütü veriyor, koyun gibi sakın olsun deyip.

Keçi sütü veriyor, keçi gibi yarda oynayıp yürüsün deyip.

Deve sütü veriyor, boynu uzun olsun deyip.

3380 Aslan sütü veriyor, göğüs geniş olsun deyip.

Kaplan sütü veriyor, kaplan gibi kuvvetli olsun deyip.

Alkar sütü veriyor, dağda oynayıp yürüsün deyip.

Geyik sütü veriyor, geyik gibi sekip yürüsün deyip.

Tavşan sütü veriyor, çölde mahkem olsun deyip.

3385 Fil sütü veriyor, yerde piskırıp dursun deyip.

Gergedan sütü veriyor, bütün canlı korksun deyip.

Kunduz sütü veriyor, suda yüzün deyip.

Balık yağı veriyor, suda dalıp gitsin deyip.

Kuş yüreği veriyor, kuş gibi uçup gitsin deyip.

- 3390 Kaplan sütün veriyor, kaplan gibi batır olsun deyip.
Tilki sütün veriyor, tilki gibi süzülüp gitsin deyip.
Tazı sütün veriyor, kuşa koşup yetişsin deyip.
Kartal ciğeri veriyor, kartal gibi yırtıcı olsun deyip,
Tuygun ciğeri veriyor mertebeli olsun deyip.
- 3395 Ak doğan ciğeri veriyor, tepip geçip gitsin deyip.
Şahin ciğeri veriyor, dişleyip kıyıp geçsin deyip
Dinar ciğeri veriyor tondu kıyıp geçsin deyip.
Kuzgun yüreği veriyor, ömrü çok olsun deyip.
Maymun sütün veriyor, çok oyuncu olsun deyip

- 3400 Goroğli yaşını döktü, kaddini boynunu büktü. Daha altı ay baktı. Bundan başka eğlencesi yok. Lâkin bütün sözü öğretti. Canavar çok sezgiç âlim oldu. Bütün işi, dili öğrendi. Renginden vücudundan dış görünüşünde hiç bir eksikliği kalmadı. Reyhan Arap'ın atına benzedi: Bunun iki taraf da tulpar... Reyhan'ın tulparından fazlalığı vardı. Goroğlibek tayından memnun olup "bir sınavı göreyim", -dedi. Böylece baksa, bir siyah enik yanından geçip gitti. Goroğlibek taya uzanıp bindi. O eniğin arkasından kovaladı, yere uzanıp iki ayağından yakaladı. Oğlak gibi belinden ayağını aşırıp aldı. Göz açıp yumuncaya kadar beş altı tepeden aşırıp gitti. Burda eniğin canı yanıp öfkesinden tayın baldırından ısırıldı. Etinden birazcık koparıp aldı. Tay koşup gitti. Goroğli baksa, enik tayın baldırından koparıp almış. Bunu görünce, eniği yere attı. Hızlı koştuğundan dolayı enik paramparça olup öldü. Goroğli taydan inip kaftanının önünden bir parça kopardı. Onu yakıp tayın eniğin ısırıldığı yere sürdü. Eyvah, canavar tayım, diye üzüldü. Bu ahvalde yürüyordu. Bun Hızır bildi. O, Goroğlibek şimdi tayı kötü tedavi etti. Yine bir vursa kızıl yağ yapıp işten çıkarıp koyar. Bunun tayını alıp geleyim, kendim bakıp vereyim, olmazsa Goroğlibek atsız kalacak, dedi.

- 3415 Bu arada Yavmit'in padişahı Urayhan öldü. Herkes, şimdi kimi padişah yapalım, diye müşavere etti. Hepsi birden Goroğli'ni padişah yapalım, diye anlaştı. Sekiz hakim, on dört mühürdar, altı tuğdar sağ komutan, sol komutan, vezirler, değerli kadılar, müftüler toplanıp Goroğli'nin yanına vardılar. Selam verip Goroğli ile görüştüler. Goroğli bu arada on üçüne girmişti:
- 3420

-E Goroğlibek, Urayhan padişah öldü. Herkes gıyabınızda sizi padişah yaptı.

Goroğlibek dedi:

3425 -Güzel yapmışsınız, iyi yapmışsınız, -deyip cevap verdi.- Padişah olacağıın katarda devesi olacak, hazinede altını olacak, sabahleyin çayı, akşam pilavı, çeşit çeşit kaftanı olacak, daima halka verecek toy yemeği olacak. Sergerdelere vereceği semiz fazla koyunu olacak. Goroğli'nin bir tayı var. Padişah yapalım diye bunu da kesip yemeye mi geldiniz? Sizlerin aldatmasına inanacak Özbek ben değilim. Ben sizlerin dişlerinizi taş ile vurup kıracağım, -dedi. Böylelikle, Goroğli gelen adamları teker teker kovdu. Önce sarıklarını, sonra kaftanlarını atıp kaçtılar. Goroğli yetişip hepsine vurdu. Vücutlarını morarttı. Başlarında yarılmayan yerleri kalmadı. Hepsini yanına alıp şehrin kapısına sürüp geri döndü. Kaçıp gelen vezirler, komutan beyler padişahın yerinde oturan bütün ulu sipahilerin yanına varıp Goroğli'den gördükleri zahmet ve külfetleri anlattılar. Bunlar, "öyleyse şimdi ne yapacağız" diye şaşkırdılar.

3435 Aradan bir nice gün geçti. Goroğlibek, "Ben önceki gün pek tuhaf iş yapıp gelen vezirleri, beyleri, komutanları, bekçileri üzdüm. Gel özüm gidip bu beyler, vezirler, sipahiler ve bütün görevlilerin yanına varıp gönüllerini alıp geleyim", diye kendi kendine padişahlığa giridi. Bunu gören herkes alkışlayarak hepsi birden yerinden kalkıp Goroğlibek'i alıp padişahlığın altından olan imaretine götürdü. Tayını dışarıda taştan yapılmış tek kazığa bağladı. Goroğlibek bunlarla konuşarak oturadursun Hazreti Hızır her gün Goroğli'nin tayını alıp gitmek isterdi. Lâkin Goroğlibek taydan ayrılmazdı. Bugün baksa Goroğlibek'in tayı kazıkta bağlı duruyor. Yavaşça tayını yedekleyip alıp gitti. Hiç kimse görmedi. Tayı alıp Efser dağa vardı. Tayı serbest bıraktı. O otlamağa başladı. Tayı otlamakta bırakın şimdi

3440 Goroğli'den dinleyin: Goroğlibek eşiğe baksa, tayı yok. Koşup tayını aradı, bulamadı. Burda padişahlığın seksen tavlmasını da aradı. Tavlada da yok. Burda beyin kamçısını çekip aldı. Büyük küçük demeden adamların hepsini dövdü. Adamların etleri kapkara olup morardı.

3450 -E, ahmaklar, ben o tayı at yapıp bincektim, Reyhan Arap'tan öcümü alacaktım, Zeydinay'ı kaçırıp Ahmetbek'e verecektim. Sizlerin, padişah yapalım, diye benim tayımı boğazlayıp yiyeceğinizi biliyordum,- dedi. Burda onlar:

-Bizler hiç görmedik, ne tarafa gitti, bilmiyoruz Bizler de şaşırıp kaldık, -
diye Goroğlibek'ten çok özür dilediler. Goroğlibek yas tutup Yavmit şehrinden
kıra, tayını aramaya gitti. Ateş gibi tutuşup "u!" dediğinde ağzından ateşler
saçılarak feryad edip ağlayıp gitti. Goroğlibek zar zor ağlayıp kendi haline bakıp bir
söz söyledi:

3455

Döneyim, kardeş saldı feryadımı,

Bende babacığım olmasa..

Seni padişah yapalım, deyip

Yedi yetim tayımı.

Soldurdu bağda gülümü,

Görmüyorum ben Yavmit elimi,

Kıran kıldılar günümü.

Seni padişah yapalım, deyip,

Yedi yetim tayımı.

Öküz gibi böğürüp ağlarım,

Sine bağrımı tuzlarım,

Var, geçtim kardeşimden.

Dört padişahın şehrini,

Kalender olup izlerim.

Üh, ha, üh yanıp yandım,

Dad kötünün elinden,

Yeyip koydu yetim tayımı.

Tayımı arayan kalenderim

3460

3465

3470

3475

Goroğli ateş gibi tutuştu,

Yetim taydan uzaklaştı.

İnleyerek yollara düştü.

Nice vadi, kırlardan aştı,
Tayım diye yüreği şaşdı.

3480 Gahi yoldan gahi çölden,
Yılki ile çobanlardan,
Bir kır tayı gördün mü diye,
Mert Goroğli sordu.

3485 Yetim tayımı çaldırdım,
Hırsızlar yedekleyip gitti.
Gördünüz mü kır tayımı?

Türkmeni karıştırıp gitti,
Tuhum'u Kazak'ı sordu.

3490 Bulamadı aziz atını,
Tellallar çıkartırıp bağirtti,
Karakistan yurdunu sorup,
Ordan Nurata'ya vardı.
Çeşmenin başına geldi.

3495 Mangıt ile Kenekes'ten,
Bakırgan Semerkand'dan,
Kırk ile Cüze'den
Çin, Kıpçak ve Müyten'den,
Halfa Türkmen toplanıp,
Ziyarete vardı.

3500 Goroğlibek gördüğünden,
Yetim tayını sordu.
Haberini alamadı Gıratımın,
Nurata'dan çıkıp gitti.

3505 Nurata'dan Şentap'a yetti
Ondan Bağdat'a geçti,
Cizzah yurdunu sordu;
İssıkladi, yanıp gitti.

Her kimi görse sordu.
Ondan Zamin'e vardı.
3510 Kırk sanlı Barakhan'ın yurdu
Öratepe'ye vardı.
Pazara gelenlerden,
Yetim tayını sordu.
Alamadı kır tayının haberini
3515 Havas'tan geçip gitti.
Ondan Sırderya'ya yetti.
Gemiye binen adamdan,
Bir kır tay gördün mü, deyip
3520 Gördüğünden sorup gitti.
Şehirin içine girip
Bir tanga sakaya verip
Yetim tayını gördün mü, deyip
Taşkent şehrini sordu.
3525 Dellallar koyup çağırttı.
Kök taydan haber çıkmadı,
Yürekleri yanıp,
Ordan Zerkat dağdan geçti,
Kırgız'ı arayıp gitti.
3530 Bulamadı Gıratını.
Kırgız ile Türmen'den,
-Yetim tayım, -diye sordu.
Vay, vay, kötü ölsün, deyip
Ordan geçip Kokan'a yetti.
Bulamadı kök tayını
3535 Mergilan'a doğru gitti.
Mergilan yurdunu aradı.
Hırsız çok yalancısı çok,

Varıp sorayım diye,
Sim denen şehre gitti.
3540 Hırsızlardan yetim tay diye,
Goroğli pehlivan sordu.
Yine alamadı haberini
Ordan Andican'a geçti.
Andican dan haber almadan,
3545 Oş'a doğru yönelip gitti,
Oş'a varıp üç gün yattı.
Gördüğünden sordu,
Bulamadı Gıratım,
Ordan Alay Kırgız yetti,
3550 Sora sora Goroğlibek
Kaşgar'ı aralayıp gitti.
Daha aradan kırk gün geçti
Görünen adamdan sorup,
Bulunmayan at haberini,
3555 Hu deyip kırlara gitti.
Deniz kenarına yetti,
Goroğli'nin akli gitti,
Bir saatte Goroğlibek,
Hitay Hoten şehrine yetti.
3560 Sora sora Hitay yurdunu,
Bulunmayan şu kır atı,
Ordan Reyi ele gitti,
Hiç haberini bulamadı.
Ordan Çin-Maçin'e gitti
3565 Çin-Maçin'de yürüye yürüye
Yetim tayım deye sordu;
Tayım diye kanlı göz yaşı yuttu.
Goroğli'nin akli şaştı.

3570 Yürüdüğü yoldan uzaklaştı,
Nereye gideceğini bilmedi,
Rastgele yola düştü.
Bir zamanda Goroğlibek,
Nice kar nice dağlardan aştı.
Afgan'ın şehrine düştü.

3575 Ağlaya ağlaya Goroğlibek,
Yetimtayını aradı.
Bu dili hiç kimse anlamıyor
Goroğli ile kaynaşmıyor
Bir birine yaklaşıyor.

3580 Goroğli yaşını dizip
Afgan'ın şehrini gezip
Bulamadı Gıratını
Bir atım diye kanlar yuttu.

3585 Tayım, diye feryat edip sararan Goroğli'nin yüzü açılmadı. Goroğlibek zar zar ağlayıp uyudu. Goroğlibek'in gözü uykudaydı. Düşünde kızıl yüzlü, beyaz sarıklı, yüzlerinden nur damlayan nurani bir gürûh adam etrafına toplandı. Bunların içinden büyüğü hizmetkarına bakıp:

3590 -E Baba Kamber, şu çocuk tayını aramaya gelmiş. Bütün dileğini verin! Her ne olsa, Goroğlibek'i üzme. Goroğlibek benim çocuğum oldu.-dedi. Burda Baba Kamber Goroğli'ne bakıp bir söz söyledi:

İleme çocuğum, Yavmit yerinden,
Sen kurtuldun, çocuğum kaygı-derdinden.
Ağlama, Gırkök'ün esen-aman,
Üzülme, yetim tayından!

3595 Vuruş günü batır kalkan parıldar,
Yürekleri ateş gibi kabarır.
Bir tay için üzülme, yavrucuğum,
Ağlama yavrucuğum, atın bulunur!

3600 Her şehire seni nasibin çekti,
Kase devran er yiğite nöbettir,
Ağlama yavrucuğum atın selamet.
Goroğlı sen binersin Gırkök ata.

3605 Sen abad edersin Yavmit yurdunu
Düşmanlardan sen alırsın intikamını.
Ağlama yavrucuğum, tayın at olmuş,

3610 Akmakta olan berrak suyu bulandırırısın,
Üzülme Gıratını bulandırırısın!
Reyhan'ın yurduna talep eylersin.
Yavrucuğum, şirin canını satarsın,
Ondan sonra muradına yetersin.
Mollanın yazdığı elif hat oldu
Ağlaya ağlaya yüreklerin derd oldu.
Kızıl yağ yapıp koyar idin tayına.
Gam yeme yavrucuğum tayın at oldu!

3615 Sen yetim değil, özün zoravar,
Sen Mısır'dan öbür tarafa geçtiğinde,
“Sanem Çarbağ” adında bir tane çarbağ var.
O Çarbağ'da yatan ulu peri var.
Orada maksadına erersin.

3620 Çok söz çıkar akıllı adam oyundan,
İyi yiğit hiç de dönmez reyinden.
Gırkök'ün bincek gibi oldu Goroğlı
Yüregi yarılıp durdu yerinden.

3625 Yaş yığıldı Goroğlı'nın yüzüne,
İnanmadı düşündeki sözüne,
Her tarafa kalkıp kalkıp baktı,

3630 Yetim tayı görünmedi gözüne.
Ya bilmiyorum yürekleri çer oldu.
Yüksek dağda yatan bembeyaz kar oldu.
Ağlamayı neyleyim kismetler kesik
Köhne dünya Goroğli'ni bozlattı,
Vakit geçtikçe yanıp kül oldu Goroğli,
Yetim tayım dedi, bu sözünü söyledi:

3635 E, dadım dada ulaşır,
Nice yüksek dağda aşır,
Yazın yola düşüp,
Tayımı arayan kalenderim.

3640 Vamık gibi çok gezip,
Ferhad gibi dağı kazıp
Ayrılıkta söz söyleyenim,
Şehir şehir gezip
Şirin gibi kaşım süzüp,
Tayımı arayan kalenderim.

3645 Kızıl gülüm ben soluncaya,
Çapdan vadem yetinceye,
Azrail canımı alıncaya,
Şu dünya son buluncuya,
Tayımı arayan kalenderim!

3650 Goroğli söyler halini,
Felek bozdu ikbalini,
Veririm dünyanın malını.
Ben görsem Türkmen elini
Tayımı arayan kalenderim!

- 3655 Goroğli söyler dilini,
Unutup Yavmit elini,
İzleyip dağların belini,
Görüp kırların gülünü,
Yanp giden kalenderim!
- 3660 Deve yavrusu gibi böğürdü,
Yürek bağrını tuzladı,
Goroğlibek bu çöllerde
Yetim tayını izledi.
- 3665 Söyleyip damağında dili,
Kendi bağların bülbülü,
Bir tayım, diye yurtlar gezip
Ravşanbek'in yalnız oğlu.
- 3670 Yürüye yürüye Goroğlibek,
Köhan'ın şehrine gelmiş,
Arab'a da haber salmış,
Tayım, diye arayıp yürümüş.
Bağdad yurduna varıp
Bey Goroğli ateş gibi taşıp,
Görünenden tayını sorup,
Vardı şimdi Şam'a aşıp.
- 3675 Kim dönderir gerçek batırın reyini,
Şam elini bir bir izledi.
Bulamadı sevdiği yetim tayını,
Arayıp vardı Hindistan'a:
Haber saldı 'Gürcistan'a.
- 3680 Goroğlibek arayıp yürür.
Ses salıp Türkistan'a:
"Tayımı arayan, söz söylerim!

3685 Dinlenmeden tayımı izlerim.
Her yerde sözümü söylerim.
Yetim tayımın aşkından,
Deve yavrusu gibi buzlarım.
Tayımı arayan kalenderim!"

3690 Şimdi kaldı yetim tayın derdine,
Sevda düştü Yavmit elinin merdine.
Yola düşüp görünenden soruyor,
Yetip vardı şimdi Mısır şehrine.
Mısır'ın aradı yukarısını aşağısını,
Bulamadı gönlünde hevesini.

3695 Gördüğünden yetim tayını soruyor,
Goroğlibek, unutmuştu esini.
Bir tay, diye genç çocuk kaldı belaya,
Yakası ıslandı, gözden akan yaşa.
Yetim tayını yorulmadan aradı Goroğli,
Çıkıp gitti insansız susuz çöle.

3700 At koşar yüksek dağın altına,
Tayımı arayıp yürüye yürüye genç çocuk.
Çıkıp kaldı büyük dağın üstüne.

3705 Goroğlibek bu dağın üstüne çıktı. Dağın adı Efser dağ idi. Dikilip her tarafa baksa, uzaktan gâh mavi, gâh bembeyaz, gâh kıpkızıl, gâh yeşil, gâh sarı rengarenk bir şey göründü. Goroğli ona bakıp yıldırım gibi hızla yürüyüp gitti. Varıp baksa, o bir kervansaray. Bir duvarı gevherden, bir duvarı cevherden, bir duvarı zümrütten, üstü firuzeden bir korgan ki acayip bir cennete benziyor. Korganın kapısından yavaşça girdi. Boynunu uzatarak dudağını büküp baktı. Görse, bülbüller, papağınlar, maynalar, kumrular gazelhanlık edip ötüyor. Birbirlerine cak cak edip duruyor. Çeşit çeşit meyveler olgunlaşıp altına "tap" diye düşmekte bir bal havuz içi billurdan, etrafı gevher taşından yapılmış. Yanında bir hayatı var. Bu hayatın üstüne kıymetli döşekler atılmış. Ortalığa sofraya serilmiş. Her türlü meyvalar üst üste

3715 yıılmış, hayatta kırk kız oturmuş. Her biri kendi zevkinde oynayıp gülüyor, bir birine naz edip oturuyor. Bunların en ortasına iki tane genç-güzel kız oturmuş. Boyu posu on dört günlük ay gibi, kaşları çekilmiş yay gibi. Dişleri bembeyaz inci gibi, her yeri güzel. Tenleri doksanda yağın kar gibi. Yüzünün kızılığı karın üstüne damlayan kan gibi. Güzellikleri karşısında ay sönük kalmış, bulutlar başlarına gölgelik olmuş. Seyredemedik, diye kararmışlar. O kırk kızların huyları kazanda kaynayan aş gibi. Kendileri becerikli, uçacak kuş gibi. Kırmızı gerdanlı, cadu gözlü, 3720 şirin sözlü, huri sıfatlı gılman nazlı, karınca belli. Diline dökülen her çeşit üzümlerden yese kapkara olup görünür. Goroğlibek, şimdi burda atımı bulacağım, diye sevinir. O kızlar:

3725 -Hey, cariyeler, vay akıllılar bana bakın; Buradan insan kokusu geliyor. O tarafa, bu tarafa baktırın, insan gelmiş olmasın,- dediler. Goroğli seyredip oturmuştu. Kızlar, "insan kokusu geldi, geldi, diye her tarafa baktı. Onların içindeki o iki genç ve güzel kız, aniden Goroğlibek'in oturduğu tarafa baktı. Goroğlibek'e gözü düştü. Goroğli de bu iki hanıma acı hiddet ile dikilip baktı. Kızlar korktu. Perilerin büyükleri: -Ne olursa olsun, kaçmayın, -dedi. Goroğlibek, "iyi oldu, tayımı çalan hırsızların hanımını gördüm, tayımı buldum, şimdi eşkiyaların yuvasını 3730 bozacağım", diye hayatta oturan kızlara bakıp bir söz söyledi:

Üç yıl saldınız, zalimler kederimi,
Sana söyleyeyim gönlümdeki oyumu.

Burda duran zalimlerin hanımı,
Çıkarıp ver enik kapan tayımı!

3735 Türkmen idi doğup büyüdüğüm yurdum,
Hangi menfaatçiden alayım öcümü.
Barınak yapıp koyduğu yer burda mı?
Çabuk getirip ver yetim tayımı.

3740 İşit diyorum benim gibi yetimin dadını,
Sıva yapanlar dama dayar merdiveni

Çıkarıp ver enik kapan tayımı
Toplanan hırsızın hanımı.

Kimin akli olsa sözü anlar,
Bir tay diye yemişe düşen zalimler.

3745

Çıkarıp ver benim Gırkök atımı,
Çok inatçı cadı gözlü hanımlar!

İşte burda perilerin büyüğü Miskal peri:-Zaman zaman, ee periler gülmeyin, bunda çok fazilet var. Bu adam çok değerli bir insan, alay etmeyin!- dedi. O hanımlar, padişahından geçmedi, sözünü iki etmeyip çaresiz oturdu. Bir kısmı kendini durduramadı, güldü. Goroğlibek, "tayımı buldum" dedi. Miskal peri Goroğlibek'i tanyıp bir söz söyledi:

3750

Çekip gelmişsiniz Kula çölden ah u vay,
Göle varsa öter karçıgay
Her bir adımınız gözüm üstüne,
Hoş gelmişsiniz, işte menzil, işte cay!

3755

Savaşta atılır en iyi yay,
Askerbaşı çalar mis zurna.
Gam yeme yetim tay bizdedir
Hoşgelmişsiniz, işte mekan, işte cay!

3760

Savaşta zırlı kalkan giyilir,
Misafir önce eve gelir.
Gam yeme aslan yavrusu, Gırkök bulunur!

3765

İşit misafirciğim, bizlerden dadı,
Misafirlere iyi yapsak hizmeti.
Edep ile giriş gelin vatana,
Gam yemeyin, bindireceğiz Gırkök ata.

Buraya gelen muradına erer,
En iyi yayı düşmanına atar.

3770 Hoşgelmişsiniz vatanıma misafirciğim,
At-encamlı olup misafir gider.

3775 Seyisler Girata bakıp gelir,
Vaktinizi hoş edip misafir sizi güldüreyim.
Düşmanlarının rengini gül gibi soldurayım.
Gam yemeyin atınız kişneyip gelir!
Kaygısızca geliverin vatana,
Memnun edip atınıza bindireyim.

3780 Bu demi misafirciğim dem demeyin,
Bu vatanda hiç bir şeye az demeyin!
Atınıza bindireyim bey çocuğu.
Bir at için, misafir, asla gam yemeyin!

Buraya gelin, adam gibi hazırlayın,
Atınıza o kadar fırsat, sonra gezdirin.
Oynayıp gülüp girip gelin mekana
Leyli Gırı yalnız çiviye bağlayın!

3785 Goroğlibek bu sözleri duyup:

3790 -Bildim, eşkiyanın hanımsın. Hepiniz anlaştınız. Yakalayıp öldürelim,
kokulu sabun yapalım dediniz,-dedi. Burda Miskal perinin yanında duran kızlar,
Miskal perinin "dam-dam" dediğine bakmadan kıkır kıkır gülüşüyor. Miskal peri:-
Sizler bunun gibi değerli adamı alaya alıp güldünüz,- dedi. Goroğli bek söyledi: -
Şimdi evlerinizi gördüm. Hakim getirip mutlaka atımı alacağım! -dedi. Goroğli
gazaplanıp buradan gidip bir yere çıktı. Kıra çıkıp böylece baksa, Gırkök at
gökyüzüne bakıyor. Encamlı, altın zül kararlı nokta inci yalnız çiviye bağlanmış.
Bunu gören Goroğlibek çok sevindi, kendinden geçip yıkıldı. Yerinden tekrar
kalkıp hemen varıp boynundan tutuverdi. Gırkök at bunu tanıyıp koklayıp kişnedi.
3795 Dizini büküp Goroğli'nin üstüne kendini bıraktı. "Vay hanazatım, enazatım" diye
sevip yüregi yarılacak gibi olup orasından burasından öptü.

Goroğlibek'i sınamak için Hızır dede:

-Ey, kimsin? Benim hanazat atımın boynundan niçin tutuyorsun?-dedi.
Goroğli söyledi:

3800 Ha, yine konuşuyorsun, benim yalnız yetim tayımı çalmadın mı? Sakalınız ağarmış, ayağınız mezara varmış, dişiniz dökülmüş, yaşınız altmışı aşmış, bu kadar zenginin içinde benim yalnız yetim tayımı mı gördünüz? Sizin yaptığınız doğru mu?

Burda Hızır:

3805 -Sana bir söz olmuş. Bu benim kendi hanazatım, bunun boynundan yakalayıp tanıdım, demen ayıp dedi.

Goroğli söyledi.

-Gökyüzünün gelip yere yapışması lâzım, sizin gibi ihtiyarlamış adam, başkasının hanazatına benim, diyorsunuz. Bu tayın benim olduğuna dair tanışım var. Altı aylık olduğunda işte buradan enik ısırmişti. İşte daha duruyor,- dedi. Hızır:

3810 -Doğru degil, al ata, adam adama benzer, deyip Goroğlibek'in elinden atını çekti. Goroğli:

-Tövbe -ey devir kötüleşmiş. Hırsız, benim hanazat atımı çalıp getirmiş, benim atım diyor.

3815 E, dede, öyleyse ikimiz bir dövüşelim, hangimiz yiğitsek, güçlüysek at onunki -dedi. Goroğli, içinden "bununla güreşip belinden sıkıp kaburgasını kıracak gibi yapayım. Bundan başka birinin atı ki atı, hatta küheylanını alamaycak hale getireyim" dedi. Hızır dedi: "Güreşirsen babanı yık" denen bir söz var. Gel çocuğum, güreşeceksek güreşelim. Burda Goroğlibek yerinden sıçrayıp kalktı. Varıp dedesinin belinden sıkıca tuttu. Kolu beline yetmedi. Goroğli "Uh, kütük gibi ihtiyarmış" dedi. Dedesi dedi:

3820

-Sıkı tut, dinle, dikkat et uktede kaldım deme! Biz senden yanayız. Lâkin bizden başkasıyla güreştiğinde böyle tut, şöyle sarıl. Engelini böyle sal: Arkasına böyle yapıp yık. Böylece silkip at! Gah ileri gah geri sür!- diye güreşti. Goroğli o kadar güçlü saldırdı olmadı. Dedesi götürüp yere vurdu. Goroğli dedi:

3825

-E dede, benim ayağım kaydı.

Dedesi:

3830 -Peki, gel öyleyse tekrar güreşelim, içinde ukte kalmasın,- dedi. Goroğli yine yerinden kalkıp dedesine benzeterek tuttu. Dedesi, Goroğli'nin o tarafa bu tarafa yürümesine izin vermedi, yere basdı. Goroğli ben tutamadım, ben tutmam, siz yıktınız, dedi. Dedesi, öyleyse tekrar güreşelim, dedi. Goroğlibek yine kalkıp güreşti. Dedesi yine birden vurup basdı. Goroğli:

-Bu güreş yeter yıkıldım,-dedi. Dedesi:

3835 -Üç demişler, üçten sonrası boş demişler, yıkılan güreşe doymaz güreş bitti. Şimdi güreşmiyorum.- dedi. Burda Goroğli dedesine gücünün yetmeyeceğini anladı, ne yapacağını bilemedi. "Vay vay" deyip çığlık attı. "Kavga etsem, bu tay Goroğli'nin tayı diyecek kadı olmazsa, isbat edilemezse. Güreşsem bu ihtiyara gücüm yetmezse yandım. Şimdi ne yapacağım" dedi. Burada dedesi Goroğli'ne dedi:

-Niçin bu kadar üzülüyorsun? Ben bu atı satacağım, almaz mısın?

3840 Eğer alırsan kırk tanga ver!

Goroğli dedi:

-Siz bulduğunuzda para verdiyseniz, ben yüzelli tangaya alırım.

Dedesi:

3845 -Sen uyanığa benziyorsun, ben kırk tanga diyorum, sen yüz elli tanga diyorsun. Bir kırdan aştıktan sonra uyanıklık edip vermeyip gideceksin,- deyip tayı Goroğli'ne vereceği yerde bırak, deyip bir silkip elinden çekip aldı. Goroğlibek dedi:

-Peki dede, pek de şüpheliymişsiniz. Öyleyse sizin söylediğiniz parayı bulduğumda verip alayım, fiyatını söyleyin,

3850 Dedesi:

-Kırk tanga dedim, kırk tanga,-dedi. Goroğlibek:

-Bulduğumda verirseniz otuzbeş tanga vereyim,- dedi. Dedesi:

-Peki, yine vazgeçme,- deyip Goroğli'ne otuzbeş tangaya veresiye sattı. Burda Goroğli, "kendim Goroğlibek, boyum Türkmen olup, kendi atımı kendim
3855 satın alıncaya kadar, şu ihtiyarın ayağının altında ölüp kalmam daha iyi, deyip dedesine bakıp bir söz söyledi:

Dedeciğim bu dünya faydasızdı(r)
Sözünüze yürek aş gib kaynar.
Yaklaşmayın, dedeciğim, benim yanıma,
3860 Sevdam bu dünya pulunu dönderir.

Söz çıkar Goroğli'nin dilinden,
İzbeiz geldim Türkmen elinden.
Daha gelmeyin, dede benim yanıma,
Ümit etmeyin kök tayımın pulundan!

3865 Bizleri söyler -şair-bahşı,
Bakın, benim yüzüm güllerin nakışı.
Kendi atımı ben para verip alacağıma,
Böyle diri kalmaktansa ölsem yahşı.

Goroğlibek akıtmıştı çok yaşı,
3870 Dedesi ile yapmak istedi savaşı.
Nara atıp, Afser dağın belinde,
Etrafına yığıyor çok taşı.

Dedesi: "Eyvah, Goroğlibek daha gençmiş, bunun gönlünü mekan tutmazsam olmaz. Bu daha pek çocukmuş. Bu kadar sözden anlamadı", dedi.
3875 Goroğlibek 'e "uktede kalmasın" deyip kendini bildirip bir söz söyledi:

Sözüme kulak ver Goroğli çocuk:
Zerger elden kör Ravşan ile Hilâl'den,
Kulak ver Zerger elden anlatayım.

Dayın ile baban canımı sattı,
3880 Bir küheylana ikisi bindi de gitti.
Zerger elde Hilâlay'ı ağlattı,

Dayın ile baban Yavmit'e yetti.
Düşün kendin, yaşlı ihtiyarın çocuğu,
Namusuyla Hilâlay dünyadan göçtü.

3885

Kulak ver benim gibi, çırağım, zara,
Ortak oldun işte dünya boşuna.
Hilâlay'ı Rüstembek bacım diye,
Vay bacım deyip, koyup geldi mezara.
Bu zamanda seninle olan dedenim.

3890

Sarardığında nicelerinin siyahı,
Oyulduğunda nice adamın gözü
Mezarda tuttu Hilâlay'ın sancısı
Ben sebep olup yanan onun çırağı,
Bu mezarda doğ diyen dedenim!

3895

Yuva için kuşlar arar yamacı,
Şimdi gelmişsin Gacdümbek'in yiğeni.
Senin sırrın bu dedene ayarı,
Kovalayıp yilkıdan tulpar biyeni.
Getirip ana yapan dedenim.

3900

Kulak ver bu dedeyin diline,
Üç yaşında geldin Rüstem eline.
Yedi yaşında Bedkir köleyi öldürüp
Kaçıp geldin yavrum Yavmit eline.
Bu çöllerde beraber yürüyen dedenim!

3905

Reyhan'dan Gırkök'ü aldın ata çekip
Namuslu Halcuvan'ı ağlatıp.
Bugün gelmişsin Gırkök'ünü kaybedip,
Ah çeksen sözü söze ulatıp
İşte dağda maruz kalan dedenim!

3910 Tüccar yük koyar büyük nara,
Padişah asar hırsızları dara.
Şimdi bırak dedenin ihtiyarına!
Beraber yürü şu dedenin mağaraya!
Sen yetime, dileğini verecek dedenim!

3915 Goroğlı nasıl davranacağını bilemedi. Dedesinin sözüne inanamadı. Tayın yularından tutup gitti.

Bu sırada sekiz atlı adam, bazıları maşbirinç, bazıları karasakal, geliyor. Bunu gören Goroğlibek, ihtiyar hırsızın ocağı bu taraftaymış. Ben aşağı indikten sonra yıkarlar, yolumu keserler. Atımı çekip alıp Kıratımı keserler, dedi: O ihtiyarların birisi Goroğlibek'e bakıp bir söz söyledi:

3920 Üç yıl yürüdün Kula çölde kırdı.
Baba Kamber söylememiş miydi Belh yurdunda.
Çocuğum, gelip kaldın devlethaneye.
Yiğitler içinde sensin yiğit
3925 Goroğlibek geldin devlethaneye
Koyma çırağım bizi üzüntüye
Korkma binersin Gırkök gibi ata!
İyi konuş, iyi seviş çırağım,
Sen sahip olacaksın çok memlekete!
3930 Sahiplenirsin çocuğum, Yavmit gibi yurdu.
Gençliğinden ana hasretler arttı.

Goroğlibek, bu sözü işitince: "Ben geceden beri özümün hanazat tayımı alamıyorum. Bunlar bana bir şey verir mi, ben bu Gıratımı sağ salım alıp gitsem de olur. Bunlar enayi ihtiyar mı, birine bir şeyi bedava verir mi. Şöyle böyle diye beni kandırıp elimden tayımı alma niyetindeler". Goroğlı kaçmaya hazırlanır. Hızır baksa, Goroğlı'nın gözü dışarda kaçma niyetinde olup, gözünü büyük açmıştı. Burda o:

-Goroğlibek, at seninse isbat edip para vermeden alıp git,- dedi. Goroğlibek sevindi. Elini bağlayıp başını eğdi. "Atı alacağım" diye, sevindi. O adamalarla gidip

3940 ordakilere esselamüaleyküm deyip, mağaraya girdi. Mağaradaki adamların biri Goroğlibek'e "otur", diye yer gösterdi. Goroğlibek oturdu.

İşte burda sakibülbül yerinden azıcık kalkıp ortaya girip şarapantehuru doldurup kadehini eline alıp sazını çalıp süzünü söyler. Sakibülbül'ün saki olup mey verdiğiinde adamlara bakıp, "Allayar" diye bir söz dediği:

3945 Kase vereyim elim dolup,
Her kaseye meyler koyup,
Benim bellerim bükülüp,
Hoş olun allayar, allayar!"

3950 Bey Sakibek söyleyen sözler,
Uçar gölden turna kazlar,
Sırayı alın sizler,
İçin allayar allayar!

3955 Burada şirin sohbeti,
Misafir, Ravşanbek ferzendi,
Alın kassenin nöbeti,
İçin allayar, allayar!

3960 Yüreklerde gam ile gussa,
İhtiyarın elinde asa,
Gözüm kırda, elde kase,
İçin allayar, allayar!

3965 Koyun allayar allayar!
Tüfek gelir-alap yalap,
Dertli gönül ister talep,
Altın kase, gülgün şarap,
Sıra allayar, allayar!

Abad Türmen'in yurdu.
Kırılmaz merdin kanadı,

3970 Sahipkıran kıyafeti,
Goroğli'nin ziyafeti,
Misafir allayar allayar!

Selamet varsın yurduna,
Esen gitsin halkına,
Binsin de Gırkök atına,
İçin, allayar allayar!

3975 Her tarafa dikilip bak,
Pişman olup çok ağla,
İyi evlatlar dile,
Çocukluk etmeden bu meclisten
Dileğini büyük dile!

3980 Kızıl gülsünüz tekrar solmayın
Sonrakiyle öfkelenmeyin!
Misafirciğim uktede kalmayın,
Dileyin, allayar allayar!

3985 Gözünüz tanın yıldızı,
Baldan şirin Saki sözü,
Özün Yavmit'in azizi,
Devlet dileyin çocuk dileyin,
Dileyin, allayar allayar!

3990 Bu sözler olacak bu tandan,
Tay diye çıktınız vatandan,
Dileğinizi dileyin, kırklardan,
Amin, allayar, allayar!

Mecliste oturan bütün azizler antahur meyden sırasıyla içip, Goroğlibek'e de sıra kaselerini verdi. Burda Goroğli şarap içip sahipkıran oldu.

3995

-Sahipkıranı Gırat götüremez. Şimdi Gırat'a da bir kase mey verin.-dedi.
Goroğlibek'in Gıratına da bir kase şarabı suya katıp verdiler. Goroğlibek pirlerden
bu iyi sözü işitince, oturanlara bakıp bir söz söyledi:

4000

Yandığımдан sözü sözü uluyorum,
Kalender olup geldim devlethaneye,
Ben sizlerden Gırkök atı diliyorum.

4005

Size söyleyeyim yüreğimin çerini,
Getirsinler benim tayımın şorunu,
Lodos eritir dağın karını,
Sizlerden soruyorum iki periyi
O periyi hanım yapsam olur.

4010

Gelib kaldım hanımların yurdunda,
Kulak verin benim gibi merdin dadına
Tayımı izledim, gelip söz söyledim,
Aşıkı mübtela oldum yüzüne,
Onları hizmetkar yapsam olur.

4015

Canım köle oldu söylenen söze,
Seyret yüzünün cilvesine nazına,
Hanımları hanım yapsam olur.
Aşık-ı mübtela oldum gözüne,
Bunu alıverin Goroğli'nin özüne!
Onlarla beraber gitsem olur,

4020

İşitin padişahım benim dadımı
Belime bağlasam polatımı.
Yün sakal Reyhan'dan alsam öcümü,
Zeydin hizmetkar yapsam, olur.
Şah olup sahip olsam Türkmen tahtına,
Yavmit elde padişah olsam, olur.

4025 Doksanda bembeyaz olur dağların karı,
Dile dedin,dört tanesini diledim,
Hiç başka devletinin yoktur aşıkarı

Mert yiğit düşmana sevda salar.
Bu meclisten dört dilek diledim,
Dördünü de verseniz olur.

4030 Kengeş çıkar elin büyük beyinden,
Koştursa gerçek küheylan dönmez re'yinden.
"Ukteli oldun Goroğlibek",- deyip
Er Hızır dedesi kalktı yerinden.

Dedesı, Goroğlibek'ten bu sözü işitince ona bakıp bir söz söyledi:

4035 O kadar söyledim, kadrımı bilmedin,
Bildiğinden genç Goroğli, kalmadın.
Çocukluk ettin bu sözleri bilmedin,
Dünyada ukteli oldun, Goroğli.

4040 Yüz yirmi beşe girsin Gırkök'ün,
İkiniz birden yaşlanın, Goroğli!
Sakibülbül seyis olsun Goroğli!

4045 Sonra sonra olur yüreginde çok derdin,
Yaşlılığında artar senin hasretin,
Sakibülbül olsun senin üstadın,
Daima yüksekte olsun senin devletin!
Söylenen emri daima yap, Goroğli!

4050 Mecliste çalsın Sakibek sazını,
Acele bas düşmanıyın izini!
Alıp kaç ay Zeydin'in özünü
Oynat Gırkök gibi asbitazını,
Düşmanından öcünü al Goroğli

4055 Eyerleyip vereceğiz, Gırkök atını,
Gidereceğiz yüreğinden derdini.
Önce Şirvan ele varıp,
O Reyhan Arap'tan al öcünü
Yüreğinden sıkıntı gitsin, Goroğli!

4060 Yâr giderir yüreklerinin çerini,
İşitmedin, bey Saki'nin zarını.
Sana verelim Yunus Miskal periyi
Sana bırakalım onların ihtiyarını,
Periler hatunun olsun Goroğli!

4065 Hükümetli dilin olsun, Goroğli!
Çembil, çartak yurdun olsun, goroğli!
Düşman almasın kıyamette su alsın
Avaz, Hasan oğlun olsun, Goroğli,
Çembil'in padişahı oldun, Goroğli.
Sonunda ukteli oldun, Goroğli.
Meclisten kuru gittin, Goroğli.
Bir yuvadan yalnız uçtun, Goroğli.

4070 Düşmanının kanını saçtın, Goroğli.
Kanlıyın peşine düştün Goroğli.
Su yerine şerbet içtin Goroğli,
Yaslı kefenin biçtin, Goroğli,

4075 Vayangan dan getir Haldar mahramı
Komutan yap sergerdelere Haldar'!
Han Hasançan oğlun olsun, Goroğli!

İşit çocuğum, bu dedenin dilini,
Çembil'de oynat sayısız lölünü,
Bulduruk kasap Avaz gibi oğlunu,

4080 Hunhar elinin canu dilini
Alıp gelip evlat yap, Goroğli
Tavus denen kuş yayalır yamaçta
Düşmanların daima olsun piyade!

Hasan, Avaz çocuk olsun sana,
Hizmet etsin öz evlattan ziyade!

4085 Kırk yiğidi al, kırk tane Özbek'ten,
Bir iki tane alıp gel Kazak'tan!
Çembilbel'de polat dabil dövdür,
Hediye elbiseden beylerine giydir!
Her boydan alıp gel iyi adamı,
4090 Özbeklerden alıp gel beylerini!
Bulup ver onlara iyi evleri!
Çembilbel gibi kaleye koşturun,
Gönlünü avlayıp kaftan ver, Goroğli!

4095 Daim izzet et taraftarlarına,
Düşman dayanamasın gayretlerine,
Düşman dayanamasın cesaretlerine,
Kendin değil belki yiğitlerine!
Düşmanlarıyın cezasını ver, Goroğli!
Hiç kaçma, daima kovala, Goroğli!

4100 Matem elbisesi giydirip, boğazla, Goroğli!
Meydanda gözünü oy, Goroğli!
Sen yalnızsın, bine ulaş, Goroğli!

4105 Bir tarafı Askerdir Havdak'ın gölü,
At koşsa tozardı Çembil'in yolu.
Mecliste söylesin Saki'nin dili,
Kendin ol daim Çembil'in gülü!
Tan attığı zaman meclis ver, Goroğli,

4110 Bey olup bineceğin, atın yorulmasın,
Gazalı gün beline bağlayıp almasın
Öyleyse atın kalsın, zatın kalmasın
Dünyadan zürriyetsiz geç Goroğli!

4115 Sakibülbül parmağını dişledi,
Verecek oldu encam esbablarımı,
Encam-esbab ortalığa attı.
Goroğlibek lâle gül gibi çiçeklendi,

Şirin dilim acayip acayip söyledi.
İyi cevher taş ile süslenen kemeri,
Benzetip bey çocuğu, beline bağladı.

4120 Ağlayanın yakası ıslanır yaşla,
Seyredim azizlerim işine.
Bir takım giyim verip azizler,
Bembeyaz sarık koydu başına.

4125 Goroğli teşekkür edip boynunu büktü,
Çocuğun hali onları yaktı.
Çekiç alıp er Hızır gibi dedesi,
Dört yüz nalı Gırat'ın ayağına.

Hızır dede gül çivileriyle çaktı.
Sakibülbül körün vaktini hoş etti,
Yazık, deyip tutsak bağını gevşetti
4130 Gırkök atı getirip ortaya,
Ortada Gırkök'ü soyundurdu.

Gül den elbişesi, altın kaşık elinde,
Kaşağı vurup Gırat'ın bedenine,
Sakibülbül, tozunu silib attı.

4135

Aşağı yurda aşan görür horluğu,
Yüğüğe binen hisseder kaplan zorluğu,
Sırayla Gırkök atın sırtına,
Yavaşça koydu ipek terliği.

4140

Padişahlar uzağa tutar dürbünü,
Uzağa giden alıp gelmez mi belgiyi?
Kiş kişleb saldı Gır'ın beline
Toplayıp atan kırmızı terliği

Bunun üstünden yine koydu belligini
Destek koydu kunduz cahaldiriği

4145

Demirci, Allah, deyip vurur teberi,
Sesi çıksa olan söze çevardi.
Bismillah, deyip koydu bedeve,
Altın işlemeli eyeri.

4150

Çü, dese hızlı gider kanatlı kuştan,
Pir duası gitti taylıktan, yaştan.
Yavaşça dokunup vurdu kuyruğuna,
On sekiz kubbeli gergedan derisinden
Her kubbesi piyale gibi terkeşten.

4155

Ölmeyen kul görürmüş bayramı,
Yiğidin yaptığı işe halk razıydı.
Sıkça örüp Gırata,
Tokası gümüşten ipek kayış bağladı.

4160

Genç çocuğun akılları şaşırıldı,
Söylemez sırrını düşmanlardan gizledi.
İkisi de altından üzeniyi,
Parlatıp iki ayağa düşürdü.

Bir kaç güzelin dişleri dürdü,
Halsizleştirip Gira sarıp attı,
Değerli altın püsküllü davuru.

4165 Yaksın ölüm, kim dayanır dağına,
Periler oynasır İrem bağda,
Şakırdatıp ata salmış davuru
İnmişti küheylanın şişkinliği

4170 Tercih edilenin hepsi gula gümüştən,
Çıngıldatıp çekti atın beline,
Altına bağlamış çağatay püştan.

4175 Polat kalkan astı eyer kaşına,
Katagan göğüslüğünden vurdu döşüne.
Kız gibi bezeyip Gırkök atını hazırladı,
Kız gibi cilvelenip canavar oynadı.
Kotas taktı ince uzun boynuna,
Kırk kubbeli yular vurdu başına,
Alıp geldi Goroğli'nin karşısına.

4180 Parlatıp giymişti sırtına,
Beyaz çingı-yeşil, mavi zırhı.
Goroğlibek, şükür dedi söyledi,
Genç oğlan suksur gibi boyladı.
Yılan dilli, zehirli o hançerini,
Çıngıldatıp ince beline bağladı.

4185 Koşumsuz at ile mertti hazırladı.
Ok geçmeyen karkın kalkanını
Parlatıp omuzuna bağladı.

Ata yol vermeyen vadinin yokuşu
Hazırladılar Goroğli gibi töreyi,

4190 İzzet edip azizler cevher şarabı
Goroğlı boynuna taktı altını.

Sevindirip bilmediğini bildirdi,
Koltığından dayanıp pehlivan deyip,
Gırkök ata Goroğlı'ni bindirdi.

4195 Goroğlı bindi Gırkök'ün sırtına,
On iki püsküllü polat süngüyü,
Mübarek deyip verdi eline.

Dedesi Goroğlibek'e öğüt verip söyledi:

4200 E Goroğlibek, yavrum, sen çocukluk ettin. Buradan gidip Reyhan'ın kızını
alıp yavmit eline varırsın. Her türlü tercihi sana bıraktık. Lâkin Reyhan Arap'ın
kızının arkasında kavga çok olur. Reyhan Arap on bir defa şehrine gelir. Her ne
olursa, Goroğlibek çocuğum işine dikkat et! Yavmit elinde dağın altında bir şehir
ortaya çıkacak. Bu şehri görüp korkma, kendine dikkat et! Bu şehri kıyamete
kadar düşman alamaz, kıyamette sel alacak.

4205 Perşembe günü akşam üstü/cuma akşamı ikindi vaktinde bir kargaşa bir
gürültü patırtı olacak. Yerleri civa gibi eritecek. Yerler kımıldayıp gidecek. Şimdi
kendi Yavmit şehrinin halkına sen baş ol, nasihat et. Kendi yanından oraya buraya
göndermeden, "bu işlerden korkmayın, endişelenmeyin" deyip sıkıca tutup! O
zaman yanında Sakibülbül olacak. İşte yanında duruyor. İyi bak, tanı! Sakibülbül
4210 bazı adamlarla, korkanların yanına varacak. Adamları yeni şehre getirecek. Seni
altın tahta çıkarıp padişah yapacak. Seni padişah yaptıktan sonra halkın sana teba
olacak. Ondan sonra senin mertebeli olduğunu bildirecek. Sakibülbül, "Emir
padişahındır", deyip sokaklara tellal çıkaracak. Sakibülbül sana da üstad olacak,
hem de Gırkök atının seyisliğini yapacak. Asla sakibülbül'ün sözünden çıkma.
4215 Bugün, şehrin içinde bir meclişte bina olack. Bütün insanlar toplanacak, meclis
olacak. Sakibülbül söz söyleyip saz çalacak. Sakibülbül herkese mey de verecek.
Kalene ad konacak Sakibülbül ne diye ad verirse şehriyin adı o olacak.
Sakibülbül'ün dediği dedik, bildiği bildik, yaptığı yaptık olacak -deyip, Goroğlı'nın

eline bir siyah tüy bir beyaz tüy verdi. -tüylerin fazileti Şu: Vucuduna sürsen bazen
4220 gençleŐir, bazen ihtiyaarlarsın. Her Şekle girersin. Beyaz tüyü vucuduna sürsen kara
adam, kara tüyü sürersen kara sakal olursun. Daha iki hat verdi. Goroğlibek baks,
mühür basılmıŐ iki nikah hatı. İki peri Kuy-ı kaftarı Yunus peri, İrem bağdan Miskal
peri Goroğlibek'e en yakın cariye, diye hatta yazılmış. Goroğlibek bunu görüp
söyledi:

4225 Benimle dalga geçen iki kızı dilemiŐtim. Bunlar onlar değilki.

Burda dedesi:

-Senin söylediğin kızlar bu-dedi. Goroğlibek onlarsa teşekkür, deyip
sevindi. Orda bulunan herkes, Şimdi oldu, hiç eksiğin kalmadı. Al aldırma, kovala
kaçma, diye yüzüne fatiha okudular.Goroğlibek kendi boyuna posuna,
4230 pehlivanlığına, Şanı Őevketine bakıp Ő kretti. Bunların yanından ayrıldı.

Gıratım da olabildiğince olmuş, iyi bakılmıŐ, deyip atından pek memnun
olup, yola ıktı:

4235 Açılır bağlarda g l-i gonca,
Gidiverdi kırlarda,
Goroğli gibi beyzade,
Giyimleri temiz de,
Her sözleri bamaza
Gidiverdi kırlarda
Goroğli gibi beyzade.

4240 G nl  hoş olup gitti
  ha diye yönelip gitti
Savut kalkana deyse
Yıldırım parlattı.

4245 Yanındaki haerini,
 zengiye, değdirip,
 llerde Őakırdattı.

4250 Ayağından çıkan toz,
Duman gibi yolu tuttu
Kaplan gibi kükreyip
Geliyor Goroğli.
Bakır zurna gibi parlayıp,
Goroğlibek'in Gırısı.
Atılan ok gibi fırlayıp
Süngüsünün püskülü,
4255 Omuzunda parlayıp,
Zırh kalkana deyse,
Ay gibi parlayıp.
Goroğli canını sattı,
Küheylana kamçı bastı.
4260 Her tarafından ter gitti.
Tuyğun gibi çırpıp edip
Goroğli kırdı gitti.
Dayanamaz gayretine,
Kamçı vurup atına,
4265 Kula çöl tenasaladı,
Mertin siyasetine.
Yanan kullar,
Sarp vurur baldırına,
Savaşta ölen boyanır kana.
4270 Kula çöl kımıldayıp titriyor,
Aksırıp küheylanın ırgıganıga.
Gah sözünü söyler,
Sinesini tuzlar,
Şirvan el deyip Goroğli,
4275 Halcuvan'ı arar.
Gah sazını çalar,
Deve yavrusu gibi böğürür.

4280 Kamçı bassa layli, Gır,
Dağın başını gözler.

4285 Rahm eyleyen haline,
Bülbül konar gülüne.
Varıyor Goroğli
Paslanıp yatan kıra.

4285 Tevekkel edip Goroğli,
Çü ha, dedi yollarda
Reyhan Arap eline.

4290 Al al yürüdü al yürüdü,
Az değil çok yürüdü,
Dinlenmeyen Goroğli
Daha bir gün yol yürüdü.

Goroğlibek, Reyhan Arap'ın şehrini aramak için yola çıkıverdi. Lâkin hangi tarafa gideceğini de bilmiyordu:

4295 Çakmağına kav aldı,
Matarasına su aldı,
Dinlenmeyen Goroğli,
Çabukca yola düştü.
Nice kırlardan aştı
Gırat serpilip büyümüştü.
Canavar ağzını açtı,
4300 Koltuğundan kanadını saçtı.

4305 Sallanır Aydının gölü,
Tozuyor yürüdüğü yolu.
Düşmanlara ceza deyip.
Sabahleyin boza deyip
4305 Gayret edip bey çocuğu,
Uzak yola yöneldi.
Yürüdüğü yer yanıyor.

4310 Altında Gırkök atı,
Kuş gibi uçup varıyor.
Gah dağ, gah gölde,
Al ha, gidip varıyor.
Haylayıp, gidip varıyor.
Binip atın sırtına,
Gün yayılıp kuşlukta,
4315 Girdi bir padişahın yurduna.

Goroğlibek gözünü açıp baksa, gözüne büyük bir şehir göründü. Irmaklar akar, görenlerin aklı şaşardı. İçinde sal, gemi, kayıklar kurt gibi kımıldayıp sağa sola gidiyor. Böylece dikilip baksa, şehrin içinde bir yerlerde büyük mescitler, medreseler, minareler göründü. Goroğlibek'in hoşuna gitti. Bir büyük saltanatlı kapıya vardı. Baksa, kapının her kenarında on yedi tane karakolu var. Bu odalardan büyük büyük topları kıra doğru çevirmişler. Gayet saltanatlı gayet büyük yer göründü. Goroğli, bu yer büyük yermiş, deyip kapıdan girmede. Gökbülak adındaki pınara vardı. Baksa, bir hanım oturuyor, özü arık, rengi sarı, uzun boylu, aslan göğüslü elinde testisi var. Elindeki testiye doldurup koltuğuna aldı. Goroğlibek'e 4320 "bu gelen hangi eceli yeten adammış", diye baktı. Goroğlibek o hanıma bakıp, 4325 ayağını üzengiye diredi. "Bu hangi şehir, kapı kimin evi, diyerek bir söz söyledi:

Aklı olanın oyu çok olur.
Testisini dolduran biçare
Nakkaşlı mekan, kimin sarayı?
4330 Geçmez dar sinemin hasreti,
Saltanatı ile top koymuştu her tarafa
Saltanatlı rabat kimin rabatı?
Testini doldurup durmadan bakıyorsun.
Nakkaşlı mekân hangi hanın mekânı?
4335 Hüdaya gidecek de yüreğinin derdi
Aşağı yurttan aşip geldim, soruyorum.
İşte duran, hangi şahın bağı?

Bıçare hanım bu sözü işitince yüreği bağı ezilip gözünden yaş aktı.
Goroğlibek'e bakıp bir söz söyledi:

4340 İyilik gör kötülük görme,
Uzun yıllar yaşa, ölme!
Beni dersen git geldiğin yola,
Reyhan Padişah görüp, özün ölme!

4345 Bu, mekhar Reyhan Arap'ın mekanı,
Çırağım, görürse seni öldürür,
Kızıl gülsün, açılmadan soldurur,
Göstermez sana öz halkını,
Günden güne artırıp hasretini.
İnsaf etmez, Reyhan Arap öldürür.

4350 Ganimet yapar altındaki atını.
Akıtır çırağım gözünden yaşını
Kuzgun gibi parçalattırır senin etini,
Ganimet eder giyim ile atını,
Kesip alıp bu bedeninden başını.

4355 Genç oğlansın, acıdım haline,
Keskin hançerini bağlamışsın beline.
Reyhan Arap görse seni öldürür.
Çırağım gidiver, geldiğin yola!

4360 Goroğlibek, bıçareden bu sözleri işitince çıra gibi açıldı, ağzından incileri
saçıldı. Gıratı çosturup fil gibi pışkırtıp muradıma maksadıma erdim" deyip yüreği
taştı. O bıçare kadına bakıp bir söz söyledi:

4365 Küheylena binip dağdan aşağı koştum,
Savaş günü batır kalkan yaptım.
Bin defa şürk edeyim, bıçare,
Aradığımı öz yanımdan buldum.

4370 Kulak ver sözün yalanına doğrusuna,
Paylayıp yürüdüm yün sakalın kaskına,
Ölecek diye üzülme, biçare,
Şükür geldim düşmanımın üstüne!
Sen söyledin yüreğimde çerim var,
Mert yiğidim namus ile arım var.
Şimdi şükür, ermişim muradıma,
Şirvan elde kımıldayan yârim var.

4375 Ağlatan vatanımda bir nicemi,
Yüreklerde gam çok dertli onca.
"Baytalına atımı koyacağım", diye,
Alıp gelmişti Halcuvan gibi yengemi.

4380 Kengeş çıkar vatanın büyük beyinden,
Goroğli, tay diye çıkmıştı Yavmit'teki evinden.
Vay yayrum, diye öfkesini bastıramadı,
Bu kadın çığılık attı yerinden.

4385 Sararmıştı bahtsızın yüzü,
Kaşı kara idi, derya kunduzu.
Bunun özü Türkmen elinin azizi,
Böylece Goroğli dikilip baksa,
Gelmekte olan Halcuvanay'ın özü.

4390 Ağlayıp kalmış elinde bir nicesi,
Katara eklenen narça, lokçası
Goroğli böylece dikilip baksa,
Yayrucuğum, deyip öfkesini bastıramaz
Gelen Halcutvan gibi yengesi.

Ana, diye Goroğli gözünü yaşladı,
Kamçısını ağzına alıp dişledi.

4395 Atının dizginini salıp bileğine
-Vay anam!- diye Gırdan özünü attı.
Seyredin, Halcuvan'ın işine,
Devlet durmaz tekabirin başında.
Yavrucuğum, deyip kollarını açıp,
Balam diye kocaklayıp aldı döşüne.
4400 Durduramaz Goroğlibek özünü,
Avcılar avlar gölün kazını,
Bu, anam diye, o, yavrum diye ağlıyor
Koklayıp yüzüne koyup yüzünü.
Bey olmaz ellerine dabil duymaz,
4405 Üzülmez gözden yaşı koymaz.
Balam, deyip kucakladı kaynını
Kokluyor, hasretine hiç doymuyor.
Goroğli'ni terk etmeye koymaz.
Goroğli'nin kekillerini siliyor,
4410 Yengem imiş sözü söze bağıyor,
Koklayıp yüzüne yüzünü koyup,
Takdir buymuş diye hasretine doymuyor.

Goroğlibek ile Halcuvan hanım ikisi birbiriyle görüşüp hal hatır sordular.

Halcuvan hanım, Goroğlibek'e bakıp ah çekip bir söz söyledi:

4415 Dağların başını çalan duman mı,
Yavmit eli kadimdeki zaman mı?
Ölmeden gördüm, çırağım seni,
Saltanatlı Ahmed dayın aman mı?
Yüreklerimde dolu olan kan mı?
4420 Sokaklarda nice beyler avare mi?
Ölmeden gördüm, senin ay gibi yüzünü
Yavmit padişahı Urayhan aman mı?

4425 Sararıp benim gibi yengeyin ruyları,
Ah dese yok olmadan kalır oyları.
Dönüp yine geldin, Şirvan eline
Sağ salim mi Yavmit beyleri?
Sararmıştı Halcuvan'ın yüzleri.
Yavmit'e bakan iki gözleri.
4430 Şimdi ölsem, Huda'dan yok uktem
Selamet yürüyor mu görkem kızları?

Benim gibi yengen gözden yaşını dökmüş,
Yengen ölsün, kaddini yay gibi bükmüş.
Yapayalnız kardeşler aman mı?

4435 Ölmeden gördüm, derdin örsün özümü,
Ben işittim ana diyen sözünü.
Halcuvan'ım, izlerinde dolanayım,
Çırağm gördüm iki gözünü.

Goroğlibek:

4440 -Ey yenge bu vakti ganimet bilmek lazım. Bu Şirvan yurdu büyük
düşmanımın memleketi. Birisi yün sakal Reyhan Padişah'a söyler, etrafımızı asker
sarar. Dikkatli ol, arkama bin gidelim Yavmit eline, -dedi. Halcuvan hanım dedi:

-Çırağım, ben Şirvan eline gitmeyeli üç yıl oldu. Lâkin Reyhan Arap'a elimle
bir bardak su verdiğim yok.

4445 Eğer sen beni alıp götürürsen, Yavmit'e varsan, törenlerde-meclislerde
adamlar "Goroğlibek kötü iş yapmış, üç yıldan beri Reyhan Arap'ın hanım yaptığı
yengesini alıp gelmiş", derler. Benim kesafetim sana değer. Devletiniz, mertebeniz,
halkın içinde değersiz olur. Yengenizi Reyhan Arap öyle yapmış, böyle yapmış,
diye düşmanların konuşur. Goroğlibek, şimdi size söylenecek bir söz var. Reyhan
4450 Arap'ın bir kızı var, belinden aşağısı üç batman, belinden yukarısı iki batman. Kendi
göğüslü, etine dolğun, şirin sözlü, kızıl yüzlü, cadı gözlü, saratan yıldızlı kırmızı
gerdanlı, aydan güzel, güneşten artık. Ay dese ağzı var, güneş dese gözü var. Her

4455 bir şey dedikçe her bir berna görmüş gibi. İşte bu kızın gerçek adı Humaray, lakabı Zeydinay. Bunu alıp kaçıp git. Sabah Zaydinay'ı "çamaşır yıkayalım" diye çamaşıra getireyim, bunu alıp kaçırsanız, bütün ar namusa denk olur. İşte Gülşen bahçede yatıp dinlenin, -dedi. Goroğlibek, Halcüvan'dan bu sözü işitip:

-İyi öyleyse, -deyip, Gülşen bağda yatıp kaldı. Böylece, Goroğlibek yatıp dursun. Halcuvan'dan işitin:

4460 Halcuvan hanım gitti, çadıra vardı. Halcuvan, üç yıldan beri Türkmen'in uruğu görünmese bile bir gün bir Türkmen oğlanı gelip alıp gidecek, diye Reyhan Arap ile konuşmamış, bir bardak su da vermemişti.

Reyhan Arap'ın atı Gıratın kokusunu alır, yavrusu değil mi, sahibi Reyhan Padişah'a bela geleceğini bildi. Bağlı olduğu yerde durmadan kişnedi. Gece yarısı olup, tan da attı.

4465 Reyhan Arap'ın doksan çeşit çitten bir yatağı vardı. Bunda yatıyordu. Burda Halcuvan Reyhan Arap'a bakıp:

-Ben Kökbulak'a çamaşır yıkamaya gidip geleyim, -dedi. Orda Reyhan Arap Halcuvan'a dedi:

-Sen çamaşır yıkamaya gidersen, ben ne giyeceğim?

Halcuvan dedi:

4470 -Seni kim görecek. Gömlek ve iç donlarını çıkarıp ver. Çıplak olarak yorgana sarınıp yat. Ben çamaşırını çabucak yıkayıp geleceğim. Kuruyunca giyersin, -dedi. Reyhan Arap Gömlek- iç donlarını çıkarıp Halcuvan'ın önüne doğru attı. Halcuvan dedi:

-Zeydinay kızını çamaşır yıkamaya benimle beraber gönder.

4475 Burda Reyhan Arap:

-Çamaşırını yıkamazsan yıkanacak kalsın. Yanımda bir kız var, bunun da elini şişirtip çamaşır mı yıkattıracağım, -dedi. Halcuvan hanım dedi:

4480 -Kökbulak'ta yalnız çamaşır yıkarken bir su koruyucusu gelse, beni yakalayıp alsa, imdadımı kim duyacak, ayıbı özüne kalacak, -dedi. Reyhan Arap bunu duyunca, "doğru söylüyor", dedi. Kızını yanına çağırıp:

-Zeydinay, git, anan ile çamaşır yıka gel,- dedi. Zeydinay:

-Olur, -dedi. Halcuvan hanım ile Zeydinay ikisi beraber çamaşır alıp Kökbulak'ın yanına vardı. Zeydinay varıp anasına bakıp başını sallayıp bir söz söyledi:

4485 Babamın açılan gülü solmuş,
Gün kıyamet yaşlı babama olmuş.
Çamaşır batsın yürü ana gidelim,
Aşağı yurttan ele düşman gelmiş!

4490 Arasat meydanında atın yelmiş,
Düşmana olmayan belayı salmış.
Hayal etmeyin, ana, yürüyün ordaya,
Başka yurttan ele düşman gelmiş!

4495 İşit ana, Zeydinay'ın sözünü,
Öldürecek yaşlı babamın özünü!
Bir halktan büyük düşman gelmiş,
Görmüyor musunuz üç yaşındaki tayın izini?

4500 Dalga vurup derya gibi taşmış
Bunu görüp aklım şaşmış,
Gecikmeyin çabucak, eve gidelim,
Ayağı kubbe gibi yere düşmüş!

Halcuvan Zeydinay'a bakıp, "ahir zamanın çocuğunda haya var mı" diye bir söz söyledi:

4505 Babanıza tatlı söyledim,
Seher gelip Kökbulak'ı bulandırdım.
Babayın atı yedi defa boşandı,
Her defasında, yakalayıp bağladım,
Hoş vakit ile geçir bahar yazını,
Anla çocuğum Halcuvan'ın sözünü!

4510 Babayın atı burada oynayan,
Tanımadın, babayın atının izini.
Dönüp bizlerden haber almadın,
Sen zengin çocuğu gece uykunu bölmedin,
Sarhoş küheylan buradan oynayıp geçmiş

4515 Sözüne içim gamala dolar,
Genç cocuksun , hiç bir şeyi bilmiyorsun.
Oynadığında büyük küheylan izi de
Böyle çok küçük olup kalır.

Zeydinay, Halcuvan hanıma bakıp bir söz söyledi:

4520 E, anacığım bugün seher düş gördüm,
Ben düşümde bir kabahat iş gördüm.
Buraya gelip çamaşır yıkadığımda,
On beş yaşında çocuğu yoldaş gördüm.

4525 Hile ile yakalayıp tuttu elimden,
Zorla alıp gitti kolumdan,
Bir şehire alıp vardı beni,
Bir yaşlı adam kucaklayıp yattı belimden.
Sallanıp emmişti şirin dilimden
Karısı yapıp, hizmetkar yapacak oldu.

4530 Bu çocuğun özü düşmansız pehlivan,
Yanında parlayan keskin İsfahan,
Alıp kaçırdı benim özümü.
Düşü batın tabirleri çok yaman.
Bir ihtiyaz hatun yaptı begüman.
Çabucak gidelim anacığım, iş yaman,

4535 Halcuvan hanım, düş de dünyada söz mü deyip çamaşır kazanını kurdu.
Zeydinay legeni yere atıp gönderdi. Leğen taşa değip şangır şungur gitti. Anasına

4540 bakmadan gücenip eve doğru koşup gitti. Bunu görüp, "iş kötü oldu", deyip Halcuvan hanım da, hızlı hızlı giyimlerinin hapsini kara balçığa batırıp yaş bir balçığı gömleğinin içine koydu. Bir başörtüye sararak çeşmeye gittiğinden başka bir yolla Zeydinay'dan önce ev vardı. Uh, deyip giyimleri yere vurdu. Halcuvan'ın üzüntülü olduğunu gören Reyhan Arap:

-Niçin hemen dönüp geldin, -dedi. Halcuvan hanım Reyhan Arap'a bakıp bir söz söyledi:

4545 Bildireyim bilmediğini, bilmiyorsan,
Şah töre maksadına er ölmezsen.
Gördüğüm sırrı size söyleyeyim pehlivanım,
Dahi gönlüne ağır almazsan.

4550 Enelmen Mansur'a kurgan darmış,
Şimdi düşünsen, bu anım şormuş.
Gelişimin sebebini söyleyeyim,
Kızıyın bir oynaşı varmış.

4555 Cilvelenip iffetsiz vaktini hoşlar
Başını sallayıp dudaklarını dişler.
Kimmiş diye kendim durup baksam,
Bu iffetsiz özünü bestgah atar.

4560 Kulak ver şah törem benim dadıma,
Razı oldum kısmetime
Kaçıp gitse oynaşıyla yer yutgür,
Bir gün tanglar ta'na kılma aftıma!

Reyhan Arap söyledi:

-Oldu, oldu söz geldi. Lâkin bu şehirde geceden beri Goroğlı peyda oldu. Her gün iffetsizi takip ederdim. Gece seninle oyalanırken bu iffetsiz, Goroğlı'ni görmüş. Her ne olsa, kızı büyümeden vatandan çıkaracakmış. Ne yapalım, bu işler özümüzden olmuş. E, hatun dürbünü al!

4565

Halcuvun giyimlerini acele barınağa bastı. Halcuvan:

-Reyhan Padişah, yorganı boynuna asıp, çıplak olarak, minarenin başına çıkıp uzağa bakmaya insanlardan utanmayacak mısın?

Ben özüm bakıp kim var kim yokluğunu söylesem, inanmayacak mısın? - dedi.

4570

Reyhan Arap:

-Ben senin sözüne bin defa inanırım. Lâkin özüm bakıp düşman gelmişse, yakalayıp öldürüp kanını dökeyim, demiştim. Öyleyse sen kendin git, minareye çıkıp uzağa bak gel! Her ne olsa gelip bana söyle! Ben kendim düşmanın işini bitireyim, -dedi. Halcuvan hanım eline dürbünü alıp minarenin üstüne çıktı. Lâkin

4575

Halcuvan minareye çıkmış olsa da, Reyhan Arap yerinden kalkıp eline nohut alıp, fal bakarak "gelen düşman Goroğlı imiş", dedi. Lâkin "her ne ise, geldiği doğruysa Halcuvan minarenin üstünden görüp bana söyleyecek", dedi.

Halcuvan'ın söylediği sözü budur:

4580

Kurcun göle binlerce baytal gelmiş,
Sen ölmeden kim gelecek Şirvan'a.
Gördüm devran sürsen menzil mekanda,
Sizin gibi pehlivan yok işte cihanda.
Göle gelen kısır baytal çokmuş,
Özün ölmeden kim gelecek Şirvan'a?

4585

Mest baytallar Kula çölde yemiş
Çulkardan yürüyüp Kurcun göle gelmiş.
Aygır atın onun kokusunu almış
Kişnemesi törem bundanmış.
Sizin gibi pehlivan sağ salim durduğunda,
Sen ölmeden, kim gelecek Şirvan'a?

4590

Bundan böyle iyi sarık sar,
Sakalımı sıvazlayıp tara!

Sözüme inanmazsan pehlivanım,
Benden sonra özün çıkıp bak!

4595

Halcuvan özünü ihlas kılmış,
Atın baytalların kokusunu almış.
Kişnemesi törem bunun için
Sözüm yalansa gelip bak!

Reyhan Padişah:

4600

-İnanırım, bu halk iki gün önce gelmiş. Her yıl iki gün sonra gelirdi. Benim atım onların kokusunu almış, bunun için kişniyormuş, -dedi. Halcuvan minareden inip Reyhan Arap'ın yanına vardı.

4605

Kızın çamaşırdan darılıp geldi, şimdi çamaşıra gitmiyor. Çağırıp, "çamaşıra git, diye öfkelen," -dedi. Reyhan Arap kızını çamaşıra gönderdi. Zeydinay babasına derdini söylemedi, "vay, üveyliği batsın, öz anam olsa böyle yapar mıydı", deyip çaresiz anasıyla çamaşıra gidiverdi. Anası çamaşırları toplayıp yine o Kökbulak'ın başına vardı. Halcuvan Hanım şimdi kismetlenip geldim deyip neşelenip yantaga su serpip, "çabuk yanmasın, kıvrılıp duman olsun" diye kor haline getirip yantağı üfleyip tütüttü. Bunu Goroğlı görüp Gıratın karın kayışını, yerle bir etti. Gıratına binip onu oynatarak Gülşen bağdaki evden çıktı. Atın bastığı yerler titredi. Topraklar gökyüzüne savruldu. Toz göğün yüzünü tuttu. Burada Zeydinay söyledi:

4610

-Ey ana, bak, dünkü düşman işte.

Halcuvan:

-Fılanca komutanın oğlu, gözün kör mü? -dedi. Zeydinay dedi:

4615

-Ey ana, hiç bir yerinde yünü yok.

Bu arada Goroğlibek geldi. Goroğlibek Zeydinay'a bakarak ayağını özengiye direyip bir söz söyledi:

İnip geldim dağlarından,
Bir gül koparsam bağlarından,

4620 Susayıp geldim çöllerinden,
Su ver hanım ellerinden!

Tutma örtü yüzüne,
Tane tane benlerinden!
Kısmeti olan beyler kucaklar,
4625 Senin ince bellerinden.
Su ver nazım ellerinden!

Gözlerin tanın yıldızı,
Kaşların derye kunduzu,
Özün Şirvan'ın azizi
4630 Su ver Arap'ın kızı.

Reyhan Arap'ın yalnızı,
İçeyim senin ellerinden!

Beyler atını koşturup,
Görenler hayran kalır.
4635 Ağzın altın bardak gibi
Koyup ver ballarından!
Tutma örtü yüzlerine,
Tane tane benlerinden!

Bunu işiten Zeydinay bir söz söyledi:

4640 Uzun uzun ovamız var,
Elde büyük babamız var,
Su vermeye tövbemiz var,
İçin yandıysa inip için.

Altındaki kçk tulpar mı?
4645 Belinde ki zülfikar mı?
Bunca hüküm söyledin.
Dinleyen cariyen midir?

4650 İki yaşındaki tayı oynatırsın,
Sen gönlümü kabartırsın.
Yüreğin yandıysa yolcu,
Çeşmenin başına inip,
Özün su içip gidersin.

Bu sözü işiten Halcuvan, Zeydinay'a bakıp söyledi:

4655 -Gençsin, sana sevap lazım değil mi? Su veren sevaba batarmış, gönül
inciten imansız gidermiş. Sen elma mısın, koparıp alır mı? İşte bardağa su koyup
uzatıp ver. Bu zamanın çocuğunun utancı yok, utanmadan erkeklerle konuşup
sözüne cevap veriyor.

4660 Zeydinay anasının sözünden çıkmadı. Anasına ters cevap vermedi. Çaresiz,
yerinden kalkıp bakır kâseye Kökbulak'ın suyundan yarısına kadar doldurup
Goroğlibek'e uzattı. Goroğlibek elinden bakır kaseyi vurup düşürdü. İki eliyle iki
elinden tutup silkeleyip ileri doğru çekti. Zeydinay'ı dizine kadar kaldırdı. Zeydinay
bunu görüp dudağını ısırdı. Öfkelenip saldarını salıp yere doğru çekti. Gıratın
dizinden aşağısı yere girdi. Goroğlibek'in burnundan şarıl şarıl kan aktı. Goroğlibek
Halcuvan çeçasına bakıp bir söz söyledi:

4665 Kanatlanıp uçar göllerin kazı,
Sarardı benim gibi kaplanın yüzü,
Yengeciğim , bana yardım et
Vazgeçeyim, kuvvetliymiş Arap'ın kızı!
Arap kızı bilmediğimi bildirir,
4670 Çokça asker Şirvan elden getirtir.
Vakit varken çaresini söyleyin Halcuvan,
Önce beni, sonra seni öldürür!
Çöllerde bindim Gırkök gibi atı,
Burnumdan direk direk kan gitti.
4675 Çabuk yanıma gel Halcuvan,
Bir azcık kemiğim sızlayıp gitti!

Bunu işiten Halcuvan yerinden kalktı. "Zeydinay'ın bende gönlü kalmasın", diye, bir söz söyler:

4680 Yeni alem gibi kılmışım özümü
Yoluna dört ettim şehla gözümü.
Sen nasıl yiğitsin yolcu
Haydi, sıkı tut kızımı!

4685 Hak yandırdı benim ocağımı
Reyhan Arap yaktırmıştı tenimi
Sen nasıl açgözlüsün yolcu
Bırakma, sıkı tut çocuğumu!

4690 Varıp abad eyle hanedanımı!
Sakın elinden çıkıp gitmesin
Sıkı tut, haydi Zeydinciğimi!

4690 Kula çölde yine vaktin hoşlama,
Sen yiğitsin, dudaklarından dişleme!
Haydi benim yalnız kızımı
Sıkı tut, bileğinden tutma!

4695 Bu sözleri söyledi. Koşarak Zeydinay'ın yanına vardı. Çamaşırların kirini temizlemek için adet olan bir arşın kadar iri sopası vardı. Bunu eline alıp Zeydinay'ın kalçasına vurdu. Ay Zeydin çok öfkeleni. Sıçrayıp Goroğli'den bir arşın yukarı çıktı. Burada Goroğlibek elini bıraktı. Gösam teke gibi iki eliyle belinden sıkıca yakalayıp eyerinin üstüne oğlak kaçırın adam gibi alıp bastırdı. Zeydin'in kaburgasına eyerin kaşı battı. İşte burda Halcuvan Goroğlibek'in başından sarığını aldı. Zeydinay'ı Gırat'ın boynuna denk terazileyip omuzundan, ayağından sarıp eyerin kaşına bağlayıp bir söz söyledi:

4705 Hüda kılmış ikisine merhamet,
Üç yıl olmadan Halcuvan'a kıyamet.
Zeydinaycığım Ahmetbek'e emanet,
Emanete kaynım etme hıyanet!

4710 Yavmit ele varın sağ selamet!
Arap kızı Ahmetbek'e emanet.
Gönlün çekip dahi etme hiyanet,
Seni Hak'ka, Zeydinay'ı sana emanet ettim!
Dayın razı olsun benden devamlı!

4715 Tepeden tırnağa sesini duyur.
Yavmit elde hizmetçileri yığdır.
Ahmet dayın dad diye yatandır,
Zeydinay'ı Ahmetbek'e sevdır!
Dayının duasını al, velinimet
Yavmit'te yap Zeydinay'ın toyunu!
Gelenlere güzel elbise giydir,
Dayına seyrettir boyunu!

4720 Sana söylenemeyen dayının oyunu,
Şüphesiz ver Ahmetbek'e Zeydin'i
Aşık bir hatun edip alsın han Ahmed!
Varacaksın eline sağ selamet.

4725 Goroğlibek, olur, deyip dönüp gitti. Gıratın dört ayağı yeri dört kazan gibi oydu. Ayağından çıkan toz duman gibi göğün yüzünü kapladı. Goroğli kırk menzil yol gittikten sonra, Halcuvan "dad" deyip giyimlerini buraya koyup Reyhan Arap'ın yanına vardı. Zar zar ağlayıverdi. Reyhan Arap:

-Niçin ağlıyorsun? -dedi. Halcuvan dedi:

-Söylememiş miydim, kızın Zeydinay, oynaşı ile kaçıp gitti!

O zaman Reyhan Arap dedi:

4730 -Yıkadığın giyimlerden getirdin mi?

Halcuvan:

-Hâlâ giyimleri yıkadığım yoktu. Az mı-çok mu macere oldu. Dalaşıp tartışıp, yıkılıp sürülüp senin yanına geldim. O zaman Reyhan Arap söyledi.

-Öyleyse biz ne giyeceğiz?

4735

Halcuvan söyledi:

-Şimdi sen yorganın ortasından delip giymezen başka giyecek yok.

Reyhan Arap:

4740

- Sen tulpar atı eyerle! -dedi. Halcuvan terliği aldı, varıp atın sırtına atıp geldi. Ordan gelip belliği alıp gitti, dönüp geldi. Çulu alıp ata koyup cahaldiriği iki defa alıp vardı. Eyere ters koydu. Sonra yeleliğini enlemesine atıp, dergün yapıp ters attı. Karın bağını atın çatından çekti. Olması gerekenler olmadı. Gelip Reyhan'a söyledi:

-Kalk, atını eyerledim, çabucak kamçilasana.

4745

Reyhan yerinden kalkıp yorganın ortasından ısırıp çekti. Yırtığından boynunu çıkarıp beline bir ip bağlayıp atın yanına geldi.

-Niçin böyle eyerledin.- dedi. Halcuvan söyledi:

- E, canından bezdir, ben senin seyisin miyim?! Bana ekmek ile azıktan söyle.

4750

- Doğru söylüyorsun. -dedi. Reyhan Arap kendi atını eyerleyip yularlayıp kıra çıkardı. Tulpar değil mi, kuş gibi uçup gitti. Doksan batman dökme demirden yapılan sopasını, kamçısını bileğine aldı ata binip "deh" dedi.

Reyhan Arap şaşkınlıktın atın ayağından bukağıyı çıkarmadan binmişti.

Halcuvan'a bakıp:

4755

-Ey hatun, atın bukağını çıkar,-dedi. Halcuvan hemen kıyğınçı alıp atın bukağını çıkarıyormuş gibi yaparak, bileğine batırdı. At canı yanıp şaha kalktı. Reyhan'ın atı havalanıp uçar kuş gibi oldu. Kanat vurup çifte atarak gider. Atın ayağı tümseklere değer, çukurlara değmez. Atın rüzgarı ile Reyhan Arap'ın belindeki kuşağı çözülür, İşte şimdi yorganı, yelkenli gemi gibi hava alır. Sesi var var geliyor. Reyhan Arap çıplak olduğu halde terliyor.

4760

Şimdi Goroğlibek'ten dinleyin:

Gırkök atın dizginini tutup bileğine dolayıp pirlerin verdiği sarı yayını eline alıp, “atacağım” diye geliyor. Ay Zeydin “sakın atma” diye yayın bir kenarından tutuyor. “Yalnız, benden başka çocuğu yok, babamın tohumu kuruyup gidecek” diye gönlünden geçirdi.

4765 Goroğlibek Reyhan'ın gelmekte olduğunu bilip Zeydinay'a dedi:

-Gelen kim?

Zeydinay

4770 -Sesinden anladım. Koşup gelen babama benziyor,- dedi. Zeydinay, Goroğli'nin babasından korkmadığını bildi. Böyle olunca da, güya Goroğli'ne acıyormuş gibi, “babam güçlü pehlivan, öldürür” deyip Goroğli'ne bakıp bir söz söyledi:

4775 Babam senin bilmediğini bildirir,
Çekip hançer kara bağrını dildirir.
Canının çaresini düşün genç çocuk,
Acımaz, sizin gibi merdi öldürür!

Akıtır gözünden kanlı yaşını,
Kuzguna parçalattırır senin etini!
Babam pehlivan sizin gibi beyi öldürür
Kesip atar vücudundan başını!

4780 Zar ağlatıp bende kılar özünü,
Gam sarartır Goroğlibek yüzünü.
Gazab ile gelip yetti ardından,
Eğer yakalarsa oyup atar gözünü,

4785 Âşık olan ateş gibi yanar,
Babamın kursin bedev atı tepinir!
Derhal, bırakıp gidiver beni,
Benim gibi hatun Türkmen elde bulunur!

4790 İlaya dünyası düşün bebeka,
Seyr edim elinizde çarbağa
Bir hârun diye ölüp gitsen çöllerde,
Vazgeç, oldum çölde size rödepa.

Goroğlibek bunu işitince, Zeydinay'a bakıp bir söz söyledi:

4795 Ne sevda götürmez merdın başı
Ganimetini atıp gider mi mert kişi?
Ganimetini atmak hatunun işi.

4800 At koşsa şakırdar dağların taşı,
Ölecek diye üzülme, kaddinden
Kavuşursa, olsun er Ali'nin savaşı
Turgay ötüp tan sararıp atar mı?
El kırılmadan arzu yeter mi?
Ölecek, deyip gönlünü bölme ay Zeydin,
Şunkar kuş yemini atıp gider mi?

4805 Meclisinde ben kendim meyler içtim.
Hengamede ben ağzından inci saçtım.
Seni deyip atlandığım gün ay Zeydin
Malımı harcayıp, başımdan geçtim.

Goroğlibek dedi:

4810 -Senin baban beni öldüremez, onun için üzülme! Benim sana içim acıdı.
Şayet babasını öldürsem Zeydinay üzülüp kalmasın diye. Eh, ne de olsa senin baban
da... O susmazsa, ben susmayacağım, -deyip Goroğlibek atının dizginini böylece
bıraktı. Canavar Gırkök at, kerametini işte burada göster, deyip göndermişti.
Gırkök yıldırım gibi gidiverdi. "Reyhan Arap'ın atı büyük, benim atım tay, o küçük,
yetişirse" diye Goroğli'nin korkuşu vardı. Üzengiye ayağını direyip Gırata bakıp bir
söz söyledi:

4815 Düşman ile oldum taraf,
İsteğimi söyleyeyim sana bakıp

Atım Gırat, canım Gırat,
Yemin üzüm, torban banat
Çabuk ol, geldi Arap!

4820

Yavmit yurdu memleketim,
Kırılmayacak şimdi kanadım.
Nazarkerde Gırkök atım
Atım Gırat, canım Gırat,
Yemin üzüm torban banat
Çabuk ol, geldi Arap!

4825

Dört ayağın kakan kazık,
Bedenlerin kızdan nazik,
Göğüslerin filden yazık
Atım Gırat, canım Gırat,
Yemin üzüm, torban banat
Çabuk ol, geldi Arap!

4830

Timkil timkil hallerinden,
Şal ipek gibi yeşellerinden,
Arap geldi yollarından,
Atla dedenin atladığı yeri.

4835

Reyhan Padişah kanlı gözyaşları yutmuş,
Düşmanım arkandan kovalayıp gelmiş.
Bu ırmak hatırlı yer Gırkök at,
Ata baban yıldırım gibi geçmiş

4840

Atım Gırat, canım Gırat,
Sana binen bulur murat,
Düşman yetişse olur ayıp
Atla, babayın atladığı yeri,
Atla, dedeyim atladığı yeri!

4845

Atım Gırat, canım Gırat

Yemin üzüm, torban banat,
Çabuk ol geldi Arap!

Goroğli'nin bu dilini işitip,
Gırkök at canını sattı.

4850

İki attır mert yiğidin kanadı,
Kız gibi nazlı bakışı Gırkök,
Ökçe direyip başını yüksek kaldırdı
Koltukta çıkıp yıldırım kanadı.
Canavar Gırkök at ağzını açtı.

4855

Atmaca gibi gökyüzüne uçtu.
Goroğlibek gözünü açıp baksa,
Yüz kulaç ırmaktan ileriye düştü.

4860

Goroğlibek gözünü açıp baksa, Tecen ırmağından geçmişti. Burda dönüp arkasına baktı. Reyhan Arap da küheylanını “deh ha” “deh ha” deyip kısık Goroğlibek ile izbeiz geliyordu. Bu da atını Tecen ırmağına saldı. Yakındaki payidan kırkandı eser yaptı. İrmaktan geçemedi. Atının ön ayakları ırmağın bu kenarına düştü. Arka ayağı ırmağa battı. Reyhan Arap “çölp” diye ırmağa düştü. Atı kendi tarafına yüzüp geçti. Lâkin Reyhan Arap'ın boynundaki yorganı ırmaklardaki namatçıların namatı gibi suyun üstünde dönerek Reyhan Arap'ın batmasına engel oldu. Su Reyhan Arap'ı sürüklüyor. Balıklar, “bize iyi yiyecek geldi”, deyip her yerinden dişliyor. Bunu bu halde gören Goroğlibek'in aklına Reyhan'ın söylediği söz düştü. “Beş gün devran sizin, beş gün devran bizim, Reyhan Padişah bana bak, işte” deyip Zeydinay'ın kalçasına şap şap vurdu. Reyhan'ın karşısına geçip benim sözüme kulak ver, deyip bir söz söyledi:

4870

Yün sakal işit benim dadımı,
Yavmit idi doğup büyüdüğüm yurdum.
Üç yılda senden aldım öcümü.
E hak, e hak yet de, al da baççağar!

4875 Yürüdüğüm yolum bota gözlü cönegar
Kaçırıp alıp geldim Zeydin'i
E hak, e hak terde kaldın, siyniğar

4880 Seyret, Gırkök atı mı
Üç yılda bastı mı senin izini?
Sıçratıp alıp kaçtım kızını,
Duman ettim Arap senin yüzünü.
Yaşamaktansa ölüm lazımdır,
Bundan böyle düşünüp söyle sözünü!
Kaçırıp Zeydinay kızını,
E hak, e hak rezil ettim özünü.

4885 Kulak verdi Goroğli'nin diline,
Karğışa saldı Şirvan eline,
Düşmanımın biri az deyip Goroğli,
Sarı yayını sadaktan aldı koluna.

4890 Düşmanına kötü söz söyledi,
Reyhan Arap yürek bağrını tuzladı
Öldüreyim dedi öfkelenip,
İki kaşının ortasından gözledi.

Goroğlibek'in yay ile nişan alıp öldüreceğim dediğini bilen Zeydinay,
Goroğlibek'e yalvarıp bir söz söyledi:

4895 Halcuvan yengeniz saçını yayıp,
Ben kalırım devletinde bunalıp,
Babamı vurma, atını vur bey çocuğu,
Babam ölürse yurdu kalır sahipsiz!

4900 Ben olurum burada dertli divane,
Babamı vurma, atını vur efendiciğim
Babam ölürse, ülkesi olur perişan!

- Bedevler koşturuldu Kula çöle
Ben babamın ölüm ateşini istiyorum,
Benim gibi hizmetkarın düştü ortaya.
- 4905 Yandığımdan sözü söze uluyorum,
Kara zülfüm zereşşani siliyorum.
Yalnız ölse, tohumu görüp gitmez mi?
Ben babamın ölüm ateşini istiyorum.
- 4910 Kavmi yok babamın, kardeşi yok,
Sırrımı söyleyecek bir emçekdaşı yok.
Benim babam bir padişahın evladı,
Atam ölse şu ırmağın içinde,
“Vay ağabeyler”im, bunun emçekdaşı yok.
- 4915 Mertler hanımlarını saklar yanında.
Törem , senin mert, namertliğini sınıyorum
Yandığımdan sözü söze uluyorum,
Hak hürmeti ölüm ateşini istiyorum.
Babam ölürse, üzölüp ağlarım.
Sizin gibi merde benim gibi kız sadaka.
- 4920 Goroğlibek Zeydinay'ın sözünü alıp Reyhan Arap'ı yine kızdırdı:
İçin yanıp öl Arap,
şimdi razı ol Arap.
Yetim tayımı koşturmadım mı?
Seni sersem kılmadım mı?
4925 şimdi intikamımı almadım mı?
Seni gama salmadım mı?
Susuz çölde yetirmeden,
Enik dede yapmadım mı?
İçin yanıp öl Arap,
4930 şimdi razı ol Arap!

4935 Senin söyler sözünü aldım,
Geceyle gündüzünü aldım,
Bilsen cadu gözünü aldım,
Can gibi senin kızını aldım.
Böyle servinazını aldım.
Şirin-şeker sözünü aldım.
İçin yanıp öl Arap,
Şimdi razı ol Arap!

4940 Susuz çölde kaldın şimdi,
Bilsen düşman oldun şimdi.
Tulpar atın ne oldu?
Aklın varsa öldün şimdi.

4945 Bana, ahmak dememiş miydin,
Benden beter oldun şimdi
İçin yanıp öl Arap,
Şimdi razı ol Arap!

4950 Kuvvetimi bildirdim mi?
İçini gamla doldurdum mu?
Kızıl gülün soldurdum mu?
Almadım mı kuvvetini
Kız hanım yavrunu,
İçin yanıp öl Arap,
Şimdi razı ol Arap!

4955 Reyhan Arap bu sözleri duyunca, suyun içinden Goroğlibek'e bir söz söyledi:

İşit yetim, söylediğim sözümü,
Ölmezsem bir gün basacağım izini!
Ben sana bir nasihat edeyim,
Özün al Zeydinay kızımı!

4960

Varıp abad et Yavmit yurdunu,
Alıp gittin benim gibi mertten öcünü!
Bu sözümü kulağına al, enayi
Birisi kısragına koymasın atını!

4965

Küheylana binen Kula çölden geçer,
Mert denen maksadına erer.
Bir adam Gıratın alsa hanazat,
Seni de benim gibi yapıp gider.

4970

Vardığında çok adamı yığdırma,
Dabilingni kulma-kulga çüydirma
Mutlaka kendin al Zeydinay'ımı,
Sen başkasına verip hayatını yandırma!

Reyhan Arap söyledi:

-Her ne olsa, ganimetini başkasına verme. Yiğitmişsin. Sen de oğulmuşsun, benden intikamını aldın, helâl olsun! kendi yolunu bilip şimdi yürür yerinden kalma!

4975

Reyhan Arap, suyun yüzü ile yüzüp ırmağın sığ yerine varıp kaldı. Burda sürüne sürüne ırmağın sığ yerinden çıktı. İrmaktan çıkıp yorganı yırttı. Pamuğunu alıp avrasını attı. Astarını başına sarıp elini çıkarıp kapattı. Pamuk ile avrasını alıp gidiyordu. Pamuk suda ıslanıp kalmamış mı, ağırlaşmış atma kendi de binemedi. Çaresiz “çok çaputa sahip olup yürüyemem mi? Daha böyle çaputu bulamaz mıyım” deyip Hatemtaylığı tutup atıp gitti. Reyhan Arap astara sarılıp atının yanına vardı. Bineyim dese, çolaklaşıp topallıyor, “Sakata benziyor”, deyip üzümlü yedekleyip Şirvan'a doğru yaya gitti. Bunu gitmekte koyup Goroğli'dan işitin:

4980

Goroğlibek ırmaktan sağ salım geçip düşmandan kurtuldu. Zeydinay'ı arkasına bindirdi. Gâh hızlı, gâh yavaş, mest olup yüreğinden çeri gitti. On beş günlük ay gibi olup Yavmit şehrine vardı. Yavmit eli, şehir halkı Goroğli'ni görünce şaşırıp meraklandı. Goroğlibek şehrin içine girdi. Ahmedbek'in yattığı eşğin önüne varıp bir söz söylemek için durdu. Ahmedbek Goroğli'nin Yavmit'ten çekip gittiği günden beri, bu evde yılan gibi kıvrılıp ayı gibi ağnarak, hem oğlundan, hem hatunundan ayrılıp yatmıştı. Goroğli “evde kimse var mı” diye bir söz söyledi:

4985

4990 Esselamualeyküm, Ahmedbek dayı,
Polat sesini duy,
Eline şunkarın al,
Alıp geldim Arap kızını,
Dayıcığım, ver müjdeyi!

4995 İşit Goroğli sözünü,
Gamlar sararttı yüzünü,
Ahmedbek, verin müjdeyi
Alıp, geldim Arap kızını!
Sararttım yüzünü

5000 Oydum düşmanın gözünü,
Kımıldatıp alıp kaçtım
Zeydinay gibi kızını.
Dayıcığım, ver müjdeyi.

5005 Senin namus, arın geldi,
Sevda haridarın geldi.
Dayıcığım, ver müjdeyi!

Halcuvan'ın yerine,
Zeydinay gibi yârin geldi
Dayıcığım, ver müjdeyi!

5010 Vatanını abad eder,
Ay Zeydinay yârin geldi,
Gözleri humarın geldi,
Dayıcığım, ver müjdeyi!

5015 Zeydin on sekiz yaşında
Belhi başörtüsü başında
Dayıcığım, ver müjdeyi!
Sedef işleyip döşüne,

Çık yârinin karşısına,
Ahmedbek, ver müjdeyi

5020

Başın salla, parmak dişle,
Yengemin vaktini hoşla,
Altına döşek taşla,
Dayıcığım, ver müjdeyi!

5025

Çıkıp yârini tut,
Hanım yapıp vaktini hoşla,
Eline elini al.
Akşamleyin koklayıp yüzünden
Dayıcığım, ver müjdeyi!

5030

Akıllarını şaşır,
Gönüllerini coştur,
Dayıcığım, ver müjdeyi!

5035

Reyhan olup kaldı yaya,
Akdoğan çırpınır yuvada,
Kötü deyip öfkelenme,
Dayıcığım, ver müjdeyi!

Halcuvandan bu ziyade,
Döşekte yat beraberce,
Yeni açılan gül gibi olup,
Dayıcığım ver bana müjdeyi!

5040

Avlayıp gelen pir gibi olup,
Dişin bembeyaz dür gibi olup,
Bedenlerin kar gibi olup,
Bedenine anber salıp
Görenin kökayın kesip

5045 Çimenlikte şakalaşsan
Dayıcığım, ver müjdeyi!

Zeydinay size münasip,
Kaşı gözü yay gibi olup,
Çoban çeken ney gibi olup,
5050 On beş günlük ay gibi olup
Dayıcığım, ver müjdeyi!

Üst başı şay gibi olup,
Avsallığı toy gibi olup,
Yavaşlığı koyun gibi olup,
5055 Yâriyin suratını gör,
Doğan atmaca gibi olup,
Salınıp duruşuna bak.
Kötü günler geçti dayı,
Yârini al kucaklayıp!

5060 Yârin ile sür devran,
Gel yanıma, dur, dayıcığım!
Şimdi devrin sür, dayıcığım!
Evinden çıkıp dışarı!
Sevgili yârini gör, dayıcığım!

5065 Bundan başka yârin var mı
Gel yanıma bey Ahmethan?
Senin yârin Şirvan kızı,
Arapların servinazı,
Bu şehrin cadı gözü,
5070 Reyhan Şah Arap'ın kızı,
Bir padişahın azizi.
Bu yurdun iyi huylusu-
Hizmetinde nice hizmetçi,
Baldan şirin her bir sözü,

5075 Reyhan'ın bu yalnızı,
Şirvan elde biricik özü,
Dişi dür, dudağı kırmızı,
Gözleri tanın yıldızı.
Uçar gölün turna kazı.
5080 Yiğit yapar dayı sizi.
Göze ilaç basan izi.
Kara saçları kunduzi,
Dayıcığım ver müjdeyi
Geldi ay Zeydin'in özü,
5085 Pek de kayıbdı bizi
Seyret görüversin,
Yavmit elinin bütün kızı!
Nasıl enteresan olmazmış,
Sevgilinin söylediği sözü
5090 Arkasından takip etmez mi,
Adam olup, koyun gibi kuzu.
Eline alsa sazını,
Bülbül gibi hoş avazı.
Duyanlar gidemiyor,
5095 Böylece sürükleyip yürütür bizi.

Goroğlı'nın sesini duyan Ahmedbek, üç yıldan beri yattığı yerden “vay yavrum, Goroğlı'can sen misin”, diye sıçrayıp kalktı.

5100 Yeni duydu Goroğlı'nın sözünü,
Gam sarartmıştı ay yüzünü
Adamlarının bağırtısıyla Ahmedbek,
-Vay yavrum, -deyip şimdi açtı gözünü.
Dalgalanıp derya gibi taşı,
Sipahiler ile vezirler konuştu,

- 5105 Goroğli'ni yeni görüp Ahmedbek,
Vay yavrum, deyip Goroğli'na sarıldı.
- İçini çekmişti konuşuramadı dilini,
Yağmalayıp beyler Yavmit elini
- Vay yavrum, deyip sitemini bastıramadı,
Vay yavrum, deyip boynuna sardı kolunu.
- 5110 Herkes mert bilmez mi özünü?
Her zaman ağlıyordu Ahmedbek dayısı,
Koklayıp yüzüne koydu yüzünü.
Goroğlibek ima etti Ahmed'e
Kucaklayıp götürdü Reyhan kızını.
- 5115 Zeydinay baksa, sakalının yarısı beyaz, yarısı siyah. İhtiyar kendi yaşlıca biri.
Zeydinay Ahmedbek'e bakıp buna varacağıma öleyim daha iyi, diye hırslandı.
Ahmedbek'in ayağı kayıp arkası üstü düştü. Zeydinay üstüne yıkıldı, başı yere
değdi. Aklı dönüp kaldı. Burda şehir beyzadelerinin hanımları içinden yengeler
koşuşup geldi. Zeydinay'ı koltuğundan dayanıp çadıra aldı. Ateş yakıp yatırdı.
- 5120 Ahmedbek'in otağına götürdü. Ahmedbek de bunların arkasından vardı.
Bütün burada bulunan büyük küçük padişahzadeler, bey oğulları, bütün sipahiler,
Goroğlibek'i "Aferin, var olun" diye tebrik edip, Ahmedbek'in Zeydinay yârini
kutladılar. Bunları burada bırakıp şimdi Yavmit elinin halkından işitin!
- 5125 Yavmit'in padişahlık debdebesinden Goroğlibek'e adam gelip padişahlığa
alıp gitti. Herkes, "Yurdumuzun padişahı geldi" diye nağara, zurna çalarak oynayıp
gülüştü. Görenlerin akli şaştı. Bir kısmı yoldan çıkıp, dostlar şad oldu, düşmanlar
üzüldü. Düşmanlığını bildirmeden öldüğünden onlar da gülüştü. Sazende, ciravlar
saz çaldı. Goroğlibek'e canu gönülden hizmet ettiler. Tan attı. Goroğlibek, "kutlu
olsun deyip geleyim", diye dayısı Ahmedbek'in yanına gitti.
- 5130 Zeydin'i yengeler Ahmedbek'in evine koyup gitmiştiler. Ahmedbek ile
Zeydinay ikisi kalmıştı. Zeydinay, "Ben Ahmedbek'i öldürmesem, beni alacak.

Ahmedbek'i öldürürsem beni Goroğlibek'in kendisi alır" diye düşünerek Ahmedbek'i yere yıkıp üstüne çıkmış iki elini bağlamıştı. Ahmedbek Zeydinay'ı kaldıramayıp debelene debelene yatıyordu. Goroğlibek, Ahmedbek'in halini görüp 5135 öfkelenmişti. "E, zalimin kızı, bu nasıl iş, niçin böyle yaptın" diye Zeydinay'ın kolundan tutup kaldırdı. "Eğer hatun olacaksın, dayıma hatun olacaksın, olmayacaksın çay kaynatacak bir tuatm ot olursun eğer dayıma yine aynısını yaparsan-öldürürüm" dedi. Buna rağmen, Zeydinay uzun zaman Ahmedbek'e itaat etmedi, hesaba almadı, çağırıldığı zaman varmadı. Yavaş yavaş gönül koyup gitti. 5140 Ahmedbek, Goroğlibek'e dua etti:

-Ömrün uzun devletin hesapsız olsun, toprak tutsan altın olsun! Ölünceye kadar senin hizmetkarınım, çırağım. Seni görünce bütün derdim, hasretim aklımdan çıkıp gitti. Bunun üstüne Zeydinay'ı verdin. Devletin ölünceye kadar ada olmasın, senden kemsiz memnun oldum. Şimdi devlete sen sahipsin, yavrum, cenazemin 5145 sahibini buldum. Bütün padişahlık, beylik işlerini, bütün mal-hal, para-altınları sana teslim ettim, -diye Goroğlibek'e dua etti. Eteğine başını koydu. Bütün yetkilerini Goroğlibek'e teslim etti.

Dedi:

-Ben ölünce dört metre bez ile kefenleyip gömsen olur.

5150 Goroğlibek de yerinde kalkıp:

-Başüstüne, dayıcığım, her ne söylerseniz kabul ediyorum, -dedi. Ahmedbek ile Goroğlibek ikisi yerlerinden kalkıp müşavere evine vardılar. Ahmedbek Goroğlibek'e:

-Sen kayıp olup gitmiştin. Şimdi senin geri gelişin ve Zeydinay'ı getirişin için 5155 bir toy yapıp Yavmit elinin büyüğünü küçüğünü toplayıp elbiseler verip gönüllerini al, vakitlerini hoş et, -deyip Yavmit elinin şehrinden büyük ve küçükleri toplayıp müşavere etti. "Kırk günlük toy yapalım" diye mirza yazıcı ve muharrirlerine her bir şehire mektup yazdırdı. Bir nicesine badpay yorğa atlardan bindirdi. Bir kısım daha uzak şehirlere kurnazlardan gönderdi. Haberciler çıkarıp toya davet ettirdi. Şimdi 5160 toydan işitin!

Goroğlibek Yavmit halkını toplayıp toy için yüz tane ocak kazıp her gün toya yakışan besili mallardan kestirdi. Hizmetkarlar hizmet etti. İşte şimdi toy başladı. Büyük-büyük koyunlar kesildi. Yavmit şehrinde bütün büyük küçük, kız-genç periler, huri yüzlü hanımlar, büyük yemgeller hepsi toplanıp Bağ-ı meydana gittiler. Burda hanımların bir kısmı pota saldı oynadı. Bir kısmı takiye dikmeç oynadı. Bir kısmı bildiği oyunları oynadı. Bir kısmı birbirleriyle şiir söyleyip lâle gül gibi açıldı. Her biri kendi nazları ile taranıp, her çeşit oyunlarını oynayıp eğlendiler.

Şimdi gelelim toyhaneye. Bütün şahlar, beyler, hanlar şah oğlu, bey oğlu, han oğlu toyu ilginç yapmak için her biri bir işe -biri köpkeriye birisi güreşe, birisi yarışa bir kısmı aş vermeye, bir kısmı at yakalamaya, bir kısmı bütün oyuncularını toplamak gibi, buna benzer işlerle uğraştılar.

Toy gayet iyi oldu. Toya gelen adamlara her gün yemek verdi. Bir kısmına baş verdi. Akşam pilav, sabah çay verip ziyafet üstüne ziyafet, şeker üstüne navvat, bal üstüne şerbet çekti. Şâirler şiir okudu, halk dinledi. Sazendeler saz çaldı kızlar, genç hanımlar oynadı. Dost düşmanların gönülleri hoş olup gülüştü. Birbiriyle sevişti. Yeni gelenler birbiriyle görüştü. Bilenler, "Zaydinay'ı Goroğlibek getirip Alımedbek'e verdi", dedi. Bilmeyenler yanındaki arkadaşlarından sordu. Görenlerin aklı şaştı. Bir kısmı birbiriyle tokuştu. Böylece, toy-kırk gün geçti. Doksan iki bavli Özbek toplanıp toya geldi. Suçluları affetti. Görevlilere iyi kaftanlardan verdi. Hangilerinin yanlarına bir güd gelmekte kelle şekerlerden verip, gönderdi.

İşte şimdi sıra Zeydinay'a geldi. Zeydinay da bütün hanımlara mürsak başlık, baş-ayak giyimleri verdi. Bir kısmına büyük büyük yemgelik işi verdi. Akşam kadere boyun eğip Ahmedbek'e gönül koyup hanım alınam istedi. Burda Goroğlibek baş olup, bütün ulu beyler, hanlar, beyzadeler, hanzadeler ve halk burada hazır olup Zeydinay'ı padişahlık adeti ve töresi ile Ahmedbek'e nikahladılar. Kırk günlük toy temaşa tamamlandı. El eline, şehirli şehrine dönüp gitti. Böylece murad ve maksadına erdiler.

GÖROGLININ DÖREYSİ (Türkmenistan Varyantı)*

a. Asıl Metinden Örnekler

Gadım zamanlarda Çandıbil diyen bir yurt bardı. Ol yurtda beyik-beyik dört dag bardı. Onson ona Çardaglı Çandıbil hem diyardiler. Halkının köpi çarvadı düye, at, garamal bakardı, Aral deryasından suva yakardı. Özi Türkmenlerdi. Häkimine Cıgalı beg diyardiler. Onun Gecim beg, Mömin beg, Adı beg diyen oğulları bardı. Gencim ayallıdı, mallıdı yöne gati gısgançdı. Ol malını köpeldip, başga yurtlar bilen sövda ederdi. Zadını özi yiyip-içmezdi, başga dogan-garındaş, dost-yarlarını çağırıp, hezzet-hormat etmezdi. Her günde goyun-geçisinin sürülerinde ençemesini möcek yarıp, gara lāş edip giderdi. Şonda-da Gencim oları çopana bermezdi.

Mömin bolsa ne sag, ne dälidi, üstesine-de gözi şulladı. Onun özi cuvana yalı, işleyişi eşek yalı, yiyişi sığır yalı. Däliligi tutanda aklamalı yerde gülibirdi. Biri bir zat sorsa, turup ötägiderdi. Munı öylendircek bolsalar, ilki özi almadı, son bolsa ona gız beren bolmadı. Muna bolsa onun kellesinin kel yanı hem giceşmedi. Şunlukda, bu öylenmän galıbersin.

Adı begin gözi gırgını, gulagı hüvininki yalıdı, murtları garlavacın ganatı yalı caytarışıp durdu. Özi akıllı-başlıdı. Bir zadı diline alsa, şonı etmän goymazdı. Onson, munun yanına bir topar horlanıp yören galın batır yigitler üyşüp başladı. Olar:

- Adı beg, sen bir gayratlı goç yigit, bir yerde karar tapıp bilmän yören adam, gel, sen bizi yanına al, biz senin aydanından çıkmalı! Bolyar mı?! -diydiler.

Adı bege-de geregi şolar yalı adamlar. Oların kırk sanısını yanına kabul edip aldı. Cıgalı begin yaşı bir çene baran. Onson ol: “Menin ogullarımın içinde in bir kemallısı şu- Adı begim. Gel, indi şunu öz ornumda goyayın” diyip, Adı begi yurda soltan etdi.

İndi bu söz bu yerde galıbersin. Habarı başga yerden eşidelin. Arabıstan yurdunun Reyhan Arap diyen bir padişası bardı. Ol günlerde bir gün Şirvan

* Göroglı/Türkmen Gahramañçılık Eposı, (Haz. B. Memmetyazov vd.), Aşgabat 1990, 15-62.

velayatının padişahsının gızı Gülendām perä âşik bolup, mekanından çıkıp ugradı. Az yörیدی-Köp yörیدی, bir näçe gün yol yörیدی. Padişanın dergehine barıp arz vagtı arza durdı.

-Arzım bar, padişahı-âlem!

-Nä arzınız bar, aydın.

-Men sizin gızınız Gülendām perinin at- ovazasını esidip, ona âşik bolup geldim. Berseniz, özünüz bilin, bermeseniz hem, özünüz bilin!- diydi.

Padişa bir meydan aşak gözlöp oturdı. “Dogrı gelen keyigin iki gözünden başga ayıbı yok, ol bir goç yigit äken” diyip oylanıp:

-Diläniniz gız bolsa, berdik- diydi. Reyhan Arap gulluk aytdı. Ondan son Reyhan Araba:

-Goç yigit, otursan-yurt, gitsen, yal gutlı bolsun-diydi.

-Yak, padişahı-âlem, “Tavşanın dogduk depesi” diyipdirler. Her kimin öz yurdu özüne nesip etsin, rugsat berseniz gidermen! -Diydi.

Yine, şu yerde padişa gızına yedi gice-gündiz toy berip, at çapdırıp, altın gabak atdırdı, göreş tutdurdı. Toyı dargan son, Gülendām pöre kırk atlı cılavdar berip, kırk gatır yüki zer, päkize maya berdi. Mayanın üstüne kecebe gurdurdi. Kecebänin içine Gülendām perini salıp, mayanın ovsarını Reyhan Arabın eline berdi. Reyhan Arap Gülendām perini alıp gaydıberdi. Reyhan Arap yol yöröp gidibersin.

Bir gün Adı beg soltan öz adamlarını yanına alıp, ava-şikäre çıktı. Olar köp köpden dag-dereleri ugtarıp, av tapmadılar, “Bisähet günü ava gaydan ekenimiz” diyip, köp arman çekdiler. Şeydip, bular atlarının cılavlarını ızına döndercek bolup durkalar, adamların biri hol uzakdan bir gara gördi. Pugta sınılap görseler, ol gara bir maya menzeyär. Yakınrak geliberdiler, görseler, ol doğrudan-da üsti kecebali maya eken. Kecebänin içinde-de bir enayı peri sıpat gız beyhuş bolup yatır. Onson, mayanı çökerip gızı düşürdiler. Bir näçe vagtdan ol gız huşuna aylandı. Adı beg soltan ol gızdan habar soradı:

-Sen haysı yerin gızı, bu düyanın üstüne nädip düşdün?

-Men Şirvan velayatının padişasının gızı boların. Bir baranda, Reyhan Arap meni görüpdür. Onson meni alcak bolup bardı. Köp-köp pullar berip, meni satın aldı. Şu maya bilen meni alıp gelyardı. Önki gün Reyhan'ın üstüne bir topar atlı döküldi. Maya-da sııp gaçdı. Meninem sonda essim ayılan eken. Reyhana neme bolarını bilmedim.

GÖROĞLI'NIN DÖREYİŞİ

b. Türkiye Türkçesine Aktarılmış Metin

Eski zamanlarda Çandibil denen bir yurt vardı. O yurttaki büyük büyük dört tane dağ vardı. Buraya Çardaglı Çandibil de diyorlardı. Halkın çoğu çarvaydı, deve, at ve sığır beslerlerdi. Aral ırmağından sularlardı. Bunlar Türkmendiler. Başlarındaki adama Cıgalı beg diyorlardı. Onun Gencim beg , Mömin beg ve Adı beg adlı oğulları vardı. Gencim evliydi. Çok malı vardı, yine de çok cimriydi. O, malını çoğaltmak için başka yurtlarla ticaret yapardı. Kendisi yiyip içmezdi. Diğer erkek kardeşleri ve dostlarını çağırıp izzet-ikramda da bulunmazdı. Her gün koyun ve keçi sürülerinin bir kısmını kurt parçalayıp öldürürdü. O zaman da Gencin onları yine çobana vermezdi.

10 Mömin ise ne akıllı, ne de deliydi. Üstelik de gözü şulluydu. Onun özü cuvana gibi; eşek gibi çalışır, sığır gibi yerd. Deliliği tuttuğu zaman ağlanacak yerde gülerdi. Biri bir kişi sorsa cevap vermeden öte giderdi. Bunu evlendirmek istediler, önce kendi evlenmedi, sonra da ona kız veren olmadı. Buna ise onun başının kel yanı da kaşınmadı. Böylece bu evlenmeden kalıversin.

15 Adı begin gözü gırgıninki, kulağı hüvininki gibiydi. Bıyıkları kırlangıcın kanadı gibi buruluydu. O akıllı başlıydı. Gönlüne bir şey koysa onu yapmadın durmazdı. Sonra, onun yanına yardım isteyen, eziyet görmüş bir bölük batır yiğit toplanmaya başladı. Onlar:

20 Adı beg, sen gayretli bir koç yiğitsin bir yerde duramazsın gel, sen bizi yanına al, biz senin sözünden çıkmayalım olmaz mı?! -dediler.

Adı bege de onlar gibi adamlar lazımdı. Onların kırk tanesini yanına kabul etti. Cıgalı begin yaşı bir hayli ilerledi. Sonra o: Benim oğullarımın içinde en akıllısı şu Adı beg . Gel şimdi onu öz yurduma bırakayım-diyerek yurduna sultan yaptı.

Şimdi bu söz burada kalıversin. Haberi başka yerden işitelim.

25 Arabistan yurdunun Reyhan Arap adında bir padişahı vardı. O, günlerden bir gün, Şirvan vilayetinin padişahının kızı Gülendâm Peri'ye âşık olup yurdundan çıkıp gitti. Az gitti uz gitti, bir nice gün yol yürüdü. Padişahın konağına varıp arz vakti arza durdu:

-Arzım var, âlemin padişahı!

30 -Ne arzınız var, söyleyin.

-Ben sizin kızınız. Gülendam perinin adını duydum. Ona âşık olup geldim. Verirseniz de özünüz bilirsiniz, vermezsene de özünüz bilirsiniz!-dedi.

Padişah uzun zaman aşağıya bakarak oturdu. “Doğru gelen geyiğin iki gözünden başka ayıbı yok, o bir koç yiğitmiş” diyerek düşünüp,

35 -Dileğiniz kız olsun, verdik -dedi. Reyhan Arap teşekkür etti

Ondan sonra Reyhan Arap’a:

-Koç yiğit, oturursan yurt, gitmek istiyorsan yol kutlu olsun -dedi.

-Yok, âlemlerin padişahı, “Tavşanın doğduğu tepesi” diyorlar. Herkesin öz yurdunu özüne nasip etsin, izin verirseniz gideceğim, -dedi.

40 İşte burada padişah kızına yedi gece yedi gündüz toy yapıp, at yarıştırap altın def çaldırıp, güreş tutturdu. Toyu bitirdikten sonra Gülendam periye kırk atlı cılavdar verip kırk katır yükü altın, pakize maya verdi. Devenin üstüne kecebe kurdurdu. Kecebenin içine Gülendam periyi koyup, mayanın yularını Reyhan Arap’ın eline verdi. Reyhan Arap Gülendam periyi alıp gitti. Reyhan Arap yol yürüyerek gidiversin.

45 Bir gün Adı beg sultan kendi adamlarını yanına alıp ava-şıkara çıktı. Onlar çok dağ-dere gezdiler, fakat av bulamadılar. “Şansız bir gün ava gitmişiz” diyip çok eseflendiler. Bunlar atlarının cılavlarını geri döndürecek olup durdular, adamların biri uzaktan bir karartı gördü, dikkatlice baksalar, o şey bir mayaya benziyor. Daha yakınına geldiler, görseler, o gerçektede üstü kecebeler bir maya imiş. Kecebenin içinde de bir güzel, hoş, peri sıfatlı bir kız baygın yatıyor. Mayayı çökertip kızı indirdiler. Adı beg sultan, o kızdan haber sordu.

-Sen nerelisin, bu mayanın üstüne niçin bindin?

55 -Ben Şirvan vilayetinin padişahının kızıyım. Reyhan Arap, bir defasında buraya geldiğinde beni görmüş. Ondan sonra beni almaya geldi. Çokca pullar verip, beni satın aldı. Bu maya ile beni götürüyordu. Önceki gün Reyhan’ın üstüne bir

grup atlı saldırdı, maya da kurtulup kaçtı. Ben de bu arada fenalaşmışım. Reyhan'a ne olduğunu bilmiyorum.

60 Adı beg sultan, “kız razı olmazsa, yurda götürmeyim, Reyhan'a göndereyim” diye düşündü. Sonra kızdan.

-Ey kız, şimdi sen Reyhan'ı bekleyecek misin? Yoksa seni onun yurduna götürüp bırakalım mı, ya da olmazsa babanın yurduna gidecek misin?- diye sordu.

65 -Ben o Reyhan'ın yüzünü görmesem, o kadar sevineceğim. Babamın yurduna gitsem, beni yine ona verir. Sen bir yabancının yemeğinden bizar, insafli adammışsın. Şimdi sen ne söylersen onu yapacağım. Beğenirsen beni sen kendin al, beğenirsen kız kardeş olarak evine götür. İstersen başka birine ver, ben razıyım.

Adı beg sultan buna çok sevindi.

-Çok iyi, “mal kimin - kim bulursa onun” Senin adın ne?

-Adım Gülendamdır.

70 -İyi, Gülendamdır ise - deyip Adı beg bunu kendi yurduna götürdü.

O gelip, olanları babasına anlattı. Cıgalı beg ona: - Ey oğlum, sen bir koç yiğitsin. Sen istediğin kızı alabilirsin. Bu kızı Mömin'e verip onu adam içine katalım. Bu pakize bir kızmış. Mömin'i kontrol ederk insan içine çıkarır belki! dedi.

75 Bu söz Adı bege makul geldi. Sonra toy edip halka gösteriş yaparak, at yarıştırdı. Altın def çaldırıp âşık söyletti. Bu kızı öz ağabeyi Mömin'e nikahlayıverdi. Hiç kimsenin kızını vermediği, gözü şullu zannar dikkat çekti.

80 Günlerden bir gün Türkmen halkı kendi arasında maslahat etti. Onlar: “Bizim aramızda düşmana karşı savaştan Adı beg sultan gibi batır yiğit yok. Sözü müzü dinlese, bunu iyi bir yerden eversek, belki bunun özü gibi koç yiğit oğlu olur,” dediler. O zaman da “evet evet” deyip onu evlendirmek istediler. Oturdıkları merkenin içinden beş-altı yaşulu düşünüp kendi aralarında düşündüklerini Adı beg sultana söylemek için varıp arza durdular.

85 Ey Adı beg sultan, sana arzımız var. Seni iyi bir yerden eversek diyoruz, ne dersin? -dediler.

Adı beg sultan:

-Çok iyi edersiniz, ihtiyar özünüzde, deyip yaşuluların bu düşüncelerine özünün rızalığını bildirdi.

90 Böylelikle halk Adı beg sultanı bir yerden everdiler. “Şeriatta utanma yok” derler, Adı beg sultan hanımı ile karı-koca oldu. Hanımı hamile kaldı. Aydan ay, günden gün geçti. Dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat getikten sonra hanımının doğum sancısı tuttu. Hanımlar onun etrafına oturdular. Amma çağayı doğuramadı. O fakir, genç yaşında öldü. Çağa da onun karnında gitti. Bu acı ayrılığa Adı beg sultan yedi gece yedi gündüz üzüldü. Babası Cıgalı beg ona: “Oğlum, sen böyle
95 üzülp yatma. Kalk da dağlara var, kuş salıp av avla, eyleneip gönlünü neşelendir!” dedi

Böylece Adı beg sultan babasının nasihatını tutup kuşlarını kaldırdı, tazılarını koşturdu, yiğitleri ile hoş bir vakit geçirdi, eğlenceye ava çıktı. Kuş salıp geyik avlarken, Adı begin de eceli gelip öldü. Kırk yiğidi üzüldü. Adı beg sultanı
100 kendi elleri ile defnettiler.

Haberi şimdi Cıgalı begden al. O:

-Allah, Gencim oğlumun bana faydası olmadı, ayrılıp gitti. Mömin beg oğlumun aklı gelip gidiyordu, gözü şulluydu. Şu Adı beg sultan oğlum gerçek koç yiğitti. Ondan bir zürriyet kalır mı, diyordum. O söylediğim olmadı -diye çok
105 üzüldü.

Günlerden bir gün, bir adam kabristanlığın yanından geçiyordu. İşte görse, bu kabristanlıkta bir çağa oynuyormuş. Bu adam o çağayı tutmak istedi, fakat çağa çabukça kaçarak bir mezarın deliğine girip gitti. Bu adam o başına gelip gördüğü şeyi herkese olduğu gibi anlattı., Onlar: “Adı beg sultanın hanımı öldüğü zaman
110 karnında doğum zamanı gelmiş çağası vardı, belki o olsa gerek” diye söyleştiler. Böylelikle bu haber Cıgalı bege kadar vardı.

Cıgalı beg acele ulemaların yanına varıp:

115 -Haydi, şöyle şöyle haber var. İşte, falan mezarlıkta bir çağa var diyorlar. Bizim gelinimiz öldüğünde, onun karnında doğum günü yaklaşmış çağası vardı.O çağanın kabirde doğup, sonra dışarı çıkması mümkün mü? diye sordu. Ulemalar:

-Ey Cıgalı beg, o çok zordur. Şeriatın buyruğunu yerine getirsene. Hamile kadının sol tarafından karnını açıp bebeği almak lazım, o da yapılmıyor, ona göre de o bir olabilecek şey. Sen Cıgalı beg, her ne ise,onun yakınına varıp bir bak! -dediler.

120 Cıgalı beg ulemalardan bu sözü iştince, acele geri dönüp evine geldi. Gencim begi yanına çağırdı.

Haberi kimden al? Gencim begden al! Gencimin koyunu, devesi çoktu. Günlerden bir gün, onun koyun çobanlarından birisi yanına gelip şöyle bir halleri haber verdi.

125 -Gencim ağa, benim baktığım sürünün içinde sütlü bir keçi var. O keçi biraz otlayıp az otladıktan sonra, sürüden ayrılıp kabristanlığa doğru kaçıp gidiyor. Ben ona hiç sahip çıkamıyorum. Sonra onu kaybetmeden takip ederek mezarlığa vardım. Keçi bir mezarın başına varıp meledi, mezardan bir zat çıkıp keçiye emdi- emdi. İyice doyduktan sonra yine o mezara girip gidiverdi. Keçi bu tarafa sürüye doğru gitti. Ben o şeyin insliğini-cinsliğini bilemedim. Her tarafı kıllı, korkunç bir şey, Gencim ağa.

O anda Gencim söyledi:

-Sen sürünü başka taraflara sürsen olmaz mıydı?

Gencim ağa her tarafa sürdüm hiç fayda vermedi. Keçi her gün o mezarın başına varmadan duramıyor.

135 Ertesi gün çoban sürüsünü otlatmaya götürdüğünde Gencim de onunla beraber gitti. Koyun ve keçiler gidip gelerek biraz otladıktan sonra, o keçi yine sürüden ayrılıp mezarlığa doğru gidiverdi. Çoban:

-Gencim ağa, keçi, işte gitti'-deyip gösterdi.

140 Gencim ile çoban keçiye kaybetmeden onu takip ettiler. Çobanın söylediği gibi keçi bir mezarın başına varıp meledi. Mezardan bir şey çabukça çıktı, onun her

tarafı kıllıydı. O şey emekleyerek sürünüp keçinin altına girdi, keçi emzirmeye başladı.

Gencim beg ile çoban mezardan mezara saklanarak iyice yanına vardılar. Kontrol edip görseler, o şey insan yavrusuna benziyor. Gencim beg:

145 -Benim küçük kardeşim Adı beg sultanın hanımı gençken eceliyle öldüğünde çagası karnında gitmişti, bu onun kabridir-dedi.

Keçi emzirip tekrar sürüye doğru gidiverdi. O şey ise mezara girdi. Bunlar varıp mezara dikkat etseler, o doğrudan Adı begin hanımının mezarıymış. Adı begin hanımının eceli yettiğinde, onun mezarına defnedilmesine Gencim beg de gelmiş, 150 onun nerede defnedildiğini ve mezarının hangisi olduğunu görmüştü. O çok tüylü şey, işte bunun karnı ile giden çaga imiş. Mezarın bir tarafından gizlenerek delik açılmış, o bu delikten girip çıkıyormuş.

Gencim beg bu çaganın Adı begin oğlu olduğuna iyice inandıktan sonra, atına bindi. Durumu babası Cıgalı bege müjdelemek için atını hızla sürdü. Atını 155 hızlıca sürerek babasının yanına vardı, sıçrayıp indi. Kapıdan girdiğinde babasına bakarak beş kelime söz söyledi.

İşit babam, Cagalı beg ,
Sana devran geldi olacak!
Allah sana verdi oğul,
160 Senin günün kaldı olacak!

Babam, aydın olsun gözün,
Hatası yoktur bu sözün,
Açıldı talih yıldızın,
Sana devlet geldi olacak!

165 Senin işin güzel oldu,
Er-pirlerden medet oldu,
Bana mezardan bir ses geldi,
Senin oğlun oldu olacak!

170 Gencim beg der, ya mihriban,
Gönlümüzde kalmaz arman,
Çandibil'e dönüp devran,
Bize devlet geldi olacak!

175 Bu haberi işiten Cıgalı beg sevincinden sıçrayıp yerinden kalktı. Oğlu Gencim'in boynundan sıkıca kucaklayıp okşadı. Sonra ikisi koşup dışarı çıktılar. Ata binip mezarlığa doğru gittiler. Bu haberi işiten Çandibil halkı da büyüğünden-küçüğüne mezarlığa doğru gidiverdiler.

Cıgalı beg Gencim ile atlarını sürüp, mezarlığa vardılar. Halk da onların peşinden varıp yetişti.

180 O çagacık adam olmadığı zaman mezardan çıkıp mezarın dışında oynamış. Adam gördüğünde ise kaçıp mezara girermiş.

Cıgalı beg, oğlu Gencim beg ile mezarlığa vardığında, Gencim beg mezarın baş ucunda emekleyerek oynayan kahverengi saçlı çagayı babasına gösterdi. Cıgalı beg onu dikkatlice gözden geçirdi. O çağa da bunları görünce kaçıp mezara girdi.

İhtiyarlar, Cıgalı begin yanına gelerek:

185 -Bu çaganın oğlan mı, kız mı olduğunu anlamak için mezarın bir yanına aşık, yine bir yanına gurcak koyup görelim deyip fikir verdiler. Gurcakları, aşıkları dedikleri gibi koydurup özleri de bir tarafa bükülüp yatıverdiler.

190 Bir nice vakit geçtikten sonra, kimsenin olmadığını zanneden çaga emekleyerek mezardan çıktı. Bir tarafta kızıl kızıl duran gurcaklara gözü düştü. Çaga, önce o gurcaklara taraf döndü. O gurcakların yanına varıp hayretle seyretti de, onlara dokunmadı. İkinci tarafa döndü. Yan yana yatan aşıkları görünce onlarla oynamaya başladı. Bir müddet oynadıktan sonra o yine mezara girdi.

Cıgalı beg, bu çaganın oğlan olduğunu öğrendikten sonra:

-Ahali, bu çagayı nasıl tutam?! -diye, halka danıştı.

195

Adamların biri “Tuzak kurup tutmak lazım” dedi. Başka biri mezarın üstünü açalım dedi. Daha akıllılardan biri ise: “Yok, öyle yaparsak çaga ölür, başka bir hüner edelim!” dedi. Onların arasında yaşlıca biri vardı. O eyer ustasıydı O:

200

Adamlar, bir eyerin üstüne tutkal çalıp o çaganın çıkıp oynadığı yere koyalım. Çaga eyerin üstüne binip oynadığında, yapışıp kalır. O zaman varıp tutarız -dedi.

Orda bulananlar: “Eyerci doğru söyledi, eyerci doğru söyledi.” dediler Cıgalı beg de bu akılı haklı ve yerinde gördü. Sonunda eski bir eyerin üstüne tutkal çaldılar, o mezarın yanına koyup kendileri yine önceki gibi gizlendiler.

205

Çaga bir oyuktan tekrar mezarın dışına çıktı. Hemen gözü eyere düştü, ona doğru gitti. Eyerin kaşındaki parlayan çivi süslerini tırnakları ile tırmaladı. Bir vakitten sonra eyerin üstüne bir ayağını attı, zorladı, bu tarafına dolandı, tekrar bindi. Bu sefer iyi binip at sürer gibi oynamaya başladı. O, eyerin üstünde uzun bir zaman oynayıp oturduktan sonra tutkallar yumşadı. Bu çocuk kılı olduğu için, eyere iyice yapıştı, durdukça da berkleşti. Biraz oynadıktan sonra, çocuk yorulup eyerden inmek istedi, ama inemedi.

210

Cıgalı begle bekleyip duranlar çocuğun eyere iyice yapıştığını anladılar. Birden yerlerinden kalkarak varıp, çocuk ile eyeri kucakladılar. O zaman çocuk korkunç bir şekilde bağırdı ki, adamların kafalarının saçı döküldü. Çocuk sanki tuzağa düşen ceylan yavrusu gibi çırpınıyordu.

215

Cıgalı beg onu yavaşça eyerden ayırdı. Bağrına basıp evine geldi. Çagaya elbise giydirdiler. Cıgalı beg Çandıbil’in bütün halkını davet etti. Koyun kestirip kavurma yaptırarak yemek yedirdi. Yemekten sonra, o topluluğa hitaben:

220

-Ey ahali, ben arkamda adımı devam ettirip yerimi tutacak oğul Adı begden kalır diye ümit ediyordum. Adı beg, çagası olmadan öldü, diye üzüliyordum. Bugün Allahım bana bu çagayı Adı beg oğlumdan nişan verdi. Bu çaga Türkmen halkının gerçek koç yiğidi olsun! Bu çagaya toplanıp güzel bir ad verin! -dedi.

Oturanların yaşlıcalarından bir “filan olsun” dedi, yine biri çıkıp: “Filan olsun” dedi. Sonunda, oturanların hepsi bir ad buldu. Sonunda da bir yaşlı:

225 -Ahali, bu çocuk karanlık mezardan aydınlık dünyaya çıktı, bunun adı Rövşen olsun! -dedi.

Oturanlar: “Evet bu oldu da, bu oldu.” diyerek, çağaya Rövşen adını koyarak evli evine dağıldılar. O vakit merekenin bir ucunda, tek başına önüne bir tabak konulmuş, fakara bir adam duruyordu. O:

230 -Yeniden bir ad uydurup bulmak için her biriniz ağızınıza geleni söylüyorsunuz. O çağa dünyaya geldiğinde kendi adı ile geldi, onun adı belli, Göröglü olur. dedi.

-Maalesef, biraz önceki fukaranın sözü ciddiye alınmadı. “Garibin sözü yer almaz, yerde de kalmaz” derler. Rövşen diye ad koysam, eninde sonunda bu oğlanın adı Göröglü olur, dedi.

235 Cıgalı beg torunu Rövşen’i kendi eğitip yetiştirmeye başladı. Rövşen kısa bir zamanda insanlarla kaynaşmaya ve sözler öğrenmeye başladı. Cıgalı beg, torunun boyuyla, görünüşle gurur duyup sevindi. İhtiyar gönlü coşup beş kelime söz söyler oldu:

240 Şükr edeyim yaratan kadir Hudaya,
Özü o derdime derman eyledi.
Nice vakitler kaldım cevr-i cefaya,
Benim gamlı gönlümü şadman eyledi.

245 Her seherler durup çekerdim efgân,
Maksadımı hasıl eyle diye ben,
Mısır, Basra ile Rum, Perenistan,
Arzusunu çekip, efgân eyledi.

250 Elif gibi çekilmiş kaddi kameti,
Genç başından dağlar yıkar heybeti,
Şimdi geldi Çandıbil’in nöbeti,
Görenler canımı kurban eyledi.

Cıgalı beg, şükret geldi devranlar,
Başımızdan gitti kaygı -armanlar,
Beğendiler kavm-i gardaş-yaranlar,
Hak bize çok lütfu ihsan eyledi.

255 Cıgalı beg sözünü tamamlayıp sevinç içinde kalıversin.

Şimdi haberi Rövşen'den al. Rövşen yedi yaşına varıncaya kadar göz kulak olup yetiştirdiler.

260 Yedi yaşını vardıktan sonra Cıgalı beg onu mollaya verdi. Amma Rövşen yaramızlık edip geleni dövdü, gideni dövdü. Mollası derse biraz ara verse mollasıyla dalga geçerdı. Molla mescitten kaçıp: "Ey Cıgalı beg, biz senin torununu güzel bir şekilde okutamıyoruz;" diye Cıgalı bege arz etti. Cıgalı beg: "Öyleyse onun şimdiye kadar öğrendikleri molla olmaya yeter. Bizim ona yasda yasin, toyda tebarek okutmaya niyetimiz yok. Sadece okuyup-yazabilmesi yeter. Bize bundan fazla mollalık lazım değil!" deyip torununu molladan geri aldı. Rövşen'in eline altın 265 teğbent, beline altın kemer, altın ökçeli çizme, çakmak, kalpak, altın silah kuşağı, eline altın aşık verip "hadi sen çocuklarla oynayiver" diye gönderdi. Rövşen bir grup oğlanlara katılıp gitti. O, fakir oğlanların koruyucusu oldu. Zengin tüccarların oğullarından intikamlarını aldı. Rövşen zenginlerin oğullarını dövdüğü zaman, onların kaburgalarını kırardı. Zengin çocukları babalarına ve annelerine 270 ağlayarak şikayet ettiler. "Biz bunun babasının yaptıklarından daha yeni kurtulduk. Eğer bu da babası gibi akıllanmazsa, o da bize gün göstermez. "Babasından da kötü olur" dediler. Zenginler, tüccarlar aralarında anlaşarak Rövşen'i öldürmeye karar verdiler. Bu karardan Cıgalı beg haberdar olup kaçtı O, kendi ailesi ile Rum padişahının yurduna vardı.

275 Bu yurdun padişahına Hünker diyorlardı.

Cıgalı beg Hünker'in yurduna vardı. Bugün Hünker'in karşısına varıp selam verdi.

Hünker:

-Evet, Cıgalı beg, ne diyorsun, söyle! dedi.

280 -Doğru nasibim çekti, hizmetine geldim, efendim!

-Hizmetimde kaliver.

Cıgali beg bir yıl hizmet edip, beline bıçak, balta sıkıştırdı. İki yıl hizmet edip at binip kaftan giydi. Üç yıl hizmet edip baş vezir oldu. Önceki sipahilerin hepsinin hünerlerini, işlerini ellerinden aldı. Bu sipahiler huzursuz olmaya başladılar.

285 Onlar topluca Hünker'in yanına varıp:

-Ey efendim, bu Türkmen bütün işimizi elimizden aldı, bizden iyi ne hüneri var bunun? diye sordular.

-Bu sizden usta, atdan anlayan büyük seyis.

-Büyük seyis ise, o sana ülkede bulunmayan at bulup versin!

290 Hünker, Cıgali bege hitaben:

-Hey Cıgali beg, bana ülkede olmayan pakize bir at bulup ver -dedi.

Cıgali beg: "Olur efendim!" deyip, yelmaya atına bindi. Arabistan ülkesini üç ay gezdi. Ülkede olmayan at bulunmadı. Bir gün Şor ırmağının kenarında ikinci namazını kılıyordu. Bu ırmağın kenarında Hünker'in yilkısı yatardı. Irmağın bir yerinden bir at çıktı. Bir baytala üç defa aşip yine ırmağa girdi. Cıgali beg: "Allahım, su atı olur diye duyuyordum. Gerçekten varmış" diyerek o baytali tanıyıp geri döndü. Geldi Hünker'in karşısına, "Efendim, ülkede olmayan at lazımsa, gelecek yıl bu vakte kadar acele etme" dedi.

295

Bu baytalin ayı-saati doldu. Bir gün tazının yavrusu gibi bir şey kulunladı.

300 Kontrol etseler özü kısarak. Çobanlar tayı Cıgali begin yanına getirdiler: "O baytaldan olan tay bu" dediler. Cıgali beg tayı Hünker'in yanına getirdi.:

-Efendim, ülkede bulunmayan at işte şundan doğacak, dedi.

Eyvah, sipahilerin Cıgali begi kötölemeleri için fırsat doğdu.

-Efendim, şu Türkmen seninle oynuyor -dediler.

305

-Nasıl?

-Ülkede olmayın at lazımsa diye üç aydır, aldatarak gezdiği bir yana, bir yıla kadar acele etme, diye gezdiği de bir yana, en sonunda ülkede olmayan at şundan doğacak diye bir dişi tazının yavrusunu getirdi, o seni oynatıyor- dediler.

Hünker bunlara inanıp: "Öyleyse bunu ne yapacağız? diye sordu:

310

Onlar:

-Efendim, gözünü oyun! -dediler. Sipahiler iftira ederek Cıgalı begin gözünü oyduydular. Bir adama eziyet etmek isterse, çare yok eder. Bir gün kötüleyerek Gülendâm'ın kocası Mömin begi de öldürttüler. Cıgalı begin bu kalede bir dostu vardı. O: -Hey Cıgalı beg Türkmeni dürtmesen, duymaz dedikler gibi, senin sonunu getirirler git bu şehirden! diye akıl verdi.

315

Bu akıldan sonra Cıgalı beg Hünker'in yanına gelip:

Hey, efendi, benim gözümü oyduydun, oğlumu öldürdün, benim senden son isteğim şu baytalı bana ver, -dedi. Hünker, öfkeyle: "Düldül bile olsa sana bağışladım!" dedi. Cıgalı beg baytalı aldı. Bu baytal üç pagsa dival gibi yetişti.

320

Cıgalı beg Rövsen'e:

- Ey Rövsenciğim, bir gün eşyalarını götür. Bir gün Gülendem yengesini götür, bir gün de beni alıp kaç. Bu yurttan Üçgümmez dağına kaçalım- dedi.

Rövsen:

-Tamam -dedi, Bir gün eşyasını götürdü. Bir gün Gülendâm yengesini götürdü. Bir gün atasını atının arkasına bindirip kaçtı.

325

-Oğlum, haberdar ol peşinden gelen olmasın!

Ata bir atlı geliyor.

-Atı nasıl?

-Kara dor, ata.

330

-Kara dor ise, oğlum, o atın gözü mavimsidir, güneş çıkmışsa güneşin altına kaçırver. Mavi gözlü at güneşe bakamaz, güneşin altına doğru kaçırver.- dedi. Mavi gözlü atın gözü güneşle karşılaşınca bazı yerde ayağı takılıp kalırverir.

-Ata, yine bir atlı geliyor.

-Nasıl at?

335 Al at.

Al at ise geçen sene uyuz olmuştur, uyuz hayvanın üç yıla kadar teninin acısı geçmezmiş. Ormandan ormana, çalılıktan çalılığa gidiver oğlum.!

340 Rövsen atını ormandan ormana, çalılıktan çalılığa sürüverdi. Uyuz at bazı yerde çalığa bazen de ağaca sürtünerek bu da kalıverdi. Bunlar gelip Üçgümmez dağında çertek kurup, ev edip burada kalıversinler.

345 Cıgalı beg Rövsen'in eline ok-yay yapıp verdi. "Oğlum, meydanda av avla" dedi. Rövsen, yiğit nefesi ile doğan oğlan. Attığı ok yere boş düşmez. Geyik, kulan, tavşan, yakalayıp getirir. Yiyecekleri budur. Rövsen bir gün sürüden geride kalan yeni doğmuş sığıra rastladı. Danasını kucağına alıp dönüverdi. Çatmasına getirdi. Issız yerde, kendileri üç adam, beyaz çeşmeli oldular. Yine bir gün meydanda av avlıyorken buna İsfahan'a giden kırk kalender rast geldi.

Onlar:

-Oğlan, burada ne yapıyorsun? diye sordular.

-Şurada evimiz var.

350 -Eviniz varsa, bizi Tanrı misafiri alır mısın?

-Atam var, danışayım.

Rövsen gelip atasına danıştı.

-Ata, bir grup kalender Tanrı misafiri olalım diyor, onlara ne cevap vereyim?

355 -Oğlum kapımıza Tanrı misafiri gelmiş, geri göndermek olmaz. Git, getir, faydası olur.

Rövsen kalenderleri birbirinin peşine düşürüp getirdi. Kırk eşek, Cıgalı begin çatmasının etrafında anırarak yer bulsun da.

-Haydi ata bunları getirdik. Şimdi bunlara ne vereceğiz?

360

-Oğlum, danan beslenmiştir, çabuk sığırını kes, -dedi:

Başka hizmet edecek adam yok. Bir Glendaml yengesi var. Glendaml yengesi iki etđini beline koydu. Bileğini sıvayıp ertesini günün kuşluk vaktine kadar hizmet etti. Kalenderlerin başkanına Abdilla kalender diyorlar.

İzin alıp gidecekleri zamanda Abdilla kalender:

365

-Hey, kalenderler, bu krn, bu genç oğlanın elinde Glendaml'ın kanaat edip oturuşuna şaşırdım.şunu vmesem olmaz! deyip onun şanına ğc sözler söyledi. Kalenderler vedalaşıp yola düştüler. Kalenderlerin yolu Arabistan yurduna düştü. Onlar: "Tanrı misafiri alacak kişi var mı?" diye, bir bu kapıya vardılar, bir o kapıya. O sırada bir adam:

370

-Hey kalenderler, siz beş gruba, on gruba blnrseniz, sizi herkes misafir alır, dedi.

-Beş gruba, on gruba blnmeyiz, bizim kırkımızı misafir edecek adama ineriz, olmazsa geçip gideriz.

O zaman o adam:

375

-Hey, kalenderler, bu yurttta sizin kırkımızı misafir edecek adam yok.

Arabistan hakkının padişahu sizi misafir edebilir -dedi.

Kalenderler sürüp, Reyhan Arap'ın huzuruna geldiler. Burda Reyhan Arap'a:

-Bey, bir grup kalender Tanrı misafiriyiz diyip geldi -diye haber verdiler.

380

Reyhan Arap: -Varın misafir alın, başkanlarına oda başaltıp verin -dedi.

Onların başkanlarına bir oda verdi. Kalenderlerin ayını tütününü, kablasını, afyonunu temin ettirdi. Reyhan Arap hupdandan sonra bunların yanına konuşmaya geldi. Arap gelip mttekenin yanına geçip gderin kpcne dirseğini dayayıp aslan gibi devrilip yattı. O :

385

-Hey kalenderler, sizler gezgine benziyorsunuz. Dünyada ne gibi haber var. Dünya hayatından haber verseniz! -dedi.

Bu, padişah olduğu için kalenderler bundan çok çekindiler. Abdilla kalender:

390 -Ey, bey padişahım sana haber vereceğim. Şu yoldan gelirken, Üçgümmez dağında bir çertekte misafir olduk. Orada bir aile gördük. Dünyada huri sıfatlı iki kişi varsa, o biri bu, eğer bir kişiye o da bu. Onu tarif edip bir söz söyleyeyim. Ondan sonra meyhaneden kovmayacaksan sen bizi rahatsız etme. Çekil buradan - dedi.

Reyhan:

395 -Haydi söyleliver- dedi.

Burada Abdilla kalender Gülendam'ı tarif edip beş kelime söz söyler:

400 Arzımı işit, Arabın şahı!
Gülendam gibi sever, yari görmedim.
On dördü gecenin münevver ayı,
Gülendam gibi sever yari görmedim.
Elleri kınalı parmağında yüzük,
Edep ile konuşur gözleri süzük,
Surayıl gerdanlı, belleri nazik,
Gülendem gibi sever yari görmedim.

405 Yüreğimizden çıkmaz dağ üzre dağı,
Güzel nazik yapılmış baştan ayağı,
Taptaze ilk kucaklamalı çağı,
Gülendam gibi sever yari görmedim.

410 Ben çıkmışım kabe deyip erada,
Bütün kulunu Hak yetiştirsin murada.
Abdilla der, bu yalancı dünyada,
Gülendam gibi sever yari görmedim.

415 Abdilla kalender, bu sözü söyledikten sonra, Arap zannar tarsa yerinden kalkıp “doğru” dedi. Göğsüne bir vurdu, sırt üstü düşüverdi. Kendinden geçip yattı zannar. Kalenderler buna şaşırıldı.

-Cin mi çarptı bu zannara?

420 Bu yatışından Reyhan Arap üç saat sonra kendine geldi. Divanına işaret etti. Divanı varıp hazinesinden altınlı kaftandan alıp getirdi. Kalenderlerin her birinin önüne bir kaftanı büküp koydu. Kalenderler kaftanı giyip büyüklük taslayarak teşekkür edip oturdular. Abdilla kalender:

-Hey, bey, bu neyin kaftanı, bu neyin rüşveti, hediyenin sebebi? diye sordu.

425 -Hey, kalenderler, siz Allah tarafından gönderilen aziz misafirlermişsiniz. Ben, Şirvan vilayetinin kızı Gülendâm’ı bin beşyüz tilla başlık verip özümüne alıp getiriyordum. Bir yerden geliyorken, kırk haydut ortaya çıktı, “Allah” diyip saldırdılar. Vuruşayım desem yakalandım, silahlarım bağlıydı. Silahlarımı almaya vakit olmadı. Ondan sonra gelinin bindiği deveyi bırakıp atımla kendim özüm kaçıp kurtuldum. Ben, kırk atlının, İspihan, İsbicahan, Nişapur, Sövdigar, Germiyan, Osman, Hezerbaygan, Hırırovan, Tövriz, Arabistan - hangi ülkenin insanı olduklarını bilmiyorum. O zalimlerin siması benim koltucuğumda yatıyormuş! -
430 deyip, kalkıp gitti.

Abdilla kalender:

435 -Hey, kalenderler, sevap diye günah işliyoruz. O adamların biricik sığırını kestirip yedik. Buraya gelerek kötülük edip gammaz olduk. Gammazın yeri cehennemmiş. Benim dediğimi yapsanız, şunun kaftanını da, tuzunu da bırakıp gidelim. Bu gece atlanalım -dedi. Kalenderler kaftanlarını çıkarıp meyhanenin burcuna astılar ve atlarına binip gece yarısı gidiverdiler.

440 Kalenderlerin gitmesi Reyhan Arap’ın umurunda da değil. Hemen yaşlı arap atını getirip eyer, çift aylı tegme yerleştirip ata bindi. Kendi bildiği yer, ata kamçıyı basdı. Üç-dört güne varmadan Üçgümmez dağına geldi. Yakına geldiğinde onun atı Rövşen’in baytalının kokusunu alarak haykırıp kişnedi. Ormana doğru gitti. Bunu duyan Rövşen, yengesinin yanına gelip:

-Hey, yengeciğim, bir gürültü var, kaplan mı, aslan mı neyin nesi olduğunu bilemedim? -dedi.

-Rövşenciğim kaplanını da bilmem, aslanını da ben senin elinden gittim.

445 -Hey, yengeciğim o nasıl?

-Arap, bir yerden haber almış, bu tarafa geliyor. Bu onun atının kişneyişi.

Oğlan korktu.

-Allah, yenge, Arap geliyorsa, ben kaçıp bir yana gizlensem, nasıl olur ki?

-Rövşenciğim, o güçlü düşmandır. Kaçıp gizleneceksen gizlen.

450 Rövşen kaçıp bir yere gizlendi. O zamana kadar zalim Reyhan da nara atarak geldi. Gülendama çatmadan çıkarak selam verip oturacak oldu.

-Hey, zannar, oturma, bin atın sırtına!

-Ey, Arap, bana olan oldu. Boyam sindi. Şimdi beni ilimden yerimden oynatma.

455 -Hayır, bin atın sırtına!

-Hey, Arap, sana bir teklifim var!

-Nasıl teklifin var?

460 -Teklifim şu: Ben şimdi seninle gitsem, bu delikanlı oğlan: "Yengem benim elimde bir boynu kalın bulamadığından oturuyormuş" diye bana lanet eder. Bunun laneti beni yerden kaldırmaz. Sen bugün gitde ertesi gün gel. Gel de: "oğlan yengen bir su versin," de. Ben sana su vereyim. Sen beni alıp götür. Nasıl lanetlerse seni lanetlesin. Sebebi, sen bunlara düşmansın. Düşmanın düşmana laneti bir şey yapmazmış.

Zannar Arap:

465 -Güzel -deyip gitti.

Rövşen'de saklandığı yerden geldi.

-Rövşenciğim, onu aldatıp biraz evvel gönderdim. O zannar ayrılmaz. Yarın yine gelir. Geldiği zaman onun atını baytalına iste. Onun atı su atanın tohumudur.

470 Senin baytalm da su atının tohumudur. Ondan bir at doğarsa atın ve sen birlikte büyürsünüz. Sonra bir eşini bulamazsan, elinden gider.

Ertesi gün zannar Arap yine geldi. Rövsen önüne geçip onun atını hemen dizginledi ve:

-Hey, ağa bir baytalım var. Hövre geldi. Çöl yerde at bulamadım. Helak olup gidecek. Şu atını bana hövre ver! -dedi.

475 -Ey, yetimce daha ben buna baytal sidiğini koklatmadım! -dedi.

Haberi kimden al? Gülendam'dan.

O:

480 -Allah, yiğidin atına bak, Allah yiğidin alaşasına bak, Allah, yiğide de iş düştü- evet! Onu bu tarafa gönderen kim? Onu gönderen biz. En sonunda beni atın haram sidiğine muhtaç ettin mi zalim! diyerek çatmada cilveli cilveli söyleyiverdi.

Çatmadan hoş bir ses çıktıktan sonra, siz biliyorsunuz -Reyhan Arap: "İşte, atı ne yapacaksan, yap" diyerek attan indi. Atı bırakıp çatmaya doğru gitti.

485 At-dışarda, Arap-içerde. At çakır keyf. Deme gelen baytal. Rövsen atı baytılına üç defa aşırđı. İçerde ne olduğunu bildiğı yok. Mutlu bir şekilde Arap da çıktı. Gelip atına binerek: "Oğlan şimdi biz gideceğiz, yengen bize bir su versin" dedi.

490 -Haydi, yengeciğim, Arap su versin diyor. Gülendam yengesi de Adı beg sultandan kalan altın kaseyi alıp, su koyup çatmadan kibirli kibirli cilve yaparak gelip kaseyi Arab'ın eline uzattı. Arap kaseyi Gülendam'dan büküp aldı. Suyunu bir yana serpti. Kaseyi koltuğuna aldı. Gülendam'ın bileğinden tutup bir çekişte onu atın terkine çıkardı. Arap, atın dizginini geri dönderip bastı ata kamçıyı Rövsen de ağlaya ağlaya yaya peşlerine düşüverdi. Rövsen, Reyhan Arap'a hitaben:

-Mert isen, yapacağını yaptın. Yurdunu yerini söyle git. Ben de büyüüp yiğit olursam, sende intikamımı koymam! -deyip bir söz söyledi:

495 Arap, burdan gider olsan,
Senin yerin nerde olur?

Yok murada yeter olsan,
Senin yreïn nerde olur?

500

Gam ile karnımı doyurdun,
Aziz yengemden ayırdın,
Uçar kanadımı kırdın,
Reyhan, yerin nerde olur?

505

Hazır benden nöbet geçti,
Düşman sana nöbet yetti,
Bana baştan takdir etdi,
Reyhan, yerin nerde olur?

510

Rövşen der, ben gelirim,
Yüreklerine od salarım,
Bugün ya da sabah vararım,
Arap, yerin nerde olur?

Reyhan Arap da:

-Ey, oğlan, bana Reyhan Arap derler. Eğer yengeni ve beni istersen bizi Arabistan yurdunda bulursun, dedi ve atına kamçı basdı. Rövşen ise ağlayıp sızlayarak kalıverdi. Gülendam yengesi atın üstünde geriye dönerek beş kelime söz söyledi:

515

Ağlama, kıyametlik yavrum,
Gözyaşın döküşün aldı canımı.
Nice zaman boyunu görüp kıvandım,
Dönüp bakışın aldı canımı.

520

Zar zar ağlayıp kadir Allah'a dâd edip,
Dost ağlatıp düşmanlarını şâd edip,
Gamlı gündegarip yengeni yâd edip,
Çok inleyişin aldı canımı.

525 Benim bu günlerim gam ile geçer,
Bütün iş Allah'tan taktire darter,
Ayrılığın ateşi ölümden beter,
Gözyaşın döküşün aldı canımı.

530 Gülendam der, kaldım hicrana, dağa,
Bad-ı hazan deydi bizim çarbağa.
Sana destek versin ya şir-i derga,
Boynunu büküp bakışın aldı canımı.

Gülendam sözünü tamamladı. Röşen, biçare yengesinin ah-ı figânından gönlü gamlanıp beş kelime söz söyledi:

535 Vah, beni har-ı zar ettin,
Zalım ayrılık, ayrılık!
Ayrılık oduna attın,
Zalım ayrılık ayrılık!

540 Çektiğim dağ-ı firak,
Yengem düştü benden irak,
Şimdi kimden edem sorak,
Zalım ayrılık ayrılık?!

545 Geceler gördüğüm düştür,
Ayrılık bir yaman iştir,
İki gözüm kanlı yaştır,
Zalım ayrılık ayrılık!

Bu dünya kimi şad etti,
Aşına olanı yad etti,
Kimle oynadıysa onu üttü,
Zalım ayrılık ayrılık!

550 Senden yardım olur, Hüda,
Ya Muhammet, ya Mustafa,

Rövşen söyler, şir-i derga,
Yaktı ayrılık ayrılık!

555 Rövşen sözünü tamamladı. Rehyan Arap ise Araz çayının yanına geldi.
Bastı ata kamçıyı-at çayın on beş arşın berisine düştü. Taşı koparıp gitti.

Rövşen bunun peşinden geldi. Atın sıçradığı izi görüp: “Ey, zannar Rövşen!
Senin baytalından bir at doğacak o da yedi yaşına gelecek. Sonra, sen de bunlar gibi
atımı Araz çayının üstünden atlatarak intikamımı alacaksın! Bu atın üstünde
Gülendam yengem de vardı, diye gam çekip ağlayıp oturdu.

560 Yine de kendi kendine: “Ey, deli gönlüm, üzülme” dedi. Gülendam
yengesini hatırlayıp ırmağın kenarında zar zar ağlayarak beş kelime söz söyledi.
Gör bak neler söyler:

565 Deli gönlüm, melul olma,
Benim de bağrım baş oldu.
Geldi güçlü düşman uğrayıp,
Yetmedi gücüm, yaş oldu.

570 Ben atadan tek oldum,
Kaygı hasret ile öldüm,
Dağlarda bunalıp kaldım,
Atım yok, yolum daş oldu.

Ağladım, bağrım ezildi,
Gamın sazları dizildi
Yıkıldım, sarayım bozuldu,
Deli gönül sarhoş oldu.

575 Rövşen der gördüm özümden,
Heder etmedi sözümden,
Ağlayıp kaldım izinden,
Gülendam benden daş oldu.

580 Rövşen bu sözü söyleyip geri döndü. O gelirken ormanın içinde kayboldu. Araya araya, gece yarısı, atasının çerteğini buldu. Yorulan oğlan bir kenarda uyuya kaldı. Sabahleyin Cıgalı beg namaza durdu. Namazı kıldıktan sonra: “Oğlum kalk!” dedi. Rövşen: “olur, ne var, baba?” diye sıçrayıp yerinden kalktı.

-Oğlum senin kısırağından bir at doğacak. Ben geçen gece düşümde gördüm. Özü de ayda bir yaşına girecek.

585 -Ata, ne zaman doğacak?

-Gelecek yıl bu günlerde doğacak.

Gelecek yıl bu günler ne kadar günden sonra oluyor, ata?

-Sabret, oğlum, acele etme, çabuk olur. Baytalına bak, göz kulak ol. Gözlerini yitir de geziver.

590 Rövşen baytalına bakıp göz kulak olarak geziversin.

Baytalın ayı-saati doldu. Bir gün meydanda bakıyorken tazının yavrusu gibi bir şey doğurdu. Baksalar, erkek. Rövşen: “Allah canlarım olacak tay bu mu, yoksa başka bir şey mi ki? diye, fikretti. Gel, her ne ise atama bir göstereyim” dedi. Tayı kucığına alıp atasının yanına vardı.

595 -Ata!

-Buyur, oğlum!

-Baytal bir şey doğurdu. Doğacak tay bu mu, veya taydan önce de bir şey çıkar mı?

-Hani, oğlum, getir göreyim.

600 Cıgalı beg hafifçe dokundu.

-Oğlum, doğacak tay bu -dedi.

-Yaşlı bahtsız, zalim, ben şana ne kötülük ettim?

-Evet, oğlum?

Bu kırk yıl sonra da adam taşıyamaz.

605 -Acele etme oğlum, çabuk götürür. Anası ile beraber Araz çayının yanına bırak. Adam gözünün düşmediği yerde gezsin.

-Olur, ata -dedi. Rövsen tayını anası ile beraber Araz çayının kenarına bırakıverdi. Günde üç dört defa kendi varıp gelirken gözünü yumuyordu. Tayının zıplayıp gezdiğini, çıtırdatıp ot yediğini kulağı ile duyup geri dönüyordu. Bir gün varsa, tayının zıplaması da yok, ot yerken çıkardığı ses de yok. Biraz daha uzaktan dinledi, yakınına gelip dinledi. Bunun kulağına hiç ses gelmedi. “Allah Allah gözümü açıp bakmasam olmayacak” dedi. “Gözünü açıp baksa, tay Araz çayının öteki tarafında geziyor. Rövsen: “İşim bitti, hortum onu öbür tarafa götürmüş” diye düşündü.

615 Rövsen tayını ne kadar canla başla çağırdıysa da, onun umurunda bile değil. Bir o yana bir bu yana koşup duruyor.

Bir zamandan sonra iki tane kahverengi sarıklı yaşlı dede ortaya çıktı. Gelip tayı tuttu. Okşayıp dizginini kuzeydoğuya karşı dönderdi. Sağrısına tokat attı. Tay sekerek fırladı. Araz çayının kırk arşın berisine düştü. Tay, o tarafa, bu tarafa koşup oynuyor. Bunu gören Rövsen atasının yanına koştu. Nefes nefese, yüreği içine sığmıyordu. Hareketi gerçek beyaz bıldırcın tutan adam gibiydi.

620 -Ey oğlum, herhalde tayını görmüşsün?

-Yok, görmedim ata.

625 -Yok, oğlum, görmüşsün. Gördüğünü hemen söyle, oğlum. Görmeseydin böyle heyecanlanmazdın. Yüreğin çatlar, ölürsün, oğlum!

-Peki, ata , tayını gördüğümü saz ile anlatayım -dedi. Tayını gördüğünü atasına anlatmak için sazını eline alıp, beş kelime söz söyler:

630 Atam, sana arzımı aytsam,
Araz çayından geçti Girat,
Bir himmet'yetti Mevlamdan
Kanat bağlayıp uçtu Girat.

635 Köynekçesini yapsam zerden,
Zerefşan tıllı zerden,
Himmet yetti erden -pirden
Derya gibi taşıtı Girat.

Yorulup yedi gün uyukladı,
Girat yolunu sakladı.
Araz çayından okladı,
Kırk arşın beri düştü Girat.

640 Rövsen der ya cappar,
Şahımerdan, o mededkâr!
Dizgininde iki pir var.

Ölene kadar yoldaştır Girat:

Rövşen bu sözü söyledikten sonra, Cıgalı beg:

645 -Git, oğlum tayını getir -dedi. Rövsen tayını getirdi.

-Oğlum bir yer kaz, üstünü iyi ört, yerin altında kırk gün bak -dedi.

Rövşen tayına yerin altında kırk gün baktı. Kırk birinci gün:

-Git, oğlum tayını getir- dedi.

650 Rövsen gidip tayını getirdi. Cıgalı beg eliyle, kontrol etti. Bir yere
geldiğinde: “Burasına güneş düşmüş, oğlum!” dedi.

Yok, düşmemiştir ata, -diye Rövsen cevap verdi.

-Git, kontrol et, düşmüştür.

Gidip kontrol etse, atasının söylediği doğruymuş. Atasının söylediği yerde
küçük bir delik olup ışık oradan geliyormuş.

655 Cıgalı beg:

-Olmamış, oğlum. Işık giren yeri iyice ört de, yine kırk gün bak! diye
emretti.

Rövşen tayına tekrar kırk gün baktı.

Kırk birinci günü Cıgalı beg:

660 -Oğlum, tayını getir!- dedi.

Rövşen gidip tayını getirdi. Cıgalı beg eliyle kontrol etti.

-Oğlum, tayın eksigi kalmamıştır. Fakat yerin altında bu biraz kirlenmiştir. Bunun yularını, bağını, koşumunu, çıkarıp al. Koşumsuz olarak Araz çayının kenarına bırakıver. Biraz hava alıp gönlü açılısın -dedi.

665 Rövşen: “Olur” diyip tayının koşumunu çıkardı. Koşumsuz olarak Araz çayının kenarına bırakıverdi. Lâkin atasının söylediği söze olur diyor, ancak içinden: “Ey, ihtiyar talihsiz. Sen bunu çok söylüyorsun bir kötülükle karşılaşacağından korkuyorum” diye düşünüyor. Düşünse de atasının dediğinden çıkamıyor. Rövşen tayını bırakıp büyük bir tepenin üzerine çıkarak keyf ededursun.

670 Seksen gündür yerin altında bakılan tay, beyaz yumurta gibi yuvarlanıyor, göz açıp kapatıncaya kadar dokuz defa ağnıyor. Tay bir ağnayıp kalktı, bir silkindi. Kibleye doğru kuyruğunu sallayarak kaçıp gitti.

Rövşen de elbisesinin eteğini ısırarak peşinden : “Hey Gırat ben burdayım” diye bağırdı. Fakat tay Rövşen’in bağırmasına kulak asmadı- gözünden kaybolup gitti. Bir müddet koşup, iyice yoruldu. Rövşen: “Vah, ihtiyar bidevlet zalim bir kötülükle karşılacaktın. İşte karşılaştın, şimdi muradına eridin. Şöyle böyle diye çok söylemeden de anlıyordum,” diye atasına kızar. Ben eskiden beri, her kimin evinde ihtiyarı varsa, ihtiyarlayınca, arkasına alıp dağa bırakıp gelir diye duymuştum. Bu ihtiyarların ne zararı oluyor da götürüp dağa bırakıyorlar,” diyordum. Demek diğer ihtiyarların da bunun gibi zararı oluyormuş. Şimdi ben bunu arkama alıp dağa bırakıp yorulacağıma varıp öldüreyim ihtiyarı,” diye düşündü!

680 Burdan babasının yanına koştu. Varıp hiç bir şey söylemeden yakasından yapıştı.

-Oğlum, ne oldu? -dedi. Babası da çatmanın arka direğine sıkıca yapıştı. Bu beri çeker, o da iyice yapışmıştır. Çatmanın arkası dingildemeğe başladı.

-Vah, oğlum, derdini söyle, derdini!

-Derdim Şu, ihtiyaŕ bîdevlet acele Őehadet getir.

-Ey, oğlum, benim imanlı gitmem seni nićin kaygılandırıyor! Sakal yolundu, yaka ise yırtıldı. Derdini söyle, derdini!

690 -Derdim -tay gitti!...

-Otur, ođlum, sabret. Tay hić bir yana gitmez. Ođlum bir gömme ćrek piŐir. Yarisını bana ver, yarisını kemerine koy. Tayın peŐinden kibleye dođru git. İki gün yol yürüyüp ćnc gün bir ćınarın dibine varacaksın. Varsan bir ak sakallı dede namaz kılmaktadır. Var da namazına uy. Huptan on iki kiŐi olur. Gece yarisı kırk kiŐi olur. Sabaha yakın ć yüz altmıŐ erenler orada toplanırlar. Orada tayını eline verirler, ođlum.

Rövşen:

-ćok, iyi -dedi. Bir gömme ćrek piŐirip yarisını atasına verdi, yarisını da beline koyup tayının peŐinden kibleye dođru gitti. İki gün yol yürüdü ćnc gün bir ćınarın dibine vardı. Varsa bir aksakal namaz kılıyor. Hemen namazına uydu. Birden on iki kiŐi oldular. Gece yarisı kırk kiŐi oldu. Sabaha yakın ć yüz altmıŐ erenler burada toplandılar. Buraya gelirken yorulan ođlan, bir kenarda uyuya kaldı. Erenler toplanıp: "Bu ođlan kim, bu ođlan kim? diye konuŐtular. O anda Hızır aleyhisselam: "Bu bizim nefes ođlumuzdur" dedi.

705 -Senin nefes oğlun ise, bu kimin evladından? diye sordular.

-Bu Adı beg sultanın oğlu, Cıgalı begin torunu.

-Allah canlarım, bu oğlan sıradan insanın evladından değilmiş. Biz, o zaman topluca, dağılmadan, bu oğlanın isteğini versek nasıl olur ki?

710 -İyi olur -dediler. Erenler konuŐup RövŐen'i yattığı yerde bayılttılar, gĝsn yarıp ićini temizleyip nurla doldurdular. Yine yerli yerine koydular. Bütün erenler bata verdiler. RövŐen aksırıp yerinden kalktı. Ona kırkı bir bardak Őerbet verdiler. Onu ićip mest oldu. RövŐen yine yıkıldı. Yine erenler bata verdiler. Tekrar aksırıp yerinden kalktı. Sonraki kalktığında: "Ah, tayım" dedi.

715 Hazreti Ali, Allah'ın aslanı pir bir nara attı. Tay, anasının yanına gelir gibi
kişneyerek geldi. "İşte, oğlan, tayın" deyip onun yularını eline verdiler. "Hey, Hızır
aleyhisselam, sen, bizim nefes oğlumuz diyorsun. Bu oğlanın meskeni çölde
görünüyor. Biz bunu kapı kapı dolaştırmayalım. Atının ve kendinin üst -başını
burada donatalım" dediler. Erenler, bunun atına terini alması için keçe terlik
720 sardılar. Altın kaşlı eyer, altın işlemeli goşum, yün yastık ve çift aylı yular bağladılar.
Zümrüt işlemeli göğüs kayışını başına yerleştirdiler. Kendine de deri çizme, deri
kemer, kunduz derisinden başlık, işlemeli kadife kaftan giydirip: "Oğlan, bin atına,
sen atını ve kendini tarif edip bir türkü söyle. Senin gönlün çiftçilikte mi, âşıklıkta
mı, kahramanlıkta mı veya mollalıkta mı? Senin niyetini bir anlayalım" dediler.

725 Rövsen: "Çok iyi" deyip atını ve kendini tarif ederek erenlerin karşısında
beş kelime söz söyler:

Arap atın tarifini söylesem,
Bütün hüneri üç yaşında bellidir,
Bozduman ayaklı, bazbent toynaklı,
Gözü dağ başında, burnu yellidir.

730 Üç yaşından kadem koysa beşine,
Büyüdüğü zaman el yetmesin başına,
Avcı gibi gözü sağına soluna,
Uğrasa savaşa, oyunu bellidir.

735 Herkes mest olur yedi yaşında,
Yeter düşmanları getir karşında,
Şahin gibi gözü sağında solunda,
Uğrasa savaşa besi bellidir.

740 Arap atın arzı can-ı tendedir,
Pirim Şahımerdan destim sendedir,
Rövşen'im bir günahkâr bendedir,
Tavlada baş bedev, düşmanda bellidir.

Rövşen bu sözü söyledikten sonra, erenler:

-Oğlan, senin meylini anladık. Biz burada topluca, dağılmadan dñnya ve ahiretle ilgili ne dileğin, arzun varsa bizden dile -dediler.

745 -Benim dileğimi verirseniz: Atıma ve bana yñz yirmi yaş verin! Atıma ve bana yñz yirmi yerden yara dñřse, yıldız gñrdñđñmde iyileşelim.

Erenler oğlana bata verip baht ağıklığı dilediler.

-Oğlan, eksiğin kalmasın, yine dile.

-Yine dileğimi verirseniz, dñřman eline dñřersem, tez kurtulayım.

750 Erenler yine bata verdiler.

-Oğlan, eksiğin kalmasın, yine dile.

-Yine dileysem, ahiret incisi imanımı verin. Yetmiş ik dili gñnlñme ayan edin!

Erenler tekrar bata verdiler. Üç defa dileğini sordular, sonra dile, demediler

-Ey erenler, öldñđñmde adıma yaşatacak bir evlat veriverin.

755 -Hey oğlan, eksiğin kalmasın diye sana üç defa bata verip dileğini sorduk. Bu dileklerinin içinde olsaydı olurdu, şimdi olmaz.

Rövşen gözñnñ bir yumdu. Gözñnden yaş sñzñlñp gitti. Üzñlñnce, Allah'ın arslanı pir çıkıp:

760 -Oğlum, sen üzñlme, ben sana özñm bir nefes edeyim, ta kıyamet ahırzaman oluncaya kadar, adın yedi yaşından yetmiş yaşına kadar bñtñn insanların dillerinden dñřmesin, adın yerin dibinde yatmasın! deyerek nefes etti. Yeniden :

-Benden sana hediye olsun diyerek Rövşenin beline dñrme kılıç taktı.

-Ey, Hızır aleyhisselam, sen bizim nefes oğlumuz diyorsun. Bunun adı nedir?

765 -Bunun adına Rövşen diyorlar.

-Aaa, koç yiğide yakışacak at değilmiş. Kadın adına benziyor.

-Karanlık yurttan aydınlık yurda çıktığı için Rövşen dediler de!

-He, öyleyse mezardan çıktı desene. O zaman bunun adı Göroglı olsun-
diye, Göroglı adını koydular.

770 Sonra erenler: “Oğlan, yönün bu yana” dediler. Göroglı bir sağına bir
soluna baktı. Erenler kaybolup gittiler.

Allah’ın verdiği şükür. Atına binip atasının çerteğine doğru gitti. Gara
görnüm geldikten sonra, attan indi, atını yedip, bağlayıp kol kavuşturarak:
“Esselamualeyküm, ata!” deyip gelip görüşüp sırt üstü yattı. Edeplince otur zannar.

775 -He, oğlum saygısızlık edip çıldırmış gibi görünüyordun. Geçenlerde beni
öldürecek gibiydin. Hani ne görüp duydun, haber ver?

-Ben görüp duyduğumu saz ile anlatayım -diyerek Göroglı sazını eline aldı.
Görüp duyduğunu haber vermek için, atasına bakarak beş kelime söz söyledi:

780 Gaflette yatıyordum geldi erenler:
“Kalk, gâfil, yerinden uyan!” dediler.
Gözüm açıp gördüm cümle cihanı,
O durana Şah-ı merdan dediler.

785 Gaflette yatıyordum, açtım gözümü,
Erenler payına sürdüm yüzümü,
Okuttular, hak söyledim sözümü
Yetmiş ik dili ayan dediler.

790 Erenler toplanıp ettiler pazar,
Münafıklar ondan ettiler hezer.
Pirim Şah-ı merdan ettiler nazar,
Kırk camı doldurup iç dediler.

Erenler cem olup burdan göçtüler,
Sırat köprüsünden bir-bir geçtiler,
Kevser kaynağından şerap içtiler,
İçen şahbazlara sultan dediler.

795 Göroglı beg söyler, kemine bende
Pirim Şah-ı merdan destgirim sende.
Beş vakit namazın kıl günde,
Ahiret yoldaşın iman dediler.

Göroglı bu sözü söyledikten sonra, Cıgalı beg :

800 -Ey zannar yiğit iş bitirip geldin. Ayet dediler, Kuran dediler, namaz dediler.
Sana da bela dediler, zehir dediler. Zannar, erenleri gördükten sonra, eski yoldan
vaz geçerek sofuluk icazetini alıp gelmişsin! Senin gibi zannarın yapacağı iş:
Kahverengi elbise, eski mes ve eski kalpak giyip etrafına beş altı siyah kuşak
sararak, önünü arkasını yıkayıp, nerede akarsu var diye, ağzına misvak alıp hava
805 atarak gezmektir. Sonunda erenleri görmüşsün. Orda ne yolda, ne huyda ol dediler?
Haber ver. Yoksa bundan haber olmaz!- dedi.

Göroglı:

-Ondan haber olmazsa, bundan haber olur mu? Ata diye atasına bakarak beş
kelime söz söyler:

810 Güzel padişahımız name gönderdi,
Şahın ordasına var, Cıgalı oğlu;
Pirim Ali şarap verip kandırdı,
Ölünceye kadar devranı sür, Cıgalı oğlu!

815 Kıyamet ağlamalı mektup göğsümde,
İlahiden verilen Gırat altımda,
Pirimin verdiği dürme kılıç destimde
Düşmana kılıcın çal, Cıgalı oğlu.

820 Yetim halimde üstüme geldi,
Ne yavuz sevdayı başıma saldı.
Ağlata ağlata yengemi aldı,
Arap'tan intikamını al, Cıgalı oğlu.

825 Rum'un şahı babamın gözün aldırdu,
Yüregimi gam gussaya doldurdu,
Gazap edip, yalnız amcam öldürdü,
Düşmandan kanını al Cıgalı oğlu!

830 Allah'tan başkasına necat demedim,
Ali'den başkasına üstad demedim,
Bir isteğim kaldı- zürriyet demedim.
Ocağın göç basan, Cıgalı oğlu!

835 Erenler cem olup buraya geldiler,
Yığılarak bize bata verdiler,
Rövşen adım Göroğlı diye koydular,
İzin, yoluna git, Cıgalı oğlu!

835 -Ey, oğlum bu sözüne inandım. İşte bu haberin iyi. Hani erenler ne verdi?
diye Cıgalı beg sağı solu kontrol etti. Göroğlı önceki dürme kılıcı dedesinin önüne
koydu.

-Başka ne verdiler?

-Yok, başka bir şey vermediler.

-Bütün verdikleri bu kılıç mı?

840 -Evet.

-Zengin, erenler de cömertmiş. Bundan silah olmaz oğlum! Bunun yapacağı
işi, belinde gücün varsa, evindeki ekmek bıçağı da yapar.

-Vermeseler ne yapacaktık ata. Verdikleri de bu.

845 -Vermeseler, oğlum, İspihan'da dört usta vardır. Üç yılda lal-i cevahirlerden
değerli mercanlardan altın-gümüşten bir ok ve yay yaparlar. O ustaların şartı,
oğlum, -onu kaldıran adamdan bir kuruş almadan veriyorlarmış. Kadıramayan adam
ise, dört yüz tümen tilla veriyormuş, diye duymuştum. Onların yanına varsan,
Allah'ın arslanı pirini ansan, o yayı çekip alırsın, oğlum!

-Allah, ata orası başka bir ülke. Ben onların dillerini anlayabilirsem iyi!

850 -Yok, anlarsın, oğlum!

Göroglu, erenlerden yetmiş iki dili öğrenmişti. Oğlan şimdi ondan habersiz.

-Oğlum, İspihan'a var, şehre kible kapısından gir. Biraz yürü, önüne bir medrese çıkar. Medresenin kapısına varıp: "Haberleşecek kimse var mı?" diye bağır. Önceki kırk kalenderin başkanı Abdilla kalender o medresede okumaktadır.
855 Yediği ekmeği helal ettirmek için, o sana ustaların dükkanını gösterir.

Göroglu, "İyi olur" dedi. Babasından izin ve dua aldı. "Nerdesin İspihan?" diye sürüp gitti.

Yol uzak, sözün kısası iyi . İspihan'a varıp kible kapısından girdi. Bir müddet yürüdüktan sonra önüne bir medrese çıktı. Medresenin kapısına varıp:
860 "Konuşacak kimse var mı?" diye bağırıldı. Abdilla kalender dışarı çıktı. Göroglu selam verdi. Abdilla kalender, onu ilk gördüğünde Göroglu yumruk kadar cık oğlandı. Şimdi atlı-silahlı gerçek koç yiğit olmuştu.

-Hey, güzel yiğit, söyle ne istiyorsun?

-Tanrı misafiriyim,

865 -Tanrı misafiri isen, hana git oğul, burası mescit-medrese. Burda sana yer bulunur da, atına yer bulunmaz.

-Ey, sen bir ahmak kalendermişsin. Ben senin kırk eşeğine yer, ot-yem bulup vermiştim. Şu şehrin içinde biricik atıma yer bulunmuyor mu?

-Hey, sen kimsin?

870 -Hey, ben Üçgümmez dağında size sığır kesip veren Rövsen'im.

Pah, kalender koşarak geldi, Göroglu'nı kucaklayıp attan indirdi. Ayağını yere değıdirmeden hücresinin töründe oturttu.

-Oğlum, gece-gündüz namazın peşinden seni istedim. Seni bana Allah taala kolaylıkla getirdi! Oğlum, kitabın' buyruğı, Önce atını yerleştireyim. Atın üzüm yer
875 mi, pirinç yer mi?

-İyi, taze, arpa bulup ver!

-Atın ayağının altına kadifeden peyandaz sereyim mi?

-Bir araba çege ser.

Abdilla derviş Göroglı'nın atını yerleştirip onun yanına geldi.

880 -Oğlum, gönlün ne isterse söyleyiver. Sen yeşil çay mı içersin, siyah çay mı? Kant içer misin, nabat ıslatıp içer misin?

Kabla, lapa, süzme yoğurt, yahni... dokuz çeşit yiyecek hazırladı. Göroglı üç dört gün kaldıktan sonra, Abdilla kalender: "Hadi, oğlum, ne için geldin söyle!" dedi.

885 -Kalender, bu şehirde bir ok-yay varmış, o ok-yay için geldim.

-Oğlum, onun işi iyidir.

890 O yayı kalenderler de biliyor. Kalender yanındaki parasını saydı, dörtyüz tümen etmedi. Kardeşlerinden ve arkadaşlarından borç alıp: "Belli olmaz, oğlan kaldıramazsa, ben vereyim" diye dört yüz tümeni kesesine koydu. Getirdi ustaların dükkanına. Ustalar:

-Hey, Abdilla kalender, bu oğlan kim? -dediler.

-Ustalar, bu bir tanıdık oğlandır. Bu şehre silah almaya gelmiştir. Sonra sizin dükkanınıza getirdim.

895 Zengin ustaların dükkanı halinden belli. "Usta ağa, tamir ediver" diye bırakılan ok-yay çok. Buna, beğendiğini alsın diye, ok-yayların hepsini yığdılar. Hiç biri Göroglı'nın gönlündeki ok-yay değildi.

-Vereceksiniz, daha düzgün olanımı verin. Ben bunlarla oynayacak değilim.

Ustaların ustası:

900 -Oğlan, çelimsiz görünüyorssun. Yeni bir ok-yay var, çıkarıp getirsek, senin gibi oğlan altındana da kalkamaz.

-Hey, ustalar, gücü yetmez, bakıp kalır dediğiniz şey nedir? Getirin bir görelim.

Ustaların ustası bir çırağına:

-İçerden alıp gel! -dedi.

905 Cırac bir hücreden alıp getirdi. O ok-yayın dokuz kat süslü deriden kabı var. Tek tek kaptan çıkarıp koydu. Kırmızı cevahirden yapılan ok-yay, hücreye ışık veriyor. Yay Göroğlu'nın kuvvetini ezdi. Babası Göroğlu'na: "Oğlum, hiç bir şeyden kokma, korktuğun yerde Allah'ın arslanı pirini hatırla!" demişti.

910 Göroğlu, Allah'ın aslanı pirini hatırladı. Yayı alıp çatırdatarak çekiverdi. Yayın iki ucu bükülerek birbirine değdi.

-Hay, hay, oğlan güçlüymüşsün. Yayı büküp kıracaksın. Bu tarafa atıver!

-Ustalar, erkek sözünden, koyun boğazından, dedikleri gibi, bunu, çeken adama, bir pul almadan verecekmışsiniz, diye işitip geldik. Şimdi biz çektik, bunu size vermeyiz.

915 -Ey, oğlan, birazcık el emeğimizi vermezsen, bunu vermeyiz.

-İşte, vermezseniz! -diye, Göroğlu yayı nişan alıverdi.

-Hey, oğlan, delilik etme! Bunu çektin, yine bir şartımız var: Bunun okunu yedi belden geçirmelisin.

-Olur, o şartınızı da yerine getirelim.

920 Sokağa çıkıp yedi belin sapını sıra sıra diktiler. Göroğlu yedi bele bakarak keymir oku yaya koyup Allah'ın aslanı pirini çağırıp attı. Ok yedi belin ortasından geçip gitti. Ok, varıp şehrin çift kapısına değdi.

-Hey, oğlan, pirin güçlüymüş, var, yayı sana bağışladık! -dediler.

Kalender, dört yüz tümen tıllayı ustaların önüne koydu.

925 -Yok, kalender, sözümüz söz, şartımız şarttır! "Çekebilecek adam olursa, bir pul almadan vereceğiz" demiştik.

-Öyle olsa da oğlana birazcık hayırlı olması için iyi olur, alın.

930 -Hayırlaşmayı ortaya koydun- diye her usta bir çift tümen altın aldı. Sekizi eksik dört yüz tümen altını kalendere geri verdiler. Göroğlu yayı alarak ustalarla vedalaşıp gitti.

Sokakta giderlerken, Abdilla kalender, Göroglı'na: "Oğlum, seni yine bir yere götüreyim" deyip, yine bir mescit-medreseye getirdi. Bir hücreye girseler, bir ak sakal dede oturuyor. Sakalı ak, elbisesi ak, sarığı ak, kirpiklerine kadar ak-kuğu gibi -Bu dede kalenderin piriymiş.

935 Göroglı baksın, hücrenin burcunda güzel bir mızrak duruyor. İnsanın gözünün yağını yiyor. Göroglı'nın gözü o mızrakta. O pir:

-Ey, Abdilla sofı, bu oğlan kim? -diye sordu.

-Pirim, bu bir tanıdık oğlan, bu şehre silah almaya gelmiş. Senin şu mızrağını ona istemeye geldim. Bu mızrağı bu oğlana ver, pirim!

940 Hey, Abdilla sofı, bu mızrağı kaldıracak oğlanın pirinin çok güçlü olması gerekir. Her gezen bu mızrağa sahip olamaz.

-Yok, pirim, bu oğlan şöyle-böyle oğlan değil. Önceki ustalardaki kırmızı cevahirden yapılan ok-yayı çekip aldı.

945 Pir: "Ay, oğlan pirini söyle, söylemezsen ok yayı bu tarafa ver!" diye kızdı. Bu pir bunu sınıyor. Yoksa bunu tanıyor mu? Göroglı'nın el alıp çınar dibinde namazına uyduğu pir buydu. Göroglı gayırrak-gayırrak oturarak bu pire pirinin kim olduğunu haber verdi.

O zaman pir:

950 -Hey, Abdilla sofı, bu oğlanın piri güçlüymüş. Mızrağı almak istiyorsa alsın, ona bağışladık! -dedi.

Göroglı koşup mızrağı aldı. O gideceği zaman pir: "Hey, Abdilla sofı, var, içerdeki silahları da bağışladık. Bu oğlan silahlarını sıkıca tutsun!" dedi.

955 Bu pirin eşyalarını Abdilla kalender bilirdi. Yine bir hücreye girip bir bohçayı koltuklayıp çıktı. Göroglı da bir mızrağı sürükleyerek döndü. Sokaktan gelirken, Göroglı'nın: "Allah, bunu Abdilla kalender hoşkabilahbar ulu pirim dedi. Bunlar gibi pirin kapısında kablâ, lapa, süzme yoğurt, yahni hazırdır. Bize ikram etmedi. Bu pir çok cimriymiş. Ya şu bahçanın içindeki çörek katmer midir? Meydana çıkarıp yesinler dedi mi ki" diye düşündü.

960 Dervişin hücreğine geldiler. Açıp baksalar çörek, katmer ne arar. Tamamı yiğit silahları. Altın yakalı zırh, golçak, tuvulga, şeşmer, balta, altın desteli kazma.

Sonunda Abdilla kalender İspihan'da Göroglı'nın silah, araç-gerecini temin etti. Göroglı yine üç-dört gün kaldı.

-Kalender, bana cevap ver. Ben şimdi ne yapayım?

-Oğlum, burada kalırsan hizmet edeyim, gitmek istersen izin Allah'tandır.

965 -Yok, kalender, ben gideyim -dedi. Göroglı Gıratı bir kıldan eyerledi. Silahlarını kuşanıp çıkıp gitti. Kalender de şehirin dışına kadar eşlik etti.

-Kalender "Uzatandan yoldaş olmaz" derler. Sana izin, dönüver.

-Yok, oğlum senden bir dileğim var. O dileğimi yerine getirirsen dönerim, olmazsa, öyünceye kadar atının dizgininden tutup yürürüm -dedi.

970 Göroglı: "Bu zannar verdiği şeyleri geri mi isteyecek, kendi mertlik ettiğine göre, ben büyüteyim diyerek atımı isterse, diye gönlünden geçirdi.

-Derviş, ne dileğin varsa söyle, yapayım.

975 -Yapsan, oğlum, önceden Üçgümmez dağında misafiriniz olduğumuz zaman senin biricik sığırımı kestirip etini yedik. Sonra nasibimiz çekti. Reyhan denen bedbahtın yurduna vardık. "İyiliğini görmek göz arslanı" "Tarif etmek sevap" dedikleri gibi, onun yanında beş-altı ağız söz söyledik. Benim o günahımı affedersen dönerim, yoksa ölünceye kadar atının ayağının altında yatak olurum.

-Kalender, günahın o ise affettim.

980 Kalender geri dönüp gidiverdi. Göroglı "Yalnızın yâri -Allah" deyip bastı ata kamçıyı. Bir menzil yolu bir basıp, iki menzil yolu iki basıp sürüp atasının çerteğine geldi. Atımı bağlayıp selam verip oturdu. Hal hatır sordular.

-Hani, oğlum, sağlıkla geldin mi?

-Geldim, ata!

-Hani, neler getirdin?

985 -İşte, benim getirdiklerim! -deyip hepsini atasının önüne koydu. Cıgalı beg teker teker kontrol edip bu tarafa geçirdi. Cıgalı beg silahları bir sıra kontrol ederek bu tarafa geçirip:

990 -Oğlum, seni adam etmek için dağda gezdim, derede gezdim. Kafam yarıldı, gözüm çıkarıldı. Şimdi seni adam ettim. Bu atlar ve bu silahlarla kendi çareni kendin bulmalısın. Sonrasını kendin bilirsin.

995 Ben sana oğlum diyordum. Sen benim torunumsun. Senin baban ülkenin hanıydı. Çardaglı Çandibil denen yerde on iki bin evli Tekeli-Türkmenli yurdun vardır. Git, oğlum Çardaglı Çandibil'e. Ey, oğlum yurda sahip olmalı, yurda! -dedi. Hey, aksakalda istek çok da. Oğlum, Çardaglı Çandibil'e varırsan, benim Gencim adında oğlum vardır. O ölmemişse, malından birazını da Allah yoluna vermez. Bazı cimriler gibi malını kendi de yiyemez. Aç ölüp gidecek adamlardandır. Ama, öyle olsa da burdan gittiğinde onun yanına var. Yurdun durumunu bilip, kendi ilimize halkımıza sahip olmanın çaresini düşün, oğlum! -dedi. Cıgalı beg, torununa nasihat verip beş kelime söz söyler:

1000 Yalınız yavrum, al pendim,
Vatanı terk edici olma!
O duran kuru ağaca,
Na hak gan sürtücü olma.

1005 Geçme yahşıyı görende,
Halinden haber verende,
Bir garip ağlayıp duranda,
Yanında gülücü olma!

1010 Eşikten geçerler töre,
Yigit odur orun göre,
Kendi gel demeyen yere,
Kalkıp varıcı olma!

Bir yiğit zürriyetsiz ölse,
Yayla dolu malı kalsa,

1015 İller ona talan salsa,
Sen elini katıcı olma!

Övüş-he Cıgalı, övüş,
Misafir gelse, et sövüş,
Dögüşürsen mert ile dögüş
Namerdi kovucu olma!

1020 Cıgalı beg sözünü tamamladı. Göroglı atasından izin aldıp “Nerdesin
Çardaglı Çandibil? diye atını sürüp gidiverdi. Vardı yurdun kenarına. Yurdun kenarı
göcebe obasıydı. Bir zaman sonra Göroglı’nın gözüne beş altı tane harabe ev
göründü. Göroglı bir evin kapısına varıp: “Konuşacak kimse var mı?” diye bağırdı.
O ev Gencim’in eviymiş. Gencim amcası dışarı çıktı. Göroglı selam verdi. Amcası
1025 selamını aldı. İkiisi birbirlerini tanımadılar.

Gencim:

-Hey, güzel yiğit ne istiyorsun? dedi. Göroglı burada dizgini eyerin kaşına
bağlayıp arkasından sazı aldı. Gencim amcasına bakıp, “Ben şimdi amcam hangisi,
yurdum hangisi bilemedim” deyip beş kelime söz söyler:

1030 Ağa can, arzumu söyleyim sana,
Yurdum ne tarafta bilemedim,
Ta ölünceye kadar kulun olayım,
Yolum hangi yanda bilemedim.

1035 At avazı bu âlemi tutmaya,
Gönül arzu eder yurda varmaya,
Düşman görsem, sivri okun atmağa,
Düşman hangi tarafta bilemedim.

1040 Pirim Ali şarap verip kandırdı,
Babam Cıgalı beg selam gönderdi,
Gencim amcan vardır deyip gönderdi,
Amcam hangi tarafta bilemedim.

1045 Göroglı diye, pirim koydu adımı,
Hak'tan başka kime söyleyim dadımı,
Hiç kimse bilmez sinemdeki odumu,
Yurdum hangi tarafta bilemedim.

Göroglı bu sözü söyledikten sonra: “Hey, güzel yiğit, sen Gencim amcam diyorsun, babam Cıgalı beg diyorsun, ben senin sözünü anlamadım. Sen bana söylediklerini dilin ile söyle. Sen kimsin? diye sordu.

-Ben, Adı beg sultanın oğlu, Cıgalı begin torunuyum.

1050 -Sen Rövsen misin?

-Evet, o benim

Gencim amcası koşarak geldi. Göroglı'nı kucaklayıp attan indirdi. Ayağını yere değdirmeden getirip ak evin törüne oturttu.

1055 Rövsenciğim gökten mi indir, yoksa yerden mi çıktın? Biz, Hünker padişah döndünüzü de canlı canlı yere gömdürdü, diye duymuştuk.

-Yok, Gencim amca, Hünker padişah sadece amcamı öldürdü, atamın gözünü oydu. Oradan kaçıp Üçgümmez dağına çertek edip orayı mesken tutup oturuyoruz. Atam, gelip bizi göçürüp götürsün, diye beni senin yanına gönderdi. Yurda göçüp gelmek istiyoruz, Gencim amca!

1060 -Çok iyi olur. Şimdi sen burada kal -dedi. Varlığının pazarı yanında. Gencim beş-altı deveyi semirtip beş-altı çocuğu yanına alarak atasının yanına gidiverdi. Atasının yanına vardı. Hal hatır soruştular. Akşam oldu. Cıgalı beg fakirin ne kadar eşyası varsa, onu çerteği ile söküp alıp gitti. Bunlar yurduna kavuşup mesken tutuversinler. Bir ay, kırk gün olduktan sonra, Çandibil'in halkı bir toplantıda konuşup danıştılar.

1065 -Ey, halk, Adı beg sultan ölüp Cıgalı beg de gideli beri yurdumuz başkansız, beysiz kaldı. Belli hanı, belli sahibi olmadı. İşte, Göroglı gerçek koç yiğit olup gelmiştir. Her derdimize derman olacaktır. Bunu yurda han yapalım. Eskiden babası halkın hanıydı. Babasının yerine çıkaralım -dediler. Göroglı'nı babasının yerine çıkarıp, halka han yaptılar. “Han olan adama altın-hazine, devlet lazımdır”

diye asker toplayıp verdiler. Hallerinden belli, onların içinde bir şey beğenmeyen, tembel gaçalak, katil, art niyetli, hırsız zenginin oğlu da var.

Göroglu, bildiğiniz gibi, er nefesi ile doğmuş yigit. Bu günlüğünü bulsa, ertesi günü düşünmez.O:

1075 -Yigitler, âşık olsa da getirin, sazende de olsa alıp getirin. Pilav olsa, üç dört defa pişiriverin! -diyor.

1080 Allah vermezse, kulun verdiği kaç gün gidecek! Önceki adamların verdiği beş-altı günde yiyip bitirdiler. Sonra, Gencim amcasından veresiye koyun almaya başladı. Sonunda Gencim amcası veresiye vermedi. Ondan sonra alçaklıkla ondan çalmaya başladı. Bir gün beş-altı koyunu çalıp yedi. Eee, Gencim de nefesine söz geçiremiyor, zannar. O Göroglu'dan yardım göreceğini umarak onun meyhanesine doğru yürüdü. Mayhanenin ağzında, sofanın üstünde oturdu. Sofacının kurnazını geçip bağıra bağıra “küfr edip oturuyor.”

1085 -Hey zannar Göroglu, Göroglu, zannar, ben senin için mi mal kazanıyorum, dünyalık kazanıyorum? Kendi ihtiyacını kendin göremiyecek misin zannar! Ben sana mı bakayım, yanındaki devletsizlere mi? Yeni han olan, bey olan yiğide bak! Hanın da büyüğü-küçüğü olmaz. Yılanın da büyüğü-küçüğü olmaz. Orada Hünker padişah kimsesiz amcanı öldürüp, dedenin gözünü oydurmuş. Orada, onların kanı duruyor. Sen burada bana talancılık ediyorsun. Toprak başına, zannar! -diyerek küfredip gitti. O gittikten sonra Göroglu: “Allah canlarım, delinin bir sözü yanlış, bir sözü doğru” derler. Benim bu yatışım doğru değilmiş” diye düşündü. Sonra yiğitlerinin yanına gelip:

1090 -Yigitler, bana asker olacaksınız yürüyün, intikam almaya gidelim -diye yigitlerine bakarak bir beş kelime söz söyledi:

1095 Beylerim arzımı söyleyeyim size,
Yürüyün, beyler ar almaya gidelim!
Herne hizmetiniz gösterin bize,
Kalkın, beyler, ar almaya gidelim!

1100 Koç yiğitler pir elini alandır,
Görün, muhannesin benzi şolandır.
Rum, İstanbul'da namus kalandır,
Gelin, beyler, ar almaya gidelim!

1105 Önce atamın gözünü oydu,du,
Sonra tutup benim ağamı öldürdü.
Yüreğimi gamla kederle doldurdu,
Gelin, beyler, ar almaya gidelim!

1110 Ahmak akılsızdır, nasihat almaz,
Muhannes savaşın talimini bilmez,
Görogli beg arın almadan kalmaz,
Kalkın, beyler, ar almaya gidelim!

Görogli bu sözü söyledikten sonra, bütün yigitlerinin salı suya kaçtı.

-Yiğitler, salınız suya kaçmasın, ben gitmezsem olmayacak. Yine de size sabaha kadar mühlet vereyim. Gidecekseniz, çabuk hazırlanın tereddüt etmeyin - Allah yardımcınız -dedi. Görogli kendi hüccresine doğru gitti.

1115 Görogli gittikten sonra, bunlar da bir şey paylaşacakmış gibi meyhanede bağırıp çağırıştılar. İçlerinden biri çıkıp:

-Ey yiğitler, bunun söylediği sözü anladınız mı? -dedi.

-Anladık.

-Ne dedi?

1120 -Hünker padişah amcasını öldürmüştür, babasının gözünü çıkartmıştır.
Ondan kanını, intikanını almaya gidecek bu zannar.

-Bir daha çıkıp:

-Ey yiğitler -yiğitler, bu zannarın yiyip içe içe ekşisi başına çıkmıştır.

1125 Bunun, on-on iki tane atlı ile kırk dört kapılı şehre varıp itibar bulmayacağı belli -dedi.

Başka biri:

1130

-Ey, yiğitler, gidelim dese, gitmeyecek misiniz, çare var mı! İşte âşık, işte sazende, işte çay, işte tütün, işte lapa, işte pilav, bazen yahni yiyip içip sırt üstü yatacak mıydınız yoksa! Canınıza hoş olanını, olmayanını önce bilmiyor muydunuz, zannarlar? -dedi.

Askerlerin beş altı tanesi:

-Biz bu gece kaçalım yigitler bizim önceki yediğimiz canımıza hoş olursa olur. Hünker bizim babamızın gözünü mü oydu, amcamızı mı öldürdü? -diye konuşular.

1135

Akıllı olan biri diğerlerine:

-Bunlar kaçacaksa kaçıversinler, siz kaçmayın. Benim dediğimi yapın -dedi.

-Niçin senin dediğini yapalım?

-Bu zannar gitmez.

-Hey, gidecekseniz gidin!

1140

-Yok, o onu bizi sınamak için söyledi. Bu günler Gencim amcası koyun vermiyor. Başka yerden alıp verdiği de yok. Bu günler rahat geziyor, bu zalim. “Şunun ihlalsısı, ihlalsızı seçilsin” diye bunu söyleyip gitti. Bu aptal mı, mahluk mu? On on iki tane atlı ile kırk dört kapılı şehre varıp itibar bulmayacağını bilmiyor mu?

1145

Beş altı tane askeri biraz öncekinin dediğine uyararak kaldı. Beş altı tanesi “Helal olsun” diyerek o gece o civardan kaçtı.

Ertesi gün Göroglı atını eyerleyip gelse, yiğitlerin beş altı tanesi oturuyor, diğerleri ise kaçıp gitmiş.

Göroglı:

1150

-Hani, yiğitler diğerleriniz nerde? diye sordu.

-Ey, Göroglı ağa, savaş sırasında kendin seçiver! Bizler senin ile beraber son nefesimize kadar savaşmak istiyoruz.

- Yürüyün savaşacaksınız! dedi. Göroglı kalan askerlerini alıp gidiverdi. Çölden geçti, dağdan aştı. Meydana indikten sonra kalenin mesçiliği buldurur mu?
- 1155 Yavaş yavaş, burnundan soluyarak, sıkıntılı bir halde gidiyor. Biri söyledi:
- Yiğitler, bu gerçekten gidecek hiç bir tarafa dönmeden gidiyor bu zalim.
- Bu arada diğeri:
- Bir şey deme, ne yapsın. Bunu konar -göçer zenginlere ziyafete çağırılmışlar. Ona gidiyor bu -dedi. Konar-göçer zenginler ziyafete çağırrsa.
- 1160 Bugünlerde çok deve ölüyor.
- Konar-göçer zenginlerde neler yok ki, onlarda tereyağ bile bulunur.
- Yiğitlerin, Göroglı konar-göçer zenginlere gidiyor, diye düşüncesi vardı. Göroglı ise oraya da varmadan, kibleye doğru gidiyor.
- Ey, yiğitler, işimiz döndü, işimiz döndü. Bu gerçekten gidiyor.
- 1165 Biri bu yandan çıkıp:
- Vah yiğitler, bana bakınız. Ben yemeğe muhtaç değildim, içmeye muhtaç değildim. Benim babamda yedi padişahın hazinesi gibi hazine vardı. Ben aptalım. Babamın kazandığını yiyip, zenginliğiyle hava atıp ilgi görürdüm. Elbisemin eteğinden tutup gölge gölge dolaşır köpekleri gölgeden kovardım. uykudan kalkıp çay, sigara içip mest olurdu. Gömleğimi, pantolonumu yıkatırdım. İçlik elbiseyi omuzuma alıp, kalpağı kafama koyardım. Püsküllü kuşağı belime kuşanıp obanın içinde geline kıza gösteriş yapardım, diye derdini döktü.
- 1170
- Yine biri bu yandan çıkıp:
- Hey, kardeş, sen zengin oğlu olduğun için bizi aç, garip görüp, bu sözleri bizi tahrik etmek için mi söylüyorsun. Sen zenginin oğluyun, oğlu ol. Alacaklı bulursa alır, bulamazsa nesini alsın! -dedi.
- 1175
- Kardeşler, birini kesip birini biçip gitmeyin. İşte, bir yere varıp iner çay ve sigara içer. Sonra bir söz söyler görelim.
- Göroglı inip çay ve sigara içtikten sonra, onlar Göroglı'nın yanına gelerek:

1180 -Ey ağa, geldiğimiz için ganimet almak, yağma etmek var mı? Alacak-
verecek, yardım çay, tütün parası var mı? Veya ar-namums diye başını aşağı eğip
mi gidiyorsun? diye sordular.

Göroglı:

1185 -Yiğitler, benim ganimetim de olmaz, yağmalamam da! -diyerek, yiğitlerine
bakıp, beş kelime söz söyler:

Ilgarım var Gürcistan'a,
Benim ile aşan yürüsün!
At üstünde şirin candan,
Maldan-baştan geçen yürüsün!

1190 Kimi ok ile, kimi yay ile,
Yiğit yahşısı şay ile,
Düşman görende oy ile,
Yüzbeyüz söngüleşen yürüsün!

1195 Yiğidin muradı attır,
Atı saklamak devlettir,
Keskin kılıç yanar oddur,
Oda özün vuran yürüsün!

1200 Göroglı der, dem he-demdir,
Namertlere gelen gamdır,
Yiğide savaş bayramdır,
Maldan baştan geçen yürüsün!

Göroglı bu sözü söyledikten sonra, nökerleri:

1205 -Malımızı canımızı kumara koyar gibi, niçin biri bizim amcamızı öldürmüş
mü dedemizin gözünü oydurmuş mu? Göroglı ağa, bizlere izin versen, biz geri
dönmek istiyoruz. Bizi zorla götürüp ne yapacaksın? Vardığımızda, bizim sana
faydamız değil, zararımız olur. Bize izin ver, ağa! -dediler.

Göroglu:

-Faydanız olmayacaksa, sizi zorla götürüp ne yapayım. Varın, size izin, geri dönün! -dedi.

1210

Bunlar dönüp geri gidiversinler. Bir müddet gittikten sonra, biri:

-Bu zalimin sözüne inanmak olmaz. Bizden ayrılıp yalnızlık bastığında, sizi götürmesem olmaz, diye, tekrar peşimizden gelmesin.

1215

Bunlar döndükten sonra, önceki konuşan -Göroglu bir süre yalnızlık çekti. Göroglu'nun savaşa çıkmasının sebebi bu. Göroglu dönüp geri gelecek oldu. Yine de düşündü: "Şimdi yola çıkıp geri dönüp şehrim varsam, Gencim amcam atamın kuyruğuna süpürge takıp beni maskara eder. Beni ilden çıkarır. "Hey zalim Göroglu, sen ne zamana kadar beş-altı tane hovardayı arkana alarak adam olacaksın! Mert ol, merdane ol!" deyip yeniden eyerledi. Gömleğini ağdırarak keçesini sırtına koydu, kuyruğunu hafifçe bağladı. Gırata bindi. Sepcin yürüyüşü vardı. Onu salıp hafiften estirip kalıversin.

1220

Şimdi haberi kimden al? Göroglu'nun atasının yanında gezen kırk atlı nökerden. Adı beg sultan öldükten sonra, onlar Çandibil'den çıkıp bir çertekte mesken tutup yatarlardı. Bu atlıların başkanına Sapar Mahrem diyorlardı. Göroglu'nun yolu bu atlıların yanına düştü. Çertekleri daha iç tarafta. Deli Metel ve Seytek Gırma adındaki yiğitleri "Kervan geçerse haber verin" diye dağın tepesine gözcü olarak koydular. Bunların işi geçen tüccarları, kervanları soymaktı. Sabah oldu. Gözcüler Göroglu'nı gördü. Seytek Gırma: "Git, Metel Köse dağa haber ver. Şuradan bir atlı geliyor, bunu yakalamanın yolunu düşünelim. Köse atlarına yem vermeden önce var!" dedi. "İyi olur" diyip Metel atı kamçılıyıp geriye dönüverdi. Köse de atlarının goşumunu çıkarıp yeni torbasını takıyormuş. Görseler, Metel at kamçılıyarak geliyor. Köse, Metel'in geldiğini görüp:

1225

1230

-Metel bir haber getiriyor, acele atın başından torbayı alın, diye bağırdı. Yiğitler atın başından torbasını alıp, çift aylı zikke indirip Metel gelmeden önce çabucak hazırladı zannarlar. Köse, Metel'in acele edip gelmesi için bağırdı.

1235 -Hey, Metel, haberini söyleye söyleye gelsen olmaz mı, kervan çok mu?
-Köse, kervanı ne yapacak, bu yankını ne yapacak. Bir atlı geliyor, ya yurt soran han, ya yurdu soran asilzâde, ya yedi padişahın hazinesi kadar hazineli zengin. Sırtındaki ise çay ya da tütün mü acaba, dedi.

1240 Hemen atlanıp derbende geri döndürüverdiler. Derbendin yakınına vardıklarında, Köse:

-Yiğitler, siz gözükmeyen durun. Ben şu atlıyı gizlice kendi gözümle göreyim-deyip attan indi. Dağın gediginde gözledi, Göroglı'nı gördüğünde: "Ey, yiğitler, bunun atı heybetli gözüüyor. Yüzü gözü sert, haşın gözüüyor. Bu bizi uzaktan kovalasa bile, biz ondan kaçıp kurtulamayız. Bu, gece bile koşabilen attır. Bizim atlar ise tok yatarlar. Biraz yaklaşsınlar. Habersiz yakalayalım" dedi. Göroglı biraz daha yakınlarına geldiği zaman, dağın derbendinden atılıp çıkan kırk atlı süngüyü aşağıya indirip, Göroglı'na karşı "Allah" diye at sürdü. Böyle şeyleri Göroglı nerede görmüştü. O geri dönüp kaçacak oldu. Yine de "Gel, ey, kaçmayım" diyip, kendine cesaret verip süngünün tabanını çevirip süngüleştirdi. Onlar inip geldiler. Göroglı geleni süngüsünün tabanı ile vurup attan düşürdü. En sonunda Bozduman'ını güpürdedip Köse geldi. Göroglı onu da attan düşürdü. Kırkı kırk yerde darmadağın olup yattı. Köse:

-Hey, güzel yiğit, senin ile at üstünde bir süngü oyunu oynasak, dudağını ısırarak iyi süngü vuruyorsun, zannar! -dedi.

1255 -Ey, yiğitler! Sizin oyununuz varsa, bizim de oyunumuz var. Vuruşmak istiyorsanız vuruşalım. Hiç birimiz sonunda öldürür gibi yaralamak yok.

1260 At üstünde yenilmeyeceğini anladıktan sonra, Köse yiğitlerin bir ikisinin kulağına fısıldadı. Bu bize at üstünde el verecek gibi değil. Sizler ileri doğru gider gibi yapın. Ben şunu aldadıp attan indirip güreşmeye ratı edeyim. O zaman toplanıp basalım şunu. Fakat kırkınız birden yığın yığın gelip öldürmeyin, canlı yakalayın. Kolunu arkasına bağlayıp çardağın direğine bağlayıp ailesine haber verelim. Bunun peşinden bin tilla, iki kap civarında tütünü gelir.

Yiğitler birbirine işaret edip dağılıp gittiler. Bunlar gittikten sonra, Köse:

1265 -Hey, güzel yiğit, senin gibi genç, daha sakalı çıkmamış, yiğit birini görsem
bağrım kaşınıyor. Boş oturasım gelmiyor. Sen bir attan insen, ikimiz güreş tutsak -
dedi.

1270 -İyi olur -deyip, Göroglı attan indi. İkisi kucaklaşıp güreşmeye başladılar.
Bir müddet geçtikten sonra Göroglı'nın ensesinden bir hışırtı duyuldu. Doğrulup
baksa, iki tane yaya yaklaşıyor. Göroglı, o zaman, bunların niyeti iyi değil diye
düşündü.

Onlar gelene kadar, apar-topar Köse'yi altına aldı. O Köse'nin söylediği:
Onlar ikişer ikşer geliyorlar. Çokca gelse Göroglı'nı yakalamaları mümkündü. O
altındaki tutsağını beşden basıp üstüne çıkıverdi. Kırkını da birbirinin üstüne bastı
ve en üste kendi bindi. Yayılıp oturdu zannar.

1275 Köse en altta kalmıştı. O yattığı yerden bağırdı: "Hey, güzel yiğit!
Maksadım seni üstüme çıkarmaktı. Şimdi maksadıma erdim. İniver çabuk, kara
zannar, kaburgalarımı kırdın."

Böyle dedikten sonra, Göroglı onların üstünden indi. Her biri arabadan
düşen kelek gibi dağılıp kaçtı.

1280 Köse:

-Hey, güzel yiğit sen at üstünde yenilmedin, güreşte yenilmedin. Bizlere
aslımı söyle -dediler.

-Benim aslımı öğrenip kız geçirecek mi bana?!

1285 -Hey, bu yiğidin nefesi şah görünüyor. Güzel yiğit, senin çaydan sigaradan
haberini var her halde?

-Evet, elbette, var.

-Yürü, seni goşa götürüp, çay sigara verelim. Sonra da senin haberini alalım.

Köse, Göroglı'nu goşa götürüp çay sigara verdikten sonra, haydi güzel
yiğit, sen kimsin? Haber ver! -dedi.

1290 -Ben Adı beg sultanın oğlu, Cıgalı beg 'in torunuyum.

-Kaybol, yok ol zannar! Kime söylüyorsun onu, Adı beg sultanın oğlu var mı?

-Ben onun oğluyum.

-Sen onun oğlu olamazsın!

1295 O arada Seytek Gırma çıkıp:

-Durun, durun, yiğitler, önceleri bir adamdan, Adı beg sultanın hanımı öldükten sonra, ondan mezarda bir oğlan doğmuş, onu Cıgalı beg bulup almış. Adını da Göroglı koymuşlar, diye duymuştum, Bu, o çocuk olabilir -dedi

Köse, Göroglı'dan:

1300 -Sen o musun? -diye sordu.

-Evet, o benim

Köse koşarak geldi. Göroglı'nın boynundan sarıldı. Yanağını okşadı. Grup grup, topar topar edip, basıp öldürüp varıyor.

1305 -Ey, Göroglı, Göroglı! Senin baban öldüğünden bu tarafa varacak yer, batacak göl bulamadık. Dönüp dolaşırız. Şimdi gökyüzüne uçsan, ayagından çekeriz. Yere girsen kulağından çekeriz seni bırakmayız.

Göroglı:

-Ben de sizin gibi yiğitler istiyordum, buldum -deyip babasının kırk atlı nökerine sahip oldu. Bu akşam Köse'nin çardağında kaldı.

1310 -Göroglı beg , haber ver, ne münasebetle geldin bu taraflara?diye sordu.

-Köse, Hünker padişah amcamı öldürdü. Atamın gözünü oydu. Ben ondan intikamımı almaya çıktım.

1315 -Peh Göroglı, hayırlı bir iş için çıkmışsın.O bizim işimiz. Yerimize koşarak gelip durduğumuz yer. Yiğitler, atınızı hemen eyerleyin. Bize yeni ağa geldi. El ayak edinelim. Yiğitler atlarını azar azar eyerleyip atlandılar. Köse zalim öne geçerek, Bozduman'ı güpür güpür ettirip kalıverdi. Hünker'in yurdunun bir kenarına vardılar. Bir ormanın içi ile geliyorlardı. Koç yiğidin eli başarı kazansa söz mü!

1320 Hünker'in oğlu kırk sipahisi ile kuşunu kaldırıp orman sülünü avına çıkmış.
Bunun bir kenarından girdiler. Vur, yık, batır, devir,! Bas, öldür! Büküp bas!
Büyüğünü-küçüğünü kırdılar. Amcası için Hünker'in oğlunu öldürerek dönüp
gittiler.

1325 Köse'nin çardağına gelip akşam burada kaldılar. Köse sabahleyin: "Yigitler
göçün Çandibil'e! dedi. Kıymetli eşyalarını alıp kalın eşyaların, çadırını bir yana
toplayıp ateşe verip gidiverdiler. Köse ve diğerleri Çandibil'e dahil oldular.
Göroglı'nın meyhanesine gelip atlarından indiler. Göroglı yetimlik çekerek, gariplik
çekerek, horlanarak sonunda adam oldu. Babasının yurduna, askerlerine sahip oldu.
Amcasının intikamını aldı. Atasının gözü için bir çok düşmanı öldürdü. Yurdunun
toprağını okşayıp meyhanesinde mest olup yatırversin.

ALI KİŞİ (Kuzey Azerbaycan Varyantı)*

Alı kişi neçe iller idi ki, Hesən hana ilhı otarırdı. Ömrünü, gününü onun gapısında çürüdüb, saçını-sagğalını ilhıçılığda ağartmışdı.

Her gün seher dan yeri ağaranda Alı kişi ilhını çöle aparar bütün günü otarar, geceden bir pas keçenden sonra halhala getirerdi. Dağlarda, daşlarda,
5 kövşenlerde Alı kişinin ayağı deymemiş bir garış yer galmamışdı.

Bir gün Alı kişi ilhını sürüb derya kenarına aparmışdı. Atlar deryanın kenarında otlayırdı. Alı kişi özü de bir terefde daşa söykenib oturmuşdu. Dan yeri yenice ağarmışdı, goca ilhıçı bir de bahdı ki, budur, deryadan iki aygır at çıhdı. Atlar gelib ilhıya garışdılar. İki madyana yahınlaşandan sonra yene gayıdıb deryaya
10 girdiler. Alı kişi ne geder ilhıçılığ elemişdi, bele şey görmemişdi. Tez galhib madyanları manşırladı. Amma bu barede heç kese bir söz demedi.

Bu işin üstünden bir neçe vaht keçdi. Alı kişi ayları, günleri sayıp madyanları gözden goymurdu. Ele ki vede başı yahınlaşdı. Alı kişi madyanların yanından el çekmedi o geder gözledi ki, ahırda onlar doğdu. Gulanlar böyüyüb day
15 oldular.

Bir gün Togat paşası Hasan paşa, Hesən hana gonah geldi. Hesən han, paşanı gonah eledi. Paşa söhbet arasında hana dedi:

-Hesən han, eşitmişem senin yahşı cins atların var. Kerek ilhından mene iki ayğırlıq at veresen.

20 Hesən han o saat "beçeşm" deyib Alı kişini yanına çağırdı ve tapşırđı:

-Sabah ilhını çöle aparma, paşa üçün iki ayğırlıq at tutduracağam.

Hesən han bu sözü deyen kimi daylar Alı kişinin yadına düşdü. O, hanın başına uca elemek üçün seher tezden durdu, dayları tutub halhalda bağladı, ilhını sürüb çöle ötürdü.

25 Bir az sonra Hesən han, paşa da yanında halhala geldi. Paşa bahdı ki halhalda iki uzun ortalı, arıg, çöpüklü day bağlanıb. Bildi ki, bu dayları ona vermek isteyirler. Gülüb dedi:

* Koroğlu, (Haz. M. H. Tehmasip), Baku 1975, 5-16.

-Hesen han, mene demişdiler ki senin yahşi cins ayğırlıg atların var. Bunlar nedir? İş bele elenge-ulengeye galsa, bunlardan benim özümde de çohdur.

30 Paşanın sözü Hesen hana oh kimi deydi. Üzünü Alı kişiye dutub dedi:

Ahmag goca, men sene dememişdimmi at tutduracağam, ilhımı sahla, niye sahlamamısan?

Alı kişi dedi:

35 -Han sağ olsun, men goca ilhıcıyam. İlhıdaki atların hamısını ovcumun içi kimi tanıyırım. Sen bu dayların beleliyine bahma. Eğer başının ucu olmağın isteyirsense paşaya bunları ver.

Alı kişinin yeke-yeke danışmağından Hesen han daha da gezeblendı. Onun üstüne gışgırıp dedi:

40 -Menim ilhımda alemde söylenen cins ayğırlıg atlar var. Bu elengleri gonağa gösterib meni hecalet elemekde megsedin nedir?

Alı kişi dedi:

-Han sağ olsun, benim megsedim paşanın yanında senin başını uca elemekdir sen bilirsunki, men yahşi at tanıyırım. Senin ilhında bunlardan yahşi at yohdur. Bütün dünyanı gezsən, gene de bele at tapa bilmezsen.

45 Hesen han gezeblenib dedi:

-Bilmirem, bir saata geder yerde de olsa, göyde de olsa gerek paşaya layıg, benim adıma layıg iki dene yahşi ayğırlıg at seçesen. Bu saat get, seç, getir.

Alı kişi dedi:

50 -Han, onda izin ver paşa üçün ayğır seçmeye başga adam getsin. İlhıda bu daylardan yahşi at yohdur. Men özüm başa düşe-düşe yahşi atı goyub pis at seçebilmerim. Bu benim adıma layıg olmaz.

Bu söz Hanı cin atına mindirdi. Cellad çağırıp emireledi ki. Alı kişinin boynun vursun. Paşa da gezeblenmişdi. Alı kişinin ahır sözü onu da deli elemişdi. Odur ki, dedi:

55 -Hesen hanı men körürem ki, senin ilhicin bu daylara çoh böyük giymet verir. Yegin ki ele o haqlıdır. Onda sen bele ele. Bu dayların her birini onun bir gözüne giymet ele. Paşanın sözü Hesen hanın hoşuna geldi. Emretti cellad Alı kişinin gözlerini çihartdı.

60 Alı kişi ne dindi, ne de sesini çihartdı. Bir defe uf da elemedi. Ele ki, cellad işini gurtardı. Alı kişi ayağa galhib dedi.

-Hesen han, insan üçün dünyada her naz-ne, metden şirin şey gözdür. Sen meni ondan binesib eledin. Men senin gapında can çürütdüm ilan kimi gabıg goydum, saç-saggal ağartdım, amma sen bunların heç birini bilmedin, gedr-giymet vermedin. Bir paşanın sözü ile meni kör eledin. Ancag aybi yohdur. Bizimki bele gelib. İndi ki, benim gözlerimi bu daylara giymet eledin, barı heç olmazsa sözünün ağası ol. Bu dayları mene ver.

Hesen han dayların heresini onun bir goluna bağlatdırıb gapısından govdu.

Kör Alı, daylar da yedeyinde, tapdana-tapdana öz evine geldi.

70 Kende heber düşdü. Cemaat onun başına yığıldı. Heber gedib Alı kişinin oğlu Rövsene çatdı.

Rövşen, Rüstem kimi igid, yeniyetme bir oğlan idi. On beş-on altı yaşı ya ola, ya olmaya idi. Amma ele güçlü ele guvvetli idi ki, ağacın budağından yapışsa kökünden çiharar, öküzün buynuzundan yapışsa yerinden dik galdırardı.

Rövşen atasını bu halda görcek soruşdu:

75 -Ata sene ne olub? De görüm, seni kim bu hala salıb? Alı kişi ehvalatı oğluna danışdı. Rövsen gızmış pelenke döndü. Ayağa galhib dedi:

-Oğlun senin gısasını yerde goymaz, ata! İndi Hesen han benim gabağımdayansın, körüm nece dayanır.

80 Kendin cavanları da galhdılar. Alı kişi işi bele görende oğlunu çağırıp yanında eyleşdirdi. Elini onun çiyinine goyub dedi.

-Hele gısasın vahtı deyil, bala! Vahtında men özüm deyeceyem. İndi diggetle gulag as! Menim gözlerim bu dayların üstünde çiharılıb, bu dayların

85 üstünde de gerek benim gisasım alına. Bu dayları sene tapşırırım. Bunlar ele-bele atlardan değil. Bunlar derya atından emele gelibler. İndi sen gerek büyük bir tövle tikesen. Bu tövleye gerek heç bir yerden işig deyilen şey düşmeye. Gırh gün tamam atlar bu tövlede galacag -bayır, bacag üzü görmeyecekler. Bir beni-insan gözü de bu gırh günün erzinde gerek bu atlara bahmaya.

Rövşen dedi.

90 -Yahşı, ata, bele olanda bes men onları nece yemleyeceyem? Nece suvaracağam?

Alı kişi dedi:

95 -Sen tövlede her day üçün gırh gözlü bir ahur gayıracagsan. Atların gırh günlük arpasını samanını hemin bu ahurlara dolduracagsan. Kendin başındaki Zümrüd bulagdan tövlenin içerisine bir arh açacagsan. Her ahurun yanında da balaca bir çarhovuz tikeceksen. Atlar gırh gün burada yeyib-içib beslenecekler. İndi helelik tövle hazır olanacan dayları çek, bir yerde bağla.

Rövşen gabagca atasını rahladı, sonra dayların yerini sahmanlayıb tövleni hazırlamağa başladı. Ele ki, tövle hazır oldu. Alı kişi gelib eli ile çarhovuzu, arhı, ahurları yohlayıb dedi:

100 -Yahşıdır. İndi sen ahurları doldur, suyu da hovuzlara bağla. Ancag yene de sene deyirem: Gerek tövleye ne işig düşe ne de atlara beni-insan gözü baha.

Rövşen, atasının dediyi kimi ahurları doldurdu, suyu bağladı, atları içeriye çekib ahurların gabağında helgebendeledi, gapını, bacanı berkidib çıhdı.

Bu işden düz otuz sekkiz gün geçdi.

105 Atalar deyibler ki, insan sebirsiz olar. Rövşen otuz sekkiz günü başa verdi. Otuz dogguzuncu gün ne gedereledi, özünü sahlaya bilmedi ki, bilmedi. Ele bil ki, bir adam onun üreyine girib hey deyirdi: "Gırh güne başa gele bilen iş otuz dogguz güne de gelir. Get bir atlara bah!" Ahır Rövşen gelib tövlenin üstüne çıhdı, balaca bir deşik açıb içeriye bahdı.

110 Rövşen evvel gözlerine inana bilmedi. Sağ ahurdaki atın çiyinlerinde iki
dene ganad var idi. Ganadlar alov kimi yanır, gızıl kimi parıldayırdı. Rövşen tez sol
ahurdaki ata bahdı. Gördü yoh, bu atın ganadı yohdu. Gözlerini dolandırıp yene de
sağ terefdeki ata bahdı. Gördü ganad yavaş yavaş sönür. Rövşen tuttuğu işden
peşman oldu. Tez deşiyi örtmek istedi, ancag iş-işden keçmişdi. Ganadlar yavaş
115 yavaş eriyib tamam yoh oldular. Rövşenin bir eli oldu, bir başı. Ancak hara
çatacağ? Olan olmuşdu. Kor -peşman deşiyi örtüb geri gaytdı. Amma bu barede
atasına heç bir söz demedi.

Beli, bir gün de gelib keçdi. Gırhıncı gün Alı kişi Rövşen'i çağırıp dedi:

-Bala, gel meni atların yanına apar.

120 Rövşen atasının elinden tutub tövleye apardı. Alı kişi gabagca sağ ahurdaki
ata yakınlaşdı. Elini atın süysününden goyub sağırsına geder çekdi. Sonra Rövşene
taraf dönüb dedi:

-Oğlum, bu atlara beni-insan gözü bahıb.

Rövşen bilmedi ne desin, soruşdu:

125 -Ata, sen neden deyirsen?

Alı kişi dedi:

-Oğul, menden gizletme, men sene deyirem ki, bu ata beni-insan gözü
bahıb. Bu atın gerek ganadı olaydı. Düzünü de görüm, bu nece olan işdir?

Rövşen ehvalatı atasına danışdı. Alı kişi dedi.

130 -Oğul, sebirsizlik adama hemişe ziyan verer. İndi sen de öz sebirsizliyinin
ziyanını çekirsen. Ancag fikir elemeye gelmez. Olan olub, keçen keçib.

Sonra o, sol ahurdaki ata yakınlaşdı. Bu at uzun-caydag, çekme sağrılı,
nazik ortalı bir at olmuşdu. Eli ile atın üzünü, gözünü, yalını, sağırsını tumarladı.
Ondan sonra gene de sağ terefdeki atın yanına gayıtdı. Bu at çok güzelleşmişdi. İri
135 başlı, dolu gözlü garabirçekli, uzun boyunlu, tökme döşlü, yoğun, enli sağrılı... İki
göz isteyirdi ki, ona tamaşa elesin. At finhırıp iki dal ayakları üste göye galhdı.
Ağzını açıb Alı kişiye yönelmek istedi. Goca ilhıçı atın üstüne gışgırdı. At sesinden

onu tanıyıp sakit oldu. Alı bu atın da başını, üzünü, yalını, belini, sağrısını tumarladı. Sonra dedi:

140 -Oğul, hele bir neçe gün de atları bayıra çiharmag olmaz. Gapını bağlamag lazım deyil. Özün günde gelib yemleyib sulayarsan.

Rövşen atasını eve aparıb, özü tövleye gaytdı. Atlardan muğayat olmağa başladı.

Belelikle bir neçe gün de keçdi.

145 Bir gün yine atası Rövşen'den soruşdu:

-Oğul, atlar necedirler? Nece yeyirler?

Rövşen dedi:

150 -Ata, sağ terefdeki at deyrman kimi üyüdü. Arpa-saman yetirmek olmur. Sol terefdeki at da yahşıdır. Ancag ondan az yeyir. Özü de dincdir. Amma sağ terefdeki at heç durub dincelmir. Gızmış ner kimi oyur-oyur oynuyur.

Goca ilhıçı yine de oğlu ile beraber tövleye geldi. Atları yohlayıb dedi:

155 -Rövşen, oğul, atlar daha böyüyüb, minilmek heddiye çatırlar. İndi onları bir-bir berke-boşa salıb, sıngdan çıkartmag lazımdır. Ezel bunu, sonra da o birisini min, tezece sulanmış şumda seyirt, garatikanlığa sür, sonrda da sıldırım daşlı dağa çap.

Rövşen, atasının öyrettiyi kimi, ezel sağ terefdeki atı mindi. Yenice sulanmış şumda seyirtti, sonra goca ilhıcının yanına gaytdı. Tecrübeli goca atın burnunu tutdu, at öskürmedi. Sonra üreyine gulag asdı, bahdı ki, atın üreyi heç töyşümür. Ondan sonra dırnaqlarını yohladı. Bir gırığ da palçığ tapa bilmedi.

160 Rövşen indi de o biri atı mindi, şuma sürdü, seyirdib yine atasının yanına gaytardı. Alı kişi onun da üreyini dinledi, burnunu tutdu, sıhıdı, dırnağının birinden bir gırığ palçığ tapıldı. Rövşen bu defe birinci atı minib garatikanlığa vurdu. At garatikanlığı yarıb, ıldırım kimi süzüb, ilhıcının yanında dayandı. Goca ilhıçı onun baldırlarını, çeçiklerini yohladı. Heç bir yerinde ne bir tikan izi tapa bildi, ne de bir yara. O biri

165 at da sıngdan pis çihmadı. Ancag dal ayağının birini tikan azacıg cızmışdı.

Rövşen ahırınıcını sınağ üçün yene de birinci atı minib sıldırım daşlığa saldı. At gülle kimi sıldırım daşlığa endi, gızılguş kimi uçub, goca ilhıcının beraberinde dayandı. Goca Alı atın gabag ayaglarının üyelerini berk sıhdı, at ne diksindi, ne de gırpındı.

170 İndi növbə ikinci atın idi. Rövşen bu atı da minib sıldırım aşağı elden goydu. At çeciklerini daşlara çırpa çırpa sıldırımını endi.

Goca Alı dedi.

175 -Oğul, Rövşen, birinci at sınağdan çox yahşı çıhdı. İkinci at da pis çıhmadı, emek itirmedi. Ancag birinci ata çata bilmez. Bu atın tayı-beraberi çarh altında tapılmaz. Birinci atın adını Gırat, ikinci atın adını Durat goyuram. Hemişə gorhulu seferlere, düşmen üstüne, galalar almağa gedende Gıratı minersen, Gırat seni çox darlardan, çok ölümlerden gurtaracag. Gıratın gedrini yahşı bil, onu candan eziz sahla!

Sonra Alı kişi dedi:

180 -Oğul, atlar böyüdü. Sınağdan çıhdı. İndi Hesən handan gısas almag vahtı çatıb. Çek atları yeherle, gedib Hesən hanla hagg-hesabımızı çekek.

Hele uşaglıgda bir gün Rövşen çölde oynadıgı vaht yerden bir daş tapmışdı. Daş balaca idi, amma çox ağır, çox da sanballı idi. Özü de işim-işim ııldayır, par-par parıldayırdı.

185 Rövşen daşı yerden götürüb, örüşde otlayan bir buzova atdı. Daş buzova deymedi, amma ele yeli buzovu yıhib öldürdü. Rövşen gayıtdı, ehvalatı atasına danışdı.

Alı kişi Rövşenin sözlerine gulag asıb dedi.

190 -Oğul, Rövşen get buzov yiyesini top, buzovun cerimesini ver, razı sal, sonra da haman daşı tap, benim yanıma getir.

Rövşen getdi, ezel buzov yiyesini razıeledi, sonra da daşı tapıb getirdi. Alı kişi daşı o üzüne, bu üzüne çevirib yoahladı. Bahdı ki, daş göyden düşmüş ıldırım parçasıdır.

195 Sabahısı gün Alı kişi Rövşenden helvet ıldırım parçasını götürüb bir ustanın yanına apardı. Salam-eleykesselamdan sonra daşın bir balaca tikesini ustaya verib dedi:

-Usta, bu daştan mene bir biz gayır.

Usta bir daşa bahdı, bir de dönüb diggetle Alı kişiye bahdı. Daşı gaytarıb dedi:

-Akı kişi, sen bir dünya görmüş kişisen, heç daşdan da biz olar?

200 Çoh çene-boğazdan sonra ahırı Alı kişi ustanı razıeledi ki, daşı bir zindanın üstüne goyub döysün, görsün döyülür, ya yoh. Usta bahdı ki, doğrudan da bu daş mum kimi bir şeydir. Alı kişiye dediyi sözlere peşman oldu. Daşdan bir biz gayrıb ona gaytardı. Alı kişi ustanın haggını verdi, bizi cibinde gizletdi. Daşın kalanını bir misri gılnc gayıranın yanına aparıb dedi:

205 -Usta, bundan mene bir gılnc çek.

Bu usta evvelkinden de uzunçu idi. Gerez uzun çek çevirden sonra Alı kişi bu ustanı razıeledi.

Usta yeddi güne daşdan bir gılnc gayırdı. Ele ki gılnc hazır oldu, usta bahdı ki, gılnc ne gılnc. Vallah bu ele bir gılncdır ki, gün kimi yanır, ay kimi işg salır.

210 Ustanın gılnc gözü düşdü.

Ele ki, ve'de tamamında Alı kişi gılnc üçün geldi, usta ona öz gılncını vermeyib, evezinde başga bir gılnc verdi. Ancag Alı kişi evvelden işini möhkem tutmuşdu. Dinmez, söylemez cibinden bizi cıharıb, gılncın tiyesine basdı. Biz gılncı delib, o biri terefine keçdi.

215 Usta bahdı ki, Alı kişini aldada bilmeyecek naçar galıb, onun öz gılncını özüne verdi. Alı kişi gılncı götürüb, evlerine geldi. Amma bu barede oğlu Rövşene heç bir söz demedi.

220 Ele ki, Rövşen Gıratı, Düratı ifçin yeherleyib, atasının beraberine çekdi, Alı kişi her şeyi hazır görende eve girdi, hamam gılncı gizletdiyiyerden götürüb oğlu Rövşene verib dedi:

-Rövşen, al bu gılcı beline bağla. Bu gılcı sen gördüyün gılcılara benzemez. Bu gılınca ıldırım gılcı deyerler. Bu ele bir gılncıdır ki, gabağında heç bir şey dayanmaz. Her neye vursan keser, töker. Bu gılcı ile sen hanlara, beylere, paşalara gan udduracagsan. Bu gılcı ile mühennetler, namerdler senin elinden dad
225 çekecekler. Bu gılcı ile sen galalar sındıracagsan, sedler dağıdacagsan. Ancag bunun ıldırım gılcı olduğunu heç kese bildirme. Bundan sonra bunun adını misri gılcı deyersen. Ne geder ki, sen Gıratın belindesen, bu gılcı da senin belindedir, heç bir düşmen sene bata bilmeyecek

Rövşen gılcı atasından alıb beline bağladı. Alı kişi Dürata, Rövşen de
230 Gırata minib yola düşdüler.

Az getdiler, çoh getider, ahırda gelib Hesən hamn imaretine çatdılar. Rövşen bir terefdə dayandı. Goca Alı kişi Düratı imaretin gabağına sürüb Hesən hanı çağırdı. Hesən han çıhib goca Alı kişini yalmanına el çatmayan, uzun yallı bir atın üstünde gördü. Han o terefe bahanda gördü, Alının oğlu da burdadı. Özü de
235 bir ata minib; bir ata minib ki, ruzigarın gözü hele bele at görmeyib.

Alı kişi dedi:

Hesən han, bu atlar senin beyenmediyin o çöpüklü gulanlardır. Sen bunların üstünde benim gözlerimi çıhartdırdın. Bah gör indi nece at olurlar?

Alı kişi sonra dedi.

240 Hesən hanı men sene yahşılığ elemek istedim, sen anlamadın. Menim yahşılığımın evezine meni dünya ışığına hesret goydun. İndi senden gisasımı almağa gelmişem. Elinden geleni esirgesen, kişi degilsen.

Hesən han Alının sözünden acıgladı, gılcı çekib kişinin üstüne cumdu. Rövşen Gıratı onun üstüne sürdü. İldırımından gayrılmış misri gılcının göyde parıldamağı ile hanın başının yere dığırılmağı bir oldu. Ses-küy gopdu. Goşun onların üstüne yeridi. Rövşen özünü goşuna vurdu. Bir yandan Gırat, bir yandan
245 Dürat, bir yandan da Rövşen misri gılcıla goşunun gabag destesini gırb dağıtdılar.

Ancag goşunun dalı kesilmirdi. Deste destenin dalınca gelirdi. Garişganın sayı var idi, goşunun sayı yoh idi. Alı kişi bunu başa düşüb dedi:

250 -Oğul, bu geder goşuna sen tek cavab vere bilmezsen. Ahırda ya öldürerler ya da diri tutarlar. Sür atları özümüzü bu goşundan salamat gurtarag!

Rövşen ezel atasının sözüne bahmadı. Yene de özünü goşuna vurdu. Başlar kesdi, gollar gırdı, merd-merdana dava elədi. Ancag kor atasının ele geçeceyinden gorhub, elacsız davadan el çekdi. Atası ile bereber atları sürüb çöle teref üz goydular.

Goşun da el çekmeyib, onların dalına düşdü. Bir hayli getmemişdiler ki, bir de Rövşen Gıratın başını çekdi. Dönüb geri bahanda gördü ki, bir deste keher atlı ıldırım kimi gelir. Dedi:

-Ata bir deste keher atlı yetirya yetirdedir.

260 Alı kişi dedi:

-Oğul, Rövşen, ağızlarını sulanmış şuma sal!

Rövşen atları suma saldı. Keher atların heç biri şumdan çıha bilmedi. Hamısı batıb galdı. Gırat ile Dürat ıldırım kimi şumdan çıhib yola düşdüler. Bir az da getmişdiler ki, yene Rövşen Gıratın yüyenini çekib geri bahdı. Gördü bu defe de bir deste gara atlı, budur, yel kimi gelir, dedi:

-Ata bir deste gara atlı yetir hayetirdedir.

Alı kişi dedi:

-Bala, ağızlarını garatıkanlığa sal.

Rövşen atları garatıkanlığa saldı. Gara atlılar da özlerini tıkanlığa vurdular. Amma heç biri kenara çıha bilmedi. Hamısının baldırları gızıl gana boyanıbgaldı.

Rövşen bir az da getmişdi, bir de atın cilovunu darddı, ganrılib geri bahanda gördü indi de bir deste ağ atlı çathaçatdadır. Dedi:

-Ata bir deste ağ atlı yetirhayetirdedir.

Atası dedi:

275 Oğul, gorhma, ağızlarını daşlığa sal!

Rövşen atları daşlığa dırmanışdırdı. Ağ atlar sıldırım daşlıglara çıha bilmeyib yarı yolda galdılar. Gırat ile Dürat gızılguş kimi süzüb, sıldırım gayalagin dalında gözden itdiler.

280 Ata-oğul ahşama geder yol gidib, ahşam üstü bir çayın gırağına çatdılar. Alı kişi buranın nece yer olduğunu oğlundan heber aldı.

-Ata, bura ağaçlı, otlu bir yerdir, ortadan da bir çay ahır.

Alı kişi dedi:

Oğul, burada yurd salmag olmaz. İlhinin, mal garanın elinden dincele bilmerik. Bir de ki, hanlar, paşalar heber tutar, bize namerdlik eleyer.

285 Ata-oğul o gece çay gırağında galdılar. Sabah açıldı, yine galhib yola düşdüler. Az getdiler, çoh getdiler, ahşam bir düzengaha çatdılar. Alı oranın da ne cür yer olduğunu Rövşenden soruşdu. Rövşen cavab verdi ki:

Ata, bura ucu-bucağı görünmeyen bir düzengahdır.

Alı kişi dedi:

290 Burada da galmag olmaz, orada atlanan burada düşer. Karvanların ayakları altında galarıg.

Bu geceni de burada geceleyib, sabah yine yola düşdüler. Getdiler, getdiler, bir uca dağın beline çatdılar. Alı kişi soruşdu:

Oğul, bura nece yerdir?

295 Rövşen dedi:

Ata, bura her terefi sıldırım gayalığ çenli, çiçekli bir dağ belidir.

Alı kişi soruşdu:

-Oğul, bah gör, bu bel ki, deyirsen bunun her terefinde bir uca gaya görünmür ki?

300 Rövşen dedi:

-Ata, görünür. Biri sağında, biri de solunda. Özü de başları gardır.

Alı dedi:

-Oğul, benim ahtardığım yer ele buradır. Men buranı çoh yahşi tanıyırım. Cavan vahtlarda burada çoh at oynatmışam, çoh ceyranlara oh atmışam, çok cüyürler ovlamışam. Bura benim köhne oylağımıdır. Buraya Çenlibel deyerler. Biz burada yurd salmalıyığ. İndi özümüze bir olacag, atlarımıza da bir tövle tik.

Rövşen özleri üçün bir olacag, atlar üçün de bir tövle tikdi. Ata-oğul Çenlibelde yurd saldılar, yaşamağa başladılar.

Günlerin bir günü Alı kişi Rövşeni yanına çağırıp dedi:

310 -Oğul, buradaki dağların birinde bir cüt bulag var. Adına Goşabulag deyerler. Yeddi ilden yeddi ile cüme ahşamı meşrig terefdin bir ulduz, meğrib terefdin de bir ulduz doğar. Bu ulduzlar gelib göyün ortasında tugguşarlar. Onlar tugguşanda Goşabulağa nur töküler, köpüklenib daşar. Her kim Goşabulağın o köpüyünde çimse ele güvvetli bir igid olar ki, dünyada misli-beraberi tapılmaz. Her
315 kim Goşabulağın suyundan içse aşig olar. Özünün de sesi ele güçlü olar ki, ner'resinden meşede aslanlar ürker, guşlar ganad salar, atlar, gatırlar dırnag töker. Çok igidler, şahzadeler bu su üçün gelibler, ancag heç birinin bahtı yar olmayıb. İndi yeddi il tamam olhasıldur. Ve'de çatıb. Get ahtar, Goşabulağı tap, ancag köpüyünden bir gab da doldurub mene getir!

320 Rövşen getdi, dağları, daşları ender-döndereledi. Ahırda bir dağa çatdı. Gördü dağın bir terefindin uca sıldırım, elçatmaz, ün yetmez bir gaya var. Gaya ele bir gayadır ki, igid isteyir üstüne çıhsın. Rövşen gayanın dörd terefini dolandı, göz gezdirdi, el tutan bir yer tapa bilmedi. Ahırda belinden kemendini açıb gayaya atdı. Min enval-müsibetle gayaya dırmaşdı. Bahdı ki, bura ele çemenzar lalezar, bir yerdir daha ne deyim. Gül-gülü çağırır, bülbül bülbülü. Ele bil ki, bu sıldırım gayanın üstünde bir bağça sekli çekilib, yetmiş iki gelemle yetmiş iki reng vurulub. Ortalıgda goca bir ağac, altında da Goşabulag durna gözü kimi gaynayır, göz yaşı kimi ahıb etrafi süd gölüne dönderir. Rövşen o geder gözledi ki, ahşam oldu. Gecedin bir heyli keçdi. Bir de gördü ki, meşrigden bir ulduz, meğribden de bir
330 ulduz doğdu. Ulduzlar gelib düz Goşabulağın üstünde toguşdular. Ulduzların toguşmasından Goşabulag daşdı. Ağ köpük adam boyu galhdı. Rövşen köpükden bir gab doldurub başına tökdü, bir gab da duldurub içdi. Tezedin bir de doldurmag

isteyende bahdı ki, ey dadi-bidad.... Köpük hayanda idi. Bulaglar gene de ele durulub, ele durulub ki, ele bil göz yaşıdır ahır. Rövsen bir başına, bir dizine vurdu.
335 Ancag hara çatacağ...Gabı götürüb kor peşman geri döndü, ehvalatı atasına danışdı.

Alı kişi bir ah çekib dedi:

-Menim gözlerimin dermanı o köpükde idi. O da ki ele gelmedi.

Rövşenin derdi bir idi, beş oldu. Başına, gözüne döymeye başladı ki, men
340 niye gabagca özüm içdim. Alı kişi dedi:

-Oğul, ceza-feza elemekden bir şey çılmaz. Keçene güzeşt deyerler. Görünür, bir de seni görmek mene gismet deyilmiş. Day benim ecelim tamamdır. İndi gulag as, sene bir iki sözüm var.

Rövşen atasının yanında eyleşdi. Alı kişi dedi:

345 -Bala, ay keçer, il dolanar, senin adın megrıbden meşrigten bütün dünyada meşhur olar. O köpükden senin gollarına güvvet, özüne de şairlik verildi. Bir de senin sesine, ne'rene ele bir güvvet gelecek ki, İsrafilin suri onun yanında milcek vızıltısı olacag. Beyler, hanlar, paşalar senin adın gelende gorhudan diz çöcekler. Ne geder ki misri gılnc senin belinde sen de Gıratın belindesen, özün de
350 Çenlibeldesin, sene heç kes dov gele bilmeyecek. Ancag bu hendeverde meşhur bir gaçağ var, adına Deli hesen deyerler... Özünü birce ondan gözle. Get, senin adımı Koroğlu goydum!

Alı kişi vesiyetini eleyib ömrünü öz oğluna bağışladı.

355 Koroğlu atasını Goşabulağın yalnızında defn eleyib, o günden Çenlibelde yurd-yuva saldı.

KÖROĞLU (Güney Azerbaycan Varyantı)*

Köroğlunun öz adı Ruşen idi. Atasının adı- Ali. Ali var devleti ile meşhur olan Hasan hanın ilhıcısı idi. Ali nice iller Hasan hana ilhı otarmışdı, onun kapusunda ömrini-günini çürüdüb sakkalını ağartmışdı.

5 Ali bir gün ilhını derya kırağına aparmışdı. Atlar deryanın kırağında bir otlakda otlayırdı. Ali birden gördü deryadan iki at çıhdı. Atlar geldiler, ilhıda iki madyana basdılar, sonra kayıdub deryaya girdiler.

Bundan üç ay geçdi. Madyanların heresi bir kulan doğdu. Kulanlar büyüyüb bir yaşar oldu.

10 Bir gün Hasan hanın evine bir paşa dostu konak gelmişdi. Hasan han, dostu paşaya yahşi konaklık eyledi, keyfini, halini soruşdu. Paşa, Hasan hana çok razılık eyledi. Hanlığını, devlet malını beğendi. Sohbet arasında didi:

-Hasan han, işitmişem senin kaşing cins atların var. Geldim ilhından iki ayğırlık at aparım.

Hasan han ilhıcısı Aliyi yanına çağırub didi:

15 -Paşa için iki ayğırlık at dutturacağım, sabah ilhını çöle aparma.

Koca Ali, derya atlarının balalarını ayğırlığa layık gördü. O başdan kalhub derya atlarının balalarını dutdı. Halhada mıha bağladı, kalan atları yığıp çöle götürdü.

20 Sabah açıldı. Hasan han konağı paşa ile kalhub ilhının olduğu yere geldi. Paşa gördü halhada iki kulan bağlanub, bildiki Hasan hanın ona pişkeş çekdiği atlar bunlardır: didi:

-Hasan han, mana dimişdiler senin ayğır olarısı yahşi atların var, neye lazımdır? Büyle elnikeler benim özümde de çohdur.

Paşanın sözü Hasan hana bçerk değdi. Özünü Aliye dutup didi:

25 -Men sana dimemişdim mi at dutduracağam, ilhını sahla, niye sahlamamısan?

* Külliyyat-ı Köroğlu, Tebriz 1345, 13-24.

Ali didi:

30 -Han sağ olsun, men atları otdan koymak istemedim. Paşaya layık aygırlık atları dutdum. Men koca ilhicıyam, yahşi at tanıdığımı bilirsin. Paşaya pişgeş çekilmege layık ancak bunlardır.

Alinin yeke-yeke danışmağından Hasan hana berk kızıydı. Hükm eyledi onun gözlerini çihartdırdı, özüne de didi:

-Menim kapımdan çih git!

Hasan hanın zulmine dutulub ışıklı dünyaya hasret kalan koca Ali didi:

35 -Hasan han, insana dünyanın her naz-nimetinden yahşi olanı gözdür, sen meni ondan eyledin. Ömrümün civan çağlarından bu koca vaktime kimi sene kulluk eyledim, kadir-kıymek virmedin, bir paşanın hatırına meni kör eyledin, hiç olmazsa bu iki arık kulanı vir mene

Hesen han kulanları Alinin yedeğine virdirdi.

40 Kör Ali tapdana-tapdana, atlar da yedeğinde öz kapusuna çıhdı. İçerden oğlu Ruşeni çağırdı. Ruşen sese kapuya çıhdı. Atasını al kana bulanmış gördü. Neden bu hale düştüğünü ondan haber aldı.

Ali didi:

45 -Oğul, ömrümün evvelinde, ahirinde Hesen hana kulluk eyledim, evzında gözlerimi çihartdırdı. İndi biz burada kalabilmerik, atları çek, benim de elimden dut, gidek.

Ruşen atasının elinden dutdu, atları çekdi, oradan yola düdüler. Ahşama kadar yol gitdiler. Ahşam bir çay kırağına çatdılar. Ali kişi oğlundan geldikleri yeri haber aldı.

50 Ruşen didi:

-Ata, bura çay kırağıdır, her taraf ağaçlık, otluk bir yerdir.

Koca Ali didi:

-Oğul, burada yurt salmak olmaz, ilhının, malkaranın elinden dincelebilmirik. Hesen han haber dutar, bize namerdlik eyler.

55 Ata-oğul o gice çay kırağında kaldılar. Sabah açıldı. Kalhub yola düşdüler.

Ol günü yol gitdiler. Ahşam bir düzengaha çatdılar. Ali oranın ne cür çöl olduğunu soruşdı.

Ruşen didi:

-Ata, bura ucu-bucağı görünmeyen bir düzengahdır.

60 Koca Ali didi:

-Burada da kalmak olmaz. Orada at minen burda düşer, kervanların ayağı altında kalarık.

Ata-oğul o giceni burda geçirdiler. Sabah açıldı. Yine kalbuh yola düşdüler. Gitdiler, gitdiler bir uca dağın beline çatdılar.

65 Koca Ali didi:

-Ogul, Ruşen, bura nice yerdir?

Ruşen didi:

-Bura her tarafı sıldırım kayalık, çenli-çiskini bir bir dağ belidir.

Ali didi:

70 -Oğul, men ahtardığım yer eyle buradır, asıl yurt salmalı bu çenli beldir. İndi özümüz olmağa bir olacak atlar salınmağa bir tavla tik.

Ruşen, özleri için bir olacak, atları için de bir tavla tikdi. Damları başa gelenden sonra Ali didi:

75 -Oğul, atları tavlaya çek bağla. Kapu-bacanı basdır, yahşı muğayyet ol, gözle, atların üstüne hiç yerden ışık düşmesin.

Ruşen atları dama çekdi, atasının didigi kimi, yahşı kulluk eylemege başladı.

Bundan bir hayli vakit geçti.

Bir gün Ali didi:

-Oğul, Ruşen meni atların yanına apar.

80 Ruşen atasının elinden dutub tavlaya apardı. Koca ilhıcı evvel uzun, caydak, çekme sağrılı nazik ortanı Dor ata yanaşdı, eli ile üzünü gözünü, yalını, sağrısını tumarladı. Dor atda bir noksan tapmadı. Sonra iri başlı, dolu gözlü kara bürçekli, uzun boyunlu, tökme döşlü, yoğun enli sağrılı Kır ata yanaşdı. Kır at finhırub ayağını yere dökdi, ağzını açup Aliye yönelmek istedi.

85 Koca Ali hemişeki sesi ile didi:

-Ay at, ne iyleyirsin, meni tanımırsan mı?

Kır at Ali'ni sesinden tanıdı, sakit oldu. Ali eli ile Kır atın başını, üzünü, yalını, belini, sağrısını tumarladı. Kır atın sağrısında findık gizlenebilecek boyda bir batık elledi didi:

90 -Oğul, Ruşen, bah gör, kır atın üstüne ışık düşen yer yokdur ki?

Ruşen bahub gördü ki, perdenin arasında igne boyunda bir deşik var; dedi:

-Ata Kır atın üstünde igne boyunda bir deşik var.

İlhıcı didi:

-Oğul, igne boyunda bir deşikten giren bir soyuk gelir. Çih oranı ört!

95 Ruşen atlara daha da yahşi mugayyet olmağa başladı.

Bir gün yine atası ona didi:

-Oğul, atlar nice dir? Nice yirler?

Ruşen didi:

100 -Kır at degirman kimi olub, arpa, saman yitirmek olmur. Dor at da yahşidir, ancak kır atdan az yir, özü de dinçdir. Ama Kır at durup dincelmir, kızmış nar kimi oyu oyu oynayır.

Koca ilhıcı oğlu ile yine tavlaya gitdi, atları yohladi, didi:

-Ruşen, oğul, atlar büyüüb minilmek haddine gelüb. İndi onları bir-bir berge, boşa salmak, sınahtan çıkartmak lazımdır. Evvel Kır atı ondan sonra Dor atı

105 min, tazece sulanmış şumda seyirt. Sonra kara tikanlığa sür, ondan sonra da sıldırım daşlı dağa çap.

Ruşen, atasının öğrettiği kimi, evvel Kır atı mindi, tazece sulanmış şumda seyirtti, sonra koca ilhicının yanına kaytardı. Koca ilhicı Kır atın bununu dutdu, üregine kulak asdı. Dırnaklarını yokladı. Kır atın burnını sıhanda hiç öskürmedi, 110 sinesi tüyüşmedi. Dırnaklarında bir kırık da balçık tapılmadı.

Ruşen bu defa Dor atı mindi, tazece sulanmış şuma sürdü, seyirtti. sonra ilhicının yanına kaytardı.

Koca ilhicı dor atın da üregine kulak asdı, burnunu dutub sıhdı, dırnağını yohladı. Dor at öskürmedi, üregi tüyüşmedi. Ancak dırnağın birinde bir kırık balçık 115 tapıldı.

Ruşen kır atı bu defa minüb kara tikanlığa sürdü.

Kır at kara tikanlığı yarub çıkdı, süzüb ilhının yanında dayandı.

Koca ilhicı Kır atın baldırlarını, çeçiklerini yohladı bir yerinde bir tikan yarası görmedi.

120 Ruşen Dor atı minüb kara tikanlığa sarı sürdü. Dor at da kara tikanları ayaklayub ilhicının yanına döndü. Ilhicı Dor atın dalı baldırlarını çeçiklerini yohladı, hiçbir yerinde yara tapmadı. Ancak dalı ayağının bir çeçigini tikan cırdığını bildi.

Ruşen Kır atın beline sıçradı, sıldırım daşlığa saldı. Kır at ıldırım kimi sıldırım daşlığı indi, ne bu deredi ne sırpıldı. Ruşen elinde kuş kimi uçdu geldi 125 ilhicının beraberinde dayandı.

Ruşen sonra sınak için Dor atı mindi, çenli belin sıldırım daşlığında çapmağa başladı. Dor at da sıldırımı indi.

Koca Ali didi:

-Oğul, Ruşen Kır at sınakda çok yahşi çıhdı. İstedğim kimi meni sevindirdi.

130 Dor at da yahşi çıhdı. Emek itirmedi. Ancak Kır ata tay olabilmez. Kır atın tayı çarh altında tapılmaz. Korkulu seferlere, düşman üstüne kaleler almağa hemişe Kır atı

min, git. Kır at seni çok dardan kormağalamadan, ölümden kurtarar. Kır atın adı aleme yayılar. Kır atın kadrini yahşi bil, onu candan aziz sahla.

Bundan bir çok vakit geçti. Bir gün ilhicı Ali didi:

135 -Oğul Kır at da, Dor at da büyüdü sıyakdan da çıhdı, indi Hesen handan kisas almak vakti çatub. Çek atları eyerle minek Hesen hanın üstüne gidek.

Ruşen seşper götürüb, kalhanı asub, kılınç bağladı, çekdi atları eyerledi. Koca Ali Dor ata, özi de Kır ata mindi. Sürüp geldiler Hesen hanın imaretine çatdılar.

140 Ruşen bir tarafda dayandı. Koca Ali Dor atı imaretin kabağına çapdı Hesen hanı çağırdı.

Hesen han im aretden işige çıhdı, hundur bir atın üstünde gözlerini çihartdırdığı Koca Ali'ni gördi, ondan biraz aralı da Ruşeni gördü. Enlü döşlü, geniş sağırlı, dolu ortalı, nesr biçimli bir atın belinde.

145 -Hesen han, bu atlar senin beğenmediğin, üstünde benim gözlerimi çihartdırdığın o arık kulanlardır. İndi böyle at olublar, senden kisasımı almağa gelmişem. Elden geleni esirgersen, senden pis adam yohdur.

Hesen han Alinin bu sözlerinden acıklandı, ona kılınç çeküb hücum itmek istedi. Ruşen bunu görüb aman virmedi. Kır atı Hesen hanın düz üstüne sürdü.
150 Mısri kılınç çekdi, boynuna bir kılınç vurdu başı yere diğirlandı.

Ses-guy kopdı, Ruşenin Hesen hanı öldürdüğünü hamın bildi. Koşun yöridi. Ruşen korhmadı, koşunun kabağında merd-merdane durdu, vuruşmağa başladı. Bir yandan Kır at, bir yandan Dor at, bir yandan Ruşen özü seşper ile, mısri kılınç ile koşun destesini elden-ayakdan saldı, kırdı, dağıtdı.

155 Bu zaman ikinci deste geldi, biraz geçdi üçüncü, dördüncü, beşinci desteler yetişdi. Bütün desteler Ruşen'e hücum eyledi.

Koca Ali bunu bilüb didi:

-Oğul, bu kadar koşuna sen tek cevap virebilmezsin. Ahırda ya öldürürler, ya dutarlar. Sür atları özümüzü koşundan selamet kurtarak.

160 Ruşen evvel atasının sözüne bahmadı, mısri kılınç ile derya koşuna hücum eyledi. Başlar kesdi, kollar kopardı, bedenler yere saldı. Merd-merdane meydanda dayandı, çok igitlikler gösterdi. Sonra gördü bu kadar koşunun kabağında tek dayanmak olmayacak, ahırda ilacsız kalub atası ile beraber davadan el çekdi. Atları sürdüler öz çöle koydılar. Koşun onların dalınca düşdü.

165 Bir kadar gitmişdiler ki bir yerde Ruşen Kır atın başını çekdi, dönüp dalına bahub gördü bir deste güher atlı koşun ıldırım kimi dallarınca gelir; didi:

-Ata, bir deste güher atlı yitir ha yitirdir.

Ali didi:

-Oğul, ağızlarını sulanmış şuma sal.

170 Ruşen atları şuma saldı.

Deste güher atlılar da atlarını dalınca suma saldı.

Güher atlılar sumda yatub kaldı.

Ruşen atası ile çihub gitti.

175 Biraz gitmişdiler ki, bir de Ruşen Kır atın yüğini çeküb dönüb dalına bahub gördi bir deste kara atlı çapdırmış budur gelir, atasına didi.

-Ata, bir deste kara atlı yitir ha yitirdir.

Koca Ali didi:

-Oğul ağızlarını kara tikanlığa sal.

Ruşen atları kara tikenliğe sürdü.

180 Kara atlılar da atlarını onların dalınca seyirttiler. Kara tikenlik kara atlıların baldırlarını kızıl kana boyadı. Atlar ahsayub kalub.

Ruşen ve atası kara tikenlikten çihub uzaklaşdılar.

Biraz gitmişdiler ki, bir de Ruşen Kır atın cılavunu çeküb, dalına bahub gördü bir deste ağ atlı onları hahlahahadadır, didi:

185 -Ata bir deste ağ atlı budur yitir ha yitirdir.

Koca Ali diyüb:

-Oğul, ağızlarını daşlığa sal.

Ruşen atları daşlığa dırmaşdırub, ağ atlılar da onların dalınca atlarını daşlığa sürdiler. Sıldırım daşlıklardan çıkabilmeyüb kaldılar.

190

Ruşen, Koca Ali atların daşlıkları kalhub gitdiler. Daha onların dallarınca ceris eyleyüb gelen olmadı. Kır atı, Dor atı çapdılar. Çenlibel'e çıhdılar.

KÖR OĞLU (Kırım Varyantı)*

Şöyle anlatırlar ki, çok eski zamanlarda memleketi hanlar idare edermiş. Onlar esirlerini, kendilerine tâbi olanları savup savurur, bütün zenginlikleri toplar, güzel saraylarda yaşarlarmış. Onlar, zenginlik elde etmek için birbirleri ile kapışır, kimi zaman ise zevk bayramları düzenleyerek kendi aralarında at yarışı yapıp itibar kazanırlarmış.

İşte, Bolu civarında böyle bir han varmış. Bu han at yarışlarında nam kazanmak maksadıyla kendinin kart ve tecrübeli atçısını at saylamağa gönderir. Fakir seyis bu kadar yıldı içinden bula bula bir kotur toy bulur. Hana getirir ve:

-İşte, hanım, sizin itibarınızı yükseltecek bu taydır,- der.

Kotur tayın arıklığını ve kurçanlığını gören han öfkelenir ve karta bağırır:

-Bu kadar yıldı içinden bu kotur tayı mı bulup getirdin? -der.

Zalim han, kendine sadık olan hizmetçilerini çağırır, onlara: "Atçının gözlerini çıkartınız!" diye emir verir. Hizmetçiler gelir, hanın dediği gibi, atçının gözlerine mil çeker, göz bebeklerini çıkarır. Onu şu bulup getirdiği kotur tayın üstüne bindirip saray avlusundan kovup gönderirler. Şehir sokaklarında ihtiyar seyisin bu ağır halini gören tanışları onu kendi memleketine getirirler.

Kart atçı kanlı göz yaşlarını akıtarak kendi evine geldiği gibi oğlunu çağırır ve ona:

- Şu kotur tayı ahıra al. Onu besle. Ahırın her tarafını öyle kapat ki, yel girecek gibi hiç bir türlü delik kalmasın, -der.

Kart at bakıcının oğlu kotur taya babasının öğrettiği gibi bakar. Arık kotur tay günler geçtikten sonra semirir ve tavlanmaya başlar. Gel zaman git zaman oradan bir yıl geçer o hakikaten iyi bir at olur.

Günlerden bir gün ihtiyar tecrübeli eliyle atı kontrol eder, onun eli atın sağrısı üstünden kayıp gider. Hemen oğlunu çağırır ve ona avluya su akıtıp, atı onun çamurunda sınamasını söyler. Oğlu babasının dediği gibi yapar. Avluya su

* Destanlar, (Haz. Cafer Bekirov), Taşkent 1980, 49-63.

akıtır, atı onun çamurunda koşturur. İhtiyar atçı, atın ayaklarını tutup bakar ve ayaklarında ıslaklık sezer ve oğluna:

-Atı bir yıl daha beslemek gerek, -der.

30 Oğlu atı ahıra götürür. Tekrar bakmaya başlar. Kendi de yetişkin yiğit olur. Aradan bir yıl daha geçer. İhtiyar atçı oğlunu çağırır ve ona avluya su akıtıp, atı bir daha onun çamurunda sinayıp bakmasını söyler. Oğlu babasının dediği gibi tekrar avluya su akıtır. Avlu çamurdan yürünemez hale gelir ve atı koyu çamur içinde
35 kuru olduğunu görür. O zaman sevinerek:

-Haydi, oğlum, bu ata binersen sen her yerden dinç geri gelirsin. Bu ata bin, handan benim intikamımı al-der.

İhtiyar at bakıcının oğlu kalçanını giyer, kılıcını takar, okunu alır. Tam bir batur gibi kuşanıp ata biner ve handan babasının intikamını almağa gider. Kör oğlu
40 hakikaten yiğit gibi belsene, babasının intikamını almak için Bolu ortalarına çıkar ve sazi eline alarak beyitler söyler.

Ben atımı bağladım binek taşına
Sıçradım bindim, aman, eyer kaşına.
Murat etsem yeterim hanın başına
45 O da bana bir iş değil, benim Kör oğlu.

Kör oğludur akıtır düşmanın kanını,
Sav kaldırmaz hiç beylerin canını:
Kırar vezirlerini tutar hanımı,
O da bana bir iş değil, benim Kör oğlu.

50 Ben bir Kör oğluyum dağda gezerim.
Esen rüzgarlardan hile sezerim,
Demir topuz ile hanı ezerim,
O da bana bir iş değil, benim Kör oğlu.

55 O, atını yel gibi uçurup, hanın şehrinin karşısında yerleşmek için Çamlı bel denilen yere gelir. Buranın güzel dağlarını hoş havasını beğenir. Orda çadır kurup yerleşir. Babasının gözlerini çıkartan zalim hana olan öfkesi ile Çamlı bel yolundan geçen beylerin, bezirganların hakkından gelir. Altın ve mallarını almaya başlar. Beyler, bezirganlar ondan zar çekerler. Onun yel gibi uçan atı hiçbir düşmanı elinden kaçırmaz. Ardından yetişir, ya da Kör oğlunu en ağır köteklerden kurtarır.

60 Bolu yakınlarını ve Çamlı bel civarını iyice öğrendikten sonra, Kör oğlu dağ-taşları toplayıp dört odadan ibaret, kırk arşın yükseklikle bir kale yapar. duvarları üç arşın kalınlığında olan bu kalenin üst katında pencerecikler açar, bu pencerelerden her tarafi gözetler. Bir gün Kör oğlu bu pencerelerden baktığı zaman bir kızın girip çıktığını görür. Bu arada kendinin yalnızlığını hatırlar, onu 65 babasından helalliğe istemeğe karar verir. Çadıra varır.

Kızı ister. Lâkin bey Kör oğludan sakınır ve kızını onu vermek istemez. Kör oğlunu başından savmak maksadıyla:

-Oğlum! Sen dolaşan adamsın, kadını yalnız bırakıp gidemezsin. Ayaktaş olacak bir yiğit alsan ya;-der.

70 Kör oğlu ondan:

-Ayaktaş olacak yiğidi nerden bulabilirim?-diye sorar:

Bey ona nerededir bir kasap başının oğlu Ayvazı söyler. Daha, çok genç olsa da, onun kahramanlığını över. Kör oğlu düşünür ve:

-Ya, o Ayvaz dediğiniz yiğidi, nasıl rast getirmek mümkün? -diye sorar.

75 Bey ona hemen uydurulan ayneciliğini söyler:

-İşte, sana bir sürü koyun, bir de dört boynuzlu bir koç veririm. Sürüp oranın çayırına varırsın. Koyunları çayırda bırakıp kasap başına gider. Koyun getirdiğini söylersin. Oğlu Ayvazın kulağına, ona da dört boynuzlu koç getirdiğini söylersin. Ayvaz koça heveslenir çayıra geldiğinde ise onu atına alır da kaçarın,- 80 der.

Kör oğlu tıpkı beyin öğrettiği gibi, koyunları ve dört boynuzlu koçu alıp çayıra gider. Koyunları çayırdaki bırakır. Kasaba varıp koyun getirdiğini söyler. Ayvaz'ın kulağına da, ona dört boynuzlu koç getirdiğini söyler.

85 Koyunları almak için çayıra gideceklerinde, Ayvaz da kendinin koçunu görmeye heveslendiğini bildirir. Lâkin kasap başı Ayvazı götürmek istemez. O zaman Kör oğlu:

-Zararı yok. Onu ben kendi atıma alırım, -der.

Kör oğlu Ayvazı kendi atına alır.

90 Tam çayıra gelip koyunlara baktıkları sırada Kör oğlu Ayvaz ile beraber gözden kaybolup gider. Kasap başı onun Kör oğlu olduğunu anlar ve hemen peşinden kovalar. Lâkin yetişemez.

İşte hızla koşarak yel gibi uçup Bolu hanının şehrine gelir. Bolu hanının oğlu bunu görür ve babasına söyler. Kör oğlu sazını eline alarak beyitler söyler:

95 Çamlı belden geçtiğimi gördüler,
Hana kastlık edeceğimi bildiler,
Kör oğlu Ayvazı aldı, dediler,
O da bana bir iş değil, benim Kör oğlu.

100 Bolu hanın oğlu çifte çifte,
Şimdi olduk biz de çifte çifte,
Ben bulurum sizi kırdaki çifte,
O da bana bir iş değil, benim Kör oğlu.

Bu arada Çamlı bele yetişirler.

Kör oğlu atını yerine bağlar ve Ayvazı kalesine götürür. Yukarıdaki pencerelerden bakarak ona etrafı anlatır:

105 Çamlı belden ok uçurdum,
Yedi bin telden geçirdim,
Karşı yaylaya düşürdüm,
İşte, Ayvaz, dağlardır bu.

110 At kişnemesinden dağlar çınladı,
Kılıç sesinden yerler inledi,
Benim zümü düşman dinledi,
İşte, Ayvaz, dağlardır bu.

Onlar, artık iki kişi oldular. Ayvaz burda çalışır, dilber bir yiğit delikanlı olur.
O, Kr oğlu'nun en yakın yardımcısı sıfatı ile onun ardından kalmadan yola çıkar,
115 her kavgada Kr oğlu'na yardım eder.

Bir gün, can sıkıntısından Kr oğlu kalenin damına çıkararak, sazını almağa oturur. Efkırlı bir halde, sazını çaldığında, nedendir bilinmez sazın boğazı kırılır. İşte kırık sazı yaptırmak için atına biner. Avlak bir şehire gider. Saz dükkanına girer. Lkin saz yapmakla meşgul olan usta Kr oğluna kulak asmaz. O zaman Kr oğlu:

120 -At koşturup amlı belden gelmişim,
Araya araya dükkanını bulmuşum,
Saz almazsam ben kendin ne olacağım?
Usta Kurban kayır benim sazımı,-der.

125 Saz ustası yine de kulak asmaz. Kendi işine devam eder. Bu arada Kr oğlu kızar ve:

adır kurdum amlı belin dzne,
Sırma sedef dşettiririm sazıma.
Tkrrm şimdi kara yüzüne
130 Usta Kurban kayır benim sazımı,-der.

Saz ustası başını bile çevirip bakmaz.

Kr oğlu:

Dağlardan gelmişim, gelmesin bu ike,
Tatlı sözlerim gitmesin gücüne,
şimdi el atarım kaykı kılıca,
135 Usta Kurban kayır benim sazımı, deyip atar.

Saz ustası yine de cevap vermez. Kör oğlu öfkelenip:

Ben bir Kör oğluyum dağda gezerim,
Esen rüzgarlardan hile sezerim,
Demir topuz ile başını ezerim,
Usta Kurban, kayır benim sazımı.

140

beyitini söyler. Kör oğlunun adını duyan saz ustası hemen bütün işini bırakarak, Kör oğlunu büyük bir saygı ile selamlayarak ona sedefle sırmalanmış yeni bir saz bağışlar.

-İşte yeni bir saz. Bunu hususiyle sizin için yapmıştım. Beyitlerinizden sizin

145

kim olduğunuzu biraz anlamışsam da, kendini bildirsin diye bekledim.

Kör oğlu kendi sazını ustaya bırakır. Ustanın verdiği sedefli sazı alarak, vedalaşır ve sokağa çıkar. Atına binip çeşme başına geldiğinde, çeşmeden su almakta olan dilber bir kız görür. Onu beğenir ve yüzüne bakmak ister. Kör oğlunun meramını duyan kız fırlantısıyla yüzünü örter. O zaman Kör oğlu sazını eline alarak:

150

Tenhalarda gerdanımı açarsın,
Akız, şimdi niçin öyle kaçarsın?
Ne için ak yüzünü benden örtersin?
Aman, dilber insaf eyle gel bana.

155

Kör oğludur bu yerlerin arslanı,
Akız seni şeker ile beslerim.
Senden bir batır oğlan isterim,
Aman dilber, insaf eyle gel bana.-

beyitlerini saz çalıp söyler. Kızın ardından kalmaz, onların evlerine gider. İsteğini

160

kızın babasına anlatır. Kızın babası ona:

-E, ne yapmalı? Beğendiğini alırsın,-der

Kör oğlu üç gün üç gece düğün yapar. Kızı alır ve hayat arkadaşı yapar. Epeyce ömür sürer.

165 Lâkin K r oğlunun hana olan öfkesi yine de yatışmaz. Çamlı bele gitmeye hazırlanır. Ayrılacağı sırada kadınına bir bilezikli tobilđı bırakır ve kadınının gözlerinden öperek:

-Sakla. Benim oğluma verirsin. Biyenizden benim atımdan olma bir tay doğar. O tay da at olur. Benim oğlum o ata atlanıp, beni bulur, -der.

170 Atına biner hızlı koşturup yel gibi uçarak  amlı bele gelir. Ayvaz onu kıvançla karşılar.

K r oğlu kendinin batırlığı ve atının y ğr kl ğ  ile bütün ortaya nam verir. Zalim Bolu hanı da onun atını ele geçirmek ister. Bu işe kendinin sadık hizmetçilerini koyar. Hizmetçiler atı alıp kaçmak için her yerde ve her zaman fırsat kollamaya başlarlar.

175 Günlerden bir gün K r oğlu değirmene gider. Atını avluda bıkarıp kendi değirmene girdiğinde, hanın hizmetçileri onun atını alıp kaçar. Hana getirirler. Ahıra bağlarlar. At o kadar tavllanır ki artık kimseyi yanına almaz. Han bu atı terbiye edip binemez. Bunu terbiye edebilecek adamları araştırır. Buraya her taraftan çokça at bakıcılar toplanırlar, amma atı yakalayamazlar.  st ne garip urbalar giyerek K r oğlunun kendi de gelir ve toplanan adamlardan:

180

-Bunlar niçin toplanmış? Bu halk neyi seyrediyor? -diye sorar.

Adamların arasından birisi ona:

-Bizim hanımız K r oğlunun atını ele ge irmış, l kin kimse ona yaklaşamıyor,- diye cevap verir.

185

K r oğlu atına olan yakınlığını kendine saklayıp:

-Ben yakalarım,-der.

Seyretmekte olan adamların arasından geçip hana varır ve temenni ederek:

-Buyurunuz hanım, atınızı ben yakalarım,-der.

Han:

190

-Haydi bakayım, -diye gülümser.

Kör oğlu atın yanına varır. Hakikaten at onu tanır ve kişner. Bu günden sonra Kör oğlu hanın ahırında kendi atına bakmağa başlar. Atını alıp kaçmak için hemen hazırlık yapar.

Bir gün hana:

195 -Atı çok bağlı tutmak olmaz, koşturmak gerek,-der.

Han ondan:

- Alıp kaçmaz mısın? -diye sorar

Kör oğlu:

-Allah etmesin hanım hırsızlık yapar mıyım,-der.

200 Han razı olur. Lakin alıp kaçar korkusuyla, etarfi yüksekçe çevrilen kale avlusu içinde atı koşturtur. Kör oğlu atının yelesini eliyle kontrol edip perçemini tartarak üstüne biner ve:

Değirmen yanında aldurdım Kır atı.

Üstüne binenler buldular muradı,

205 Eğil atçığım gözlerinden öpeyim,

Pertevlenip çıkışına bakayım.

Benim atım hisarlardan atılır,

Atıldıkça kulakları çatılır,

Ucuzlukta yüz bin altına satılır,

210 Pertevlenip çıkışına bakayım.

Sana binen kalır mı hiç saare,

Uzengisi pek yaraşır eyere,

Bolu hanı saldı beni kahıra,

Pertevlenip çıkışını göreyim,

215 beyitlerini söyler. Ayaklarıyla atını sıkar. At seyire geldiklerini bilerek, avlu hisarını atlar. Gözden kaybolup gider.

220 O, yum gözünü, aç gözünü Çamlı bele varır. Atını ahıra bağlar. Arkadaşı Ayvaz ile beraber kalenin tepesine çıkarak Çamlı bel etrafını gözetlemeye başlar. Bu arada onlar silah kuşanmış bir atlıyı ve onun ardından bir kervan geldiğini görürler. Kör oğlu Ayvazı kalede bırakıp kendisi yola düşer. Atlı yaklaşır. Kervan develerinin boyunlarındaki çanlarının sesleri duyulmaya başlar.

İşte, o zaman Kör oğlu kervanın karşısına kendi adamlarından birisini yollar ve Adeti üzere, bezirgan başından yol kirası ister. Vermek istemeyen cimri bezirgan başı, karşısına çıkanın sözüne kulak asmaz, kendi yoluna devam eder.

225 Kör oğlu buna kızarak:

Şu karşıdan gelen ulu bezirgan,
Kır üstünde kalıp kondı bezirgan,
İyilikle yol kirasını gönder,
Bana gülüp, öyle geçme bezirgan, der.

230 Bezirgan yine de kulak asmayarak Kör oğlunun adamına:

-Var, ağana söyle, bizde yol kirası verecek adam yoktur,- diye cevap verir.
Kör oğlu dönüp:

235 Yedi yıldır Çamlı belde durmaktayım,
Dostları arayıp düşmanları kırmaktayım,
Yedi kat nalı birden burmaktayım
Ver bu yolun kirasını, geç git, bezirgan, der.

Bezirgan:

240 On sekizde gençtir, yiğit durulmaz,
Durulsa da siyah bıyığı burulmaz.
Kör oğlunun aslı gönlü kırılmaz
Yine eyvallahım yok sana, Kör oğlu, der.

Kör oğlu

Ben bir Kör oğluyum cenke dururum,
Başınıza gaygı-kılıç vururum,

Alay kervan sakçısını kırarım,
Ver bu yolun kirasını, geç git, bezirgan.

245 Sen bilirsin Kör oğlunun huyunu,
Durur şimdi eder size oyunu,
Bir saatte keser yüzbin boyunu,
Ver bu yolun kirasını, geç git, bezirgan, der.

Burada atına binerek bezirgan başı ve kervan sakçılarıyla kavgaya tutuşur.

250 Kervan sakçılarının çoğunu kırar. Lâkin son takatini toplayıp güreş meydanına çıktığında başının zorda kalacağını anlayarak arkadaşı Ayvazı çağırır:

Yetiş Ayvaz, yetiş,
Gitti namımız.

255 Çamlı belin çöllerinde
Çıkar canımız,

beyitini söyler. Ayvaz hemen kaleden inerek kavga meydanına yetişir ve kılıcını sağa sola sallar. Karşılamanın hepsini kırıp, bütün kervanın malına sahip olurlar. Kör oğlu sevincinden Ayvazı kucaklayıp gözlerinden öper ve sazını eline alarak:

260 Ayvaz geldi, ona iş şimdi,
Bezirgan kesildi, yere döşenip,
Beline kılınç, eline topuz kuşandı,
Aferin Ayvaza gözümde yaş geldi.

265 Döğüşe aman döğüşe, düştüm yenişe,
Topuzumu batırdım altın-gümüşe,
Benden çok selam olsun küçük Memişe,
Silahını takınsın çıksın dövüşe.

beyitini sazını çalıp söyler. Onlar atları ahıra bağlayarak kaleye çıkarlar. Geceyi rahat uykuyla geçirirler. Günler ve aylar geçer.

270 Bir dinç günü K r oğlu yumŖak minder üstünde bađdaŖ kurup oturur.
Kafasını iki elinin arasına alarak, kendi memleketini, köyünü anasını ve babasını
hatırlar çok efkarlanarak sazını eline alıp gamlı bir makam ile:

275 Anam sağ olsaydı görseydi halimi,
Verirdim ben ona bulduğum malımı,
Neyleyim anam görmedi kuzumu,
Evimizi bırakıp çıktı dağlara,
Çok ağalar oturttu bağçalara bağlara.

280 Belki oğlum oldu, kime söyleyim,
Anam yok, gurbetim buna neyleyim.
Babamın gözleri k r olmasaydı,
Zalim Bolu hanları gözünü aldılar,
Ammatımı görüp piŖman oldular.

beyitlerini, saz çalıp söyler. Onlar Ayvaz ile uzun uzun söz açıp, lafa tutuŖtular.

285 Gel zaman git zaman K r oğlunun kadını bir oğlan doğurur. Onun adını
Hasan koyarlar. Hasan geliŖip büyüyüp delikanlı olur. K r oğlunun atından türeyen
y ğr k n birisine binip koŖturur ve eğlenir onun ata biniŖini görenler:

-AŖk olsun oğlana! Hakikaten, bu da babası gibi yiğit olacak,- derler.

Hasan, adamların bu lafını iŖtir. eve gelerek anasından babasını sorar. O zaman
anası ona bileziği tobilgiyi çıkarıp verir ve kucaklayarak:

290 - İŖte, al oğlum! Bunu sana baban bırakıp gitmiŖti. Senin babana K r oğlu
derler. O,  amlı bel denilen yerde yaŖar. Ŗimdi ata binip babana gideceksin,-der.

Hasan bunu anladığı gibi, silahlarını kuŖanıp bilezikli tobilgiyi eline alır, kır
y ğr ğ ne biner anasıyla vedalaŖıp yola çıkar.

295 O, uçsuz bucaksız dağlar ve kırları geçerek, tanıŖ olmadığı  amlı bel
denilen yere varır. O, bütün yol boyu, varıp babasını göreceğini d Ŗ n r. Kale
karŖısına geldiğinde Ayvaz onu görür ve K r oğluna:

-Karşıdan bir genç yiğit geliyor, atı tıpkı sizin atınıza benziyor,-der. Kör oğlu ona:- Atını iste,- diye cevap verir.

Kör oğlu:

Ey bezirgan başı, bu sözün hiçe!
İyi söyleşelim, gitmesin güce.
Şimdi el ederim koygı-kılıca,
Bana gülüp öyle geçme, bezirgan.

300

beyitini söyler

Kervan sakçıları toplanıp müşavere yaparak, bezirgan başına:

305

-Aman efendim, kavgaya girişsek yeniliriz. Şimdi iyisi biraz altın verip baştan savmalısın,-derler.

Bezirgan başı kervan sakçılarının dediğine razı olur ve Kör oğlu'na beş bin altın yollar. Kör oğlu bunu azsınıp:

310

Tokat kervanından aldım bakırı,
İncitmeyiniz fukara ile fakiri,
Kira vermeden terk etme bu kırı,
Gönder beş bin altın daha, bezirgan.

315

Bin altın gönderse babama mal olmaz,
Bin daha gönderse atıma nal olmaz,
Bindenimana hiç yetişen kıyar olmaz,
Gönder beş bin altın daha, bezirgan.

Yiğit alını bilse, olur mu naçar?
İyilikten göklerde şahinler uçar,
Korkak kavgayı görünce kaçar,
Gönder beş bin altın daha bezirgan, der.

320

Bezirgan yine de razı olmayıp:

Belime bağladım altın kuşadı,
Ben yenerim senin gibi uşadı,
Çok yerlerde gördüm eşeği,
Dokunma kervana, çekil, Kır oğlu, der.

325 Ayvaz hemen kaleden aşadı iner ve Hasanın karşısına çıkıp:

Bala, buraya gelmişsin,
Düşüneye dalmışsin,
Ne olacağı bilmiyorsun
Gönder kır atını, der.

330 Hasan atının dizginini çekerek:

Ben buraya gelmişim,
Düşüneye dalmışim,
Ne olacağını bilmemişim.
Vermem kır atımı, diye cevap verir.

335 Ayvaz dinleyerek tekrar:

Bala, sözümü dinle,
Sana diyeceğim böyle:
Yol kirası isterim,
Gönder kır atını, beyitini söyler.

340 Hasan dönüp:

Uğradı başım bu yakaya,
Aşk ile döndüm o yakaya
Döğüşür çıkarım akka
Vermem kır atımı, der.

345 O, kendini sıkamaz, atının dizginini salarak yoluna gitmeye başlar. O vakit Ayvaz tekrar bir beyit söyler:

Bala, gel, inat etme,
Beni dinle, zora yetme,

350 Öz canına kıyıp gitme,
Gönder kır atını

Lâkin Hasan hiç bir türlü korku bilmeyerek:

355 Dinle beni ey, adam!
Çekil yoldan, git buradan,
At benim canım her dem,
Vermem kır atımı, deyip karşılar.

Kalenin tepesinde Hasan ile Ayvazın bu sözlerini dinleyip duran Kör oğlu, Hasan gibi gep genç bir çocuğun bu kadar dik başlılığına dayanamaz. Merdivenlerden aşağı iner. Yolun kenarına gelerek:

360 Bala, bizler çok kişi,
Sen yalnız bir kişi
Ne yaptın sen bu işi.
Gönder kır atını, der.

Hasan

365 Siz olunuz kırk tane.
Ben olayım bir tane,
Yiğitsen çık meydana,
Vermem kır atımı, diye cevap verir.

Kör oğlu kızar ve yalandan korkutmak için:

370 Kör oğluyum keserim,
Bala, kanımı emerim,
Öldürürüm, gömerim,
Gönder kır atını, beyitini söyler.

Hasan buranın Çamlı bel, kendisine karşı çıkanın da babası olduğunu anlar.

Ve:

375 Arslan oğluna arslan derler,
Kaplan oğluna kaplan derler,

Sana K r oğlu derlerse,
Bana da Hasan derler, der.

380

K r oğlu sevinir, dikkatlice bakar. Daha çok yıllar evelisi doğacak oğlu için kadınına bıraktığı bilezikli tobilgasını tanır, koşup Hasanın boynuna sarılır. Oğlu ve babası ilk defa birbirlerini görürler. K r oğlu, Hasandan iyilik sağlık sorar. Hasan da ona fakir köylülerin, fukara Şehir halkının sıkıntılarını, anasının sağlığını ve nasıl edip yola çıktığını anlatır. Onlar artık   tane yiğit olup K r oğlu'nun kalesinde ömür geçirirler.

SÖZLÜK

A

aççığı kel-	: öfkelenmek, kızmak, gazaplanmak
ake	: baba
alakan	: avuç içi, eya
alakarak	: hayvanlarda bir çeşit akıl hastalığı
alaşa	: cins olmayan at
aldi	: ön, etraf, karşısı, yanı
alıs	: uzak
allayarlaşı-	: vedalaşmak, Allah'a ısmarlamak
aman	: sag-selamet
apar-	: götürmek
ar al-	: öç almak
argı ake	: büyük ata, dede
arkan	: yüce, ulu, büyük
asem	: güzel, süslü, gösterişli, görkemli
aşuv kısta-	: bkz. aççığ kel-
atalgan	: meşhur, ünlü
attang	: esef ve pişmanlık duygusu ifade eden söz
avsal	: tor
ayallı	: evli
aylan-	: dönmek, başına dönmek, kurban olmak

B

baçça	: çocuk
baççagar	: nefret ve gazap bildiren ifade.
bagşı	: şair, ozan, halk şairi
bakıt	: baht, talih
bala	: küçük, çocuk

banat	: ot, çayır
bari	: hepsi, tümü
bata al-	: dua, iyi dilek almak
batır	: yiğit
baytal	: kısarak
bedev	: hızlı koşan at, saf kan at
bekin-	: dikkatli olmak, hazırlıklı olmak
berke- boşa sal-	: denemeden geçirmek, imtihan etmek
bir kazan	: suda yürüyen turna gibi bir kuş
bisehet	: vakitsiz
bıt şıt kıl-	: yok etmek, bitirmek
biye	: kısarak
bota	: çocuklara ve gençlere söylenen şımartıcı iltifat
botagöz	: deve gözlü
boyide bol-i	: hamile olmak.
boynu yogın	: boynu kalın
böri	: kurt
böten	: başka, diğer
bulak	: yerin altından kaynayıp çıkan su, pınar, kaynak
buris	: sapa, ters, yanlış yalan
burun	: ön, önce

C

cala	: sağanak, sağanak gibi akan göz yaşı
calbır	: yırtılmış, paramparça olmuş
campoz	: iyi cins deve, çevik sağlam girgin kimse
carga as-	: yara asmak, öldürmek, idam etmek
cas	: genç
cay	: yer, mekan
caydag	: uzun, zayıf, uzun boylu
caytar-	: dimdik durmak, fırlamak, çıkmak, dikleşmek

cek	: kötü
cetil-	: öğrenmek, yetişmek
ceyran	: ceylana benzer küçük, zarif yabancı bir hayvan
cığa	: başlıklara takılan bir çeşit süs
cigercilik	: yakın akraba, kardeş vs. sevgisi.
cilav	: dizgin
cılavdar	: atın dizgininden tutan kimse
cırav	: ozan, destan anlatan aşık.
cönegar	: engebesiz düz yol
cönet-	: göndermek, yola çıkarmak
Cum	: Süratle, hızla kaçmak, gitmek
cuvan	: kalın, büyük, insanın kilosu, ağırlığı
cuvana	: iki yaşındaki öküz

Ç

çabir	: sıradan, alelade
çaga	: bebek, çocuk
çağ kıl-	: memnun etmek
çakan	: mavi
çakli	: kadar
çang	: toz
çap-	: koşmak
çarva	: göçebe, hayvancılıkla geçinen
çat	: gitmek, ulaşmak
çeça	: yenge
çege	: küçük parçalar, kum
çen	: bulutların yere inmesi şeklinde oluşan rutubetli duman, sis, pus
çerig	: asker
çevâr	: işinin ehli, usta, mahir
çıda-	: dayanmak, tahammül etmek
çırak	: kendinden küçüklere ve çocuklara hitaben okşayıcı ve iltifat edici söz

çirayli	: güzel, yakışıklı, boylu poslu
çiyin	: omuz, elbisenin omuzu
çiyir	: iz, ayak izi
çöpük	: genelde yünlü şeylerin üzerinde yıpranmadan dolayı oluşan düğümler
çört	: çörd diye kesmek, taklidi ses

D

dala	: çöl, kır, dışarı
destgir	: elinden tutan, yardımcı
diğirlan-	: yuvarlanarak gitmek
din-	: konuşmak, duyulmak, seslenmek; azarlamak, laf söylemek, keyfini bozmak
doğan	: kardeş
donge-donge	: tepe tepe
dov gel-	: beraber olmak, üstesinden gelmek, engel olabilmek
duvadak	: büyükçe eti yenilen kaza benzeyen yabani kuş
düye	: deve

E

elat	: halk, ahali
elenge-ulenge	: kuru, zayıf, bakımsız
emçek	: meme
emes	: değil
enagar	: bkz. baççagar
ençeme	: birkaç
erz	: takdim etmek; maksat, gaye, söz; en , genişlik
evez (nde)	: (bir şeyin veya şahsın yerine, karşılığında), karşılık, bir şeyin (şahsın) yerini tutabilen şey (şahıs)

G

gabah	: ön, ileri, evvel
ganım	: düşman
garamal	: büyükbaş hayvan, sığır
garışga	: karıncagillerden emici ağızlı toplu olarak yaşayan hayvan
garlavaç	: kırlangıç
gayır-	: imal etmek, tamir etmek, yapmak
gayt-	: dönmek, geri dönmek, geri çevirmek
gep	: söz, laf
gez	: 71 cm uzunluğunda bir ölçü birimi
gice-	: kaşınmak, yanmak
gırgı	: sarı renkli yırtıcı bir kuş
gısas	: intikam, öç
gısganç	: cimri
gışgır-	: haykırmak, bağırarak
gızıl	: altın
giye	: ot, bitki
gor	: mezar
goş	: eşya, mal, pılı pırtı; kamp
goşun	: ordu, asker
gotur	: uyuz
gulun	: at yavrusu, tay
gurcak	: oyuncak bebek, kukla
gübür	: danışman
güman	: şüphe

H

halhal	: hayvan barınaklarındaki özel bölümler
hat-savadi	: okur yazar olmak

nayan	: yardım, yardımcı, himayeci
hecalet	: utanılacak durum, hal, utanma
hendever	: etraf, yan yöre, çevre
hezil et-	: ilgi çekmek
hövre gel-	: aygırsamak
hüvi	: avını geceleri avlayan iri değirmi sarı gözlü yırtıcı bir kuş

I

ifcan	: tamamen, hepsini bütün
ilaye	: eyvah
ini	: küçük
iyeye	: sahip, bir şeyin sahibi
iyir	: çoğunlukla atlara yem olarak verilen şifalı bitki
ıza	: ağrı sızı
izze	: utanç ayıp

K

kadak	: 400 gram ağırlığında ölçü birimi
kalay	: nasıl
kapa	: üzüntü, pişmanlık
kara-	: bakmak
karabayır	: binilen ve arabaya koşulan, kısa vücutlu ve geniş belli bir at
karçıgay	: atmaca
karı	: ihtiyar, yaşlı
karnay	: bakırdan yapılmış uzun ve geniş ağızlı nefesli çalgı, boru
kaygu vayım	: dert-sıkıntı
kayrak	: bileği taşı
kecebe	: deve üstüne konulan gelinin içine oturtulduğu bir çeşit süslü tahtirevan
kek	: intikam
kemine	: fakir

kempir	: yaşlı kadın
kengeş	: anlaşma, danışma
kerman	: kese, cüzdan
kesel	: hastalık
keş-	: affetmek, kusuruna bakmamak
kette	: büyük
kez bol-	: tesadüfen karşılaşmak
kiçik	: küçük
kıya	: yamaç
kiye	: kutsal, şerefli
kızıldak	: baharda açılan lalegillerden bir bitki ve onun çiçeği
kızuvında yet-	: belli bir işin veriminin çoğalması, hararetlenmek heyecanlanmak
kongıracak	: zil, çingirak
korğan	: düşmandan korunmak için şehir etrafına çekilen sur kale; kale şehir
kosıl-	: evlenmek
kotas	: atların boyunlarına takılan süs, nazarlık
köce	: sokak
köp	: çok
kövşen	: ekini biçilmiş tarla
kulat-	: yıkmak, devirmek
kulluk ayt-	: teşekkür etmek, minnet bildirmek
kulpı	: rengarenk giyinmek, güzelleşmek
kun	: maliyet, bir şeyin fiyatı
kuray kuray	: koyan, at gibi hayvanları çağırmak için çıkarılan taklidi ses
kuspak	: melez
külşe	: hemen yoğrulan hamurdan ateşe gömerek pişirilen ekmek
kümen kıl-	: şüphelenmek

· L

lat-manat	: Arapların İslamiyetten önceki büyük dört putlarından ikisi
lokça	: genç deve

löl : çingene
luka : bataklıkta yetişen kamışgillerden bir bitki

M

madyan : dişi at, kısrak
makta- : övmek, met etmek
man : mana, anlam
manşırila- : bir şeyin yerini, yönünü belirlemek, öğrenmek
masak : sivri
maya : deve
mayib : topallamak, ayaklarını sürüyerek yürümek
mereke : meclis
mergen : silah kullanmakta usta olan, avcı
meyib : sakat, bedeninin el, kol gibi organlarından birini kaybetmek neticesinde sakat kalmak
möcek : kurt
murt : bıyık
müşe : uzuv, organ
müştiper : aciz, elinden bir şey gelmeyen

N

namazdigar : ikinci vakti
namazşam : akşam namazı
nan : ekmek
nar : iki hörgüçlü deve
narça : deve yavrusu
nöker : hizmetli

O

- ohşa- : benzemek
olacag : içinde yaşanılacak yeri olan alan, ev, çadır
olca kıl- : ganimet yapıp almak
orda : saray
otar- : otlatmak

Ö

- ökin- : pişman olmak, üzülmek
örüş : hayvanların otladığı yer, mera, otlak
ösek : dedikodu, yalan
öt- : geçmek.

P

- pahsa : sıra, üst üste koyarak oluşturmak
pap : Hıristiyanlıkta orta dereceli bir unvan
pelenk : kaplan, cesur, yiğit, korkusuz
pıygılı tar : art niyetli
pozzam : kalpak vb. şeylere vurularak oynanan oyun
pugta : sert, katı, sağlam
püşten : eyeri bağlamak için atın karnından geçirilen kayış

R

- rahla- : rahatlamak

S

- sahipkıran : çok kuvvetli hükümdar, çok talihli

sahman-	: yoluna koymak, düzenlemek
saka	: aşık kemiğinin en büyüğü
sakçı	: koruyucu
sanbal	: ağır, muhkem, sağlam; güçlü etkili; temkinli ciddi
sanı	: tane, sayı
saratan	: on iki burçtan biri, şemsi yılda dördüncü ayın Arapça adı
sarca	: eski zamandaki okun bir çeşidi
savak at-	: atı, hayvanı otlaması için bir yere bağlamak, örklemek
savut	: zırh
saylan-	: hazırlanmak
saylı	: layık, uygun
seldir	: sık değil, seyrek
selkirek selkirek	: sallana sallana, cilveli
sersan	: avare
sevdager	: tüccar, ticaretle uğraşan kişi
sıldırım	: tırmanması güç olan, dik yer, uçurum, derin, yarık
sın ayt-	: araştırıp durumu söylemek
sinçi	: atların yaşını, özelliğini ve cinsini bilen kimse
sınçı	: bkz. sinçi.
sındır-	: kırıp dökmek, parçalamak
sınşı	: bkz. sinçi
sıp-	: korkmak, ürkemek
sıpıp kaç-	: birinin elinden kaçıp kurtulmak
söyken-	: bir yere, bir şeye yaslanmak
subal-	: uzamak, süzülür gibi olmak
suksur	: ördekgillerden olup ördekten biraz daha küçük kuş, çok güzel
sulat-	: sürümek
sur	: toprak renginde olan
suyak	: akraba, soy
sümbi	: tüfeklerin içini temizlemek için kullanılan demir çubuk, harbi

Ş

şağır	: gözünün beyazı karasından çok olan
şama	: durum, görünüş
şamala-	: tahmin etmek
şarapantehur	: cennette içilen şarap
şey	: bezek, takı, süs
şavşa-	: sızlamak, titremek
şeşe	: anne
şeşkap	: su satıcısı, saka
şilten	: kırklar
şullı	: akıntılı ve ağırlı göz rahatsızlığı olan
şum	: sürülüp sulanmış toprak

T

tağa	: amca, dayı
taksır	: bey, efendi
talab al-	: zorla elinden almak
talay	: çok defa, defalarca, çeşitli zamanlarda
tan kal-	: hayret etmek, şaşırmaq.
tapdana tapdana	: ayaklanmak, çiğnenmek
tapşır-	: emanet etmek, bırakmak, havale etmek, üzerine yüklemek
tar	: zor ve ağır
tarsa	: birden, aniden ansızın
tart-	: çekmek, tartmak
tavuş	: ses, avaz, seda
tek	: soy, cet, ata
tengi	: iki dağın birleştiği alt kısım, vadi
tep tekis kıl-	: yerle bir etmek, dümdüz etmek
teris	: ters, yanlış, doğru değil

terkeş	: deri veya ağaçtan yapılan bardak veya kase kılıfı
tersa	: korkak
tıncı	: dışardan bakmak suretiyle insanı değerlendirebilen kimse
tınıs	: nefes, nefes almak
tiye	: bıçak, kılıç, hançer us.nin kesici tarafı, ağız
tobicak:	: hızlı koşan at hakkında söylenen bir kelime
tobılgı	: odun, kamçıya sap veya baston olarak kullanılan kızılıcak ağacı
tohta-	: durmak, kalmak
tokay	: çalılık, orman
tolgav	: doğum sancısı; halk şairlerinin durum hakkında şiir söylemesi
tor/tör	: baş köşe
töre	: üst tabakaya mensup kişi, beyzade,asil, hürmet ve saygı ifade eden söz
tulğa	: tüm vücut, görünüş heybet
tuyak	: baş at
tület-	: beslemek

U

unat –	: uygun bulmak, kabul etmek, layık görmek
uyat	: ayıp, utanç

Ü

ünib-ös-	: büyüyüp gelişmek
üyir	: bir aygırın idaresindeki yıldı topluluğu; doğup büyünülen çevre, arkadaş

Y

yahşı	: iyi, hoş, güzel
yal	: atın ve bazı hayvanların boynunda biten tüyler, yele
yalı	: gibi
yalman	: bkz. yal

yaman	: kötü
yantag	: kırlarda yetişen bir çeşit dikenli ot
yaşır-	: gizlemek, saklamak
yav yubar-	: asker sevketmek
yaylavga çık-	: itibara alınmamak
yegin	: şüphesiz, açık, inançla; hakikat, gerçek, ihtimal olabilir
yeke yeke danış-	: kalabalık etmek, büyük konuşmak
yel-	: koşmak
yelmaya	: efsanevî at
yolbars	: kaplan
yubar-	: göndermek
yüyen	: atın başına takılan dizgin ve gemden oluşan takım

Z

zannar	: hiddet anında kullanılan aşağılayıcı ifade
zıgır	: tohumundan yağ elde edilen bir çeşit bitki
zorkıksıl	: zalim, zorba

İNDEKS

A

- Abdulla (kaynak şahıs), 506; 507; 508; 524; 525; 527; 528
- Abdulla kalender, 506; 507; 508; 524; 525; 527; 528
- Adil, 283
- Adilhan, 304; 307; 308; 309; 310; 311; 312; 317; 326; 349; 350; 392
- Ahmedbek, 304; 482; 483; 484; 486; 487; 488; 489
- Ahmetbek, 307; 393; 398; 402; 403; 404; 406; 407; 408; 411; 415; 417; 418; 419; 420; 421; 422; 423; 424; 425; 428; 472; 473
- Akanay, 243; 256; 257; 259; 263; 264; 277; 278; 279; 280; 282; 283; 302
- Akıl Han, 235; 236; 300
- Ali, 476; 519; 522; 523; 530; 555; 556; 557; 558; 559; 560; 561; 562
- Alı kişi, 542; 543; 544; 545; 546; 547; 548; 549; 550; 551; 552; 553; 554
- Arabistan, 408; 493; 503; 506; 508; 511
- Aral deryası (Aral gölü), 490
- Arap, 230; 233; 408; 409; 410; 413; 414; 415; 417; 418; 419; 421; 424; 427; 428; 450; 455; 458; 460; 463; 464; 467; 468; 469; 470; 471; 472; 473; 474; 476; 477; 478; 479; 480; 481; 482; 483; 485; 490; 491; 492; 493; 494; 506; 508; 509; 510; 511; 513; 519; 522
- Araz çayı, 513; 515; 516; 517
- Asker dağı, 309; 310; 311; 338
- Avaz, 450; 451
- Aydın göl, 339; 371; 405
- Ayvaz, 565; 566; 567; 569; 571; 572; 573; 575
- Azərbaycan, 542; 555

B

- Baba Kamber, 433; 445
- Babalı, 243; 259; 263; 264; 279; 280; 281; 284; 285; 288; 289; 290; 291; 297; 298; 302
- Bağdat, 253; 254; 430
- Ballıbek, 383

- Barşagül, 276
- Barşayım, 303
- Basra, 501
- Bedgir, 356
- Bedkir, 371; 372; 373; 444
- Belh, 445
- Bibi Ayşe, 304; 307; 350; 392
- Bibi Hilâl, 307; 311; 312; 316; 317; 318; 319; 320; 321; 323; 324; 325; 326; 327; 329; 338; 339; 340; 342; 350; 351; 352; 353; 354; 356; 357; 359; 360; 362; 373; 379; 380; 392
- Bolu, 563; 564; 565; 566; 569; 570; 573
- Bolu hanı, 566; 569; 570
- Bozduman, 519; 538; 540
- Bozduman (Köse'nin atı), 519; 538; 540

C

- Cembilbel, 244; 300
- Cıgalı beg, 490; 493; 495; 496; 497; 498; 499; 500; 501; 502; 503; 504; 505; 514; 516; 517; 518; 522; 523; 529; 530; 531; 539; 540
- Cıgalıhan, 307; 311

Ç

- Çamlı bel, 565; 566; 567; 569; 571; 572; 573; 576
- Çandibil, 490; 493; 499; 500; 501; 529; 530; 531; 537; 541
- Çardaglı, 490; 493; 529; 530
- Çardaglı Çandibil, 490; 493; 529; 530
- Çenlibel, 553; 562

D

- Deli hesen, 554
- Deli Metel, 537
- Destanlar, 563
- Durat, 548

E

- Efser dağ, 428; 437

F

Fars, 233

G

Gacembek, 314

Gacdümbek, 304; 307; 311; 312; 314; 318; 319; 320;
321; 322; 323; 324; 325; 326; 327; 328; 329; 333;
334; 335; 336; 337; 338; 339; 340; 342; 344; 346;
347; 348; 349; 350; 351; 352; 353; 356; 375; 384;
386; 387; 388; 389; 391; 392; 398; 399; 400; 401;
402; 406; 444

Gencim, 490; 493; 496; 497; 498; 499; 529; 530; 531;
532; 534; 537

Gencim beg, 493; 497; 498; 499

Germiyan, 508

Gırat, 448; 452; 458; 472; 477; 515; 516; 517; 522; 548;
550; 551; 552

Goşabulag, 553

Göroğlu/Türkmen Gahramançılık Eposu, 490

Gösfend töre, 371

Gula, 251; 263

Gülendam, 490; 491; 493; 494; 495; 504; 506; 507; 508;
509; 510; 511; 512; 513

Güney Azerbaycan, 555

Gürceistan, 436; 536

Ğ

Ğavıs, 277

Ğıyas, 277

H

Halcuvan, 402; 404; 405; 406; 407; 408; 409; 410; 411;
412; 413; 414; 415; 416; 417; 418; 419; 420; 422;
423; 424; 425; 444; 457; 461; 462; 463; 464; 465;
466; 467; 468; 469; 471; 472; 473; 474; 479; 483

Halman, 304; 305; 306; 307; 308; 310; 311

Hamza, 311; 312; 314; 318; 319; 321; 322; 323; 350

Harezın, 375

Hasan, 450; 451; 542; 555; 556; 573; 575; 576; 577

Hasan paşa, 542

Havadak, 298

Hesen han, 542; 543; 544; 548; 550; 556; 557; 560

Hezerbaygan, 508

Hilâl, 307; 311; 312; 316; 317; 318; 319; 320; 321; 323;
324; 325; 326; 327; 329; 338; 339; 340; 342; 350;
351; 352; 353; 354; 357; 359; 360; 362; 367; 373;
375; 379; 380; 388; 392; 443

Hırrovan, 508

Hızır, 359; 380; 381; 382; 427; 428; 440; 441; 445; 449;
452; 518; 519; 520

Hokand, 332

Horasan, 384; 407; 420

Horasan gölü, 384

Hoten, 432

Hünker padişah, 531; 532; 533; 540

İ

İsbicahan, 508

İsfahan, 466; 505

İspihan, 523; 524; 528

İspihan, 508

İstanbul, 533

K

Kallıbek, 383

Kaviştihan, 304; 307; 349

Kazak, 230; 346; 430; 451

Kazak Halık Edebiyeti/Batırlar Cırı, 230

Kazak mezarı, 346

Kırgız, 431; 432

Kırım, 563

kırk kalender, 505; 524

kırklar, 277; 278; 279; 286; 292; 588

Kızılbaş, 245; 270; 271; 274

Kongırbay, 357; 365; 367; 369; 370; 371

Konğurbay, 371; 372; 373; 375; 379

Koroğlu, 542; 554

Köroğlu, 555

Köse, 537; 538; 539; 540; 541

Kurban, 292; 295; 567; 568

Kuzey Azerbaycan, 542

küleyim, 243; 259; 263; 264; 276; 277; 278; 281; 283;
284; 285; 287; 289; 292; 293; 294; 295; 298; 302

M

Mahram, 233; 236
Mahrambek, 231; 233
Mansur (Abbasi halifesi), 362; 467
Mansur (Hallacı), 362; 467
Mari, 304; 307
Mari (Merv), 304; 307
Mısır, 434; 437; 501
Miskal peri, 439; 440; 450; 456
Muhammed (Hz.), 406
Mustafa (Hz.), 512

N

Nazar, 242; 259; 269; 311
Nişapur, 508

O

Osman, 508

Ö

Özbek, 348; 352; 371; 373; 428; 451; 489

P

Perenistan,, 501

R

Ravşan, 236; 244; 245; 247; 248; 252; 255; 259; 261;
266; 268; 269; 270; 271; 275; 276; 282; 302; 311;
314; 331; 332; 334; 335; 336; 338; 343; 344; 347;
348; 350; 377; 381; 384; 386; 387; 388; 390; 391;
399; 412; 443
Ravşanbek, 230; 233; 236; 241; 242; 243; 244; 245; 246;
247; 250; 251; 253; 255; 256; 259; 260; 261; 262;
264; 268; 269; 271; 272; 274; 276; 278; 283; 295;
297; 301; 302; 304; 307; 309; 311; 312; 314; 315;
316; 317; 318; 319; 324; 325; 326; 327; 329; 330;
331; 335; 337; 338; 340; 342; 344; 346; 347; 348;

349; 350; 351; 352; 353; 357; 379; 384; 387; 389;
391; 392; 398; 400; 401; 402; 406; 407; 436; 446

Registan, 398; 400

Reyhan Arap, 408; 409; 410; 413; 414; 415; 417; 418;
419; 421; 424; 427; 428; 450; 455; 458; 460; 463;
464; 467; 468; 469; 470; 472; 473; 474; 476; 478;
479; 480; 481; 482; 490; 491; 492; 493; 494; 506;
508; 510; 511

Rövşen, 501; 502; 504; 505; 508; 509; 510; 511; 512;
513; 514; 515; 516; 517; 518; 519; 520; 523; 524;
531; 544; 545; 546; 547; 548; 549; 550; 551; 552;
553; 554

Rum, 501; 502; 523; 533

Rüstem, 352; 354; 355; 356; 359; 360; 362; 363; 364;
365; 368; 369; 370; 373; 374; 378; 379; 390; 408;
444; 544

Rüstembek, 351; 352; 353; 354; 355; 356; 358; 359;
360; 361; 363; 364; 365; 366; 367; 368; 369; 370;
371; 373; 374; 375; 377; 378; 379; 380; 390; 412;
444

S

Sapar Mahrem, 537
Semiz, 346
Seytek Gırma, 537; 540
Size, 448
Sövdigar, 508
Sübyan, 306; 308

Ş

Şağdat, 230; 231; 233; 234; 235; 236; 237; 238; 239;
240; 241; 245; 246; 247; 248; 249; 250; 251; 252;
253; 255; 256; 262; 265; 266; 267; 278; 283; 295
Şağdat Han, 235; 236; 237; 238; 239; 241; 245; 246;
247; 248; 249; 253; 255; 256; 266; 267
Şahdarhan, 304; 305; 307; 308; 309; 310; 311; 312; 314;
317; 323; 325; 329; 330; 331; 332; 333; 337; 338;
342; 344; 346; 350; 351; 352; 353; 354; 370; 371;
379; 380; 390
Şavdat, 278

Şirvan, 408; 410; 414; 417; 420; 422; 450; 457; 461;
463; 468; 470; 471; 479; 482; 485; 486; 490; 492;
493; 494; 508

T

Tahta (Türkmenistan'da ilçe), 254; 255
Taşkent, 304; 431; 563
Teke, 304; 306; 307; 309; 310; 349; 350; 384; 402; 406
Teke Beyi Zaman, 310
Teke-Türkmen, 304; 350; 406
Togat/Tokat, 542; 574
Tokat, 574
Tolıbay, 230; 233; 235; 236; 244; 250; 266; 274; 275;
279; 301; 349
Tolıbay sinçi, 304; 307; 309; 317; 350
Tövriz, 508
Tövriz (Tebriz), 508
Türkistan, 436
Türkler, 233
Türkmen, 233; 234; 235; 236; 240; 241; 242; 244; 258;
263; 265; 266; 275; 286; 297; 299; 300; 304; 307;
343; 350; 352; 377; 378; 383; 384; 385; 386; 387;
389; 404; 406; 408; 416; 418; 421; 430; 435; 438;
443; 448; 461; 464; 475; 490; 495; 500; 503

U

Uklan, 330; 333
Urayhan, 304; 307; 349; 350; 384; 392; 393; 396; 397;
398; 400; 401; 404; 419; 420; 427; 428; 462

Ü

Üçgümmez dağı, 504; 505; 507; 508; 524; 528; 531

Ürgenç, 306; 309

Ürgeniş (Ürgenç), 235; 263; 274; 295; 296; 298

Y

Yavmit, 304; 305; 307; 308; 309; 312; 313; 316; 317;
319; 334; 336; 338; 339; 340; 341; 342; 343; 344;
345; 349; 350; 352; 353; 374; 375; 376; 377; 378;
379; 380; 381; 382; 383; 384; 388; 389; 390; 391;
392; 405; 408; 416; 423; 424; 425; 427; 429; 433;
434; 436; 437; 444; 445; 448; 455; 461; 462; 463;
473; 477; 478; 482; 486; 487; 488; 489
Yavmit (Yamut), 304; 305; 307; 308; 309; 312; 313;
316; 317; 319; 334; 336; 338; 339; 340; 341; 342;
343; 344; 345; 349; 350; 352; 353; 374; 375; 376;
377; 378; 379; 380; 381; 382; 383; 384; 388; 389;
390; 391; 392; 405; 408; 416; 423; 424; 425; 427;
429; 433; 434; 436; 437; 444; 445; 448; 455; 461;
462; 463; 473; 477; 478; 482; 486; 487; 488; 489
yezit, 294
Yunus peri, 456
Yusuf, 313; 406

Z

Zerger, 304; 307; 311; 328; 332; 334; 338; 342; 345;
348; 350; 351; 361; 362; 370; 371; 373; 374; 375;
377; 379; 380; 388; 389; 390; 392; 398; 411; 419;
443
Zeydinay, 410; 418; 428; 464; 465; 466; 469; 470; 471;
472; 473; 475; 476; 478; 479; 480; 481; 482; 483;
485; 487; 488; 489
Zümrüd bulag, 545